

Deliberationes

A GÁL FERENC HITTUDOMÁNYI FŐISKOLA
TUDOMÁNYOS FOLYÓIRATA

III. évfolyam Különszám – I. KKTDK 2010.

DELIBERATIONES

A Gál Ferenc Hittudományi Főiskola tudományos folyóirata
Különszám

Főszerkesztő
KOZMA GÁBOR

Szerkesztő
SZATMÁRI GYÖRGYI

Lapterv
Kiss Bea és Varga Péter

Az angol nyelvű összefoglalókat fordította
Posztós Ildikó Piroska

GERHARDUS KIADÓ 2010

Felelős kiadó: Kozma Gábor rektor

A szerkesztőség címe: 6720 Szeged, Dóm tér 6.

Nyomda: FVTeam

ISSN 1789-8919

TARTALOM

ELŐSZÓ	5
BIBLIKUM SZEKCIÓ	7
LUKÁCS OTTÍLIA	
ISTENBE KAPASZKODNI ISTENNEL SZEMBEN?	9
CZETŐ NORBERT	
A NŐK SZEREPE AZ APOSTOLI EGYHÁZ ISTENTISZTELETEIN	43
SZVOREN ATTILA	
A 27. ZSOLTÁR.	69
SZISZTEMATIKUS TEOLÓGIA, PASZTORÁLIS ÉS GYAKORLATI TEOLÓGIA, VALLÁSPEDAGÓGIA ÖSSZEVONT SZEKCIÓ	101
POÓR PÉTER	
A HALÁL OKOZTA VESZTESÉGEK FELDOLGOZÁSA	103
KÓSZÓ BEÁTA	
APOLOGETIKA – BEFELÉ	155
IPACS BENCE	
KÉT BREVIÁRIUM ÖSSZEHAJONLÍTÁSA	191
CSEH PÉTER MIHÁLY	
„... TÁMASSZATOK FÖL HALOTTAKAT...” (MT 10,8)	221
EGYHÁZTÖRTÉNETI, EGYHÁZMŰVÉSZETI ÖSSZEVONT SZEKCIÓ	275
KISS ATTILA	
SZENT BENEDEK REGULÁJA EGYKOR ÉS MA	277
DINNYÉS KAMILLA JUDIT	
A KATOLIKUS EGYHÁZ VISZONYA AZ IMRÉDY-KORMÁNY POLITIKÁJÁHOZ.	335
MOLDVÁN EDIT	
„ÍME, AZ ÚR SZOLGÁLÓLEÁNYA: TÖRTÉNJÉK VELEM A TE BESZÉDEDED SZERINT!” (LK 1,38)	387
ABSTRACTS.	407

ELŐSZÓ

A Szegedi Hittudományi Főiskola a Biblia Évében, 2008. május 8-9-én rendezte meg a Kárpát-medencei Keresztény Tudományos Diákköri Konferenciát (KKTDK) Kiss-Rigó László szeged-csanádi püspök fővédnökségével, a történelmi egyházak teológiai intézményeiben tanulók számára. A rendezvény célja az volt, hogy az országos tudományos diákköri konferencia hagyományos rendszere mellett évente biztosítsa a hittudományok terén elért hallgatói eredmények nemzetközi megmérettetését. A szervező szegedi főiskola azt kívánta elérni, hogy a KKTDK ösztönözze a fiatalokat a hittudományok elmélyült, a társadalom javát szolgáló tanulmányozására és a kutatásokban való részvételre, segítsen a szakmai kapcsolatok építésében, és hatékonyan járuljon hozzá a doktori iskolák követelményeire való felkészüléshez. A konferencia tanúságtétellel is vált a keresztény hitről, valamint az áldozatos munka vállalásának fontosságáról és örömről, amely a versenyzők teológiai tanulmányait jellemezte.

A konferenciára tíz intézményből huszonnégy előadó jelentkezett, egyikük két dolgozattal is. Résztevők érkeztek a kolozsvári Babes-Bolyai Tudományegyetemről, a szabadkai Teológiai Katechetikai Intézetből, az Evangélikus Hittudományi Egyetemről, a Károli Gáspár Református Egyetemről, a Debreceni Református Hittudományi Egyetemről, a Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskoláról, a győri, a pécsi, a veszprémi és a szegedi hittudományi főiskolákról. A munka három szekcióban folyt, mindegyikben külön hirdettek eredményt.

A biblikus szekcióban, a szisztematikus teológia, pasztorális és gyakorlati teológia, valláspedagógia összevont szekcióban, valamint az egyháztörténelmi és egyházművészeti összevont szekcióban első három helyezést elért résztvevők dolgozatait most a *Deliberationes* különszámában teszi közzé a rendező Gál Ferenc Hittudományi Főiskola. A tanulmányokat szekciónként, az első helyezést elérttel kezdve, a helyezési sorrendet követve közöljük. A kötet végén, a *Deliberationes* évközi számaihoz hasonlóan, az értekezések rövid idegen nyelvű összefoglalója szerepel. A dolgozatokat lényeges tartalmi változtatás nélkül jelentetjük meg, akkor is, ha egyik-másik tartalma a szakértő olvasóban olykor kérdéseket vethet fel, vagy vitára adhat okot. Tesszük ezt azért, mert a kötet versenyre bocsátott és szakmai zsűri által véleményezett műveket ad közre. Ily módon a *Deliberationes* e különszáma egyrészt a legjobbnak ítélt versenyművek publikációja, másrészt az I. Kárpát-medencei Keresztény Tudományos Diákköri Konferencia dokumentuma.

Kozma Gábor
rektor

BIBLIKUM SZEKCIÓ

1. helyezés:

LUKÁCS OTTÍLIA (Babeş-Bolyai Tudományegyetem, Kolozsvár): Istenbe kapaszkodni Istennel szemben? Az Istentől való elhagyatottság mint a szenvedés forrása az ószövetségi panaszdalban

2. helyezés:

CZETŐ NORBERT (Debreceni Református Hittudományi Egyetem): A nők szerepe az apostoli egyház istentiszteletein. A nők helyzetének vizsgálata a korinthusi és efézusi apostoli gyülekezetekben a locus classicusok alapján (1Kor 11,1–16; 1Kor 14,34 és 1Tim 2,8–15)

3. helyezés:

SZVOREN ATTILA (Debreceni Református Hittudományi Egyetem): A 27. zsoltár

ISTENBE KAPASZKODNI ISTENNEL SZEMBEN?

*Az Istentől való elhagyatottság mint a szenvedés forrása az
ószövetségi panaszdalban*

BEVEZETÉS

A szenvedés problémája a mindenkori ember egzisztenciális kérdését jelenti, hiszen nincs olyan ember, aki ne tapasztalna meg és ne kérdezne rá a szenvedésre illetve annak jogosságára vagy ne próbálna racionális magyarázatot adni rá. Ez a keresés azonban hasztalannak vagy értelmetlennek bizonyult, hiszen még senkinek nem sikerült elfogadható magyarázatot adni a szenvedés misztériumára. Ez viszont nem egy értelmetlen kutatást jelöl, hanem egy magatartásformát tükröz, mely koronként változik (és változnia is kell a kulturális, szociológiai és antropológiai változásoknak megfelelően). A szenvedéssel felmerülő kérdésekre adott nem kielégítő válaszok ellenére mindenki megérti azt, hogy a szenvedés, a nyomorúságos állapot, a fájdalom megélése az emberi élet megkerülhetetlen tartozéka. Ezért a szenvedés megértésében fontos figyelni az emberi magatartást, azt, hogy miként néz szembe az ember saját szenvedésével, hogyan reagál rá és hogyan próbálja azt az életébe beépíteni.

A szenvedés forrása kimeríthetetlen az emberi lét sokszínűségéből adódóan. Nehéz és emberi korlátokat meghaladó munka összeállítani a szenvedést okozó tényezők sorozatát. A dolgozatomban során csupán egyetlen forrásra szeretnék reflektálni: az Istentől való elhagyatottságra. Ez tűnik a legmélyebb szenvedésnek, mely az egyént egész emberségében megrázza, hiszen az élet forrásától való elszakadás megélése megy végbe benne. Ez a fájdalom tűnik talán a legmélyebbnek és a legelviselhetetlenebbnek, mert ezáltal tapasztalja meg az ember az igazi magányt. Dolgozatomban szeretném az exegézis hermeneutikai és szövegkritikai módszerei segítségével megvizsgálni az „ószövetségi”

ember magatartását az Istentől való elhagyatottság megtapasztalásakor. A vizsgálódás alapjául azokat a szentírási részeket választottam, amelyben előfordul a szenvedő ember Isten felé irányuló panasza, mert a körülményekből úgy tűnik, hogy Isten elhagyta vagy magára hagyta partnerét, az embert, aki „igen”-t mondott a neki felajánlott szövetségre. Ezek pedig a következő szentírási részek: Zsolt 22,2–12, Jer 15,15–18, Jób 7,19–21 és Jób 10,9.20. Az Istentől való elhagyatottság érzését a történelem során minden ember hasonló módon tapasztalhatta meg, de koronként más és más magatartással válaszolt erre az emberi erő meghaladó és embertelennek tűnő tapasztalatra.

Az Istentől való elhagyatottságot vizsgálva különböző kérdések merülhetnek fel. Mi lehet az oka annak, hogy Isten magára hagyja egyik emberét? Vagy megfordítva, mi lehet annak az oka, hogy az ember úgy érzi, hogy Isten elhagyta őt? Isten valóban elhagyta ezeket az embereket, akik hangot adtak ilyenfajta szenvedésüknek? Vagy csupán a mélységes fájdalom és az egyedüllét megtapasztalásából származik az elhagyatottság érzése? Egyáltalán elhagyhatja-e Isten az embert? Mert ha igen, akkor a Zsolt 27,10 állítása, mely szerint Isten nem hagyja magára az embert, szemben áll az Istentől való elhagyatottságról szóló szövegekkel. A látszólag egymást kizáró állítások igazolják, hogy a Szentírás nem szisztematikus állításokat vagy dogmatikai rendszereket állít fel, hanem költői nyelvezetével, képi beszédmódjával a szentírók érzéseit, az ima formáját magára öltött gondolatait tolmácsolja. Ezek az imák a liturgikus költészet részét alkották, ezért a kor teológiai meglátásait közvetítik.

1. ELŐZETES MEGFONTOLÁSOK A SZENVEDÉSRŐL

A szenvedés kérdése mindig meghatározta az embert, mert olyan, mely során egyrészt a világ belebonyolódik az emberi szellembe (az a létező, melyet két dolog határoz meg: nyitottság a lét iránt és nyitottság az én (önmaga) iránt¹), másrészt az emberi szellem megtapasztalja világnak-kitett-voltát, mely önként és szükségszerűen történik.²

Az ószövetségi ember – szemben a ma emberével, aki hajlamos palástolni a szenvedését és gyötrődését – hangot adott szenvedésének, mert tudta, hogy hallgatásával meghazudtolná az Istenhez való tartozását, és adósa maradna Istennek az igazsággal, mely szerint a szenvedés olyan meglévő rossz, aminek nem kellene meglennie az ember

1 KARL RAHNER – HERBERT VORGRIMLER: Szellem In *Teológiai kisszótár*. Szent István Társulat, Budapest, 1980, 632–634, 632.

2 KARL RAHNER – HERBERT VORGRIMLER: Szenvedés. In *Teológiai kisszótár*. 675–676, 675.

életében.³ Az alapvető igazság elhallgatásával pedig emberi létét hamisítaná meg. Ezért nyíltan és őszintén odaállt fájdalommal Isten elé, és bátran felvállalta emberi létét és szenvedését. Mai szemmel nézve ez majdnem hitetlenségnek tűnik, hiszen ma az ember minden eszközzel megpróbál magyarázatot adni a fájdalomra, csak éppen Istentől nem mer rákérdezni, vagy éppen eléje vinni. Ezzel a görcsös válaszadással viszont éppen az Istenbe vetett hitét adja fel⁴ anélkül, hogy ezt észrevenné. Hajlamos az ember azt hinni, hogy a Sátánnak hatalma van az emberi szenvedést előidézni, de ezzel szemben az ószövetségi ember hamar rájött, hogy Isten „keze” által szenvednek, s csak neki van hatalma a szenvedés fölött.⁵ Így azért, hogy hangot adtak a szenvedésnek, rámutattak a lényegére, vagyis arra, hogy ez dinamikus, aktív folyamat⁶, amelybe nem beletörődni kell, és amelyet nem elhallgatni kell, hanem szembe kell nézni vele, és küzdeni kell ellene. Ennek egyik alapvető módja a panasz. Annak, hogy a panasz mára már elveszítette eredeti jelentőségét, két oka is van: az egyik, hogy szem elől tévesztették, hogy a panasz Istenhez való fellebbezés volt, előre, az élet felé fordul és változásra irányult; másik, hogy az imádságból kiszakított panasz elvesztette eredeti értelmét, eltorzult, és negatív jelentést kapott.⁷ Ezért tehát a panasz a mai ember szemében a hitetlenség és az Istennel szembeni bizalmatlan magatartás kifejezése.

Számos helyen az Ószövetségben a gondolkodók ok-okozati viszonyt láttak a bűn és a szenvedés között.⁸ Ez főleg a bölcsességi iratokban hangsúlyos. Ezáltal még érthetlenebbé válik az ártatlanok és igazak szenvedése. A szenvedés problémája akkor éleződött ki, mikor Isten és az egyén közötti kapcsolat hangsúlyosabbá vált, szemben a közösségi szolidaritással, mely képes volt könnyebben elfogadni a szenvedést, mely az egész csoportot sújtotta.⁹ Ez elvezetett a teodiceai kérdéshez: hogyan beszéljünk Istenről, amikor a történelem, amit Isten „világá”-nak tekintünk, tele van az igazak vagy ártatlanok szenvedésével, hogyan lehet mindezt összhangba hozni a teremtő, jóságos és hatalmas Isten eszméjével? Ezt a kérdést egyesek úgy válaszolják meg, hogy Isten igazságossága eszkatologikus kérdés, ami rejtve marad az ember előtt.¹⁰ Az ószövetségi

3 MARIE JACQUES GUILLET – LÉON RAMLOT: Szenvedés. In Xavier Léon-Dufour (szerk.): *Biblikus teológiai szótár*. Szent István Társulat, Budapest, 1986, 1191–1198, 1192.

4 THOMAS HIEKE: Hallgatni istenkáromlás volna. A panasz fenomenológiája és teológiája az Ószövetségben. *Mérleg* 35 (1999/4) 374–391, 373–381.

5 R. S. VALLACE: Suferință, in J. D. Douglas (szerk.): *Dicționar biblic*. Societatea Misionară Română, Editura „Cartea Creștină”, Oradea, 1995, 1235.

6 KARL RAHNER – HERBERT VORGRIMMER: Szenvedés. In *Teológiai kieszótár*. 675–676, 675.

7 CLAUS WESTERMANN: *Az Ószövetség teológiájának vázlatja*. Református Teológiai Akadémia Bibliái és Judaisztikai Kutatócsoport, Budapest, 1993, 167–168.

8 HERBERT HAAG: Szenvedés. In *Bibliai lexikon*. Szent István Társulat, Budapest, 1989, 1699–1702, 1700.

9 R. S. VALLACE: i. m. 1235.

10 JOHANN BAPTIST METZ: Suffering unto God. *Critical Inquiry* 20/4 (1994) 611–622, 612–616.

panaszimák azonban szándékosan nyitva hagyják a kérdést, nem akarnak választ adni, csupán útmutatásként szolgálni.¹¹

1.1. A panasz – ünnep

Paul Beauchamp meglátása szerint a zoltárosok azáltal, hogy beszélnek, rámutatnak arra, hogy megalapozott mondanivalójuk van. Mindez abból adódik, hogy történik velük valami – még ha a boldogságról szólnak is, kevés példa van arra, hogy a boldogság előtt vagy után, esetleg vele egy időben ne lenne szó megpróbáltatásokról, illetve valamilyen szenvedésről. Mindaz ami történt és ami szólásra bírta a zoltárost, sok esetben az, hogy utolérte, megrázta vagy porba sújtotta egy erősebb, az életet és az élet értelmét fenyegető veszély. Rejtélyes módon, aki ilyen tapasztalatokat él át, eljut egy olyan pontra, ahonnan mindenkire lehet szólni.¹² Az egyéni panaszdalok tehát nemcsak azért keletkeztek, hogy szerzőik kifejezzék és feltárják személyes bánatukat Isten jelenlétében, hanem azért is, hogy megosszák bánatukat a többi izraelitával a gyász napjaiban. Ezek a zoltárok az intim emocionális részletekről is beszélnek, akár csak a fizikai betegség vagy szegény jeleiről. Ezek a részletek eredetileg úgy lehetnek összeállítva, hogy kielégítsék az egyéni áhítat szükségleteit. De az egyén ugyanakkor egy közösség tagja is volt, ezért a zoltárok megírásával könnyen a közösségi gyásznapi terültre tévedt, más közösségi tagok meg hálásan fogadták, és saját imájuknak tekintették a zoltárokat.¹³ A zoltárok aktualizálása az imádkozó gyakorlatban rejlik, vagyis a zoltároskönyv évezredes liturgiai használata az idézés által egy időszerűsítő folytonosságba kerül. A zoltárok költeményekként való megközelítésének kiindulópontja a tapasztalat és a nyelv közötti elsődleges összefüggés. A különböző, Istennel kapcsolatos tapasztalattól származó érzések – mint például az abszolút függőség érzése, a feltétlen bizalom próbája, a végső meghatározottság dinamikája, az Istenhez tartozás tudata vagy akár az Istentől való elhagyatottság érzése –, ha a nyelv által nem fejeződtek volna ki, alaktalanok maradtak volna. A vallásos tapasztalat alakba öntésének legalapvetőbb és egyben legrégebb eszköze az ima, ami valójában egy beszédaktus, amely által a zoltáros vagy imádkozó „én” az Istenhez, mint legfőbb „te”-hez fordul.¹⁴

Az izraelita kultusz két alapvető tulajdonsága, hogy a múlt eseményeiről

11 THOMAS HIEKE: i. m. 389.

12 PAUL BEAUCHAMP: A zoltárok és mi. *Pannonhalmi Szemle* 4 (1996/3) 6–19, 11.

13 CAROLL STUHLMUELLER: *The Spirituality of the Psalms*. The Liturgical Press, Collegville, Minnesota, 2002, 108. vö. J. DAVID PLEINS: *The Psalms, Songs of Tragedy, Hope, and Justice*. Orbis Book, Maryknoll, New York, 1993, 13–14.

14 PAUL RICOEUR: A panasz mint ima, in Paul Ricoeur – André LaCocque: *Bibliai gondolkodás*. Európa, Budapest, 2003, 351–383, 351–353.

megemlékezik, és ezek ünnepeit megújítja, ugyanakkor mindezek mellett meg is jeleníti ezeket az eseményeket. Ezáltal feléleszti a népnek abba az Istenbe vetett hitét, aki éppúgy jelen van és olyan hatalommal rendelkezik, mint a múltban.¹⁵ Ezek az ünnepek az istentiszteletek keretein belül zajlottak. Az istentiszteleteknek két héber tő (בד and צרת) felelt meg, melyek utalnak arra, hogy Isten tárgyként és célként jelent meg az ünnepeken. Így a legáltalánosabb értelemben „Istennek szolgálni” jelentéssel bírt; szorosabb értelemben pedig „Isten szolgálata” a nép nevében és rendszerint a nép jelenlétében, mely a hivatalból kiválasztott személyek (próféták, papok stb.) közreműködésével történt.¹⁶

Izrael ünnepeire jellemző, hogy az élet minden szituációjában jelen voltak: öröm, panasz, sőt még a gyász esetén is. Ha az egyént vagy a népet valamilyen csapás érte, azt imában mindenekelett Isten elé vitte a panasz ünnepén. A panasz-ünnepet mindig a próféta vagy a nép vezetője hirdette meg. Ez a felszólítás intés volt a belső vallási előkészületre is.¹⁷ Ez egyben az újrakezdést és Isten akaratához való igazodást is jelentette, melynek gondolati és teológiai tartalma a bánat-imákban, a népi panaszdalokban vagy a panaszszóltárookban fejeződött ki. Mivel Isten az egyedüli Isten, ezért a csapások is egyedül tőle származhatnak. Ezért a nép részletesen bemutatja a helyzetet, mintha azt Isten nem ismerné, és egyben kifejezi a szabadulásra irányuló kérését is. A nép ilyenkor visszatekint a múltba, ahol Isten szabadító tette tapasztalható volt, ezért hálát is ad Neki. Néha úgy érte csapás a népet, hogy nem fordult el a szövetségtől. Ilyenkor tették fel a reménnyel telt kérdések, hogy „miért?”, ill. „meddig?”. Ezekből az ünnepekből megismerhetjük a nép alapvető meggyőződését: Isten hű önmagához és a szövetségéhez, melyet népével kötött, tehát nem tér el üdvözítő tervétől. Így a panasz-ünnepek egyben az öröm és a bizalom ünnepei is, amelyeken a nép rábízta magát Isten irgalmára és üdvözítő akaratára.¹⁸

1.2. Az elhagyatottság körülírása

A héber עזב (azav/azab) ige jelentése: eltávozik, kimarad, cserbenhagy, elhagy, elold vagy felold, meglazul, hiányzik, távol lenni, zárkózik, eltávozik, elindul, valamint összetettebb jelentésben: eltávozik a biztonságból, egy helyzetben otthagyt valakit, zavartalanul hagy vagy egyedül hagy valakit.¹⁹ A semita nyelvben több formája és

15 MARC FRANCOIS LACAN: Kultusz. In Xavier Léon-Dufour (szerk.), *Biblikus teológiai szótár*. 820–827, 822.

16 HERBERT HAAG: Istentisztelet. In *Bibliai lexikon*, 747–749, 747.

17 JOSEF SCHREINER: *Az Ószövetség teológiája*. Szent István Társulat, Budapest, 2004, 303.

18 Uo. 304–305.

19 עזב [‘āzab] in FRANCIS BROWN – SAMUEL R. DRIVER – CHARLES A. BRIGGS: *A Hebrew and English Lexicon of the Old Testament*, Oxford University Press. h. n., 1905 (elektronikus változat: BibleWorks for

jelentése is ismert: az עזב alapszó megtalálható az akkád, kelet kánaáni, etiópiai, arab és ugariti nyelvekben. Ehhez hasonló alkalmazási formája az elterjedt *ezēbu* együtt a képzett alakjaival (*ezbu/uzību* – elhagyott gyermek, *izbu* – deformált, idomtalan, *ezib* – kivétel, *izibtum* – biztosíték, fogadalom, garancia, jótállás, *uzubbū* – elválasztott, *mušēzibu* – megmentő, *šūzubu* – megmentett).²⁰ Az elhagyás tehát egyaránt vonatkozik személyekre, élőlényekre, tárgyakra vagy eszmékre. Az עזב speciális használata előfordul a *jogi nyelvezetben* (pl. házassákkötéskor a felek elhagyják a szülői házat és megalapozzák a saját háztartásukat (Gen 2,24). A kriminális eset, amikor a szülők elhagyják a gyermekeiket (Zsolt 27,10). A patriarchális törvénynek megfelelően a férfi elbocsáthatta feleségét, mintha a feleség hagyta volna el őt.). Továbbá megjelenik az *imákban, főleg a zsoltárok nyelvezetében* (A panasz zsoltárok (Zsolt 88) arról beszélnek, hogy Isten elhagyta az egyént. Ezzel szemben a bizalmat kifejező zsoltárok (Zsolt 27) állítják, hogy Isten nem hagyhatja el az embert.). Végül pedig előfordul a *történelmi írásokban* (főleg a fogság utáni irodalomban: a Deuteronomiumban és a történelmi krónikákban).²¹

Amikor elhagyásról beszélünk, akkor valaminek a hiányára kell gondolni, ami valamikor megvolt, a jelenben viszont már nincs. A szó jelentéseit tekintve arra a következtetésre juthatunk, hogy az elhagyásnak egyaránt lehet pozitív és negatív jelentése. Tehát amikor Istenre vonatkoztatjuk az elhagyást, mindkét oldalról meg kell közelítenünk a kérdést. Amikor azt állítjuk, hogy Isten elhagyott, akkor felvetődnek a következő kérdések: Isten megfeledkezett rólam? Nem hallja, vagy nem hallgatja meg a kiáltásomat? Ezt a kérdéskört a Zsolt 22,2-11 versei segítségével szeretném tárgyalni. Ide csatolható még a Jer 15,15-18, ahol az ember elhagyatottnak érzi magát Isten és/vagy az emberek által, valamint a Jób 10,9 vers, ahol arra kéri Istent Jób, hogy emlékezzen meg róla, hiszen ő alkotta, s azzal hogy megfeledkezett róla, szenvedést okozott neki. Ezekben az esetekben az Istentől való elhagyatottságot az ember negatív jelenségként éli meg, mely szenvedésének forrása lesz.

A Jób 7,19–21 és Jób 10,20 versekben az Isten általi elhagyatottság pozitív töltetű, hiszen egy remélt történést jelent, vagyis ebben az esetben az ember kéri Istent, hogy hagyja magára. Ellentétben az előző két esettel, itt Isten jelenléte okozza a szenvedést, s az lenne a jó, ha Isten magára hagyná az embert (habár az imádkozó itt is csak kis időre kéri). Tehát az elhagyatottság itt vágyként jelenik meg, ami pozitív jelentéstartalommal rendelkezik.

Windows 7.0, BW70-00118333), 737.

20 עזב [‘āzab, ‘izz‘bônîm] in G. JOHANNES BOTTERWECK – HELMER RINGGREN – HEINZ-JOSEF FABRY: *Theological Dictionary of the Old Testament*. 10. köt. William B. Eerdmans Publishing Company, Grand Rapids, Michigan – Cambridge, U. K., 1999, 584–592, 584.

21 G. JOHANNES BOTTERWECK – HELMER RINGGREN – HEINZ-JOSEF FABRY: i. m. 585–590.

A szenvedést rendszerint valaminek a hiánya, jelen esetekben Isten jelenlétének hiánya okozza. Kivételt jelentenek a Jób 7,19–21 és Jób 10,20 versek, amikor ugyanis a szenvedést éppen Isten jelenléte okozza. Amikor Isten „eltávozik”, űrt hagy maga után, amit az ember nem tud egyébbel pótolni, s ez okozza azt a mérhetetlen nagy fájdalmat és szenvedést.

2. AZ ISTENTŐL VALÓ ELHAGYATOTTSÁG A 22. ZSOLTÁRBAN

2.1 A panaszszoltárok és a szenvedés kérdése

Hermann Gunkel, aki a formakritika alapján tanulmányozta a zsoltárokat és azok műfaját, megállapította, hogy a zsoltárok beszédmodok, a vallási gyakorlat és a társadalmi háttér együttesének termékei.²² Ezen továbbhaladva állítja, hogy mindenik zsoltárnak megvan a van „Sitz im Leben”-je az istentiszteletben belül, ezáltal rámutatott a zsoltárköltészet és a kultusz szoros kapcsolatára. Sigmund Mowinckel, Gunkel nyomán továbbhaladva felismerte, hogy egyes zsoltárok a „lelki lírához” tartoznak.²³ Így tehát a zsoltáros liturgikus költőként jelenik meg, aki a közösség szolgálatában áll. Ezért a szövegekben megjelenő „én” magába foglal ugyan némi individuális jelleget, de a szöveg egésze a kor imáinak formáját és nyelvét öltötte magára, és ezáltal tipikusan kultikus-liturgikus formát kapott. Annak ellenére, hogy az egyén élelátása érvényesül a közösséggel szemben, a zsoltáros az alkotásaiban a közösséget reprezentálja. Ezért a zsoltáros mint hivatásos költő szerkeszti meg a szövegeket. A zsoltárok mint költői imaformák példái az életre reflektálnak, és reprezentálják az imádkozó egyén vagy közösség két alaptapasztalatát: a dicsőítést és a panaszt.²⁴

A zsoltárok egyik műfaját jelölik az ún. panaszszoltárok (könyörgő zsoltárok²⁵), melyek majdnem a könyv egynegyedét alkotják.²⁶ Ahhoz hogy a panaszszoltárokat vagy panaszimákat elhelyezzük a héber ima tipológiájában, a panasz és a dicsőítés poláris ellentétéből kell kiindulni, ami megtalálható mind az egyéni, mind pedig a közösségi

22 WALTER BRUEGGEMANN: *A hit – A Zsoltárok Könyvében*. Kálvin, Budapest, 2008, 21.

23 JAKUBINYI GYÖRGY: *Bevezetés az Ószövetségbe*. k. n., Gyulafehérvár, 1976/1977, 219–222. Gunkellel ellentétben Mowinckel tagadja, hogy a zsoltárok gyökerei elszakadtak volna a vallástól és ezért a szentélyen kívül is lehetett volna énekelni őket. Lásd ANDRÉ LACOCQUE: *Én Istenem, én Istenem, miért hagytál el engem?* In Paul Ricoeur – André LaCocque : *Bibliai gondolkodás*. Európa, Budapest, 2003, 311–349, 320.

24 SUSAN E. GILLINGHAM: *The Poems and Psalms of the Hebrew Bible*. Oxford University Press, New York, 1992, 175–188.

25 SCHMATOVICH JÁNOS: *Bevezetés az Ószövetségbe*. Agapé, Szeged, 2001, 511.

26 THOMAS HIEKE: i. m. 380.

formában. A panaszima nyugtalanító, paradox és majdhogynem botránys jellege abból adódik, hogy a panasz „bár segélykérésbe burkoltan, de kérdő alakban hangzik fel, amely úgy merészel beszélni a szenvedésről mint az Istentől való elhagyatottságról. A beszélő aztán továbbhaladva mégis a dicsőítés határáig emeli a költeményt, egy nem kevésbé rejtélyes fordulatnak köszönhetően”.²⁷ A zoltárszövegek írott költemény formájában találhatóak meg ma is az imagyakorlatban. A költői szöveggé válás vagy poétizálás olyan folyamat eredménye, mely megkísérli példaszerűvé és közölhetővé tenni a vallásos tapasztalatokat. A poétizálás akkor bír különösen nagy jelentőséggel, amikor a szenvedésről, szükségről, fájdalomról vagy elhagyatottságból fakadó érzésekről van szó.²⁸ A poétizálás két mozzanata nagyon jól kimutatható a 22. zoltár esetében. Az első mozzanat lexikai síkon figyelhető meg, melynek során eltörli a szóba hozott egyedi szenvedés jegyeit (nem dönthető el, hogy a zoltáros beteg-e, vagy már haldoklik, vagy hogy milyen ellenségről is van szó), így bárki számára használható formulaként szolgálhatott mind a kultusz helyein mind az egyéni vallásosság gyakorlatában. A zoltáros számára Isten előtt szenvedni annyit jelent, mint Isten „keze” által szenvedni, vagyis Istentől megsebzett áldozat szerepébe kerülni. Így tehát a szenvedés kifejezésének poétizálása rendkívüli fordulatot vesz, mely során az egyszerűségtől a példaszerűségen át az „Istentől elhagyott” kifejezés teszi a szenvedést radikálisabbá. Ebből kiindulva beszélnek az exegeták az *Urleiden der Gottesverlassenheit – radikális összenvedésről*, melyet az Istentől való elhagyatottság okoz.²⁹ A második mozzanat vagy költői eljárás a költemény szerkezetével foglalkozik, mely során a szöveg rejtélyes dinamikáját kell figyelni: a panasz látszólag hirtelen és indokolatlan dicsőítésbe fordul át (a panasz és a dicsőítés között a könyörgés tölt be közvetítő szerepet³⁰). Az Istentől való elhagyatottság ösfájdalma és a dicsőítés egyaránt szélsőséges érzelm-megnyilvánulás a többi lelki fájdalommal és örömmel szemben, ezért mindkettő a hiperbola körébe tartozik.³¹ Ezt a fordulatot megelőzi a panasz paradox megfogalmazása: a panasz egyrészt vádba, másrészt kérdésbe fordul át. Ez a paradoxon a kérdező Istenhez való odafordulásban (rendszerint a *miért?* kérdés vezeti be) éleződik ki.³² A legjellemzőbb rájuk, hogy mindenikben a beszélő szerencsétlenségben vagy szükséghelyzetben van, és Jahvéhoz kiált segítségért és szabadulásért.³³ A panaszszoltárokat a bizalom zoltáraival együtt kell szemlélni, ugyanis a siralom vagy panasz egyben dicséretet és bizalmat

27 PAUL RICOEUR : i. m. 354–355.

28 Uo. 357.

29 Uo. 358–359.

30 Uo. 362.

31 Uo. 364–365.

32 Uo. 360–361.

33 JOHN L. MCKENZIE: *Dictionary of the Bible*. The Bruce Publishing Company, London, 1965, 492.

fejez ki³⁴, vagyis lényegében nincs panasz dicsőítés nélkül, és nincs dicsőítés panasz nélkül³⁵. A jellemző túlzás, sztereotip liturgikus nyelvezet mellett valós tapasztalatról van szó,³⁶ vagyis a leírt esemény és az ellenség nem fikció. A panaszszövegek ezért nem pusztán „imaformák”, hanem egzisztenciális élmények tanúi – a felfoghatatlan Isten megtapasztalásából születnek – melyeket a költői formák segítségével mutattak be. Amikor az ember beszél, valójában cselekszik, tehát a panasz tett, cselekvés, ami több beszédaktusból tevődik össze.³⁷

2.2. A 22. zsoltár tartalma és struktúrája

A 22. zsoltár műfaját tekintve egyéni panaszdal (panaszének) vagy panaszzsoltár. A Zsoltárok könyvének „megfizethetetlen drágaköveként”³⁸ emlegetik, hiszen az Ószövetséghez hasonlóan, az Újszövetségben is kiemelkedő szerepet kap: az evangélisták magának Jézusnak a szájába adják a zsoltár sorait, mint utolsó felkiáltását a kereszten. Ugyanakkor mind a zsidóság, mind pedig a kereszténység egy kiemelkedő ünnepén hangzik el egyszer egy évben: Purim ünnepén, illetve a nagypénteki (nagycsütörtöki) szertartáson.³⁹ Mivel hatásos módon ábrázolja az egyén szenvedéseit s az a szenvedő gondolatait Isten előtt, szinte „kötelező módon” a templomi liturgia és a szenvedők „tulajdon” imája lesz.⁴⁰ Az 1. versben található felirat alátámasztja, hogy liturgikus keretek között használták, így a közösség bármely tagja beleélhette magát az egyén helyzetébe és saját imaként is elmondhatta. Így a zsoltár integrálja a közösségi dimenziót a személyes panaszba, ezáltal dinamikus kapcsolatot valósít meg az egyén és a közösség között, amelyben újra megtestesül az egyén által megélt szenvedés, magány, egyedüllét – s akinek Isten meghallgatta imáját.⁴¹

A 22. zsoltár részben tartalmilag beillik a könyv többi szövege közé, mert a Zsoltárok könyve első részének (1–41, az ún. Dávid-zsoltárok) 41 zsoltárából 17 siralomének.

34 JAKUBINYI GYÖRGY: i. m. 223.

35 ANDRÉ LAOCOQUE: i. m. 315.

36 JAKUBINYI GYÖRGY: i. m. 223.

37 THOMAS HIEKE: i. m. 381.

38 CAROLL STUHLMUELLER: *Psalms 1 (Psalms 1–72)*. Michael Glazier Inc., Wilmington, Delaware, 1983, 146. Vö. ANDRÉ LAOCOQUE: i. m. 311.

39 ESTHER M. MENN: *No Ordinary Lament. Relecture and the Identity of the Distressed in Psalm 22, The Harvard Theological Review* 93 (2000/4) 301–341, 327. Vö. CATHERINE BROWN TKACZ: *Esther, Jesus, and Psalm 22, CBQ* 70 (2008/4) 709–728, 709. A rabbinikus értelmezés és a Midrash Tehillim a zsoltár minden sorát Eszter szenvedéséhez kapcsolja. CATHERINE BROWN TKACZ: i. m. 720–721.

40 CAROLL STUHLMUELLER: i. m. 146.

41 ESTHER M. MENN: i. m. 309–310.

Közvetlen szöveggörnyezetéből azonban kirí, mivel a 18–21. zsoltárok dicsőítő, hálaadó zsoltárok és a 23–24. zsoltárok is bizalmat és dicsőítést fejeznek ki, az ezeket megelőző, ill. követő zsoltárok pedig panaszzsoltárok. A 22. zsoltár drámai beszédmódja megtöri az előző négy, illetve az őt követő két zsoltár hangvételét.⁴² Tehát az első részt így lehetne ábrázolni: panasz – öröm – panasz. S ennek az „örömmek” a közepén található a 22. zsoltár. Ezáltal felvetődik a kérdés, hogy a zsoltár vajon jó helyen van-e? A Septuaginta és a Holt-tengeri tekercsek is bizonyítják, hogy a 22. zsoltár után a 23. és a 24. logikusan kapcsolódik, ha a 22. zsoltár szerkezetét és a tartalmát tekintjük:

- 2–3. versek: panasz
- 4–6. versek: bizalom
- 7–9. versek: panasz
- 10–11. versek: bizalom
- 12. vers: kérés
- 13–19. versek: panasz
- 20–22. versek: kérés
- 23–32. versek: dicséret

Ha megfigyeljük, a panaszt mindig a bizalom különféle kifejezései követik. De a harmadik panasz (13–19. versek) esetében a bizalom kifejezése hiányzik. Ez azonban csak látszólag van így, mert a 23. zsoltárban találjuk meg a bizalom kifejezését ezekre a versekre, a 24. zsoltár pedig a dicséretet fejezi ki. Tehát a 22. zsoltár a saját helyén van.⁴³ A zsoltár struktúráját tekintve két nagy részből áll: a 2–22. versek és a 23–32. versek.⁴⁴ A 12. versben található explicit ellentetés, hogy Isten nincs távol, két részre osztja az első rész mélységes panaszát: a 2–12. versek (panasz elmondása) és a 13–22. versek (az ellenség és a szenvedés részletes bemutatása és a kiszabadítás kérése).⁴⁵

2.3. Az elhagyatottság a 2–12. versekben

Az Istentől való elhagyatottság megélését a 2–12. versek segítségével szeretném tárgyalni. Ugyanis ez a rész tartalmazza az עזב igét az Istentől való elhagyatottság állapotának leírására és az ebből adódó mérhetetlen nagy fájdalom kifejezésére.

42 NANCY L. DECLAISSE WALFORD: *An intertextual reading of psalms 22, 23 and 24*. In Peter W. Flinnt – Patrick D. Miller: *The Book of Psalms. Composition & Reception*. BILL, Leiden – Boston, 2005, 139–140.

43 Uo. 141, 146–147.

44 FRANK E. GAEBELEIN (ed.): *The expositor's Bible Commentary*. 5. köt., *Psalms of Songs*, Zondervan Publishing House – Academic and Professional Boods, Grand Rapids – Michigan, 1984, 199.

45 HANS-WINFRIED JÜNGLING: *Psalms 1–41*. In William R. Farmer et al.: *The International Bible Commentary*, k. n. Banglore, 1998, 856.

A zsoltár 2. verse egy háromszoros kiáltással indul, amelyben a אֱלֹהֵי אֱלֹהֵי („Istenem, Istenem”) szavak ismétlése nyomatékosítja a kiáltást, és fokozza az ima intenzitását, ezáltal jelzi az elszenvedett fájdalom és bánat mélységét, mellyel az imádkozó Isten elé áll. A kifürkészhetetlen és értelmetlennek látszó szenvedés közlése, melyet Isten távolléte (עזב) okozott, a panaszban a לָמָּה („miért?”) „vádoló kérdéssel”⁴⁶ kezdődik, ami jelzi, hogy nincs valóságos válasz a problémára.⁴⁷ A kontextusból látszik, hogy a kérdés nem információszerezésre irányul, hanem inkább szónoki. Abból az értetlenségből ered, hogy Isten eddigi tetteivel ellentétesen cselekszik, ami felülmúlja az emberi logikát. A *miért?* mondat tehát csupán formális kérdés, valójában kijelentést tartalmaz, a legmélyebb tanácsstalanság és kétségbeesés jut benne kifejezésre.⁴⁸ Az „elhagytál engemet” kifejezés a zsoltárban megjelenő minden szenvedésre teológiai bélyeget nyom, mert minden szenvedés ezáltal nem csupán Isten előtti, hanem Isten általi szenvedéssé válik. Ennek az ősfájdalomnak a szintjén merülnek fel a *miért?* és *meddig?* kérdések. Ez a kifejezés tehát nem csupán összegyűjt minden szenvedést egyetlen archetipikus szenvedésbe (összszenvedés), hanem a kérdés rangjára emelve őket egyetlen panasszá formálja a zsoltárt.⁴⁹ Ebben a mondatban szorosan egymás mellett áll a *bizalmas megszólítás* (אֱלֹהֵי אֱלֹהֵי), mely által a zsoltáros úgy áll Isten előtt, mint gyerek az apja előtt,⁵⁰ ez egyben a bizalom motívumát is jelzi, mely áthatja a panaszt⁵¹ és *kétségbeejtő kiáltás* (לָמָּה עֲזַבְתָּנִי), ez utal arra, hogy a mélységes szenvedés hatására az imádkozónak nem marad más lehetősége, mint leborulni Isten előtt. A שָׂאֵן („hajveszék”) igét alkalmazza a gyötrelmes kiáltás leírására, melyet az oroszlánok ordításának leírására is használtak.⁵² A zsoltáros meghökkenését fejezi ki a רָחֹק מִיִּשְׁעֵיךָ („távol szabadulásomtól”) kifejezés összekapcsolva a רָחֹק מִיִּשְׁעֵיךָ („szabadulásomtól” vagy „kiáltásom szavától”) igével. Nagyon érdekes a Zsolt 119,155, mert itt ugyanezt mondja, csak éppen a gonoszokról vagy bűnösökről, akiktől azért van távol a szabadulás, mert ők nem is keresték. Ahogy a kérdés intenzitása fokozódik, úgy az Isten hiánya is elviselhetetlenné válik.⁵³

A 3. vers egy merizmussal („kiáltok nappal...éjjel” – וְלַיְלָה ... אֶקְרָא יְהוָה) fejezi ki a szakadatlan kiáltást és panaszt, ami jelzi, hogy a szenvedés hosszú időre kiterjedt, de

46 FRANK-LOTHAR HOSSFELD – ERICH ZENGER: *Die Psalmen. Psalm 1–50*, Die neue Echter Bibel, Kommentar zum Alten Testament mit der Einheitsübersetzung, Echter Verlag, Würzburg, 1993, 149. Vö. JAMES LIMBURG: *Psalms*. Westminster John Knox Press, Louisville, Kentucky, 2000, 69.

47 ANDRÉ LACOCQUE: i. m. 315.

48 THOMAS HIEKE: i. m. 380–381.

49 PAUL RICOEUR: i. m. 367.

50 FRANK E. GAEBELEIN: i. m. 200.

51 HANS-WINFRIED JÜGLING: i. m. 856.

52 HANS-JOACHIM KRAUS: *Psalmen*. Bd. 1., Biblischer Kommentar Altes Testament, Wagenisagen, 1961, 178.

53 FRANK E. GAEBELEIN: i. m. 200.

Isten eddig mégsem válaszolt. Ennek ellenére a zsoltáros nem mond le Istenről, hanem szilárdan kitart mellette, ezt jelzi az „én Istenem” megszólítás.⁵⁴ Ehhez hasonló a Zsolt 10,1 verse is, amelyben a zsoltáros Isten távolmaradására és rejtőzködésének okára kérdez rá. Mindezzel szemben áll a Jer 23,23 versben pedig az Úr azt „állítja” magáról, hogy közeli Isten, nem pedig olyan, aki távol van.

A 2–3. versekben fontos szerepet játszanak a hangsúlyos „én” (zsoltáros) és a hangsúlyos „te” (Isten) személyes névmások.⁵⁵

A 4. verset „Pedig Te szent vagy és Izrael dicsérete között laksz” úgy is fordíthatjuk, hogy „Pedig Te szent vagy és trónolsz Izrael dicséretein.” Vádat tartalmaz Istennel szemben, aki saját trónján marad, anélkül, hogy hatással lennének rá az emberek szenvedései, akiket ő maga választott ki. Itt erős ironia érvényesül.⁵⁶

A 4–6. versek alátámasztják a panasz jogosságát, hiszen a személyes és közösségi történelem közötti hiátus fölfedezése súlyosbítja az egyén helyzetét.⁵⁷ Az Izrael történelmében megvalósuló kinyilatkoztatás tanúsága szerint Isten hűséges népéhez, és képes őt megmenteni. Az atyák bizalma (יִתְבַּח) nem volt hiábavaló, mert amikor kiáltottak Istenhez, Ő mindig a segítségükre sietett. Tehát a bizalom aktusa nem más, mint annak biztos tudata, hogy Isten népe iránti szeretetéből kiindulva segítette az atyákat, kimentette a nehéz helyzetükből, és kiáltásukat meghallgatta. A háromszoros utalás az atyák Istenbe vetett bizalmára szimmetrikus az előző részben szereplő zsoltáros Istenbe vetett bizalmával (2a–5a, 2b–5b, 2c–6c). A nép „dicsérete” Isten igazságossága, nemzetek fölötti hatalma és a nép ellenségével szemben tanúsított bánásmódja miatt hangzik el. De úgy látszik, hogy Isten nem akarja megmenteni a zsoltárost. Ez a kétszeres szembeállítás jut kifejezésre: a „pedig te” illetve az „és te” szembeáll először a 2–3. versekkel: „nem hallgatsz meg”, másodszer a „pedig te szent vagy” kijelentés szembeáll a 7. versben levő „én azonban féreg vagyok” kijelentéssel. Itt a hangsúly áttevődik a „te” személyes névmásra.⁵⁸ Az *én* és a *te* személyes névmások hangsúlyozása mutatja, hogy szakadék van az egyén személyes Istene és a hivatalos vallás nyilvános Istene között.⁵⁹ Ezáltal a zsoltáros rávilágít arra, hogy Isten üdvözítő tette Izraelben valóságos, és eddig ő is részese volt ennek, most pedig nem érti, hogy miért nem kap feleletet. Ez az eljárás, hogy Isten egyszerre minden magyarázat nélkül az ellenség prédájává teszi a leghűségesebbeket, összeférhetetlennek tűnik Isten lényegével, aki kiválasztott

54 HANS-JOACHIM KRAUS: i. m. 178.

55 RICHARD J. CLIFFORD: *Psalms 1–72*. Abingdon Old Testament Commentaries, Nashville, 2002, 124.

56 OLÁH ZOLTÁN: Isten szenvedő szolgája a 22. zsoltárban. *Studia Theologica Transsylvaniensia* 8 (2006) 141–153, 145.

57 ANDRÉ LAOCOQUE: i. m. 329.

58 RICHARD J. CLIFFORD: i. m. 125.

59 ANDRÉ LAOCOQUE: i. m. 329.

egy népet, szövetséget kötött vele, s a történelem folyamán törődött vele.⁶⁰ Ezek után új kérdés vetődik fel: a néppel kötött szövetség vajon érvényes-e minden emberre? Azért fontos a szövetség kérdése, mert az ókori népekhez hasonlóan a zsidó szövetség alapján Isten és ember viszonya úgy jellemezhető mint testvéri vagy atya és fia közti viszony. Ez az utolsó viszony-meghatározás meg különösen nagy szerepet kap a zsoltárban.⁶¹ Ebben a részben a zsoltáros azon véleménye jut kifejezésre, hogy Istenből hiányzik a következetesség az emberekkel való viszonyában.⁶² A panaszkodó elsősorban tehát azt kéri Istentől, hogy legyen Isten, amint az volt az atyák számára is. Tehát a szenvedő panaszának lényegében két forrása van: a meglévő szenvedése és az a meggyőződése, hogy jelen helyzetében Jahvén kívül senki máshoz nem fordulhat (hiszen ha Isten képtelen cselekedni, akkor már nincs kihez fordulni).⁶³

Tehát a 2–3. versek leszögezik a zsoltár első részének témáját: Isten hiánya, távolléte térben és időben, ugyanakkor a 4–6. versek leszögezik a gyötrelmet és az izoláció módját.⁶⁴ A 6. versben megjelenő יָעֲקֹב („kiáltottak” – atyák, elődök) ige, irányított perpozícióval אֶל־יְהוָה („hozzád”) használata őszintének tűnik, és ellentétben áll a zsoltáros önkéntelenül feltörő „ordításával”: שִׁוֵּעַתִּי (2. vers, „ordítok”) és a hívásával vagy kiáltásával: אֶקְרָא (3. vers, „kiáltok”). Azonban mindkét terminus a segítségért való kiáltás szándékát fejezi ki. Így ez ellentét explicit két irányt fejez ki: kiáltás a segítségért az atyák esetében, melyre jött felelet és kiáltás a zsoltáros esetében, amelyre nem.⁶⁵

Az előző résszel ellentétben a hangsúly a 7. versben a hangsúlyos „én”-re tevődik át. A „féreg vagyok, nem ember” egy költői effektus,⁶⁶ (hatásos metafora) mely az imádkozó eltorzult életét és porba taposott emberi méltóságát fogalmazza meg. A „féreg antropológia” ellentétben áll az ember hatalmával, melyet Isten a teremtéskor adott neki. A szókép ugyanakkor kifejezi az Istentől való távolság mértékét is.⁶⁷ A וְלֹא־אִישׁ („és nem férfi, ember”) jelentése: mindent elvesztett, ami az emberekhez tette hasonlónak. A 8. versben a וְהִנֵּנוּ רֹאשׁ – „félrehúzzák fejüket”, וְהִנֵּנוּ רֹאשׁ – „félrehúzzák ajkukat”⁶⁸ szavak a méltatlankodás és a gúny gesztusainak nyelvi formái. A 9. versben

60 RAVASZ LÁSZLÓ: *Ószövetségi magyarázatok*. Kálvin, Budapest, 1993, 58.

61 ANDRÉ LACOCQUE: i. m. 329.

62 OLÁH ZOLTÁN: i. m. 146.

63 ANDRÉ LACOCQUE: i. m. 316.

64 RICHARD J. CLIFFORD: i. m. 123.

65 RICHARD NELSON BOYCE: *The Cry to God in the Old Testament*. Scholar Press, Atlanta, Georgia, 1985, 24.

66 FRANK E. GAEBELEIN: i. m. 202.

67 JAMES LIMBURG: i. m. 70.

68 FRANK E. GAEBELEIN: i. m. 202. A Neovulgáta Szentírás fordítása különbözik: „félrehúzza ajkát, fejét csóválja”. Vö. *Ó- és Újszövetségi Szentírás a Neovulgáta alapján*. Szent Jeromos Katolikus Bibliatársulat, Budapest, 2002.

egyedül a gúnyolódok szövegében jelenik meg a יהוה (JHWH – Adonaj) szent név.⁶⁹ Az ellenség ironikus ajánlata mögött hátsó gondolat húzódik meg: Isten segítsen, ha az a bukott ember annyira fontos neki.⁷⁰ A könyörtelen gúnyolódással nemcsak a zsoltáros szenvedésének értelmét és az ő ártatlanságát kérdőjelezzik meg, hanem Isten szeretetét és ígéreteit is.

A 10-11. versekben a zsoltáros felidézi Isten „anyai” jóságát⁷¹ és az ő Istenre való teljes ráhagyatkozását. Istennek a szerepét itt kétféleképpen is lehet értelmezni. Először is mint anya van jelen, aki életet adott a zsoltárosnak, másodsor pedig mint „bábaasszony” jelenik meg, aki „kihúzta” őt az anyja méhéből. Ezzel reflektál Isten szuverenitására és gondviselésére.⁷² Ezzel kifejezi, hogy ez az אלהי (Istenem) ugyanaz, mint akihez a zsoltáros kiált a 2. versben.⁷³ A „Mert te hoztál ki engem az anyám méhéből...” emlékeztet a hettita szerződés-kötés formulára („Fiaim közül [mondja a hűbérúr] téged választalak”), ebből a szerződés-kötésből származó „vérrokonság” egyesíti a feleket a közös ellenséggel szemben, így tehát a zsoltáros ellenségei Istennek is az ellenségei kell legyenek a szövetség feltételei értelmében. Ebből a szempontból nézve még nagyobb jelentést kap az „én”, hiszen Isten, aki elhagyta az egyént nem csupán a „mi” Istene, hanem az egyén személyes Istene, aki mindenféle körülmény ellenére az „én” Istene marad, s akit kötelez a megkötött szövetség. Ezért hát, aki azt mondja, hogy „én Istenem”, azt szeretné megtudni, hogyan lehet a szövetség hitbeli közösségében élni Istennel, amikor az egyén úgy érzi, hogy ez az Isten elhagyta őt.⁷⁴

A 12. vers átmenetet jelent az első rész két alrész között, ugyanakkor az első direkt (Istenthez szóló) imádság a zsoltárban: „ne légy távol tőlem”, ami a 20a versben megismétlődik,⁷⁵ ez fenntartja a 2a versben meglévő elhagyatottság szívszorongató érzését,⁷⁶ ami ellentétben áll a zsoltáros múltbeli tapasztalatával. Ezzel a kéréssel nyilvánvalóvá válik, hogy a zsoltáros elkötelezettje Isten harcának, melyet a gonosz és rossz ellen folytat. A zsoltáros egyben igazságszolgáltatást kér, ami a שלום⁷⁷ helyreállí-

69 HANS-WINFRIED JÜNGLING: i. m. 856.

70 HANS-JOACHIM KRAUS: i. m. 179.

71 JOHN S. KSELMAN – MICHAEL L. GUINAN: Zsoltárok Könyve. Thorday Attila (szerk.): *Jeromos Bibliakommentár*. 1. köt. *Az Ószövetség könyveinek magyarázata*. Szent Jeromos Katolikus Bibliatársulat, Budapest, 2002, 812.

72 FRANK E. GAEBELEIN: i. m. 202.

73 JAMES LIMBURG: i. m. 70.

74 ANDRÉ LA COCQUE: i. m. 330-331.

75 RICHARD J. CLIFFORD: i. m. 123.

76 CAROLL STUHLMEYER: i. m. 149.

77 A shalom-nak több jelentése lehet, mint például béke, jólét vagy egészség, de összevetve az ember jólétét jelenti, ami magába foglalja a harmonikus kapcsolatot Istennel és az emberekkel

tását jelenti, hiszen a szenvedést okozó betegség a salómtól való megfosztottságot és a halál előízét jelenti.⁷⁸

A panaszszoltárokra jellemző, hogy a panasznak három aspektusa van. Mindhárom megtalálható itt: Istenre tekint (Gottklage) – Istent vádolja (2–3., ill. 4–6 versek), az emberre tekint (Feindklage) vagy az ellenség miatti panasz (7–9., ill. 10–12. versek) és önmagára tekint (Ich-Klage) – önsajnálát vagy én-panasz (15–16. és 17b–18a. versek).⁷⁹ Tehát ebben a kis részben a szenvedés egyénre gyakorolt belső hatása (a pszichikai és filozófiai) kap hangsúlyt.⁸⁰

A történelmi üdvösség (4–6. versekben Izrael számára megtapasztalt üdvözítő tettek felidézése) és a személyes üdvösség (10–11. versekben Isten anyai gondoskodásának nosztalgikus felidézése) kettős azonosulása egyetlen teremtéstetben összegződik: a nép teremtésében és a nyomorúságos egyén teremtésében.⁸¹ Ez a kettős visszaemlékezés ellentétes hatásokat vált ki: az első ellentétpár az egyén hite és tapasztalata között nyilvánul meg (hite szerint, aki igaz és hűséges, rendszerint jutalmat kap Istentől, de tapasztalata szerint hite ellenére szenved), a második ellentétpár a közösség tapasztalata és az egyén tapasztalata között látható (a közösség, amikor nehézség idején Istenhez kiáltott, mindig kapott segítséget, de jelen esetben az egyén szenvedése esetén Istenhez kiált, de őt Isten nem hallgatja meg). A harmadik ellentétpár az egyén korábbi élete és jelen helyzete között észlelhető: hajdan nehézség idején az egyén Istenhez fordult segítségért, és azt meg is kapta, jelen helyzetében szintén Istenhez kiált, aki látszólag nincs jelen, meg se hallgatja őt, sőt nem is törődik vele.

Ezek az ellentétek arról árulkodnak, hogy feszültség van Istennek az atyákhöz, illetve a néphez való hűsége és a szoltáros személyes elhagyatottsága között. De az is nyilvánvaló, hogy feszültség mindaddig lesz, amíg a rossz és a szenvedés kérdése egyénivé válik, s a „*miért?*” egzisztenciális kérdést az egyén egymagában teszi fel és nem szükségszerűen mindenki.⁸² Ez a feszültség ugyanakkor felveti az isteni kifürkészhetetlenség kérdését: megszabadítja-e a népét vagy az egyént, esetleg az ellenségei kezén hagyja? Isten szándékai megmagyarázhatatlanok és kimutathatatlanok, ezért van az, hogy a történelemteológia önmagában nem képes Istenről szólni, csak ahogyan a szoltár is kifejezi, az Istenről szóló beszédet támogatja. Ezért az egyetlen teológia, amelyet Izrael alkotott, olyan történelemteológia, amely egyaránt helyet biztosít a jajkiáltás és a

78 ANDRÉ LACOCQUE: i. m. 311.

79 THEODOR LESCOW: Psalm 22,2–22 und Psalm 88, Komposition und Dramaturgie, ZAW 17 (2005) 217–231, 220.

80 RICHARD J. CLIFFORD: i. m. 126.

81 PAUL RICOEUR: i. m. 362.

82 ANDRÉ LACOCQUE: i. m. 319–320.

szabadítás kérdésének.⁸³ Ehhez a kérdéskörhöz társul az a tény, hogy a panaszszoltárok megőrizték sajátos identitásukat a bűnbánó zsoldárokhoz képest, hiszen nyoma sincs a beismerő vallomásnak vagy akár az ártatlansági nyilatkozatnak, csupán a tiszta szenvedés kiáltását halljuk belőlük. Elsősorban az egyéni szenvedés sajátosságait őrzik, ezért is térnek el nagyban a közösségi panaszszoltároktól, ugyanis az utóbbiakban a szenvedés okát a történelemteológia be tudja határolni, azonban az egyéni panaszszoltárookban a szenvedés, az elhagyatottság és a kitaszítottság történelmen és történelemteológián kívüli.⁸⁴

A személy tehát elveszettségében keresi az okát annak, hogy Isten, aki eddig segítőtársa volt, most egyszerre elérhetetlenné, láthatatlanná és hiányzóvá vált. A zsoldáros panaszával nem bírálja Isten tettét, és nem táplál ellenséges érzületet iránta, csupán mélységesen bántja a távolléte. Mivel Istentől nem jön semmi magyarázat, a zsoldáros a teljes elhagyatottságot éli meg, vagyis Samuel Terrien szavaival a „kozmosz elhagyatottság zsákmányává válik”. De a 12. versben található halk könyörgés (ima) a reményt juttatja kifejezésre: a zsoldáros ráérez arra, hogy Isten mégis távol tőle,⁸⁵ olyan értelemben, hogy a zsoldáros nem egymagában beszél, hanem Isten hallja a szavait.

A zsoldároknak az Istennek szánt üzenetek, minden átmenet nélkül átváltozhatnak Isten üzenetévé.⁸⁶ Így tehát mint „meghallgatott imádságok” jellemezhetők, mert amint a 22. zsoldár is mutatja, az igaz szenvedéséről és végül az Isten általi megmentésről tesznek tanúságot. A szenvedő igaz alakja szorosán összefügg az igaz – bűnös /gonosz / istentelen fogalom párral (יָשָׁר – רָשָׁע). Az ószövetségi igazság nem egy ideális normát jelent, hanem egy viszonyfogalmat jelöl, amely két partner közti viszonyt jelez. Mivel minden viszony igényeket hordoz magában, csak úgy képes fennmaradni, ha ezeket kielégítik. Az izraelita több viszonyban is élt, de mindenekelőtt a Isten által felajánlott szövetségben. Így tehát igaznak számít mindaz, aki a szövetséget követelményeivel együtt elfogadja, és ebben hűség és állhatatos marad. Aki viszont ennek a viszonynak nem megfelelően cselekszik, bűnös. De valójában Isten az, aki eldönti, hogy ki az igaz. A zsoldároknak ez az ellentét egyenesen ellenségeskedésbe vált át. Itt az igazságnak jogi vonatkozása is van: a gonosz azért is az igaz ellensége, mert kétségbe vonja az igaz Istenhez való hűségét, ezáltal pedig hamisan vádolja őt. A jogrend fenntartója pedig Isten, ezért az igaz hamis vádak miatt csakis hozzá kiált, mert egyedül neki kell az igaz igaz-voltát kinyilvánítania. Ez az ellentétpár különösen a fogság után éleződik ki, amikor az igaz szenvedésének

83 PAUL RICOEUR: i. m. 369.

84 Uo. 374.

85 SAMUEL TERRIEN: *The Psalms: strophic structure and theological commentary*. Grand Rapids, Michigan – Cambridge, 2002, 230–232.

86 CLAUD WESTERMANN – GERHARD GLOEGE: *A Biblia Titka. Bevezetés a Bibliába*. Kálvin, Budapest, 1997, 270.

megnyilvánulását az üldöztetésben és deportálásban látták. Ez a helyzet van jelen ebben a zsoltárban is, de a tetőpontját a Bölcs 1–6-ban éri el.⁸⁷ A zsoltár igazolja, hogy szolgálai nem kerülhették meg a szenvedést, mert az üdvörténetben nagy jelentőséggel bírt. A szolgálai szerep jelentősége abban a tényben mutatkozik meg, hogy szenvedésének legmélyebb pontján az embernek van kihez panasszal fordulni segítségért.⁸⁸

Tehát a zsoltár nem csupán költemény vagy kultuszszöveg, hanem az ima egyik példája, amely az életre reflektál, és megfogalmazza az imádkozó két alaptapasztalatát: a panaszt és a dicsőítést. Ez is alátámasztja a héber költészet alaptulajdonságait, a fogékonyságot és a spontaneitást az élet szituációira. Tehát a költészet valójában felelet az életre.⁸⁹ Részben ez a magyarázata annak, hogy a panasz és a hála együttesen van jelen minden panaszimában.

3. AZ ISTENTŐL VALÓ ELHAGYATOTTSÁG JEREMIÁS VALLOMÁSAIBAN

3.1. Jeremiás vallomásai és az egyéni panaszszoltárok kapcsolata

Egyes vélemények szerint Jeremiás Joakim uralkodásának idején, amit a működése második szakaszának tekintünk, írta meg a „vallomásoknak” nevezett lírai költeményeit (11-20. fejezetek), melyek utalnak a küldetése és Istenbe vetett hite miatt elszenvedett üldöztetésre és az ebből adódó lelki válságára.⁹⁰

Jeremiás életrajzának bonyolultságát tekintve nyilvánvalóvá válik, hogy a könyv egy hosszú (több évszázadot is felölelő) redakciós folyamat eredménye. Jeremiás élete során olyan eseményekben vett részt, amelyek szembeálltak akaratával és habitusával. Ez nem azt jelenti, hogy a próféta passzív eszköze Istennek – ő ugyanis mindent megtesz, hogy megértse az eseményeket, és nem cselekszik meggyőződés nélkül. Tehát érzékelhető a feszülő ellentét a személyisége és küldetése vagy elhivatottsága között. Ebből fakad életének drámája, amire a „vallomásai” mutatnak rá, és amely az egyéni panaszdal vagy panaszszoltár műfajához tartozik. Olyan liturgikus anyagokat választ ki, melyek tartalmuk szerint az ő helyzetéhez illenek.⁹¹ Ezek túllépnek a monológ

87 RÓZSA HUBA: Zsoltár- és prófétai szövegek értelmezései a szenvedés történetében. In Benyik György (szerk.): *Szenvedéstörténet*. Nemzetközi Bibliikus Konferencia 2005. szept. 4–7., JatePress, Szeged, 2006, 123–132, 127–131.

88 PERES IMRE: Miért hagytál el engem? In Benyik György (szerk.): *Szenvedéstörténet*. Nemzetközi Bibliikus Konferencia 2005. szept. 4–7., JatePress, Szeged, 2006, 105–122, 107.

89 SUSAN E. GILLINGHAM: i. m. 188–189.

90 GUY P. COUTURIER: Jeremiás könyve. In Thorday Attila (szerk.): *Jeromos Bibliakommentár*. 1. köt. *Az Ószövetség könyveinek magyarázata*. Szent Jeromos Katolikus Bibliatársulat, Budapest, 2002, 417.

91 J. ALBERTO SOGGIN: *Bevezetés az Ószövetségbe*. Kálvin, Budapest, 1993, 306–307, 311.

formán, a próféta és Jahvé dialógusait mutatják be,⁹² melyekben szenvedései miatt tesz panaszt Isten előtt. Mély belső ellentmondásokkal kell szembenéznie, mert egyrészt együttérez népével, és védelme alá veszi Istennel szemben, másrészt Isten küldöttként meg kell vizsgálnia népét, és a megtérésre felszólítania. Jeremiás feszültségteli életét tekintve modern emberként áll előttünk.⁹³ Küldetése első látásra kudarcnak tűnik, de valójában ebben a kudarcban van az ő győzelme.⁹⁴ A vallomásokban a legmélyebb emberi nyomorúságról olvashatunk: egyedüllét, elhagyatottság, magány. Jeremiás életében a magány három dimenzióban is megnyilvánul: elszigetelődik az emberektől, barátai és ismerősei szembefordulnak vele, és Isten is „elhagyja”.⁹⁵ Egyes kutatók szerint a vallomásoknak nincs „Sitz im Leben”-je Jeremiás életében, ezért nem Jeremiás egyéni élettapasztalatait és szenvedéseit tartalmazzák, hanem liturgikus panaszdalok.⁹⁶ Azonban panaszszoltárok teológiájával és szerkezetével való hasonlóság ellenére, ezek a szövegek valamilyen módon kapcsolódnak Jeremiás személyéhez, legalább olyan értelemben, hogy tükrözhetik azt a vívódást, amelyet Jeremiás sorozatos konfliktusai következtében átélt.⁹⁷

A zsoltárokkal közös nyelvi sztereotípiát nem csupán a műfaji hasonlóságokkal magyarázható, hanem egy közös általános emberi tapasztalattal, aminek alapján legintenzívebb érzéseket (például a szenvedés, az öröm) a közösség nyelvében meglevő klisészerű szófordulatokkal és a közösség kötött imájává vált szövegekkel fejezték ki. Az eredetiség kérdése jelen esetben nem befolyásolja a vallomásokban megjelenő Istentől való elhagyatottság témájának jelentőségét, ugyanis a szövegek olyan élményekről, belső tapasztalatokról tesznek tanúságot, amelyeket bármelyik ember hasonló helyzetben megtapasztalhat.⁹⁸

3.2. A Jer 15,15–21 mint egyéni panaszdal

Walter Baumgartner egyik tanulmányában (*Jeremiah's Poems of Lament*, Almond, Sheffield, 1988) feltárja Jeremiás és a Zsoltárok könyvének kapcsolatát. Rámutat arra, hogy Jeremiás sajátos és egyéni módon kezeli a panaszszoltár műfaját. Erre példa Jer

92 GERHARD VON RAD: *Az Ószövetség teológiája*. 2. köt. Osiris, Budapest, 2001, 175.

93 Uo. 311.

94 SCHMATOVICH JÁNOS: i. m. 391.

95 CLAU WESTERMANN - GERHARD GLOEGE: i. m. 236–237.

96 RÓZSA HUBA: *Az Ószövetség keletkezése*. 2. köt. Szent István Társulat, Budapest, 1995–1996, 184.

97 ZAMFIR KORINNA: Jeremiás szolgálata az üdvösségközvetítő intézmények válsága idején. In Benyik György (szerk.): *Világi közösség; Vallási közösség*. Nemzetközi Biblikus Konferencia, 2003. aug. 31-szept. 3, JatePress, Szeged, 2004, 287–303, 301.

98 Uo. 302.

15,15-21,⁹⁹ amely segítségével a próféta kifejezésre juttatja Istennek címzett panaszát. Ezáltal létrehoz egy még specifikusabb állítást prófétai hivatásáról, mely által Izrael makacssága és Isten szuverenitása közé kerül. A panasz négy elemből áll:

– kérés (15b vers)

– az ártatlanság, a hűség és az Istenbe vetett hit állítása, mint Istent motiváló elemek (15c-17. vers)

– a panasz kifejezésre juttatása (18. vers)¹⁰⁰

– az Isten válasza (19–21. vers)

A 15a versben a יהוה ירַעַתְּ יְהוָה („te tudod, Uram”) kifejezés változatai még más helyen is előfordulnak (Jer 12,13; 17,16), a későbbiekben egy titokra utal, ami Isten és a próféta számára ismert.¹⁰¹ A panaszszoltárokhoz hasonlóan tehát invokációval kezdi vallomását. Ezek a szavak nem tesznek szemráhányást, hanem kifejezik a próféta hitét és az isteni közbelépést, mely csillapíthatja a próféta szenvedését.¹⁰²

A 15b. vers a kérést öt felszólító igével mutatja be: „emlékezz” – זְכֹרֵנִי, „látogass” – וּפְקֹדֵנִי, „állj bosszút” – וְהִנָּקֶם, „ne taszíts el” – מִרְרֵפִי, „tudd meg” – יָדַע. Ez utal arra, hogy olyan kapcsolatról van szó Isten és Jeremiás között, mely megenged egy ilyen erős, őszinte és vakmerő beszédet a szenvedés ellen.¹⁰³ A זְכֹרֵנִי – וּפְקֹדֵנִי asszonáns szavak („emlékezz” és „látogass”) aktív közbelépést jeleznek. Jeremiás ezek által hívja Istent a szabadítására, vagyis Isten cselekvéséért esedezik.¹⁰⁴ E szavak által bennfoglaltan mondja ki, hogy Isten elfelejtette őt, és eltávozott tőle. Ez rokon a panaszszoltárok nyelvezetével. A הִנָּקֶם („állj bosszút”) úgy is érthető, hogy „állj bosszút magadért”, ugyanis Jeremiás ellenségei egyben Isten ellenségei is. A vers egyszerre rendelkezik pozitív és negatív dimenziókkal: kéri Istent, hogy látogassa meg, azzal a céllal, hogy igazolja hűségét a prófétával szemben, de arra is, hogy Isten álljon bosszút az ellenségein. Az הִקָּחֵנִי („ne taszíts el”) eufemizmusa a „ne hagyjál meghalni” kifejezésnek.¹⁰⁵

A kérés a 15c verstől motivációba fordul át, ami a szent cselekedetet akarja kieszközölni. A próféta tisztában van azzal, hogy a verbális bántalmazások, melyeken

99 WALTER BRUEGGEMANN: *The Theology of the Book of Jeremiah*. Cambridge University Press, Cambridge, 2007, 162–163. WILLIAM MCKANE: *A critical and exegetical Commentary on Jeremiah*. Vol. 1., *Introduction and Commentary on Jeremiah I–XXV*, T&T Clark, Edinburgh, 1986, 350.

100 WALTER BRUEGGEMANN: *A Commentary on Jeremiah*. William B. Eerdmans Publishing Company, Grand Rapids, Michigan – Cambridge, 1998, 146.

101 WILLIAM L. HOLLADAY: *Jeremiah I. A Commentary on the Book of the Prophet Jeremiah, Chapters 1–25*. Fortress Press, Philadelphia, 1986, 457.

102 JACK R. LUNDBOM: *Jeremiah 1–20*. Random House Inc., Doubleday, 1999, 742.

103 WALTER BRUEGGEMANN: *A Commentary on Jeremiah*. 146.

104 WILLIAM L. HOLLADAY: i. m. 457.

105 JACK R. LUNDBOM: i. m. 742–743.

keresztülment, azért történtek, mert Isten hívta, és ő elfogadta ezt a meghívást. Ezért ésszerű indítékokat hoz, hogy Istent cselekvésre bírja¹⁰⁶: a קַרְפָּה („gyalázat”), melyet Istenért visel. A קַרְפָּה szójátékot alkot a 18a versben szereplő הַרְפָּא („egészségesnek lenni”) igével.¹⁰⁷

A 16. versben a נִמְצְאוּ דְבָרַיִךְ („rátaláltunk igéidre”) a 622-ben megtalált Törvénykönyv szavaira utal. Az igék וַאֲכִלְמָ „eledelemmé váltak”, annyit jelent, hogy Jeremiás elfogadta a meghívását és azonosult vele (Jer 1,9).¹⁰⁸ Tehát Isten szavait Jeremiás szájába tette, ami drámai módon fejezi ki a prófétaát, ami nem más, mint a szavak szolgálata. A כִּי־נִקְרָא שְׁמִיךָ „mert te nevedet viselem” kifejezés, Isten oltalmazó jelenlétét jelenti prófétája mellett.¹⁰⁹ A שִׂמְחָה ... שִׂשׂוֹן („öröm...vidámság”) szópair Jeremiás kedvence, a házasság metaforáiként emlegeti (Jer 33,11; Jer 25,10; Jer 7,34), „menyasszony” – „vőlegény” asszociációkkal is rendelkezik (Jer 16,9).¹¹⁰ Az „Uram, seregek Istene” – doxológia, ami kiemeli, hogy Isten neve a legmagasabb és Jeremiás fölött van – ezáltal egyensúlyba hozza a 15a versben az egyszerű ״Uram” – יהוה felkiáltást.¹¹¹

A 17. vers kiemeli, hogy Jeremiás élete úgy alakult, hogy kapcsolatban legyen az elhivatottságával és a közvetített üzenettel. Isten az üzenete által egy nyomást jelentett számára az üzenet miatt, mely az isteni haragot tartalmazta, ezért elhivatottsága öröm volt a saját maga számára, de a nép számára nem.¹¹² Ez jelzi, hogy Jeremiás nem vett részt a társadalmi életben, mivel a közvetített üzenet miatt nem kívánt személyiségnek számított a közösség számára. A בְּסוּד־מִשְׁחָקִים – „tréfálkozók körét” nehéz meghatározni. Egy olyan közösség lehetett, amelyben megbeszélték és fejtegették a közösségre vonatkozó eseményeket. Ha azt a történelmi kontextust tekintjük, amelyben Jeremiás működött, akkor valószínű, hogy a kor hamis prófétáinak köréről van szó, akik mindig „jó” híreket közvetítettek Jeremiással szemben.¹¹³ Az utolsó sorban „bosszúsággal töltöttél el” a héber זַעַם szóval fejezi ki a bosszúságot, melynek jelentése „erős harag” (Iz 10,5). A Septuagintában „keserűséggel töltöttél be engem” fordításban jelenik meg, amely inkább az általános felháborodás érzetét adja.¹¹⁴

106 TERENCE E. FRETHEIM: *Jeremiah*. Smith & Helwys Publishing. Macon, Georgia, 2002, 237.

107 JACK R. LUNDBOM: i. m. 743.

108 Uo. 743. WILLIAM L. HOLLADAY: i. m. 458. WILLIAM MCKANE: i. m. 352.

109 GUY P. COUTURIER: i. m. 438., WILLIAM L. HOLLADAY: i. m. 459.

110 WILLIAM L. HOLLADAY: i. m. 458.

111 JACK R. LUNDBOM: i. m. 743.

112 TERENCE E. FRETHEIM: i. m. 238. Vö. PETER C. CRAIGIE – PAGE H. KELLEY – JOEL F. DRINKARD: *Jeremiah I-25*. Word Books – Publisher, Dallas – Texas, 1991, 210.

113 WILLIAM L. HOLLADAY: i. m. 459.

114 JACK R. LUNDBOM: i. m. 745.

A 18. vers a panaszszoltárookra jellemző szemrehányó „miért?”-tel (לִּמָּה) indul, melyhez továbbá egy éles panaszt told a próféta. A כָּאֵבִי – „fájdalmam” ritkán előforduló szót használja a fájdalom kifejezésére, ugyanakkor kiemeli, hogy egy rögzült szenvedésről van szó („örökké tartó”). Ehhez kapcsolja a betegség egyik metaforáját, a „halálos sebet” (מַכָּחִי), amivel meghatározza a fizikai állapotát, mely egyben a belső gyötrődésére is utal.¹¹⁵ A szenvedése kapcsolódik a csalódáshoz és kiábrándultsághoz, melyet a „csalóka patak” metaforával fejez ki, melyre a אֶכְרֵיב מַיִם¹¹⁶ kifejezést használja. Jelentése nem csupán „hamis”, hanem a „nem állandó, megbízhatatlan” jelentéstartalommal rendelkezik. Ezáltal ítéletet mond Isten felett (18b vers).¹¹⁷ A metafora emlékeztet a pusztaságban való tartózkodás tapasztalatára, amikor a távolban egy patak képe körvonalazódik, ami persze táplálja a reményt a szomjúság csillapítására. De amikor az ember odaér, akkor csupán a száraz patakmedret találja.¹¹⁸ (A patakok kiszáradása gyakori jelenség Palesztinában.¹¹⁹) A könyv egy olyan Jeremiást állít az olvasó elé, aki mélységesen csalódott az üzenetben és ezzel együtt Mesterében is.¹²⁰ A 18. vers lényegében vád Isten ellen, mely a legmélyebb fájdalomnak ad hangot. Jeremiás egyedül maradt a néppel való konfliktusban. A társadalomból való izoláció (17. vers) az Istennel való közösség által legyőzhető, de az Isten távolléte, a tény, hogy magára hagyja az igéi miatt szenvedő prófétáját, legyőzhetlenné válik.¹²¹ Jeremiás végül olyasmivel vádolja Istent, amivel maga Isten biztosította Izraelt, hogy soha nem lenne távolmaradó vagy hiányzó a nép számára (Jer 2,13).¹²²

A próféta panaszában is megtalálható a siralom vagy panasz három aspektusa: panaszskodik ellenségei miatt, akik ige hirdetése miatt fordultak ellene (Feindklage – 15. vers); a magánya miatt, ami a feladatának súlyából származik (Ich-Klage – 16–17. versek) és persze Isten hallgatása és távol maradása miatt (Gottklage – 18. vers).¹²³

Tehát ebben a részben nem szerepel konkrétan az עֲזַב ige, az Istentől való elhagyatottság kifejezésére, de mégis a „csalóka patak” metafora bizonyítja, hogy a próféta a 22. zsoltár szerzőjéhez hasonlóan, az elkeseredettség és a szenvedés legmélyebb pontját élte meg. A szöveg akkor is ezt fejezi ki, ha nem tudhatjuk is bizonyosan, mit érezhetett a történelmi Jeremiás.

115 GEORG FISCHER: *Jeremia 1-25*. Herder, Freiburg – Basel – Wien, 2005, 510.

116 JACK R. LUNDBOM: i. m. 746.

117 BARBARA BOZAK: *Jeremiah*, in William Farmer (ed.): *The International Bible Commentary*. Bangalore, 1998, 1083.

118 TERENCE E. FRETHEIM: i. m. 389.

119 GUY P. COUTURIER: i. m. 438.

120 DEREK KINDER: *Jeremiás könyve*. Harmat, Budapest, 1997, 62.

121 WALTER BRUEGGEMANN: *A Commentary on Jeremiah*. 148.

122 WILLIAM L. HOLLADAY: i. m. 461.

123 CLAUS WESTERMANN: i. m. 173.

4. AZ ISTENTŐL VALÓ ELHAGYATOTTSÁG JÓB KÖNYVÉBEN

Jób könyvének fő motívuma az egyéni panasz, amely a személyes szenvedés elviselhetetlenségéből adódik. A szerző ezen keresztül fejtette ki tanítását Istenről a kortárs bűn-büntetés tanával szemben. Jób alakjával bizonyítja be a szerző, hogy a szenvedés az embert magányossá teszi és elszakíthatja Istentől, ha nincs meg a kellő ereje és hite, hogy fájdalmával Isten elé menjen. A könyv bizonyíték arra, hogy a szenvedés az emberi élet kikerülhetetlen tartozéka és e szerepe által értelmet nyer.¹²⁴

4.1. Jób 7,19-21 és Jób 10,20 – Isten jelenléte, mint a panasz forrása

Jób olyannak ismerte meg Istent mint szeretett és imádott Istent, akivel bizalmas baráti viszonyt tarthat fenn. De meg kellett tapasztalnia, hogy Isten irgalmatlan üldözőjévé vagy zaklatójává vált. Jób könyvének háttérét az ebből a helyzetből adódó ősi dilemma alkotja, melyet Isten szuverenitása és jósága közötti látszólagos ellentét alkot. Erre a dilemmára viszont Jób nem kap teljes választ.¹²⁵ A 7. fejezetben panaszát a fizikai és a mentális kondíciók leírásával mutatja be – a fizikai szenvedését a sötétséggel és az éjszakával ábrázolja – és kimondja, hogy a halálon és a Seol-on (שְׁאוֹל) kívül nincs reménye az enyhülésre.¹²⁶

A 16–18. versek úgy ábrázolják Istent mint ellenséges zsarnokot a jóindulatú, szerető Isten helyett. A 17. versben a 8. zsoltár sorait ironikusan parodizálja,¹²⁷ hiszen Isten úgy „viselkedik”, mint akinek nincs jobb dolga, mint teremtményeit kínozni.¹²⁸

A 19. vers valójában kérdés, mely a panaszszoltárookra jellemző „meddig?” kérdő névmást tartalmazza, amivel nem a szenvedése időtartamát szeretné megtudni, inkább amiatt zúgolódik, hogy a nyomorúságos helyzet túl régóta tart, ezért minél hamarabb segítséget vár.¹²⁹

A הַיָּמִים kifejezés jelentése „mennyi”, amit a gyakoriságra, illetve az időbeli kiterjedésre (mennyi ideig? vagy hosszú ideig) is szoktak használni.¹³⁰ A $\text{עַד־בְּלֵעִי רָקִי}$ („amíg lenyelem

124 Uo. 171–172.

125 ELMER B. SMICK: Job In Fank E. Gaebelein: *The Expositor's Bible Commentary with the New International Version of the Holy Bible*. vol. 4., Michigan, 1988, 902–903.

126 ROLAND E. MURPHY: Job, in William Farmer (ed.): *The International Bible Commentary*. Bangalore, 1998, 822.

127 ROLAND E. MURPHY: i. m. 822.

128 R. A. F. MACKENZIE – ROLAND E. MURPHY: Jób könyve In Thorday Attila (szerk.): *Jeromos Bibliakommentár*. 1. köt. *Az Ószövetség könyveinek magyarázata*. Szent Jeromos Katolikus Bibliatársulat, Budapest, 2002, 727.

129 THOMAS HIEKE: i. m. 381.

130 עַד in FRANCIS BROWN – SAMUEL R. DRIVER – CHARLES A. BRIGGS: i. m. 455.

nyálamat”) egy köznyelvi kifejezés jelentése „egy pillanatra”. (Hasonlít az arab *‘abli‘ni riki*: „engedd, hogy lenyeljem nyálam”, vagyis „várj egy pillanatot” kifejezésre.)¹³¹

A 20. vers feltételre épül: „Ha bűnt követtem el / vétkeztem, mit tettem neked?”¹³² A szöveg megértésének kulcsa az, hogy az Ószövetség sokféle bűnt tartott számon. Jób arra kérdez rá, hogy talán súlyos bűnt követett el. Álláspontja az, hogy szenvedésének mértéke meghaladja bűnének mértékét.¹³³ A *עֲדָתָא* („cél tábla”) az állandó és szándékos támadást fejezi ki. Az „ó, emberek őrzője” ironikus és ellentmondó hangsúlyt kap.¹³⁴ Amikor a Szentírás szerint Isten őrködik, akkor gondoskodást és védelmet nyújt, de itt, ha a szemeit szünet nélkül Jóban tartja, ez korlátozást és megszorítást jelent.¹³⁵ A „terhe lettem önmagamnak” szövegében, a rabbinikus hagyományban őrzött, *tiqqûnê sôphêrîm* – „az írástudók javításai”, korrektúrát eszközölt, melyet teológiai indokkal támasztott alá: úgy gondolta, hogy Jób kijelentése („terhedre lettem”) szentségtörés és istenkáromlás. Ezért a „teherré válást” Isten helyett önmagára vonatkoztatja.¹³⁶ A tizenhét *tiqqûnê sôphêrîm*-ről a masszoréta feljegyzésekben olvashatunk. A hagyomány szerint irodalmi jelenségről van szó, mely során ezek az írástudók eufemizmusként értelmeztek egyes nehéz szentírási részeket, például a személyes névmások megváltoztatása kapcsán. Ezeket a korrektúrákat R. Judah azonosította. Tehát léteznek olyan eufemizmusok, melyeket a bibliai szerzők hoztak létre, de léteznek olyanok, melyek javítások eredményei.¹³⁷

A 21. vers tovább fűzi az előző vers gondolatmenetét. Jób a „miért?” kérdés használatával gúnyolódó kifogást emel. Nem kéri, hogy Isten megbocsásson neki, a kegyelmébe vetett bizalma által, ugyanakkor nem ismeri el bűnösségét. Az egyetlen indok, hogy Isten megbocsásson Jóbnak: a korai halála, amit a „porba térek megnyugodni” metaforával fejez ki, mert felfogása szerint, Istennek nem lesz lehetősége megbocsátani a halála után. Úgy tűnik, hogy Jóbnak a halál az egyetlen lehetőség a szabadulásra, mert Isten hatalma nem „terjed ki” a Seol-ra.¹³⁸

131 ROBERT GORDIS: *The Book of Job*. The Jewish Theological Seminary of America, New York, 5738 – 1978, 82.

132 Uo. 82.

133 ELMER B. SMICK: i. m. 904.

134 DÖBRÖSSY LAJOS: Jób könyvének magyarázata In Tóth Kálmán (szerk.): *Jubileumi Kommentár: A szentírás magyarázata*. 1. köt. Kálvin, Budapest, 1998, 506.

135 WILLIAM D. REYBURN: *The Book of Job*. United Bible Societies, New York, 2003, 160.

136 ROBERT GORDIS: i. m. 82–83.

137 MOSHE A. ZIPOR: Some Notes on the Origin of the Tradition of the Eighteen *tiqqûnê sôphêrîm*, *Vetus Testamentum* 44 (1994/1) 77–102, 98–99.

138 WILLIAM D. REYBURN: i. m. 161.

A 10,20 versben a 7,19–21 versekhez hasonlóan megjelenik az Úr nem kívánt jelenléte. A 20a versben Jób retorikus kérdéssel fejezi be a beszédét, amit a magyar fordító felszólításként értelmezett.¹³⁹ A vers kezdetén az élet rövidségét húzza alá a „kevés” (כַּעֲבָ) melléknév. Az „életnapom” nincs benne a héber Szentírásban – valószínű, hogy a Septuaginta (ὁ χρόνος τοῦ βίου) nyomán jelent meg – helyette csak a „napom” (יָמַי) szó van jelen.¹⁴⁰

A 20b vers kifejezésre juttatja Jób perlekedését Istennel, mely arra irányul, hogy hagyja magára. Ezt kétféleképpen is érthetjük: „Hagyd abba támadásaidat, hogy egy kicsit egyedül legyek” vagy „Hagyj magamra, hogy élvezem az életemet még egy kis ideig”.¹⁴¹ Ezt egy haladékkérésként vagy utolsó kívánságként is értelmezhetjük.¹⁴² Isten szenvedést okozván van jelen, gyötri az embert, ezért Isten a szenvedés oka.

Jób életének teljesen elviselhetetlen formáját – a jogtalan szenvedések sorozata következtében – megutálta és már csak arra vár, hogy a halál mentse ki a szenvedéseiből.¹⁴³

Ezekben a részekben Isten és Jób kapcsolatát paradoxonnal lehetne illusztrálni: Jób távol érzi magától Istent, aki ennek ellenére „örködik” felette. Jób ellenvetését fejezi ki Isten örködése miatt, s arra kéri Istent, hogy hagyja magára. Mindezt egy panasz keretében mondja el, melyből kiéleződik, hogy szenved az Istentől való elhagyatottság miatt. Itt az elhagyatottság nem csupán Isten hallgatására és távollétére vonatkozik, hanem arra, hogy Isten mint barát hagyta magára, és majdhogynem ellenséggé vált. Tehát annak az Istennek a távolléte miatt szenved, aki valaha bizalmasa, barátja volt, s most elhagyta. A paradoxon abban mutatkozik meg, hogy távol van, de ugyanakkor túlságosan is közel.

4.2. Jób 10,9 – Isten megfélelkezett Jóbról

A 9. versben a כַּחֲמֹר („mint az agyagból”)¹⁴⁴ képet használja, mely gyakori az Ószövetségben a teremtés leírására (Iz 45,9, Jer 18,1–12). Itt hangsúlyt kap az „emlékezz” (זָכֵר) felszólító mód, ami a „ne felejtse el” üzenettel rendelkezik. Ezáltal Jób panaszkodik Istennek amiatt, hogy gondosan megformált alkotását (Jóbot), önkényesen, könnyen el akarja dobni.¹⁴⁵ Jób ezt úgy értelmezi, hogy az élete során megjelenő jóakarata hamis,

139 Uo. 212.

140 ROBERT GORDIS: i. m. 115

141 WILLIAM D. REYBURN: i. m. 212

142 DÓBRÓSSY LAJOS: i. m. 507.

143 SAMUEL J. SHULTZ: *Üzen az Ószövetség*. Keresztyén Ismeretterjesztő Alapítvány, Budapest, 1998, 292.

144 ROBERT GORDIS: i. m. 113.

145 WILLIAM D. REYBURN: i. m. 205.

és Isten elrejtette előle az igazi szándékát.¹⁴⁶ A fókusz az agyagból teremtett emberre tevődik át, mely sugallja, hogy a porba fog visszatérni. Itt tehát két gondolat kapcsolódik össze: egy klasszikus (Ter 3,19) és egy közvetlen stílusú „porból lettél [alkotva] és porrá válsz”. Ezáltal a verset vallomásszerűen értelmezzük: „Emlékezzél, hogy agyagból alkottál és a porba térítesz vissza!”¹⁴⁷

Ebben a versben sincs benne konkrétan az עָזָב szó, de azáltal, hogy Jób kéri Istent, hogy „emlékezzen”, impliciten azt fejezi ki, hogy Isten megfélemlített róla, vagyis magára hagyta. Ezért Jób, a 22. zsoltár szerzőjéhez hasonlóan óriási szenvedésként éli meg Isten távollétét. Itt is felkiáltással próbálja felhívni magára Isten figyelmét, ami végső elkeseredettségéből tör fel.

A 22. zsoltár és Jób könyve esetében nyilvánvalóan ugyanazzal az Istentől való elhagyatottsággal találkozunk, de a két írás között nyilvánvaló az egymással ellentétes párhuzam: Jób könyvében nem található dicsőítés. Nem szabad ezzel kapcsolatosan megfélemlkezni arról, hogy Jób nem izraelita, tehát nem olyan Istennel van dolga, akit Éli-nek (Zsolt 22,2 – אֱלִי –), Elohaj-nak (Zsolt 22,3 – אֱלֹהֵי) vagy JHWH-nak (Zsolt 22,9 – יְהוָה), azaz „én Istenem”-nek nevezhetne. Jób a zsoltárossal szemben általában veti fel a szenvedés kérdését. A zsoltáros ezzel szemben sajátos fogalmakat használ, és egy szóval sem utal arra, hogy ő ártatlan volna, és az ellenségei vagy vádlói hazudnának. Azonban mindketten a kárpótlás eszméjével küszködnek.¹⁴⁸

Jób úgy interpretálja a meg nem érdemelt szerencsétlenségét mint az izoláció jeleit, a diszharmoniót és az Istentől való eltávolodást. Érti, hogy mindvégig igazságtalanul szenvedett, s ennek következtében magába roskadva várja halálát.¹⁴⁹

Jób életének drámáját az a paradoxon adja, hogy tisztában van azzal, hogy szenvedése nem büntetés, de mégsem érti Istent és cselekedetét. Az ártatlansága védelmezése során azt a tényt, hogy szenvednie kell, azzal magyarázza, hogy Isten üldözi, zaklatja őt. Önkényességgel vádolja Istent, mint aki szuverenitása következtében azt tesz az emberrel, amit akar. Ezt azzal támasztja alá, hogy ő mindvégig kitarzott Isten mellett, és mégis szenvednie kellett. Mindezek ellenére, Jób megőrzi Istenbe vetett hitét és meghajolva mindenhatósága előtt, tőle várja a szenvedés kérdésére a választ.¹⁵⁰ Mégis a bűn-büntetés tannal szembehelyezi a panaszzsoltárok tanát, mely szerint nem elfordulni kell a szenvedés idején Istentől, hanem eléje vinni a fájdalmat a panasz formájában.¹⁵¹ Westermann úgy

146 NORMAN WHYBRAY: *Job*. Sheffield Academic Press, Sheffield, 1998, 66.

147 ROBERT GORDIS: i. m. 113.

148 ANDRÉ LACOCQUE: i. m. 332.

149 ATHALYA BRENNER: *God's Answer to Job*, *Vetus Testament* 31 (1981/2) 129–139, 129.

150 RÓZSA HUBA: *Az Ószövetség keletkezése*. 2. köt. 359–360.

151 CLAUD WESTERMANN: i. m. 171.

látja, Jób esetében a szenvedés egzisztenciális probléma és nem elméleti megközelítés, hiszen Jób a már meglévő szenvedésére próbál választ találni. A panaszszoltárokhöz hasonlóan a panasz három aspektusa itt is jelen van.¹⁵² Jób könyve túlmutat a hagyományos bölcsességtan érvelésén, mely szerint a szenvedés a bűn következménye. Nem akar választ adni a szenvedés kérdésére, csupán egy olyan magatartásformát tükröz, mely szerint a szenvedés a véges emberi értelem számára felfoghatatlan, csak Isten világ rendjét irányító gondviselésében van megfelelő értelme.¹⁵³

ÖSSZEFOGLALÁS

Ha összevetjük a szentírási részeket, nagyon sok hasonlóságot fedezünk fel köztük, nem csupán a szerkesztés vagy a műfaj tekintetében, hanem a szenvedésnek mint az Istentől való elhagyatottságnak megvilágításában is.

Mindenik részben jelen van az ártatlanul szenvedés motívuma. A szenvedés együtt jár a teljes elmagányosodással, hiszen nem csupán az emberek, hanem látszólag Isten is magára hagyja a szenvedőt igaz volta ellenére. Ennek következtében az ember eljut az Istentől való kiábrándultság szintjére. Ebben az állapotban a gyengeség és a végső kétségbeesés uralkodik el rajta. A különbséget a karakterek között az a tény adja, hogy Jób szerzője esetében a szenvedés forrása egyszerre Isten távolléte (megfeledezése róla) és Isten szenvedést okozó jelenléte.

Mindenik ószövetségi karakterre jellemző, hogy panaszuk ellenére a szenvedésben nem fordulnak el Istentől, hiszen Ő az emberi egzisztencia középpontja, így máshová nem lehet fordulni az élet megmentéséért. Ezáltal fellebbezésük, mely a panaszban nyilvánul meg, eléri a legfelsőbb határt: Istenbe kapaszkodnak Istennel szemben.¹⁵⁴

Mindenik szentíró egyértelműen rámutat arra, hogy a szenvedés nem zárja ki az Istennel való kapcsolatot, hanem inkább megerősíti. Habár az Istentől való elhagyatottság tekinthető a legmélyebb szenvedésnek, hiszen ezáltal az ember úgy érzi, teljesen magára maradt, a fájdalom elmúltával kiderül, hogy Isten ekkor volt a lehető legközelebb az emberhez. Paradox módon a szenvedésben nemcsak Isten távolléte, hanem a szoros közelség is okozhatja az egyedüllét érzését (Jób esetében). Mindezeket végiggondolva azt a következtetést lehetne levonni, hogy a szenvedés fájdalmas tény, de nem reménytelen végpont.¹⁵⁵ A panasz túlmutat önmagán, miáltal Isten és az egyén rehabilitációja kerül a középpontjába.

152 RÓZSA HUBA: *Az Ószövetség keletkezése*. 2. köt., 365.

153 Uo. 368.

154 CLAUS WESTERMANN: i. m. 171.

155 DAVID FIRTH – PHILIP S. JOHNSTON: *Interpreting the Psalms. Issues and Approaches*. IVP Academic (An important of Inter Varsity Press), Downers Grove, Illinois, 2005, 73.

A panasz helyét az Ószövetség teológiájában a szabadítás összefüggésében kell keresnünk. A panasznak ugyanis története van Izraelben, Isten üdvözítő tetteire vonatkozik. Hiszen a panasz nem más, mint Isten és ember között zajló esemény, ami párbeszédesszerű szerkezetben mutatkozik meg, mert a szenvedő Istenhez fordul igazságszolgáltatásért. Isten a történelem Istene, ezért az Istenbe vetett bizalom alapja az emlékezet, mivel ez köti össze a jelent és a múltat. A panasz gyökere az üdvtörténelemben keresendő, de ugyanakkor a panasz a liturgiának is része, azaz „egy szent magba sűrített és rituálisan aktualizált történelemnek is része, mely önnön prolepszisében, azaz jövőben látásában is benne foglalatik.”¹⁵⁶ A zsoltáros tehát a múlt és a jelen keresztútjében mondja el imáját, s ezen az alapon fejt ki hitét és bizalmát a kérése beteljesedésében.¹⁵⁷

Tehát az ószövetségi panaszok olyan imák, amelyek rámutatnak arra, hogy Isten hallgatása ellenére is jelen van az ember partnereként a világban. S az ember mint partner nem veszti el méltóságát azáltal, hogy szenvedését nem rejt el, hanem sírással, kiáltással, jajgatással hangot ad neki.¹⁵⁸ A panasz eltűnése szükségszerűen az istenkép, valamint az Istenhez való viszony megváltozásával jár együtt. Hiszen az ószövetségi gondolkodás szerint, aki nem beszél a szenvedéséről, az nem bíz Istenben, abban, hogy Ő meg tudná szabadítani tőle. A bizalom hiánya megakadályozza az Istennel való találkozást, ugyanis az ember a szenvedésben is, a panaszban is az igaz Istennel találkozik. Az ószövetségi ember élő, valóságos és dinamikus kapcsolatot tart fenn Istennel. A panaszima nem öncélú panaszkodás, ugyanis mögötte kérés és felhívás van, amely a változásra irányul, pontosabban az egyén „rehabilitálására”.¹⁵⁹ Ahhoz, hogy Istent „vádolni” lehessen, szilárd alapra van szükség, s ez nem más, mint a belé vetett hit és a segítségébe vetett bizalom. Az ember a vádhoz való jogát tehát abból meríti, hogy Isten aktuális cselekvése vagy nem cselekvése ellentétben áll az egyén hitével és múltbeli tapasztalatával. Tehát a panaszima nem jogtalan siránkozás, hanem az Istenbe vetett igaz hitről tesz tanúságot.¹⁶⁰ A szenvedés az Ószövetség különböző hagyományaiban a neki tulajdonított büntető vagy nevelő szándékon túl soha nem jelenik meg aszketikus változatban.¹⁶¹ Az Istentől való elhagyatottság olyan megpróbáltatássá válhat, amelyet Isten a számára fontos szolgálainak tart fenn. Így tehát a szenvedés misztériumként jelenik meg, ez azonban nem zárja ki annak a lehetőségét, hogy a szenvedő őszintén rákérdezzen Isten távollétének okára.¹⁶² A vizsgált

156 ANDRÉ LACOCQUE: i. m. 317.

157 Uo. 317.

158 DIÓS ISTVÁN (szerk.): *Szenvedés*, in *Magyar Katolikus Lexikon*. 3. köt. Szent István Társulat, Budapest, 1997, 474–476, 475.

159 THOMAS HIEKE: i. m. 377.

160 Uo. 374 (imává formált panasz). 385.

161 DIÓS ISTVÁN: i. m. 475.

162 MARIE JACQUES GUILLET – LÉON RAMLOT: i. m. 1195.

szövegek arra mutatnak rá, hogy az ember úgy élheti meg az Istentől való elhagyatottságot, de paradox módon az Ő jelenlétét is mint a szenvedés forrását. Ami megdöbbentő ezekben a szövegekben, hogy az imádkozó Istent tekinti a szenvedés okozójának, akár közvetlenül, akár távolléte, megfélekedése, közbe nem lépése miatt. Figyelembe kell azonban venni, hogy e bibliai szövegek nem szisztematikus értekezések vagy dogmatikai kijelentések a szenvedés okairól vagy akár Isten szerepéről. Ezek a panaszimák az emberi érzések és tapasztalatok olyan mélységét tárják elénk, amellyel a mindenkori ember segítségére lehetnek, még akkor is, ha nem adnak választ a szenvedés okának elvont kérdésére, sőt valójában annak teodiceai problémáit sem oldják meg.

MELLÉKLET - SZENTÍRÁSI SZÖVEGEK

- 1 לַמְנַצֵּחַ עַל-אֵילַת הַשָּׁחַר מְזִמּוֹר לְדָוִד:
 2 אֱלֹהֵי אֱלֹהֵי לִמְהָ עֲזַבְתָּנִי רְחוּק מִיְשׁוּעָתִי דְבַרְנִי שְׁאַנְתָּנִי:
 3 אֱלֹהֵי אֶקְרָא יוֹמָם וְלַיְלָה וְלֹא תִעַנֶּה וְלֹא-דוֹמְיָהּ לִי:
 4 וְאַתָּה קְרוֹשׁ יוֹשֵׁב תְּהַלּוֹת יִשְׂרָאֵל:
 5 בְּךָ בָטְחוּ אֲבֹתֵינוּ בָטְחוּ וַתִּפְלֹטְמוּ:
 6 אֱלֹהֵי זַעֲקוּ וְנִמְלֹטוּ בְךָ בָטְחוּ וְלֹא-כֹשׁוּ:
 7 וְאַנְכִי תוֹלַעַת וְלֹא-אִישׁ חֲרַפְתָּ אֲדָם וּבְזוּי עָם:
 8 כָּל-רֹאֵי יִלְעָנוּ לִי וּפְטִירוּ בְשָׁפָה יִגִּיעוּ רֹאשׁ:
 9 גַּל אֶל-יְהוָה יִפְלֹטְהוּ וְצִילָהוּ כִּי תִפֶּץ בּוֹ:
 10 כִּי-אַתָּה גָחִי מִבֶּטֶן מִבְטִיחִי עַל-שָׂדֵי אֲמִי:
 11 עָלֶיךָ הִשְׁלַכְתִּי מִרְחֹם מִבֶּטֶן אֲמִי אֱלֹהֵי אֶתָּה:
 12 אֶל-תִּרְחַק מִמֶּנִּי כִּי-צָרָה קְרוּבָה כִּי-אֵין עֹזֶר:
 Zsolt 22, 1–12

¹ A karvezetőnek. A „Szarvastehén hajnalban” dallama szerint. Dávid zsoltára

² Istenem, Istenem, miért hagytál el engem?

Távol van szabadulásomtól hangos jajveszékelésem.

³ Én Istenem, kiáltok nappal, de te nem hallgatsz meg, és kiáltok éjjel is, de nyugtot nem találok.

⁴ Pedig te szent vagy és Izrael dicsérete között laksz.

⁵ Benned bíztak atyáink, bíztak, és te megszabadítottad őket.

⁶ Hozzád kiáltottak és megszabadultak,
benned bíztak és meg nem szégyenültek.

⁷ Én azonban féreg vagyok, nem ember,
embereknek gyalázata, népnek utálata.

⁸ Aki csak lát, mind gúnyt űz belőlem,
félrehúzza ajkát, fejét csóváltgatja:

⁹ „Az Úrban bízott, mentse meg őt, szabadítsa meg, ha kedvét leli benne.”

¹⁰ Hiszen te vagy, aki kihoztál engem anyám méhéből,
te vagy reménységem anyám emlője óta.

¹¹ Rád voltam utalva anyám öletől,
anyám méhétől fogva te vagy az Istenem.

¹² Ne légy távol tőlem, mert közel a nyomorúság,
és nincs, aki segítséget nyújtana.

Zsolt 22, 1–12

15 אֲתָהּ יָדַעְתָּ יְהוָה זְכַרְנִי וּפְקַדְנִי וְהִנָּקַם לִי מִרְדְּפֵי
אֱלֹהֵי אֲרָרָךְ אֲפָךְ תִּקְחֵנִי דַע שְׂאֵתִי עָלֶיךָ חֲרָפָה:
16 נִמְצְאוּ דְבָרֶיךָ וְאִכְלָם נִיחִי (דְּבָרֶיךָ) [דְּבָרֶיךָ] לִי לְשִׁשׁוֹן
וּלְשִׁמְחַת לִבִּי כִּי־נִקְרָא שְׁמֶךָ עָלַי יְהוָה אֱלֹהֵי צְבָאוֹת:
17 לֹא־יִשְׁבְּתִי בְּסוּד־מִשְׁחָקִים וְאֶעֱלֶז מִפְּנֵי יָדֶךָ בְּדָד יִשְׁבְּתִי
כִּי־זַעַם מִלֵּאֲתָנִי:
18 לָמָּה הָיָה כְּאִבִּי נֶצַח וּמִכְתִּי אֲנוּשָׁה מֵאֲנֵה הֲרַפָּא הָיָה
תְּהִיָּה לִי כִּמּוֹ אֲכֹזֵב מִיּוֹם לֹא נֶאֱמַנִי:
Jer 15, 15–18

¹⁵ Te tudod, Uram! Emlékezz meg rólam, és látogass meg engem,

Állj bosszút értem üldözőimen! Hosszantűró vagy: ne taszíts el engem!

Tudd meg, hogy érted viselek gyalázatot!

¹⁶ Ha rátaláltam igéidre, eledelemmé váltak;

Igéd nekem örömöm és szívem vidámsága lett;

mert a te nevedet viselem, Uram, Seregek Istene!

¹⁷ Nem ültem a tréfálkozók körében, és nem vigadoztam;

kezed súlya miatt egymagamban ültem, mert bosszúsággal töltöttél el engem.

¹⁸ Miért lett fájdalmam örökké tartó, és sebem halálos?

Nem akar meggyógyulni.

Bizony, olyan vagy számomra, mint a csalóka patak,
melynek nem állandó a víze.

Jer 15, 15–18

19 כִּמָּה לֹא־תִשְׁעָה מִמֶּנִּי לֹא־תִרְפְּנִי עַד־בְּלִעֵי רִקִּי
20 חָטָאתִי מָה אֶפְעַל לְךָ נִצָּר הָאָדָם לָמָּה שָׁמַתְנִי לְמַפְגֵּעַ
לְךָ וְאֵדְוֶה עָלַי לְמִשְׁאָא׃
21 וּמָה לֹא־תִשְׂאָא פִּשְׁעֵי וְתַעֲבִיר אֶת־עֵוֹנֵי כִּי־עָתָה לְעַפְּר
אֲשַׁכֵּב וְשִׁחַרְתִּנִּי וְאֵינְנִי׃
Jób 7,19–21

¹⁹ Még meddig tart, hogy nem kímélsz,

és nem engeded, hogy nyugodtan nyelhessem le nyálamat?

²⁰ Vétkeztem? Mit tettem ezzel neked, óh emberek Őre!

Miért tettél céltábládnak, hogy terhe lettem önmagamnak?

²¹ Miért nem töröld el vétkeimet, és miért nem veszed el bűnömet?

Lám – most a porba térek megnyugodni,

és ha holnap keresel, már nem leszek!

Jób 7,19-21

10,9 זָכַרְנָא כִּי־כַתְמָר עֲשִׂיתִנִּי וְאֶל־עַפְּר תְּשִׁיבֵנִי׃
Jób 10,9

⁹ Emlékezzél, kérlek, hogy úgy formáltál, mint az agyagot!

Mégis ismét porrá akarsz tenni?

Jób 10,9

10,20 הֲלֹא־מָעַט יָמַי (יְחַדְל) [וְנִחַדְל] (יִשִּׁית) [וְיִשִּׁית]
מִמֶּנִּי וְאֵבְלִינָה מוֹעֵט׃
Jób 10,20

²⁰ Kevés életnapom nemde hamar véget ér!

Engedd, hogy kissé sirassam fájdalmamat

Jób 10,20

*Lukács Ottília
Babeş-Bolyai Tudományegyetem, Kolozsvár*

IRODALOMJEGYZÉK:

- BEAUCHAMP PAUL: A zsoltárok és mi. *Pannonhalmi Szemle* 4 (1996/3) 6-19.
- BENYIK GYÖRGY (szerk.): *Szenvedéstörténet*. Nemzetközi Biblikus Konferencia 2005. szept. 4–7., JatePress, Szeged, 2006.
- Biblia Hebraica Stuttgartensia* (תורה וביאים וכתובים), Deutsche Bibelgesellschaft, Stuttgart, 1997.
- BibleWorks for Windows 7.0, BW70-00118333.
- BOYCE, RICHARD NELSON: *The Cry to God in the Old Testament*. Scholar Press, Atlanta, Georgia, 1985.
- BOZAK, BARBARA: Jeremiah, in William Farmer: *The International Bible Commentary*, Bangalore, 1998.
- BRENNER, ATHALYA: God's Answer to Job, *Vetus Testament* 31 (1981/2) 129–137.
- BOTTERWECK, G. JOHANNES – RINGGREN HELMER – FABRY, HEINZ-JOSEF (eds.): *Theological Dictionary of the Old Testament*. Vol.10., William B. Eerdmans Publishing Company, Grand Rapids, Michigan – Cambridge, U. K., 1999.
- BROWN, FRANCIS – DRIVER, SAMUEL R. – BRIGGS, CHARLES A.: *A Hebrew and English Lexicon of the Old Testament*. Oxford University Press, h. n., 1905 (elektronikus változat: BibleWorks for Windows 7.0, BW70-00118333)
- BROWN TKACZ, CATHERINE: Esther, Jesus, and Psalm 22, *CBQ* 70 (2008/4) 709–728.
- BRUEGGEMANN, WALTER: *A Commentary on Jeremiah*. William B. Eermans Publishing Company, Grand Rapids, Michigan – Cambridge, 1998.
- BRUEGGEMANN, WALTER: *A hit – A Zsoltárok Könyvében*. Kálvin, Budapest, 2008.
- BRUEGGEMANN, WALTER: *The Theology of the Book of Jeremiah*. Cambridge University Press, Cambridge, 2007.
- CLIFFORD, RICHARD J.: *Psalms 1–72*. Abingdon Old Testament Commentaries, Abingdon, Nashville, 2002.
- CRAIGE, PETER C. – PAGE, H. KELLEY – DRINKARD, JOEL F.: *Jeremiah 1–25*. Word Books – Publisher, Dallas – Texas, 1991.
- DIÓS ISTVÁN (szerk.): *Magyar Katolikus Lexikon*. 3. köt. Szent István Társulat, Budapest, 1997.
- DOUGLAS, J. D. (ed.): *Dicționar biblic*. Societatea Misionară Română, Editura “Cartea Creștină”, Oradea, 1995.
- FARMER, WILLIAM F. (ed.): *The International Bible Commentary*. Bangalore, 1998.
- FIRTH, DAVID – JOHNSTON, PHILIP S.: *Interpreting the Psalms. Issues and Approaches*. IVP Academic (An important of Inter Varsity Press), Downers Grove, Illinois, 2005.
- FISCHER, GEORG: *Jeremia 1–25*. Herder, Freiburg – Basel – Wien, 2005.

- FLINT, PETER W. – MILLER, PATRICK D.: *The Book of Psalms. Composition & Reception*, BILL, Leiden – Boston, 2005.
- FRETHEIM, TERENCE E.: *Jeremiah*. Smith & Helwys Publishing, Macon, Georgia, 2002.
- GAEBELEIN, FRANK E. (ed.): *The Expositor's Bible Commentary*. Vol. 5., *Psalms of Songs*. Zondervan Publishing House – Academic and Professional Boods, Grand Rapids, Michigan, 1984.
- GAEBELEIN, FRANK E., *The Expositor's Bible Commentary with the New International Version of the Holy Bible*. Vol. 4., Zondervan Publishing House – Academic and Professional Boods, Grand Rapids, Michigan, 1988.
- GILLINGHAM, S. E., *The Poems and Psalms of the Hebrew Bible*. Oxford University Press, New York, 1992.
- GORDIS, ROBERT: *The Book of Job*. The Jewish Theological Seminary of America, New York, 5738 – 1978.
- HAAG, HERBERT: *Bibliai lexikon*. Szent István Társulat, Budapest, 1989.
- HIEKE, THOMAS: Hallgatni istenkáromlás volna. A panasz fenomenológiája és teológiája az Ószövetségben. *Mérleg* 35 (1999/4) 374–391.
- HOLLADAY, WILLIAM L.: *Jeremiah 1, A Commentary on the Book of the Prophet Jeremiah, Chapters 1–25*. Fortress Press, Philadelphia, 1986.
- HOSSELD, FRANK-LOTHAR – ZENGER, ERIK: *Die Psalmen. Psalm 1–50*. Die neue Echter Bibel, Kommentar zum Alten Testament mit der Einheitsübersetzung, Echter Verlag, Würzburg, 1993.
- JAKUBINYI GYÖRGY, *Bevezetés az Ószövetségbe*. k. n. Gyulafehérvár, 1976/1977.
- KINDER, DEREK: *Jeremiás könyve*. Harmat, Budapest, 1997.
- KRAUS, HANS-JOACHIM: *Psalmen*. Bd. 1., *Biblischer Kommentar Altes Testament*, Wagenisagen, 1961
- LÉON-DUFOUR, XAVIER (szerk.): *Biblikus teológiai szótár*. Szent István Társulat, Budapest, 1986.
- LESCOW, THEODOR: Psalm 22,2–22 und Psalm 88, Komposition und Dramaturgie, *ZAW* 17 (2005) 217–231.
- LIMBURG, JAMES: *Psalms*. Westminster John Knox Press, Louisville, Kentucky, 2000.
- LUNDBOM, JACK R.: *Jeremiah 1–20*. Random House Inc., Doubleday, 1999.
- MCKANE, WILLIAM: *A critical and exegetical Commentary on Jeremiah*. Vol. 1., *Introduction and Commentary on Jeremiah I–XXV*. T&T Clark, Edinburgh, 1986.
- MCKENZIE, JOHN L.: *Dictionary of the Bible*. The Bruce Publishing Company, London, 1965.
- MENN, ESTHER M.: No Ordinary Lament: Relecture and the Identity of the Distressed in Psalm 22. *The Harvard Theological Review* 93 (2000/4) 301–341.
- METZ, JOHANN BAPTIST: Suffering unto God. *Gutical Inquiry* 20/4 (1994) 611–622.

- OLÁH ZOLTÁN: Isten szenvedő szolgája a 22. zsoltárban. *Studia Theologica Transsylvaniaensia* 8 (2006) 141–153.
- Ó- és Újszövetségi Szentírás a Neovulgáta alapján. Szent Jeromos Katolikus Bibliatársulat, Budapest, 2002.
- PLEINS, J. DAVID: *The Psalms, Songs of Tragedy, Hope, and Justice*. Orbis Book, Maryknoll, New York, 1993.
- RAHNER, KARL – VORGRIMLER, HERBERT: *Teológiai kasszótár*. Szent István Társulat, Budapest, 1980.
- RAVASZ LÁSZLÓ: *Ószövetségi magyarázatok*. Kálvin, Budapest, 1993.
- REYBORN, WILLIAM D.: *The Book of Job*. United Bible Societies, New York, 2003.
- RICOEUR, PAUL – LACOCQUE, ANDRÉ: *Bibliai gondolkodás*. Európa, Budapest, 2003.
- RÓZSA HUBA: *Az Ószövetség keletkezése* 2. köt., Szent István Társulat, Budapest, 1995–1996.
- SCHMATOVICH JÁNOS: *Bevezetés az Ószövetségbe*. Agapé, Szeged, 2001.
- SCHREINER, JOSEF: *Az Ószövetség teológiája*. Szent István Társulat, Budapest, 2004.
- SOGGIN, J. ALBERTO: *Bevezetés az Ószövetségbe*. Kálvin, Budapest, 1993.
- STUHMUELLER, CAROLL: *The Spirituality of the Psalms*. The Liturgical Press, Collegville, Minnesota, 2002.
- STUHMUELLER, CAROLL: *Psalms 1 (Psalms 1–72)*. Michael Glazier Inc., Wilmington, Delaware, 1983.
- SCHULTZ, SAMUEL J.: *Üzen az Ószövetség*. Keresztyén Ismeretterjesztő Alapítvány, Budapest, 1998.
- TERRIEN, SAMUEL: *The Psalms: strophic structure and theological commentary*. Grand Rapids, Michigan – Cambridge, 2002.
- THORDAY ATTILA (szerk.): *Jeromos Bibliakommentár*. 1. köt., *Az Ószövetség könyveinek magyarázata*. Szent Jeromos Katolikus Bibliatársulat, Budapest, 2002.
- TÓTH KÁLMÁN (szerk.): *Jubileumi Kommentár. A Szentírás magyarázata*, 1. köt., Kálvin, Budapest, 1998.
- VON RAD, GERHARD: *Az Ószövetség teológiája*. 2. köt., Osiris, Budapest, 2001.
- WESTERMANN, CLAUS – GLOEGE, GERHARD: *A Biblia Titkai. Bevezetés a Bibliába*. Kálvin, Budapest, 1997.
- WESTERMANN, CLAUS: *Az Ószövetség teológiájának vázlatja*. Kálvin, Budapest, 1993.
- WHYBRAY, NORMAN: *Job*. Sheffield Academic Press, Sheffield, 1998.
- ZAMFIR KORINNA: Jeremiás szolgálata az üdvösségközvetítő intézmények válsága idején. In Benyik György (szerk.), *Világi közösség; Vallási közösség*. Nemzetközi Biblikus Konferencia, 2003. aug. 31–szept. 3, JatePress, Szeged, 2004, 287–303.
- ZIPOR, MOSHE A.: Some Notes on the Origin of the Tradition of the Eighteen tiqqûné sôph'rîm. *Vetus Testamentum* 44 (1994/1) 77–102.

CZETŐ NORBERT

A NŐK SZEREPE AZ APOSTOLI EGYHÁZ ISTENTISZTELEIN

*A nők helyzetének vizsgálata az a korinthusi és efézusi
apostoli gyülekezetekben a locus classicusok alapján
(1Kor 11,1–16; 1Kor 14,34 és 1Tim 2,8–15)*

BEVEZETÉS

Az apostoli egyház istentiszteletei megannyi érdekességet tartogatnak mindazoknak, akik részletesen foglalkoznak e témával. Számos olyan elem jelenik meg a gyülekezetekben, melyek megértése elengedhetetlen a jelenünkbe való interpretáláshoz. Jézus mennybemenetele után megindult az egyház szervezeti egységének kialakítása, jelentős feladatot kínálva ezzel az apostoloknak és mindazoknak, akik a későbbiekben is azon munkálkodtak, hogy az egyház fennmaradjon és növekedjen Jézus kegyelme által. A gyülekezeti sajátosságok, az eltérő társadalmi közösségek, földrajzi helyzetek megkívánták, hogy mindazok, akik Krisztus evangéliumát hirdetik, számolva a fentebb említett tényezőkkel, ezeknek megfelelően alakítsák munkájukat, feladatukat és így tudják Isten ügyét szolgálni.

Jelen dolgozatomban két sajátos gyülekezeti helyzetet szeretnék vizsgálni. Az egyik a korinthusi gyülekezet, a másik pedig az efézusi. Két gyülekezet, mely speciális helyzetéből adódóan nehéz feladatot adott Pál apostolnak, a „pogányok apostolának.” Mire gondolok akkor, amikor e nehézségeket említem? Arra a szellemi és vallási környezetre, melyben az evangéliumot Pál és munkatársai el akarták terjeszteni.

Három igehely vizsgálatára szorítkozom az adott témában. Ez a három igehely pedig az 1Kor 11,1–16; 1Kor 14,34 és az 1Tim 2,8–15. Ezek az igehelyek sorrendileg a következő problémákat vetik fel: az 1. Korinthusi levélben az asszonyok fejének befedésére, illetve

a hallgatásukra vonatkozó utasításokat fogalmaz meg Pál apostol a gyülekezet rendjét illetően. Az 1. Timóteusi levélben pedig konkrétan az asszonyok és a férfiak istentiszteleti magatartására találunk utalást. Miért fontos ezen igehelyek megértése?

Sokan kiragadva a történelmi kontextusából értelmezik az igét. Ez sajnos elferdítése a konkrét üzenetnek, mely számos további félreértelmezésre ad okot. Fontos látni az igét kontextusában, nemcsak bibliai helyét, hanem történelmi beágyazottságát tekintve is. Dolgozatom a nők szerepére koncentrálna próbál néhány dilemmára választ adni. Célom, hogy az igehelyeket visszahelyezve történelmi környezetükbe, átfogó választ adjak ezen igehelyekről és a felmerülő kérdésekre, ezzel is segítve a tisztább látást és megismerést.

Témámat a következő kérdéseken keresztül fejtem ki: Vajon mi lehetett az oka, hogy Pál apostol így rendelkezik a nőket illetően a gyülekezetben? Speciális esetről van szó vagy általános és irányadó jellegű kijelentések ezek? Miért kellett a nőknek befedniük fejüket és miért kellett hallgatni a gyülekezetben? Miért mondja az egyik helyen az apostol, hogy az asszony profétáljon, a másik helyen, hogy hallgasson, a harmadik helyen, hogy csendben és alázatosan viseltesse férje iránt? Milyen konkrét események indíthatták az apostolt eltérő tanításainak megfogalmazására?

Vizsgálatom során a vallástörténet felől fogok haladni az igemagyarázat felé, ám eltekintve a részletes exegézistől. Ezért mielőtt az igehelyek részletes vizsgálatára rátérnék, fontos azok történelmi helyzetét tisztán látni, és elhelyezni azokat történelmünkben. Első lépésként vizsgáljuk meg, hogy melyek voltak azok az ismeretek, melyekkel az apostolnak Korinthusban számolnia kellett, és melyek voltak azok a tényezők, melyek meghatározták igehirdetését, tanítását. Következzen most a város és az ott megjelenő vallási kultuszok tárgyalása.

1. KORINTHUS ÉS GYÜLEKEZETE PÁL APOSTOL KORÁBAN

1.1. Korinthus a világváros

Korinthus, a világváros egy keskeny földszoroson helyezkedik el, és Görögország déli részét köti össze az északi országrésszel és szomszédokkal.¹ „Az Észak-Görögországot a Peloponnesussal összekötő szárazföldre épült s ez az ‘isthmos’ katonai szempontból nagyon jelentős volt. Görögország szemének, Peloponnesus kapujának, a görög fellegvárnak, Görögország Gibraltárjának nevezték és nevezik; az Adriai- és Égei-tengert

1 DAVID PRIOR: *Pál első levele a korinthusiakhoz*. Harmat, Budapest, 1995, 9.

köti össze s ezért a költők „bimaris” (két tenger városa) jelzővel ékesítik.” Földrajzi fekvése tehát nagyon kedvező és ez mindig meghatározta a város arculatát, társadalmát és berendezkedését. Kedvező fekvéséből adódóan hamar virágzó ipari és kereskedelmi központtá vált, és a kereskedelmi utak széles hálózata szelte át e földnyelvet. Hajózás szempontjából is kedvező volt a fekvése. A hajók általában Kenkreát és Lekeumot választották kikötőnek, mely a földnyelv jobbra és balra eső két kikötője volt.³ Mivel Görögország déli csúcán, a Malea-foknál a hajózás igen veszélyes és körülményes, ezért a hajókat e két kikötőbe irányították, melyek között a keskeny földszoros volt az összekötő kapocs. Itt a kisebb hajókat átvontatták, a nagyobb hajók esetében pedig a rakományt vitték át egy másik hajóra a keskeny földszoroson. Ennek a földszorosnak a legkeskenyebb pontját Diolkosznak nevezték.⁴ A probléma megoldására később Néró, római császár vállalkozott ugyan, de csatornaépítési kísérlete kudarcba fulladt. Utána csak 1893-ban oldották meg a helyzetet, amikor elkészült a Korinthusi-csatorna, amellyel átvágva a földnyelv hajózhatóvá vált.

Korinthus tehát egy klasszikus „világváros” képét mutathatta a korabeli utazóknak és Pál apostolnak is.⁵ Számos népcsoport megfordult a zsúfolt és zajos kikötőben, és rendkívül szabados élet folyt a városban. Az erkölcstelenség, a szabadosság, a kicsapongó élet messze földön híressé tette Korinthus városát, közmondásossá vált a város züllöttsége. Olyannyira, hogy a görög nyelv megörökítette ennek emlékezetét egy sajátos kifejezéssel. Ez a kifejezés a *korinthiazein* volt, melyet a következő minőségben használtak: olyan mint egy korinthusi, úgy él mint egy korinthusi.⁶ Ez a kifejezés azután magába foglalta az iszákosság, erkölcstelen, feslett élet jelentését. Ez a negatív jellemzés általánosan ismert lehetett, ugyanis több helyen azt olvassuk a kommentárokból, hogy színdarabok előadása során a korinthusi férfiakat mindig züllött állapotban mutatták be a színészek. Viszont Farkasfalvy Dénes arról ír, hogy ez a kifejezés csupán a Kr. e. 4 század athéni íróinál fordult elő, és az újszövetségi iratok születése idején már nincsen használatban, továbbá nagy a valószínűsége annak is, hogy a népnyelvbe nem ment át ennek értelme és jelentése.⁷

2 KISS SÁNDOR: Korinthusiakhoz írt első levél magyarázata. In Bartha Tibor (szerk.): *Jubileumi Kommentár*: k. n., Debrecen, 1974, 200.

3 DAVID PRIOR: i. m. 9.

4 SZABÓ CSABA: Az első korinthusi levél magyarázata. MRE Doktorok Kollégiumának Újszövetségi Szekciója, Debrecen – Karcag, 1991, 5.

5 Lásd EVA EBEL: *Die Attraktivität früher christlicher Gemeinden. Die Gemeinde von Korinth im Spiegel griechisch-römischer Vereine*, WUNT 2/178, Mohr Siebeck, Tübingen, 2004.

6 PERES IMRE: *Az Újszövetség irodalma*. Selye János Egyetem, Komárom, 2005, 49.

7 FARKASFALVY DÉNES: *Bevezetés az újszövetségi szentírás könyveihez*. Szent István Társulat, Budapest, é. n., 223.

1.2. Korinthus városának rövid története

A város arculatának ismerete mellett fontos, hogy rövid történeti kitekintést is tegyünk, mivel dolgozatom adott helyén majd visszautalok a történelmi tényezőkre.

Korinthus ősi görög város volt. Thuküdidésznél és Homérosznál (Iliász) is olvashatunk róla. Az előbbi a város katonai jelentőségét emeli ki, míg az utóbbi Korinthus gazdagságát. Juvenalis is tesz említést a városról, ő „szagos Korinthusnak” nevezi.⁸ Egy görög mítosz is kötődik a városhoz, mely szerint itt építették az első háromevezős görög hadihajókat.⁹ Továbbá Korinthus nevéhez fűződik a legendás Argo hajó is, melyen Jason és társai indultak el (argonauták) az aranygyapjúért. A rómaiak világhódítása során a város sokáig tartotta magát egészen Kr. e. 146-ig, amikor Mummius csapatával elfoglalta a várost, és porig rombolta azt. Viszont Korinthus földrajzi helyzete nagyon kedvező volt, ahogy dolgozatom elején ezt kifejtettem, ezért a várost csakhamar újjáépítették, mégpedig Julius Caesar vezetésével Kr. e. 46-ban. Ezután római kolóniaként folytatta korábbi „fényes csillogását” a város, és csakhamar Achaia provincia fővárosává lett,¹⁰ melyet Rómából küldött prokonzul vezetett. Ilyen prokonzul volt például Kr. u. 51–52-ben Gallió.

1.3. A lakosság összetétele

A város nemcsak vallásilag, hanem etnikailag is nagyon sokszínű volt. A Kr. e. 46-os újjáépítés után egyre inkább nagyvárosi arculatot öltött, és ez a lakosság összetételében is megmutatkozott, akárcsak napjainkban. Római leszerelt katonák, veteránok, zsidók, filozófusok, kereskedők, vásári árusok, rabszolgák, házalók és bűnözők, prostituáltak, szegények és gazdagok mind-mind meghatározták a város arculatát. Az arisztokrácia, a hagyományokat nem ismerő kolónia mintaképe lett.¹¹

A történelmi bevezetés után rátérek a vallástörténeti háttér ismertetésére, mely elsődleges kihívást jelentett Pál apostol tanításának megfogalmazásában a város sajátos arculata és berendezkedése mellett.

1.4. Vallástörténetének meghatározó elemei

Korinthus az antik világ legjelentősebb kereskedővárosaként a rómaiak által patronált *szinkretizmus* (valláskeveredés) klasszikus mintapéldája lett. Ennek szimbólumaként

8 KISS SÁNDOR: i. m. 200.

9 SZABÓ CSABA: i. m. 6.

10 Uo. 6.

11 DAVID PRIOR: i. m. 11.

emelkedett az Akrokorinthus hegy. Ezen a hegyen ugyanis *Aphroditének*, a szerelem istennőjének temploma állott.¹² De volt itt temploma *Izisznek*, *Poszeidónnak* és sok oltára *Zeusnak*, *Dionüszosznak*, *Héraklésznak* is.¹³ Poszeidón szentélyéhez például még egy meghatározó eseménysor kötődik, az ún. isztmoszi játékok, melynek székhelyét Kr. e. 146-ban Sziküonból helyezték át ide.¹⁴ Ezen játékok jelentősége az olimposzi játékok nagyságával vetekedett, és szintén rengeteg látogatót vonzottak a városba. Ez az egész vallási repertoár sokat elárul a város állapotáról. Tehát nemcsak a kereskedelem, hanem a fényűzés és hiúság csomópontja is volt az akkori Korinthus városa.

A két igehely vizsgálata szempontjából a sokféle vallási tényező közül fontos kiemelni legalább kettőt, melyek nemcsak a város életét befolyásolták, hanem Pál apostolnak is számolnia kellett ezekkel, ugyanis a gyülekezetbe is beszivárogtak ezen tényezők maradványai.¹⁵ Ez a két tényező az Aphrodité és a Dionüszosz kultusz.

1.4.1. Aphrodité kultusz

Aphrodité istennő születését különböző mítoszok beszélik el. A szerelem istennője az egyik elbeszélés szerint mezítelenül emelkedett ki a tenger habjaiból, és végül Ciprus szigetén, Paphoszbán telepedett le, ahol kultusza hosszan virágzott.¹⁶ A másik elbeszélésből az derül ki, hogy Aphrodité abból a tajtékából született, mely Uranosz nemi szerve körül verődött, amikor Kronosz levágta és a tengerbe hajította azt. A harmadik elbeszélés szerint Zeusz nemzette Dionéval. Ha a három elbeszélés közül választanom kellene, talán az Uranoszhoz kapcsolódó vetíti elő a szépséges Aphrodité jellemét, akinek szerelmi „kalandjai” meghatározzák tevékenységét. Zeusz Héphasztoszhoz, a sánta kovácshoz adta feleségül, de Árész, Poszeidón, Hermész, Adónisz szintén kapcsolatba hozható az istennővel, akinek varázslatos öve elcsábított mindenkit. Aphrodité Dionüszossal is kapcsolatban állt, ugyanis szerelmük gyümölcse a csúnya Priaposz, akinek jellegzetessége hatalmas „phallosza”¹⁷. Nem véletlen, hogy a hozzá kapcsolódó kultusz meghatározó szimbóluma a phallosz, mely a termékenység mellett a szexualitás, az orgiák szimbólumává is vált egyben. A nemi vágy felkeltésének a megtestesítője is, mert „az állatokba éppúgy vágyakozást hajít, mint az emberekbe és istenekbe.”¹⁸ Cselekedete

12 PERES IMRE: i. m. 49.

13 KISS SÁNDOR: i. m. 200.

14 JEROME MURPHY-O'CONNOR: Első levél a korintusiaknak. In Thorday Attila (szerk.): *Jeromos Bibliakommentár*. 2. köt.: *Az Újszövetség könyveinek magyarázata*. Szent Jeromos Katolikus Bibliatársulat, Budapest, 2003, 339–363, 339.

15 PERES IMRE: A befedett fejű nők Korinthusban. *Kálvinista Szemle* (1986/11) 2.

16 ROBERT GRAVES: *A görög mítoszok*. 1. köt. Európa, Budapest, 1981, 64.

17 ROBERT GRAVES: i. m. 92–93.

18 MIRCEA ELIADE: *Vallási hiedelmek és eszmék története*. 1. köt., Osiris, Budapest, 2002, 245.

és istensége teljesen alkalmas tehát arra, hogy a nemi vágyaknak és kicsapongásoknak isteni eredetet tulajdonítva teljesen legitimmé tegyék a szexuális elhajlásokat. Így válik az ősi nemi vágy szent jellegűvé a hellén kultúrában. Ő az az istennő, aki „a fizikai szerelmet, a testi egyesülést felkelti, dicsőíti és védelmezi.”¹⁹

Összegzőképpen tehát Mirca Eliadeval együtt elmondhatjuk: „Egy kihívó istenség álcája alatt a vallásos élmény egyik legmélyebb forrása rejtőzködik: a nemi tevékenység, mint a transzcendencia és a misztérium felfedezése.”²⁰

Ahogy a legtöbb esetben lenni szokott, Aphroditének is építettek szentélyt olyan helyeken, ahol kultusza elterjedt volt. A hozzá fűződő kultuszi tevékenységek többsége pedig az istennő jellegéből adódóan többnyire szexuális jellegű, sok esetben orgiasztikus volt. A korinthusi Aphrodité-templom esetében például közel 1000 papnő is tartozott a szentélyhez, akik kultuszi prostitúcióval áldoztak istennőjüknek. Ők voltak a *hierodulák*, a „szent prostituáltak”.²¹ A templomi prostituáltak tevékenysége a vallási kultusz legfelsőbb szintjén a szent nász volt. Ez nem keverendő össze az előbb említett prostitúcióval. A *hierosz gamosz* lényege, hogy a király és a főpapnő (akit külön választottak ki erre a méltó tisztségre) az isteni pár szerelmét képviselték a világban a nép felé.²² Ezen ünnepek meghatározóak és elterjedtek voltak, és gyakran orgiákba torkollottak.²³ Ezeknek az orgiáknak a célja – mint a legtöbb misztérium-vallásnak – az istenséggel való misztikus egyesülés. Természetesen az ilyen jellegű áldozásban még a messzi távrolról érkezett idegenek is szívesen részt vettek, ezért nem egy történetíró maró gúnnyal emlékezik meg a város életéről. Így joggal érthető, hogy miért lett Korinthus neve a feslettség és züllöttség szinonimájává, jóllehet esete nem egyedi az antik városok történelmében.

1.4.2. Dionüszosz kultusz

Dionüszosz sajátos istenség volt a görög pantheonban. Szemelé, Khadmosz thébai király lánya és Zeusz gyermeke, akinek születéséről több mítosz maradt fent. Az egyik verzió szerint Zeusz Rheával nemzette Perszephonét, és Demeterrel vagy Perszephonéval nemzette Dionüszoszt.²⁴ Egy másik történet a bevezetőben leírt nász gyümölcsének, Dionüszosznak a sorsát részletesebben bemutatja. Zeusz dicsőségében

19 MIRCEA ELIADE: i. m. 245.

20 Uo. 245.

21 SZABÓ CSABA: i. m. 6.

22 ILSE SEIBERT: *A nő az ókori Keleten*. Corvina, Budapest, 1975, 34.

23 Uo. 33.

24 KERÉNYI KÁROLY: *Görög mitológia*. Gondolat, [Budapest], 1977, 165.

megjelent Szemelének, aki halandó lévén nyomban meghalt. Mivel várandós volt, idő előtt megszülte fiát. Zeusz kivette a magzatot és saját combjába varrta, ill. egy másik elbeszélés szerint atyai méhébe rejtette. Nysa hegyén szülte meg, és gondozásával dajkákat bízott meg, de az elbeszélések itt is homályosak és néhol eltérnek egymástól.²⁵ Az biztos azonban, hogy ez a „kétszer születés”²⁶ meghatározza az istenség sajátos és paradox létmódját, mely a görögök érdeklődését is az istenség felé fordította. Egyrészt isten volt, másrészt halandó, és „jog szerint nem tartozott az olümposzi istenek pantheonjába; mégis sikerül azonban elfogadtatnia magát, és végül anyját, Szemelét is odajuttatja.”²⁷ Dionüszosz életéről részletesebben beszámol továbbá Homérosz az Iliászbán. Élete tele van üldöztetésekkel, ezért nem is csoda, hogy Dionüszosz „olyan isten, aki hirtelen felbukkan, majd titokzatos módon eltűnik.”²⁸ Életének ezen történései a későbbiekben is meghatározzák az őt körülvevő mítosz jellegét. A természeti elmúlás és megújulás, a születés és halál váltakozását mutatja, s egyben az élet teljességét reprezentálja, melynek része a szexuális aktus. Ahogy a hozzá kapcsolt dolgoknak, úgy ünnepének is megannyi jellege és formája van.²⁹ Életének fontos aspektusa volt az, hogy „félistenként” elrejtve élt gyermekkorában és dajkák, nők vették körül. A női kíséret és üldözöttség meghatározó eleme lesz kultuszának, melyre az adott helyen ki is térek.

Azonban egy másik aspektusról is említést kell tennem. Erről a következőket olvashatjuk az egyik mitológiai elbeszélés-gyűjteményben³⁰: Dionüszosznak volt egy nagyon jó barátja, Ampelosz, aki egy bikával vágatva lelte halálát. Dionüszosz bánatában kitartóan könyörgött az istenekhez, hogy adják vissza barátja életét, míg végül Atroposz megszánta, és megsegítette őt. Ampeloszról szőlőtőke lett, édes nektár, „amely a négy égtájt fogja gyönyörűséggel eltölteni.”³¹ Az első szüret után Dionüszosz megízlelte a szőlő levét, és megvigasztalódott barátja halála miatt. Így lett a bor a szív megvidámításának eszköze. Személye ettől kezdve mint a szőlő indája, összefonódott a bor, a szüret képével és számos mitikus történet szövődött köré. Ahol megjelent, ott szőlőtő fogant és bor fakadt, és több csodás történet maradt fent olyan eseményekről, melyek Dionüszosz alakjához kötődnek.

A vallási és etnikai sokszínűséggel, társadalmi különbségekkel és feszültségekkel, szinkretista vallásossággal találkozhatott az antik világban mindenki, aki Korinthusba érkezett, így Pál apostol missziói munkáját is ilyen légkörben kezdte meg.

25 KERÉNYI KÁROLY: i. m. 168.

26 MIRCEA ELIADE: i. m. 310.

27 Uo. 310.

28 Uo. 312.

29 Uo. 313–314.

30 TRENCSENYI-WALDAPFEL IMRE: *Görög regék*. Móra, Budapest, 1976, 86–98.

31 Uo. 89.

2. PÁL APOSTOL KORINTHUSI LÁTOGATÁSA

2.1. Probléma a korinthusi gyülekezetben

Amint dolgozatomban elején bemutattam, számos olyan tényezővel kellett Pálnak Korinthusban számolnia, mely meghatározta az igehirdetését és gyülekezet-szervezését. Ezek a város szinkretista jellegéből, a pogány kultusz sokféleségéből és az erkölcsi mélység meglétéből egyértelműen adódnak.

A gyülekezetben férfiak és nők együtt vettek részt. Voltak karizmatikus férfiak és nők, akik az istentiszteleten szolgáltak. Ebben a részben egy utasítás található az apostol részéről arra nézve, hogy milyen legyen az öltözetük az asszonyoknak.³² Mielőtt azonban erre rátérnénk, röviden leírom, hogy mi jellemezte az asszonyok helyzetét az ókori Keleten és a Római Birodalomban, ugyanis eltérések figyelhetők meg ezen a ponton, és az apostolnak ezekkel is számolnia kellett.

2.1.1. Az asszonyok helyzete a Római Birodalomban

Rómában a nők helyzete aránylag kedvező volt, nem nagyon érte őket hátrányos megkülönböztetés. Jogokkal rendelkeztek és a közéleti szerepléstől sem voltak eltiltva.³³ Szinte egyenrangú partnere lettek férjüknek, sőt a római jogrend szerint akár válást is kezdeményezhettek.³⁴ Már igen korán, 12–15 évesen férjhez mentek a lányok, s ebben a házasságban a döntő szó a szülőké volt. Természetesen mindig akadtak kivételek abban a korban is. A házastárs megválasztásánál döntő volt a vagyoni helyzet, és a felsőbb körökben nem egy esetben a politikai érdekek befolyásolták a döntést. Ugyanez motivált a házasságok felbontásánál is, és számos visszaélésről tudhatunk ebben a korban, mint például érdekházasságok és gyakori válások.³⁵ Az asszonyok között kimutathatóan nagy volt az érdeklődés a vallási kultuszok iránt,³⁶ talán éppen azért, mert érzelmileg közelebb álltak a kultuszi elemekhez, melyeknek hatásai megjelentek a gyülekezeti életben.

32 LENKEYNÉ SEMSEY KLÁRA: *Nők az Újszövetségben, az Újszövetség a nőkről*. Kálvin, Budapest, 1993, 226.

33 EKKEHARD STEGEMANN – WOLFGANG STEGEMANN: *Urchristliche Sozialgeschichte. Die Anfänge im Judentum und die Christuskirchen in der mediterranen Welt*, Kohlhammer, Stuttgart – Berlin – Köln, 1995, 313kk.

34 KOVÁCS KÁROLY: *Hellenizmus, Róma, Zsidóság. Az Újszövetség korának világa*. Útitárs, Köln – Bécs, 1969, 85.

35 Uo. 86.

36 Uo. 88.

2.1.2. Az asszonyok helyzete az ókori Keleten

A keleti jellegzetesség és eltérő sajátosság lényeges mozzanatként kiemelem a fej befedésének kötelezettségét, és ebből kiindulva mutatok rá arra, hogy milyen volt a nők szerepének kezdeti megítélése az ókori Keleten.

Az asszonyok fejének befedése meghatározó jelentőségű az ókori Keleten. Nagyon érdekes tehát, hogy ez a probléma előjön az első Korinthusi levélben, de egy egészen új és sajátos tartalommal. Ahhoz azonban, hogy értékelnünk tudjuk ennek jelentőségét, szükséges látnunk azt, hogyan gondolkoztak erről az ókori Keleten.

A fátzol jelentős kelléke volt a nők ruházatának. A praktikus célok mellett egyre erősebben dominált használatában a nők fokozódó elszigetelődése és elnyomása, melynek mozgatója a patriarchális társadalom volt. A fej befedésének ez utóbbi jelentésének hangsúlyosabbá válásával megkezdődött az asszonyok örökös és mindig megújuló alárendeltsége a férjükkel szemben. Ebben az állapotban az iszlám vallás kezdetekben enyhülést hozott, de később még erősebb és szigorúbb bilincs kötötte meg e szokásjogot. A Korán egyik szúrájában (4,34) például így olvasunk erről: „A férfiak felette állnak a nőknek, mert az Úr (Allah) természetüknél fogva kitüntette őket... A tisztességes asszonyok alázasak Istennel szemben... És ha attól kell tartani, hogy egyes asszonyok ellenszegülnek, intsétek őket, kerüljétek az ágyban, és verjétek meg...”³⁷

A nők szerepének és megítélésének azonban volt egy másik iránya is, amely már elég korán megjelent. Számos vallástörténeti dokumentum beszámol isten-anyakról, istennőkről és a vallási életet befolyásoló papnőkről, akik nagy hatással voltak a népre, a kor társadalmi életére³⁸. Jelentőségük részletezése meghaladná e dolgozat keretét, azonban e rövid megjegyzésből is látható, hogy a nők megítélésének alakulása az ókori Keleten korántsem volt egyirányú és kizárólag negatív.

A problematikus igehely, mely az első Korinthusi levél 11. részében található, a levél negyedik fő részéhez tartozik. Az egész levél aktuális gyülekezeti problémákat tárgyal, ezen a helyen pedig az asszonyok fejének a befedéséről szól az apostol, melynek értelmezésében segíthet az előbb felvázolt megítélés a nőkről akár a Birodalomban, akár Keleten.

2.2. Az 1Kor 11,1-16 verseinek vizsgálata

A 11. részben olyan szakasszal van dolgunk, amelynek helyhez és időhöz kötött

37 ILSE SEIBERT: i. m. 8.

38 Uo. 19.

jelentősége van,³⁹ ezért vizsgálatánál ezt kell elsődlegesen szem előtt tartanunk. A gyülekezet belső nehézségeire reflektál az apostol, de ezeket az időleges problémákat örök érvényű szempontok alá helyezi, és így próbál azokra választ adni.⁴⁰

A 11. rész az apostoli dicséret után az Isten által elrendelt kapcsolatok leírásával folytatódik. A kapcsolatok rendje a következő: Isten – Krisztus – férj – feleség.⁴¹ Ahogy Krisztus alávetette magát az Atyának, úgy kell a nőnek is alávetnie magát a férjének. Ám az Atya és Krisztus egységének felmutatása a keleti szokásokon túlmutat, hiszen ez az alárendeltség feltételezi az egyenlőséget, mely így a férfi-nő kapcsolatának is alapja.⁴² Nem véletlen, hogy ezzel zárja az apostol a tanítást.

A fej,⁴³ a *kefálé* jelentheti a közösség irányítóját, de egy másik érteleme sokkal jobban megvilágítja az apostol tanítását. A görög szó ugyanis jelentheti valaminek a forrását is, mint például a folyóét. Ebben az értelemben válik világossá az apostoli tanítás: Krisztus forrása az Atya, a férj forrása Krisztus, az asszonyé pedig a férj.⁴⁴ A keresztyén férfi Krisztusban immár szabad, ezért nem szükséges a fejét befedni. Ez fontos továbblépés az apostoli tanításban, ugyanis a zsidók fedett fővel imádkoztak a zsinagógában. A zsidó jogrendben pedig az asszony tárgy volt, amely felett férje szabadon rendelkezhetett.⁴⁵ A zsinagógai istentiszteleten pedig csak elkülönítve vehettek részt, tehát jogkörük korántsem volt azonos a férfiakéval.⁴⁶ Azonban azt, hogy az asszony is fedetlen fővel imádkozzék, mégsem lehetett elvárni, ugyanis – véleményem szerint – ha ezt Pál apostol megengedte volna, akkor a korinthusi gyülekezetet megzavarta volna követelésével.⁴⁷ Mégis tanítása túlmutat a keleti szokásokon, és feloldja annak bigottságát, melynek egyik kifejezője lehetett a korban a fejfedő.⁴⁸

Pál apostol tanítása először az asszonyok fejének befedéséről szól. Ez a fejfedő semmiképpen sem hasonló az arab viselethez, itt valóban a fejet befedő fátyolt (*kalumma*) kell elképzelni, mely eltakarta az asszonyok haját. Ez a viselet elfogadott volt a görög társadalomban, és majdnem minden nő hordta, kivéve a tehetősebb korinthusi

39 SZABÓ CSABA: i. m. 59.

40 ELSE KAEHLER: *Die Frau in den paulinischen Briefen*. Gotthelf Verlag, Zürich, 1960, 43kk.

41 DAVID PRIOR: i. m. 196.

42 EVELYN & FRANK STAGG: *Women in the world of Jesus*. The Westminster Press, Philadelphia, 1978, 175–177.

43 WOLFGANG SCHRAGE: *Der erste Brief an die Korinther. (1Kor 6,12–11,16)*, EKK VII/2, Benzinger Verlag – Neikirchener Verlag, Düsseldorf – Zürich – Neikirchen – Vluyt, 1995, 501kk.

44 DAVID PRIOR: i. m. 196.

45 SUSANNE HEINE: *Women and early christianity*. Augsburg Publishing House, Minneapolis, 1988, 96kk.

46 SZABÓ CSABA: i. m. 60.

47 FRIEDRICH LANG: *Die Briefe an die Korinther*. NTD 7, Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, 1986, 137.

48 Lásd 2.1.2. Az asszonyok helyzete az ókori Keleten.

férfiak „előkelő” szeretőit, továbbá azokat a „szent prostituáltakat”, akik az Aphrodité-templomban szolgáltak, az Akrokorinthus hegyen.⁴⁹

Az isteneknek szóló rituálé hevessége köztudott volt az antik világban. A rituálék hevében egyes asszonyok a fejkendőjüket hátracsúsztatták, melynek következtében a hajuk kibomlott. Pál apostol ismerhette ezt a pogány prófétanőkre és rítusokra emlékeztető szokást, mely a férfiak figyelmét elvehették az istentiszteleten. Éppen ezért az apostolnak ezen a ponton is polémiát kell folytatnia. Itt pedig egy újabb vallástörténeti adalék szükséges a szakasz világosabb megértéséhez.

A város vallási sokszínűségéből korábban részletesebben bemutattam Aphrodité és Dionüszosz alakját, de tudatosan elhallgattam néhány aspektust, mert ezek tárgyalása most vált aktuálissá, hogy jobban segítse a problematikus igehely megértését.

Dionüszosz szerteágazó kultuszához hozzátartoztak az őt követő nők – amire dolgozatom elején is utaltam –, az ún. *bakkhánsnők*, akikről Euripidész ír azonos című művében. Az egyik mítosz szerint Dionüszosz anyjának, Szemelének három lánytestvére is volt. Mikor Dionüszosz szokásához híven a világot járta, hol felbukkanva, hol eltűnve, megérkezett Thébába is, anyja szülővárosába. Megdőbent és haragra gyúlt amiatt, hogy nem ismerik őt, ezért három nagynénjére kísértő Maniadokat küldött, akiket más thébai nőkkel együtt örületbe (*mania*) kergettek ezek a lények. A nők a hegyekbe menekülve orgiasztikus rítusokat folytattak és mutattak be. Pentheosz király, Kadmosz unokája igyekszik betiltani e rítusokat, de őt is megölik az örült nők.⁵⁰ Dionüszosz kísérői a bakkhánsok és maniaszok, akiket követnek ezek a nők, és amerre megjelennek, egyre több követőt vonzanak magukhoz.

A Dionüszosz mellé szegődött asszonyok, vállukon a pettyes szarvasbőrrel, kezükben a suhogó, fenyőtobozban végződő thürösszal száguldottak a hegytetőn; a szarvasbőr kacagányt öv gyanánt kígyók fogták össze, amelyek szelíden tekergözve az állukat nyaldosták. Volt közöttük öreg is, fiatal is, asszony és hajadon leány; azok, akik otthon csecsszopó gyermeket hagytak hátra, most özborjat vagy farkaskölyköt szorítottak a keblükhöz, hogy túlcsonduló tejüket nekik adják.⁵¹

Ilyen és ehhez hasonló képekben festették le az őrzöngő asszonyokat, akik az örülettel, mint egyfajta „dionüszoszi mámmal” voltak csordultig telve. A rítusokat a

49 A város történetéről és vallástörténeti helyzetéről szóló fejezetekre (1.2. és 1.4.) utalnék vissza, illetve azon etnikai különbségekre (vö. 1.3.), melyek meghatározták a város arculatát. Ehhez a sokszínű társadalmi közeghez hozzátartoztak a rabszolgák is, akiknek a fejét éppúgy megborotvtálták, mint a házasságtörő nőket. Vö. DAVID PRIOR: i. m. 195.

50 MIRCEA ELIADE: i. m. 315.

51 TRENCSENYI-WALDAPFEL IMRE: i. m. 95.

hegyekben és erdőkben éjszaka hajtották végre. Áldozatokat is mutattak be, mely abból állt, hogy az áldozati állatot feldarabolták (*szparagmosz*) és a nyers húst elfogyasztották (*homophagia*). A rítus révén megvalósult az egyesülés az istennel, ugyanis a széttépett állatok Dionüszosz megtestesülései és epiphániái voltak.⁵² „Ezeknek a bacchanáliáknak a gyakorlata egyszer csak olyan széles társadalmi réteget vonzott, és egyre vulgárisabb orgiákkal olyan drámai fokot ért el, hogy kénytelen volt foglalkozni vele a szenátus.”⁵³

Mindezek ellenére a Dionüszosz kultusz sokáig fenntartotta magát. Vajon mi lehet ennek az oka? Mircea Eliade a következőket írja:

A dionüszoszi extázis mindenekelőtt az emberi lét túllépését, a teljes felszabadultság fölfedezését, az emberek számára elérhetetlen szabadság és ösztönösség elnyerését jelenti. ... e szabadosságok között az erkölcsi és társadalmi természetű tilalmaktól, szabályoktól és hagyományoktól való megszabadulás is ott volt; részben ez magyarázza az asszonyok tömeges részvételét.⁵⁴

Az extatikus élmény az istenséggel való egyesülést jelentette, a mania egyfajta bizonyítéka volt az istenség jelenlétének, és a vele való egyesülést segíthette a mitikus tánc.⁵⁵ E rövid vallástörténeti ismertetés után térjünk vissza alapproblémánkhoz.

Amikor a nők szerepét vizsgáljuk, látnunk kell a vallástörténeti hátteret is, és számolni kell azzal, hogy a nők viselkedésére hatással voltak ezek a dolgok. Az apostol tisztában van ezekkel, amikor tanítását elmondja, és igyekszik több ponton is polemizálni a misztériumvallások tanításaival. Megtudhatjuk, hogy a gyülekezeti istentisztelet fő célja egyedül Isten dicsőítése (és nem a misztikus egyesülés, vallási extázis elérése stb.),⁵⁶ ezért – amint David Prior kommentárjában kifejti – az asszony a fej befedésének cselekedetével reprezentálta, hogy ő valóban Istent fogja dicsőíteni. Azzal, hogy befedte a fejét, szabadon imádkozhatott és profétálhatott. „A fátyol tehát a felhatalmazást jelzi az istentisztelet ideje alatti imádkozásra vagy profétálásra.”⁵⁷ Bruce szerint a levél kulcsszava a méltóság, jog, tehát a fátyol jelentheti az új méltóságot is, mely az asszonyt felhatalmazza arra, hogy a férfiakkal egyenértékűen ő is imádkozhasson.⁵⁸ Talán ezért

52 MIRCEA ELIADE: i. m. 316.

53 PERES IMRE: A krétai misztériumok titokzatos világa. In *Eulogia-Ünnepi kötet Dr. Bartha Tibor 60. születésnapjára*. Magyarországi Református Egyház Doktorok Kollégiumának Újszövetségi Szekciója, Budapest, 2004, 50.

54 MIRCEA ELIADE: i. m. 316.

55 HANS CONZELMANN: *Der erste Brief an die Korinther*. KEK NT 5, Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, 1969, 223.

56 HANS-JOSEF KLAUCK: *Religion und Gesellschaft im frühen Christentum*. WUNT 152, Mohr Siebeck, Tübingen, 2003, 145kk.

57 DAVID PRIOR: i. m. 198.

58 DAVID PRIOR: i. m. 198.

beszélhet az apostol a fátyolról, mint az asszony méltóságának jeléről. Hogy miért szólt az apostol az angyalokról, abban nem egységesek a vélemények a kommentárirók között sem.⁵⁹ Egyesek itt a gyülekezeti istentiszteleten jelenlévő, elkalandozó és tisztátalan szívű püspökökre, mások az istentiszteleten köztudottan jelenlévő angyalokra gondolnak,⁶⁰ és ez az elképzelés összefügghet az 1Móz 6,1–2 részével is.⁶¹ Azonban érdekességképpen megemlíthető az a rabbinikus hagyomány is, mely szerint a hosszú női haj szépsége még a földöntúli lényeket is megigézi.⁶²

A következő részekben arról szól az apostol, ami tanítása elején is megjelenik a bevezető gondolatokban. A férfi és a nő egyaránt Istentől van, tehát semmilyen különbség nincs köztük ebben a tekintetben. Mégis kinézetre különbözniük kell, ezért még a természetből vett hasonlaltal alátámasztja a tanítását. A férfiaknak szégyen, míg a nőknek ékesség hajuk megnövesztése, mely a nőknek fátyolként adatott.⁶³

2.3. Az 1Kor 14,34kk verseinek vizsgálata

Ebben a részben másfajta apostoli tanítás van a nőkre vonatkozóan. A két igehely közötti alapvető különbséget a háttérismeret világítja meg. Míg a 11. részben a prófétai megbízatással rendelkező karizmatikus ajándékot nyert asszonyokról van szó, addig itt a karizma nélküliekről.⁶⁴ Ezt támasztja alá a görög *lalein* szó,⁶⁵ mely fecsegést, tereferét is jelent. Bár Pál máskor nem használja ilyen értelemben ezt az igét, Barrett szerint elképzelhető, hogy mégis ez érthető alatta.⁶⁶ Azért tanít így az apostol, hogy az istentisztelet szép rendben történjék, és ne zavarják azt meg az asszonyok önfegyelem hiánya miatt.⁶⁷ A 14,40 értelmében kell tehát ezt a szakaszt érteni. Itt csupán beszélgetést és csevegést kell érteni, és nem azt az összefüggő tanítást, mely az előbb vizsgált helyen volt. Az apostol egyes korinthusbeli asszonyok viselkedésére gondolt, melyekre következtethetünk is néhány Korinthusban elterjedt magatartásforma alapján.⁶⁸ Ilyen

59 WOLFGANG SCHRAGE: i. m. 515–516.

60 DAVID PRIOR: i. m. 198.

61 FRIEDRICH LANG: i. m. 142.

62 SZABÓ CSABA: i. m. 60.

63 Ha ebből a gondolatból indulnánk ki, és nem a vallástörténeti kontextusból, úgy vélem, nem jutnánk közelebb az apostoli tanítás megértéséhez. Ezért is választottam a másik utat.

64 KISS SÁNDOR: i. m. 215.

65 Vö. GERHARD DAUTZENBERG: Glossolalie. In Theodor Klauser (hrsg.): *Reallexikon für Antike und Christentum*, Bd. 9. Stuttgart, 1979, 225–246.

66 DAVID PRIOR: i. m. 263.

67 ELSE KAEHLER: i. m. 70kk.

68 GERD THEISSEN: *Studien zur Soziologie des Urchristentums*. WUNT 2/19, Mohr Siebeck, Tübingen, 1983, 290–317.

lehetett az illetlenség, a semmibe vett engedelmesség, és az a szándék, hogy esetleg felülbírálják a gyülekezeti rendet (lásd 14,36).⁶⁹ Azonban nem csak ez motiválta az apostolt tanítása megfogalmazásában. Itt is figyelembe vette az asszonyok szerepét és megítélését a társadalomban⁷⁰, és itt kis mértékben ugyan, de alkalmazkodik a társadalmi normákhoz. Tanítása azonban összefügg gondolatmenetével, nem mond ellent önmagának, ezért a levél egységét tekintve szintén arra a megállapításra juthatunk, hogy a két tanítás gyökere azonos: a férfi és nő kapcsolata az Úrban értelmezhető különbözőségek ellenére egy és elválaszthatatlan.

A első Timóteus levélben még egy központi igehely van, amely tanításának a megértésénél szintén elengedhetetlen a történelmi kontextusról szólni. A Timóteus levél Efézus városában íródott, mely antik világváros lévén sok párhuzamos vonást mutat Korinthuszal. Mégis Efézusnak is vannak specifikumai, ezért követve dolgozatom szerkezetét, először a várost mutatom be. Ehhez segédanyagot Walter Wjst könyvében találtam, ezért Efézus városának ismertetését ez alapján mutatom be.

3. EFEZUS ÉS GYÜLEKEZETE PÁL APOSTOL KORÁBAN

3.1. Efézus városa

Az antik világ kultúrája és művészete szintén meghatározza Efézus arculatát. Történetét megannyi háború, hatalmi felemelkedés és hanyatlás alakította. Mégis közössége az apostoli időkben mint politikai közösség, a kultúra legmagasabb fokán áll.⁷¹ Nevének etimológiája utalhat a város életére, ugyanis az Ephezosz név mulatóhelyet jelent(het). Ez megegyezik azzal a kortársi leírással, melyek várost a Hiábalóságok piacaként említik.⁷²

3.2. Efézus városának rövid története

Augustus uralkodása alatt, Kr. e. 27-ben lett Efézus Ázsia tartomány székhelyévé Pergamon helyett. Korinthushoz hasonlóan a Római Birodalom legnagyobb városai közé tartozott, kedvező fekvése szintén meghatározta Efézus történetét. Kikötőváros, melynek gazdságáról a XIX. század második felétől feltárt leletek is árulkodnak. A jólét, a fényűzés szintén hozzátartozott világvárosi jellegéhez. A társadalmi sokszínűség Efézusba is magához ölelte a vallási szinkretizmust. Három templomát is

69 DAVID PRIOR: i. m. 273.

70 SZABÓ CSABA: i. m. 83.

71 FRANCES YOUNG: *The Theology of the Pastoral Letters*. NTTh, University Press, Cambridge, 1994, 32kk.

72 WALTER WJST: *Efézus – Egy nagyvárosi gyülekezet felemelkedése és bukása*. Evangéliumi Kiadó, Budapest, 2001, 12.

sikerült feltárni a régészeti ásatások során. Az egyiket *Julius Caesarnak* és *Dea Roma*-nak (Róma istennőnek) szentelték, a másikat Ízisznek, míg a harmadikat Domitianusnak. De találhatunk itt *Apollónak*, *Dionüszosznak* és *Aphroditének* szentelt templomokat is. Legmeghatározóbb temploma, mely híressé tette Efézust, *Artemisz temploma* volt. Hatalmas mérete, páratlan csodája és pompája méltán emelte az ókori világ hét csodája közé. Állítólag egész Kis-Ázsia hozzájárult a templom építéséhez, melyet eredetileg a város termékenység-istennőjének emeltek. Később ez az istennő is nevet kapott, nevével mint Cybelé és Asztarté, illetve a görögség hatására mint Artemisz és Diana is találkozhatunk.

Van olyan elképzelés, mely szerint ezt a régi templomot egy Herosztratosz nevű, zavarodott ember gyújtotta fel. Ezt a feltevést több történész kétségbe vonja. A pusztítás után a város helyreállította a szentélyt. A hagyomány szerint az efézusiak büszkeségét mutatja, és egyúttal a város gazdagságát, hogy bár Nagy Sándor segíteni szeretett volna az újjáépítésben, de anyagi támogatását visszautasították. Végül ezt a szentélyt is elpusztították a gótok Kr. u. 265-ben, és többé nem építették újjá azt. Darabjait a Hagia Sophia még ma is őrzi.

Az antik világ pantheonja túl sok istenséget tartalmaz ahhoz, hogy bármelyiket is csak úgy kiemeljük. A kultuszok pedig az istenségekhez való viszony keveredéseiként jelentek meg, tehát vizsgálatuk csupán együttesen képzelhető el. Mégis dolgozatom témája megköveteli, hogy szóljak, terjedelme pedig behatárolja azt, hogy csak a legfontosabb istenekről és vallási elemekről szóljak. Ez vezérelt akkor, amikor Korinthus esetében Dionüszoszra és Aphroditéra fektettem hangsúlyt és ezért törekszem Efészus tárgyalásánál is arra, hogy a legfontosabb istenséget jellemezzem és témám szempontjából vizsgáljam. Efészusban pedig a legmeghatározóbb istenség a bibliai beszámoló alapján (ApCsel 19) is Artemisz volt.

3.3. Artemisz istennő

Artemisz⁷³ (akit Rómában Diana néven tisztelnek) Zeusz és Létó gyermeke, Apollón ikertestvére a görög mitológiában. Neve a görög egészséges szóból eredhet. Artemisz a Hold és a vadászat szűz istennője, ő segít a szülésnél, és védelmezője a nőknek és gyermekeknek. A vadállatok úrnője is. Ahogy Dionüszosznál is megjelenik a sajátos születés-történet, úgy Artemisz születése is sokat elárul az istenségről. A legendák szerint egy egész nappal testvére előtt született. A Héra bosszúja elől menekülő Létó Ortügián adott neki életet, és csak Artemisz segítségével tudott átjutni a Héra hatásköre alól mentes Délosz szigetére. Artemisz

73 <http://hu.wikipedia.org/wiki/Artemisz>

segített világra hozni anyjának Apollónt, így lett tehát első isteni feladata a gyermekszülés védelmezése. Ezen kívül ő lett a vadászat, a vadon, a vadállatok, a termékenység és a Hold szűz istennője. Szent állata a szarvashén volt. Szenvedélyes vadász volt, akit rövid szoknyában ábrázoltak vállán azzal a tegezzel, amelyben Héphaisztosz és a Küklópszok készítette nyilak és az íja volt. Ezekkel mindig célba talált Artemisz. Ezenkívül, mint a Hold istennője homlokán egy félholdat is viselt. Leggyakrabban a távoli hegyi erdőket járta nimfákkal a sarkában, akik közül csak a szüzeket tűrte meg maga körül. Ezekben az erdőkben vadászott leggyakrabban oroszlánra, párducra, szarvashénre és szarvasbikára. Ennek ellenére ő volt gondozójuk, aki segítette, védte őket és utódlásukat biztosította. A szülő nők is gyakran hívták segítségül, és ő volt a dolgozó nők védelmezője is, igaz a munkát vállaló nőket nyilával megölte, amikor azok szültek. Úgy, mint testvére, ő is rendelkezett gyógyerővel, de nyilai ugyanúgy rettenetes járványokat is lövelltek ki: veszettséget, leprát és köszvényt. Artemisz látva az istenek bánatát és küzdelmét a szerelem miatt, háromévesen úgy döntött, megkéri Zeust, hogy örök szüzességet ajándékozzon neki. Az istennő igen kemény büntetést rótt ki arra, aki tisztaságát akár csak egy kicsit is veszélyeztette. Így történt egyszer, hogy egy vadász, akinek a neve Aktaion volt, megpillantotta Artemiszt és nimfáit, ahogyan egy eldugott medencében meztelenül fürdöttek. A csodás látványtól Aktaion teljesen megfélemedezett magáról és mereven bámulta az istennőt. Artemisz észrevette a leskelődőt és szarvassá változtatta, majd dühében ráuszította Aktaion saját kutyáit, akik széttépték szarvasnak hitt gazdájukat.

Az ókori Hellaszban Artemiszt sokféle tisztelték, s amikor a lányok elérték a pubertáskort, akkor Artemisznak ajánlották őket, mint szüzeket. Amikor házasságra adták fejüket, aminek Artemisz nem volt ellenére, akkor egy áldozati máglyán fel kellett áldozniuk addigi, szűz gyermeklétük holmijait, így a babákat, játékokat és egy hajfürtjüket. A vadászi istennő tiszteletére Braurónban és Spártában is tartottak nagy ünnepeket, de legjelentősebb tisztelete a kis-ázsiai Efézusban alakult ki, ahol felépítették a város leírásánál is említett Artemisz-templomot, az Artemisziont, amely olyan csodás lett, hogy az ókori világ hét csodájának egyikeként tartják számon.

De nemcsak istenek kultusza volt jellemző ebben a térségben, hanem egyes római uralkodókat is ünnepeltek és istenítettek, főként azokat, akik részt vettek a város felemelkedésében. Az általuk támogatott kultusz pedig a szinkretista világban igyekezett egységet teremteni a birodalom lakossága között. A hellén világban így jelenik meg az uralkodók tisztelete is, mint például Efézusban Kr. e 48-ban Julius Caesart mint Arész és Aphrodité fiát, a megjelent Istent és az emberiség egyetemes megtartóját is ünnepelték.⁷⁴

74 KOVÁCS KÁROLY: i. m. 160.

4. A TIMÓTHEUS LEVÉL

A Timótheushoz írt első levélben ismét egy specifikus gyülekezeti tanítás jelenik meg Pál apostoltól az asszonyok részére. Véleményem szerint ez a tanítás nem véletlenül hangzott el ott, abban a gyülekezeti, történelmi és szellemi kontextusban, így Pál apostol tisztában lévén mindezekkel, tudatosan építette ki teológiáját Efézusban éppúgy, mint Korinthusban.

4.1. A levélről általánosan

A Timótheus levél a pásztori levelek csoportjába tartozik, melyek Pál munkatársainak íródtak, és főleg egyházszerkezeti kérdésekkel foglalkoznak.⁷⁵ Az első levél fő témája az egyház belső rendje, a liturgikus élet, egyházi eljárók kinevezése, óvás a tévitanítókkal szemben valamint hosszabb kifejtése annak, hogy Timótheus legyen példája a hitnek és keresztyén erkölcsnek a gyülekezetben.⁷⁶

Pál apostol missziói munkáját az a törekvés jellemezte, hogy a meghatározó gócpontokban missziós központot és stabil gyülekezetet szervezzen, mely tevékenysége után is folytathatja az általa elkezdett gyülekezetépítést. Ehhez természetesen segítőköt is választott, így ahogy Korinthusban Akvillát és Priszcillát, úgy Timóteust is. Ennek jelentősége még inkább megnőtt, amikor Pálnak fogságot kellett elszenvednie.

A levél címzettje Timóteus, de dolgozatom keretei és témája miatt nem térek ki bővebben sem Timóteus személyére, sem a levél kapcsán felmerülő problémákra, értem itt ezalatt a szerzőséget, a levél egységét stb.

4.2. Az 1Tim 2,9–15 verseinek vizsgálata – az irányvonal meghatározása

A téma tárgyalása elején feltehetjük a következő kérdést: Vajon miért hozott Pál apostol ilyen rendelkezést a nőkkel kapcsolatban?

A kérdés megválaszolása előtt azonban mindenképpen ismertetnem kell néhány nézőpontot, melyre John Stott tér ki könyvében.⁷⁷ Ezt azért tartom fontosnak, mert így egyfajta rendszerben lehet látni a különböző elképzeléseket⁷⁸ az adott igeszakasszal kapcsolatban, és a bennük megjelenő eltérésekre is magyarázatot kaphatunk. A nézőpontokat, melyek alapján egy adott igeszakaszt vizsgálhatnak, hermeneutikai

75 Lásd MICHAEL WOLTER: *Die Pastoralbriefe als Paulustradition*. Vandenhoeck & Rupprecht, Göttingen, 1988.

76 FARKASFALVY DÉNES: i. m. 308.

77 JOHN STOTT: *A Timótheushoz írt első levél és a Tituszhoz írt első levél*. Harmat, Budapest, 2000. 78–86.

78 Vö. pl.: NORBERT BROX: *Die Pastoralbriefe*. RNT 7, St. Benno-Verlag, Leipzig, 1975, 129–139.

alapelveknek nevezi Stott. Két hermeneutikai alapelvet különböztet meg: a harmónia elvet és a történetiség elvét.

4.2.1. *A harmónia elv (szó szerinti értelmezés)*

Ezen elv képviselői vallják, hogy a Szentírás Isten Igéje, egységes és benne Isten nem mond ellent önmagának. Minden egyes szöveget a Szentírás egészén belül kell értelmezni,⁷⁹ egyfajta harmóniát keresve. Ugyanez a törekvés jelenik meg a nők megítélésénél, illetve esetünkben a nők egyházban betöltött szerepének megítélésére vonatkozóan is.

4.2.2. *A történetiség elve (liberális értelmezés)*

Isten az Ő igéjét mindig egy adott történelmi és kulturális közegben nyilatkoztatta ki, és ebben adja tudtunkra az Ő akaratát.

E két elv képviseli a két végletet az értelmezés során. Az egyik véglet nem tud mást elfogadni, csak azt, amit a Biblia leír, így szabva gátat mindenféle „spekulációnak”. A másik elv pedig elfelejtkezik az isteni igazságokról, melyek örök érvényűek, így minden egyes tanítást a maga korában értelmez, és sajnos sokszor ott is hagy. „Nem hajlandók különbséget tenni a Szentírásban foglalt örök igazság és annak kulturális kifejeződési formája között.”⁸⁰ A kettőt összemossák, és így az örök igazságot a kulturális kifejeződés szintjére alacsonyítják. Ezen az állásponton van a már említett Barclay is. A szerző, Stott elítéli e két nézet szélsőségeit. Én is azonosulni tudok véleményével, melyet így összegez: „A Szentírásban különbséget kell tennünk Isten lényegi kinyilatkoztatása (mely változhatatlan) és annak kulturális kifejeződése (mely változó) között. Ez esetben megőrizhetjük az előbbi állandóságát és egyetemességét, az utóbbit pedig korunk kulturális közegébe helyezhetjük át.”⁸¹ Ezt nevezi a könyv szerzője köztes útnak, „kulturális transzponálás”⁸²-nak. Stott ezen a vonalon indul el a szöveg kommentálásakor. Vizsgálja a szövegben, hogy melyik rész tartozhat az örök igazságok kategóriájába, és mely részek a kulturális értelmezési kategóriába.

Az igeszakasz elolvasása után rögtön két fő problémakör válik világossá előttünk az asszonyokra vonatkozóan. Az első az asszonyok öltözködésével függ össze a 9-10. verseket illetően. A másik részben pedig az asszonyokat inti az apostol, hogy csendben tanuljanak, ne tanítsanak, illetve a teremtési rend magyarázatával az apostol

79 SUSANNE HEINE: *Women and early christianity*. Augsburg Publishing House, Minneapolis, 1988, 15.

80 JOHN STOTT: i. m. 79.

81 Uo. 82.

82 Uo. 82

meghatározza a nők helyét az isteni rendben.⁸³ E két probléma tárgyalását külön kezelve nézzük meg az elsőt.

4.3. A nők öltözködésére vonatkozó utasítások, intelmek

Ez az igeszakasz az 1Kor 11,5-tel párhuzamosnak tekinthető. Pál apostol nem azt tiltja meg, hogy a nők ékesítsék magukat. Ugyanis amikor egy nő felékesíti magát, akkor szépségét szeretné kiemelni. Pál tehát nem azt mondja itt, hogy hanyagolják el a nők magukat. Itt inkább arra a kérdésre érdemes megtalálni a választ, hogy hogyan ékesítsék magukat. John Stott azt írja, hogy Pálnak az útmutatása ezen a téren három részre bontható.⁸⁴

Először a 9. versre utalhatunk, melyben azt olvassuk, hogy a nők öltözködjének diszkréten, és ne hordjanak szándékosan csábító ruhát. Ez általános elv és itt emlékeztetek a Stott által szorgalmazott köztes hermeneutikai elvre.

A 9. vers második felében Pál kijelenti, hogy a nők ne ékesítsék magukat hajfonatokkal, gyöngyökkel, drága ruhákkal. Itt azonban Stott szerint nem arról van szó, hogy minden ékszer, hajviselet elvetendő. Ahogy az öltözködésnek, úgy a hajviseletnek is megvan a maga kulturális szokása, és ezzel párhuzamosan a különböző kultúrákban eltérő jelentései vannak.⁸⁵ Mi a helyzet Efézusban?

Ahogy dolgozatom elején megfogalmaztam, Efézus a Diana (rómaiaknál) – Artemisz (görögöknél) kultusz központja. A templom, mely a város központjában volt ennek a kultusznak adott otthont a kis-ázsiai térségben. A Korinthusban megfigyelhető folyamatok itt is ugyanúgy érvényesültek, mert Efézus is szinkretista világváros volt. A kultuszi prostitúció éppúgy hozzátartozott a város arculatához, mit egyéb kultikus elemek. Az apostoli intést Aranyszájú Szent János tökéletesen értette: „Ne a kurtizánokat utánozzátok – kiáltott fel –, hiszen azok ruházatukkal szeretőiket csalogatják.”⁸⁶ James B. Hurley részletes magyarázatot adott erre: „Pál egyrészt azokra a dekoratív hajviseletekre utal, amelyek abban az időben divatosak voltak a gazdag nők körében, másrészt a kurtizánok frizurájára. A korszak szobrászatának és irodalmának tanúsága szerint a nők gyakran hatalmas hajkoronát hordtak, a fonatokat és a fűtöket kifinomult ízléssel rendezték el, drágakövekkel, arannyal és gyöngyökkel ékesített hajukat pedig magasra felkontyozták. A kurtizánok rengetek kis copfba fonták be hajukat, ami tele volt aranylemezekkel, gyönggyel vagy drágakövekkel, így hajfűrtjeik

83 ELSE KAEHLER: i. m. 142kk.

84 JOHN STOTT: i. m. 88–90.

85 EVELYN & FRANK STAGG: i. m. 1978, 200.

86 JOHN STOTT: i. m. 89.

messziről csillogtak.”⁸⁷ Tehát itt konkrét tanítást kell érteni, mert Efézusban könnyen összetévesztették a gyülekezet asszonyait a kultuszi prostituáltakkal.

A következő részben Pál nagyon fontos dolgot ír le. A női szépség összetett dolog. A testi szépség mellett meghatározó a lelki szépség, melynek az erkölcsi jellem ad érvényesülést. Ha összegezni lehetne Pál tanítását, a legjobban a következő igeszakasz fejezné ki ezt: „Ne a külső dísz legyen a ti ékességetek, ne a hajfonogatás, arany ékszerek felrakása vagy különféle ruhák felöltése, hanem a szív elrejtett embere a szelíd és csendes lélek el nem múló díszével: ez értékes az Isten előtt.” (1Pét 3,3–4)

E vonal mentén haladva eljuthatunk az egyetemes érvényű tanításhoz, melyet Holtz részletez. Szerinte az általános (egyetemes) papság jogát és kötelezettségét az asszonytól nem tagadja meg az apostol, de a tanítás arra vonatkozik, hogy az imádkozó asszonyok külső megjelenésének összhangban kell lenni bensőjükkel. A gyülekezetben a hívő Isten előtt áll, ezért megjelenésével is ezt kell tükröznie.⁸⁸ Gondolhatnánk azonban arra is ezen a ponton, hogy valamilyen összefüggés lehet a misztériumvallások öltözködési szokása és a keresztyén gyülekezetben való öltözködés korlátozása között. Azonban az ígét továbbolvasva láthatjuk, hogy az apostol az istenfélelemhez illő jó cselekedeteket emeli ki, mint az asszony ékességét (1Tim 2,10). Az asszonyok igazi ékessége nem a külső, hanem az életben megmutató és hitből fakadó tettek.⁸⁹ „Az istenfélelmet hirdető asszonyokhoz az illik, hogy életük tükrözze meggyőződésüket, egész életük meggyőződésük pecsétje legyen.”⁹⁰ Ezen okfejtésekből is eljutottunk arra az eredményre, melyet Stott hangsúlyoz kommentárjában, és harmóniában van az apostoli tanítás egyetemességével.

Az ígét továbbolvasva azonban azt látjuk, hogy az apostol új tanításba kezd. A következő részek mintha törést mutatnának a tanítás menetében, ezért több kommentátor, így Gottfried Holtz is, vallja, hogy ezen szakaszok későbbi redaktori munka, esetleg betoldás eredményei.⁹¹

4.4. A nők tanulására és tanítására vonatkozó apostoli intelmek

Gottfried Holtz írásmagyarázatában a gyülekezeti közösség tartalmi egységén belül kezeli az igehelyet, és foglalkozik először a férfiak, majd ezzel azonos szinten

87 JOHN STOTT: i. m. 89.

88 LENKEYNÉ SEMSEY KLÁRA: *Exegézistől a prédikációig. Timótheushoz írt első levél magyarázata*. Szerző kiadása, Debrecen, 1988, 58.

89 I. HOWARD MARSHALL: *The Pastoral Epistles* ICC, The Cromwell Press, London – New York, 2004, 437kk.

90 LENKEYNÉ SEMSEY KLÁRA: *Exegézistől a prédikációig*. 58.

91 Uo. 58.

a nők imaszolgálatával.⁹² A nők ilyen jellegű szolgálata teljesen elfogadott volt a gyülekezetben.⁹³ Mindenképpen nyilvános imádság volt ez, mégpedig az úrvacsorai istentiszteleten. Erről a szolgálatról beszél még a 8. vers az adott szakaszon belül. Az öltözködéssel kapcsolatos utalások megszakítják a gondolatmenetet, majd rögtön a tanításról olvashatunk, mely ezen altémánk vizsgálati pontja.

Miért tiltja be Pál apostol ezt a női szerepkört? – tehetjük fel a kérdést. A kérdésre két elképzelés ismertetésével találhatjuk meg a választ.

a) Az első elképzelés kiinduló pontja a patriachális társadalmi elképzelés volt, mely Izrael életében meghatározó. A család feje az apa volt, akinek feladata a vallás közvetítése és a tanítás háznépe felé. Különösen látható az apa ilyen funkciójának fontossága abban, hogy a páska vacsoránál a zsidó családokban még mindig gyakorolják liturgikus elemként az apai tanítást. „A családi béke, valamint a házastársi feladatok megosztásának egyensúlya érdekében rendelkezik úgy [Pál], hogy a háznépe tanítása a keresztyén családokban is a férfi feladata legyen.”⁹⁴ Lehetséges, hogy Pál apostol valami ilyenre gondol tehát, amikor tanítását megfogalmazza a levélben.

b) A másik feltételezés a következőképpen magyarázza a helyzetet⁹⁵, az apostoli tanításra nézve. Pál azért állítja le a nők tanítói szolgálatát, mert hatott rájuk az uralkodó gnosztikus tanítás, így csakhamar tévtanítások képviselőivé váltak. „A gnoszticizmus perzsa, egyiptomi, platonikus és zsidó gondolatokat egyaránt tartalmazó Kr. u. I-III. századi vallási-filozófiai irányzat, amely a tapasztalás révén megszerezhető tudást tekinti elsődlegesnek, szemben a hit által meghatározott ismeretekkel. A gnózis a görög *gnosis* kifejezésből származik, melynek jelentése: felismerés, ismeret, tudás. Ez a tudás a gnosztikusoknál mint megváltó tudás jelenik meg, és több úton is megszerezhető: intuíció, próféta látomás, mágia útján. Palesztinában, Szíriában, Egyiptomban, Kis-Ázsiában, Itáliában egyaránt találhatunk gnosztikus csoportokat.”⁹⁶ A túlzott emancipációs törekvés pedig némelyeket elragadva olyan szolgálatokat eredményezett, melyek már nem a gyülekezet építését szolgálták, hanem annak rombolását.⁹⁷

Véleményem szerint mindkét elképzelés helytálló. Ugyanis a kettőt egységben kell kezelni. Valóban, a tévtanítások melegágya volt nemcsak Korinthus, hanem Efézus is. A pásztori levelek nem véletlenül hangsúlyozzák a hit védelmét, mert számos olyan

92 LENKEYNÉ SEMSEY KLÁRA: *Nők az Újszövetségben, az Újszövetség a nőkről.* 235.

93 Uo. 235.

94 LENKEYNÉ SEMSEY KLÁRA: *Exegézistől a prédikációig.* 58.

95 Uo. 59.

96 <http://hu.wikipedia.org/wiki/Gnoszticizmus>

97 WOLFGANG SCHRAGE: i. m. 494–495.

negatív elem férközött be a gyülekezetbe, melyet csírájában kellett elfojtani. Vannak olyan magyarázók, például a fentebb említett Holtz,⁹⁸ akik Pál apostol intésében sokkal inkább a józanságra helyezik a hangsúlyt. Ha ezen a vonalon kezdjük el fejtegetni a levél mondanivalóját, akkor sem indulunk el rossz úton. Ugyanis a város helyzetéből adódóan a keresztyén gyülekezetek nap mint nap szemtanúi voltak a különböző istenségeknak rendezett ünnepeknek, ahol a mámor, az extatikus felfokozottság, a túlzott rajongás meghatározó volt.⁹⁹ Nem véletlen itt Pál egyfajta polemikus szándéka. Célja, hogy a gyülekezet tagjait józanságra utasítsa, és egy teljesen más dologra fektesse a hangsúlyt. Ez is mutatja Pál apostol tevékenységének jellegét: mindenképpen az egyház védelmére kel, és az adott szituációban reflektál konkrét gyülekezeti problémára. Nem elnyomja ezzel a nőket, hanem egészséges mederbe tereli az asszonyok tanulását, taníttatását, hogy ezzel együtt megállítsa a gnosztikus, szinkretista elemek érvényesülését. Vajon az igeszakaszt specifikusan vagy általános érvényűnek kell érteni? Ebben a kérdésben a kommentárok sem egyeznek. Egyesek azt mondják, hogy a 8. versben megjelenő „akarom” szó az apostol személyes véleményét indítja el, mások pedig azt látják ebben, hogy a törvényhozói jelleg és az apostoli tekintély hangsúlyozását érthetjük ezalatt, ahogy más helyen is ilyen jelentésben áll az ige.¹⁰⁰ Mindenesetre itt is érezhető az apostol tanításának tudatossága, melyben minden szónak megvan a helye és súlya. A mi feladatunk pedig ennek pontos megértése, hogy a továbbadandó üzenet ne csorbuljon.

ÖSSZEZGÉS

A dolgozatom során az igehelyek elemzését a vallástörténeti háttér ismertetésével kezdtem, mert úgy gondoltam, hogy a kontextus egy mélyebb talán rávilágít arra, amit az apostol a vizsgált helyeken tanítani akart. Láthatjuk ebből, hogy mennyire meghatározó jelentőségű a háttérismeret ahhoz, hogy valóban a legkisebb eltéréssel tudjuk rekonstruálni az apostoli tanítást. Nem elég csak a szövegen belül értelmezni egy-egy igehelyet, hanem sokkal mélyebbre kell hatolni, mert az apostoli tanítás az örökérvényűség mellett igenis egy meghatározott korban, időben, társadalomban született, és sok esetben az adott kor kihívásaival polemizál, illetve azokra reflektál. Ezen ismeretekről szerettem volna átfogó képet nyújtani, és így rávilágítani néhány lényeges elemre az apostoli tanításban. Célom volt, hogy megértsük: a megfelelő ismeret hiányában sok esetben tanításunk, felfogásunk célt téveszt, és sokszor nem tudjuk helyén kezelni az

98 LENKEYNÉ SEMSEY KLÁRA: *Nők az Újszövetségben, az Újszövetség a nőkről.* 237.

99 EVELYN & FRANK STAGG: i. m. 177–179.

100 JOHN STOTT: i. m. 91.

esetleges, számunkra ellentmondásosnak tűnő igehelyeket, tanításokat. A kiválasztott igeszakaszok háttértörténeti elemzésével a nők szerepének értelmezését szerettem volna tisztázni, és helyzetükről átfogó képet adni. Láthatjuk, hogy mennyire specifikus esetekkel találkozhatunk a Szentírás lapjain, mégis az általános érvényű igazságok fényében kell ezeket elemezni, vizsgálni. Így például Pál apostol tanításában fontos látni azt, hogy ő mit ért keresztyén egységen, hogyan értelmezi a férfi és nő kapcsolatát, és melyik az a rend, melynek alárendeli azt. Ha ezekben tisztán látunk, akkor nem eshetünk abba a hibába, melybe már oly sokan beleestek, és nem leszünk áldozatai annak a két végletet jelentő irányelvnek, melyet John Stott kommentárja alapján bemutattam. Fontos tehát megtalálni a köztes utat, és továbbadni úgy a Szentírás üzenetét, hogy annak tartalma ne sérüljön, és saját elgondolásunk és spekulálásunk alapján el ne ferdjön. Mindehhez szükséges az alapos történelmi, vallástörténeti ismeret, de nem azért, hogy a Szentírás tekintélyét aláássa, ahogy azt a felvilágosodás utáni liberális teológia megkísérelte, hanem azért, hogy az üzenet és megfogalmazás valódi tényéhez vigyen közel bennünket, és azt tegyük érthetővé mindenki számára a szolgálataink során. Dolgozatom ennek a célkitűzésnek egy példája kíván lenni, és kiállítás a tudományos igefoglalkozás fontossága mellett.

Czető Norbert

Debreceni Református Hittudományi Egyetem

IRODALOMJEGYZÉK:

- BROX, NORBERT: *Die Pastoralbriefe*. RNT 7, St. Benno-Verlag, Leipzig, 1975.
- CONZELMANN, HANS: *Der erste Brief an die Korinther*. KEK NT 5, Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, 1969.
- EBEL, EVA: *Die Attraktivität früher christlicher Gemeinden. Die Gemeinde von Korinth im Spiegel griechisch-römischer Vereine*. WUNT 2/178, Mohr Siebeck, Tübingen, 2004.
- ELIADE, MIRCEA: *Vallási hiedelmek és eszmék története*. 1. köt., Osiris, Budapest, 2002.
- FARKASALVY DÉNES: *Bevezetés az újszövetségi szentírás könyveihez*. Szent István Társulat, Budapest, é. n.
- GRAVES, ROBERT: *A görög mítoszok*. 1. köt. Európa, Budapest, 1981.
- HEINE, SUSANNE: *Women and early christianity*. Augsburg Publishing House, Minneapolis, 1988.
- Jubileumi Kommentár. A Szentírás magyarázata*. 2. köt. Kálvin, Budapest, 1995.
- KAHLER, ELSE: *Die Frau in den paulinischen Briefen*. Gotthelf Verlag, Zürich, 1960.

- KERÉNYI KÁROLY: *Görög mitológia*. Gondolat, [Budapest] 1977.
- KLAUCK, HANS-JOSEF: *Religion und Gesellschaft im frühen Christentum*. WUNT 152, Mohr Siebeck, Tübingen, 2003.
- KLAUSER, THEODOR (hrsg.): *Reallexikon für Antike und Christentum*. Bd. 9., Hiersemann, Stuttgart, 1979.
- KOVÁCS KÁROLY: *Hellenizmus, Róma, Zsidóság. Az Újszövetség korának világa*. Útitárs, Köln – Bécs, 1969.
- LANG, FRIEDRICH: *Die Briefe an die Korinther*. NTD 7, Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, 1986.
- LENKEYNÉ SEMSEY KLÁRA: *Nők az Újszövetségben, az Újszövetség a nőkről*. Magyarországi Református Egyház Kálvin János Kiadója, Budapest, 1993.
- LENKEYNÉ SEMSEY KLÁRA: *Exegézistől a prédikációig. Timótheushoz írt első levél magyarázata*. Szerző kiadása, Debrecen, 1988.
- MARSHALL, I. HOWARD: *The Pastoral Epistles*. ICC, The Cromwell Press, London-New York, 2004.
- MURPHY-O'CONNOR, JEROME: *Első levél a korintusiaknak*. In Thorday Attila (szerk.): *Jeromos Bibliakommentár*. 2. köt. *Az Újszövetség könyveinek magyarázata*. Szent Jeromos Katolikus Bibliatársulat, Budapest, 2003, 339–363.
- PERES IMRE: *A krétai misztériumok titokzatos világa*. In *Eulogia – Ünnepi kötet Dr. Bartha Tibor 60. születésnapjára*. Magyarországi Református Egyház Doktorok Kollégiumának Újszövetségi Szekciója, Budapest, 2004.
- PERES IMRE: *Az Újszövetség irodalma*. Selye János Egyetem, Komárom, 2005.
- PERES IMRE: *A befedett fejű nők Korinthusban*, *Kálvinista Szemle* (1986/11) 2.
- PRIOR, DAVID: *Pál első levele a korinthusiakhoz*. Harmat, Budapest, 1995.
- SCHRAGE, WOLFGANG: *Der erste Brief an die Korinther (1Kor 6,12–11,16)*, EKK VII/2, Benzinger Verlag – Neukirchener Verlag, Düsseldorf – Zürich – Neukirchen – Vluyn, 1995.
- SEIBERT, ILSE: *A nő az ókori Keleten*. Corvina, Budapest, 1975.
- STAGG, EVELYN & FRANK: *Women in the world of Jesus*. The Westminster Press, Philadelphia, 1978.
- STEGGMANN, EKKEHARD – STEGGMANN, WOLFGANG: *Urchristliche Sozialgeschichte. Die Anfänge im Judentum und die Christusgemeinden in der mediterranen Welt*. Kohlhammer, Stuttgart – Berlin – Köln, 1995.
- STOTT, JOHN: *A Timótheushoz írt első levél és a Tituszhoz írt első levél*. Harmat, Budapest, 2000.
- SZABÓ CSABA: *Az első korinthusi levél magyarázata*. MRE Doktorok Kollégiumának Újszövetségi Szekciója, Debrecen – Karcag, 1991.
- THEISSEN, GERD: *Studien zur Soziologie des Urchristentums*. WUNT 2/19, Mohr Siebeck, Tübingen, 1983.
- TRENCSENYI-WALDAPFEL IMRE: *Görög regék*. Móra, Budapest, 1976 .

WJST, WALTER: *Efézus – egy nagyvárosi gyülekezet felemelkedése és bukása*. Evangéliumi Kiadó, Budapest, 2001.

WOLTER, MICHAEL: *Die Pastoralbriefe als Paulustradition*. Vandenhoeck & Rupprecht, Göttingen, 1988.

YOUNG, FRANCES: *The Theology of the Pastoral Letters*. NTTh, University Press, Cambridge, 1994.

<http://hu.wikipedia.org/wiki/Gnoszticizmus>

<http://hu.wikipedia.org/wiki/Artemisz>

A 27. ZSOLTÁR

BEVEZETÉS

A Zsoltárok könyve a héber Biblia egyik legszínesebb és emberi érzelmekben leggazdagabb könyve. Számptalan irodalmi és művészeti alkotás merített belőle ihletet, és tette az eredetileg személyes hangvétellő, bensőséges imákat a közösség belső világának kifejező eszközévé. Minden ember felismerheti benne saját, meg nem fogalmazott érzéseit, belső vívódását. Így válhatott a Zsoltárok könyve minden korban az Istent keresők számára imádságos könyvvé, liturgikus eszközzé.

E könyv különleges helyet foglal el az Ószövetségben, mert a zsidóságnak, és később a keresztyénségnek is egyaránt imakönyve lett. Ezért a zsolttárok magyarázata az ókortól kezdve foglalkoztatta a hittudósokat. Az intertestamentális zsidóság körében alakult ki az az irányzat, amely a zsolttárokot vagy azok egy részét a végidőbeli várakozásokra alkalmazva magyarázta. A rabbinikus zsidóság és a keresztyénség is átvette ezt az eszkatológikus-messiási értelmezésmódot. Ennek értelmében a zsolttárokot a beteljesedés, Jézus üdvözítő művének, szenvedésének, halálának és feltámadásának fényében magyarázta.

Az újkori biblikus tudomány azonban a zsolttárokot más szempont szerint vizsgálja. A történet-kritikai megközelítést az írásoknak az Ószövetségben belüli helyük, értelmük, műfajuk, keletkezési körülményeik, szerzőjük foglalkoztatja.

Dolgozatomban egy választott zsolttáron keresztül végzem el ilyen célú vizsgálatomat. Munkám során a történeti-kritikai exegézis módszerét alkalmazva arra törekszem, hogy feltárjam a ma előttünk álló 27. zsolttár előállításának módját, egyes fázisait; keletkezésének körülményeit; meghatározzam szerzőjét (esetleg szerzőit) és rávilágítsak mai, hozzánk szóló üzenetére.

1. FORDÍTÁS

Dávidé

1. Az Úr az én világosságom és segítségem, kitől féljek? Az Úr életem erőssége, kitől rettegek?

2. Ha gonoszok jönnek rám, hogy egyenek húsbomból, szorongatóim és ellenségeim, ők botlanak meg és esnek el.

3. Ha tábor gyűlik össze ellenem, nem fél a szívem. Ha háború tör rám, én akkor is bizakodó vagyok.

4. Egyet kérek az Úrtól, Őhöz esedezem: hogy lakhassam az Úr házában életem minden napján, láthassam az Úr kellemetességét, és fölkereshessem az Ő templomában.

5. Mert megóv sátrában a gonoszság napján, sátra rejtekébe rejt engem, sziklára emel fel engem.

6. És most „főlemeli” fejemet a körülöttem lévő ellenségeim fölé, örvendezve áldozok a sátrában, éneklek az Úrnak és dicsőítem.

7. Halld meg, Uram, hangomat, hívlak, (és) légy kegyelmes hozzám és hallgass meg engem!

8. Szívem mondja: (orcámat keressétek!) Orcádat keresem, Uram.

9. Ne rejtse el orcádat tőlem, ne fordulj el haragodban szolgálótól! Te vagy segítségem, ne utasíts el, ne hagyd el, megmentő Istenem!

10. Ha apám és anyám el is hagyna, az Úr magához vesz engem.

11. Taníts meg utadra, Uram, és vezess engem biztos úton (ellenségeim miatt).

12. Ne adj át szorongatóim akaratának, mert hamis tanúk kelnek fel ellenem és erőszakra gerjednek.

13. Hiszem, hogy meglátom az Úr jóságát az élők földjén.

14. Reménykedj az Úrban, légy erős és bátorodjék a szíved, reménykedj az Úrban!

2. SZÖVEGKRITIKA

2a A BHS¹ kritikai apparátusa szerint a ל sg. 1. alakja nincs meg a Septuagintában és a Pesittában. A rövidebb olvasat elve alapján elfogadhatjuk a törlési javaslatot. Így a sor metruma is szabályossá (3+2) válik.

2b Ugyanebben a versben az atnáchtot az apparátus egy szóval hátrébb javasolja, talán számolva a ל prep. kiesésével. Ám mivel ezt elvetettük, így az atnácht sem mozdítjuk el.

3a A Kittel-féle Bibliakiadás (BHK)² apparátusa szerint 12 héber kézirat (B. Kennicott, de Rossi és Ginsburg kiadásai alapján) ייִהֵא helyett יִהֵא szerepel, melyet a BHS apparátusa is megemlít. A kontextus alapján azonban (mivel mögötte ezek a kéziratok is hozzák a לְבִי szót) a BHS szövege tekinthető a régebbinek.

1 *Biblia Hebraica Stuttgartensia*. Deutsche Bibelgesellschaft, Stuttgart, 1990.

2 Rudolf Kittel (ed.): *Biblia Hebraica*. Württembergische Bibelanstalt, Stuttgart, 1961.

4a A negyedik versben mind a BHS, mind pedig a Kittel-féle Bibliakiadás betoldásnak tekinti a $\text{שְׁבַחִי בְּבֵית־יְהוָה כְּלַיְמֵי חַיִּי}$ szakaszt, és javasolja az összehasonlítást a 23,6-tal, ahol szintén hasonlót találunk. Ám ennek ellenére nem kell törölnünk, hiszen nem szó szerinti egyezés figyelhető meg. A kérdésre az irodalomkritikai elemzésnél majd visszatérek.

A Kittel-féle Bibliakiadás apparátusa még ehhez a vershez hozzáfűzi, hogy מִאֲהָ szó helyén a Bombergiana a מִאֲהָ , míg mások a מִאֲהָ alakot hozzák. Fordítás szempontjából azonban nem jelent különbséget, és ez a kiadás elég késői is, így elvethetjük.

5a A BHS apparátusa megjegyzi, hogy a Septuaginta és a Symmachus בְּסֹכָה alak végén הָ végződést ír, azaz nem olvassa a birtokos suffixumot. Erre vonatkozólag a Kittel-féle kiadásban is találunk megjegyzést. Ám a nehezebb olvasat alapján a BHS szövegét fogathatjuk el.

Ugyanerre a szóra vonatkozólag még azt is megjegyzi, hogy a BHK és a Snaith bibliakiadásban is szereplő, de a Kennicott és a de Rossi kiadásának kódexeiből hiányzó Qere szerint בִּסְכּוֹ a helyes alak. Erre vonatkozólag a Kittel-féle kiadásban is találunk utalást. Könnyíti az olvasást a gyakoribb mater lectionissal, azonban a jelentésen nem változtat, ezért a BHS szövegét elfogadhatjuk.

5b A BHS apparátusa megjegyzi, hogy a Septuaginta a רְעָה szóhoz még egy sg. 1. suffixumot is hozzákapcsol. Ám a rövidebb olvasat alapján mégis a BHS szövegét fogadhatjuk el.

A Kittel-féle bibliakiadás apparátusa megjegyzi, hogy a בְּסֹכָה szót sok kézirat kisebb ס -kel írja, míg a בְּיֹום szót pedig kisebb מ -mel.

6a A hatodik versben szereplő יְרוֹם igével kapcsolatban megjegyzi a BHS apparátusa, hogy a Septuaginta ἕψωσευ , a Symmachus ἐπηραυ , Hieronimus exaltabit fordítást hozza, aminek héberül יְרִים hifil forma felel meg. A Kittel-féle bibliakiadás apparátusa is megjegyzi, hogy a Septuaginta, a Symmachus és Hieronimus más alakot hoznak. Ezek a változatok a cselekvés alanyát változtatják meg. A javítást el kell fogadjuk, hiszen így lesz értelmes a mondat: annak alanya ugyanis csak Jahwe lehet.

6b Ugyancsak ebben a versben szereplő כְּבִיבוּחֵי szóval kapcsolatban megjegyzi nem csak a BHS, hanem a Kittel-féle bibliakiadás apparátusa is, hogy a Septuaginta ezen a helyen az ἐκύκλωσα fordítást hozza, amelynek a héber סַבַּב (pólél imperfektum = körüljárom) forma felel meg, és a szót a folytatáshoz kapcsolja. A BHS kritikai apparátusa szerint eredetileg ott $\text{אֶסְבְּבָהּ כְּבִיבִים}$ állhatott, ám haplográfia révén megrövidült. A Septuagintának a szövegemlékek rangsorában betöltött helye miatt a BHS változatát fogadhatjuk el.

7a A BHS szövegkritikai apparátusa a hetedik versben szereplő וְהִנֵּי alakkal kapcsolatban megjegyzi azt, hogy sok (azaz több mint 20) héber kéziratban, a Septuagintában, a Pesitta szír fordításban a וְ prepozíció nem szerepel. A Kittel-féle bibliakiadásban is találunk utalást erre. A rövidebb olvasat elve alapján elfogadhatjuk a rövidebb változatot.

8a A nyolcadik versben szereplő בְּקִשׁוֹ פָּנָי kifejezéssel kapcsolatban a BHS és a Kittel-féle bibliakiadás is megjegyyez valamit. A Kittel-féle bibliakiadás apparátusa szövegromlással magyarázza אָמַר לִבִּי בְּקִשׁוֹ פָּנָי szakasz és a szöveg kontextusa közötti feszültséget. A BHS a בְּקִשׁ פָּנָי alakot javasolja, és a Pesitta alapján azt, hogy a két szót értelmileg a folytatásához kell kapcsolni. A javaslatot elfogadhatjuk, hiszen ezáltal feloldódik a szakasz és a kontextusa közötti feszültség.

8b A BHS apparátusa a Septuagintában, az Aquilában, a Symmachusban és a Pesittában szereplő ἐζήτησεν mintájára בְּקִשׁוֹ alakot בקַשׁ ige Piél perfektumi alakját= keresik/ javasolja. Ám a kontextus alapján a masszoréta szöveget fogadhatjuk el.

8c Az apparátusban arra is találunk utalást, miszerint אֲבִבְקֶשׁ szó a Pesittában nincs benne, illetve, hogy a יִהְיֶה szót már a kilencedik vershez kapcsolja a szír fordítás. A rövidebb olvasat elve alapján elfogadhatjuk a Pesitta változatát.

A nyolcadik versben szövegromlással van dolgunk. A középső mondat („orcámat keressétek”) zavaró duplum, melynek kihagyásával helyreáll a vers értelme, és a sok szövegjavítási kísérlet feleslegessé válik.

9a A költői félsort túl hosszúnak találták, ezért a BHS szerint vagy a מִמְּנֵי szó betoldás, vagy a בְּנִידָ; ez utóbbi esetben a סָתַר ige Nifal alakját javasolja (אֶל־תִּסְתֵּר מִמְּנֵי = Ne rejtőzz el előlem). Ám nem hivatkozik egyetlen iratra sem, így a BHS szövegét fogadhatjuk el.

10a A tizedik versben szereplő עֲבֹבֵי igével kapcsolatban megjegyzi a BHS kritikai apparátusa, hogy a Targumban a perfektum alak helyett imperfektum alak áll. Ám mivel a perfektumi alakok meghatározó cselekvéseket fejeznek ki, illetve a BHS csak a Targumra hivatkozik, mely viszonylag késői irat, ezért a BHS szerinti szöveget fogadhatjuk el.

11a A tizenegyedik versben szereplő דְּרַבְּדָּה szóval kapcsolatban megjegyzi a BHS szövegkritikai apparátusa, hogy a Targumban nincs meg. Ám a kontextus alapján, illetve azért, mert a Targum későbbi változatnak számít, a BHS változatát fogadhatjuk el. Ráadásul a metrum is így marad 3+3.

11b Ugyancsak megjegyzi, hogy a לְמַעַן שׁוֹרְרֵי kifejezés a Pesittában nincs benne. A Kittel-féle bibliakiadás is megjegyzi, hogy ezt a szakaszt mások kihagyják, és talán szó eshetett ki a versből. A rövidebb olvasat elve alapján a Pesittában lévő változatot fogadhatjuk el. Így a metrum is szabályosabb.

11c A BHS apparátusa szerint a Targumban שׁוֹרְרֵי helyett שִׁירוֹתֵי szerepel (mely a שִׁיר = ének szó többes számú alakjának ragozott formája = énekeim), ám a kontextus alapján inkább a BHS változatát fogadjuk el. Emellett szól az is, hogy a Targum a szövegelemlek rangsorában a 9. helyen szerepel.

12a A BHS-ben a tizenkettedik vershez tartozó kritikai megjegyzések szerint Hieronymus az אֶל־תִּתְנֵנִי kifejezés után hozzáteszi, hogy Domine, és javasolja a BHS a betoldást a versmérték kedvéért. Ugyancsak a beillesztést javasolja a Kittel-féle bibliakiadás kritikai apparátusa, ám nem hivatkozik egyetlen héber kézíratra sem.

A rövidebb olvasat elve alapján a BHS szövegét fogadhatjuk el.

12b Ugyancsak a tizenkettedik verssel kapcsolatban megjegyzést találunk a BHS-ben, miszerint a Septuaginta a יָפַח יִפְּחַ qal act. part. sing. helyett a καὶ ἐψεύσατο igealakot hozza, míg a Pesitta szintén egy igét hoz. Az apparátus ezért javasolja יִפְּיחוּ (פּוּחַ ige hifil plur. imperfektumi alakját = gerjednek). Ugyancsak ezen alak használatát javasolja a Kittel-féle bibliakiadás apparátusa is. A kontextusba ez a többes számú alak illik, így elfogadható az apparátus javaslata.

12c A BHS apparátusa megjegyzi még, hogy a Septuagintában a הָמָס szó után ἐαυτῆ áll, ennek a héber megfelelőjét, a לו alakot javasolja. Ezzel kapcsolatban javasolja az összehasonlítást a 13a megjegyzéssel, amely szerint a 13. vers élén egy fölösleges לו alak áll. A Kittel-féle bibliakiadás apparátusa azonban לוֹ alakot hozza. A rövidebb olvasat elve alapján azonban a BHS szövegét fogadhatjuk el.

13a A BHS a tizenharmadik vershez megjegyzi, hogy לוֹלֵא kevés (azaz 3-10) kéziratban nincs meg. Nincs meg a Septuagintában (javasolja az összehasonlítást a 12c-vel), Aquilánál, Symmachusnál, míg a Pesittához hasonlóan Hieronymusnál az ego autem (én azonban) kifejezést találjuk. A masszoréták a szó minden betűjét pontokkal jelölték meg (lásd BHS), azaz másolási hibát feltételeznek. A Kittel-féle bibliakiadás hozzáteszi még, hogy öt héber kéziratban nincs meg a לו kifejezés, a Septuagintában לו javítva van és összekapcsolja a 12. verssel. A Kittel-féle kiadás azt a javaslatot teszi, hogy töröljük a kifejezést; feltételezi azt is, hogy esetleg לוֹלֵא kifejezés állhatott. A kontextus alapján elfogadható az apparátusnak a törlési javaslata.

13b A BHS apparátusa azt is megjegyzi, hogy a Targum és sok héber kézirat a הַיִּים helyett a הַיָּם alakot hozza, vagyis névelővel látja el a főnevet. A rövidebb olvasat elve alapján a masszoréta szöveget fogadhatjuk el régebbinek.

14a, c A BHS szövegkritikai apparátusa megjegyzi a tizennegyedik verssel kapcsolatban, hogy a קָוָה kifejezés a Pesittában többes számban szerepel, és ennek megfelelően a לָב sem egyes számú, hanem többes számú suffixumot kap.

14b A BHS szövegkritikai apparátusa hivatkozik arra is, hogy a הַקָּוָה szó nincs meg a Pesittában. Ezekkel a megjegyzésekkel kapcsolatban azonban a Pesittán kívül nem hivatkozik más iratra. Így a Pesittának a rangsorban betöltött helye, és a szövegkörnyezet alapján inkább a BHS szövegét fogadjuk el.

A Kittel-féle bibliakiadás קָוָה אֶל־יְהוָה törlését javasolja, ám nem hivatkozik egyetlen iratra sem, így elvethetjük a törlés javaslatát.

3. A SZÖVEG SZERKEZETE

A 27. zsoltár két, egymástól jól elkülöníthető nagy egységre osztható: bizalomének (1–6. vers) és panaszének (7–14. vers)

Egyes kutatók, többek között Erich Zenger is, a 27. zsoltár két részében (1–6. és 7–14. v.) észlelhető nyelvi különbségek alapján, valamint a motívumok használatában való eltérésekből arra következtetnek, hogy a 27. zsoltár eredetileg két önálló imádság összeillesztéséből keletkezett. A két rész önállóságát támasztja alá az is, hogy míg az 1–6. versekben az Úrról egyes szám 3. személyben van szó, addig a második rész egyes szám 2. személyben szólítja meg az Urat. Ugyancsak fontos érv a 6. és 7. verseknek a zsoltár(ok) ban betöltött szerepe is. A hatodik vers ugyanis szabályos zárása a bizaloménekeknek, míg a 7. v. már bevezetőjeként szolgál a panaszénekeknek.

A 14. vers egyesítő kapocsként szolgál a két, eredetileg önálló rész között.³

A második imádság (7–13. v.) önállóságára vonatkozó fontos érvre mutat rá a zsoltárnak egy formakritikai összehasonlítása az igaz ember öt részből álló, panaszt tartalmazó kérőimádságával, melyet szintén megtalálunk az 5., 7. és a 17. zsoltárban (*JHWH-hoz intézett kezdő kérések azért, hogy meghallgassa őt*: Zsolt 5,2k; 17,1k.5; 27,7; *ártatlanság bizonyítása*: Zsolt 5,5–8; 7,4–6; 17,3–5; vö. 27,8; *központi kérés*: Zsolt 5,9k; 7,7–10; 17,6–12; 27,9–10; *záró kérés*: Zsolt 5,11k; 7,11–17; 17,13k; 27,11–12; *befejező hitvallás/indoklás*: Zsolt 5,13; 7,18; 17,15; 27,13;). A szerkezeti rokonságot néhány nyelvi egyezés is aláhúzza. A kérőimádság 27,11–12-beli megfogalmazásának legközelebbi paralelje a Zsolt 5,9–10. A 27,12a kijelentéséhez hasonlót találunk a 17,9-ben. Ahogy a már említett három zsoltárban, úgy a 27. zsoltárban is megjelenik a „reggel” motívuma. Ez a motívum persze megtalálható mindkét részben, úgy a 4b-ben „láthassam, milyen jószág az Úr”, mint a 13-ban „még meglátom az Úr jószágát”⁴

Seybold azonban a zsoltár egységének elméletét támogatja. Szerinte a 27. zsoltár esetében egy olyan többstrófás költeménnyel van dolgunk (öt strófája: 1–3/4–5.10/7–9/11–13?/6–13), mely átrendezésen és bővítésen ment keresztül.⁵

Sok kommentár magyarázatával szemben (melyek úgy tárgyalják a zsoltárt, mint amely két egymástól teljesen különböző költeményből áll, s melyeknek semmi közük egymáshoz, s ezért külön kell őket tárgyalni) Kraus H. Schmidt véleményét idézi: „Mindkét zsoltár kölcsönösen megvilágítják egymást. Ugyanabból a kézből és ugyanabból a helyzetből származnak”, majd F. Nötscher alapján így folytatja: „Mindkettőben közös a gonosz ellenség miatti fenyegető veszedelem, az Istenben való fenntartás nélküli bizalom és az Isten közelsége iránti sóvárgás.”⁶ A két zsoltár tehát azonos gyökerű és lényegileg szorososan összetartozik.⁷

3 ERICH ZENGER: *Psalmen-Auslegung*. Herder, Breisgau, 2003, 16.

4 FRANK-LOTHAR HOSSFELD – ERICH ZENGER: *Die Psalmen*. Bd. 1., Echter Verlag, Würzburg, 1993, 171.

5 KLAUS SEYBOLD: *Psalmen*. J. C. B. Mohr, Tübingen, 1996, 115.

6 HANS-JOACHIM KRAUS: *Psalmen*. Bd. 1., Neukirchener Verlag, Wagenigh, 1961, 222–223.

7 MÓDIS LÁSZLÓ: Zsoltárok. In *A Szentírás magyarázata. Jubileumi kommentár*. Kálvin, Budapest,

Kraus szerint a 27. zsoltár egységének elméletét erősíti a mindkét részben túlsúlyban lévő 3+2-es metrum. Továbbá, a szerző személye után kérdezve rátalálhatunk arra a szituációra⁸, melyből megérthető a zsoltár egységessége is.⁹ Azonban a nyilvánvaló nyelvi különbségek és a használt motívumok különbözősége a két, eredetileg önálló zsoltár későbbi egyesítésének elméletét támasztja alá.

Mindezek alapján a következőképpen lehetne felvázolni a 27. zsoltár szerkezetét:

I. Bizalomének:

- bevezetés: 1. v.
- központi rész: 2–5. v.
- befejezés: 6. v.

II. Panaszének:

- bevezetés: 7. v.
- központi rész: 8–12. v.
- befejezés: 13. v.

III. Kapocs: 14.v. papi üdvjövendölés

4. IRODALOMKRITIKA

4.1. A Zsoltárok könyvének felépítése

Az egyes részeket lezáró doxológiák, Isten nevének váltakozó használata (Jahve és Elohim), és a feliratokban megnevezett személyek vagy témák eredetileg önálló, kisebb részgyűjteményekre engednek következtetni, amelyek fokozatos egymás mellé helyezéséből jött létre a Zsoltárok könyve.

1. Zsolt 1: a bevezető zsoltár, mely megadja az egész Pszaltérium értelmezésének a kulcsát. A Zsoltárok könyvét ez a bevezetés úgy értelmezi, mint amely Izrael válasza Jahve kinyilatkoztatott Törvényére.

2. Zsoltár 2: eszkatologikus kerete a Zsoltárok könyvének, mely „Isten egyetemes uralmát hirdeti, amelyet Sionon székelő (Messiás) királya révén állít fel a nemzetek felett.”¹⁰

1968, 533–548, 546.

8 Lásd a 8. fejezetben: A szerző személye.

9 HANS-JOACHIM KRAUS: i. m. 222–223.

10 RÓZSA HUBA: *Az Ószövetség keletkezése*. 2. köt. Szent István Társulat, Budapest, 1996, 324.

3. A részgyűjtemények:

a.) Zsolt 3–41: Jahwista gyűjteménynek nevezik, mivel túlnyomóan a Jahwe név fordul benne elő (Jahwe 272, míg az Elohim elnevezés 15 alkalommal szerepel). A felirattal nem rendelkező 33. zsoltár kivételével, valamennyi zsoltár ebben a gyűjteményben Dávidot nevezi meg szerzőjéül. A gyűjtemény nagy része egyéni imákból, főként egyéni panaszzsoltárokból áll.

b.) Zsolt 42–83: mivel többségében az Elohim nevet használja (Elohim 174, Jahwe 30), ezért Elohista gyűjteménynek nevezik.

Az elohista zsoltároskönyvben további gyűjteményeket különíthetünk el: *Korach fiainak zsoltárai* (42–49; illetve a függelék 84–89 is tartalmaz korachita zsoltárokat: Zsolt 84; 85; 87 és 88), *Dávid zsoltárai* (51–71), *Ászáf zsoltárai* (50; 73–83).

A Zsolt 42–89 közül a Dávid-zsoltárok nagy része egyéni ima, az énekes csoportokhoz tartozók pedig a közösség zsoltárai.

c.) Zsolt 90–149: a harmadik gyűjtemény négy kisebb zsoltárcsoportból áll: a Zsolt 90–104; 108–110 és 138–145 *Dávid zsoltárok*; a Zsolt 120–134 *zarándokzsoltárok*; a Zsolt 105–107; 111–114; 116–118; 135–136; 146–149 *hallelúja-zsoltárok*, melyek úgy helyezkednek el, hogy az első három gyűjteményt vagy azok részeit lezárják. A Zsolt 115; 119 és 137-nek különálló helyzete van.

4. Zsolt 149: eszkatologikus keret

5. Zsolt 150: a befejező zsoltár, mely egyetlen nagy doxológia.¹¹

4.2. *A szakasz körülhatárolása*

A zsoltár jól elkülöníthető az előtte és mögötte álló zsoltároktól, hiszen mindegyiknek saját felirata van.

A 27. zsoltár a Zsolt 3–41 részgyűjteménybe (Jahwista zsoltárok) tartozik. A Zsolt 33 kivételével, amelynek nincs felirata, valamennyi zsoltár ebben a gyűjteményben Dávidot tünteti fel szerzőjéül. A gyűjtemény jelentős része egyéni imákból, főként egyéni panaszzsoltárokból áll. A 27. zsoltár előtt és után is ilyen egyéni panaszzsoltár áll.¹² Valószínűleg a 27. zsoltár másodi felének panaszos hangvétele kapcsolja ezt a zsoltárt is ehhez az egységhez.

11 Uo. 324.

12 Uo. 325. 335.

4.3. Az alapréteg megállapítása:

A zsoltárok jelentős része előtt felirat van, amely egy személlyel vagy zenészek csoportjával hozza kapcsolatba, meghatározza műfaját, utasítást ad az előadásmódjára, vagy a keletkezés körülményeit ismerteti.¹³ A 27. zsoltár címfelirata Dávidot jelöli meg a zsoltár írójának, melyet valószínűleg később illesztettek a zsoltárhoz.¹⁴ A redakció terméke a 3ααβ (אִם-תִּחַנֶּה עָלַי מַחֲנֶה) – „Ha tábor gyűlik össze ellenem”), mely a 3αγβ-re vonatkozó magyarázat. A Zsolt 23,6-ból származó idézet a 4αβ (שָׁבַחַי בְּבֵית-יְהוָה כָּל-יְמֵי חַיִּי) – „lakhassam az Úr házában életem minden napján”).

Későbbi eredetű a 5ααβ (יִצְפְּנֵי בְּסֹבֵה) is.¹⁵ A nyolcadik versben szövegromlással van dolgunk. A középső mondat (בְּקִשׁוֹ פָּנַי – „orcámat keressétek”) zavaró duplum, melynek kihagyásával helyreáll a vers értelme. A 11. versben a szövegkritikai elemzés bizonyította, hogy a לִמְעַן שׁוֹרְרֵי (ellenségeim miatt) kifejezés későbbi eredetű. A 14. vers valószínűleg annak a redaktornak a műve lehet, aki a két imádságot összeillesztette.¹⁶ Ennek alapján a zsoltár alaprétege, a *kiegészítésekkel* együtt:

Dávidé

1. Az Úr az én világosságom és segítségem, kitől féljek? Az Úr életem erőssége, kitől rettegjek?
2. Ha gonoszok jönnek rám, hogy egyenek húsemból, szorongatóim és ellenségeim, ők botlanak meg és esnek el.
3. **Ha tábor gyűlik össze ellenem**, nem fél a szívem. Ha háború tör rám, én akkor is bizakodó vagyok.
4. Egyet kérek az Úrtól, Őhöz esedezem: **hogyan lakhassam az Úr házában életem minden napján**, láthassam az Úr kellemetességét, és fölkereshessem az Ő templomában.
5. Mert **megóv sátrában**, a gonoszság napján sátra rejtekébe rejt engem, sziklára emel fel engem.
6. És most „fölemeli” fejemet a körülöttem lévő ellenségeim fölé, örvendezve áldozok a sátrában, éneklek az Úrnak és dicsóítem.
7. Halld meg, Uram, hangomat, hívlak, (és) légy kegyelmes hozzám és hallgass meg engem!
8. Szívem mondja: **(orcámat keressétek!)** Orcádat keresem, Uram.

13 Uo. 326.

14 ALBERTO SOGGIN: *Bevezetés az Ószövetségbe*. Kálvin, Budapest, 1999, 385.

15 KLAUS SEYBOLD: i. m. 115–117.

16 FRANK-LOTHAR HOSSFELD – ERICH ZENGER: i. m. 171.

9. Ne rejsd el orcádat tőlem, ne fordulj el haragodban szolgálótól! Te vagy segítségem, ne utasíts el, ne hagyj el, megmentő Istenem!
10. Ha apám és anyám el is hagyna, az Úr magához vesz engem.
11. Taníts meg utadra, Uram, és vezess engem biztos úton **ellenségeim miatt**.
12. Ne adj át szorongatóim akaratának, mert hamis tanúk kelnek fel ellenem és erőszakra gerjednek.
13. Hiszem, hogy meglátom az Úr jóságát az élők földjén.
14. **Reménykedj az Úrban, légy erős és bátorodjék a szíved, reménykedj az Úrban!**

5. A SZÖVEG MŰFAJA

A zsoltárköltészetben használt műfajok meghatározása és felosztása csak korlátozottan lehetséges. Bizonyos műfajok között a szoros rokonság miatt a határ nehezen húzható meg. Sokszor egy adott zsoltár hovatarozását nem lehet kizárólagosan megállapítani, mivel egyszerre több műfaj elemei is megtalálhatók benne. A zsoltárok műfaját illetően mindmáig H. Gunkel meghatározása a mértékadó.¹⁷

A 27. zsoltárban két különböző műfajú költeménnyel találkozhatunk: egy bizalom-énekkal (1–6. vers) és egy panaszénekkal (7–14. vers)

I.) Az 1–6. versek műfaja: bizaloméneke, mely a panaszéneke válfajának tekinthető, és talán abból alakult ki. A panaszzsoltároknak gyakori a bizalom kifejezése (Zsolt 3,5–7; 5,12; 22,5; 28,7; 44,7–8). Azokban a zsoltároknak, amelyekben a bizalomnak vagy a reménynek ilyen megnyilvánulásai kerülnek előtérbe, azokat *bizaloménekeknek* nevezzük. Ehhez a csoporthoz sorolja az 1–6. szakaszt Karasszon, Westermann, Zenger, Kselman és Barré is.¹⁸ Miként a panaszdal, úgy a bizaloméneke is lehet egyéni (Zsolt 4; 11; 16 stb.) vagy közösségi (Zsolt 115; 125; 129).¹⁹

II.) A 7–14. versek műfaja: panaszzsoltár. A zsoltárok könyvének egynegyedét panaszzsoltárok alkotják, melyeket két részre oszthatunk attól függően, hogy egyéni vagy közösségi imáról van szó. Az egyéni panaszzsoltárok közé sorolja a 27. zsoltár

17 RÓZSA HUBA: i. m. 335.

18 Lásd KARASSZON DEZSŐ: Zsoltárok. In *A Szentírás magyarázata. Jubileumi kommentár*. Kálvin, Budapest, 1968, 541–640, 558. CLAUS WESTERMANN: *Ausgewählte Psalmen. Übersetzt und erklärt von Claus Westermann, Vadenhoeck & Ruprecht, Göttingen, 1984, 108.* ERICH ZENGER: i. m. 15. JOHN S. KSELMAN – MICHAEL L. BARRÉ: Zsoltárok könyve. In Thorday Attila (szerk.): *Jeromos Bibliakommentár*. 1. köt. *Az Ószövetség könyveinek magyarázata*. Szent Jeromos Katolikus Bibliatársulat, Budapest, 2002, 803–846, 813.

19 JOHN S. KSELMAN – MICHAEL L. BARRÉ: i. m. 806.

második részét Karasszon²⁰, Zenger²¹, Kselman és Barré²² is. Ezekben az individuum fordul az Istenhez, feltárva előtte szorult helyzetét, hogy tőle kérjen segítséget, bajából való szabadulást.

Egyes kutatók a panaszszoltárok műfaján belül további csoportokat különböztetnek meg. H. Schmidt a megvádolt ember imádságának nevezett zoltárokat különített el, amelyekben a templomban végrehajtott istenítélettel akarja igazolni ártatlanságát. A panaszos helyzete alapján ezek az imák két csoportba sorolhatók: az egyikben a szenvedőt megvádolják, és ő védelmezi ártatlanságát (H. Schmidt ide sorolja a 27. zoltárt is); a másikban az igazságtalanul megvádolt ember egyúttal beteg is.²³

A panaszszoltárok felépítése hármasságú: *bevezetés* (segélykiáltás Istenhez), *központi rész* (a téma kibontása, melyben leírja a zoltáros a szorult állapotát, s melyből kiderül, hogy az imádkozón csak Isten segíthet), *befejezés* (az imádkozó kifejezi bizalmát, és azt a meggyőződését, hogy Jahwe meghallgatja kérését.²⁴ Ez a szerkezet tetten érhető a 27. zoltár második részében is.²⁵

6. HAGYOMÁNY-TÖRTÉNET

A 27. zoltárban egyes kifejezései, metaforái mögött régi hagyományok és elképzelések húzódnak meg. Ebben a fejezetben ezekre a hagyományokra szeretnék rámutatni, és röviden ismertetni őket.

Az első vers Istent יהוה יְיָ-nevezi. Valószínűleg létezhetett egy olyan hagyomány, amely Jahwet így nevezte (Ézs 10,17; 60,1). Az imádkozó innen vette át ezt a megjelölést.²⁶

Az ötödik versben olvassuk azt a kifejezést, hogy „Jahwe sátra”, mely a templomot jelöli. A templom Izrael Istenének אֱלֹהֵי és יְהוָה-jának számít. Ezek a metaforák arra az ősi hagyományra nyúlnak vissza, mely szerint Jahwe egy sátor-szentélyben lakott (2Sám 7,2).²⁷

A szentély az a hely, amelyről azt feltételezi a hívő, hogy az imádságát az istenség itt hallgatja meg. Valamint úgy hiszi, hogy az istenség, legalábbis a kultuszi cselekmény időszakában, itt jelen van (2Móz 33,7–11; 5Móz 16,16).

20 Lásd KARASSZON DEZSŐ: i. m. 558.

21 Lásd ERICH ZENGER: i. m. 15.

22 Lásd JOHN S. KSELMAN – MICHAEL L. BARRÉ: i. m. 813.

23 RÓZSA HUBA: i. m. 335.

24 Uo. 337.

25 Lásd a 3. fejezet: A szöveg szerkezete.

26 HANS-JOACHIM KRAUS: i. m. 223.

27 Uo. 224.

Az izraelieknek (2Móz 33,7 tanúsága szerint) már az ároni szent sátor előtt is volt valamilyen szentélyük. Valószínű, hogy már Egyiptomban volt ilyen szentélyük, vagy éppen azt hozták magukkal.

Mózes Isten parancsára új sátort készített. Ez az a hely, ahol Isten Mózesrel „szemtől szembe” beszélt (2Móz 33,11). Mindenki, aki Jahvét meg akarta kérdezni, a sátorba ment, ahol Mózes Isten közvetítőjeként állt rendelkezésükre (2Móz 33,7). A papi tradícióban az isteni jelenlét állandóbbnak mutatkozik, mint az Elohista hagyományban. Az Elohista szerint felhő szállt a Sátorra, majd újból felszállt, amikor Jahwe megérkezett, ill. eltávozott (4Móz 12,4–10): ez inkább látogatásokra vall, mint a Sátorban való tartózkodásra. A Papi hagyomány szerint azonban a felhő tartósan kapcsolódott a Sátorhoz, ugyanazt a szerepet játszotta, melyet a felhőoszlop és a tűzoszlop, mely Egyiptomból kivezette az izraelieket. Ez a tradíció élt tovább a templomteológiában. A templom Isten „háza”. Amikor a templomba bevitték a ládát, Isten elfoglalta a házát, felhő töltötte be a templomot (1Kir 8,10). Ezt a jelenléteket ünnepelték itt, és ez vonzotta ide a hívőket.²⁸

Ugyancsak ebben a versben, a Jahwe sátrában való menedékre találás mögött egy ősi hagyományt, a menedékjog intézményét sejtethetjük. A menedékjog a halálos veszedelemben lévő joga ahhoz, hogy menedéjjoggal rendelkező helyre meneküljön, hogy életét megmentse. A menedékjog az ókorban elsősorban vallási fogalom, jóllehet szekuláris értelemben sem ismeretlen. Az ókorban a görögöknél, valamint Kis-Ázsiában és Egyiptomban különösen is ismert és gyakorolt volt. A menedékjog Izraelben nem vallások példájára, nem emberi megfontolásokra, hanem Isten rendelésére épült (2Móz 21,13k; 4Móz 35,9kk; 5Móz 19,2kk; Józ 20,2kk). Ennek alapján a menekülő az oltárnál vagy a menedékvárosokban élhetett a menedéjjoggal.²⁹ Ha valaki bűnt követett el, a templomba menekülhetett üldözői ellen. Ott töltötte az éjszakát, és reggelre döntöttek az ügyéről.³⁰ Ez a szokás áll a zsoltár háttérében is (erre utal a zsoltárban jelentkező „reggel” motívuma).

Az ötödik versben említett „szikla” szintén ősi hagyományra nyúlik vissza. A Sion-tradícióban a צור olyan mitikus, ősi szikla, melyet a káosz hullámai nem érnek el (Ézs 30,29; Zsolt 28,1; 61,13). A szikla, mint egy biztos hely, mitológiai megjelölése a teremtés ősalapjának és a szent helynek (vö. Zsolt 18,3 kk; 27,5).³¹

28 BARTHA TIBOR: *Az Ószövetség népe*. DRHE Vallásánári Tanszék tanulmányi füzetek, Szeged, 1998, 127. 135–136. 154.

29 NAGY ANTAL: Menedékjog. In Bartha Tibor (szerk.): *Keresztyén bibliai lexikon*. Kálvin, Budapest, 1993–1995, 194.

30 HANS SCHMIDT: *Das Gebet der Angeklagten im Alten Testament*. Alfred Töpelmann, Giessen, 1928, 28.

31 HANS-JOACHIM KRAUS: i. m. 225. 433.

A hatodik versben megjelenik a hálaáldozat és a hálaének szokása is. A hálaáldozat az az áldozati forma, mely során a nép, vagy egy személy a családtagjaival és barátaival együtt róttá le háláját az Úrnak a súlyos bajból való szabadulásért. Az égőáldozattal együtt ez a leggyakrabban szereplő áldozati forma. Miután az áldozati állat kövérjét, mely a legértékesebb részének számított, az égőáldozati oltáron elégették Istennek (3Móz 3), és az áldozó pap megkapta a neki járó részt (3Móz 7,28–34), a maradékot az ünneplő gyülekezet fogyasztotta el a templom körzetében (3Móz 7,15–21).³²

Izrael népének istentiszteletében központi jelentősége volt az áldozati szertartásnak, mely körül voltak azonban más liturgiai elemek is (ének, ima, áldás, áldozati étkezés).³³ Valószínűleg ezekhez tartozhatott az a hálaének is, melyben a hívő háláját fejezte ki Istennek a bajból való megszabadulásáért. A hálaéneknek két fajtáját különböztetjük meg: egyéni (pl. Zsolt 116), és közösségi (pl. Zsolt 136) hálaének.

A nyolcadik versben megjelenik 'az Úr keresésének' követelménye is. Az a váradalom, hogy Jahwe arcát minden szükségben keresni kell, Isten népének életében nagy szerepet játszhatott. Erről tanúskodik: Ám 5,4; Jer 29,12kk és mindenekelőtt a Zsolt 50,15.³⁴

„Isten orcájának” képzete a templomteológiából ered. A templom ezen elképzelés szerint Isten trónterme. Aki oda bebocsátást nyer, azért hogy ügyét az audiencia során elébe vigye, meglátja az istenség „orcáját”.³⁵

A kilencedik versben azért könyörög a zsolttáros, hogy Isten ne rejtse el orcáját tőle. Ennek a kijelentésnek a háttérében a következő felfogás áll: amikor Isten arcát egy választottja felé fordítja, úgy hogy az szemtől szembe („arcból arcba”) tud vele beszélni, ez rendkívüli kegyelem, és a legközvetlenebb kapcsolat Isten és ember között (1Móz 32,20; 2Móz 33,11.20). Ha ellenben Isten elfordítja, vagy elrejti arcát, az baj és szerencsétlenség az ember számára (Jób 13,24); a harag és az elutasítás jele (Zsolt 10,11; 22,25; 30,8 stb.).³⁶

A 12. versben az imádkozó amiatt kesereg, hogy hamis tanúk kelnek fel ellene. A hamis tanú megjelölés az ókori izraeli jogi per terminus technikus (5Móz 19,16k). A bírósági tárgyalások nyilvánosan zajlottak a városkapuban (5Móz 21,19) vagy egy szent helyen (2Móz 21,6; Bír 4,5; Jer 26,10). A jogi eljárást rendszerint egy magánszemély kezdeményezte, aki vádlóként lépett fel (5Móz 25,7k). A vádlott jobb oldalán a védő állt, aki inkább mentőtanú, és nem ügyvéd. Mindegyik fél magát, ill. a maga ügyét védte.

32 *Biblia. Istennek az Ószövetségben és az Újszövetségben adott kijelentése – magyarázó jegyzetekkel.* Kálvin, Budapest, 1997, 1555.

33 TÓTH KÁLMÁN: Áldozat. In Bartha Tibor (szerk.): *Keresztyén bibliai lexikon.* Kálvin, Budapest, 1993–1995, 37.

34 HANS-JOACHIM KRAUS: i. m. 225.

35 ERICH ZENGER: i. m. 19.

36 HERBERT HAAG: Arc. In uő: *Bibliai lexikon.* Szent István Társulat, Budapest, 1989, 92–93, 92.

Mindkét fél tanúkat sorakoztatott fel. Voltak olyan tanúk, akik a vádat képviselték. Velük szemben a mentőtanúk álltak. A terhelő tanúk vallomásának plauzibilisnek kellett lennie a bíró előtt. Ellenkező esetben a hamis tanút azzal a büntetéssel büntették, amely büntetés a vádlottra lett volna kiszabva (5Móz 19,18).³⁷

A 14. versben a קיה igét (=reménykedni) találjuk. Elsősorban a prófétai iratokban, de főként a zsoltárokból találkozhatunk vele olyan összefüggésben, mikor ez a reménykedés Jahwera vonatkozik. A „Jahweban való reménykedés” csaknem teljesen hiányzik a történeti könyvekből, valamint a bölcsességirodalomból.³⁸

7. DATÁLÁS

A zsoltárok az izraeli történelem 800 évének költői termései: a Kr.e. 10. századtól valószínűleg a 2. századig terjedő időszakában keletkeztek.³⁹

A zsoltárok jelentős részének felirata Dávidot jelöli meg szerzőjének. A XIX. századtól kezdve azonban a kutatók kritikusan vizsgálták a feliratokat és elsősorban a zsoltárokból akarták meghatározni azok keletkezési idejét, ugyanis ellentmondást véltek felfedezni a zsoltár felirata és annak tartalma között. Az ún. historizáló értelmezésnek azonban nincs könnyű dolga, hiszen a zsoltárok ténylegesen kevés lehetőséget adnak történeti háttérük felismerésére. „A konkrét alkalmat általános, képekben gazdag formanyelven írják le és törekvésük a tipikus, minden időben érvényes mozzanatok kiemelése.” Így az egész gyűjtemény késői keletkezése (Kr.e. II. sz.-tól) nem tartható.⁴⁰

A Zsolt 3–41 a Zsoltárok könyvében belül a legrégebbi gyűjtemény⁴¹, melynek zsoltárai a fogsági időben, vagy ahhoz közel alakultak ki, amikor az üldözött, majd megmentett Dávidban reményt és eligazítást kerestek.⁴²

H.-J. Kraus szerint hiányzik minden olyan támpont a zsoltárból, melynek segítségével el lehetne helyezni időben. Mégis Kraus a fogság előtti korra teszi a zsoltár kialakulását⁴³, míg F.-L. Hossfeld szerint a zsoltár származhat úgy a fogság előtti korszakból, mint a fogság idejéből.⁴⁴ Ezzel szemben Seybold fogság utáni keletkezésre gyanakszik.⁴⁵ Karasszon

37 BARTHA TIBOR: i. m. 93.

38 CLAUS WESTERMANN: קיה. In Ernst Jenni – Claus Westermann (Hrsg.): *Theologisches Handwörterbuch zum Alten Testament*. Bd. 2., Chr. Kaiser – Theologischer, München – Zürich, 1976, 619–629, 620.

39 *Biblia. Istennek az Ószövetségben és az Újszövetségben adott kijelentése – magyarázó jegyzetekkel*. 610.

40 RÓZSA HUBA: i. m. 329.

41 ALBERTO SOGGIN: i. m. 385.

42 RÓZSA HUBA: i. m. 324.

43 HANS-JOACHIM KRAUS: i. m. 223.

44 FRANK-LOTHAR HOSSFELD – ERICH ZENGER: i. m. 172.

45 KLAUS SEYBOLD: i. m. 115.

szerint a fogság előtti időből való.⁴⁶ Pontos idejét meghatározni tehát nagyon nehéz. Mivel azonban nyelvezete régebbi korra mutat⁴⁷, és a zsoltárban megjelenik a templom („Isten háza”) képe is. Így a fogság előtti korra gondolhatunk, mikor még állt a szentély.

8. A SZERZŐ SZEMÉLYE

A zsoltár címiratában a következőt találjuk: Dávidé. A h prepozíció háromféle értelmű lehet:

a) Jelentheti azt, hogy a zsoltár szerzője Dávid. Ezt a véleményt képviseli a zsidó és a keresztyén hagyomány. Ez az elgondolás abból a tényből táplálkozik, hogy az Ószövetségben szó van Dávid zenei és költői tehetségéről (1Sám 16,17kk; 18,10; 2Sám 1,17kk; 3,33k; 23,1–7; Ám 6,5). A Krónikák könyvének felfogása szerint azonban a kultusz minden szertartása és a templomi zene Dávidra vezethető vissza (1Krn 22,2–29,5). Ez sokkal inkább az utókor Dávid iránti tiszteletét tükrözi, mint a történeti valóságot. Egyetlen olyan zsoltárt sem tudunk kiválasztani a Zsoltárok könyvből, melyről kétségtelen bizonyossággal állíthatnánk, hogy Dávidtól való.

b) Más vélemények szerint ebből a címfeliratból Dávid utódaira, a Dávid házából származó királyokra kell gondolni.

c) Egyes kutatók ugariti párhuzamokra is gondolnak. Ott ugyanis található „Akhatnak”, „Baalnak”, „Keretnek” címzett énekeket. A „Dávidé” kifejezést – ezek alapján – úgy is szokták értelmezni, hogy a „dávidi gyűjteményhez tartozó”, a jeruzsálemi királyi palota archívumában őrzött ének.⁴⁸

A zsoltár szerzőjének H. Ewald egy hadvezért, B. Duhm főpapi fejedelmet, míg A. Bentzen egy királyt jelöl meg. Ezek az elgondolások a zsoltáron belüli metaforák téves értelmezésén alapulnak. Sokkal közelebb áll az igazsághoz – Kraus szerint – H. Schmidt, aki úgy véli, hogy ebben a zsoltárban egy üldözött, ill. egy ártatlanul megvádolt ember szavait olvashatjuk. Ennek megfelelően a bizaloméneket Jeruzsálemtől távol kezdte énekelni. A zsoltárt éneklő biztos benne, hogy Jahwe védelmezi őt (1), és szentélyében (5) biztonságba helyezi. Nem fél (2k), mert biztos benne, hogy Jahwenak, mint üdvössége Istenének, hálaáldozatot fog bemutatni (6). A panaszének (7–13) azonban akkor keletkezett, miután az imádkozó elérkezett a templomba, és Jahwenak a szokásos formában előadta imáját. És végül az összefoglalás még egy üdvjövendölést is feltár, mely az imádkozót a Jahwehoz való ragaszkodásra biztatja (14). Így az egész zsoltár

46 KARASSZON DEZSŐ: i. m. 558.

47 MÓDIS LÁSZLÓ: i. m. 546.

48 KARASSZON DEZSŐ: i. m. 541.

folyamatában három fázist különböztethetünk meg: a veszélyben lévő ember bizalma a szentélytől távol (1–6), panasz és kérés a szentélyben (7–13) és Isten válasza (14).⁴⁹

Azonban, mivel elfogadtuk azt az elméletet, hogy a zsoltár nem egy kézből származik, azt kell feltételeznünk, hogy két Istenben bízó ember szavait olvashatjuk a zsoltárban.

Mivel a zsoltár keletkezésének pontos idejét meghatározni nem tudjuk, így eltekinthetünk a kortörténeti helyzet ismertetésétől.

9. REDAKCIÓTÖRTÉNET

A 27. zsoltár eredetileg két önálló imádságból állt, melyek a fogság előtt keletkeztek. A fogság előtti, egymástól független bizaloméneket (1–6.v.) és panaszzsoltárt (7–13.v.) egy késő fogság kori/korai fogság utáni redaktor egyesítette⁵⁰ és kibővítette, és további fogság előtti vagy fogság kori, részben a redaktor által alkotott zsoltárokkal együtt (Zsolt 8; 15; 24; 29; 32; 36) négy gyűjteménybe gyűjtötte össze: 3–14 (még a 9/10 nélkül), 15–24 (még a 16. 19. 23. nélkül), 26–32 és 35–41 (még a 37. 39. 40. nélkül).⁵¹ Valószínűleg ettől a redaktortól származhatnak a 27. zsoltárban felismert betoldások is.

Ezek a gyűjtemények az idők folyamán további részgyűjteményekkel egészültek ki. A gyűjtemény egészének végső kánoni formája pedig tudatos szerkesztői tevékenység eredményeként nagyjából Kr. e. 200-ra alakulhatott ki.⁵²

A 27. zsoltár címfelirata Dávidot jelöli meg a zsoltár írójának, melyet azonban a kései zsidó rabbinista hagyomány fűzött a zsoltárhoz.⁵³

10. NYELVI ÉS TARTALMI ELEMZÉS

1. Az Úr az én világosságom és segítségem, kitől féljek? Az Úr életem erőssége, kitől rettegek?

Az első vers két sora hasonló felépítésű; itt nem két félvers áll előttünk, hanem két teljes vers, gondolatpárhuzamot alkotva. A mondatok a héberben másként hangzanak, mint a fordításban; az alany egyszerre a megszólítás is:

„Jahwe, világosságom és segítségem, kitől...?
Jahwe, életem erőssége, kitől...?”

49 HANS-JOACHIM KRAUS: i. m. 222–223.

50 Az egyesítés datálásához lásd KLAUS SEYBOLD: i. m. 14.

51 Uo. 14.

52 RÓZSA HUBA: i. m. 324.

53 JOHN S. KSELMAN - MICHAEL L. BARRÉ: i. m. 804.

Ebben a formában a zsoltár közelebb áll az imádsághoz, melyben a kétszeri megszólítás a gondolatpárhuzamot kiemeli.

Míg mindkét félvers második része hasonló értelmű (fél – retteg), addig első részük két különböző szituációt sejtetnek, melyben a zsoltáros Istenre hagyatkozik. „Világosságom és segítségem” esetében egy támadásra az éjszaka sötétjében, míg „életem erőssége” háttérében pedig túlerő miatti életveszélyre gondolhatunk.⁵⁴

A első vers a Zsolt 23,1 stílusában megírt hitvallást retorikai kérdésekkel köti össze. Jahwera gyakran használt „fény” metafora itt egy szokatlan címmel kapcsolódik össze: „segítségem”.⁵⁵ Ézs 10,17 ill. 60,1 is azt mutatja, hogy volt egy hagyományos istenelnevezés, mely Jahwet יְיָ אֱלֹהֵינוּ -nak nevezi. Ezt a (valószínűleg a kultusztradícióban elterjedt) elnevezést felveszi az imádkozó. Az אֱלֹהֵינוּ (mint a יְיָ szinonimája) az Isten üdvözítését jelöli (Ám 5,18.20; Mik 7,8k; Ézs 9,1; Zsolt 97,11 és 112,4).⁵⁶

A „fény” archaikusan a virradással kapcsolatos, melynek ereje tapasztalható és átélhető a napfelkelte során. Ennek a „fénynek” véget vet az éjszaka fenyegető és kísérteties sötétsége, a démonok időszaka, a tolvajok, a rablók és a gyilkosok ideje, egyszóval: a félelmetes káosz ideje. A יְיָ (segítség, megmentés) a bibliai tradícióban többnyire az ellenség szorongatásából való megmentést, kiváltképpen a háborúban, az ellenség túlerejétől való megmentést jelenti.⁵⁷

Jahwe „életem erőssége”. Az imádkozó tudja, hogy Jahwe védelmező hatalmába vette, mely körülveszi a szentélytől távol is: a fenyegetettség és veszély közepette is.⁵⁸ A מְעוֹז erősített helyet, várat jelent. Az üldöző és ostromló hadseregtől való megszabadulás távlatát nevezi meg ezzel a kifejezéssel. A vár egy hegyen fekvő, körbekerített és jól megerősített város, vagy még specifikusabban a városon belüli legmagasabb helyen fekvő fellegrvár, ahova az emberek menekülni tudnak, ha egy ellenséges hadsereg közeledik.⁵⁹

2. Ha gonoszok jönnek rám, hogy egyenek húsból, szorongatóim és ellenségeim, ők botlanak meg és esnek el.

Ez a vers az ellenség láttán konkretizálja a győzelemben való bizalmat. Az ellenségeit מְרַעֲיִם אֹיְבֵי צָרֵי מִרְעִים -nak nevezi. Ha a gonosztevők ellenségesen közelednek az imádkozóhoz (ahogy a háborúban) azért, hogy marcangolják, akkor biztosan kudarcot vallanak. A kannibalizmus toposza jellemző a szélsőséges háborús ínség ókori-keleti ábrázolására.⁶⁰

54 CLAUS WESTERMANN: Ausgewählte Psalmen, 108.

55 FRANK-LOTHAR HOSSFELD – ERICH ZENGER: i. m. 174.

56 HANS-JOACHIM KRAUS: i. m. 223.

57 ERICH ZENGER: i. m. 17.

58 HANS-JOACHIM KRAUS: i. m. 223.

59 ERICH ZENGER: i. m. 17.

60 FRANK-LOTHAR HOSSFELD – ERICH ZENGER: i. m. 174.

A szerző azonban itt, mint máshol is, a vadállatokhoz hasonlítja ellenségeit (Zsolt 7,3; 10,9; 17,12 stb.). Szó szerint itt „testem evéséről” van szó, azonban a kifejezés átvitt értelemben értendő. Arám megfelelője rágalmozást jelent (Dán 3,8; 6,25).⁶¹ A zoltáríró biztos benne, hogy ellenfelei el fognak bukni. A perfectumok ezt a bizakodást fejezik ki.⁶²

3. Ha tábor gyűlik össze ellenem, nem fél a szívem. Ha háború tör rám, én akkor is bizakodó vagyok.

A harmadik vers folytatja az imádkozó ínségének és bizalmának ábrázolását. Azt feltételezi, hogy egy tábor gyűlik össze a szorult helyzetben lévő imádkozó ellen, és háború támad – még ilyen helyzetben is nyugodt az imádkozó.

A 2. és 3. versben lévő, életveszélyt kifejező szemléletes képekből nem vonhatunk le semmiféle következtetést a zoltáros személyére nézve.⁶³ A 3. verset egyes magyarázók szerint a király mondja, de inkább valószínű, hogy a tábor és a háború nem ténylegesen fenyegető veszély, hanem költői kép: a zoltáros azt fejezi ki, hogy még a legnagyobb bajban sem inogta meg a hite.⁶⁴ A 3. vers a 2. vers tartalmi fokozása.⁶⁵

A 3a és 3b hasonló felépítésű, mint az 1a és 1b, mintegy azok visszhangjai⁶⁶, ugyanakkor keretként le is zárják az 1–3. szakaszt.

4. Egyet kérek az Úrtól, Óhózzá esedezem, hogy lakhassam az Úr házában életem minden napján, hogy láthassam az Úr kellemetességét, és fölkereshessem az Ő templomában.

Az „egyet” hangsúlyozása az 1–3. vers alapján nem magyarázható. Az a bizalom-motívum, mely a 1–6-ban kibontakozik, tulajdonképpen a panaszszoltár része. A benne lévő panasz, melyet a 2–3. versek már sejtetnek, a szabadítás kérését vonják maguk után, melyet gyakran az ellenség miatti kérés követ. Mindkettőt itt nem kéri, azt sem, hogy Isten őt minden jövőbeli veszélytől megóvja. Csak egyet kér és óhajt: hogy Istennel kapcsolatban maradhasson.⁶⁷ Ámosz Cháchám szerint: minden utána következő kérés benne foglaltatnak a fő, egyetlen kérésben, ami nem más, mint „Isten

61 KARASSZON DEZSŐ: i. m. 558.

62 KARASSZON DEZSŐ: i.m. 558.

63 HANS-JOACHIM KRAUS: i. m. 224.

64 KARASSZON DEZSŐ: i.m. 558.

65 HANS-JOACHIM KRAUS: i. m. 224.

66 CLAUS WESTERMANN: *Ausgewählte Psalmen*, 109.

67 Uo. 109.

házában lakni” (lenni), vagyis Istennel a lehető legközelebbi kapcsolatban lenni, és védelme alá helyezkedni. Ezért kér csupán „egyet”,⁶⁸

A 4. vers közepe („lakhassam az Úr házában életem minden napján”) a Zsolt 23,6-ból való idézet, melyet nem úgy kell érteni, hogy minden nap a templomban akar lakni az imádkozó, hanem ez a Zsolt 17,15 vagy az Ézs 38,20-hoz hasonló egyfajta szívbeli felajánlást jelent. Mindegyik helyen az Istennel való tartós kapcsolatra gondol az író, és azután vágyódik.⁶⁹

Az Úr „kedvességének látása” az istenszoborban való gyönyörködést jelentett az ókori keleti népek vallásában. Kis sumer szobrokat találtak a régészek, melyek az istenszobrot hatalmas szemekkel bámuló híveket ábrázolnak. A Bibliában szó sem lehet erről.⁷⁰ Inkább azt jelentheti ez a kifejezés, hogy az Isten után vágyakozó ember a templomba megy. Ott fohászodik az Úrhoz, s így megtapasztalja az „Úr kedvességét”.

Kraus azonban másként értelmezi az וְלִבְקֶרְבְּךָ בְּהִיָּקְלֶךָ kifejezést. A בקר igét gyakran fordítják „megvizsgálni”, „megszemlélni” értelemben. Kraus felhívja a figyelmet S. Mowinckelnek arra az elméletére, hogy a בקר esetében valószínűleg áldozatmagyarázásra kell gondolnunk. A nabateusoknál a *mubaqqiru* egy kultikus hivatali személy megnevezése, valószínűleg egy áldozatmagyarázóé. Ezért lehetséges, hogy a בקר-nak ugyanaz a jelentése volt, mint a צפה-nak a Zsolt 5,4 és Hab 2,1-ben. Tehát – Kraus szerint – egy olyan cselekményről lehet szó, mely az ószövetségi kultuszban főként Isten ítéletének kikémlését eszközölte. A zsoltáros vágyódik az üdvösség egy jele után, Jahwe templomában.⁷¹

Karasszon Dezső szerint azonban nem orákulum-várásról van szó, hiszen azt kérés előzné meg. Inkább arra kell gondolni, hogy a hívő ember a bajok között bizalommal és reménységgel tekint az Úrra. Az Úr meglátása a hit végső célja.⁷²

5. Mert megóv sátrában a gonoszság napján, sátra rejtekébe rejt engem, sziklára emel fel.

A vágyakozó kérést reményteljes bizalom kíséri: „megóv sátrában” és „sátra rejtekébe rejt”.

A vers kezdetén a וְ a kérésen túl a 2–3. versre vonatkozik: „...én akkor is bizakodó vagyok, mert...” Mivelhogy a 2-3. vers az 1. vers mondatait bontja ki, így az ötödik vers az elsőhöz (2-3-mal együtt) kapcsolódik. Az ötödik verset tehát az első három

68 NAFTALI KRAUS: *Dávid zsoltárai*. 1. köt. Göncöl, Budapest, 1999, 134.

69 CLAUS WESTERMANN: *Ausgewählte Psalmen*, 97.

70 KARASSZON DEZSŐ: i. m. 558.

71 HANS-JOACHIM KRAUS: i. m. 224.

72 KARASSZON DEZSŐ: i. m. 558.

verssel együtt lehet olvasni. Az 1. és 5. vers hitvallása alkotja tulajdonképpen a 27,1–6 bizalomzsolttár külső keretét.⁷³

A סֶדֶק és אֱהִל archaizáló metaforák, melyek egy óizraeli hagyományon alapulnak: Jahwe egy sátorban lakott. Ez a hagyomány a Sion-tardíció által maradt életben. A templom Izrael Istenének סֶדֶק/אֱהִל -jének számít.⁷⁴

Az ókori keleti felfogás szerint, a templom az a hely, ahol az istenség jelen van. A templomban az istenség kultikus képe, vagy ahogy Jeruzsálemben, az istenség egy különösen is kifejező szimbóluma (Jeruzsálemben a kerúb-trón és a szent láda) van.⁷⁵ Azonban, hogy Jahwe jelenlétének egy durva, primitív elképzelésétől elhatárolódjanak, az ószövetségi gondolkodás szerint: Jahwe neve lakik a templomban (1Kir 8,17,29). A sémi gondolkodás szerint a névben a személy fejeződik ki, így ahol Jahwe neve van, ott Isten különös módon jelen van.⁷⁶

A zsolttáros nem kételkedik: ebben a döntő órában Jahwénál talál megmentésre, „sziklára” emeli fel Istene. Sion tradícióban a צִיָּה olyan mitikus, ősi szikla, melyet a káosz hullámai nem érnek el.⁷⁷ Itt a hívőt nem éri utol az ellenség sem.

6. És most fölemeli fejemet a körülöttem lévő ellenségeimen, örvendezve áldozok a sátrában, éneklek az Úrnak és dicsóítem.

Ebben a versben is az a bizonyosság fejeződik ki, hogy Jahwe az üldözöttek üdvöt és ezzel diadalt fog adni ellenségei felett. A fej felemelése az ellenség fölé a győzedelmes felemelkedés szimbóluma. Ez a vers egyben fogadalomtétel is. Az a zsolttáros szándéka, hogy Jahwe „sátrában”, Jahwe templomában fog majd a szabadulása után ujjongva áldozatot bemutatni (זָבַחַי תְּרוּעָה). A תְּרוּעָה az ünnepi ujjongás. Ahogy Franz Delitzsch megállapította, a תְּרוּעָה itt egy szinonim kifejezése a תּוֹרָה -nak (Zsolt 26,7). A Zsolt 107,22-ben azoknak az ujjongás és hála között felajánlott áldozatait nevezik így, akik átélték Jahwe üdvözítő odafordulását. A תְּרוּעָה a שִׁיר -ban és a זִמְרָה -ban nyilvánul meg. Bizonyosság, bizalom és fogadalom egymásba simulnak a 6. vers kijelentéseiben.⁷⁸

73 CLAUDIUS WESTERMANN: *Ausgewählte Psalmen*, 110.

74 HANS-JOACHIM KRAUS: i. m. 224.

75 ERICH ZENGER: i. m. 18.

76 BARTHA TIBOR: i. m. 155.

77 HANS-JOACHIM KRAUS: i. m. 225.

78 Uo. 225.

7. Halld meg, Uram, hangomat, hívlak, (és) légy kegyelmes hozzám és hallgass meg engem!

A hetedik verstől veszi kezdetét a panaszének. A zsoltár egyes szám 2. személyben szólítja meg az Urat, míg az 1-6. versben az Úrról egyes szám 3. személyben van szó.

Ez a vers alkotja az ének bevezetését: az Úr megszólítása és segítségül hívása. Fennhangon könyörög kegyelemért és meghallgattatásért.⁷⁹

8. Szívem mondja: (orcámat keressétek!) Orcádat keresem, Uram.

A nyolcadik versben szövegromlással van dolgunk. Szó szerint fordítva: „Szívem mondja: orcámat keressétek! Orcádat keresem, Uram.” A középső mondat („orcámat keressétek”) zavaró duplum, melynek kihagyásával helyreáll a vers értelme, és a sok szövegjavítási kísérlet feleslegessé válik.⁸⁰

„Isten orcájának” képzete a templom-teológiából ered. A templom ezen elképzelés szerint Isten trónterme. Aki oda bebocsátást nyer, azért hogy ügyét az audiencia során elébe vigye, meglátja az istenség „orcáját”.⁸¹ Ebben a versben találhatjuk meg a panasz-énekek gyakori elemét a bizalom-motívumot. A zsoltáros itt megvallja: ő a bajban Isten orcáját keresi, őhöz menekül.

A nyolcadik versben a panaszének jelenlegi formájában azonban egy idézetet is hoz: Isten követelményét בְּקִשׁוּ אֵלַי, azért hogy Jahwe beavatkozására indítékot támasszon.⁸² A nyomatékos felszólítás, hogy Jahwe arcát minden szükségben keresse, Isten népének életében nagy szerepet játszhatott. Erről tanúskodik: Ám 5,4; Jer 29,12kk és mindenk előtt a Zsolt 50,15. Az imádkozó Jahwe kiáltásának és hívásának megfelelően keresi „orcáját”.⁸³

9. Ne rejsd el orcádat tőlem, ne fordulj el haragodban szolgálótól! Te vagy segítségem, ne utasíts el, ne hagyj el, megmentő Istenem!

A kilencedik és a 10. versben az imádkozó imája központi kéréseit tárja fel, negatív kérés formájában. Jahwehoz mint bíróhoz és szabadítóhoz fordul. Az első kérdésben (helybeli) közelségről és támogatásról van szó.⁸⁴

A második kérdésben Jahwe haragjára való utalás miatt az imádkozó és Jahwe viszonyában feszültséget sejtet.⁸⁵ Ha Isten elrejtí orcáját, az a harag és az elutasítás jele

79 Uo. 225.

80 KARASSZON DEZSŐ: i. m. 559.

81 ERICH ZENGER: i. m. 19.

82 FRANK-LOTHAR HOSSFELD – ERICH ZENGER: i. m. 175.

83 HANS-JOACHIM KRAUS: i. m. 225.

84 FRANK-LOTHAR HOSSFELD – ERICH ZENGER: i. m. 175.

85 Uo. 175.

(Zsolt 10,11; 22,25; 30,8 stb.). A zsoldtáríró az Úr szolgájának nevezi magát (Zsolt 19,12.14; 31,17 stb.), mely Istenhez való szolgálatkész odatartozást jelent.⁸⁶

A harmadik és negyedik kérdésben támogatásról és vele maradásról van szó. Az „elhajlít” נטה szó a bíró tevékenységére utal, aki a vádlott kérését elutasítja (Péld 18,5; Ézs 29,21 Ám 5,12). Szenvedése okának az Úr haragját tartja (Zsolt 6,2; 102,11), mégis mint segítsége Istenéhez (Zsolt 18,47; 24,5; 25,5 stb.) könyörög Hozzá.⁸⁷

10. Ha apám és anyám el is hagyna, az Úr magához vesz engem.

A tizedik vers, a beszéd irányát a gyülekezet felé fordítva, megindokolja a központi kéréseket. A szülők elhagyták az imádkozót, ami itt azt jelentheti, hogy ők különböznek tőle, és így a jogi vitában (természetesen mint szövetségesek, esetleges mentő tanúk) nem vesznek részt.⁸⁸ Ámosz Chákám ebben a mondatban költői túlzást lát: a költő azzal fejezi ki Isten iránti ragaszkodását, hogy magát elhagyott csecsemőként mutatja be, akinek odaadó dajkára van szüksége. S. R. Hirsch rabbi pedig feltételes módon interpretálja a szülői elhagyást: „még ha olyan vásott, rossz fiú lennék is, akit szülei elhagynak, Isten magához vesz, hisz bennem és bízik abban, hogy megjavulok.”⁸⁹

Jahwe kiáll érte, magához fogadja őt. A Bentzen⁹⁰ Karasszon Dezsőhöz hasonlóan (a Zsolt 2,7-hez hasonló) adoptációra gyanakszik.⁹¹ Kraus szerint ez a nézet azonban túlbecsüli a metafora jelentőségét. Ha ebben a versben valóban megjelenik az adoptáció motívuma, akkor a királyi világ magas rangú eseményeiben való részvételt kellene feltételeznünk.⁹²

11. Taníts meg utadra, Uram, és vezess engem biztos úton (ellenségeim miatt)!

12. Ne adj át szorongatóim akarátának, mert hamis tanúk kelnek fel ellenem és erőszakra gerjednek.

13. Hiszem, hogy meglátom az Úr jóságát az élők földjén.

A záró kérések legközelebbi párhuzama a Zsolt 5,9–10-ben van.⁹³

A 11. vers a 13. verssel összetartozik. Egyiptomi szövegek szerint a halottat az alvilágban veszélyek fenyegetik az ítélet helyére vivő úton, ezért vezetőt kap. A zsoldtáríró

86 KARASSZON DEZSŐ: i. m. 559.

87 Uo. 559.

88 FRANK-LOTHAR HOSSFELD – ERICH ZENGER: i. m. 175.

89 NAFTALI KRAUS: i. m. 136.

90 HANS-JOACHIM KRAUS: i. m. 226.

91 KARASSZON DEZSŐ: i. m. 559.

92 Lásd HANS-JOACHIM KRAUS: i. m. 226.

93 FRANK-LOTHAR HOSSFELD – ERICH ZENGER: i. m. 175.

olyan vezetést kér az Úrtól, hogy ne kelljen a holtak közé kerülnie, hanem az élők földjén maradjon.⁹⁴

A szent helyen a szorongatott ellen vádlók lépnek fel. Hamis tanúkat vetnek be, hogy חֲסִידֵיךָ-t robbantsanak ki. A „hamis tanú” megjelölés az ókori izraeli jogi per terminus technikus (5Móz 19,16k).

Az imádkozó azzal számol, hogy Jahwe-től jön az ő igazsága. Elképzelhetetlen, hogy a zsolttáros egzisztenciájának ilyen fenyegetettségében ne maradna meg szilárdan és bizakodóan Jahwe-ban (13. v.). Az אֱמֵן ige a már 1–6-ban megmutatott bizalmat hangsúlyozza. Az imádkozó az egzisztenciáját Jahwe-ra alapozza – ezt fejezi ki a אֱמֵן ige. Konkrét szükségében az imádkozó biztos benne: „nem halok meg, hanem élek; nem taszítanak a halál szférájába, hanem meglátom még Jahwe jószágát az élők földjén”. A טוֹב־יְהוָה (13. v.) és a נַעֲמִים־יְהוָה (4b) szinonim fogalmakként értelmezhetők. Mindkét kifejezés az üdvös odafordulás és az élet csodáját sugározza. A לֹא־לֵוֹלָא-vel kezdődő mondat egy elképzelhetetlen katasztrófát sejtet a távolból, mely beköszöntött volna, ha a Jahwe iránti bizalom nem vitte volna át az életét a veszélyeken.⁹⁵

A Zsolt 27-nek a Zsolt 5; 7; 17-tel való formakritikai összehasonlítása azt eredményezte, hogy felismerték a 13. versben a reggel motívumára való utalást. A nap reggeli megjelenése a veszélyben lévő imádkozó számára az isteni hatalomnak és elszántságnak jele, amely a halálos ellenséget a bírói eljárásban legyőzheti.⁹⁶

14. Reménykedj az Úrban, légy erős és bátorodjék a szíved, reménykedj az Úrban!

A 14. vers annak a szerkesztőnek a műve, aki az eredetileg két önálló zsolttárt összeillesztette. E verset illetően két magyarázási kísérlet különíthető el. A קוּה אֱלֹהֵיךָ megszólítás nem önbuzdítás: a versben nem נִבְשִׁי áll (vö. Zsolt 42,6), hanem לִבִּי. Másrésztől azonban a suffixum ezen megfigyeléséből nem következtethetünk arra, hogy a bátorító szavakat máshoz intézték.⁹⁷ Az áll legközelebb az igazsághoz, ha a 14. vers kapcsán, a zsolttáríró könyörgésére válaszoló ún. papi üdvjövendülésre gondolunk, mely reménységre biztatja az imádkozót. Ilyet találhatunk az 1Sám 1,17-ben is.⁹⁸ A verset keretező azonos buzdítások megkövetelik a Jahweban való hitet, de nem mint egyszeri cselekvést, hanem mint életmódot. Ennek a buzdításnak a harcra való felszólítások kontextusában a helye; ezzel a szerkesztő szándékosan a bizalomdalból átvett katonai metaforákhoz kapcsolódik vissza.⁹⁹

94 KARASSZON DEZSŐ: i. m. 559.

95 HANS-JOACHIM KRAUS: i. m. 226–227.

96 FRANK-LOTHAR HOSSFELD – ERICH ZENGER: i. m. 175.

97 HANS-JOACHIM KRAUS: i. m. 227.

98 KARASSZON DEZSŐ: i. m. 559.

99 FRANK-LOTHAR HOSSFELD – ERICH ZENGER: i. m. 175–176.

11. PRÉDIKÁCIÓVÁZLAT

A 27. zsoltár két részre bontható. A két rész két különböző időből, és különböző személytől származik; mégis összeköti őket az Istenben való feltétlen hit és bizalom.

A zsoltár első felében az imádkozó hitvallást tesz az Úrba vetett bizalmáról. Egy hívő ember imája ez, aki teljes szívvel elhiszi azt, amit az Újszövetség így fejez ki: „Ha Isten velünk, ki lehet ellenünk?” (Róm 8,31). Olykor mi, keresztyén emberek is elérjük ezt a hitbeli magaslatot. Nekünk is vannak olyan pillanataink, mikor úgy érezzük, hogy jöhet akármilyen próba, minket semmi sem tud megingatni a hitünkben. „Ha rám támadnak a gonoszok” vagy „egy egész tábor jön is ellenem”, vagyis akármi jöjjön, én tudom, hogy nem veszek el, mert nem vagyok egyedül. Isten oltalmazó szeretete mindenkor megóv.

Ilyenkor erősnek, rendíthetetlennek érezzük magunkat, s azt hisszük, ez örökké így marad. Felemelt fővel tekintünk hát a ránk leselkedő veszélyekre, kísértésekre.

A jó napokat azonban olykor rosszak váltják fel. Váratlanul lepnek meg minket a gondok és nehézségek. A zsoltár második része ilyen gondok között őrlődő, üldözött ember imája, aki ebben a kilátástalan helyzetben is tudja vallani: „Az Úr az én világosságom és segítségem, kitől féljek?” (1. v.)

Nem veszítette el hitét a csapások ellenére. Vajon mi hogy éljük meg a nehéz napokat, a csapásokat, a hitbeli próbákat? Megmaradunk-e abban a reménységben és bizodalomban, melyet a jó napokban olyan fennhangon hirdetünk? Vagy csak addig hiszünk, míg jól megy sorunk? Ez a zsoltár arra tanít bennünket, hogy merjünk Istenben bízni, az Ő kezébe letenni sorsunkat; nemcsak a jó napokban, hanem a gondok, bajok között is. Hiszen jöhet bármilyen veszedelem, biztosak lehetünk abban, hogy semmi sem választhat el minket az Isten szeretetétől, amely megjelent Jézus Krisztusban, a mi Urunkban (Róm 8,39). Ha mindenki elhagyna is, Ő nem mond le rólunk, hiszen a legkedvesebbet, egyszülött fiát áldozta értünk.

Akkor a zsoltárosnak, és ma nekünk is szól a biztatás: „Reménykedj az Úrban, légy erős és bátorodjék a szíved, reménykedj az Úrban!”

Szvoren Attila

Debreceni Református Hittudományi Egyetem

MELLÉKLET

NYELVI ELEMZÉS

1. vers

לְדָוִד	ל prep. - <i>nak, -nek</i> ; <i>birtokvisz.</i> ; דָּוִד tulajdonnév - <i>Dávid</i>
יְהוָה	יהוה tulajdonnév – <i>Úr</i>
אוֹר	אור fn. – <i>fény, világosság</i> sing. constr. + sg 1. suff.
וַיִּשְׁעֵי	ו kötőszó- <i>és</i> ; וַיִּשַׁע fn.– <i>segítség</i> , sg. constr. + sg. 1. suff.
מִמֶּנּוּ	מִן prep. - <i>tól, től</i> ; מִי kérdőnévm. - <i>ki?</i>
אֵיךְ	אֵיךְ ige – <i>félni</i> qal imperf. sg. 1.
יְהוָה	יהוה tulajdonnév– <i>Úr</i>
מֵעוֹדֵי־חַיִּי	מֵעוֹדֵי fn. – <i>erősített hely, oltalom</i> sg. constr. חַיִּים fn. – <i>élet</i> , hm. plur. constr. + sg. 1. suff.
מִמֶּנּוּ	מִן prep. - <i>tól, től</i> ; מִי kérdőnévm.– <i>ki?</i>
אֶפְחָד:	אֶפְחָד ige – <i>aggódni, reszketni, félni</i> qal imperf. sg. 1. (pauzális alak)

2. vers

בְּקָרֵב	ב prep.- <i>ban, -ben, -kor</i> ; קָרֵב ige- <i>közeledni, közel menni</i> qal inf. constr.
עָלַי	עָלַי prep., - <i>on, -en, -ön</i> ; - <i>ra, -re</i> sg. 1. suff.
מַרְעִים	רָעָה ige – <i>gonosznak lenni</i> hifil partic. plur. abs.
לְאֹכֵל	ל prep.– <i>célhatározó</i> ; אָכַל ige – <i>enni, megsemmisíteni</i> qal inf. constr.
אֶחָד־בְּשָׂרִי	אֶחָד nota acc. בְּשָׂרִי fn.– <i>hús</i> sg. constr. + sg 1. suff.
צָרִי	צָרִי fn.– <i>ellenség</i> plur. constr. + sg. 1. suff.
וְאֵיבֵי	ו kötőszó- <i>és</i> ; אֵיבֵי fn. – <i>ellenség</i> plur. constr. + sg. 1. suff.
לִי	לִי prep. - <i>nak, -nek</i> sg. 1. suff.
הֵמָּה	הֵמָּה szem. névm. – <i>ők</i> plur. 3.

כָּשְׁלוֹ	כָּשַׁל ige – <i>megbotlani</i> qal perfect plur. 3.
וְנִפְּלוּ:	וַיְכֹתֵב – <i>és</i> ; נָפַל ige – <i>elesni</i> qal perfect plur. 3. (pauzális alak)
3. vers	
אִם-תִּחְנֶה	אִם kötőszó – <i>ha</i> ; חָנָה ige – <i>táborozni</i> qal imperf. sg. 3. nn.
עָלַי	עַל prep. sg. 1. az ige vonzata
מִחֲנֶה	מִחְנֶה fn. – <i>tábor</i>
לֹא-יִירָא	לֹא tagadószó – <i>nem</i> ; יָרָא ige – <i>félni</i> qal imperf. sg. 3. hn.
לְבִי	לֵב fn. – <i>szív</i> sg. stat. constr. sg. 1. suff.
אִם-תִּקְוֶם	אִם kötőszó – <i>ha</i> ; קָוַם ige – <i>fölkelni, keletkezni</i> qal imperf. sg. 3. nn.
עָלַי	עַל prep. - <i>on, -en, ön; -ra, -re; ellen</i> + sg. 1. suff.
מִלְחָמָה	מִלְחָמָה fn. – <i>háború</i>
בְּזֹאת	ב prep. - <i>ban, -ben</i> ; זֶה közelre mutató névm.- <i>ez</i> sg. nn.
אֲנִי	személyes névm. – <i>én</i> sg. 1.
בוֹטְחָ:	בָּטַח ige – <i>bízni</i> qal particip. act.
4. vers	
אֶחָד	אֶחָד számnév – <i>egy</i> stat. abs.\stat. const. nn.
שְׁאַלְתִּי	שָׁאל ige – <i>kérni</i> qal perf. sg. 1.
מֵאֵת-יְהוָה	מִן prep. - <i>tól, -től</i> ; אֵת nota acc. יְהוָה tulajdonnév – <i>Úr</i>
אוֹתָהּ	אֵת nota acc. sg. 3. nn.
אֶבְקַשׁ	בָּקַשׁ ige – <i>Istent fölkeresni, Istenhez imádkozni</i> piél imperf. sg. 1.
שִׁבְתִּי	יָשַׁב ige – <i>lakni, ülni, időzni</i> qal inf. constr. + sg. 1. suff
בְּבֵית-יְהוָה	ב prep. - <i>ban, -ben</i> ; בַּיִת fn.- <i>ház</i> sg. st. constr.; יְהוָה tulajdonnév- <i>Úr</i>

כָּל־יָמָיו	כל – <i>mind, egész</i> ; יָוֵם fn. – <i>nap</i> plur. st. const.
חַיֵּי	חַיִּים fn. – <i>élet</i> plural constr. + sg. 1. suff.
לְחַזֹּת	ל prep. – <i>itt célhatározói értelmű prepozíció</i> ; חָזָה ige – <i>nézni, látomást látni</i> qal inf. constr.
בְּנַעֲמֵי־יְהוָה	ב prep. - <i>ban, -ben, ige vonzata</i> ; נַעֵם fn. – <i>kedvesség, kellemetesség</i> ; יְהוָה tulajdonnév- <i>Úr</i>
וּלְבַקֵּר	ו kötészó – <i>és</i> ; ל prep. – <i>itt célhatározói értelmű prepozíció</i> ; בָּקַר ige – <i>fölkeresni</i> piél inf. constr.
בְּהֵיכָלֹ:	ב prep. - <i>ban, -ben</i> ; הֵיכָל fn. – <i>templom, palota</i> sg. stat. constr. + sg. 3. suff.

5. vers

כִּי	כִּי kötészó – <i>mert</i>
יִצְפְּנֵנִי	צָפַן ige – <i>elrejtteni, oltalmazni, megóvni</i> qal imperf. sg. 3. hn. + sg. 1. suff.
בְּסֶכֶה	ב prep. - <i>ban, -ben</i> ; סֶכֶךְ fn. – <i>sátor</i> sg. stat. constr. + sg. 3. hn. suff.
בְּיוֹם	ב prep. - <i>ban, -ben</i> ; יוֹם fn. – <i>nap</i> sg. stat. const.
רָעָה	רָעָה fn. – <i>gonoszság, csapás</i>
וּסְתַרְנִי	סָתַר ige – <i>elrejtteni</i> hifil imperf. sg. 3. hn. + sg. 1. suff.
בְּסֶתֶר	ב prep. - <i>ban, -ben</i> ; סֶתֶר fn. – <i>rejtély, oltalom</i> sg. stat. constr.
אֶהְלֹךְ	אֶהְלֵךְ fn. – <i>sátor</i> sg. stat. constr. + sg. 3. hn. suff.
בְּצוּר	ב prep. - <i>ban, -ben</i> ; צוּר fn. – <i>szikla</i>
וְרוֹמְמֵנִי:	רוֹם ige – <i>magasnak lenni</i> , piél: <i>fölemelni</i> piél imperf. sg. 3. hn. + sg. 1. suff.

6. vers

וְעַתָּה	ו kötészó – <i>és</i> ; עַתָּה határozószó – <i>most</i>
וְרוֹם	רוֹם ige – <i>magasnak lenni</i> , piél: <i>fölemelni</i> qal imperf. sing. 3. hn.
רֵאשִׁי	רֵאשׁ fn. – <i>fej</i> sing. stat. constr. + sing. 1. suff.
עַל	Prep. - <i>on, -en, -ön; -nál, -nél, ellen, szemben</i>

אֵיבִי	אֵיבִי fn. – <i>ellenség</i> plur. stat. const. + sing. 1. suff.
סְבִיבוֹתַי	סְבִיבִי határozószó – <i>körül</i> + sing. 1. suff.
וְאֶזְבְּחָהּ	וֹ kötésszó – <i>és</i> ; זָבַח ige – <i>áldozni</i> qal cohortativus sg. 1.
בְּאֹהֶלָּו	ב prep. – <i>ban, -ben</i> ; אֹהֶל fn. – <i>sátor</i> sg. stat. constr. + sing. 3. hn. suff.
זִבְחִי	זָבַח fn. – <i>áldozat</i> plur. stat. const.
תְּרוּעָה	תְּרוּעָה fn. – <i>örömszaj, éljenzés</i>
אֲשִׁירָהּ	שָׁיר ige – <i>énekelni</i> qal cohortativus sg. 1.
וְאֶמְרָהּ	וֹ kötésszó – <i>és</i> ; זָמַר ige – <i>énekelni, dicsőíteni</i> piél cohortativus sg. 1.
לְיְהוָה:	ל prep. – <i>nak, -nek</i> ; יְהוָה tulajdonnév – <i>Úr</i>
7. vers	
שְׁמַע־יְהוָה	שָׁמַע ige – <i>hallani</i> qal imperat. sing. 2. hn. יְהוָה tulajdonnév – <i>Úr</i>
קוֹלִי	קוֹל fn. – <i>hang</i> sing. stat. constr. + sing. 1. suff.
אֶקְרָא	קָרָא ige – <i>hívni, kiáltani</i> qal imperf. sing. 1.
וְחַנְּנִי	וֹ kötésszó – <i>és</i> ; חָנַן fn. – <i>kegyelmesnek lenni</i> qal imperat. sing. 2. hn. + sing. 1. suff.
וְעֲנֵנִי:	וֹ kötésszó – <i>és</i> ; עָנָה ige – <i>felelni, meghallgatni</i> qal imperat. sing. 2. hn. + sing. 1. suff.
8. vers	
לֵךְ	ל prep. – <i>nak, -nek</i> + sg. 2. hn.
אֶמַּר	אָמַר ige – <i>mondani</i> qal perf. sing. 3. hn.
לְבִי	לֵב fn. – <i>szív</i> sing. stat. constr. + sing. 1. suff.
בְּקִשׁוֹ	בָּקַשׁ ige – <i>keresni</i> piél imperat. plur. 2. hn
פָּנָי	פָּנָה fn. – <i>arc</i> plur. stat. const. + sing. 1. suff. (pauzális alak)
אֶתְּפָנֶיךָ	אֵת – nota acc.; פָּנָה fn. – <i>arc</i> plur. stat. const. + sing. 2. hn. suff.
יְהוָה	יְהוָה tulajdonnév – <i>Úr</i>
אֶבְקֹשׁ:	בָּקַשׁ ige – <i>keresni</i> piél imperf. sing. 1.

9. vers

אֶל־תִּסְתַּחַר	אֶל tiltószó – <i>ne</i> ; סַחַר ige – <i>elrejtteni</i> hifil jusszív. sing. 2. hn.
פְּנִיךָ	פְּנֵה fn. – <i>arc</i> plur stat. const. + sing. 2. hn. suff.
מִמֶּנִּי	מִן prep. – <i>tól, -től</i> sing. 1.
אֶל־תִּשְׁבֹּאֵךְ	אֶל tiltószó – <i>ne</i> ; נִשְׁבָּה ige – <i>elfordulni, eltaszítani</i> hifil jusszív. sing. 2. hn. ב prep – <i>ban, -ben</i> ; אָרַךְ fn. – <i>harag</i>
עֲבָדְךָ	עָבַד fn. – <i>szolga</i> sing. stat. const. + sing. 2. hn. suff.
עֲזֹרָתִי	עֲזָרָה fn. – <i>segítség</i> sing. stat. constr. + sing. 1. suff.
הִיָּת	הִיהָ ige – <i>lenni</i> qal perf. sing. 2. hn.
אֶל־הִשְׁטַנִּי	אֶל tiltószó – <i>ne</i> נִשְׁטַח ige – <i>elhagyni, visszautasítani</i> qal jusszív. sing. 2. hn. + sing. 1. suff.
וְאֶל־תַּעֲזֹבֵנִי	וְ kötéző – <i>és</i> ; אֶל tiltószó – <i>ne</i> עֲזַב ige – <i>elhagyni, cserben hagyni</i> qal jusszív. sing. 2. hn. + sing. 1. suff.
אֱלֹהִים	אֱלֹהִים fn. – <i>isten</i> plur. stat. constr.
יִשְׁעֵי:	יִשְׁעָה fn. – <i>segítség, megmentés</i> sing. stat. constr. + sing. 1. suff.

10. vers

כִּי־אָבִי	כִּי kötőszó – <i>mert</i> אָב fn. – <i>apa</i> sing. stat. constr. + sing. 1. suff.
וְאִמִּי	וְ kötéző – <i>és</i> ; אִמִּי fn. – <i>anya</i> sing. stat. constr. + sing. 1. suff.
עֲזֹבוּנִי	עֲזַב ige – <i>elhagyni</i> qal perf. plur. 3. + sing. 1. suff.
יְהוָה	וְ kötéző – <i>és</i> ; יְהוָה tulajdonnév – <i>Úr</i>
יֶאֱסֹפֵנִי:	אָסַף ige – <i>magához fölvenni</i> qal imperf. sing. 3. hn. + sing. 1. suff.

11.vers

הוֹרֵנִי	יָרָה ige – <i>tanítani</i> hifil imperat. sing. 2. hn. + sing. 1. suff.
יְהוָה	יְהוָה tulajdonnév – <i>Úr</i>

הַרְבֵּה	הַרְבֵּה fn. – <i>út</i> sing. stat. constr. + sing. 2. hn. suff.
וַיְנַחֵם	וַיְנַחֵם kötőszó – <i>és</i> ; נָחַם ige – <i>vezetni</i> qal imperat. sing. 2. hn. + sing. 1. suff.
בְּאַרְחָ	בּ prep - <i>ban, -ben</i> ; אֲרָח fn. – <i>út, ösvény</i> sing. stat. constr.
מִישׁוֹר	מִישׁוֹר fn. – <i>síkság; nyugalom, biztos út</i>
לְמַעַן	לְמַעַן kötőszó – <i>miatt, végett, -ért; azért, hogy...</i>
שׁוֹרְרֵי:	שׁוֹרֵר fn. – <i>ellenség</i> plur. stat. constr. + sing. 1. suff.

12. vers

אֶל-תִּתְּנֵנִי	אֶל tiltószó – <i>ne</i> ; נָתַן ige – <i>adni</i> qal jusszív. sing. 2. hn. + sing. 1. suff.
בְּנַפְשׁ	בּ prep - <i>ban, -ben; -ba, -be</i> ; נַפֵּשׁ fn. – <i>lélek, tetszése szerint, akarat, kedv</i> sing. stat. constr.
צָרָה	צָר fn. – <i>ellenség</i> plur. stat. constr. + sing. 1. suff.
כִּי	כִּי kötőszó- <i>mert</i>
קָמוּרְבֵי	קָמוּ ige – <i>fömlátni, fölkelni</i> qal perf. plur. 3 בּ prep. – <i>ért, miatt</i> ; itt: <i>ellen</i> sing. 1.
עֲדֵי-שֹׁקֵר	עָד fn. – <i>tanú</i> plur. stat. constr. שֹׁקֵר fn. – <i>hazugság</i>
וַיַּפַּח	וַיַּפַּח kötőszó – <i>és</i> ; נָפַח ige – <i>nyögni, lihegni, fújtatni</i> qal act. part.
חֲמָס:	חֲמָס fn. – <i>erőszakos tett, erőszak</i>

13. vers

לֹאֵל	לֹאֵל kötőszó – <i>ha nem</i>
הַאֲמִנְתִּי	אָמַן ige – <i>vkiben bízni, hinni</i> hifil perf. sing. 1.
לְרֹאֹת	לּ prep. – <i>célhatározói értelmű</i> ; רָאָה ige – <i>látni</i> qal inf. constr.
בְּטוֹב־יְהוָה	בּ prep. - <i>ban, -ben</i> ; טוֹב fn. – <i>jóság</i> sing. stat. constr. יְהוָה tulajdonnév – <i>Úr</i>
בְּאַרְצֵן	בּ prep. - <i>ban, -ben</i> ; אֶרֶץ fn. – <i>föld, ország</i> sing. stat. constr.
חַיִּים:	חַי fn. – <i>élet, vagy mn. – élő, eleven</i> plur. hn.

14. vers

קֹה	קֹה ige – <i>bízni, remélni vmiben</i> piél imperat. sing. 2. hn.
אֶל־יְהוָה	אֶל prep. az ige vonzata יְהוָה tulajdonnév – <i>Úr</i>
חֲזַק	חֲזַק ige – <i>erősnek lenni</i> qal imperat. sing. 2. hn.
וַיֹּאמֶן	וֹת kötőszó – és; אִמַּן ige – <i>bátorodni, bátorságot nyerni, megerősödni</i> hifil jusszív. sing. 3. hn.
לִבִּי	לֵב fn. – <i>szív</i> sing. stat. constr. + sing. 2. hn. suff.
וְקֹה	וֹת kötőszó – és; קֹה ige – <i>bízni, remélni vmiben</i> piél imperat. sing. 2. hn.
אֶל־יְהוָה:	אֶל prep. az ige vonzata יְהוָה tulajdonnév – <i>Úr</i>

IRODALOMJEGYZÉK:

- BARTHA TIBOR (szerk.): *Keresztyén bibliai lexikon*. Kálvin, Budapest, 1993–1995.
- BARTHA TIBOR: *Az Ószövetség népe*. DRHE Szegedi Vallásánári Tanszéknek tanulmányi füzetei, Szeged, 1998.
- Biblia Hebraica Stuttgartensia*. Deutsche Bibelgesellschaft, Stuttgart, 1990
- Biblia. Istennek az Ószövetségben és Újszövetségben adott kijelentése – magyarázó jegyzetekkel*. Kálvin, Budapest, 1997.
- HAAG HERBERT (szerk.): *Bibliai lexikon*. Szent István Társulat, Budapest, 1989.
- HOSSFELD, FRANK-LOTHAR – ZENGER, ERICH: *Die Psalmen*. Bd. 1., Echter, Würzburg, 1993.
- KARASSZON DEZSŐ: Zsoltárok, in *A Szentírás magyarázata. Jubileumi Kommentár*. 2. köt. Kálvin, Budapest, 1995, 541–640.
- KITTEL, RUDOLF (ed.): *Biblia Hebraica*. Württembergische Bibelanstalt, Stuttgart, 1961.
- KRAUS, HANS-JOACHIM: *Psalmen*. Bd. 1., Neukirchener, Wagingen, 1961.
- KRAUS, NAFTALI: *Dávid zsoltárai*. 1. köt. Göncöl, Budapest, 1999.
- KSELMAN, JOHN S. – BARRÉ, MICHAEL L.: Zsoltárok könyve. In Thorday Attila (szerk.): *Jeromos Bibliakommentár*. 1. köt. *Az Ószövetség könyveinek magyarázata*. Szent Jeromos Katolikus Bibliatársulat, Budapest, 2002, 803–846.
- MÓDIS LÁSZLÓ: Zsoltárok. In *A Szentírás magyarázata. Jubileumi Kommentár*. 2. köt. Kálvin, Budapest, 1968, 533–584.
- POLLÁK KAIM: *Héber-Magyar teljes szótár*. k. n., Budapest, 1881.
- RÓZSA HUBA: *Az Ószövetség keletkezése*. 2. köt. Szent István Társulat, Budapest, 1996.

- SCHMIDT, HANS: *Das Gebet der Angeklagten im Alten Testament*. Alfred Töpelmann, Giessen, 1928.
- SEYBOLD, KLAUS: *Die Psalmen*, J. C. B. Mohr, Tübingen, 1996.
- SOGGIN, J. ALBERTO: *Bevezetés az Ószövetségbe*. Kálvin, Budapest, 1999.
- TÓTH KÁLMÁN: *A héber nyelvtan elemi szabályai*. A Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Nyomdája, Budapest, 1998.
- ZENGER, ERICH: *Psalmen-Auslegung*, Herder, Breisgau, 2003.
- WESTERMANN, CLAUS: *Ausgewählte Psalmen. Übersetzt und erklärt von Claus Westermann*, Vadenhoeck & Ruprecht, Göttingen, 1984.
- WESTERMANN, CLAUS: קָהָה, in Ernst Jenni – Claus Westermann (Hrsg.): *Theologisches Handwörterbuch zum Alten Testament*. Bd. 2., Chr. Kaiser – Theologischer, München – Zürich, 1976, 619–629.

SZISZTEMATIKUS TEOLÓGIA, PASZTORÁLIS ÉS GYAKORLATI TEOLÓGIA, VALLÁSPEDAGÓGIA ÖSSZEVONT SZEKCIÓ

1. helyezés:

POÓR PÉTER (Szegedi Hittudományi Főiskola): A halál okozta veszteségek feldolgozása. Napjaink gyászmagatartásának vizsgálata a temetőlátogatók körében

2. helyezés:

KÓSZÓ BEÁTA (Szegedi Hittudományi Főiskola): Apologetika – befelé

IPACS BENCE (Győri Hittudományi Főiskola): Két breviárium összehasonlítása

3. helyezés:

CSEH PÉTER MIHÁLY (Pécsi Püspöki Hittudományi Főiskola): „... támasszatok föl halottakat...” (Mt 10,8) Jézus halottfeltámasztási parancsának értelmezése

A HALÁL OKOZTA VESZTESÉGEK FELDOLGOZÁSA

*Napjaink gyászmagatartásának vizsgálata
a temetőlátogatók körében*

*„Ons, fiam, könnyeket a halottért,
és sirasd, mert nagy veszteség ért téged.
Hantold el a testét annak rendje szerint,
és ne hanyagold el temetését!
Sirasd őt keservesen egy napig,
hogy meg ne szóljanak,
azután vigasztalódj meg,
és ne szomorkodj.”*

Sír 38, Gyurgyák 112,5 16–17

BEVEZETÉS

A halál az élettel szorosan összefonódik. Az ember életében éppen ezért elkerülhetetlenül találkozunk a halállal. Előbb vagy utóbb elveszítjük valamelyik szerettünket és olyan helyzetbe kerülünk, hogy vagy nekünk kell mást vigasztalni, vagy mi szorulunk vigasztalásra. Az ilyen veszteségélményre reagálunk a gyással.¹

A gyász és a halálhoz való viszonyunk a XXI. század individualista korában nagyon megváltozott a korábbi évszázadokhoz képest. Az emberek eltávolodnak egymástól, és gyászukban, halálukban magukra maradnak. A társadalom a betegeket kórházba, az időseket a szociális otthonokba száműzi. Ennek súlyos következménye, hogy az emberek nem tudnak a szenvedéssel megbirkózni, és így nem lesznek képesek sem gyászolni, sem vigasztalni.² Napjainkra a halál tabuvá vált,³ és fogalma mind az egyéni

1 ROLAND ANTHOLZER: *Gyász és vigasz*. Ethos, Budapest, 2001, 9.

2 Uo. 8.

3 Vö. POLCZ ALAINE: *Ideje a meghalásnak*. Pont, Budapest, 1998, 6. PHILIPPE ARIÉS: *Gyermek, család, halál*, Gondolat, Budapest, 398–409. PILLING JÁNOS: *Gyász*. Medicina, Budapest, 2003, 15. ISIDOR BAUMGARTNER: *Pasztorálpszichológia*. k. n., Budapest, 187. BUDA BÉLA: *A lélek egészsége. A mentálhigiénié*

mind pedig a közgondolkodás számára száműzött lett.⁴ A média emellett azt az érzést, reményt erősíti, hogy a halál legyőzhető, csak akarni kell és bátornak kell lenni, ahogy a különböző filmek főszereplői sugallják. Világunk szorongással teli ürességét a fogyasztói társadalom mérvadó tevékenységeivel töltjük ki. A halált és elmúlást igyekszünk nem tudomásul venni.⁵ Ezelőtt több évszázadig, évezredig a különböző történelmi korok társadalmának megvoltak a maga halál- és gyászritusai, amivel segítették a pszichológiai feldolgozást.⁶ Több évezredig az ember a családjá és barátai körében halt meg. A társadalmi előírások, egyházi rítusok megszabták, hogy kinek mit kell tenni, evvel segítve a folyamatot.⁷ A mai kor embere keresi az utat, hogyan nézzen szembe a halál tényével, és mit kezdjen a gyászával.

Dolgozatomban a XXI. századi temetőlátogatók körében a gyász lelki folyamatát, a gyászhoz kötődő szokásokat, viselkedéseket, és érzelmeket vizsgálom.

Noha a gyász az életciklus természetes része, nem igényel „normális esetben” ellátást, mégis sok ember megreked a gyász feldolgozásában. A temetőket naponta több száz, főként idős ember keresi fel, mivel a veszteségek nagy része az idősebb korhoz kötődik. Az idősebb generáció tehát különösen érintett e tekintetben. Ez a mai individualista kultúránkba súlyos problémákhoz vezet (alkoholizmus, depresszió).⁸ Az időseknek ugyanis nagyon gyakran magányosan, egyedül kell szembenéznie a veszteségeikkel. Éppen ezért rendkívül fontos, hogy feltárjuk, leírjuk és megértsük, mi jellemzi a temetőlátogatókat. Csak így tudunk majd alternatív javaslatokat kidolgozni az esetleges segítségnyújtáshoz, és kiutat mutatni a reménytelenségből.

alapkérdései. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2003, 190. ERŐS LÁSZLÓ – VEÉR ANDRÁS: *A halál enciklopédiája.* 1. köt. Glória Press, Budapest, 2001, 78.

A tabuk és tiltások a mai napig ott keletkeznek, ahol fertőzéssel ill. tisztátalansággal kapcsolódnak. A tabuban jelen van az elfojtott vágy, hogy érintkezzünk vele, de jelen van benne az érintéstől való félelem és rettegés is. Vö. MALCOLM B. HAMILTON: *Vallás, ember, társadalom.* Aduprint, Budapest, 1998, 154–157. KULCSÁR ZSUZSANNA: *Egészségpszichológia.* ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 1998, 146–149.

4 Vö. SZÁNTÓ JÁNOS: *Vallásosság egy szekularizált társadalomban.* Új Mandátum, Budapest, 1998, 319. A magyar halálkép alakulásáról, alakításáról lásd BERTA PÉTER: Hatalom, halálkép, normativitás. In uő. (szerk.): *Halál és kultúra. Tanulmányok a társadalomtudományok köréből.* 1. köt. Janus – Osiris, Budapest, 2001, 117–142, 117sk.

5 Vö. HANKISS ELEMÉR: *Az ezerarcú én.* Osiris, Budapest, 2005, 411–418.

6 POLCZ ALAINE: *Együtt az eltávozottal.* Jelenkor, Pécs, 2005, 10.

7 Vö. POLCZ ALAINE: *Ideje a meghalásnak.* 10. PILLING JÁNOS: i. m. 15.

8 Vö. ROLAND ANTHOLZER: i. m. 10.

Az életkor előrehaladtával nő a depresszió kialakulásának lehetősége. Vö. ARATÓ MIHÁLY – TURY FERENC: *Mindennapi lelki szenvedéseink.* Grafit, Budapest, 1995, 167.

1. FOGALMAK TISZTÁZÁSA

Dolgozatom megadott keretei miatt nem térhetek ki a halál filozófiai⁹ és teológiai problémájára,¹⁰ sem szociológiai, néprajzi¹¹, és irodalmi¹² vonatkozásaira. Dolgozatomban a pszichológia szemszögéből vizsgálom a gyászt, csak a legszükségesebbeket kölcsönzöm más tudomány területről, hogy a lélektani folyamatokat jobban megértsük.

1.1. A gyász fogalma

A gyászt sokféle szemszögből, sokféle módon definiálhatjuk. A Magyar Értelmező Kézisótár így írja le a gyászt: „Szeretett személy, különösen hozzátartozó halálán érzett fájdalom.”¹³ A Katolikus Lexikon a következőképpen határozza meg: a gyász „személy halála miatti szomorúság, mely külső magatartásban, ruházatban, étkezésben, hajviseletben kultúránként más módon nyilvánul meg”.¹⁴ A Katolikus Lexikon és az Értelmező Kézisótár definíciójának további része inkább a külsőségekre utal, amiben a gyász kifejeződik. Kunt szerint a gyász „nem más, mint a hiány reprezentálása,”¹⁵ ami az előzőekhez hasonló meghatározás. Dolgozatomban a Pszichológiai Lexikon megközelítését veszem kiindulási alapnak, amely szerint a gyász „lelki fájdalom egy ember elvesztésére adott reakcióként; gyakran kísérik a pszichés szenvedés tünetei, mint ahogy pszichoszomatikus tünetek is. Krízisállapot, amely szokásos lefolyás esetén kellő ideig tartó gyász munka után, azaz az elvesztett személyről való fokozatos, belső pszichés leválást követően a szenvedés tüneteinek leküzdéséhez vezet”.¹⁶ Pilling szerint: „A gyász a veszteség által kiváltott reakciók, magatartási formák együttese.”¹⁷ Adler fogalmazásában: „A gyász hangulata akkor lép fel, ha az embert olyan veszteség éri,

9 A 20. századi filozófiai thanatológia írásokat mutatja CSEJTEI DEZSŐ: *Filozófiai metszetek a halálról*. Pallas – Attraktor, Budapest, 2002, 8–9.

10 Az eszkatológiai traktátust jól összefoglalja Theodor Schneider (szerk.): *A Dogmatika Kézikönyve*. 2. köt. Vigilia, Budapest, 1997, 397–495.

11 A magyar parasztság halálképét, és a halottakkal kapcsolatos szokásokat lásd KUNT ERNŐ: *Az utolsó átváltozás, a magyar parasztság halálképe*. Gondolat, Budapest, 1987.

12 Szép összeállítást ad közre a magyar írók novelláiból az elmúlásról és a gyászról KÖRÖSSI P. JÓZSEF (szerk.): *A gyógyító halál. Magyar írók novellái az elmúlásról és a gyászról*. Palatinus, Budapest, 2000.

13 *Magyar Értelmező Kézisótár*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1975, 481.

14 VICZIÁN JÁNOS (szerk.): *Magyar Katolikus Lexikon*. 4. köt. Szent István Társulat, Budapest, 1998, 269. A Lexikon tovább részletezi a fontosabb idevágó szentírási helyeket, továbbá a népszokásokat, viseleteket, a gyászidő tájegységeként eltérő hosszúságát is.

15 KUNT ERNŐ: i. m. 186.

16 *Pszichológiai Lexikon*. Helikon, Budapest, 2007, 148.

17 PILLING JÁNOS: i. m. 27.

melyben nehezen talál vigaszt.”¹⁸ Freud szerint a gyász „rendszerint valamely szeretett személy vagy helyébe lépő absztrakció – haza, szabadság, eszmény stb. – elvesztésére adott reakció”.¹⁹

Röviden: „valamely veszteségélményre mindig gyásszal reagálunk”.²⁰ A veszteség lehet időleges (pl. egy betegség) vagy állandó (pl. valaki meghal). Sokféle veszteséget ismerünk pl. „saját vonzerő elvesztése, hajdani vitalitás elvesztése, önbecsülés elvesztése, valamilyen érzékelési és mozgási képesség elvesztése, szellemi képesség elvesztése, anyagi dolgok elvesztése, biztonságérzet elvesztése, egy ki nem használt esély elvesztése, munkahely elvesztése, egy szeretett személy elvesztése (pl. halál vagy válás).”²¹ A veszteségek nagy része az idősebb korhoz kötődik, éppen ezért kiemelten fontos a velük való foglalkozás.

1.2. A gyász lélektani fázisai

A gyász leírásához Pilling János már említett művét használom fel, az ő csoportosítása alapján ismertetem a gyász különböző szakaszait.

A szakirodalmak megkülönböztetnek „normál” és „komplikált” gyáaszt.²² A gyász speciális eseteinek külön szakirodalma van (pl.: öngyilkosság, gyilkosság, perinatális halál miatti gyász, holokauszt hatása stb.).²³ Dolgozatomban csak a „normál” gyásszal foglalkozom.

A veszteségek közül a halál, a szeretett személy elvesztése érinti az embert a legradikálisabban, és ez váltja ki a legintenzívebb érzéseket, mivel a halál örökre szól. A gyász a halál okozta veszteség által kiváltott reakciók, magatartásformák együttese. A gyász mindig egyéni, amit számos tényező határoz meg: az elhunyttal való kapcsolat jellege (pl. rokoni fokozat és személyes viszony), a halál módja (pl. „várt”, váratlan; természetes, nem természetes), a gyászoló életkora, neme, alapszemélyisége, előzetes életeseményei (pl. korábbi veszteségek), előzetes betegségei (pl. depresszió), aktuális pszichés státusa (pl. egyidejűleg több krízishelyzet), kulturális környezete, vallásossága, valamint a szociális kapcsolatrendszere.²⁴

18 ALFRED ADLER: *Emberismeret. Gyakorlati Individuálpszichológia*. Göncöl, Budapest, 1990, 213.

19 SIGMUND FREUD: Gyász és melankólia In *Válogatás az életműből*. Európa, budapest, 2003, 453.

20 ROLAND ANTHOLZER: i. m. 9.

21 Uo. 9–10.

22 Vö. ERICH LINDEMANN: Az akut gyász tünettana és kezelése. *Kharón, Thanatológiai Szemle* (1999) 2 13–26. 13. sk.

23 PILLING JÁNOS: i. m. 27.

24 Uo. 28. vö. ROLAND J. COMER: *A lélek betegségei. Pszichopatológia*. Osiris, Budapest, 2005, 236. Judith Viorst: *Szükséges veszteségeink*. Háttér, Budapest, 2002, 257. A krízisről lásd ÓNODY SAROLTA – VIKÁR GYÖRGY: A krízis. In Pável Magda (szerk.): *Életesemények lelki zavarai*. 1. köt. k. n., Budapest, 2004, 149–151.

A gyászfolyamatok leírásai mindig egyéni, „statisztikai átlagot képviselő, didaktikus célú absztrakcióknak tekinthetőek”. A gyász pszichés folyamatainak általános leírása az egyéni jellegzetességek miatt is nehéz feladat. Emiatt a szakirodalomban sem egységes a gyász fázisainak beosztása és a fázisok száma. Így több szerző három, négy, öt fázist is megkülönböztet. A kezdeti modellek általában három fázist különítenek el: érzelmi sokk, a veszteség tudatosulása, felépülés. A későbbi szerzők az első és utolsó fázissal egyetértve, a veszteség tudatosulását további fázisokra bontották, így alakítva ki a négy vagy öt fázison alapuló modelleket. A modellek sokfélesége is bizonyítja, hogy a gyász annyira összetett folyamat, hogy nehezen osztható fel élesen elkülönülő szakaszokra. A háromszakasos modellek ugyan jól és élesebben elkülöníthető szakaszokat különböztetnek meg, de a középső és leghosszabb szakasz jelentős változásait nem tárják fel. A négy vagy öt fázist leíró modellek felosztása pedig sokszor önkényes.²⁵

Pilling a gyakorlat szempontjából különítette el a legfontosabb szakaszokat, melyek között átmenetek vannak. Ezek a következő stádiumok: anticipációs gyász – sokk – kontrollált szakasz – tudatosulás – átdolgozás – adaptáció. A modell ötfázisú, az anticipációs gyász fogalmával kiegészítve. A továbbiakban az egyes szakaszok jellemző jegyeit ismertetem Pilling műve alapján.²⁶

Az anticipációs vagy megelőlegző gyászról akkor beszélünk, amikor azok az emberek, akiknek hozzátartozói életveszélyben vannak (pl. háborúban lévő katona vagy haldokló beteg), gyakran foglalkoznak szerettük halálának lehetőségével, ezáltal a bekövetkező halál kevésbé rázza meg őket, mivel a veszteség átélése már a haláleset előtt megkezdődött, ami könnyíti a tényleges halál elviselését. Azonban ennek ellenkezője is bekövetkezhet, még szorosabb kapcsolat is kialakulhat, ami nehezebbé teheti a gyász feldolgozását.²⁷

Az első fázis a „**sokk**”. A halál váratlan hírére a legtöbb ember érzelmileg megbénul, kiüresedettnek érzi magát, máskor az érzelmek sokasága tör rá. Sokan a halálhírré tagadással válaszolnak: „Ez nem lehet igaz.” Úgy érzik, nem tudnak tisztán gondolkodni, válaszolni. Éppen ez az állapot lehet a konfliktusok forrása hozzátartozók között, mivel tévesen a közömbösség érzését keltheti a kívülállókban. Előfordulhat azonban az is, hogy ellentétes, azaz erős érzelmi vihart, kontrollálatlan érzelmi kitöréseket vált ki a halálhír a hozzátartozóban. A sokk fázisának időszaka néhány perctől egy-két napig is eltarthat. Hossza annál hosszabb lehet, minél váratlanabb a veszteség.²⁸

25 PILLING JÁNOS: i. m. 28. vö. ROLAND ANTHOLZER: i. m. 11.

26 PILLING JÁNOS: i. m. 27–31.

27 Uo. 31.

28 Uo. 31. vö. ISIDOR BAUMGARTNER: i. m. 188–189. BAGDY EMŐKE: *Határmezsgyén. A halál és a gyász.* In Jelenits István – Tomcsányi Teodóra (szerk.): *Lelki jelenségek és zavarok. Tanulmányok a vallás és a*

A sokk időszakát a **kontrollált szakasz** követi, amikor a hozzátartozóban tudatosul, hogy a halálessettel kapcsolatban számos teendője van. A temetéssel kapcsolatos ügyintézés olyan feladatokat követel a gyászoló hozzátartozótól, melyek megpróbáltatásokat jelenthetnek számára. A hozzátartozók sokszor tehetetlenséget éreznek, önbizalmuk csökken, mivel szembesülnek azzal a ténnyel, hogy ezeket a tevékenységeket az elhunyt nélkül kell elvégezniük. Emellett a világot is álomszerűnek, ködösnek érezhetik. Egyes hozzátartozók ebben az időszakban túlságosan passzívak, míg mások túlságosan aktívak, hogy fokozott tevékenységgel eltereljék figyelmüket a veszteségről. Előtérbe kerül a haláleset miatt érzett düh, vádaskodás, ingerlékenység és bizalmatlanság. A kontrollált szakasz a temetésig tart, de ha a temetés időpontja eltolódik (pl. urnás temetésnél), már korábban megjelenhetnek a következő szakaszra jellemző jegyek.²⁹

A következő szakasz a **tudatosulás**. A temetésen való részvétel nagyon fontos a gyász szempontjából, ugyanis a temetés tudatosítja a hozzátartozóban az elválást; lehetőséget biztosít, hogy a hozzátartozó kifejezze az érzelmeit; valamint a közösség, vallás vagy filozófia támaszt nyújtson a hozzátartozónak. Sok ember azt gondolja, hogy a temetés után már elviselhetőbb lesz a gyász. Ez azonban nem így van. Éppen a temetést követően lesz a legnehezebb a hozzátartozónak. Amíg ugyanis a temetés intézése lekötötte, addig nem szembesülhetett a veszteséggel, a korábban háttérbe szorult gondolatokkal, emlékekkel, érzésekkel. További problémát jelent, hogy akik eddig esetleg segítettek, vigaszt és támaszt nyújtottak, most magára hagyják a gyászoló hozzátartozót, aki ekkor éli át „a gyász legösszetettebb szakaszát”.³⁰

Az érzelmek kontrollálhatatlannak tűnő módon változhatnak egymást: szomorúság, megkönnyebbülés, magány, tehetetlenség, megsemmisültség, kiüresedtség, félelem, szorongás, harag. A legtöbb gyászoló hozzátartozóban fokozódik a büntudat az elkövetett vagy meg nem tett dolgok miatt, evvel együtt fokozódik az önvád.³¹

A gondolkodásában is változások mennek végbe. A gyászoló úgy érzi, hogy saját énjének egy része megcsonkult vagy megszűnt. Gondolatai középpontjában az elhunyt áll, akinek emléke sokszor váratlanul, tolokodóan tör elő, amin képtelen uralni. A gondolkodás ebben az időszakban sokszor regresszív jegyeket hordoz, amely korábbi életszakaszokra jellemző. Így például a gyermekekre jellemző mágikus gondolatokat (pl. a halott lelke lepke formájában tér vissza), omnipotens gondolatokat (pl. én vagyok

lélektan határterületeiről. k. n. Szeged, 1988, 224. JUDY TATELBAUM: *Bátorság a gyászhoz.* Pont, Budapest, 1998, 29–31.

29 PILLING JÁNOS: i. m. 31–32.

30 Uo. 32. vö. ELISABETH KÜBLER-ROSS: *Éretté válni a halálra.* Korda, Kecskemét, 2002, 110.

31 PILLING JÁNOS: i. m. 32–33.

a felelős a haláláért, mert kívántam) vagy szimplifikáló gondolatokat (pl. az orvos tehet mindenről). Gyakori ebben az időszakban a halott jelenlétének érzése illúziók ill. akusztikus vagy vizuális hallucinációk formájában (pl. hallja a halott légzését, vagy látni véli az elhunytat az utcán). Ezek a jelenségek a gyász természetes velejárói és nem jelentenek pszichózist.³²

Emellett a gyászoló hozzátartozók magatartására jellemző lesz a szóragozottság, a döntésképtelenség vagy éppen a gyors döntések meghozatala. Egyidejűleg jellemző a halottal folytatott belső párbeszéd, az álomban megjelenő elhunyt valóságosnak érzékelése, az elhunytra jellemző magatartásformák és életstílus részleges átvétele vagy az elkerülő magatartás az elhunyt emlékétől (pl. az elhunyttal kapcsolatos helyek, tevékenységek, temető látogatásának kerülése).³³

Megváltoznak a gyászoló másokkal fenntartott kapcsolatai is. A legtöbben kerülnek a társaságot, visszahúzódóbbá válnak. Mások iránt korábban érzett gyengédebb érzések megszűnésével megnőhet az ellenségeskedés és ingerlékenység. A társas kapcsolatokra jellemző az ambivalencia: az egyedüllét, magány iránti vágy és a másokkal való beszélgetés iránti vágy (beszélgetés a halálesetről, gyászról) amelyek váltják egymást; a gyászoló hol azt szeretné, hogy vele foglalkozzanak és valaki meghallgassa őt, hol pedig arra vágyik, hogy hagyják egyedül.³⁴

A tudatosulás szakaszában a fent említettek mellé testi tünetek is társulhatnak. A gyász kezdeti szakaszában gyakran ún. szomatikus distressz állapot lesz jellemző, azaz a hirtelen fellépő testi tünetek (torokszorítás, fulladásérzet, légszomj, gyakori sóhajtozás, gyomor-összeszűkülés) mellé a szomorúság és feszültség érzése párosul. Ezek a tünetek olyan helyzetekben jelennek meg, amelyekben a hozzátartozó az elhunytra kell, hogy emlékezzen (pl. részvétnyilvánítás). A gyász későbbi időszakában a váratlan, rövid ideig tartó rosszulletek enyhülnek, de más testi tünetek tartóssá válhatnak (pl. álmatlanság, étvágytalanság, gyengeség, libidó csökkenése... vagy akár az elhunyt életének utolsó időszakára jellemző tünetek vélt vagy valós megjelenése).³⁵

Az **átdolgozás** fázisában az előző fázisra jellemző tolokodó emlékképek és gondolatok helyét átveszi a tudatos emlékezés. A fájdalmas emlékek között egyre több a szép emlék. A gyászoló hozzátartozó gondolatainak középpontjában még mindig az elhunyt áll,

32 Uo. 33. vö. VERENA KAST: *A gyász. Egy lelki folyamat stádiumai és esélyei*. Park, Budapest, 2002, 66–71.

33 PILLING JÁNOS: i. m. 33.

34 Uo. 33–34.

35 Uo. 34. vö. ERICH LINDEMANN: i. m. 14–15. Élettárs elvesztése 6 hét után még hónapokig tartó immunszuppresszióval társulhat. BUDA BÉLA – KOPP MÁRIA (szerk.): *Magatartástudományok*. Medicina, Budapest, 2001, 259.

de a tünetek intenzitása csökken, az elkerülő magatartás oldódik és nő a racionális elfogadás. A gyászolóban erősödik az az érzés, hogy veszteségét fel tudja dolgozni.

A tudatosulás és az átdolgozás időszaka Pilling szerint általában hónapokig tart, és egymástól nem élesen különül el a két fázis. Ezek a hónapok azonban hullámzóak, mivel az évfordulók (pl. névnap, születésnap, esetleg házasságkötés napja) és az ünnepek (pl. karácsony, húsvét, halottak napja, esetleg anyák napja) újra felerősíthetik a már csökkent tüneteket.³⁶

A gyász utolsó szakasza az **adaptáció**. A gyász feldolgozása nem azt jelenti, hogy a hozzátartozónak el kell felejtienie a szeretett elhunyt személyt, hanem, hogy az elhunyt emléke úgy él tovább benne, hogy emellett képes a megfelelő életvitelre. A gyászoló az elhunyra nem mint külső létezőre, hanem mint belső alakra (emlékképre) gondol. Anélkül tud az elhunyról beszélni, hogy ez reménytelenséget, kilátástalanságot keltene benne. Újra tud az elhunyt miatti büntudat nélkül örülni az élet szépségeinek. Megszilárdul a self-integráció érzése, azaz a gyászoló tudja, hogy képes az élete folytatására, vannak céljai. Emellett gondolkodása és magatartása kifelé fordul és a jövőre irányul. Korábbi szociális kapcsolatai megújulhatnak, és képessé válhat örömteli kapcsolatokat kialakítani. Megszűnnek a gyásszal összefüggő testi tünetek is.³⁷ Új egyensúlyi állapot jön létre, amelynek végén egyesek pszichésen gyengébbnek, sebezhetőnek érzik magukat, mások pedig éppen növelni tudják énjüket a gyász során szerzett tapasztalatok alapján.

A gyász rendkívül intenzív tüneteket produkáló kezdeti szakasza 1-3 hónapon belül mérséklődik, mégis az adaptáció ritkán következik be egy évnél korábban az ünnepek és évfordulók miatt, amelyek a gyászt felerősíthetik. Számos körülmény azonban akadályozhatja a halál okozta veszteség feldolgozását egy éven belül (öngyilkosság, gyilkosság miatti gyász).³⁸

„Akkor tekinthető a veszteség feldolgozottnak, ha az adaptációra jellemző jegyek együttesen fennállnak, vagyis ha a gyászoló az elhunyt emlékével együtt képessé válik életének megfelelő folytatására.”³⁹

1.3. Gyázmunka a temetőben

Az idősödő ember kénytelen szembesülni a halállal, mert kortársai, szülei, szerettei meghalnak. Gyakran jár a temetőbe, hogy ápolja a megholtak emlékét. A XX. század

36 PILLING JÁNOS: i. m. 34. vö. JUDITH VIORST: i. m. 267. ROLAND J. COMER: i. m. 237.

37 PILLING JÁNOS: i. m. 34–35.; vö. ISIDOR BAUMGARTNER: i. m. 192.; JUDY TATELBAUM: i. m. 46–48.

38 PILLING JÁNOS: i. m. 35–36.

39 PILLING JÁNOS: i. m. 36.

fordulójaig azonban csak nagypénteken, mindenszentekkor és a temetések alkalmával keresték fel a sírokat.⁴⁰ Mivel a mai társadalomban a halál kellemetlen, tiltott téma, ezért a temetési és gyászolási szokások felszínesek. A rohanó világban már a temetést követően sem emlékeznek az elhunytakra, sírjaikat a fiatal generáció sem gondolja. Ezt tapasztalva az idősek számára a halál a teljes csődöt jelenti.⁴¹ Ezért sok ember nem tud⁴² és nem is akar kijárni a sírt gondozni vagy nem szán rá időt.⁴³

Worden alapján a gyászmunkának négy fő célja van: 1. elfogadni a veszteség valóságát; 2. átélni a gyász fájdalmát; 3. alkalmazkodni ahhoz a környezethez, amiben az elhunyt már nincs jelen; 4. érzelmileg átértékelni az elhunyttal való kapcsolatot, és képessé válni az élet folytatására.⁴⁴ Ezeket a lépéseket a temető és a sír gondozása elősegítheti. A sír szembesít a kegyetlen valósággal és fájdalmas érzelmeket kelt a gyászolóban. Emellett gyorsíthatja a gyászmunkát, ha a temetőben ismerősökkel találkozik a gyászoló, vagy ismerősöket szerez magának, akikkel megbeszélheti veszteségét.⁴⁵

Fontos a gyászmunka segítése a különböző szolgáltatásokon keresztül.⁴⁶ A sikeres gyászmunka elvégzéséhez intézményeket is állítottak fel, pl. a Gadara Ház Békéscsabán.⁴⁷ A segítő szerepe, hogy segítse a veszteség felismerését, elfogadását; támaszt nyújtson és bátorítson új kapcsolatok kialakítására.⁴⁸ Azonban a segítő személyzet nem helyettesítheti a természetes környezetet.

Az egyházaknak ezért kellene, hogy olyan csoportokat, közösségeket hozzon létre, ahol a gyászolók családi körülmények között találkozhatnak egymással, és egymást segítsék a veszteségük feldolgozásában.

2. CÉLKITŰZÉSEK

A vizsgálat célja:

1. Feltárni a temetőbe látogatók gyászmagatartásának (viselkedéseinek, attitűdjeinek,

40 ORTUTAY GYULA et al. (szerk.): *Magyar Néprajzi Lexikon*. 4. köt. Akadémiai, Budapest, 1981, 447.

41 BUDA BÉLA: i. m. 199.

42 VÖ. PILLING JÁNOS: i. m. 33.

43 POLCZ ALAINE: *Együtt az eltávozottal*. 37.

44 MARK D. MILLER et al.: Interperszonális pszichoterápia alkalmazása a gyással összefüggő depresszióban házastársukat elveszített időseknél. *Kharón, Thanatológiai Szemle* 3. (1999) 46–70, F. 48.

45 VÖ. FEUER MÁRIA: *A nagy megpróbáltatás*. Saxum, Budapest, 1999, 146.

46 Lásd COLIN MURRAY PARKES: Gyász. In Cseri Péter (szerk.): *Segítségnyújtás a végeken*. Magyar Hospice-Palliatív Egyesület, Budapest, 2002, 99–130, 110–118.

47 VÖ. DÁVIDNÉ B. HIDVÉGI JULIANNA: Kötődés és elválás: A gyász feldolgozása. In Járó Katalin (szerk.): *Sors mint döntés. Az érzelmek felfedezése és felszabadítása*. Helikon, Budapest, 2005, 384–402. 385.

48 CAROL R. SMITH: Gyász. In Cseri Péter (szerk.): *Segítségnyújtás a végeken*. Magyar Hospice-Palliatív Egyesület, Budapest, 2002, 215–226. 225–226.

érzelmeinek) világát azok körében, akik gyakran (legalább havonta) és több éve (azaz a gyászév letelte után is) járnak a temetőbe, hogy elhunyt hozzátartozóik sírjait felkeressék.

2. Feltárni, hogy vajon a fent említett temetőlátogatók milyen szinten végezték el a gyásmunkát, és melyik gyászfázisba sorolhatók be.

3. Feltárni, hogy a temetőlátogató gyászolóknak nyújt-e segítséget a gyásmunkában a vallásuk és hitük.

A vizsgálatokhoz saját, a szakirodalom alapján egyénileg összeállított teljesen új és egyedülálló kérdőívet készítettünk a tudományos igényeknek megfelelően.⁴⁹

Hipotézisünk, hogy a temetőlátogatók nem megszokásból járnak a temetőbe, hanem a temetőlátogatás segítséget nyújt az eredményes gyásmunka elvégzéséhez, ahogy a vallás és a hit is. Feltételezésünk szerint az évek óta temetőlátogatók nagy többsége sikeresen elvégezte a gyásmunkát, és feldolgozta a veszteséget, azaz az „adaptív” fázisban⁵⁰ van, már csupán kegyelettel adózik elhunyt szerettének.

3. MÓDSZER ÉS MINTAVÉTEL

3.1. Módszer

A vizsgálat eszköze egy, a szakirodalom alapján összeállított egyedi kérdőív, amelynek fő része 30 gyással kapcsolatos kijelentést tartalmazó Likert-féle skálából áll,⁵¹ amelyen a vizsgálati személynek 1-7 ponttal kell kifejeznie az adott kijelentéssel való egyetértése mértékét. A teljes egyetértés 7, a teljes elutasítás pedig 1. A skála állításai a szakirodalom szerinti (korai) gyászra jellemző érzéseket, véleményeket tartalmazzák. A vizsgálat során arra vagyunk kíváncsiak, hogy ezek az állítások mennyire jellemzőek a több éve a temetőbe gyakran kijáró gyászoló személyekre. A skála további zárt kérdésekkel és skálákkal lett kiegészítve, amelyet a kérdőív leírásánál és értékelésénél ismertettünk. A kapott eredményeket kódoltuk és rögzítettük számítógépen, majd Microsoft Office Excel 2003 és SigmaStat 3.1 statisztikai program segítségével dolgoztuk fel. A kérdőívet a mellékletben közöljük.

49 Lásd a 3.2. pontban.

50 Vö. PILLING JÁNOS: i. m. 34–36.

51 Vö. EARL BABBIE: *A társadalomtudományi kutatás gyakorlata*. Balassi, Budapest, 1996, 459–460. SZOKOLSZKY ÁGNES: *Kutatómunka a pszichológiában*. Osiris, Budapest, 2004, 370–372.

3.2. A kérdőív

Dolgozatomban a hosszú ideje és gyakran temetőbe járók gyászát kívánom feltárni. Ennek legjobb módja a kérdőíves mintavétel, így több személy véleményét, attitűdjét, érzéseit ismerhetjük meg. A kutatási terv⁵² első lépéseként megfogalmaztuk a problémákat és a célokat, majd megkezdődött a szakirodalom áttekintése. Ezután következett a kérdőív megszerkesztése, kipróbálása és a mérés.⁵³ A vizsgálat alanyai egyértelműen a temetőbe járók közül kerültek ki, így a vizsgálat első helyszíne a temető volt. Majd olyan személyeket vizsgáltunk, akik vallásosak és temetőlátogatók, ezért a második helyszín a templom volt, két városban (Sopron, Szeged).

A kérdőív kérdései tényszerű információkra (pl. 21. kérdés), viselkedésre (pl. 40. kérdés), nézetekre, vélekedésekre (pl. 24. kérdés), véleményre, attitűdre (pl. 51. kérdés), motivációkra (pl. 37. kérdés), és személyiségjellemzőkre (pl. 31. kérdés) irányultak.

A kérdőív bevezető része ismerteti a vizsgálat célját, kéri az őszinte válaszadást, emellett hangsúlyozza a válaszadás önkéntességét, garantálja az adatok bizalmas kezelését és felhívja a figyelmet, hogy az adatgyűjtés anonim. A záró részben megköszönjük a válaszokat. A tartalmi rész magába foglalja a fő kérdéseket (24–55. kérdések),⁵⁴ amit egy ráhangoló, ismertető rész előz meg. Ezek előtt található a kérdőív legelején az ún. demográfiai kérdések, melyek a nemre, életkorra, szocioökonómiai státusra (iskolai végzettségre) irányulnak. Majd következnek az istenhitre és a vallásosságra irányuló kérdések (hit és vallásosság mértéke, egyházhoz való tartozás, templomba járás gyakorisága, hittani ismeretekben való jártasság). Ezt követik a temetőlátogatás szokásaira vonatkozó kérdések (temetőlátogatás gyakorisága, hossza, kivel jár a temetőbe, mit, mennyiért visz magával, kihez megy a temetőbe, az elhunyt hozzátartozó mikor és milyen halállal halt meg).⁵⁵

A kérdések és állítások egyszerűen, röviden és világosan megfogalmazottak, idegen szakkifejezések nélkül. Egy dologra irányulnak és nem sugalmazóak. Nem hipotetikusak, kerülnek a negatív kérdéseket, nem ítélnek meg kedvezőtlenül senkit.⁵⁶

A kérdőívvel a megszerkesztést követően a soproni Szent György Plébánián készítettünk próbafelvételt.⁵⁷ A szegedi adatgyűjtéshez a kérdőíven a következőket változtattuk meg: kiegészítettük a temetőlátogatás hosszára vonatkozó kérdéssel (14.

52 Vö. EARL BABBIE: i. m. 133–135.

53 A kérdőívet lásd a mellékletben.

54 Likert-féle skála alkalmazása.

55 Ezek a kérdések mind segítenek, hogy még pontosabban sikerüljön a megkérdezett személyek gyászát leírni. SZOKOLSZKY ÁGNES: i. m. 343–347.

56 Uo. 349–350.

57 Uo. 351–353.

A próbafelvétel 2007. augusztus 2–6. között történt.

kérdés)⁵⁸; eltöröltük a keresetre vonatkozó kérdést⁵⁹; a 34. és 48. állítás tagadó voltát megszüntettük⁶⁰; 45. állítást megváltoztattuk⁶¹; kiegészítettük az 51–55. kérdéssel, amelyek a vizsgált személy érzéseire vonatkoznak.⁶²

3.3. A vizsgálati minta

A vizsgálati személyek olyan emberek voltak, akik valamelyik hozzátartozójuk halálát követően túl vannak a gyászéven (azaz a hozzátartozó személy halála óta legalább egy év eltelt⁶³) és rendszeres temetőlátogatók.⁶⁴ Ezt a két feltételt a kérdőívet kiosztó személyek ismertették. A kiküldött, illetve kiadott kérdőívek száma közel 200 volt, melyből 102 kérdőívet kaptunk vissza.⁶⁵ A vizsgálat Magyarországon két, egymástól több mint 400 kilométerre lévő városban történt, Sopronban és Szegeden. Sopronban kérdőíves interjú során,⁶⁶ közvetlen személyes interakció keretében, hagyományos adatrögzítéssel, standardizált módon 30 fő (29%) töltötte ki a kérdőívet a temetőben (a továbbiakban a hivatkozás: „soproni temető”). Emellett 25 fő (25%) önállóan, felügyelet nélkül, a soproni Szent György Plébánián keresztül eljuttatva⁶⁷ (kb. 50 db kérdőívet kapott összesen a Plébánia) és összegyűjtve (a továbbiakban a hivatkozás: „soproni templom”). Szegeden három plébánia (Felsőváros, Újszeged, Móraváros) összesen kb. 120 db kérdőívet kapott, és juttatott el a temetőlátogató híveknek,⁶⁸ amit összesen 47 személy (46%) töltött ki önállóan, felügyelet nélkül, és jutott vissza a plébániákra (Felsőváros: 20 db, Újszeged: 14 db, Móraváros: 13 db), ahol összegyűjtötték és továbbították felénk (a továbbiakban

58 Ebből a motiváltságra lehet következtetni: mennyi időt szán (akár hetente többször is) a temetőlátogatásra.

59 Nem hozta a kívánt eredményt, azaz a keresethez képest mennyit költ egy-egy temetőlátogatáskor.

60 Önkitöltésnél problémát okozhat, hogy a tagadás tagadása az állítás.

61 A „csak” szócska eltörlésével, mert szűkült a jelentése az állításnak.

62 Az eredményeknél részletezve.

63 Felső határ nem volt. Több olyan vizsgálati személy volt, aki több mint 30 éve veszítette el hozzátartozóját. Az egy év azért fontos, hogy a gyászoló az összes évfordulót, ünnepet átélje az elhunyt nélkül. Ennek jelentősége a gyász fázisainak (átdolgozás) leírásánál található.

64 Nem reprezentatív, mindenkire általánosítható következtetéseket nem vonhatunk le az eredmények alapján.

65 50%-os a válaszarány, ami megfelelő. Vö. EARL BABBIE: i. m. 283.

66 A mintavétel 2007. augusztus 7–21. között történt a hétvégéket, az ünnepnapokat (aug. 15. és 20.), valamint az esős napszakokat nem számítva, 9–18 óra között a soproni Szent Mihály Temetőben, a főútvonalak mentén, a bejáratától nem messze, a temetőbe befelé tartók között, akik nem viseltek gyászruhát, a kérdezés általános szabályai szerint. Vö. EARL BABBIE: i. m. 287–290. SZOKOLSKY ÁGNES: i. m. 333–335. HÉRA GÁBOR – LIGETI GYÖRGY: *Módszertan – bevezetés a társadalmi jelenségek kutatásába*. Osiris, Budapest, 2005, 191–197.

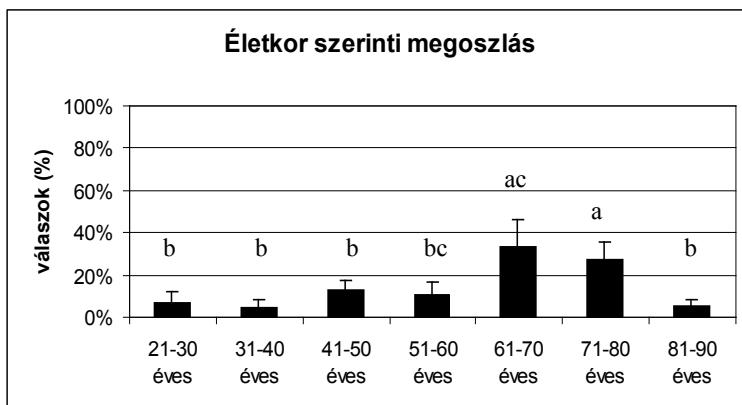
67 A mintavétel 2007. augusztus 6–24. között történt a plébánián.

68 A mintavétel 2007. október 12–november 16. között történt a három plébánián.

a hivatkozás: „szegedi templom”).⁶⁹ A vizsgálatban való részvétel önkéntesen történt, és a résztvevők számára teljes anonimitást biztosítottunk.

A 102 fő nemek szerinti megoszlása a következő: 18% férfi, 82 % nő⁷⁰ (soproni temető: 27% férfi, 73% nő; soproni templom: 12% férfi, 88% nő; szegedi templom: 15% férfi, 85% nő).

A 102 fő életkora 23 évestől a 90 évesig terjed (1. ábra). Az átlagéletkor⁷¹: 60,93 év (soproni temető: 59 év; soproni templom: 65,28 év; szeged templom: 58,53 év).⁷²

1. ábra⁷³

A kérdőívet kitöltők 95%-a városban, 5%-a falun lakó (soproni temető: 93% város, 7% falu; soproni templom: 96% város, 4% falu; szegedi templom: 96% város, 4% falu).

A 102 fő iskolai végzettsége a következő: 12% alapfokú, 54% középfokú, 34% felsőfokú (soproni temető: 20% alapfokú, 50% középfokú, 30% felsőfokú; soproni templom: 12% alapfokú, 68% középfokú, 20% felsőfokú; szegedi templom: 4% alapfokú, 43% középfokú, 53% felsőfokú⁷⁴).

69 A kérdőívhez szükséges ajánlást és engedélyeket csatoltuk mellékletként.

70 A kérdőívet kitöltők többsége nő. A gyászban nemi különbségek mutatkoznak. A nők a férfiakhoz képest erősebben élik át a szomorúságot és a büntudatot. A nők általában keresik az emberek segítségét és könnyebben beszélnek az érzéseikről. Vö. PILLING JÁNOS: i. m. 36.

71 Az életkor meghatározza a gyász kifejezésének módját és a gyázmunkát. Vö. COLIN MURRAY PARKES: i. m. 103.

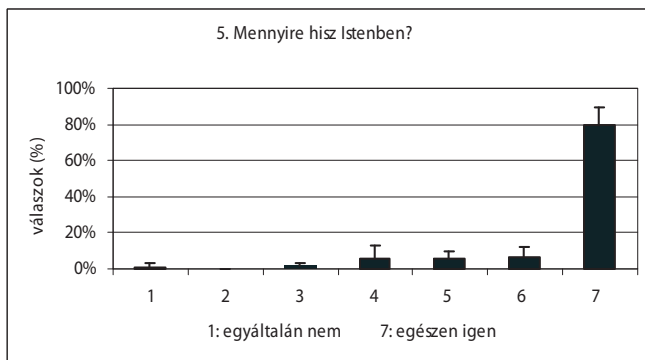
72 Az életkor szerinti megoszlás jól mutatja arányaiban, hogy melyik korosztály jár leginkább a temetőbe és a templomba. Ők a 60–80 év közöttiek. (A fiatalabbakat általában nem foglalkoztatja a halál és a vallás, 80 év felett pedig nő a mortalitás.)

73 A három helyszínen kapott eredmények átlagának statisztikai kiértékelése Sigmastat 3.1. szoftver segítségével történt. Az ábrákon a továbbiakban az átlagokat + s.e. tüntettük fel. A mintákat variancia analízisnek vetettük alá és az átlagok közötti szignifikáns különbségeket 0,05 valószínűségi szinten állapítottuk meg. A különböző betűvel jelölt átlagok egymástól 0,05 valószínűségi szinten térnek el. n=3

74 A szegedi templomokból származó kérdőívek többségét felsőfokú végzettségűek (nők!) töltötték ki.

A vallásosság sokdimenziójú jelenség. Nem dönthető el egyetlen vizsgálati kritérium alapján.⁷⁵ Ezért több kérdés alapján vizsgáljuk a mintánkban is.

Az adatok azt mutatják, hogy a vizsgálatban részt vevők többsége vallását gyakorló katolikus hívő. A kérdőívet kitöltők szignifikáns többsége, összesen 80% (soproni temető: 70%; soproni templom: 80%; szegedi templom: 89%) teljes mértékben hisz Istenben. A soproni temetőben válaszolók csak 70%-a hisz teljes mértékben Istenben, és találunk olyan személyt is, aki egyáltalán nem hisz Istenben (2.ábra).⁷⁶

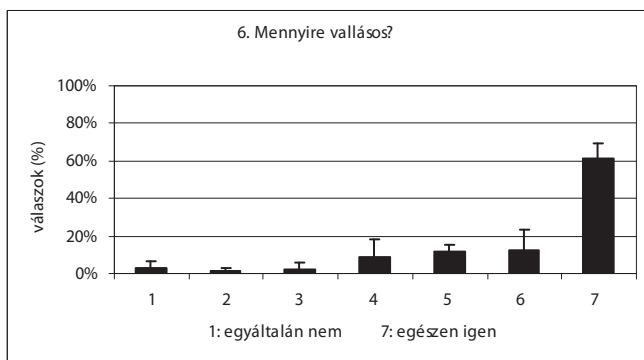
2. ábra⁷⁷

A 102 fő közül szignifikánsan a többség (61%) saját önbesorolása alapján teljes mértékben vallásos (soproni temető: 53%; soproni templom: 60%; szegedi templom: 70%). A soproni temetőben válaszolók 53%-a tartja magát teljes mértékben vallásosnak. A 102 személy közül 3% állítja magáról, hogy egyáltalán nem vallásos (soproni temető: 7%; soproni templom: 0%; szegedi templom: 2%). A soproni temetőben válaszolók 7%-a tartja magát egyáltalán nem vallásosnak (3. ábra).

75 Vö. TOMKA MIKLÓS: *Vallásszociológiai szöveggyűjtemény*. Tankönyvkiadó, Budapest, 1994, 114–115.

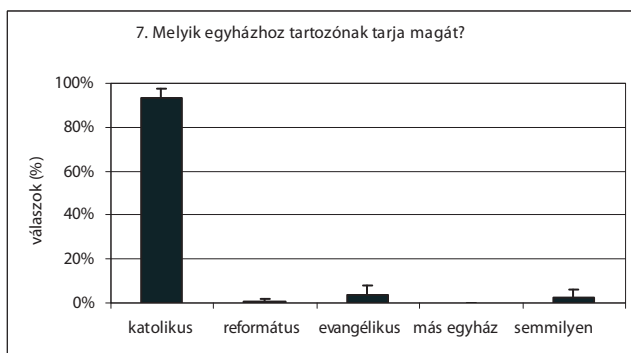
76 Ez az adat jól egybevághat Aries megállapításával, hogy temetőbe azok is járnak, akik nem vallásosak. Vö. PHILIPPE ARIÉS: 392. Sőt, mintánkban a nem vallásosak is hetente, vagy gyakrabban járnak a temetőbe!

77 A továbbiakban minden ábrán a kérdés sorszáma és a hozzátartozó kérdés vagy állítás látható.

3. ábra

A 102 válaszadó 93%-a katolikus (soproni temető: 90%; soproni templom: 92%; szegedi templom: 98%).⁷⁸ Csak a soproni temetőben volt 7%, akik semmilyen egyházhoz sem tartoznak állításuk szerint (4. ábra).

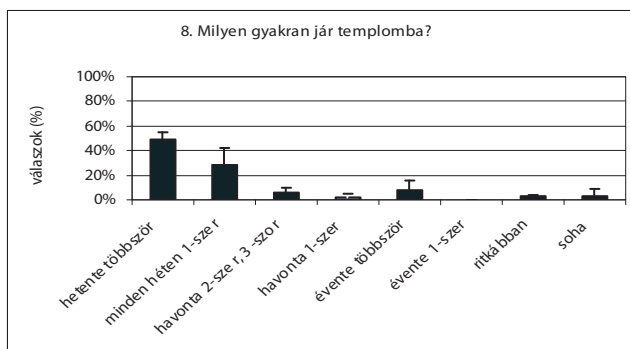

4. ábra

Az összes válaszolók 49 %-a hetente többször jár templomba (soproni temető: 43%; soproni templom: 56%; szegedi templom: 47%),⁷⁹ és 77%-a hetente vagy többször jár templomba. Csupán a soproni temetőben válaszolók 10%-a soha nem jár templomba (5.ábra).

⁷⁸ 2001. évi népszámlálás adatai alapján Szeged: 168.273-ból 92.739 katolikus (67.); Sopron 56.175-ből 38.789 katolikus (71.)

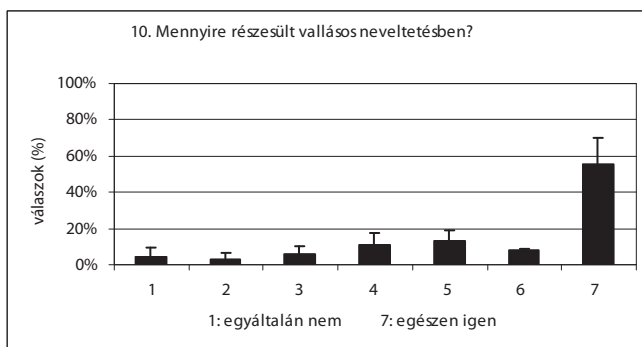
⁷⁹ A kérdés félrevezető lehet, mert nem tudni, milyen fontos a templomi szertartás. Vö. TOMKA MIKLÓS: i. m. 89–102.

5. ábra

Az összes válaszoló 98%-a részesült hittan oktatásban (soproni temető: 100%; soproni templom: 96%; szegedi templom: 98%). Tehát az önmagukat teljes mértékben nem istenhívőknek tartók is részesültek hittan oktatásban. Ezzel a kérdéssel és a következő kettővel, ami a vallásos neveltetésre és egy hittétel elfogadására kérdez rá, a vizsgált személyek feltámadással, halál utáni étellel kapcsolatos hittani ismereteire vagyunk kíváncsiak. Ennek alapján érthetjük meg, miért imádkoznak pl. a sírnál (az elhunytért) a gyászolók.

A 102 megkérdezett szignifikáns többsége (55 %) mondta, hogy teljes mértékben vallásos neveltetésben részesült (soproni temető: 47%; soproni templom: 72%; szegedi templom: 47%), míg összesen 4% állította azt, hogy egyáltalán nem részesült vallásos neveltetésben (soproni temető: 10%⁸⁰; soproni templom: 0%; szegedi templom: 2%) (6.ábra).

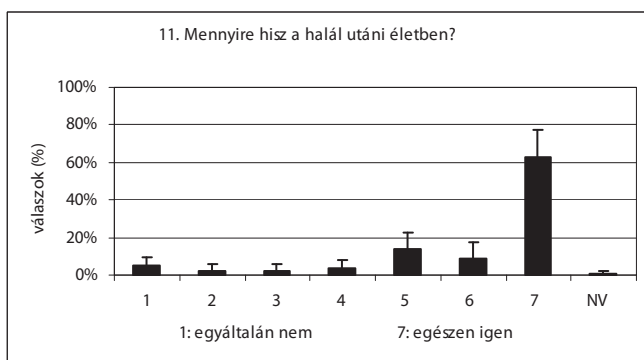
6. ábra

Az összes válaszadó szignifikáns többsége (63%) hisz a halál utáni életben (soproni temető: 47%; soproni templom: 72%; szegedi templom: 70%). Ez az istenhítchez képest,

80 Nincsenek köztük ateisták, éppen ellenkezőleg!

ahol 80% teljes mértékben hisz Istenben, alacsonyabb érték. A soproni temetőben vizsgált személyek csupán 47%-a hisz teljes mértékben a halál utáni életben (7. ábra). A 102 személy 5%-a egyáltalán nem hisz a halál utáni életben (soproni temető: 10%; soproni templom: 4%; szegedi templom: 2%), ami magasabb szám, mint az Istenben teljes mértékben nem hívők száma.

Alszeghy szerint még a gyakorló keresztények között is alacsony azok száma, akik hisznek a túlvilági életben. Jóval nagyobb azoké, akik előbb elfogadják Krisztus feltámadását, mint az egyes emberek személyes halhatatlanságát, amit a Katolikus Egyház tanít.⁸¹

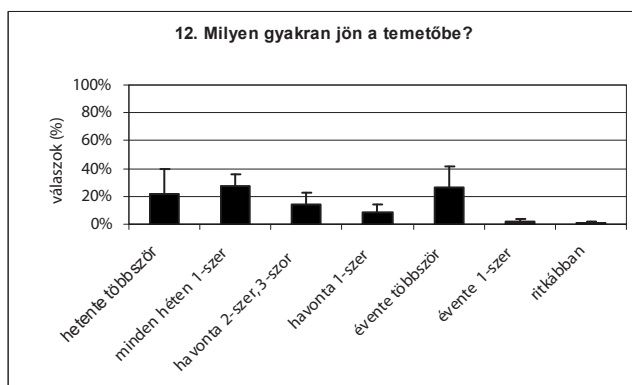
7. ábra⁸²

A 102 megkérdezett 48%-a hetente vagy gyakrabban jár a temetőbe (soproni temető: 77%; soproni templom: 44%; szegedi templom: 25%) (8. ábra). Akik hetente járnak, azok az elhunyt sírját annak névnapján, születésnapján, elhalálozásának napján, (esetleg házasságkötés évfordulójakor), karácsonykor, húsvétkor és halottak napján keresik fel.⁸³ A megkérdezettek többsége egyedül, átlag 30 percen belül jut el a temetőbe. A megkérdezettek többsége mindig hoz valamit a sírra (leggyakrabban vágott virágot és gyertyát), 100–500 Ft közötti (ill. 500–1000 Ft közötti) értékben.

81 Vö. ALSZEGHY ZOLTÁN: *Az ember jövője*. Agapé, Szeged, 1994, 24–31. Alszeghy elemzi ennek okait is. Szántó is alacsony értéket hoz erre a kérdésre. Vö. SZÁNTÓ JÁNOS: i. m. 124. A feltámadásról szól *A Katolikus Egyház Katekizmusa* 1010–1014. pontja. A hittételek elfogadása a vallásgyakorlatok mellett a vallásosság méréséhez hozzátartozik. Vö. TOMKA MIKLÓS: i. m. 114–115. A halhatatlanság bizonyossága az életkorral párhuzamosan növekszik: ANTOINE VERGOTE: *Valláslélektan*, k. n., Budapest, 2001, 105.

82 Az ábrákon látható NV jelenti a továbbiakban a nem válaszolókat.

83 A gyászoló számára az évfordulónak nagy a jelentősége. Az évfordulók visszahozhatják a szomorúságot, gyászt, magányt, kétségbeesést azután is, hogy már alkalmazkodtak a veszteséghez. Vö. PILLING JÁNOS: i. m. 34. JUDITH VIORST: i. m. 267. ROLAND J. COMER: i. m. 237.

8. ábra

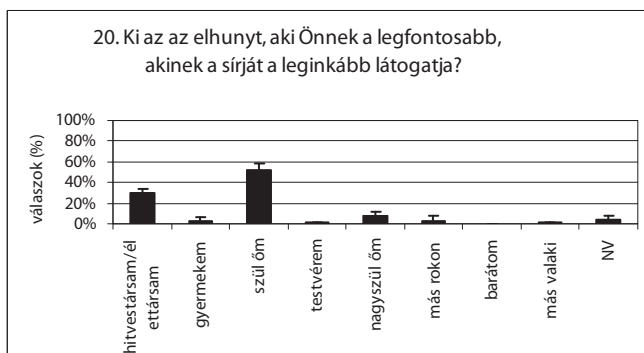
Az összes megkérdezett szignifikáns többsége (52%) valamelyik szülőjét gyászolja, és annak sírját keresi fel az első helyen⁸⁴ a temetőben (soproni temető: 60%; soproni templom: 48%; szegedi templom: 47%). Az összes megkérdezettnek 30%-a hitvestársát/élettársát gyászolja, keresi fel sírját (soproni temető: 27%; soproni templom: 32%; szegedi templom: 32%) (9. ábra). Ez az eredmény összefüggésben áll az életkorral. Míg a legfiatalabb korosztály nagyszülőjét, a középkorosztály szülőjét gyászolja,⁸⁵ addig a legidősebb korosztály a hitvestársát.⁸⁶ A közép- és idősebb korosztály nagyon kis százaléka gyászolja elhunyt gyermekét.⁸⁷

84 A sírhely látogatásának sorrendje összefügg avval a személlyel, aki számára a legfontosabb. Annak a személynek a sírját látogatják első helyen, akihez a legjobban kötődnek.

85 A szülő elvesztése esetén a gyászt megkönnyíti, ha a szülő elfogadta a halált és békében halt meg. Vö. JUDITH VIORST: i. m. 285.

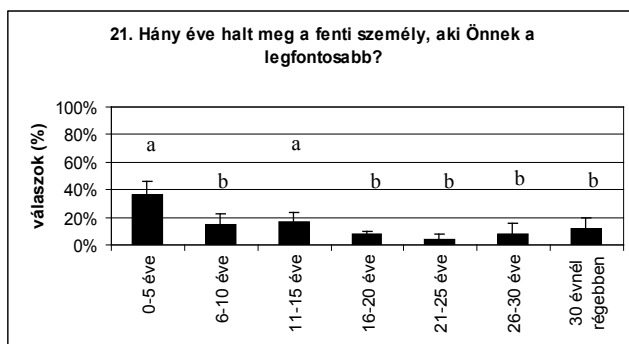
86 A házastársi gyász az intim barát, szülőtárs, védelmező elvesztését jelenti, azaz az identitás egy részének elvesztését. Vö. JUDITH VIORST: i. m. 279. A szimbiotikus kapcsolat megszakadását. Vö. VERENA KAST: i. m., 22. A férfiak feleségük halálát követően az első hat hónapban 40%-kal gyakrabban halnak meg. Vö. VERENA KAST: i. m., 106. A gyászoló idősek sokkal pozitívabban jellemzik elhunyt hitvestársukat, mint a nem gyászolók, ami egyfajta idealizációs tendenciát tükröz. MARK D. MILLER et al.: i. m. 51. Egy özvegy valómásai gyászáról lásd UTA SCHLEGEL-HOZMANN: *Nincs több kettesben töltött esténk, családi állapota: özvegy*, Kálvin, Budapest, 1995.

87 A gyermeküket gyászolók a gyászmunka jelentős részében a halál értelmetlenségét próbálják meg feldolgozni. Vö. C. G. DAVIS et al.: *Veszteségélmény, jelentéstulajdonítás és előnykövácslás. A jelentés két megközelítése*. In Kulcsár Zsuzsanna (szerk.): *Teher alatt... Pozitív traumafeldolgozás és poszttraumás személyiségfejlődés*. Trefort, Budapest, 2005, 149–176, 149. A gyermek halálát tartjuk a legsúlyosabb veszteségnek. Vö. COLIN MURRAY PARKES: i. m. 103. Nem vizsgáltam külön a gyermeküket elvesztőket alacsony számuk miatt a mintában.

9. ábra

A 102 megkérdezett 36 %-a (soproni temető: 43%; soproni templom: 24%; szegedi templom: 40%) hozzátartozóját gyászolja, és az ő sírját látogatja első helyen, akit 5 éven belül veszített el. Az összes megkérdezett 12%-a (soproni temető: 27%; soproni templom: 32%; szegedi templom: 32%) 30 évnél régebben veszítette el hozzátartozóját, akinek sírját ma is első helyen látogatja (10. ábra). A kapott eredmények összefüggnek a megkérdezettek életkorával.

10. ábra

Az összes megkérdezett 16%-ának „várt”⁸⁸ (soproni temető: 40%; soproni templom: 0%; szegedi templom: 9%), 14%-ának természetes (soproni temető: 10%; soproni templom: 12%; szegedi templom: 21%), 17%-ának váratlan (soproni temető: 17%; soproni templom: 16%; szegedi templom: 17%), 17%-ának hirtelen (soproni temető: 17%; soproni templom: 28%; szegedi templom: 6%) halállal halt meg a hozzátartozója. Ezen túl az összes megkérdezett 16%-a megjelölte a „várt” és a természetest is (soproni temető: 10%; soproni templom: 20%;

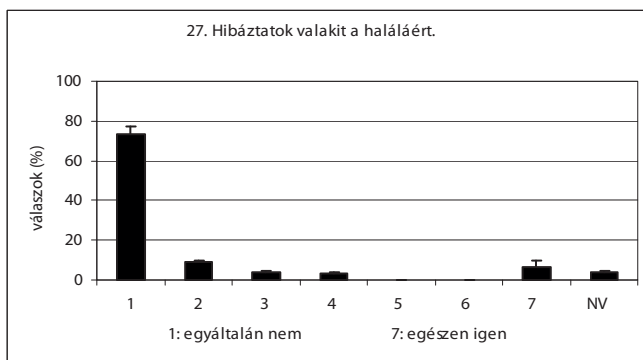
88 Pl. hosszú, gyógyíthatatlan betegség.

szegedi templom: 17%), 13%-a a váratlant és természetest (soproni temető: 3%; soproni templom: 20%; szegedi templom: 15%). Csupán egy ember volt, akinek a hozzátartozója váratlanul és erőszakos halállal halt meg, és egy másik, akinek a hozzátartozója váratlanul, kívánt (öngyilkos) halállal halt meg. Mindketten a szegedi mintavételből származnak, és mindkettőnek a szülője hunyt el, akit több mint húsz éve gyászolnak.⁸⁹

4. EREDMÉNYEK ÉS ÉRTÉKELÉS

A kérdőív fő részét képező 30 gyászra vonatkozó kérdésre a válaszokat Likert-féle skálán kellett a vizsgált személyeknek jelölnie. A kérdések a kérdőíven nincsenek tartalmuk szerint sorrendben, több kérdés ugyanarra, pl. érzésre vonatkozik.⁹⁰ Az eredményeket (terjedelmi okok miatt leginkább a skála két szélső értékét vizsgálva) különböző témák szerint kívánjuk bemutatni: a vizsgálat helyszínein kapott eredmények átlaga alapján, és a minta összetételének figyelembevételével.

A gyász korai szakaszára jellemző, hogy a gyászoló hibáztat valakit elhunyt hozzátartozója haláláért (pl. önmagát, orvost, Istent).⁹¹ A temetőlátogatók nagy többsége, 102 főből összesen 74%, egyáltalán nem hibáztat senkit hozzátartozója haláláért (soproni temető: 77%; soproni templom: 68%; szegedi templom: 72%), csupán 7% hibáztat valakit hozzátartozója haláláért (soproni temető: 3%; soproni templom: 8%; szegedi templom: 9%). A többség, a skálán kapott eredmények alapján, nem hibáztat senkit hozzátartozója halála miatt (11. ábra).

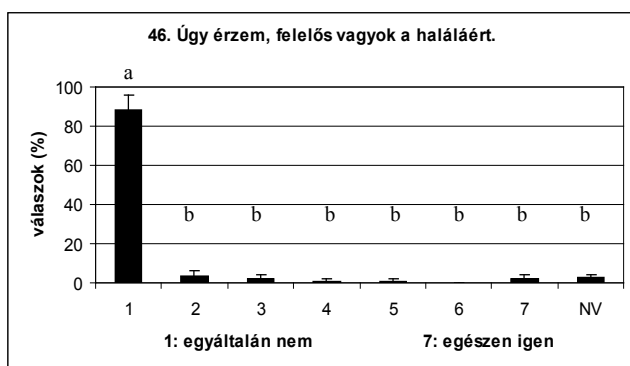
11. ábra

89 A halál módja befolyásolja a hozzátartozók gyászát. Öngyilkossággal kapcsolatos gyászról lásd PILLING JÁNOS: i. m. 40–41. Gyilkossággal kapcsolatos gyászról lásd uo. 42–43.

90 A kevert kérdésvételnek egy témában kontroll szerepe van, az önellenmondást kívánja kizárni.

91 Vö. ALFRED ADLER: i. m. 214. JUDITH VIORST: i. m. 259. VERENA KAST: i. m. 67. BAGDY EMŐKE: i. m. 225. FEUER MÁRIA: i. m. 96. JUDY TATELBAUM: i. m. 36–38.

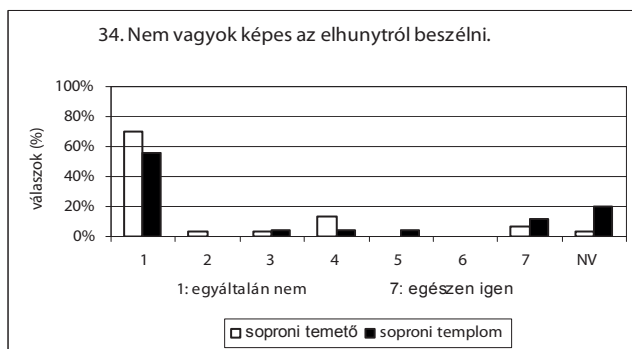
A gyászoló a gyász korai szakaszában bűnösnek érzi magát, és felelősnek a hozzátartozója halála miatt. Gyakran felidézi önmagában, mit nem tett meg, és hanyagsággal vádolja magát, felnagyítva kisebb hibáit is.⁹² A 102 kérdőívet kitöltők szignifikáns többsége (88%) egyáltalán nem érzi magát felelősnek hozzátartozója halála miatt (soproni temető: 97%; soproni templom: 84%; szegedi templom: 84%). A soproni temetőben megkérdezettek 97%-a van ezen a véleményen. A 102 válaszadó 3%-a hibáztatja magát teljes mértékben hozzátartozója halála miatt (soproni temető: 3%; soproni templom: 4%; szegedi templom: 2%). A többség a skálán kapott eredmények alapján nem érzi magát felelősnek hozzátartozója halála miatt (12. ábra).

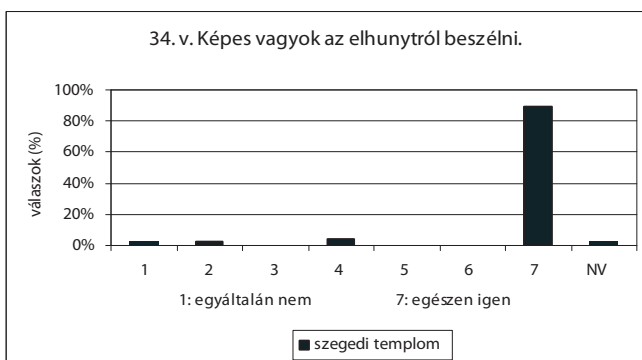
12. ábra

A soproni temetőben és templomban kitöltött kérdőívek többsége alapján (teljes mértékben: soproni temető: 70%; soproni templom: 56%) a temetőlátogatók képesek az elhunytól beszélni. A kérdőívhez a templomban hozzájutó temetőlátogatók 20%-a nem válaszolt erre a kérdésre (13. ábra). Ezt azzal magyarázzuk, ahogyan már említettük, hogy a tagadó állítás nem megfelelő önkitaló kérdőív, mert a tagadás tagadása az állítás. Így a temetőben kitöltött kérdőíveket leszámítva, ahol a kérdezőbiztos magyarázattal szolgált a kitöltés helyességét illetően, a soproni templomi eredmények nem megbízhatóak. Az átfogalmazás után a szegedi mintában a válaszadók 89%-a adta azt a választ, hogy teljes mértékben képes az elhunytól beszélni és csupán 2% mondta, hogy egyáltalán nem (14. ábra).

92 Vö. ERICH LINDEMANN: i. m. 15.

13. ábra

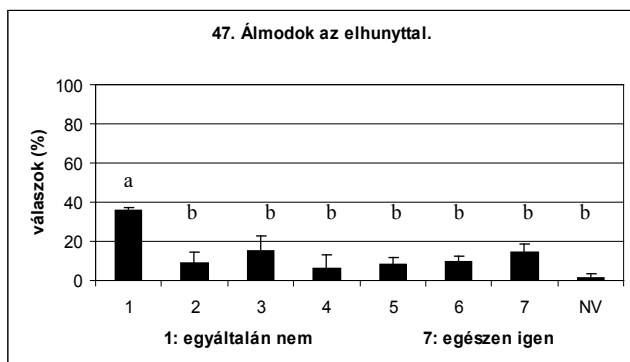

14. ábra

Az álmok szerepe rendkívül nagy a gyász munkában.⁹³ A halálélményt követően nagyon intenzíven álmodnak a gyászolók. Az álom során a tudattalan nyújt útmutatást a gyász munkához.⁹⁴ Az összes válaszadók szignifikáns többsége (36%) egyáltalán nem álmodik az elhunyttal (soproni temető: 37%; soproni templom: 36%; szegedi templom: 35%). Az összes válaszadó 2%-a állítja teljes mértékben, hogy álmodik az elhunyttal (soproni temető: 3%; soproni templom: 0%; szegedi templom: 2%). A többség a skálán kapott eredmények alapján nem álmodik az elhunyttal (15. ábra). A mért adat nem pontos, mert vannak, akik nem szoktak emlékezni, hogy mit álmodnak.

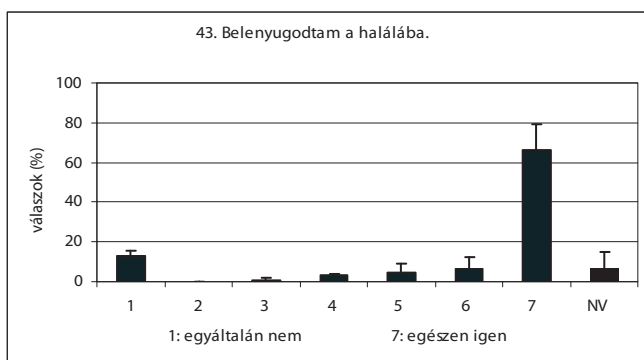
93 Vö. ISIDOR BAUMGARTNER: i. m. 191. JUDITH VIORST: i. m. 263–264. TAR ILDIKÓ: *Álmaink tükrében*. Urbis, Budapest, 2007, 275. Az álmok fajtáiról lásd POLCZ ALAINE: A gyászolók álmai. *Kharón, Thanatológiai Szemle* 6. (2002) 9–28, 45. POLCZ ALAINE: *Együtt az eltávozottal*. 74. FEUER MÁRIA: i. m. 154–155.

94 VERENA KAST: i. m. 27. Az álmokat külön kérdőívvel lehetne vizsgálni. Itt csak arra voltunk kíváncsiak, hogy a temetőlátogatók álmodnak-e még az elhunyttal.

15. ábra

A gyász korai szakaszában a feltörő érzelmek mellett a tehetetlenség érzése nagyon erős. Csak a későbbi fázisokban oldódik ez az érzés a szeretett személy halálának elfogadásával.⁹⁵ A 102 válaszadó nagy többsége (66%) teljes mértékben belenyugodott hozzátartozója halálába. A soproni temetőben kitöltött személyek 81%-a adta ezt a választ (soproni templom: 56%; szegedi templom: 62%). A 102 vizsgált személy 13%-a mondta (soproni temető: 10%; soproni templom: 16%; szegedi templom: 12%), hogy egyáltalán nem nyugodott bele hozzátartozója halálába. A többség a skálán kapott eredmények alapján belenyugodott a hozzátartozó halálába (16. ábra).

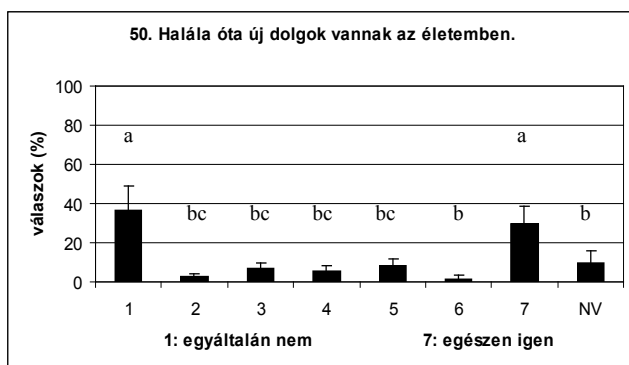

16. ábra

Nagyobb szórást kaptunk arra az állításra, hogy „halála óta új dolgok vannak az életemben” (17. ábra). A soproni temetői mintában a többség tagadja, hogy új dolgok lennének életében. A válaszolók 36%-a teljes mértékben tagadja az állítást, 30% teljesen

95 Vö. VERENA KAST: i. m. 68. BAGDY EMŐKE: i. m. 224.

egyértért az állítással. A többi válasz a skálán inkább a nem oldalon helyezkedik el. Ehhez hasonló a soproni templomból kapott minta adata is (egyáltalán nem: 44%; egészen igen 20%; a többség a skálán a nem oldalon helyezkedik el). A szegedi mintában fordított a helyzet: a többség azt állítja magáról, hogy új dolgok vannak az életében (egyáltalán nem: 22%; egészen igen: 36%; a többség a skála igen oldalán helyezkedik el). Mivel az átlagéletkor 60 feletti, ezért valószínűsíthető, hogy az idősebb korosztály életében nem történnek már radikális változások, és így a kapott adatokat nem lehet egyértelműen a hozzátartozó halálának betudni (A szegedi minta átlagéletkora 58 év.) Ugyanígy a kapott eredményeket az is befolyásolja, hogy hány éve hunyt el a vizsgált személy hozzátartozója. Azonban mivel mindegyikük hozzátartozója legalább 1 éve halott, az eltelt évek alatt a vizsgált személyek életében kellett, hogy változások történjenek, jelen esetben ezt cáfolják a fent leírtak. A kérdés arra irányul, hogy vannak-e a gyászolónak új dolgai az életében, van-e új orientációja, elfogadja-e a szimbiotikus kapcsolat megszakadását, ami a gyászfázis végének egyik jellemzője.⁹⁶

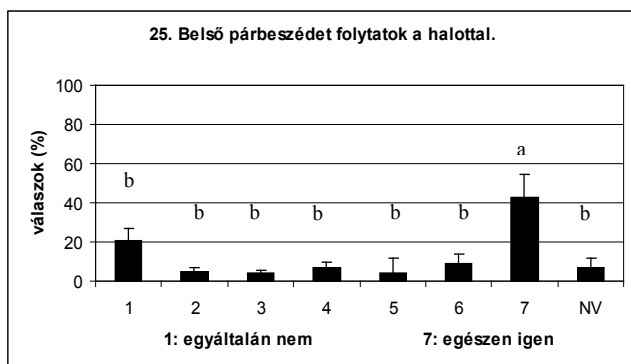
17. ábra

A gyász munka részeként, az elhunyt belső képpé alakulása során a gyászoló belső dialógust kezdhet, ami segíti az elválást, mindannak a fölfedezésével, ami a gyászolóban az elhunyttal összefügg.⁹⁷ A 102 megkérdezett szignifikáns többsége (43%) teljes mértékben egyetért azzal, hogy folytat belső párbeszédet a halottal (soproni temető: 36%; soproni templom: 56%; szegedi templom: 36%). Összesen 21% állítja, hogy egyáltalán nem folytat belső párbeszédet az elhunyttal (soproni temető: 27%; soproni templom: 16%; szegedi templom: 20%). Legnagyobb százalékban a soproni temetőben megkérdezettek tagadták teljes mértékben ezt az állítást. A többség a skálán kapott

⁹⁶ Vö. VERENA KAST: i. m. 127.

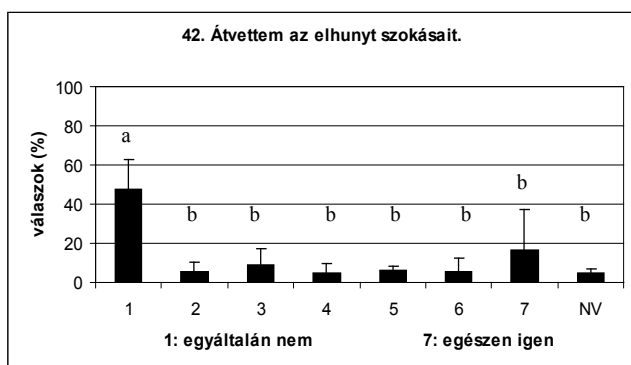
⁹⁷ Vö. Uo. 74.

eredmények alapján folytat belső párbeszédet a halottal (18. ábra). A kapott eredmény a vizsgált személyek életkorával nem függ össze.

18. ábra

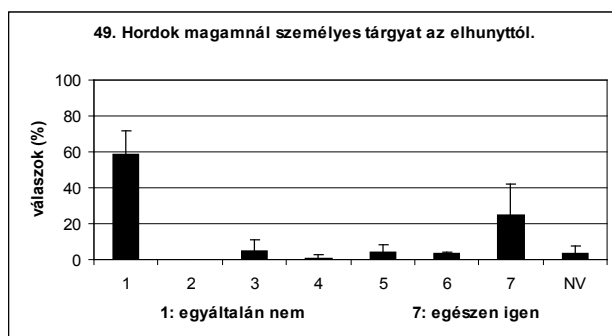
A gyász munka részeként a gyászoló azonosulhat az elhunyt bizonyos tulajdonságaival, de az identifikáció patológiás is lehet.⁹⁸ Az összes megkérdezett szignifikáns többsége (48%) azt állítja, hogy egyáltalán nem vette át az elhunyt szokásait (soproni temető: 63%; soproni templom: 32%; szegedi temető: 47%). Az összes megkérdezett 17%-a válaszolta, hogy teljes mértékben átvette az elhunyt szokásait (soproni temető: 6%; soproni templom: 40%; szegedi temető: 4%). A soproni templomból nyert mintában a többség, 52% (4% nem válaszolt) inkább igennel válaszolt a skálán (40% válaszolt egészen igennel). A többség a skálán kapott eredmények alapján nem vette át az elhunyt szokásait (19. ábra). A kérdésnek elsősorban a hitvestárs halála, esetleg szülő halála esetén van értelme.

19. ábra

98 Vö. Uo. 77. JUDITH VIORST: i. m. 269. BAKÓ TIHAMÉR: *Titkok nélkül*. Psycho Art, Budapest, 2004, 23.

A gyász korai, nem adaptált fázisára jellemző, hogy az elhunytat a gyászoló keresi bizonyos helyeken, fényképeken, használati tárgyak kapcsán, emellett keresi a testi kontaktust is az elhunyttal. Ennek hiánya teszi lehetővé, hogy az elhunythoz való viszonyulása megváltozzon.⁹⁹ Problémát jelent azonban, ha a halott „mumifikálódik”, azaz a halott tárgyait, holmiját ugyanúgy őrzi, mintha élne.¹⁰⁰ A 102 megkérdezett nagy többsége (59%) egyáltalán nem hord magánál személyes tárgyat¹⁰¹ az elhunyttól (soproni temető: 71%; soproni templom: 60%; szegedi templom: 45%), az összes megkérdezett 25%-a mondott egészen igent az állításra (soproni temető: 23%; soproni templom: 8%; szegedi templom: 43%). A szegedi mintában a többség, 51% inkább igent mondott (43% egészen igent). A többség a skálán kapott eredmények alapján tagadja, hogy hord magánál személyes tárgyat az elhunyttól (20. ábra).

20. ábra

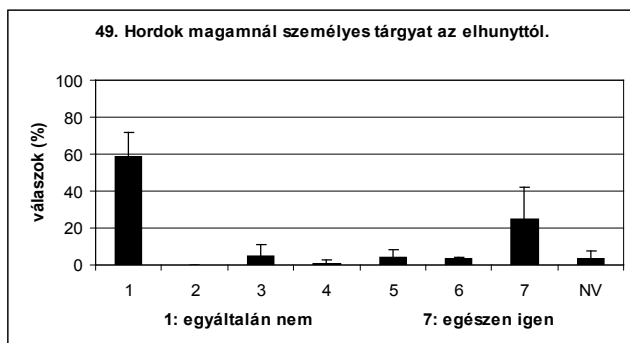
Az összes megkérdezett szignifikáns többsége (37%) állítása szerint egyáltalán nem sírdogál az elhunyt miatt (soproni temető: 47%; soproni templom: 28%; szegedi templom: 36%). Az összes megkérdezett többsége a skálán a nem oldalon helyezkedik el. Az összes megkérdezett 20%-a válaszolt egészen igent, tehát sírdogál az elhunyt miatt (soproni temető: 20%; soproni templom: 24%; szegedi templom: 17%). A soproni templomból érkezett válaszok alapján, az ott megkérdezettek többsége sírdogál az elhunyt miatt (egyáltalán nem: 28%; egészen igen 24%). A többség a skálán kapott eredmények alapján nem sírdogál¹⁰² az elhunyt hozzátartozó miatt (21. ábra).

⁹⁹ Vö. ISIDOR BAUMGARTNER: i. m. 191. VERENA KAST: i. m. 110.

¹⁰⁰ Vö. JUDITH VIORST: i. m. 270.

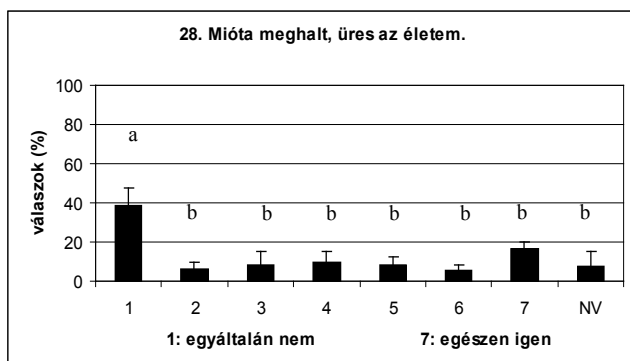
¹⁰¹ Személyes tárgy: pl. ruhadarab, ékszer, fotó.

¹⁰² A sírás visszatartásáról lásd COLIN MURRAY PARKES: i. m. 100–101.

21. ábra

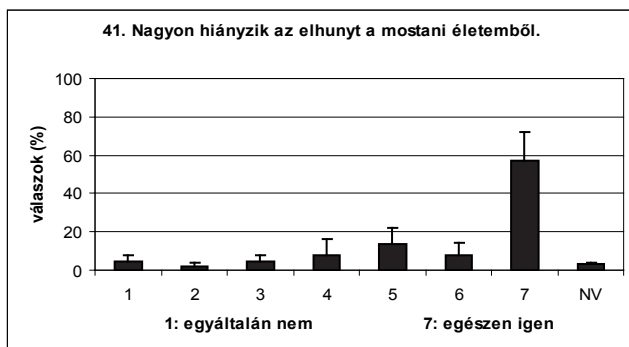
A 102 megkérdezett szignifikáns többségének (39%) állítása szerint egyáltalán nem üres az élete, mióta meghalt a hozzátartozója (soproni temető: 38%; soproni templom: 48%; szegedi templom: 30%). A többség ezen a véleményen van a skála alapján. Az összes megkérdezett 16%-a állítja teljes mértékben, hogy üres az élete, mióta elvesztette hozzátartozóját (soproni temető: 13%; soproni templom: 20%; szegedi templom: 16%). A többség a skálán kapott eredmények alapján tagadja, hogy mióta elhunyt a hozzátartozója, üres az élete (22. ábra).

22. ábra

Az összes megkérdezett többsége (57%) egészen egyetért azzal, hogy nagyon hiányzik az elhunyt a mostani életéből (soproni temető: 43%; soproni templom: 72%; szegedi templom: 57%). Csupán az összes megkérdezett 4%-a állította, hogy egyáltalán nem hiányzik mostani életéből az elhunyt (soproni temető: 3%; soproni templom: 8%; szegedi

templom: 2%). A többségnek a skálán kapott eredmények alapján hiányzik az elhunyt a mostani életéből (23. ábra). Természetesen ki ne mondaná, hogy hiányzik neki elhunyt szerette. Ezért ebből az állításból nem lehet a gyászra következtetni. Az egyáltalán nemmel válaszoló pedig mind 10 évnél régebben veszítették el hozzátartozójukat.

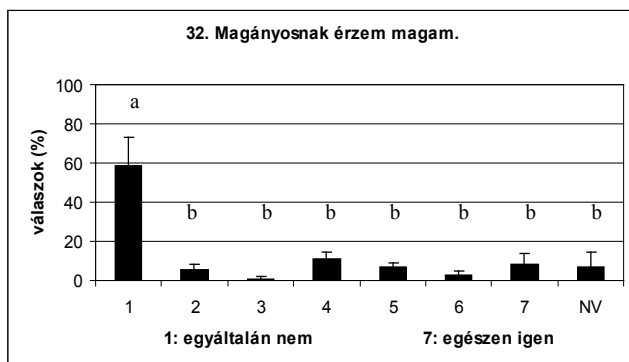

23. ábra

A magányosság érzésének kialakulásában nagy szerepet játszik, hogy a gyászolót környezete a temetés után magára hagyja, mivel érzései „nem kívánatosak” lesznek.¹⁰³ A gyász következményeihez tartozik a depresszió és a szorongásos betegségek gyakorisága, a cigaretta, alkohol és nyugtató (drog) növekvő fogyasztása, korábbi testi betegségek megjelenése, az immunrendszer gyengülése.¹⁰⁴ A 102 megkérdezett szignifikáns többsége (58%) állítása szerint egyáltalán nem érzi magát magányosnak (soproni temető: 74%; soproni templom: 56%; szegedi templom: 45%). Csupán 8% állította egészen igen, hogy magányosnak érzi magát (soproni temető: 3%; soproni templom: 8%; szegedi templom: 14%). A többség a skálán kapott eredmények alapján nem érzi magát magányosnak (24. ábra). A magányosság érzésében az életkornak is fontos szerepe van, akik nagyon magányosnak érzik magukat többségük 70-80 éves, és a hitvestársát veszítette el pár éve.

¹⁰³ Vö. ISIDOR BAUMGARTNER: i. m. 187. ELISABETH KÜBLER-ROSS – DAVID KESSLER: *Élet – Leckék*. Vigilia, Budapest, 2002, 83–84.

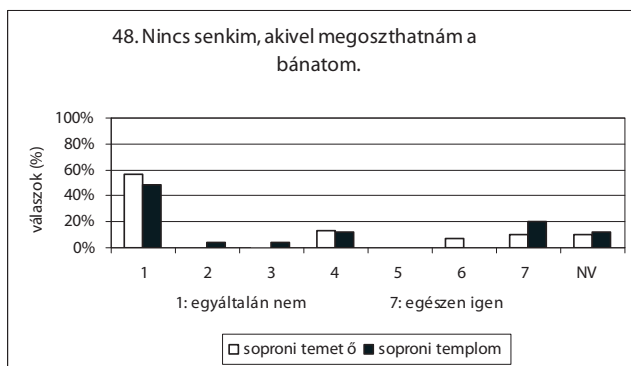
¹⁰⁴ MARK D. MILLER et al.: i. m. 46–47. A súlyos depresszió a torzult, ki nem hordott gyász következménye. Vö. ERICH LINDEMANN: i. m. 21. BUDA BÉLA: i. m. 190.

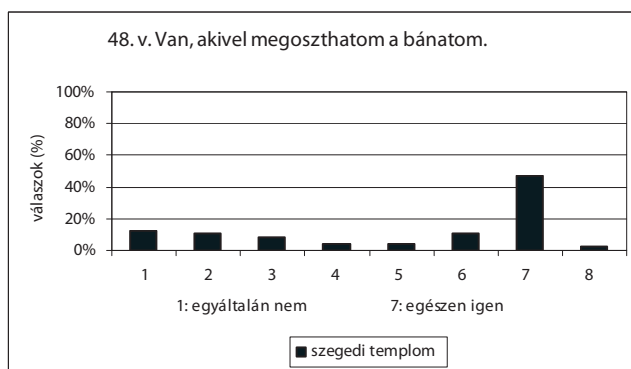
24. ábra

A környezet megkönnyebbülést nyújt a gyászolónak, például, ha valaki a szolgálatára áll, sajnálja, támogatja, ad vagy ígér valamit neki.¹⁰⁵ A soproni temetőből és templomból származó mintákban a válaszadók többsége, 52% állítása szerint egyáltalán nem igaz, hogy nincs senki, akivel megoszthatná a bánatát (soproni temető: 57%; soproni templom: 48%), és 14% állította egészen igaznak az állítást, tehát az ellenkezőjét (soproni temető: 10%; soproni templom: 12%) (25. ábra). Ennél a kérdésnél az eredmények ellenére azonban a 34. kérdésnél felvetett problémák adódnak, tehát az önkitöltő kérdőívnel a tagadó forma helytelen, mert a tagadás tagadása az állítás, ami nehézséget okozhat a kitöltésnél. Ezért a szegedi mintavételkor megváltoztattuk a kérdést. A szegedi mintában a válaszadók többségének van, akivel megoszthatja a bánatát (6: 11%; 7: 47%), és 13% állítja teljes mértékben az ellenkezőjét (26. ábra). A többség a skálán kapott eredmények alapján tehát meg tudja osztani bánatát valakivel. Az eredmény a magányossággal (32. kérdés) összefügg.

105 ALFRED ADLER: i. m. 214. Vö. Anna Milberg et al.: Family Member's Perceived Needs for Bereavement Follow-Up. *Journal of Pain and Symptom Management* 35 (2008) 58–69, 65. (<http://www.eisz.hu>, 2008-04-28.)

25. ábra

26. ábra

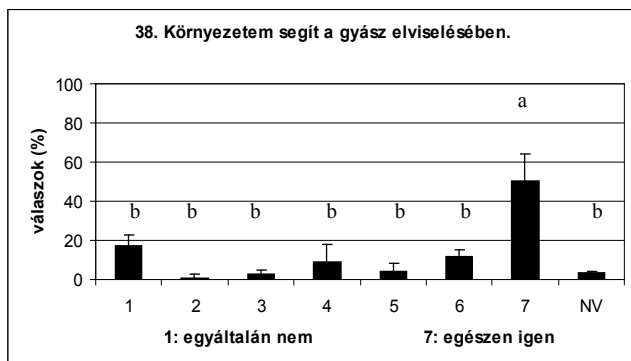
A környezet nagy segítséget nyújt a gyászolónak az elhunytól való beszélgetések alkalmával.¹⁰⁶ Akiket veszteség ért, átértékelik korábbi, már meglévő kapcsolataikat és a későbbiekben nagyobb értéket tulajdonítanak nekik.¹⁰⁷ Különösen fontos a környezet, a barátok szerepe akkor, amikor az elvesztett személy a szülő.¹⁰⁸ A 102 megkérdezett szignifikáns többségének (51%) állítása szerint egészen egyetért, hogy környezete segíti a gyász elviselésében (soproni temető: 61%; soproni templom: 56%; szegedi templom: 35%). A szegedi templomokból nyert mintában a válaszadók többsége (35%) van ugyanezen a véleményen, azonban ők nem érik el az 50%-ot. Az összes megkérdezett

106 Vö. ROLAND J. COMER: i. m. 237. POLCZ ALAINE: *Gyászban lenni*. Pont, Budapest, 2000, 31–32. A gyász munka során fontos, hogy új kapcsolatokat tudjon létesíteni a gyászoló (terápia). Lásd DÁVIDNÉ B. HIDVÉGI JULIANNÁ: i. m. 397.

107 Vö. C. G. DAVIS et al.: i. m. 150.

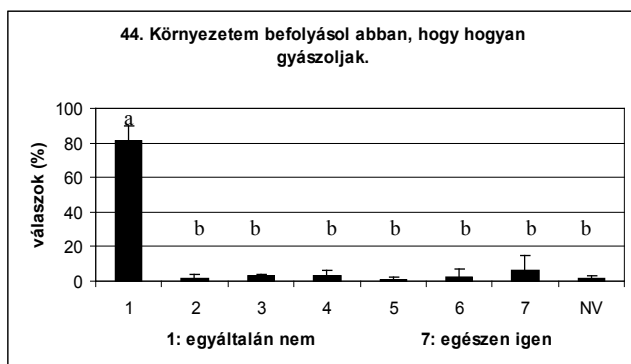
108 Vö. ANNA MILBERG et al.: i. m. 59.

17%-a állítja, hogy egyáltalán nem segíti környezete a gyász elviselésében (soproni temető: 13%; soproni templom: 16%; szegedi templom: 23%). A többség a skálán kapott eredmények alapján egyetért, hogy környezete segíti a gyász elviselésében (27. ábra). Az állítás pontosabb lenne, ha a „gyász” helyett „vesztesség elviselése” lett volna kérdezve, mivel akik nemmel válaszoltak nemcsak azért tehetők, mert például magányosak, hanem mert ők úgy érzik, hogy már nem gyászolnak.

27. ábra

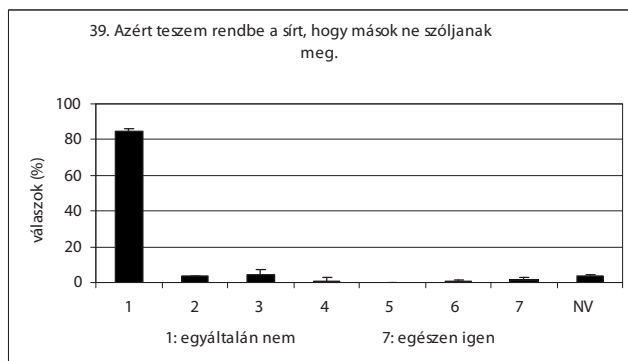
Az összes megkérdezett szignifikáns többsége (81%) azt állítja, hogy egyáltalán nem igaz, hogy környezete befolyásolja abban, hogy hogyan gyászoljon (soproni temető: 88%; soproni templom: 72%; szegedi templom: 84%). Az összes megkérdezett 6%-a mondja csupán az állítás teljes ellenkezőjét (soproni temető: 0%; soproni templom: 16%; szegedi templom: 2%). A többség a skálán kapott eredmények alapján tagadja, hogy környezete befolyásolja abban, hogy hogyan gyászol (28. ábra).

28. ábra

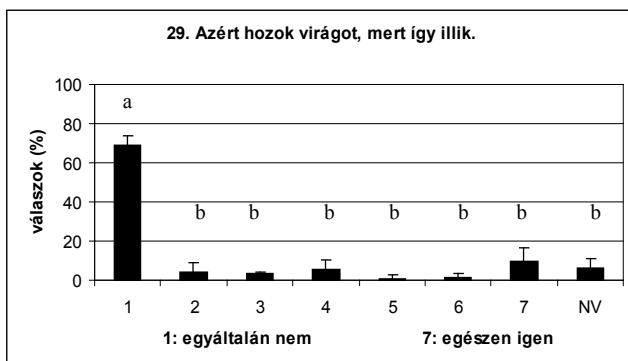
A 102 megkérdezett túlnyomó többsége (85%) azt az állítást is teljesen tagadja, hogy azért teszi rendbe a sírt, hogy mások ne szólják meg (soproni temető: 84%; soproni

templom: 84%; szegedi templom: 86%). A válaszadók 2%-a mondja csupán az állítás teljes ellenkezőjét (soproni temető: 3%; soproni templom: 0%; szegedi templom: 2%). A többség a skálán kapott eredmények alapján tagadja, hogy azért teszi rendbe a sírt, hogy mások ne szólják meg (29. ábra).

29. ábra

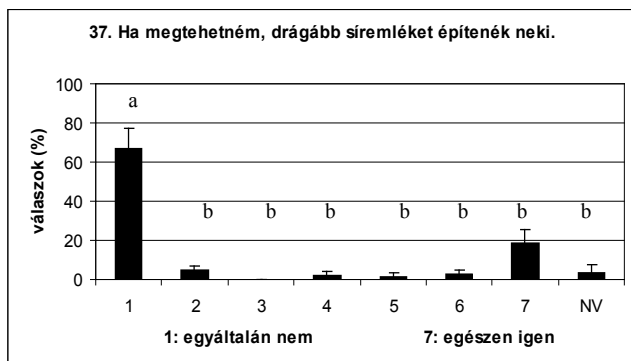
A virág a síron kifejezi és feleleveníti azt a rokonszenvet és gyengédséget, amit a gyászoló a szeretett elhunyt iránt érzett.¹⁰⁹ Az összes megkérdezett szignifikáns többsége (69%) teljesen tagadja azt az állítást, hogy azért hoz virágot, mert így illik (soproni temető: 74%; soproni templom: 64%; szegedi templom: 68%). Az összes megkérdezett 9%-a mondja az állítás teljes ellenkezőjét (soproni temető: 10%; soproni templom: 16%; szegedi templom: 2%). A többség a skálán kapott eredmények alapján tagadja, hogy illedelemből visz virágot a sírra (30. ábra).

30. ábra

¹⁰⁹ Vö. ISIDOR BAUMGARTNER: i. m. 190. A virág a fehéren virágzó „örök szerelemet” jelenti: UTA SCHLEGEL-HOZMANN: i. m. 69.

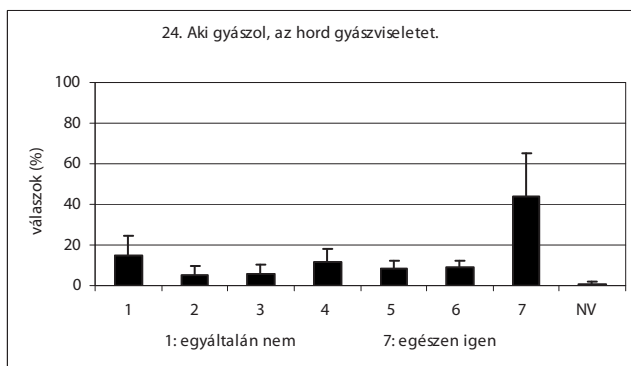
A 102 megkérdezett szignifikáns többsége (67%) teljes mértékben tagadja azt az állítást, hogyha megtehetné, drágább síremléket építené az elhunyt hozzátartozójának (soproni temető: 77%; soproni templom: 56%; szegedi templom: 67%). A 102 megkérdezett 18%-a mondja az állítás teljes ellenkezőjét (soproni temető: 10%; soproni templom: 24%; szegedi templom: 21%). A többség a skálán kapott eredmények alapján tagadja, hogy drágább síremléket építené elhunytjának, ha megtehetné (31. ábra).

31. ábra

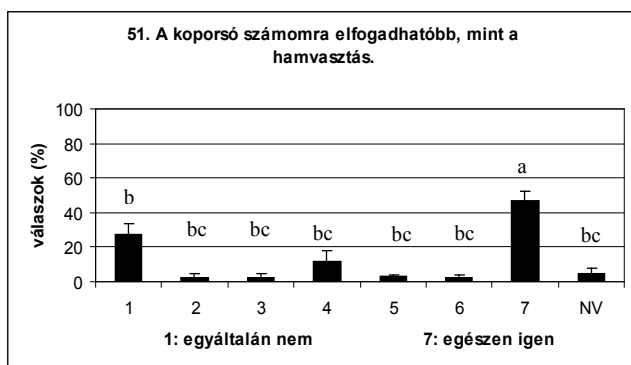
Az összes megkérdezett 44%-a egészen egyetért avval az állítással, hogy aki gyászol, az hord gyászviséletet (soproni temető: 34%; soproni templom: 68%; szegedi templom: 30%). Az összes megkérdezett 15%-a mondja az állítás teljes ellenkezőjét (soproni temető: 20%; soproni templom: 4%; szegedi templom: 21%) tehát, hogy a gyászhoz nem tartozik hozzá feltétlen annak külsőségekbeli megjelenése, pl. ruházat. A soproni templomból vett minta a többihez képest „konzervatív” e tekintetben. Az összes megkérdezett 13%-a jelölte a skálán a négyest (soproni temető: 13%; soproni templom: 4%; szegedi templom: 17%). A többség szerint a gyászhoz hozzátartozik a gyászuha viselése (32. ábra). Szerencsésebb lett volna felszólító módban megfogalmazni az állítást: aki gyászol, az hordjon gyászviséletet. A gyász azonban nem a ruhától függ.¹¹⁰

110 Vö. POLCZ ALAINE: *Gyászban lenni*. 32–33.

32. ábra

Hasonlóan érdekes kérdés, hogy a temetőlátogatók vajon a koporsós vagy az urnás temetkezést preferálják-e jobban.¹¹¹ A hamvasztás és a hamvak szétszórása a legradikálisabb módja mindennek az eltüntetésére, megsemmisítésére és elfelejtésére.¹¹² A 102 megkérdezett szignifikáns többsége (47%) egészen egyetért avval az állítással, hogy számára jobban elfogadhatóbb a koporsó, mint a hamvasztás (soproni temető: 41%; soproni templom: 48%; szegedi templom: 52%). A 102 megkérdezett 28%-a mondta az ellenkezőjét (soproni temető: 30%; soproni templom: 32%; szegedi templom: 21%). Az összes megkérdezett 11%-a jelölte a skálán a négyest, a középértéket (soproni temető: 17%; soproni templom: 4%; szegedi templom: 13%). A többség a skálán kapott eredmények alapján inkább a koporsós temetéssel ért egyet (33. ábra).

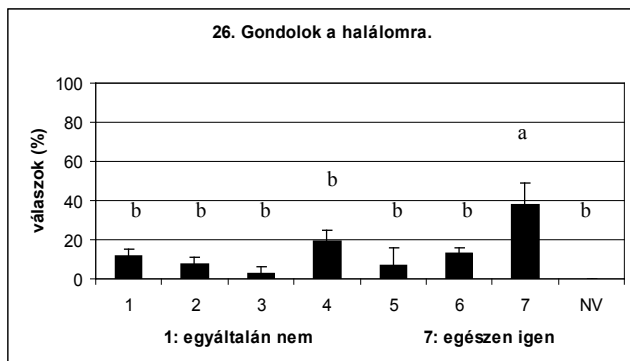

33. ábra

111 Ez a kérdés összefügg a halálfélelemmel. Vö. 31. kérdés.

112 PHILIPPE ARIÈS: i. m. 401–402.

Az összes megkérdezett szignifikáns többsége (38%) egészen egyetért avval az állítással, hogy gondol a saját halálára (soproni temető: 48%; soproni templom: 40%; szegedi templom: 26%). Az összes megkérdezett 12%-a egyáltalán nem gondol a halálára (soproni temető: 10%; soproni templom: 16%; szegedi templom: 10%). Az összes megkérdezett 19%-a négyest karikázott a skálán (soproni temető: 13%; soproni templom: 24%; szegedi templom: 21%). A többség a skálán kapott eredmények alapján gondol a halálára (34. ábra). A halálra gondolás az életkorral összefügg

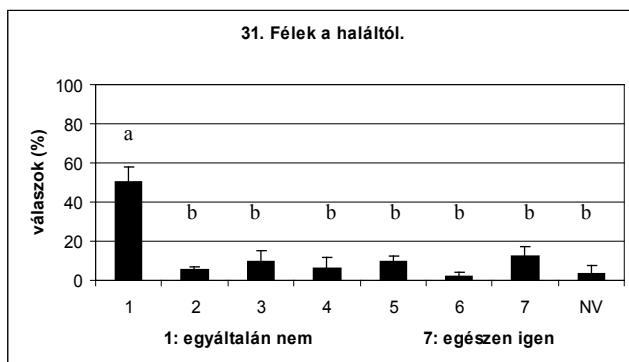
34. ábra

A gyászoló nemcsak a hozzátartozója elvesztése miatt szenved, hanem a hozzátartozó halálában önmaga elvesztésének lehetőségével is találkozhat.¹¹³ Azonban a halálfélelem ellensúlyozza az öngyilkos gondolatokat.¹¹⁴ A 102 megkérdezett szignifikáns többsége (51%) egyáltalán nem ért egyet avval az állítással, hogy fél a haláltól (soproni temető: 57%; soproni templom: 52%; szegedi templom: 43%). A 102 megkérdezett 12%-a ért egyet egészen az állítással (soproni temető: 7%; soproni templom: 16%; szegedi templom: 14%). A többség nem fél a haláltól a skálán kapott eredmények alapján (35. ábra).¹¹⁵

113 IRVIN D. YALOM: *Egzisztenciális pszichoterápia*. Animula, Budapest, 2003, 49.

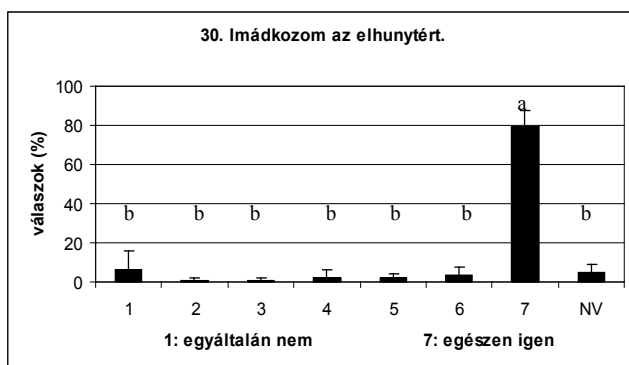
114 VERENA KAST: i. m. 17.

115 A halálfélelem többdimenziójú jelleggel bír, ezért kutatása speciális kérdőívvel történik, ami a halálhoz való viszonyulás negatív, szorongással teli, sőt esetleges pozitív formáit is feltárja. A halálfélelem kutatására kifejlesztett speciális skála pl. Lester halálfélelem skálája. Vö. KULCSÁR ZSUZSANNA: i. m. 135–136. A halálfélelem leküzdésében segítséget nyújt a vallásosság. Lásd BÉKÉS VERA: „Ki fél a haláltól?” *Kharón, Thanatológiai Szemle* 4. (2000) 5–65, 32–41. A halálfélelem életkoronként és eseményenként eltérő intenzitású. Vö. FEUER MÁRIA: i. m. 71–80. A halálfélelem leküzdéséhez tanácsok (pl. beszélgetés, rajzolás) lásd JUDY TATELBAUM: i. m. 127–134. A halálfélelemről még lásd KÁRPÁTY ÁGNES: *A gyász szociológiája*. <http://mek.oxsz.hu/02000/02010/02010.doc>, 2007-08-05.

35. ábra

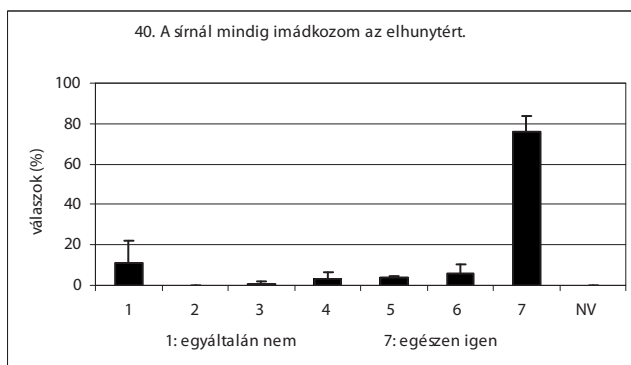
Az ima sokat segít a gyászban: enyhíti a veszteség fájdalmát, és oldja a stresszt.¹¹⁶ Az összes megkérdezett szignifikáns többsége (79%) egészen egyetért avval az állítással, hogy imádkozik az elhunytért (soproni temető: 70%; soproni templom: 84%; szegedi templom: 84%). Az összes megkérdezett 6%-a állította az ellenkezőjét, tehát egyáltalán nem imádkozik az elhunytért (soproni temető: 17%; soproni templom: 0%; szegedi templom: 2%). A többség imádkozik az elhunytért a skálán kapott eredmények alapján (36. ábra). A kapott eredmény függ a vallásosságtól. Az összes megkérdezett 94%-a katolikus. A temetőben megkérdezettek között voltak magukat ateistának nevezők, akik nem imádkoznak a temetőben (sem). Valamint a protestáns válaszadók sem imádkoznak az elhunytért.

36. ábra

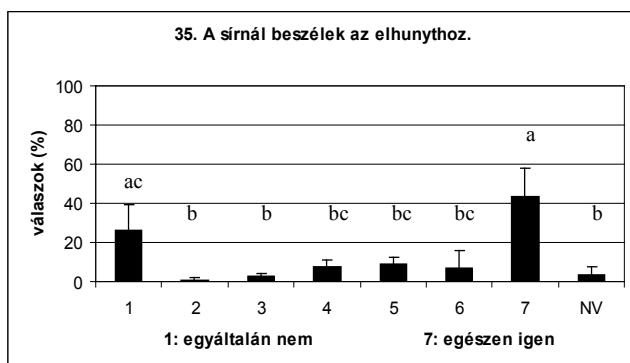
¹¹⁶ Vö. POLCZ ALAINE: *Együtt az eltávozottal*. 34.

A 102 megkérdezett többsége, 76%-a egészen egyetért azzal az állítással, hogy a sírnál mindig imádkozik az elhunytért (soproni temető: 67%; soproni templom: 80%; szegedi templom: 81%). A 102 megkérdezett 11%-a állítja teljesen az ellenkezőjét (soproni temető: 23%; soproni templom: 8%; szegedi templom: 2%). A többség mindig imádkozik az elhunytért a sírnál a skálán kapott eredmények alapján (37. ábra).

37. ábra

Az összes megkérdezett 43%-a egészen egyetért avval az állítással, hogy a sírnál beszél az elhunythoz (soproni temető: 27%; soproni templom: 56%; szegedi templom: 47%). Az összes megkérdezett 26%-a állítja, hogy egyáltalán nem ért egyet avval, hogy a sírnál beszél az elhunythoz (soproni temető: 40%; soproni templom: 20%; szegedi templom: 17%). A soproni temetőben megkérdezettek 40%-a mondta, hogy egyáltalán nem ért egyet azzal, hogy a sírnál beszél az elhunythoz. A templomba járók többsége viszont ennek ellenkezőjét állította, tehát azt, hogy beszél. A 102 megkérdezett állítása alapján a többség beszél a sírnál az elhunythoz (38. ábra).

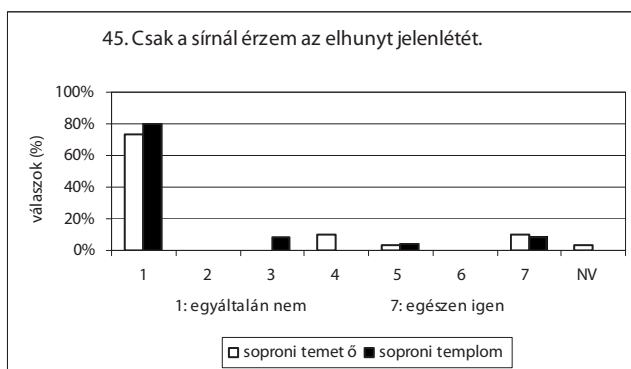

38. ábra

A sír gondozása néhány gyászoló számára olyan cselekedet, ahol jelképesen azt gyakorolhatják, miként lehet a másik nélkül élni, és ugyanakkor emlékezetükben megtartani őt.¹¹⁷ Az elhunyt jelenlétének keresése, ill. érzése az elválás elakadását jelenti, mivel még, mint „külső létezőre” gondol a gyászoló.¹¹⁸ A soproni temetőből és a soproni templomból származó eredmények alapján a megkérdezettek többsége, 76% egyáltalán nem ért egyet avval az állítással, hogy csak a sírnál érzi az elhunyt jelenlétét (soproni temető: 73%; soproni templom: 80%). A két soproni mintából származó eredmények alapján a megkérdezettek 9%-a teljesen egyetért az ellenkezőjével, tehát csak a sírnál érzi az elhunyt jelenlétét (soproni temető: 10%; soproni templom: 8%) (39. ábra).

A kérdés nem pontos, mivel a „csak” szócska szűkítette az állítás tartalmát. Lehet ugyanis, hogy valaki azért nem ért egyet az állítás tartalmával, mert nemcsak a sírnál érzi az elhunyt jelenlétét, hanem máshol is. A szegedi mintavétel már a javított kérdéssel, tehát a „csak” szócska eltörlésével történt.

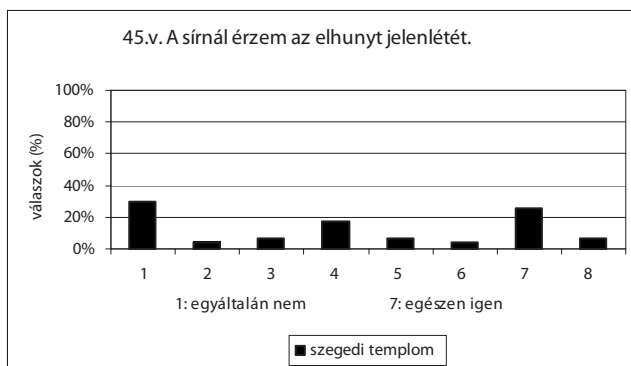
A szegedi eredmények sokkal változatosabb képet mutatnak. A megkérdezettek 30%-a teljes mértékben tagadja, hogy a sírnál érzi az elhunyt jelenlétét, 17% a skálán a négyest jelölte, 26% teljes mértékben egyetért az állítással, hogy a sírnál érzi az elhunyt jelenlétét (6% nem válaszolt). A skálán kapott eredmények alapján a többség inkább nem ért egyet azzal, hogy a sírnál érzi az elhunyt jelenlétét (40. ábra).

39. ábra

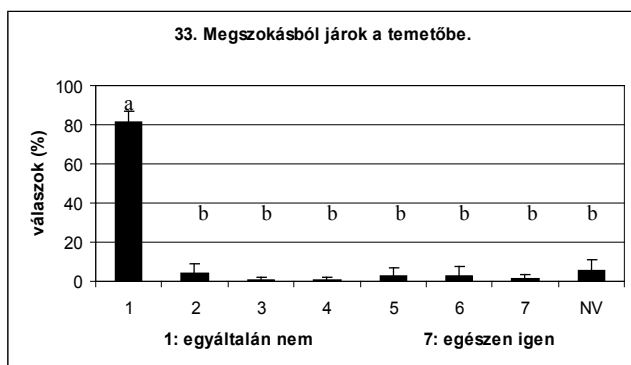
117 ISIDOR BAUMGARTNER: i. m. 192.

118 Vö. VERENA KAST: i. m. 105.

40. ábra

A 102 megkérdezett szignifikáns többsége (81%) teljes mértékben tagadja azt az állítást, hogy megszokásból jár a temetőbe (soproni temető: 87%; soproni templom: 76%; szegedi templom: 81%). A 102 megkérdezettnek csupán 2%-a állítja magáról teljes mértékben, hogy megszokásból jár a temetőbe (soproni temető: 3%; soproni templom: 0%; szegedi templom: 2%). A skálán kapott eredmények alapján a többség tagadja, hogy megszokásból jár a temetőbe (41. ábra).

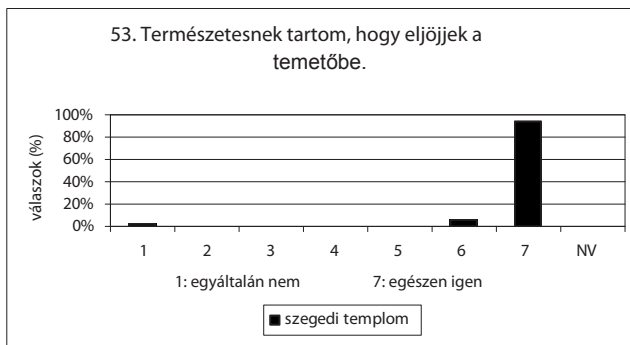
41. ábra

A következőkben már csak a szegedi megkérdezettektől vannak adataink.

A szegedi megkérdezettek túlnyomó többsége (94%) teljes mértékben egyetért avval az állítással, hogy természetesnek tartja, hogy a temetőbe elmenjen. Csupán 2% állította ennek teljesen az ellenkezőjét. A többség a skálán kapott eredmények alapján természetesnek tartja, hogy a temetőbe elmenjen (42. ábra).

A kapott eredményekhez azonban hozzátartozik, hogy a szegedi megkérdezettek többsége katolikus (98%), istenhívő (teljes mértékben igen: 89%), vallásos (teljes mértékben

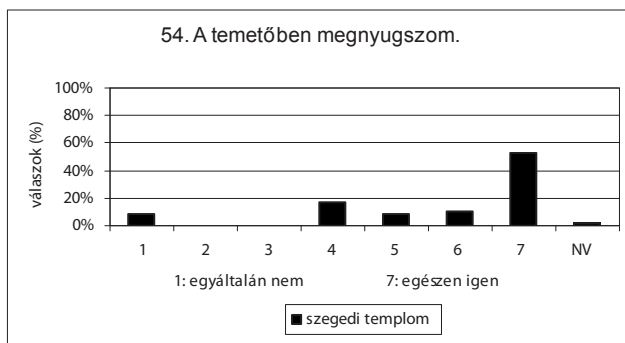
igen: 70%), és itt a legnagyobb azoknak a száma, akik hisznek a halál utáni életben (teljes mértékben igen: 70%) és mindig imádkoznak a sírnál (teljes mértékben igen: 81%).

42. ábra

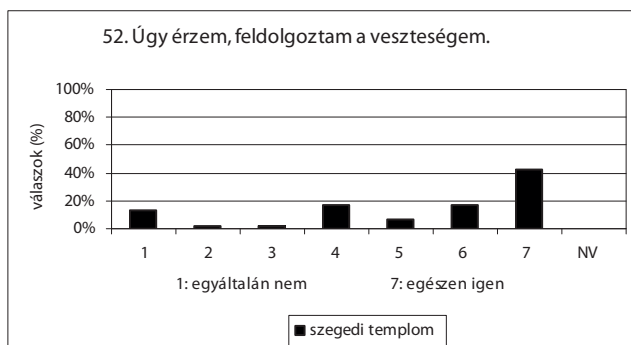
A szegedi megkérdezettek többsége (53%) egészen igaznak tartja azt az állítást, hogy a temetőben megnyugszik. Az ellenkezőjét 9% állítja, tehát állítása szerint egyáltalán nem igaz, hogy a temetőben megnyugszik. 17%-uk a négyest jelölte a skálán. A többség a skálán kapott eredmények alapján megnyugszik a temetőben (43. ábra).

A temetőnek lehet nyugtató hatása. Tehát a többséget nem zaklatja már fel az elhunyt sírjával való szembesülés, ami az adaptív gyász jellemzője.

43. ábra

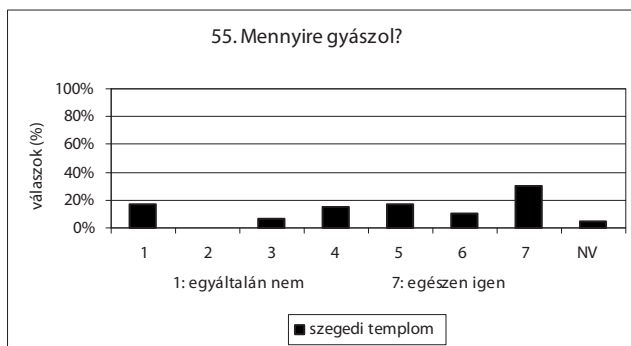
A szegedi megkérdezettek 43%-a állítja, hogy egészen egyetért avval az állítással, hogy úgy érzi, feldolgozta a veszteségét. A skálán középen a négyest 17% jelölte. Az állítással egyáltalán nem ért egyet 13%. A többség a skálán kapott eredmények alapján feldolgozta a veszteségét (44. ábra).

44. ábra

A szegedi megkérdezettek 30%-a állítása szerint egészen gyászol. 15% a skála közepén a négyest jelölte, 17% pedig az egyest, tehát egyáltalán nem gyászol (45. ábra).

A kérdés helytelenül lett megfogalmazva, mert a jelenlegi gyászra lettünk volna kíváncsiak.¹¹⁹ Így az 52. kérdésre kapott eredmények koherensebbek.

45. ábra

5. ÖSSZEFOGLALÁS

A megkérdezettek többségéről, akik idősebb korúak, katolikusok, hívők és vallásosak, gyakori temetőlátogatók, akik hozzátartozójukat több éve veszítették el, a kapott eredmények alapján a következőket állapíthatjuk meg:

A többség a skálán kapott eredmények alapján nem hibáztat senkit hozzátartozója halála miatt, nem érzi magát felelősnek hozzátartozója halála miatt, képes az elhunyról

¹¹⁹ A gyász intenzitásának mérésére alkalmas a „Texas Inventory of Grief” skála. Vö. MARK D. MILLER et al.: i. m. 47.

beszélni, nem álmodik az elhunytal, belenyugodott a hozzátartozó halálába. Ezek az eredmények a feldolgozott veszteségre, sikeresen elvégzett gyász munkára utalnak.

A hozzátartozó halála után a (idősebb) gyászolók többségének nincs új dolog az életében. A többség folytat belső párbeszédet az elhunytal.

A megkérdezettek többsége nem vette át az elhunyt szokásait, ami inkább a hitvestársukat, szüleiket elvesztőkre lenne igaz. A megkérdezettek többsége tagadja, hogy hord magánál személyes tárgyat az elhunyttól, nem sírdogál az elhunyt miatt, tagadja, hogy mióta elhunyt a hozzátartozója, üres az élete. Az összes megkérdezett többségének hiányzik az elhunyt a mostani életéből is, ami természetes, de nem érzi magát magányosnak, meg tudja osztani bánatát valakivel, környezete segíti a gyász elviselésében, de nem befolyásolja a gyász megélésében. Ezek az eredmények is a feldolgozott veszteségre utalnak, az adaptív gyász jellemzői, és a környezet segítségnyújtásának fontosságát hangsúlyozzák.

Az összes megkérdezett nagy többsége tagadja, hogy azért teszi rendbe a sírt, hogy mások ne szólják meg, tagadja, hogy illemből visz virágot az elhunyt sírjára, de nem építene neki drágább síremléket, ha megtehetné sem. A kapott eredmények a külső szemlélő sztereotípiáit rombolják le a temetőlátogatókról, és megerősítik, hogy a temetőlátogatók belső készletéből járnak a temetőbe.

A többség szerint a gyászhoz hozzátartozik a gyászruházat viselése is, és az eredmények alapján inkább a koporsós temetéssel értenek egyet.

A többség gondol a saját halálára, de nem fél a haláltól.

A többség imádkozik az elhunytért, mindig imádkozik a sírnál, beszél az elhunythoz a sírnál, de tagadja, hogy a sírnál érzi az elhunyt jelenlétét. Ezek az eredmények, a vallásosság mértéke és a környezet (közösség) szerepe arra is utalnak, hogy a veszteség feldolgozásában segítő szerepe van az egyházaknak.

A többség tagadja, hogy megszokásból jár a temetőbe, a temetőbejárást természetesnek tartja, a temetőben megnyugszik.

A többség feldolgozta a veszteségét, de még állítása szerint gyászolja elhunyt hozzátartozóját.

A gyakori, vallásos temetőlátogatók többségéről összességében megállapíthatjuk, hogy már a veszteségüket feldolgozták, a temetőlátogatók csupán 10-15%-a akadt el a gyász munka során.

Mivel a kutatási munka sok részletre terjed ki, de ennek bemutatására itt nincs mód, a jövőben a kapott eredmények további, még részletesebb elemzése alapján egy speciális skálát lehetne felállítani.

A gyász munka megismerése ugyanis mind a segítőszolgálat¹²⁰, mind a szoros értelemben vett lelkipásztori szolgálat számára fontos: a gyász-veszteség megnyilvánulásainak megismerése (magatartásai, érzelmei), feldolgozása (fel nem dolgozása) felismerése, hogy a gyászolókat megfelelő módon közelítsék meg és hatékonyan segítsék. Fontos a megismerés, hogy a felnőtteket, fiatalokat a tanítás, igehirdetés során fel lehessen készíteni a veszteségekre és ennek megoldására. Fontos, hogy ezeknek a tartalma és hangneme a legmegfelelőbb legyen, ezt szolgálja a kutatás is. Az idősebb emberek különösen kitettek a magánynak és a veszteségeknek, így nagy a veszélye az elfojtásnak. Nem alakulnak ki kommunikációs módok arra, hogy például a gyászoló, hogyan tudna valaki mástól hatékony érzelmi segítséget kapni, hogyan tudna támaszt találni a problémákkal való szembenézés nehéz feladatához.¹²¹ Gyakran a veszteségélmény lehet a forrása egy krónikus betegségnek, emellett az idősek között a leggyakoribb az öngyilkosság is.¹²² Az időskori lelki egyensúlyhoz, fejlődéshez, különösképpen a veszteségélményt követően, nagyon fontos, hogy tudjon a gyászoló érzelmeit és élményét meríteni más emberekkel való kommunikáció során. Éppen ezért van nagy szerepe a gyász munka során a családi vagy egyházi környezetnek, közösségnek, ahogy ezt a kutatás is megerősítette. Az egyházi rendezvények, szertartások, csoportfoglalkozások ugyanis társas találkozási lehetőséget biztosítanak a gyászolóknak. Éppen ezért a vallás, a vallási közösségek szerepe, feladata különösen jelentős ezekben a végső helyzetekben, ahogy azt a kapott eredmények is igazolják. Az egyházaknak van ugyanis szervezeti szinten a legjobb lehetősége társadalmunkban a gyászolókkal való törődésre. Ez azonban nem korlátozódhat csupán a temetési szertartás idejére. Az egyházaknak olyan fakultatív lehetőségeket kellene biztosítaniuk, ahová a gyászolók bizalommal fordulhatnak. Ilyen lehet például a személyes foglalkozás vagy a csoportmunka.

Az egyéni, személyes foglalkozás különösen ott indokolt, ahol problémát jelent, hogy a gyászolók ismerik egymást, vagy a gyászoló túl visszahúzódozó, gátlásos. Ilyenkor bizalommal fordulhatna egy segítő személyhez, akinek feladata, hogy tisztelettel és figyelemmel meghallgassa a gyászolót, oldja a feszültséget, segítse a problémák átgondolását, biztasson és nyugtasson, mindeközben enyhítve a gyászoló magányát.¹²³

A plébániai csoport olyan légkört jelenthet, amelyben a gyászoló fellélegezhet. Egy gyászolókból álló csoport kialakítható lehet egyrészt a friss veszteségélményt követően

120 A gyászolók 60%-a nem igényel semmiféle különösebb tanácsadást vagy gondoskodást, 30% keres segítséget, 10%-uknak pedig pszichoterápiás vagy orvosi beavatkozás kell. Vö. MONIKA MÜLLER: A gyász-tanácsadás szerepe a hospice gondozásban, *Kharón, Thanatológiai Szemle* 5. (2001) 18–26. 23. A szerző a továbbiakban a gyásztanácsadásról szól.

121 Vö. BUDA BÉLA: *Mentálhigiéné*. Animula, Budapest, 1994, 251.

122 Vö. Uo. 254.

123 Vö. VIKÁR GYÖRGY: *Az ifjúkor válságai*. Animula, Budapest, 1999, 159.

a gyászév időtartama alatt, ill. a gyászevet követően (pl. özvegy csoport). Fontos, hogy egy csoport megszűnése ne okozzon újabb veszteségélményt, ill. a csoportot megfelelően képzett személy vezesse, aki tisztában van a gyászolóknak lezajló pszichés folyamatokkal, amelyeknek a feltárása kutatásunk célja volt. A csoportba közel azonos életkorúak, azonos élethelyzetűek kerülhetnek, ahol olyan problémák, nehézségek jöhetnek elő, amit az egyik ember már könnyen megoldott, míg a másik még éppen szenved vele. Így egymásnak átadva tapasztalataikat segíthetnek egymáson vagy éppen közösen oldhatnak meg egy problémát, mivel az önsegítő egyházi csoportokat a következő célokkal választják az emberek: segítséget kapni a többiektől, meghallgatni másokat, érezni, hogy nincs egyedül az ember, átélni a szeretetet és a törődést.¹²⁴ A csoportban található az ember olyan sorstársat, akivel könnyen azonosíthatja magát. Lehetőség van olyan problémák felvetésére, melyek mindenki számára fontosak, emellett mintapéldák elemzésére is, amik lekötik a résztvevőket, egyben módot adva az önvallomásra, belső konfliktusok feltárására, érzelmek kifejezésére. A csoportfoglalkozás során például egy idevágó olvasott vagy hallott irodalmi mű, szentírási részlet és annak megbeszélése, lehetőséget nyújt a behelyettesítésre, a probléma megoldására, hogy az adott személy hogyan viselkedne, mindemellett érzelmi mintákat nyújthat.¹²⁵ Hasonló segítséget jelenthetnek a következők is: drámajáték, tánc, festés, zenehallgatás, éneklés, zárandoklat, kirándulás a természetben, illetve növények ültetése.

A jövőben az egyházaknak törekednie kell, hogy a gyászolókkal való foglalkozás ne „dologiasodjon el”.¹²⁶ Új utakat, rítusokat, közösségi alkalmakat kell találni a régiek helyett, hogy hatékony legyen a gyászmunka elvégzése a XXI. században.¹²⁷

Szent Pál írása ma is vonatkozzék az egyház közösségeire: „Ha az egyik tag szenved, vele együtt szenved valamennyi tag; vagy ha az egyik tag tiszteletben részesül, együtt örvendezik vele valamennyi tag.” (1Kor 12,26)

Poór Péter
Szegedi Hittudományi Főiskola

124 Vö. IRVIN D. YALOM: *A csoportpszichoterápia elmélete és gyakorlata*. Animula, Budapest, 1995, 380.

125 KEITH OATLEY – JENNIFER M. JENKINS: *Érzelmek*. Osiris, Budapest, 2001, 425.

126 Vö. SZÁNTÓ JÁNOS: i. m. 320.

127 Vö. VERENA KAST: i. m. 24.

MELLÉKLET

Kérdőív a temetőlátogatókhoz

Poór Péter a Szegedi Hittudományi Főiskola 5. évfolyamos egyetemi hallgatója, a Neveléstudomány és Pszichológia Tanszéken készítendő dolgozatához kutatást végez, melyben a gyász munkát vizsgálja a temető látogatók körében. Magatartásformákat, a gyász ismertetőjeleit, a temetőlátogatás motivációit keresi.

Ennek a kutatásnak részeként kérjük, hogy a kérdőív kitöltésével segítse munkánkat!

A kérdőív kitöltése névtelen, a válaszokat bizalmasan kezeljük. Kérjük nyugodtan és őszintén töltsé ki a kérdőívet! Minden válasz fontos, nincs jó és rossz megoldás. Amennyiben egy kérdésre nem kíván válaszolni, írja a kérdés sorszáma mellé: „NV”, vagy ha nem tud, akkor „NT”! Segítségét köszönjük!

Neme? Karikázza be a megfelelő állítás betűjelét!

- a. férfi b. nő

Életkora? Válaszát írja a kipontozott vonalra!

..... éves

Lakóhelye? Karikázza be a megfelelő állítás betűjelét!

- a. város b. község

Iskolai végzettsége? Karikázza be a megfelelő állítás betűjelét!

- a. alapfokú b. középfokú c. felsőfokú

Mennyire hisz Istenben? A megfelelő szám bekarikázásával jelölje a skálán!

1 2 3 4 5 6 7

Mennyire vallásos? A megfelelő szám bekarikázásával jelölje a skálán!

1 2 3 4 5 6 7

Melyik egyházhoz tartozónak tartja magát? Karikázza be a megfelelő állítás betűjelét!

- a. katolikus
b. református
c. evangélikus
d. más egyházi közösséghez tartozó, pontosítása:
f. semmilyen

Milyen gyakran jár templomba? Karikázza be a megfelelő állítás betűjelét!

a. hetente többször	e. évente többször
b. minden héten 1-szer	f. évente 1-szer
c. havonta 2-szer, 3-szor	g. ritkábban
d. havonta 1-szer	h. soha

Részesült-e hittan oktatásban? Karikázza be a megfelelő állítás betűjelét!

a. igen	b. nem

Mennyire részesült vallásos neveltetésben? A megfelelő szám bekarikázásával jelölje a skálán!

1 2 3 4 5 6 7

Mennyire hisz a halál utáni életben? A megfelelő szám bekarikázásával jelölje a skálán!

1 2 3 4 5 6 7

Milyen gyakran jön a temetőbe? Karikázza be a megfelelő állítás betűjelét!

a. hetente többször	e. évente többször
b. minden héten 1-szer	f. évente 1-szer
c. havonta 2-szer, 3-szor	g. ritkábban
d. havonta 1-szer	

Mely napokon jön biztosan a temetőbe? Karikázza be a megfelelő állítás betűjelét! Több állítást is megjelölhet.

a. elhunyt névnapja	e. karácsony
b. elhunyt születésnapja	f. húsvét
c. elhalálozás napja	g. halottak napja
d. elhunyttal való házasságkötésnapja	

Általában mennyi időt tölt el a temetőben? Karikázza be a megfelelő állítás betűjelét!

a. 0-30 perc	d. 90-120 perc
b. 30-60 perc	e. több, mint 2 óra
c. 60-90 perc	

Általában mennyi időt tölt azzal, hogy a temetőbe eljőjön? Karikázza be a megfelelő állítás betűjelét!

a. 0-30 perc	d. 90-120 perc
b. 30-60 perc	e. több, mint 2 óra
c. 60-90 perc	

Általában ki kíséri el a temetőbe? Karikázza be a megfelelő állítás betűjelét!

a. senki, egyedül megyek	d. barát
b. családtag	e. ismerős
c. távolabbi rokon	

Szokott-e hozni valamit a sírra? Karikázza be a megfelelő állítás betűjelét!

- a. mindig b. nagyon gyakran c. gyakran d. néha e. ritkán/soha

Mit szokott hozni egy-egy temetőlátogatáskor a sírra? Karikázza be a megfelelő állítás betűjelét! Több állítást is megjelölhet.

a. palántát, amit a sírra ültetnek	f. vásárolt művirágot
b. a magam ültette vágott virágokat	g. gyertyát, mécsest
c. vásárolt vágott virágot	h. semmit
d. a magam által készített koszorút	i. egyebet:.....
e. vásárolt koszorút	

Átlagosan egy-egy temetőlátogatáskor mennyit költ a hozott dolgokra? Karikázza be a megfelelő állítás betűjelét!

a. semmit	e. 1.000-2.000 Ft
b. 1-100 Ft	f. 2.000-5.000 Ft
c. 100-500 Ft	g. 5.000-10.000 Ft
d. 500-1.000 Ft	h. több, mint 10.000 Ft

Ki az az **egy** elhunyt, aki Önnek a legfontosabb, akinek a sírját leginkább látogatja? Karikázza be a megfelelő állítás betűjelét!

a. hitvestársam/élettársam	e. nagyszülőm
b. gyermekem	f. más rokon, pontosabban:.....
c. szülőm	g. barátom
d. testvérem	h. más valaki:.....

Hány éve halt meg a fenti személy, aki Önnek a legfontosabb? Válaszát írja a kipontozott vonalra!

..... éve halt meg.

Milyen halállal halt meg a fenti személy, aki Önnek a legfontosabb? Karikázza be a megfelelő állítás betűjelét! Több állítást is megjelölhet.

a. „várt”	d. természetes
b. váratlan	e. erőszakos
c. hirtelen	f. kívánt

Általában milyen sorrendben látogatja a sírokat? Készítsen rangsort az 1-es legyen az első, a 2-es a második, és így tovább! Válaszát csak azon személyek neve mellé írja, akiket látogat!

Hitvestársam/ élettársam		Barátom	
Gyermekek		Osztálytársam	
Szülőm		Munkatársam	
Testvérem		Tanárom	
Nagyszülőm		Szomszédom/utcabeli ismerősöm	
Dédszülőm		Ismerősöm	
Keresztszülőm		Más valaki:	
Unokatestvérem		Más rokon:	

A következőkben témák szerint kijelentéseket sorolunk fel, és ezekről kérjük a véleményét. A kijelentéssel való egyetértés mértékét egy 7 fokú skálán, a megfelelő szám bekarikázásával lehet megadni (1-egyáltalán nem, 7-egészen igen). A kijelentések az Ön gyászára és arra a halottra vonatkoznak, akihez Ön a legjobban kötődik, aki az Ön számára a legfontosabb.

Kérjük adja meg véleményét azzal, hogy a hét számjegy közül a megfelelőt bekarikázza!

Mennyire ért egyet a következő állításokkal? A megfelelő szám bekarikázásával jelölje a skálán!

		egyáltalán nem	egészen igen
24 -	Aki gyászol, az hord gyászviséletet.	1 2 3 4 5 6 7	
25 -	Belső párbeszédet folytatok a halottal.	1 2 3 4 5 6 7	
26 -	Gondolok a halálomra.	1 2 3 4 5 6 7	
27	Hibáztatok valakit a haláláért.	1 2 3 4 5 6 7	

28	Mióta meghalt, üres az életem.	1 2 3 4 5 6 7
29	Azért hozok virágot, mert így illik.	1 2 3 4 5 6 7
30	Imádkozom az elhunytért.	1 2 3 4 5 6 7
31	Félek a haláltól.	1 2 3 4 5 6 7
32	Magányosnak érzem magam.	1 2 3 4 5 6 7
33	Megszokásból járok a temetőbe.	1 2 3 4 5 6 7
34	Képes vagyok az elhunytól beszélni.	1 2 3 4 5 6 7
35	A sírnál beszélek az elhunytához.	1 2 3 4 5 6 7
36	Sírdogálok az elhunyt miatt.	1 2 3 4 5 6 7
37	Ha megtehetném, drágább síremléket építenék neki.	1 2 3 4 5 6 7
38	Környezetem segít a gyász elviselésében.	1 2 3 4 5 6 7
39	Azért teszem rendbe a sírt, hogy mások ne szóljanak meg.	1 2 3 4 5 6 7
40	A sírnál mindig imádkozom az elhunytért.	1 2 3 4 5 6 7
41	Nagyon hiányzik az elhunyt a mostani életemből.	1 2 3 4 5 6 7
42	Átvettem az elhunyt szokásait.	1 2 3 4 5 6 7
43	Belenyugodtam a halálába.	1 2 3 4 5 6 7
44	Környezetem befolyásol abban, hogy hogyan gyászoljak.	1 2 3 4 5 6 7
45	A sírnál érzem az elhunyt jelenlétét.	1 2 3 4 5 6 7

- BAUMGARTNER, ISIDOR: *Pasztorálpszichológia*. Budapest, 2003.
- BERTA PÉTER: Hatalom, halálkép, normativitás. In Berta Péter (szerk.): *Halál és kultúra. Tanulmányok a társadalomtudományok köréből*. 1. köt. Janus – Osiris, Budapest, 2001, 117–142.
- BÉKÉS VERA: Ki fél a haláltól? *Kharón, Thanatológiai Szemle* 4. (2000) 5–65.
- BUDA BÉLA: *A lélek egészsége. A mentálhigiéné alapkérdései*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest 2003.
- BUDA BÉLA: *Mentálhigiéné*. Animula, Budapest 1994.
- BUDA BÉLA – KOPP MÁRIA (szerk.): *Magatartástudományok*. Medicina, Budapest, 2001.
- COMER, ROLAND J.: *A lélek betegségei. Pszichopatológia*. Osiris, Budapest, 2005.
- CSEJTEI DEZSŐ: *Filozófiai metszetek a halálról*. Pallas Stúdió – Attraktor, Budapest, 2002.
- CSERI PÉTER (szerk.): *Segítségnyújtás a végeken*. Magyar Hospice-Palliatív Egyesület, Budapest, 2002.
- DÁVIDNÉ B. HIDVÉGI JULIANNA: Kötődés és elválás: A gyász feldolgozása. In Járó Katalin (szerk.): *Sors mint döntés. Az érzelmek felfedezése és felszabadítása*. Helikon, Budapest 2005, 384–402.
- DAVIS, C. G. et al.: Veszteségélmény, jelentéstulajdonítás és előnykovácsolás. A jelentés két megközelítése. In Kulcsár Zsuzsanna (szerk.): *Teher alatt... Pozitív traumafeldolgozás és poszttraumás személyiségfejlődés*. Trefort Kiadó, Budapest 2005, 149–176.
- ERŐS LÁSZLÓ – VEÉR ANDRÁS: *A halál enciklopédiája*. 1. köt. Glória Press, Budapest, 2001.
- FEUER MÁRIA: *A nagy megpróbáltatás*. Saxum, Budapest, 1999.
- FREUD, SIGMUND: Gyász és melankólia. In *Válogatás az életműből*. Európa, Budapest, 2003.
- HAMILTON, MALCOLM B.: *Vallás, ember, társadalom*. Aduprint, Budapest, 1998.
- HANKISS ELEMÉR: *Az ezerarcú én*. Osiris, Budapest, 2005.
- HÉRA GÁBOR – LIGETI GYÖRGY: *Módszertan: bevezetés a társadalmi jelenségek kutatásába*. Osiris, Budapest, 2005.
- KÁRPÁTY ÁGNES: *A gyász szociológiája*. <http://mek.oszk.hu/02000/02010/02010.doc>, 2007-08-05.
- KAST, VERENA: *A gyász. Egy lelki folyamat stádiumai és esélyei*. Park, Budapest, 2002.
- A Katolikus Egyház Katekizmusa*. Szent István Társulat, Budapest, 2002.
- KÖRÖSSI P. JÓZSEF (szerk.): *A gyógyító halál. Magyar írók novellái az elmúlásról és a gyászról*. Palatinus, Budapest, 2000.
- KULCSÁR ZSUZSANNA: *Egészségpszichológia*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 1998.
- KUNT ERNŐ: *Az utolsó átváltozás: A magyar parasztság halálképe*. Gondolat, Budapest, 1987.
- KÜBLER-ROSS, ELISABETH: *Éretté válni a halálra*. Korda, Kecskemét, 2002.
- KÜBLER-ROSS, ELISABETH – KESSLER, DAVID: *Élet – Leckék*. Vigilia, Budapest, 2002.
- LINDEMANN, ERICH: Az akut gyász tünettana és kezelése. *Kharón, Thanatológiai Szemle* 2. (1999) 13–26.

- Magyar Értelmező Kéziszótár*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1975.
- MILBERG, ANNA et al.: Family Member's Perceived Needs for Bereavement Follow-Up. *Journal of Pain and Symptom Management* 35 (2008) 58-69. <http://www.eisz.hu>, 2008-04-28.
- MILLER, MARK D. et al.: Interperszonális pszichoterápia alkalmazása a gyással összefüggő depresszióban házastársukat elveszített időseknél. *Kharón, Thanatológiai Szemle* 3. (1999) 46–70.
- MÜLLER, MONIKA: A gyásztanácsadás szerepe a hospice gondozásban. *Kharón, Thanatológiai Szemle* 5. (2001) 18–26.
- OATLEY, KEITH – JENKINS, JENNIFER M.: *Érzelmek*, Osiris, Budapest, 2001.
- Ó- és Újszövetségi Szentírás a Neovulgáta alapján. Szent Jeromos Bibliatársulat, Budapest, 1997.
- ÓNODY SAROLTA – VIKÁR GYÖRGY: A krízis. In Pável Magda (szerk.): *Életesemények lelki zavarai*. 1. köt. Budapest, 2004, 149–175.
- ORTUTAY GYULA et al. (szerk.): *Magyar Néprajzi Lexikon*. 4. köt. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1981.
- PILLING JÁNOS (szerk.): *Gyász*. Medicina, Budapest, 2003.
- POLCZ ALAINE: *Ideje a meghalásnak*. Pont Kiadó, Budapest, 1998.
- POLCZ ALAINE: *Gyászban lenni*. Pont Kiadó, Budapest, 2000.
- POLCZ ALAINE: A gyászolók álmai. *Kharón, Thanatológiai Szemle* 6. (2002) 9–28.
- POLCZ ALAINE: *Együtt az eltávozottal*. Jelenkor, Pécs, 2005.
- Pszichológiai Lexikon*. Helikon, Budapest, 2007.
- SCHNEIDER, THEODOR (szerk.): *A Dogmatika Kézikönyve*. Vigilia, Budapest, 1997.
- SCHLEGEL-HOZMANN, UTA: *Nincs több kettesben töltött esténk, családi állapota: özvegy*. Kálvin, Budapest, 1995.
- SZÁNTÓ JÁNOS: *Vallásosság egy szekularizált társadalomban*. Új Mandátum, Budapest, 1998.
- SZOKOLSZKY ÁGNES: *Kutatómunka a pszichológiában*. Osiris, Budapest, 2004.
- TAR ILDIKÓ: *Álmaink tükrében*. Urbis Könyvkiadó, Budapest, 2007.
- TATELBAUM, JUDY: *Bátorság a gyászhoz*. Pont Kiadó, Budapest, 1998.
- TOMKA MIKLÓS: *Vallásszociológiai szöveggyűjtemény*. Tankönyvkiadó, Budapest, 1984.
- YALOM, IRVIN D.: *A csoportpszichoterápia elmélete és gyakorlata*. Animula, Budapest, 1995.
- YALOM, IRVIN D.: *Egzisztenciális pszichoterápia*. Animula, Budapest, 2003.
- VERGOTE, ANTOINE: *Valláslélektan*. k. n., Budapest, 2001.
- VICZIÁN JÁNOS (szerk.): *Magyar Katolikus Lexikon*. 4. köt. Szent István Társulat, Budapest, 1998.
- VIORST, JUDITH: *Szükséges veszteségeink*. Háttérkiadó, Budapest, 2002.
- VIKÁR GYÖRGY: *Az ifjúkor válságai*. Animula, Budapest, 1999.
2001. évi népszámlálás. 5. vallás, felekezet. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 2002.

APOLOGETIKA – BEFELÉ

BEVEZETÉS

Tapasztalatom szerint a katolikus hívek nagy része nem tudja megindokolni, hogy az egyház miért vallja és fogadja el igaznak az egyes tantételeket, hitigazságokat. Sokan még arra is képtelenek válaszolni, hogy mit ért alattuk az egyház. Nagyon sok irodalommal találkoztam, mely bemutatja a katolikus egyház hitét, de olyat már kevesebbet találtam, mely kifejezetten arra törekszik, hogy megindokolja a tanítások létjogosultságát és választ adjon arra, hogy miért hisszük ezen tételeket.

Az első TDK dolgozatomban¹ arra kerestem a választ, hogy miért hagyják el napjainkban a katolikusok az egyházat és csatlakoznak más gyülekezetekhez, egyházakhoz. Harminc emberrel készítettem interjút ebben a témában. Többnyire új vallásos mozgalmakhoz csatlakozókat kerestem meg, de találkoztam nagyobb egyházakhoz csatlakozókkal is. Az egyház elhagyásának okai között szerepelt az is, hogy sokan arra a megállapításra jutottak, a katolikus egyház tanításai nem bibliai alapokon állnak.² Részletezték, hogy melyik tanítással miért nem értenek egyet. Indoklásaik a Bibliából indultak ki, de észrevehető volt a Szentírás félreértelmezése, félreismerése. Sokszor nem látják át a bibliai körülményeket, és nem ismerik a történelmet.

Jelen dolgozatom célja, hogy választ adjon azokra a kérdésekre, melyeket a katolikus egyház hitére vonatkozóan fogalmaznak meg új vallásos mozgalmak tagjai. A hangsúlyt a miértekre való válaszadásra fektetem és arra, hogy valójában mit is jelentenek ezek a tanítások. Nem céлом egy-egy tanítás dogmatörténeti kifejtése, sem a szisztematikus reflexió, hanem a bibliai alapok bemutatása (ahol és amennyiben ez lehetséges), és néhány megértést könnyítő gondolat ismertetése. Dolgozatom jelmondataként Nemeshegyi Péter szavait választottam, mely szerint „úgy éljük és magyarázzuk a hitünket, hogy

1 A dolgozat címe *Miért hagyják el napjainkban a katolikusok az egyházat?* volt.

2 Még a bérmlás szentségében részesültek is ekképpen vélekedtek. Az 1. melléklet jelzi, hogy mennyien bérmlkoztak a válaszadók közül.

más keresztényeknek ne adjunk okot a félreértésre.”³ Azért választottam az Apologetika – befelé címet, mert fontosnak tartom hitünk apologetikus indoklását nemcsak a katolikus egyházon kívüliek, hanem az egyházon belül élő hívek felé is. Fontos, hogy az egyház hívei értsék és tudják, hogy mit hisznek, s ne csak kispolgárai legyenek az egyháznak, hanem lelkes, aktív, harcos és hűséges tagjai, akik tudatában vannak annak, hogy ők miért tagjai a Római Katolikus Egyháznak.

Dolgozatomat egy kutatás eredményeinek ismertetésével kezdem, mely arra vonatkozott, hogy a Szegedi Hittudományi Főiskola hallgatói milyen mértékben képesek az egyház hitét megindokolni, majd egy-egy téma, kérdéskör tárgyalásával folytatom.

A következőkben azokat a pontokat sorolom fel, melyeket érintettek a beszélgetések alatt a megkérdezettek. A legtöbb problémát Mária személye váltotta ki, hisz rá a megkérdezettek közül 20-an is kitértek. A szentek közbenjáró szerepe okozta a második legnagyobb megütközést, erre 12-en utaltak. Az Oltáriszentség és a szentségek témája a következő, itt a gyónásra és a gyermekkeresztesre tértek ki leggyakrabban. Végül a kisebb érdeklődést kiváltó témák: a katolikusok istenképe, halottakért való ima, tisztítóűz, pápaság, hierarchia, papság, cölibátus, törvénykezés témái.

Szakirodalomként a II. Vatikáni zsinat dokumentumait, s az ennek szellemében íródott műveket használtam fel.

1. A KUTATÁS EREDMÉNYEI

A Szegedi Hittudományi Főiskola hallgatói között körbeadtam egy kérdéssort, mely arra vonatkozott, hogy a hallgatók hogyan tudják megindokolni az egyház egyes tanításait. Nem arra kerestem a választ, hogy mi célból, hanem, hogy mi okból vallja az egyház egyes tanításait. Azokra a témákra kérdeztem rá, melyet a katolikus egyházat elhagyó emberek problémaként jeleztek felénk. A kérdéssor minden évfolyamhoz eljutott, melynek kitöltésére egy tanítási órán 45 perc állt rendelkezésre. A hallgatók nem kaptak előre értesítést, így nem tudtak készülni a válaszokra. Ezzel az volt a célom, hogy megvizsgáljam, mennyire állnak készen a hallgatók a spontán válaszáadásra. Összesen 79-en töltötték ki, melyek közül 16 elsőéves, 20 másodéves, 14 harmadéves, 17 negyedéves, 7 ötödéves hallgató volt. 5 hallgató nem jelölt meg évfolyamot, az általuk kitöltött kérdőíveket nem használtam fel. A kérdéssorokat Dinnyés Kamilla Judit ötödéves hallgató értékelte ki általam összeállított szempontok alapján. Ezzel a szubjektivitás elkerülése volt a célom.

3 NEMESHEGYI PÉTER: *Mit mond nekünk a II. Vatikáni zsinat?* Korda, Kecskemét, 1996, 47.

A válaszokat három pont alapján osztályoztuk. 0 pontot az a válasz ért, ami nem a kérdésre reagált vagy nemleges volt. 1 pontot kapott a helyes, de hiányos válasz, 2 pontot arra adtunk, ami legjobban megközelítette az egyház tanítását (természetesen a teljesség igénye nélkül).

A kérdéssor 16 kérdést tartalmaz,⁴ melyek a legfontosabb és legtöbb problémát kiváltó témákra kérdeznék rá. A következőkben nézzük röviden bemutatam az egyes évfolyamok elért eredményeit.

Az első évfolyam eredménye⁵

Sokan összekeverték a dogma és a törvény szó jelentését, s egyiket a másikkal magyarázták. A legtöbb kérdésre vagy nagyon szűkszavúan válaszoltak, vagy egyáltalán nem írtak semmit. A szenthagyományra, a halottakért való imára és az intézményes egyházra vonatkozó kérdésre senki nem válaszolt helyesen. Legtöbbször a katolikus egyház istenképére, s a Mária-tiszteletre vonatkozóan adtak elfogadható választ.

Az első évfolyam átlageredménye: 0,33⁶

A második évfolyam eredménye⁷

A második évfolyam már átlagosan többet írt, mint az első. A szenthagyományra, a halottakért való imára és az intézményes egyházra vonatkozólag már voltak helyes válaszadók. Legtöbbször a Mária-tiszteletre, majd a katolikus egyház istenképére válaszoltak helyesen.

A második évfolyam átlageredménye: 0,40⁸

A harmadik évfolyam eredménye⁹

A harmadik évfolyamban a halottakért való ima kérdésre senki nem adott helyes választ. Legtöbbször a Mária-tiszteletre és a katolikus egyház istenképére válaszoltak helyesen.

4 Lásd 2. melléklet.

5 Lásd 3. melléklet.

6 Néhány példa a nem megfelelő válaszokból: „A szüzesség szentebb állapot, mint a házasság.” (2.); „Azért gondoljuk, hogy van tisztítóvíz, mert ezt tanították.” (5.); „A dogmák a mise fennakadás nélküli lefolyását szolgálják.” (14.)

7 Lásd 4. melléklet.

8 Néhány példa a nem megfelelő válaszokból: „Azért hisszük, hogy az Oltáriszentségben Krisztus teste és vére van jelen, mert Jézus azt mondta, hogy ahol ketten vagy hárman összejönnek az én nevemben, ott vagyok köztük.” (25.); „A szenthagyomány Jézus születéstörténete” (26.); „A dogmák megváltoztathatatlan törvények.” (36.)

9 Lásd 5. melléklet.

A harmadik évfolyam átlageredménye: 0,38¹⁰

A negyedik évfolyam eredménye¹¹

A legjobb eredményt a negyedik évfolyam érte el. A Mária-tisztelet, az egyház istenképe, a törvények, a szentek tisztelete és közbenjárásuk téma náluk jó eredményt mutatott. Ezzel szemben a gyermekek megkeresztelésére vonatkozóan nem adtak egy helyes választ sem.

A negyedik évfolyam átlageredménye: 0,51¹²

Az ötödik évfolyam eredménye¹³

Az ötödik évfolyam jó eredményt ért el a Mária-tisztelet, a szenthagyomány, a szentek tisztelete és közbenjárása, a törvények, valamint az egyház istenképe témákban. Ugyanakkor a negyedik évfolyamhoz hasonlóan, ők sem tudtak elfogadható választ adni a gyermekkereszttség kérdésére.

Az ötödik évfolyam átlageredménye: 0,48¹⁴

Az öt évfolyam átlageredménye¹⁵

Összefoglalva az öt évfolyam eredményét, azt láthatjuk, hogy gyakran összetévesztették a cél és az ok fogalmát, s legtöbbször a hallgatók nem arra válaszoltak, hogy mi okból vallja ezt a katolikus egyház, hanem arra, hogy egy-egy tanítással mi az egyház célja. A legtöbb helyes válasz a katolikus egyház istenképére, majd a Mária-tiszteletre vonatkozott. Legkevésbé a gyermekek megkeresztelésére, az intézményes egyházra, és a halottakért való imára vonatkozó kérdésre válaszoltak a hallgatók.

Az öt évfolyam átlageredménye: 0,42

2. APOLOGETIKA

Dolgozatomat az egyes témák tárgyalásával folytatom. A témákat fontossági

10 Néhány példa a nem megfelelő válaszokból: „A szenthagyomány azért van, mert megőrződött, de egyáltalán nem tartjuk fontosnak.” (37.); „Megjegyzés: Jó lenne egy olyan szeminárium, amikor ilyen kérdésekkel, s még ennél is kényesebbekkel foglalkoznánk.” (39.); „A cölibátus, nem isteni törvény. Egy szükségszerű rossz.” (47.)

11 Lásd 6. melléklet.

12 Néhány példa a nem megfelelő válaszokból: „A hierarchia sajátosan emberi találmány.” (57.); „A pápa Szent Pál utóda.” (58.); „A dogmák segítenek eligazodni az egyház szervezetében és működésében.” (58.)

13 Lásd 7. melléklet.

14 Példa a nem megfelelő válaszra: „A hegyi beszédben olvassuk: Ez az én testem, és vérem, mely értetek adatik.” (68.)

15 Lásd 8. melléklet.

sorrendben mutatom be, azaz a legnagyobb problémát okozó kérdéssel kezdem, majd e szempont szerint folytatom.

2.1. Mária

A legtöbb probléma a megkérdoztetek között Máriával kapcsolatban merült fel. Szinte mindenki az őt övező tisztelettel nem értett egyet, s elleneztek a rózsafüzér imádkozását is. Jelen fejezetben ezekre a problémákra keresem a választ.

Amit a katolikus egyház Máriával kapcsolatban hisz, az megvilágítja a Krisztusba vetett hitet.¹⁶ A helyes Mária-tisztelet egyik nagy előmozdítója volt Montforti Grignon Szent Lajos. Írásából, beszédeiből az világlik ki, hogy a helytelen Mária-tisztelet nem Jézushoz visz bennünket közelebb, a helyes pedig igen.¹⁷ Két extrém magatartás kerülendő el McBrian szerint a Mária tisztelet felé vezető úton, melyet a következő táblázat szemléltet.¹⁸

Minimalizáló: Mária-fóbia	Maximalizáló: Mária központúság
eltúlozza az isteni szerepet a megváltásban	felnagyítja az emberi szerepet a megváltásban
három dolgot tagadnak: a) a közbenjáró szerepet b) szentségeket c) a szentek közösségét	három dolgot túloznak el: a) a közbenjáró szerepet b) szentségeket c) a szentek közösségét

A Máriáról szóló egyházi tanítás. A Máriáról szóló egyházi tanítás az idők folyamán bontakozott ki mind teljesebben. A kezdeti mariológia üdvtörténeti–krisztológiai motivációjú, azaz kizárólag Jézus személye felől közelítette meg Máriát. A Mária személye iránti érdeklődés a VI. és a VII. században erősödött fel.¹⁹ Egy hasonlattal szemléltetem az előbbi gondolatokat. Diakép vetítésekor megjelenik egy kép a vásznon, ami még nem elég éles, ezért állítani kell rajta. Azáltal, hogy állítottunk rajta, látható lett, ami eddig is rajta volt, de nem volt látható. Ez a hitre is fennáll. Az egyház élete során egyre élesebb a kép, és egyre jobban látható a lényeg. Új dolgokat látunk meg ezáltal, de sohasem a teljes igazságot.²⁰ A Máriára vonatkozó tanítás sem volt az egyház

16 Vö. KEK 487

17 Vö. BEGYIK TIBOR: *Szűz Mária apostola*. Zarándok, h. n., 2004.

18 Vö. RICHARD P. MCBRIAN: *Catholicism*. Harper, San Francisco, 1994, 1104–1105.

19 Vö. ALOIS MÜLLER – DOROTHEA SATTLER: Mariológia. In Theodor Schneider (szerk.): *A dogmatika kézikönyve*. 2. köt. Vigília, Budapest, 2002, 161–194, 175–177.

20 Vö. WINFRIED HENZE: *Hinni szép. Katolikus Családi Katekizmus*. Szent József, Budapest, 2005, 76.

teljes látókörében a kezdetektől fogva, hanem fokozatosan bontakozott ki. Ezért van arra lehetőség, hogy új meglátások szülessenek.

Máriának alárendelt szerepe van, nem említhető Jézussal egy szinten, amit a II. Vatikáni Zsinat is hangsúlyoz: „Nincs ugyanis teremtmény, akit a megtestesült Igével és a Megváltóval egy sorba lehetne állítani.”²¹

Milyen értelemben lehet Mária az egyház anyja? Mária a kegyelem rendjében²² az egyház anyja, mert világra hozta Krisztust.²³ Ő mindnyájunkért elfogadta, hogy a Megváltó anyja lesz.²⁴ Ezért mondhatjuk rá, hogy ő az egyház anyja.

Mária által sok mindent kapott az emberiség. Az Atya és a Szentlélek kegyelme Krisztus révén jut el hozzánk, mindenesetre úgy tetszett Istennek, hogy jó néhány adománya Mária közvetítésével érjen el bennünket, hiszen ő szülte a világra Jézust.²⁵

Mária a Szentírásban. Nézzük meg, hogy mit mond Máriáról a Szentírás. Elsőként Lukács evangéliumát veszem alapul, mert abban sok mindent megtudhatunk róla. Máriáról megállapítható, hogy ő a keresztény ember prototípusa, mert: kegyelemmel teljes (1,26); alázatos szolgálóleány (1,48); hisz (1,45); dicsőít (1,46); ismeri az Írásokat, imádkozza és idézi őket (1,46–56); Isten vele van (1,28); megőrizte szívében Fia szavait (2,51); elviselt megaláztatást, üldöztetést (Mt 1,19; 2,13–22); megszülte az Isten Fiát (2,7); igent mondott Istennek (1,38). Egy mai kereszténynek is ilyennek kell lennie, egészen odáig, hogy szívében megfogadjon és megszülessen Krisztus.

A Lk 1,26–34-ben láthatjuk, hogy Mária a Szentháromság minden személyével kapcsolatba került. A 26. vers leírja, hogy Isten küldte el hozzá az Ő angyalát, a 31. vers elmondja, hogy Jézusnak fogja hívni a Fiút, a 35. pedig, hogy a Szentlélek száll reá. Igazi és mély kapcsolatba került az Atyával, a Fiúval és a Szentlélekkel is.

A Jelenések könyvében olvashatunk egy napba öltözött asszonyról (Jel 12,1). Ez a kép azt a dicsőséget mutatja, mely a teremtő Isten övezi a 104. zsoltár szerint (vö. Zsolt 104,2). Itt az asszonyt illeti ez a fényesség. Exegetikailag vitatható rész, de az egyházatyák Máriára vonatkozva magyarázták.²⁶

Máriára nagyon sokan úgy tekintenek, mint aki csak önmagát akarná adni, viszont erre a gondolatra vonatkozólag nincs semmilyen bibliai alap, az ellenkezőjére

21 LG 62

22 „Krisztust méhébe fogadva, evilágra szülve, gondolva, templomban az Atyának bemutatva, és a keresztben haldokló Fiával szenvedve – engedelmisségével, hitével, reményével és lángoló szeretetével – egyedülálló módon együttműködött az Üdvözítő művével a lelkek természetfölötti életének helyreállítására. Éppen ezért a kegyelem rendjében anyánk.” LG 61

23 Vö. *A Katolikus Egyház Katekizmusának Kompendiuma*. 196. pont. (A továbbiakban KEKK.)

24 Vö. WINFRIED HENZE: i. m. 78.

25 Uo. 134.

26 Vö. ALOIS MÜLLER – DOROTHEA SATTLER: i. m. 169–170.

viszont van. Az angyali üdvözlés után Mária útra kelt és elment Erzsébethez. A Lk 1,41 leírja, hogy amikor Erzsébet meghallotta Mária köszöntését, eltelt Szentlélekkel. A fő hangsúly nem Mária személyén van, hanem azon, hogy Mária – aki Isten alázatos szolgálóleánya – jelenlététől Erzsébet eltelik Szentlélekkel. Nem önmagát akarja adni, hanem a Szentháromságos Egy Istent közvetíti, aminek az a jele, hogy Erzsébet, Mária köszöntését meghallva a Szentleket fogadja szívébe. Az ő személye Isten jelenlétére irányítja az emberek figyelmét, és jövele soha nem öncélú. Erzsébet Szentlélekkel való eltöltekezésének bizonyítékát is olvashatjuk az Igében: Erzsébet prófétát, azaz olyan dolgokat jelent ki, melyről addig nem tudhatott.²⁷ Erzsébet Szentlélekkel eltelt kijelentéseit imádkozzuk, elmélkedjük tovább az Üdvözlés Máriaiban: „Áldott vagy te az asszonyok között és áldott a te méhednek gyümölcse!” (1,40).

A rózsafüzér. A rózsafüzér középkori eredetű. Az ekkor élő embereknek keményen kellett dolgozniuk. Az ima alatt nem tudtak nagy intellektuális utat bejárni. Ellenkezőleg, olyan imára volt szükségük, amely megnyugtatja őket. Általában elmondható, hogy minél idősebb az ember, annál kevésbé tud már szellemi erőfeszítéseket tenni, és ezért elringatózásra vágyódik az Egyház imájában.²⁸

A Rózsafüzér imádkozása nincs benne a Bibliában, de annak elemei – többek közt az Üdvözlés Mária – benne vannak. Azt olvashatjuk az Igében, hogy Mária-hoz bement az angyal és így köszöntötte: „Üdvözlés, kegyelemmel teljes, az Úr van teveled.”. A Kiv 23, 20–22-ben láthatjuk, hogy Isten mit gondol az angyalairól: „Féld őt, hallgass a szavára, és ne gondold, hogy megvetheted, mert nem nézi el, ha vétkezel, hiszen az én nevem van benne.” (21. vers). Az angyal szavát Isten saját szavaként kezeli, tehát mikor az Üdvözlés Máriaát imádkozzuk, Isten szaván elmélkedünk.

A Mária-tisztelet alapja. A katolikus egyházban kialakult Mária-tisztelet alapja egy bibliai mondat, a Lk 1,48: „Íme, mostantól fogva boldognak hirdetem engem minden nemzedék.” A katolikus egyház – nemzedékeken keresztül – boldognak hirdeti Máriaát, mert meg van írva. Fontos a 49. verset is elolvasni, mert itt olvashatjuk hogy Máriaát nem önmagáért tiszteli az egyház, hanem azért: „mert nagy dolgokat cselekedett velem a Hatalmas.” Mária Istennek adja az Őt megillető dicsőséget, semmit nem tart meg magának és vallja, hogy őt nem önmagáért fogják nemzedékeken keresztül boldognak hirdetni, hanem Isten és az Ő tettei miatt.

Mária példája. Életünk minden szakaszában szükségünk van példaképekre. Ez

27 Vö. ROBERT J. KARRIS: *Evangélium Lukács szerint.* In Thorday Attila (szerk.): *Jeromos Bibliakommentár.* 2. köt. *Az újszövetség könyveinek magyarázata.* Szent Jeromos Katolikus Bibliatársulat, Budapest, 2003, 161–228, 169.

28 Vö. JOSEPH RATZINGER: *Isten és a világ.* Szent István Társulat, Budapest, 2004, 295. Joseph Ratzinger is azt mondja, hogy ahogy idősödik, annál fontosabb számára Mária személye, s a rózsafüzér is. Uo. 273.

különösen igaz a kisgyermekekre, de a későbbi időszakban sem elhanyagolható tény.²⁹ Fontos minden ember számára, hogy a gyakorlatban is lássa megvalósulni azt, amit jónak tart, legyen előtte egy példa. Mária a gyakorlatban is megvalósította Jézus példáját. Róla elmondhatjuk: de jól csinálta! Azért van szükségünk Máriára, mint példaképre, mert látnunk kell, hogy Jézuson kívül más is meg tudja valósítani azt, amit Ő tanított.³⁰

Mária az édesanyák példaképe is. Számos olyan helyzetbe került, melyet értelmével nem foghatott fel: az anyagi üdvözlet, az ártatlan csecsemők legyilkolása, Fia keresztre feszítése, s még sorolhatnánk. De Mária állva maradt, mindvégig, a kereszt alatt is (vö. Jn 19,25–27). Mária példáját szemlélve megláthatjuk, hogy hogyan lehetünk igazi nők, édesanyák és feleségek.³¹ Máriára vonatkozólag nyugodtan kijelenthetjük, hogy ő az „isteni közelség jele”.³² A lármázástól zavart világunkban Mária a figyelmes csend példája maradt. Ő a *lectio divina* lelkületének első tökéletes képe is. Ez jelenti az Ige hallgatását, az Igen való elmélkedést és az Ige imádkozását is.³³

Máriát mi is szeretjük és tiszteljük azért, mert Jézus is szerette és tisztelte Őt: „Mi egyszerűen követjük Krisztust, de nem csak azzal, hogy tiszteljük saját anyánkat, hanem úgy is, hogy tiszteljük mindazokat, akiket Ő tisztelt – mégpedig ugyanolyan tisztelettel, amelyet Ő tanúsított.”³⁴

Mária és az egyház. Máriát párhuzamba állíthatjuk az egyházzal, mert mindkettőről állíthatjuk a következőket: hűséges, szeplőtlen szűz, megváltotta Krisztus, Isten jelenlétének a jele köztünk, Isten jelenlététől átalakított és megújított, közbenjár értünk. A katolikus egyház tiszteli Máriát, s nem azért mert Mária istennő vagy szuperteremtény, vagy magának Istennek a riválisa, hanem mert Mária Isten képe és szimbóluma.³⁵

XVI. Benedek arra hívja fel a figyelmet, hogy sokszor a missziók során előbb Máriát fogadta el a nép, s csak utána Krisztust. Mexikóban, a Guadeloupe-i eseményig³⁶ a misszióval semmit sem értek el, mígnem Márián keresztül a Fiút is elfogadta nép.³⁷

29 Vö. PIERRE RANWEZ: *A kisgyermek vallási nevelése*. Jel, Budapest, 1996, 78–82.

30 Ha csak Jézus példáját látnánk, vele kapcsolatban könnyen megfogalmazódhat bennünk a gondolat, hogy Jézusnak könnyű volt, hisz Ő isteni erővel rendelkezett.

31 Vö. JO CROISSANT: *A szív papsága. A nő hivatása*. Nyolc Boldogság Katolikus Közösség, Homokomárom, 2003, 112–123.

32 Vö. OLASZ PÜSPÖKKARI KONFERENCIA: *Az igazság megszabadít benneteket*. Don Bosco Kiadó, Budapest, 2000, 386.

33 Vö. MARIO MASINI: *Mária, az imádkozó nő*. Agapé, Szeged, 2000, 21.

34 SCOTT & KIMBERLY HAHN: *Minden érv Rómába vezet*. Szent István Társulat, Budapest, 2002, 90.

35 Vö. RICHARD P. MCBRIAN: i. m. 1107–1109.

36 A Guadeloupe-i események nagyon nagy hatással voltak Mexikóra, s Latin-Amerikára egyaránt. Emberek milliói látogattak el oda. Vö. ELIOTT MILLER: *A Szűz kultusza*. k. n., h. n., 1994, 91–93.

37 JOSEPH RATZINGER: i. m. 278.

2.2. Szentek tisztelete és közbenjárásuk

Nagy problémát váltott ki a megkérdozettek között a szentek közbenjáró szerepe. Sokan úgy vélték, hogy a katolikus egyház egy szintre helyezi a szenteket Istennel.³⁸ Ebből a két megközelítésből vizsgálom most ezt a témát.

Az egyház „Isten szent népe és tagjait szentnek nevezik” (KEK 823). Az egyház tagjaiban érnie kell még a tökéletes életszentségnek, de mindannyian meghívást kaptunk a tökéletes szentségre.³⁹ Az egyház azért avat némelyeket szentté, mert hősiiesen gyakorolták az erényeket és Isten kegyelméhez hűségesek voltak és ezáltal őket példaképként állítja elénk.⁴⁰

Balthasar szerint „a szentek a katolikus lelkiség számára az evangélium legfontosabb magyarázatai”.⁴¹ A Megváltó ereje bennük, az ő életükben lesz nyilvánvalóvá, s ez az, ami számunkra fontos. Előd István azt hangsúlyozza, hogy a szentek közbenjárása sohasem valami olyat eszközöl ki számunkra, amit mi magunk nem tudnánk Istentől kérni. Kéréseink Isten ajándékainak befogadására teszik késszé a szívünket.⁴² Ugyanakkor fontos hangsúlyoznunk az emberi közbenjárás fontosságát is, mert a Szentírás több verse is tanúskodik arról, hogy könyörögnünk kell egymásért (vö. Kol 4,3; Ef 6,19; ApCsel 8,24; 1Tessz 5,25; 2Tessz 3,1).

A Makkabeusok második könyvében van egy ige, mely kiemeli a szentek közbenjáró szerepét. Oniás az egykori főpap kitérta kezeit és imádkozni kezdett, mikor megjelent mellette egy ragyogásban övezett, díszes külsejű férfi. Oniás ekkor így szólt: „Ő az, aki sokat imádkozik a népért és az egész szent városért: Jeremiás ő, az Isten prófétája.” (2Makk 15,14) A szentek tehát képesek imádkozni. Önmagukért már nem kell, hogy közbenjárjanak, hisz Isten előtt vannak, akkor viszont értünk már tudnak könyörögni (vö. Jel 8,3).

Szentként azokat tiszteljük, akikben megdicsőült Isten,⁴³ s akikben mind teljesebben él Krisztus, s akikről elmondható az, amit Pál is kifejez: „Élek én, de már nem én, hanem Krisztus él bennem.” (Gal 2,20) Máriában és a szentekben Krisztus lakozik, s a bennük lakozó Krisztus jár közben Istenhez. Ha nem lakna bennük Krisztus, nem tudnának értünk közbenjárni. A Krisztussal való egységük, közösségük teszi lehetővé, hogy értünk közbenjárjanak. S ezért mondhatjuk, hogy Jézus Krisztus közbenjáró

38 John Henry Newman is tud a nép körében a túlzásba vitt szentkultusról, s azt mondja, hogy azok azért jelentenek nagy problémát, mert közel vannak az istenimádáshoz. Vö. JOHN HENRY NEWMAN: *Az anya-szentegyház misztériuma*. International Center of Newman's Friend, Budapest, 1988, 111–112.

39 Vö. KEK 825

40 Vö. KEK 828

41 CHRISTIAN SCHÜTZ (szerk.): *A keresztény szellemiség lexikona*. Szent István Társulat, Budapest, 1993, 345.

42 Vö. ELŐD ISTVÁN: *Katolikus dogmatika*. Szent István Társulat, Budapest, 1978, 655–656.

43 Vö. BRUNO FORTE: *Bevezetés a hit titkaiba*. Bencés, Pannonhalma, 1999, 95.

művét nem helyettesítheti a szentek közbenjárása, hanem abból kap erőt és értelmet. A szentek nem köztünk és Krisztus között helyezkednek el, hanem ők velünk vannak és Krisztusban élnek. A szentek közössége azt jelenti, hogy az egyház a tanítványok közössége, akik átformálódtak Krisztus kegyelme által. Ezt a közösséget nem töri meg a halál.⁴⁴ A szentek közbenjárása csakis úgy lehetséges, hogy életük hatással van a jelenre.⁴⁵ Ennek a forrása pedig Isten.⁴⁶

2.3. Az Eucharisztia

A most következő téma is sok értetlenséget váltott ki az emberekből, a megkérdozettek gyakran kifogásolták a transzszubsztanciációt. A használt szimbólumrendszer is sokak számára érthetetlen,⁴⁷ s gyakran elmosódik a kapcsolat az Ó- és az Újszövetség gyakorlata között. Ezért ezzel a témával részletesen, több szempontból foglalkozom.

Először nézzük meg, hogy mit jelent az Eucharisztia szó. Az Eucharisztia „az Úr Jézus Testének és Vérének áldozata”,⁴⁸ mely két szóból tevődik össze: *eu*, amely jót, szépet és *kharisz*, amely jótéteményt, hálát jelent. Az Eucharisztia tehát hálaadást jelent.⁴⁹

Az Ó- és az Újszövetség áldozat- és lakomafelfogása. Az Eucharisztia mélyebb megértéséhez látnunk kell az ószövetségi és az újszövetségi áldozat- és lakomafelfogást, és a kettő közti kapcsolatot. Nézzük meg most ezt táblázatos formában.⁵⁰

44 Vö. RICHARD P. MCBRIAN: i. m. 1114–1116.

45 Vö. KARL RAHNER: *Teológiai kishoztár*. Szent István Társulat, Budapest, 1980, 643–644.

46 Egy-egy írásuk, életrajzuk olvasása Istenhez vezethet közelebb bennünket.

47 Fontos hangsúlyt fektetni az eucharisztikus nevelés kérdésére. Az Eucharisztia ünneplése egyre több problémába ütközik. Nehezen érthetőek a szimbólumok, jelek. Fogassy Judit egy találó hasonlaltal szemlélteti a szimbólumok hasznát, célját. A gyerekek is kidolgoznak egymás között egy jelrendszert, annak érdekében, hogy szorosabban kifejezzék az egymáshoz tartozásukat. Az egyház is törekszik ezt kifejezni a szimbólumokkal, de természetesen azok még ennél is többet mutatnak. Egy közösséghez tartozunk, egy nyelvet beszélünk. Az igazi, mély megértéshez tudni kell kapcsolatba hozni az ünneplés mozzanatait saját életünkkel. A kereszttetéstől az áldásig, minden aktualizálható a saját életünkre. Például a kereszttetésben elmondjuk a lényegét. Otthon is elmondhatjuk magunkról a lényegét, azt, amik valójában vagyunk. A bűnbánatban megvalljuk bűneinket, és hasonlóképpen, a hétköznapi életünkben is szükséges, hogy tudjunk bocsánatot kérni másoktól. Vö. FOGASSY JUDIT: *A szentmise katekézise*. Szent István Társulat, Budapest, 2004, 89–94. Tomka Ferenc is több lehetőséget felsorol annak érdekében, hogy a szentmise részei érthetőbbek legyen. Figyelemre méltó a protestáns egyházakban elterjedt gyakorlat, miszerint a hívek szemükkel követik a Bibliából felolvasott részt, így mélyebben be tudnak kapcsolódni az ünneplésbe. Célszerű ezt nekünk is szorgalmazni a liturgiában. Vö. TOMKA FERENC: *Szentségi lelkipásztorkodás és az „új evangélizáció”*. Szent István Társulat, Budapest, 2006, 129.

48 KEKK 271.

49 Vö. FOGASSY JUDIT: *A szentmise katekézise*. 16.

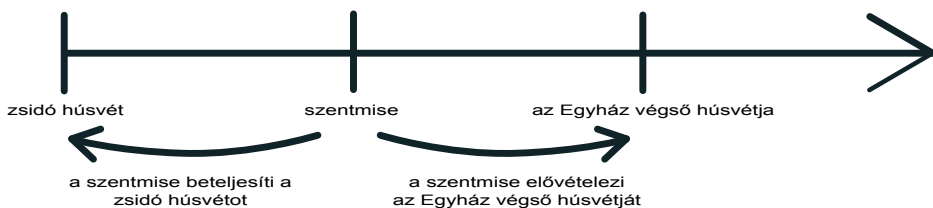
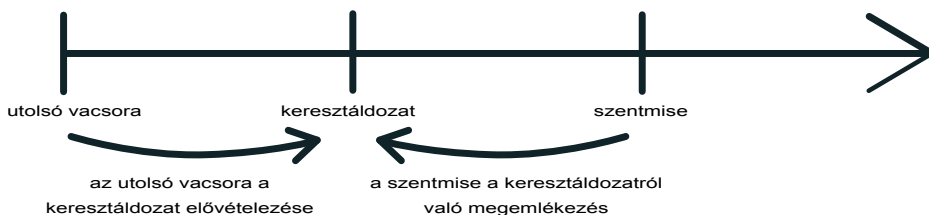
50 A táblázat anyagát szolgáltatta: NEMESHEGYI PÉTER: „Ezt tegyétek az én emlékezetemre.” Agapé, Szeged, 1994, 13–23. KEK 1322–1340; FRANZ-JOSEF NÖCKE: Részletes szentségtan. In Theodor Schneider (szerk.): *A dogmatika kézikönyve*. 2. köt. Vigilia, Budapest, 2002, 235–396, 308.

Lakoma és áldozat az Ó - és Újszövetségben	
Az Ószövetségben	Az Újszövetségben
Az étkezés közösségmegvalósító jellegű	
Pl. Ter 18,1–8: Isten Ábrahám vendége	Pl. Lk 5,29: Jézus bűnösökkel étkezik
Pászkavacsora - a múlt aktualizálása: szabadulás Egyiptomból - eszkatologikus jelleg: beteljesedésre vár	Úrvacsora - a múlt aktualizálása: a kereszttáldozat jelenvalóvá tétele - eszkatologikus jelleg: beteljesedésre vár
Ünnepi lakoma	
- Isten eszkatologikus királyi uralmának a képe	- Isten Országának képe
A szövetség vére	
- Kiv 24,7–8: a szövetség vérével való meghintés - tilos a vér fogyasztása	- Mt 26, 27–28: Jézus vére az új szövetség vére - Jézus vére, mint ital nehezen fogható fel a zsidók számára
Szimbólumok	
- keserű saláta: az egyiptomi keserű létre emlékeztet - kovásztalan kenyér: sietve fogyasztották a kenyeret	- oltár: Krisztus szimbóluma - testtartások: állás, mely a tisztetletet; ülés, ami az odafigyelést; térdelés, ami az imádatot fejezi ki
- sokfajta áldozat (bikák, kosok...)	- egyfajta áldozat (Krisztus kereszttáldozata)
- berakha: hálaadó dicséret a zsidó vacsoránál	- Eucharisztia: hálaadás
- Ter 14,18: kenyér és a bor felajánlása	- Mt 26, 26–28: kenyér és bor

A táblázat talán jól szemlélteti az áldozatfogalom folytonosságát, és az Ószövetségből az Újszövetségbe való továbblépést. A Eucharisztianak az Üdvtörténeti időben való jelenlétét Raniero Cantalamessa fogalmazta meg találóan: „Az Ószövetségben, mint előkép, az Újszövetségben, mint eljött valóság, az egyház korában, mint szentség van jelen. Az előkép megsejteti, a szentség pedig aktualizálja az eljött valóságot.”⁵¹

51 RAINERO CANTALAMESSA: *Megszentelődésünk forrása az Eucharisztia*. Marana Tha, Budapest, 1999, 10.

A keresztdózat megismétlése? Minden tév információval ellentétben a „Szentmisében a keresztdózat nem megismétlődik, hanem megünnepeljük.”⁵² Nem ismétlődhet meg, hiszen egyszeri esemény volt. Fontos megjegyezni, hogy az utolsó vacsora is a keresztdózat előtt történt, és a szentmise nem a kereszten elhangzott szavakból tevődik össze. Jézus a keresztdózat előtt megismételte a még meg nem történt keresztdózatát? Ez természetesen lehetetlen. Az utolsó vacsorán Jézus elővételezte életének szabad feláldozását, ami időben csak később történt meg, a világ összes szentmiséje pedig megemlékezik erről az áldozatról. Ha az egyház most megismételné a keresztdózatot, akkor az utolsó vacsorának is a keresztdózat megismétlésének kellett volna lennie, ez pedig teljesen abszurd. Nézzük meg ezt egy időszalagon:

A Szentírás és az Eucharisztia. A Szentírásban több vers is tanúskodik az Eucharisziáról. Nézzük meg most ezeket. Az utolsó vacsora elbeszélésénél Lukács és Pál, valamint Máté és Márk leírása mutat hasonlóságot:⁵³

„Ez az én testem, mely értetek adatik” (1Kor 11,24 és Lk 22,29)

„Vegyétek és egyétek, ez az én testem” (Mt 26,26,26)

„Vegyétek, ez az én testem” (Mk 14, 22)

52 Uo. 18.

53 Krisztus testére és vérére vonatkoztatva egyaránt.

Lehetőségünk van részesedni Krisztus testében és vérében, amit a korintusi egyház is elfogadott:⁵⁴ „Az áldás kelyhe, amelyet megáldunk, nem Krisztus vérében való részesedés? És a kenyér, amelyet megtörünk, nem Krisztus testében való részesedés?” (1Kor 10,16). Sokszor találkoztam azzal a gondolattal, hogy Jézus csak képletesen beszélt, mikor saját testének és vérének magunkhoz vételét említette, bár ha a Szentírást alaposabban megnézzük, ez a gondolat nem igazolható. A zsidók nem botránkoztak volna meg egy egyszerű szimbólum miatt, s ha félreértették volna Jézust, azt Ő könnyen tisztázhatta volna. Mivel sok tanítványa elfordult tőle e tanítás miatt (Jn 6,60), Jézusnak kötelessége lett volna megmagyarázni, ha pusztán szimbolikus kifejezéseket használ.⁵⁵ Ha elolvassuk a Jn 6-ot, ténylegesen láthatjuk, hogy sokan elpártoltak Jézustól a mennyei kenyérről szóló tanítása után.⁵⁶

Sokszor találkozni olyan gondolattal, mely amellet érvel, hogy ez csak arra az időre vonatkozott és napjainkban már érvénytelen, Pál viszont az ellenkezőjét mondja: „Mert amikor ezt a kenyeret eszitek és ezt a kelyhet isszátok, az Úr halálát hirdetitek, amíg el nem jön.” (1Kor 11,24–25). A szentmise mindennapi bemutatása azt fejezi ki, hogy az egymást szeretőket szívesen hallják, és ismétlik mind gyakrabban a szeretet kifejezésének a szavait.⁵⁷ A mindennapi bemutatás a szeretet kifejezése is.

Ha csak egy darab kenyérről és egy pohár borról lenne szó, miért lenne benne az Igében az a mondat, hogy, aki méltatlanul veszi magához a kenyeret és a bort, az vét az Úr teste és vére ellen? Ha az csak kenyér és csak bor, akkor nem véthetnek a méltatlan magamhoz vétellel az Úr teste és vére ellen (vö. 1Kor 11,27), hisz ismételten csak kenyérről és borról van szó. A Szentírásban mégsem ez áll.

Jézusnak a kenyér színében való jelenlétét az emmauszi út jól bemutatja: Jézus hosszú időn keresztül sétál a két tanítvánnyal, de egyikük sem ismeri fel Őt egészen odáig, mígnem: „asztalhoz ült velük, fogta a kenyeret, megáldotta, megtörte, és odanyújtotta nekik. Ekkor megnyílt a szemük, felismerték, de ő eltűnt a szemük elől.” (Lk 24,30–31) Jézust a tanítványok csak a kenyértörésben ismerték fel. Lángolt a szívük, míg beszélt hozzájuk, de a végleges felismerés később történt meg: „Erre ők is elbeszélték, ami az úton történt, és azt, hogy hogyan ismerték fel őt a kenyértöréskor.” (Lk 24,35) Az emmauszi út és a szentmise között kapcsolatot fedezhetünk fel. A szentmise két részből áll: az igeliturgiából és az áldozatliturgiából. Az emmauszi út is két részre bontható: Jézus

54 Vö. JEROME MURPHY-O'CONNOR: Első levél a korintusiaknak. In Thorday Attila (szerk.): *Jeromos Bibliakommentár*. 2. köt. *Az újszövetség könyveinek magyarázata*. Szent Jeromos Katolikus Bibliatársulat, Budapest, 2003, 339–363, 353.

55 Vö. SCOTT & KIMBERLY HAHN: i. m. 67.

56 Vö. BÉKY GELLÉRT: *Íme, hitünk szent titka*. Korda, Kecskemét, 15.

57 Vö. FRANZ-JOSEF NÖCKE: Általános szentségtan. In Theodor Schneider (szerk.): *A dogmatika kézikönyve*. 2. köt. Vigilia, Budapest, 2002, 195–234, 223.

magyarázza az Igét, majd a tanítványok felismerik őt a kenyértörésben. A szentmise minden része – mint az imént is láthattuk – igei alapokon áll.

Átlényegülés? De hogyan? A transzszubsztanciációban (átlényegülésben) nem arról van szó, hogy a kenyér fizikai jellemzői megváltoznak, hanem a kenyér lényege változik át. Franz-Josef Nocke a következő hasonlatot hozza: Egy gyűrűt megközelíthetünk annak fizikai jellemvonásai alapján is, mint például az aranytartalma, eladási értéke, de ha valaki a kedvesének ajándékozza, akkor már ennél sokkal többről van szó. Megváltozott a lényege. A gyűrű ajándékozásával saját magát adja az illető. Már nem a fizikai jellemzők számítanak. Jézus is a kenyeret és a bort többé teszi, mint egy egyszerű kenyér és bor. Fizikai vonásai megmaradnak, mint a jegygyűrűnek is, de a lényege már más lesz.⁵⁸ Könnyebb megérteni a transzszubsztanciációt, ha a testről helyes felfogást alkotunk. A test egyszerre határ és híd is. Határ, mert nem engedi, hogy beleolvadjunk a másikba. Önálló létezőként élünk. Másrészt híd is, mert a másik személlyel való kapcsolatfelvételt segíti. Jézus feltámadásakor teste megszűnt határ lenni. Közölhetővé vált. Az Eucharisztia így már könnyebben felfogható, hisz Jézus teste többé már nem korlát.⁵⁹

2.4. Kereszttség – gyermekek megkeresztelése

A kereszttség (bemerítkezés) létét, szükségességét illetően nem merült fel konkrét probléma, ezért erre részletesen itt nem térek ki, hanem inkább a gyermekek megkeresztelésére, mert ezzel kapcsolatban sokan nem osztották a katolikus egyház tanítását.

A kereszttség által megszabadulunk a bűntől. Általa eltöröltetik az áteredő bűn, a személyes bűn, és a bűnökért járó összes büntetés.⁶⁰ Már az Ez 36,25-ben is erre kapunk ígéretet (megtisztulás minden szennytől, új szív ajándékozása). A kereszttség továbbá az egység köteléke azok között, akik általa újjászülettek.⁶¹

Tartalmas gondolatnak tartom azt a meglátást, mely szerint a kereszttség a Krisztusért való lét szentsége. Ez a szentség megalapozza a Krisztusban való létet.⁶² Szent Ambrus a kereszttségben azt látja, hogy küldetést kapunk arra, hogy Krisztus bajnokai legyünk.⁶³ Keresztényként harcolhatunk Krisztus mellett, s ezáltal válunk Krisztus bajnokaivá.

58 Vö. FRANZ-JOSEF NOCKE: Részletes szentségtan. In Theodor Schneider (szerk.): *A dogmatika kézikönyve*. 2. köt. Vigilia, Budapest, 2002, 235–396, 312–313.

59 Vö. BENKŐ ANTAL (szerk.): *Eucharisztikus emlékkönyv*. Prugg Verlag, Eisenstadt, 1988, 68–69.

60 Vö. KEK 1263

61 Vö. KEK 1271

62 Vö. BRUNO CHENU – FRANCOIS COURDREAU (szerk.): *A katolikusok hite*. Szent István Társulat, Budapest, 1992, 535–536.

63 Vö. AURELIUS AMBROSIIUS: *A szentségekről. A misztériumokról*. Jel, Budapest, 2004, 70.

Találhatunk szentírási idézetet arra vonatkozólag, hogy talán gyermekeket is megkereszteltek. Az Apostolok Cselekedeteiben láthatjuk, hogy Pál mindenkit meghív a keresztségre, apákat és fiúkat is (ApCsel 2,38–39). Más helyeken is olvashatjuk, hogy családok (egész házak) keresztelkedtek meg (ApCsel 16,15.33; 1Kor 1,16). Az oikosz-formula (egész ház) nem világos, ezért egyértelmű bibliai érvek sem a gyermekkereszttség mellett, sem ellene nem sorakoztathatóak fel, hanem szisztematikus szempontból érdemes a kérdést megközelíteni.⁶⁴ Ugyanakkor azt is látnunk kell, hogy ezek az igerészek bennfoglaltan tartalmazzák a gyermekek megkeresztelését.⁶⁵

Scott és Kimberly Hahn a következő érvet említik a gyermekkereszttség mellett. Isten számára fontos, hogy a gyermekek közösségben legyenek Vele. Ez Ábrahám korától szembetűnő: megkapták a szövetség jelét. Az Ószövetségben a szövetség jele a körülmetélés volt, amit az Újszövetségben a keresztelés váltott fel. Jézus sehol sem jelentette ki, hogy nincs szüksége a gyerekekre, ellenkezőleg, hívta őket magához.⁶⁶ Az Istenhez való kapcsolódást már nem a körülmetélés jelzi, hanem a keresztség. Ahogy az is rendszerint gyermekkorban történt, úgy a keresztség is már gyermekkorban jelzi az Istenhez tartozást.

Természetesen a gyermekkereszttség még nem fejez ki önelköteleződést,⁶⁷ ennek a későbbiek során kell formálódnia. A felnőtteknél is Isten kegyelme megelőzi az ember válaszát, ugyanúgy a gyermekek megkeresztelése is megelőzi az ő személyes válaszukat. Az egyház hitén állva kérjük nekik a keresztséget. S mikor a gyermek felnőtt, szükséges, hogy maga is tudatosítsa a hitét.⁶⁸ A keresztség a hit szentsége, mert ajtót nyit a hit felé, s ugyanakkor hitet is feltételez.⁶⁹

Csépány László fogalmazása szerint az egyház hitelbe kereszteli meg a gyermekeket. A törlesztést majd a vallásos nevelés szolgáltatja.⁷⁰ A gyermekkereszttség kiszolgáltatása akkor jogos teljes mértékben, ha biztosított, hogy a gyermek keresztény környezetben növekszik fel.⁷¹ Ugyanakkor néhol sajnálatos a helyzetkép, hisz sokszor a szülők megszokásból, hagyományból kéri gyermekük megkeresztelését. Ez köztudott probléma, az 1995-ös Szeged-Csanádi Egyházmegyei Zsinat is napirendre tűzte a probléma megoldását.⁷² Babos István is amellett foglal állást, hogy sok problémához vezethet, ha

64 Vö.: FRANZ-JOSEF NOCKE: *Részletes szentségtan.* 242–243.

65 Vö. WOLFGANG BEINERT: *A katolikus dogmatika lexikona.* Vigilia, Budapest, 2004, 198.

66 Vö. SCOTT & KIMBERLY HAHN: i. m. 26–27.

67 Vö.: SCHNEIDER, T. (szerk.) *A dogmatika kézikönyve II.* 268. oldal

68 Vö. NEMESHEGYI PÉTER: *Mi a kereszténység?* Prugg Verlag, Eisenstadt, 1976, 51.

69 Vö. KEK 1236, 1253; Mt 16,16

70 Vö. CSÉPÁNY LÁSZLÓ: *Az újjászületés szentsége.* Ecclesia, Budapest, 1987, 18.

71 Vö. TOMKA FERENC: i. m. 85.

72 Vö. *A Szeged-Csanádi Egyházmegyei Zsinat Könyve,* Szeged, 1995, 17–21.

mágikus módon fogjuk fel a keresztséget. Fontos, hogy központibb helyen legyen az egyházi közösség (mind a szülők, mind a keresztszülők életében), amely a keresztyénségbe vezeti be majd az újszülöttet, ez csökkentheti a mágikus felfogást.⁷³

A II. Vatikáni Zsinat felhívja a figyelmünket arra, hogy a keresztelés szertartásában világosabban látszódjék a szülők, keresztszülők szerepe (vö. SC 67). Talán ez is serkentené őket, hogy gyermeküket keresztyén módon neveljék.

2.5. Gyónás, kiengesztelődés szentsége

A gyónással kapcsolatban a legfőbb probléma abból adódott, hogy kifogásolták a pap szerepét, bűnbocsátó hatalmát. Ezzel a kérdéssel ezért csak ilyen megközelítésből foglalkozom.

A zsidó gyakorlat ismerte a teljes, időleges, vagy megtorló kiközösítést. Ezt a kiközösítést bárki kiszabhatta, de leginkább a közösségvezető feladata volt. A büntetési idő eltelte után vissza is vette a közösségbe. A Jézus korabeli zsidóság már gyakorolta ezt. Ezt az első keresztyének is folytatták (kiközösítés, bűnbánati idő, visszafogadás), mert biztosak voltak benne, hogy ez Jézus szándéka.⁷⁴ A keresztyén gyakorlat tehát nem nélkülözi az alapokat.

Jézusnak volt bűnbocsátó hatalma (sokak megbotránkozására), amit Ő továbbadott: „amit megkötsz a földön, meg lesz kötve a mennyben is, és amit feloldasz a földön fel lesz oldva a mennyben is” (Mt 16,19). Ezt a hatalmat itt Péter kapta, de bizonyos, hogy az egész apostolkollégium is megkapta (vö. Mt 18,18). Jézus a kiengesztelés szolgálatát ténylegesen apostolaira bízta: „Akiknek megbocsátjátok bűneiket, bocsánatot nyernek, akiknek pedig megtartjátok, azok bűnei megmaradnak” (Jn 20,23). Itt kapnak meghatalmazást az apostolok Jézus bűnbocsátó hatalmának a gyakorlására. A 2Kor 5,18-ban ezt olvashatjuk: „Mindez pedig Istentől van, aki Krisztus által kiengesztelt minket önmagával, és nekünk adta a kiengesztelés szolgálatát.” Tehát a kiengesztelés egy szolgálat, amit Isten egy csoportnak adott, mert azt mondja Pál, hogy „nekünk adta”.⁷⁵ Az oldás-kötés hatalmának gyakorlására több példát is olvashatunk (pl. 1Kor 5,5; 1Tim 1,20), melyek a vétkes személy közösségből való kizárására vonatkoznak.⁷⁶

A bűnbánat szentségének szükségességét a Katolikus Egyház Katekizmusa is hangsúlyozza. Krisztus a bűnbánat szentségét azért adja, hogy azok, akik súlyos bűnbe estek, újra lehetőséget kapjanak a megtérésre (KEK 1446). A trentói zsinat nagyon találó

73 Vö. BABOS ISTVÁN: *Keresztség/bérmálás a betegek kenete*. Agapé, Szeged, 1996, 52.

74 Vö. ALSZEGHY ZOLTÁN: *A gyónás*. Agapé, Szeged, 1994, 18–22.

75 Vö. JEROME MURPHY-O’CONNOR: Második levél a korintusiaknak. In Thorday Attila (szerk.): *Jeromos Bibliakommentár*. 2. köt. *Az újszövetség könyveinek magyarázata*. Szent Jeromos Katolikus Bibliatársulat, Budapest, 2003, 3365–384, 374.

76 Uo. 346.

megfogalmazást hoz: „A papi feloldozás, másvalaki jótéteményének a kiosztása.”⁷⁷ Nincs a papnak ebben mágikus szerepe. A bűnök bocsánata az egyház szolgálata által történik.⁷⁸

Sokan még azt is kétségbe vonják, hogy szükség lenne arra, hogy megvalljuk a bűneinket egy élő személynek. A Jakab levélben arra kapunk felszólítást, hogy valljuk meg egymásnak bűneinket: „Valljátok meg tehát egymásnak bűneiteket.” (Jak 5,16) Az 1Jn 1,9 is kiemeli ennek fontosságát.

2.6. Szentelmények, áldások

A szentelmények, áldások szükségletességét, bibliai alapokat mellőző voltát is többen említették.

Valaki megjegyezte, hogy számára helytelen a búzaszentelés, mert nincs benne a Bibliában. Viszont milyen bibliaellenes dolgot tartalmazhat az, ha valamiért imádkozunk és kérjük rá Isten áldását? Bátran kérhetjük Isten áldását a reggelire, ebédre és a vacsorára, anélkül, hogy valami helytelen dolgot cselekednénk. „A szentelmények java az áldások,”⁷⁹ s mely utóbbinak a célja, hogy átjárják az emberi élet minden szegmensét. A vetések minden fajtáját megáldja az egyház⁸⁰ a búzaszentelés napján.

A szentelmények célja az, hogy a kegyelem befogadását segítsék elő (vö. KEK 1670) (felkészítenek a szentségek vételére is) és az élet különböző területeit szenteljük meg (az élet minden területére kihathatnak) (vö. SC 60).

A Szeged-Csanádi Egyházmegyei Zsinat a szentelményekkel kapcsolatban egy olyan helyzetképet tár elénk, mely kiemeli, hogy a hívők között jelen van a szentelmények mágikus használata,⁸¹ a Magyar Katekétikai Direktórium pedig figyelmeztet arra, hogy a szentelmények nem válhatnak babonás elemmé.⁸²

2.7. Tisztítótűz / ima a halottakért

A megkérdezettek közül sokan kifogásolták a tisztítótűz elgondolását, mellyel kapcsolatban fontos leszögezni, hogy nem dogma. Az általam említett szentírási részek vitathatók, mert a tisztítótűz létre semmilyik igeversből sem következethetünk

77 FILA BÉLA – JUG LÁSZLÓ (szerk.): *Az egyházi tanítóhivatal megnyilatkozásai*. Szent István Társulat – Örömeés, Kisterenye – Budapest, 1685. pont.

78 Vö. WINFRIED HENZE: i. m. 155–156. – a feloldozás szövege.

79 VÁRNAGY ANTAL: *Liturgia*. Lámpás, Abaliget, 1995, 176.

80 Uo. 441.

81 *A Szeged-Csanádi Egyházmegyei Zsinat könyve*. 545. pont.

82 *Magyar Katekétikai Direktórium*. 100.

egyértelműen, de azért sok mindent engednek sejtteni. A tisztítótűzet nem helyként kell elgondolnunk. Ez a halál utáni tisztulás arra szolgál, hogy a lélek teljes mértékben tiszta legyen (vö. KEK 1031).

A Katolikus Egyház Katekizmusa Nagy Szent Gergely szavaival foglal állást a tisztítótűz léte mellett: „Hinnünk kell, hogy bizonyos kisebb bűnök számára az ítélet előtt van egy tisztítótűz, mert az örök Igazság mondja, hogy ha valaki a Szentlélek ellen káromkodik, az »sem ebben sem az eljövendő világban« (Mt 12,31)⁸³ nem nyer bocsánatot. E kijelentésből következik, hogy egyes bűnök ebben a világban, mások az eljövendőben bocsáttatnak meg.” (KEK 1031) Egyre elterjedtebb a Mt 5,25–26 és 18,30 igeversek vonatkoztatása a tisztítóhelyre.⁸⁴ Ezek szerint a börtönből nem szabadulhat addig a rab, míg meg nem fizeti minden tartozását. A lélek is addig marad a tisztulás állapotában, míg meg nem fizette minden tartozását. Az Iz 22,14 leírja, hogy vannak olyan bűnök, melyek nem a földi életben bocsáttatnak meg: „Kinyilatkoztatást kaptam a fülemből a Seregek Urától: Bizony, nem nyer bocsánatot ez a bűnötök, míg meg nem haltok!”

Az egyház az első időktől kezdve könyörgött a tisztuláson átmenő halottakért (vö. KEK 1032).⁸⁵ A 2Makk 12,46-ban azt olvashatjuk, hogy végezhető engesztelés a halottakért olyan célból, hogy bűneiktől megszabaduljanak. Természetesen ez a tisztuláson átmenő lelkekre vonatkozik.

2.8. Törvények

A törvények szükségességét többen is tagadták. Nagyon sokan képviselik manapság Rudolf Sohm gondolatát, miszerint az egyházban nincs helye a törvénynek.⁸⁶ Ez a felfogás a törvény fogalmának félreértéséből adódik. Aki így gondolkodik, az a törvényt egy olyan normának tekinti, amelyet csak erőszakkal lehet érvényre juttatni. Bizonyos előírásokra szükség van ahhoz, hogy biztosítva legyen a rend. Sok ember legszívesebben elmenekül a kötelezettségek, törvények elől addig, míg meg nem érti azok jelentőségét. Éppen ezért két hasonlattal mutatnám meg az előírások fontosságát. 1. A törvényt feleslegesnek tartó ember hasonlít arra, aki az erdőből minden fát ki akar irtani. Egyszer csak azon veszi észre magát, hogy körülötte már nincs egy darab fa sem. S ekkor felmerül benne a kérdés: Ha jön az oroszlán, melyik fára mászok fel? 2. Az életünk sokszor szakadék felett halad át. A sikeres átkeléshez mégis szükségünk van korlátokra,

83 Megjegyzés: Mt 12,32-ben található ez az ige.

84 Vö. WOLFGANG BEINERT: i. m. 519.

85 Vö. KEK 1032; WOLFGANG BEINERT: i. m. 520.

86 Vö. ERDŐ PÉTER: *Az egyházjog teológiája*. Szent István Társulat, Budapest, 1995, 69.

kapaszkodókra, melyeknek az a céljuk, hogy megtartsanak és megmentsenek minket. Az előírások is ilyen célt szolgálnak. Irányt mutatnak, hogy ne tévelyegjünk, és biztositják a problémamentes haladást, valamint rendet teremtenek. A közlekedés biztonságához is tudnunk kell a KRESZ-t és nem haladhatunk össze-vissza arra hivatkozva, hogy szabadok vagyunk. Látni kell a középutat: valamiben szabad lehetek, de valamiben nem. Az én szabad akaratom ott ér véget, ahol a másiké kezdődik.

Az egyházban a törvényekkel kapcsolatban a legfőbb szempont a lelkek üdvössége, az előírások nem hagyják ezt figyelmen kívül (vö. CIC 1752. kán.). A kánonjog szükségességét azért állíthatjuk, mert az egyháznak nem csak isteni oldala van, hanem emberi is, ezért részesedik az emberi közösségek jellemvonásaiból, köztük a jogi szervezettségéből is.⁸⁷ A törvények, előírások hiánya káoszt okozna az emberi közösségben.

2.9. Dogmák

Sokan problémaként jelezték a dogmák létét és ezek feleslegességét is kiemelték, de a probléma fő forrásának azt láttam, hogy nem volt világos a dogma szó jelentése.

A dogmákkal kapcsolatban nagyon sok félreértés van, pedig azok nem mások, mint hitigazságok. Ezek meghozatalánál az egyházi Tanítóhivatal Krisztustól eredő tekintélyével él (vö. KEK 88). Dogmának nevezzük „a végérvényes tanító jellegű döntéseket.”⁸⁸

A dogmák elleni lázadás az ember helytelenül felfogott és igényelt szabadságvágyából is táplálkozik. George A. Lindbeck jól világítja meg a dogmákkal kapcsolatos nehézségeket.⁸⁹ A megoldásként a dogmák helyes felfogásában látja. Úgy mutatja be a dogmákat, mint a közösség önidentitásának alapját adó tételeket. Szükségesek azért, hogy egy-egy vitás helyzetben utat mutassanak a közösségnek.

A dogmát találóan lehet úgy jellemezni, mint kitartást a tanításban. Régen dogmákat eretnek tanítások cáfolására hoztak, az újabbak viszont Isten tetteit igyekeznek dicsőíteni (pl. Mária mennybevételenek dogmája⁹⁰ – 1950 – is Istenre mutat). A dogmák az egész egyházi tanítás egyes szeletei, melyeket olyankor fogalmazznak meg, mikor egyik-másik szentírási tanítás magyarázatra szorul.⁹¹

Alois Winklofer egy érdekes fejtegetést végez a dogmák és a történelem kérdéskörében. Arról számol be, hogy a dogma a történelem folyamán egy lényegre irányuló tisztuláson

87 Vö. ERDŐ PÉTER: *Egyházjog*. Szent István Társulat, Budapest, 2005, 60.

88 JÜRGEN WERBICK: Prolegomena. In Theodor Schneider (szerk.): *A dogmatika kézikönyve*. 1. köt. Vigilia, Budapest, 1–52, 24.

89 Vö. GEORGE A. LINDBECK: *A dogma természete*. Hermeneutikai Kutatóközpont, Budapest, 1998, 122–134.

90 Vö. ADRIÁNYI GÁBOR: *Az egyháztörténet kézikönyve*. Aurora, München, 1975, 257.

91 Vö. WOLFGANG BEINERT: i. m. 96.

megy át, és az új történelmi helyzet a dogmák új interpretációját, megfogalmazását igényli.⁹² Ugyanerre utal a II. Vatikáni Zsinat is, mikor az Igazság egyre teljesebb megismeréséről beszél (vö. DV 8). Az igazi tanítás megőrzését szolgálják a dogmák.

Tóth Tihamér találóan fogalmazza meg az egyházi tanítások szükségességét: „Az Egyház mai tanítása lényegében teljesen az, ami az apostoli idők egyházának tanítása volt. Ami ma többlet nálunk, mindez természetes fejlődés eredménye, hiszen maga az Úr rámutatott erre és megmondta, hogy az általa földbevetett kis mustármagból terebélyes fa fog nőni.”⁹³

2.10. A hagyomány

A hagyománnyal kapcsolatban a legtöbb probléma abból ered, hogy sokan nincsenek tisztában a hagyomány jelentésével, ezért erre a kérdésre bővebben kitérek.

A hagyományról egyszerűen csak szokásként túl lekicsinyelő⁹⁴ gondolkodni, mert annál sokkal többet jelent. Nézzük meg most ezt egy kicsit részletesebben. Jellemző a zsidó vallásra is a hagyománynak tulajdonított fontos szerep, hisz ez az emlékezet meghosszabbításaként szolgál és így az emlékezet jut benne fontos szerephez.⁹⁵ A hagyomány segíti a hittartalom épségének megőrzését, továbbadását és kibontakozását.⁹⁶ A zsidók is csak úgy tudtak kitartani az egyistenhitben, hogy a hitet áhagyományozták a következő nemzedéknek.

A katolikus egyház számára a hagyomány, melyről itt beszélünk az apostoloktól eredeztethető és azt adja tovább, amit ők Jézustól kaptak. Nem csak az írott szó közvetíti a krisztusi üzenetet, hanem a szóbeli is: „Ezért tehát testvérek legyenek állhatatosak és őrizzék szilárdan a hagyományokat, amelyeket akár élőszó, akár levelünk útján tanultatok.” (2Tessz 2,15) A kereszténység kezdetén azért volt szükség a hagyomány fogalmának kialakítására, hogy a kezdetleges keresztény hitet megóvják a tévtanokkal szemben.⁹⁷ Minél tovább tart a történelem, annál szükségesebb, hogy az egyház magyarázza és értelmezze a Krisztusi tanítást.⁹⁸ Az apostolok révén él az egyházban egy ilyen hagyománytartalom, amely nem csak azért fontos, mert az apostoloktól ered,

92 Vö. WALTER KASPER: *Régi kérdések – új válaszok? Új kérdések – régi válaszok? Az egyház, a lelkipásztorok és a teológia mai kérdései.* Opus Mystici Corporis, Bécs, 1976, 74–75.

93 TÓTH TIHAMÉR: *Hiszek az egyházban.* Szent István Társulat, Budapest, 1936, 75.

94 Vö. CHRISTIAN SCHÜTZ: i. m. 114.

95 Vö. WENDELIN KNOCH: *Az emberkereső Isten. Kinyilatkoztatás, Szentírás, hagyomány.* Agapé, Szeged, 1999, 169.

96 Vö. WOLFGANG BEINERT: i. m. 204.

97 Uo. 205.

98 Vö. GÁNÓCZY SÁNDOR: *Az Egyház.* Agapé, Szeged, 1995, 75.

hanem azért is, mert általa jobban megérthető a Szentírás.⁹⁹

A hagyománynak különböző fajtái vannak: teológiai, egyházfegyelmi, liturgikus, jámborsághoz tartozó, melyek egy-egy helyi egyházban az idők folyamán bontakoztak ki. A részleges előfordulással bíró hagyományokat megerősítheti vagy akár meg is szüntetheti az egyházi Tanítóhivatal (vö. KEK 83).

Sokan állítják, hogy az egyház mindig mindenhez mereven ragaszkodik, de ez nem igaz, mert képes változtatni, ha belátja, hogy valami tényleg felesleges vagy káros (pl. a liturgikus szövegekben van egy megváltoztathatatlan rész, amely isteni eredetű, de találkozhatunk olyan résszel is, mely változtatható, hogy az adott szöveg egy-egy nép kultúrájához alkalmazkodjék – vö. KEK 1205). A II. Vatikáni zsinat liturgikus konstitúciója (*Sacrosanctum Concilium*) is a liturgia megújítását tűzte ki célul (pl. népnyelvű liturgia legyen). Tehát az egyház képes a megújulásra.

Aki elveti a múlt meghatározó jellegét, az továbbfejlődni is nehezebben tud, hisz az ősök tapasztalataiból sokat meríthetne. Sokan nem látják az egyház értékeit, nem látnak sem a dolgok mögé, sem a dolgok mélyére. Nem gondolnám, hogy ez csak az ő hibájuk, hanem a miénk is, ha nem mondjuk el azokat nekik. Sok ember elmegy tőlünk más felekezetekhez, gyülekezetekhez és sok mai keresztény csak a jelenben él, a múlttól vagy nem tud vagy nem érdekl.

Minden újonnan alakult kis gyülekezettel kapcsolatban az a veszély, hogy nincs múltjuk. Katolikusként elmondhatjuk, hogy mögöttünk áll az egyház 2000 éves történelme, tapasztalata, bölcsessége, melynek ismerete sok csalódástól és tévúttól megmenthet minket. Isten nem azért adott nekünk „nagy embereket”, hogy azokat elfelejtsük, átlépjük a gondolataikon, hanem hogy hasznára legyen mindenkinek, aki utánuk születik meg.

Ugyanaz a Szentlélek volt jelen az egyház alapításakor, később ugyanaz a Szentlélek vezette a szenteket, és most is ugyanaz a Szentlélek van jelen az egyházban. Ha az egyház múltját csak kidobnánk az ablakon, akkor kidobnánk Isten 2000 év alatt, az egyházban végbevitt tetteit. Napjainkban sok az olyan keresztény, aki így cselekszik és meg van róla győződve, hogy jól tesz. Ha megismerjük az egyház értékeit, akkor épülni is tudunk belőle, s így aktuálissá is tudjuk tenni Isten ígését a jelenünkben. Fontos megismerni a múltat, mert meghatározza a jelent.

Yves Congar a hagyományról azt mondja, hogy fontos a léte, mert őrzí és továbbadja az életet. A történelem is azon kezdeményezések által halad előre, melyek megjelennek, s minden rákövetkező eseményt megváltoztathatnak.¹⁰⁰

99 Vö. WENDELIN KNOCH: i. m. 199.

100 Vö. YVES CONGAR: *Szeretem az egyházat*. Vigilia, Budapest, 71.

Az igazi hagyomány értelmét, jelentőségét a II. Vatikáni Zsinat abban látja, hogy a hagyomány az, ami által az egyház megismeri a szent könyvek teljes kánonját, s benne érti meg a Szentírást. Az apostoloktól származó hagyomány a Szentlélek segítségével bontakozik ki mind jobban (DV 8).

Tapasztalatom szerint sokszor kapnak a katolikusok a hagyományról feltett kérdésekre olyan választ, hogy: „mert így szokás”. Ez nem válasz, hanem inkább a „nem tudom” burkolt formája.

2.11. Az egyház

Sok probléma adódott abból, hogy miért van intézményes egyház, kifogásolták a kötöttséget és a merevséget az egyházon belül. Az egyházi tanítóhivatal feladatára, egy intézmény kialakulására és Isten Országára is kitérek ebben a részben, mert ezek ismerete szükséges a helyes egyházfelfogás kialakulásához.

Az egyház alapítása. Először nézzük meg, hogy mire vezethető vissza az egyház alapítása. Jézus egyházalapító tevékenysége nem vezethető vissza csupán egyetlen momentumra, hanem Jézus teljes életművében, munkájában gyökerezik. A megtestesülés, igehirdetés, tanítványok meghívása, az utolsó vacsora, a kereszthalál, a feltámadás, és a Szentlélek kiáradása is implicit tartalmazza Jézus egyházalapító tevékenységét.¹⁰¹

Az egyházi tanítóhivatal. Az egyházi tanítóhivatal feladata, hogy megőrizze a hit tartalmát és azt tovább is adja. Erre már az Újszövetségben is láthatunk több példát, melyet az egyház szervezeti előképének tekinthetünk. Több, vezetőknek szóló felszólítás tartalmazza azt, hogy kötelességük inteni azokat, akik ellentmondanak a hivatalos tanításnak. Nem mindenkinek az egyéni meglátásait kell követnie, hanem igazodnia kell egy felsőbb vezetéshez (2Tim 2,25; Tit 1,9). Az Apostolok Cselekedeteiben azt láthatjuk (ApCsel 16,4-5), hogy a vezetők közölték a keresztyékekkel a határozatokat, amelyekhez tartaniuk kell magukat, s ennek következtében megerősödtek a közösségek. Így az egyházi előírások szerepe az, hogy támogassák a közösségeket a helyes ismeretben, tehát szükségesek.

Egy intézmény kialakulása. Nézzük meg, hogyan alakul ki egy intézmény!¹⁰² Minden emberi tettelávan vetve a megszokásnak és kialakul a megszokáson alapuló cselekvésmódel. Ilyen cselekvési modellek egy csoport életében is kialakulnak. Vannak szabályok a csoportokon belül, melyekhez akaratlanul is alkalmazkodnak a csoport tagjai. A normák kialakulása első lépés az intézményesüléshez. Intézményről csak akkor beszélhetünk, ha megjelenik több generáció. Az első generáció számára az élet megalkotandó folyamat, feladat, míg a közösségbe beleszületett gyermek azt látja, hogy ez van. Az intézmény az

101 Vö. WOLFGANG BEINERT: i. m. 110–111.

102 Vö. TOMKA FERENC: *Intézmény és karizma az egyházban*. Márton Áron Kiadó, Budapest, 1997, 11–79.

intézményesülés végeredményeként jön létre. Az intézmény a normák olyan rendszere, amelynek saját léte van. Az intézmény természeténél fogva lassan változik, hisz normái egy bizonyos korban, bizonyos igényekre adott válaszként jöttek létre.

Krisztus egyházának intézményes volta ellenére karizmatikusnak is kell lennie. A karizma mindig új formában jelenik meg, így szükségképpen feszültséget okoz az intézményben, de épp ezáltal képes kimozdítani azt a megmerevedésből. A megmerevedés oka lehet a centralizáció és valamilyen kommunikációs hiba.¹⁰³ Az egyház ezen problémák léte miatt folytonos megújulásra szorul.

Sokakban, akik manapság új gyülekezetet keresnek, vagy akár alapítani szeretnének egyet, felmerül az a szándék, esetleg vágy, hogy nem szeretnének semmi külső kötöttséget, hanem csak a Szentlélek vezetését akarják követni, csak azzal nem számolnak, hogy egy idő után szükségszerű következmény lesz az intézményesülés. Lesznek kérdések, melyek választ várnak: Mi legyen a jele a hozzánk tartozásnak? Mit csináljunk a házasságra készülő jegyespárokkal? stb. A keresők épp az intézményes keretektől akartak szabadulni, de pont oda jutottak, ahonnan egykor elindultak. Ilyenkor jogosan feltehető a kérdés: Megérte? Megérné?

Az egyház és Isten Országáa. Az egyház és Isten Országáa kapcsolatát a *Lumen Gentium* is tárgyalja (LG 1–8). Az egyháznak az a feladata, hogy megjelenítse Isten Országát.¹⁰⁴ Az egyház egy történelmi időre van, Jézus Krisztus visszatérésénél befejezi a küldetését. Az Ország viszont örökre fennmarad. Tragikus tény, hogy sokan vannak azok, akik benne vannak az egyházban, de nincsenek benne az Országban, viszont vannak olyanok is, akik benne vannak az Országban, de nincsenek benne az egyházban. Az egyházat nem azonosíthatom az Országgal. Az egyházat azért választotta ki Jézus, hogy hirdesse az Országot. Az egyház és az Ország nem ugyanaz, de nem lehet a kettőt elszakítani egymástól. Ahol ott az egyház, ott kell lennie az Orzágnak, és ahol ott az Ország, ott kell lennie az egyháznak. Az egyház azért van, hogy eljussunk az Országba. Jézus végső terve az Ország, de ide el kell jutni és ehhez eszköz az egyház.¹⁰⁵

Jézus az Isten Országát egy mustármaghoz hasonlítja, melyet valaki elvetett (vö. Mt 13,31–33). Nagyon kicsiny ez a mag, de ha felnő, hatalmas fa lesz belőle. Az egyház, melyet Jézus elindított az útján, kezdetben csak egy kicsi mag volt, de az elmúlt 2000

103 A centralizáció alatt túlzott központosítás, a kommunikációs hiba alatt az elégséges és releváns információk átadásának hiányát értjük.

104 Isten Országáa Jézus működésének központi témája. Gyógyításaival azt jelzi, hogy az Ország már köztünk van, de ugyanakkor az eljövendő valóság része is, mert még nem valósult meg teljes mértékben. Isten Országáa, Isten kezdeményezése teljes mértékben, s nem lehet emberi cselekvésekkel megvalósítani. Vö. HANS KESSLER: Krisztológia. In Theodor Scheider (szerk.): *A dogmatika kézikönyve*. 1. köt. Vigilia, Budapest, 1996, 279–285.

105 Vö. HANS KÜNG: *Mi az egyház?* Kódex, Győr, 2001, 68–69.

év alatt hatalmas fává terebélyesedett. Ez természetes folyamat, mert a mag magában hordozza a lehetőségét annak, hogy fa legyen belőle.¹⁰⁶

A *tanítás kibontakozása*. A tanítás is mind teljesebben bontakozott ki az idők folyamán. Már az újszövetségi levelek is arról tanúskodnak, hogy pár évtized elteltével egyre világosabb a tanítás. Egy idő után már nemcsak Krisztust tekintették alapnak, hanem az apostolokat is. Erről a Jelenések könyve, s a az Efezusi levél is tanúskodik (Ef 2,20; Jel 21,14). Az egyházi szerepek is fokozatosan bővültek. A pasztorális levelekben már fejlettebb egyházkép tárul elénk. A püspökök, diakónusok, presbiterek szerepe egyre jobban körvonalazódik. Telik az idő, s növekszik a fa. Az egyház történelmében el kellett, hogy érkezzon az a pont, mikor már elkerülhetetlen feladat volt az egyházi struktúra megalkotása.¹⁰⁷

Newman bíboros anglikán hitet vallott, de katolikus hitre tért, mert arra jutott, hogy csak ezt az egyházat alapította Krisztus.¹⁰⁸ Ő azt vallja, hogy nem az egyház kötelez a hitre, hanem a hit vezet az egyház elfogadására.¹⁰⁹ Pontosabb azt állítani, hogy hiszem a katolikus anyaszentegyházat, mint azt, hogy hiszek a katolikus anyaszentegyházban.¹¹⁰ Nemeshegyi Péter idéz egy hitvallást, mely a következők szavakkal vall: „Hiszem, hogy van anyaszentegyház.”¹¹¹

2.12. A hierarchia szolgálata

Többször találkoztam azzal a gondolattal, hogy nem bibliai a hierarchia szolgálata, s a pápát, püspököket, papokat nem illeti meg az a jog, melyet gyakorolnak.

Van hasonlóság Izrael népe és az egyház között, viszont van egy törés is, mivel a kettő nem ugyanaz, hanem csak hasonló, vagyis Izrael népe előképnek tekinthető. A választott népen belül Isten kiválasztotta a tizenkét törzs egyikét, Lévi törzsét, és a liturgikus szolgálatra hívta (Szám 1,48–53). Feladatuk az áldozat bemutatása (Lev 1–7), a nép megáldása (Szám 6,22–27), a szentély szolgálata (Lev 24,3–9), és a nép oktatása is (Lev 10,11). A papok szenteléséről a Kiv 29,1–30-ban és a Lev 8-ban olvashatunk. Az egyház liturgiája az ároni papságban, a leviták szolgálatában, valamint a 70 vén beiktatásában gyökerezik, pontosabban az egyház előképként tekint rájuk (vö. KEK 1541). A feladatokból láthatjuk, hogy van hasonlóság az Ó - és az Újszövetség papi szolgálata között.

106 Vö. TÓTH TIHAMÉR: i. m. 75.

107 Vö. HANS KÜNG: *Structures of the Church*. Notre Dame, London, 1968, 352.

108 Vö. JOHN HENRY NEWMAN: i. m. 182–191.

109 Uo. 27.

110 Vö. BARSÍ BALÁZS: *Hitünk foglalatja*. VLG, Sümeg, 2003, 42.

111 NEMESHEGYI PÉTER: *Mi a kereszténység?* 34.

Az Újszövetségben már megjelenik a péteri funkció.¹¹² A Lk 22,31 szerint Péternek feladata lesz a többieket megerősíteni, a Jn 21,15–23 arról számol be, hogy Jézus Péterre bízta a nyáj legeltetését háromszor is. A nyáj nem Péteré, hanem Jézusé, de a legeltetés feladatát egyetlen személy kapja, s ő Péter. Ő a Jn 6,67–68-ban úgy jelenik meg, mint az apostolok szószólója. Az ő nevével kezdődik az apostoli lista (Mt 10,1; Lk 6,14), ő megy Jézushoz a vízen járva (Mt 14,29), s ő kapja meg az Ország kulcsait (Mt 16,19). Ő az a szikla, melyre Jézus építi egyházát. Egyes helyeken az Újszövetség Krisztust nevezi szegletkönek (ApCsel 4,11), míg máshol az apostolokat (Ef 2,20). A kettő nem mond egymásnak ellent, hanem kiegészíti egymást. A görög Petros személynevet, míg a petra sziklát jelent, de arám nyelven ugyanaz a *kéfa* szó szerepelhetett mind a két helyen. S ezek a szavak arámul így hangozhattak el Jézus ajkán: „Te kéfa vagy és erre a kéfára fogom építeni egyházamat.”¹¹³ Péter az, ki elrendeli, hogy új apostolt válasszanak Júdás helyére (ApCsel 1,15), s ő az, aki beszédet mond a Tizenegy nevében (ApCsel 2,14).

A vezetők Istentől kapják hatalmukat és tevékenységük szükségese az egység és a rend miatt: „Ő tett egyeseket apostollá, másokat pedig prófétává vagy evangélistává, ismét másokat pedig pástorrá és tanítóvá.” (Ef 4,11) A hierarchia célját a következő vers jelöli meg: „hogymalkalmassá tegye a szenteket a szolgálat végzésére Krisztus testének felépítése céljából”. (Ef 4,12) Az Újszövetségben többször is találkozunk azzal, hogy kézfeltétel által iktatták be a szolgálatba a meghívottakat (2Tim 1,6). Titusz azt a feladatot is kapta, hogy rendeljen presbitereket városról-városra (Tit 1,5).

A főpapi tisztségre vonatkozó kérdésekre a Zsidókhöz írt levélben kapunk választ. A szerző itt kitér arra, hogy a főpapok azért szükségesek, hogy az emberek ügyeit Isten elé vigyék, s áldozatot mutassanak be. Erre a tisztségre Isten választja ki az embert, mint ahogyan Áront is kiválasztotta (Zsid 5,1–4).

Jézus 12 apostolt választott ki, majd a 12 apostol ezt a választási munkát folytatta, mikor munkatársakat keresett. A katolikus egyházat az apostolok utódai vezetik. A legtöbb felekezetenél, új gyülekezetenél nem lehet eljutni az apostolokig, mert későbbi korokban élt alapítóra vezetik vissza létüket.

Láthattuk, hogy az egyházi szervezet, intézmény, hierarchia alapjai a Szentírásban megtalálhatóak. Egy mondatnál talán így lehetne összefoglalni a hierarchia szolgálatának célját: szükséges, hogy legyen hierarchia, azért hogy ne legyen anarchia!

112 Vö. WOLFGANG BEINERT: i. m. 505.

113 Vö. KERESZTY RÓKUS: *Bevezetés az egyház teológiájába*. Christianus – Opus Mystici Corporis, Budapest – Bécs, 1998, 120.

2.13. Isten

Néhányan megjegyezték, hogy a katolikus egyház nem mutatja be helyesen Istent, mert haragtartónak ábrázolja őt.

A katolikus egyház olyan Istent mutat be, aki egy Atya, élő, igaz, igazságos, irgalmas, jóságos és szent Isten. Ő az imádság, a szeretet és minden jó forrása. Ő a szeretet Istene, aki örök szeretettel szereti övéit. Isten az, aki a semmiből teremtett jó világot, s az az akarata, hogy minden ember üdvözüljön. Isten mindenható, mindenhatósága egyetemes, szeretettel teljes és titokzatos valóság. Egy Isten három személyben, aki ezen a titokzatos módon jelen van a világban.¹¹⁴

2.14. Cölibátus

Manapság a papi cölibátus talán az egyik legnagyobb vitát kiváltó téma. A Malota László által leírt botrányos történetek,¹¹⁵ s hasonló írások sok kérdést vetnek fel a cölibátusra vonatkozólag. Milyen okból kifolyólag van a mai napig kötelező cölibátus az egyházban a papok részére?

A cölibátus nem dogmatikai kérdés, hanem egyházfegyelmi (vö. KEK 1579–1580),¹¹⁶ amely Jézus követésének egyik választható útja.¹¹⁷ Kicsit másképp megközelítve, azt mondhatjuk, hogy az egyházi hagyományban „nem dogmatikus szükségből, hanem lelkipásztori értékítéletből”¹¹⁸ fakad a cölibátus teológiája. A CIC szerint a cölibátus azért van, hogy a papok könnyebben szentelhessék magukat az Isten és az emberek szolgálatára (CIC 277). Pál hangsúlyozza a nős és a nőtlen férfiak Istennel való kapcsolatuk közötti különbséget (1Kor 7,32–33).¹¹⁹ Akinek nincs felesége, annak figyelme koncentráltabban irányul az Úrra, s nem vonja el a figyelmét az Isten szolgálatáról. Ez a teológiai oka annak, hogy az egyház él a mai napig ezzel a gyakorlattal.

114 Vö. KEK 200–202, 210–212, 214–228, 238–240, 254, 258, 268–299, 1352, 1723, 1955, 2052, 2110–2128, 2142–2149, 2465, 2567, 2639, 2779–2785, 2802, 2822

115 Lásd MALOTA LÁSZLÓ: *A gyalázatosak szentélye*. Konkrét könyvek, Budapest, 2002.

116 Vö. még FRANZ-JOSEF NOCKE: Részletes szentségtan. 376. JÁKI SZANISZLÓ: *A papi cölibátus teológiája*. Agapé – Ecclesia, Szeged – Budapest, 1998, 15.

117 Vö. SIEGFRIED WIEDENHOFER: Ekkleziológia. In Theodor Schneider (szerk.): *A dogmatika kézikönyve*. 2. köt. Vigília, Budapest, 2000, 49–159, 82.

118 TÖRÖK JENŐ (szerk.): *A papi szolgálat*. Opus Mystici Corporis, Bécs, 1974, 139.

119 Vö. ALFONS M. STICKLER: *A klerikus celibátus*. Budapesti Központi Papnevelő Intézet, Budapest, 1994, 46.

Befejezés

Dolgozatomban az egyház azon tanításainak apologetikus kifejtését tűztem ki célul, melyek nagy problémát váltottak ki a katolikus egyházat elhagyók körében. Ez természetesen nem nevezhető befejezettnek sem egy-egy témát tekintve, sem a tárgyalt témák összességét nézve. Fontos a még mélyebb feltárás, és a mai kor nyelvén való megfogalmazás, mert a mai kor embere ezt igényli.

A Szegedi Hittudományi Főiskola hallgatói között végzett felmérés is azt mutatja, hogy még van mit tökéletesítenünk ebben a kérdéskörben.

Az egyház tanítása mellett érdemes még mélyebben foglalkozni az egyházi életet, gyakorlatot érintő kérdésekkel is, melyek tárgyalásánál fontos kitérni a világiak apostoli szerepére és a Szentlélek munkájára is, mert ezen témák elégtelen tárgyalását sokan kifogásolták azok közül, akik otthagyták a katolikus egyházat. Ezek mellett sokszor problémát jelentett a helytelenül megélt gyakorlat az egyház tagjai részéről.

Befejezésül még egyszer idézem Nemeshegyi Péter szavait, mely igen nagy kihívás elé állít minket, s melyet dolgozatom jelmondatául is választottam: „úgy éljük és magyarázzuk a hitünket, hogy más keresztényeknek ne adjunk okot a félreértésre.”¹²⁰

Kószó Beáta
Szegedi Hittudományi Főiskola

Függelék

1. melléklet

A táblázat a katolikus egyházat elhagyók beavató szentségeiben való részesülését mutatja

Vallási közösségek \ Szentségben részesültség	Csak kereszt-ség	Kereszt-ség és első-áldozás	Keresztség, első-áldozás és bérmál-kozás	Összesen
Evangéliumi Pünkösdi Közösség	1	1	6	8
Magyarországi Baptista Egyház	1	2		3

¹²⁰ NEMESHEGYI PÉTER: *Mit mond nekünk a II. Vatikáni zsinat?* 47.

Keresztény Adventista Egyház			3	3
Golgota Keresztény Gyülekezet			1	1
Szegletkő Keresztény Gyülekezet			2	2
Krisztus Szeretete Egyház	2	1	1	4
Magyarországi Református Egyház	1			1
Hit Gyülekezet	1		2	3
Magyarországi Biblia Szól Egyház		2		2
Kelenföldi Evangéliumi Gyülekezet			1	1
Felekezet nélküli			2	2
Összesen	6	6	18	30

2. melléklet

Kérdéssor

Nem:

Évfolyam:

Születési év:

Szak:

*A kérdések megválaszolásánál az **okokra** válaszolj és ne arra, hogy milyen célt szolgálnak. Hogyan **magyaráznád el** valakinek, a következő kérdésekbe foglalt témákat?*

Hogyan védenéd meg az egyház tanításait a következő kérdésekkel kapcsolatban?

1. Mit értünk Mária-tisztelet alatt? Miért tiszteljük Máriát? (mi okból, s nem mi célból!)

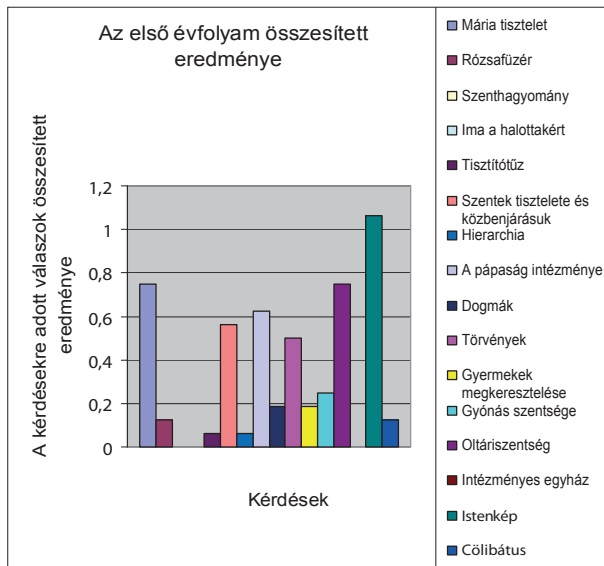
2. Miért imádkozzuk a Rózsafüzért? (mi okból, s nem mi célból!)
3. Mi a szenthagyomány? Miért van szenthagyomány és miért tartjuk fontosnak?
4. Miért imádkozunk a halottakért?
5. Miért gondoljuk, hogy van tisztítóűz?
6. Miért tiszteljük a szenteket és kérjük a közbenjárásukat?
7. Miért van hierarchia? (mi okból, s nem mi célból!)
8. Miért van a pápaság intézménye?
9. Mire szolgálnak a dogmák?
10. Mire szolgálnak a törvények?
11. Miért kereszteljük meg a gyermekeket? (mi okból, s nem mi célból!)
12. Miért hisszük a bűnbocsánat szentségét? (mi okból, s nem mi célból!)
13. Miért hisszük, hogy az Oltáriszentség Krisztus teste és vére?
14. Miért van szükség az intézményes egyházra?
15. Milyen Istent mutat be a katolikus egyház?
16. Miért van a cölibátus?

Saját megítélésed szerint milyen mértékben tudtad megvédeni az egyház tanításait? Az alábbi skálán bekarikázással jelöld a mértékét. Az 1-es szerint alig, az 5-ös szám szerint nagyon járatos vagy benne.

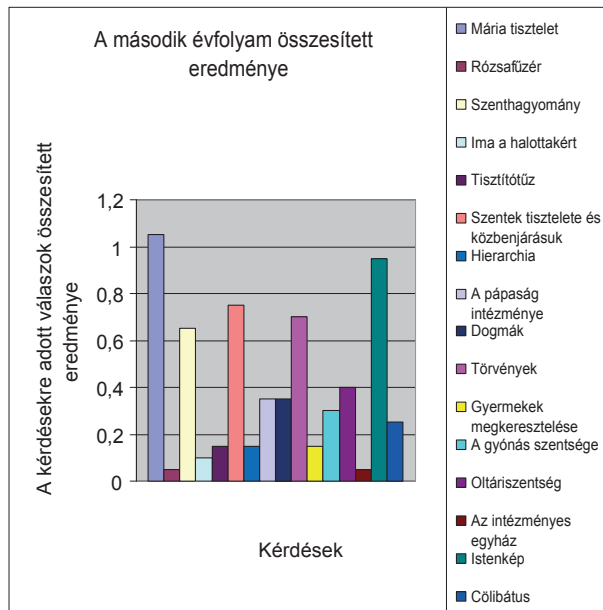
1 2 3 4 5

EGYÉB:

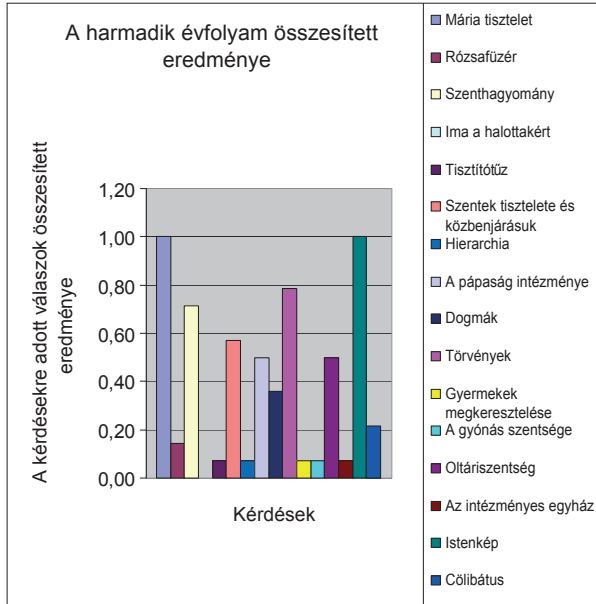
3. MELLÉKLET

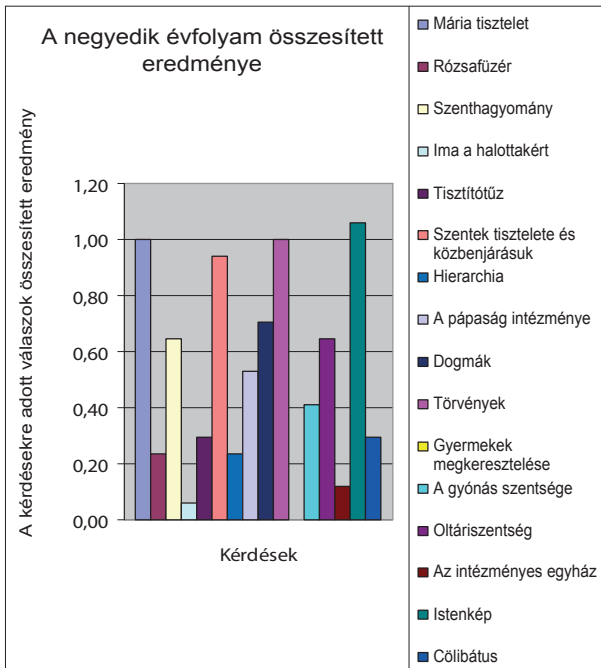
4. MELLÉKLET

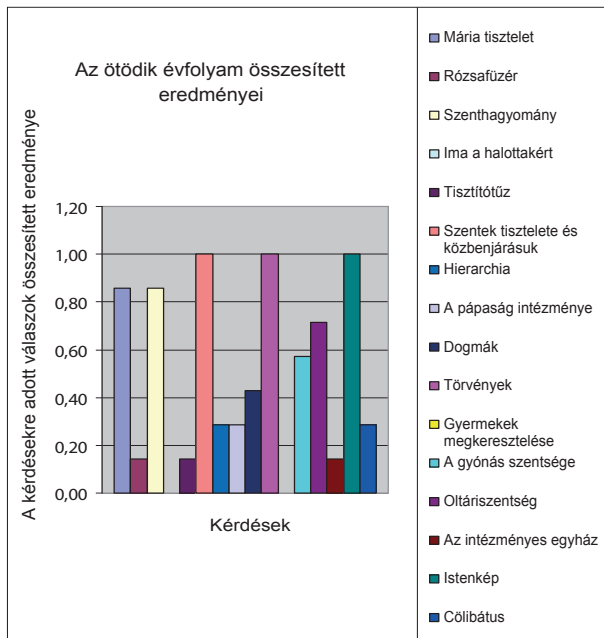
5. MELLÉKLET

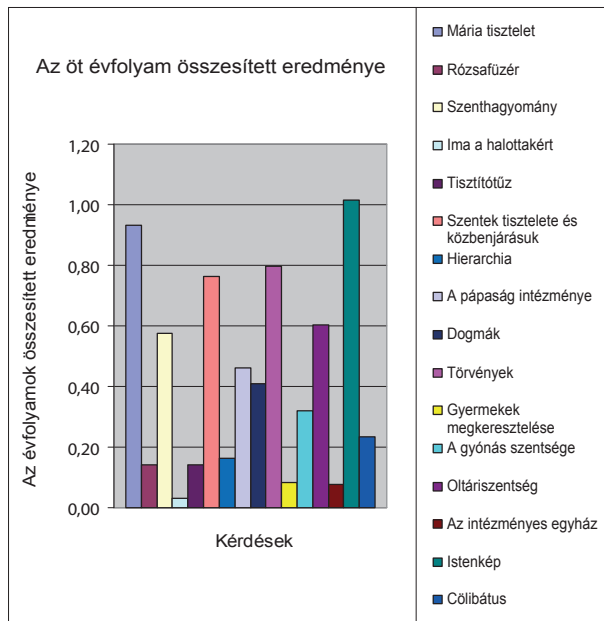
6. MELLÉKLET

7. MELLÉKLET

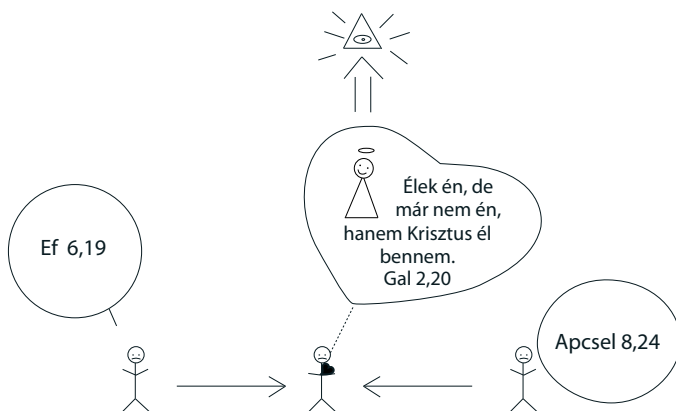
8. MELLÉKLET

9. melléklet

Közbenjárás

„Hiszen egy az Isten, és egy a közvetítő is Isten és az emberek között;
az ember Jézus Krisztus.” (1Tim2,5)

Szentként azokat tiszteljük, akikben mind teljesebben él Krisztus, s akiről elmondható az, amit Pál is kifejez (Gal 2,20). Máriában és a szentekben Krisztus lakozik, s a bennük lakozó Krisztus jár közben Istenhez. Ha nem lakna bennük Krisztus, nem tudnának értünk közbenjárni. A Krisztussal való egységük, közösségük teszi lehetővé, hogy értünk közbenjárjanak.

IRODALOMJEGYZÉK:

- ALSZEGHY ZOLTÁN: *A gyónás*. Agapé, Szeged, 1994.
 ADRIÁNYI GÁBOR: *Az egyháztörténet kézikönyve*. Aurora, München, 1975.
 AMBROSIVS, AURELIUS: *A szentségekről. A misztériumokról*. Jel, Budapest, 2004.
 BABOS ISTVÁN: *Kereszttség/bérmálás a betegek kenete*. Agapé, Szeged, 1996.
 BARSZ BALÁZS: *Hitünk foglalatja*. VLG, Sümeg, 2003.
 BEGYIK TIBOR: *Szűz Mária apostola*. Zarándok, h. n., 2004.
 BEINERT, WOLFGANG: *A katolikus dogmatika lexikona*. Vigilia, Budapest, 2004.
 BENKŐ ANTAL (szerk.): *Eucharisztikus Emlékkönyv*. Prugg Verlag, Eisenstadt, 1988.

- BÉKY GELLÉRT: *Íme, hitünk szent titka*. Korda, Kecskemét, 2007.
- CANTALAMESSA, RAINERO: *Megszentelődésünk forrása az Eucharisztia*. Marana Tha, Budapest, 1999.
- CHNEU, BRUNO – COURDREAU, FRANCOIS (szerk.): *A katolikusok hite*. Szent István Társulat, Budapest, 1992.
- CONGAR, YVES: *Szeretem az egyházat*. Vigila, Budapest, 1994.
- CROISSANT, JO: *A szív papsága. A nő hivatása*. Nyolc Boldogság Katolikus Közösség, Homokkomárom, 2003.
- CSÉPÁNY LÁSZLÓ: *Az újjászületés szentsége*. Ecclesia, Budapest, 1987.
- DIÓS ISTVÁN (szerk.): *A II. Vatikáni Zsinat Dokumentumai*. Szent István Társulat, Budapest, 2000.
- ELŐD ISTVÁN: *Katolikus dogmatika*. Szent István Társulat, Budapest, 1978.
- ERDŐ PÉTER: *Az egyházjog teológiája*. Szent István Társulat, Budapest, 1995.
- ERDŐ PÉTER: *Egyházjog*. Szent István Társulat, Budapest, 2005.
- FILA BÉLA – JUG LÁSZLÓ (szerk.): *Az egyházi tanítóhivatal megnyilatkozásai*. Örökmécs – Szent István Társulat, Kisterenye – Budapest, 1997.
- FOGASSY JUDIT: *A szentmise katekézise*. Szent István Társulat, Budapest, 2004.
- FORTE, BRUNO: *Bevezetés a hit titkaiba*. Bencés, Pannonhalma, 1999.
- GÁNÓCZY SÁNDOR: *Az Egyház*. Agapé, Szeged, 1995.
- HAHN, SCOTT – HAHN, KIMBERLY: *Minden érv Rómába vezet*. Szent István Társulat, Budapest, 2002.
- HENZE, WINFRIED: *Hinni szép. Katolikus Családi Katekizmus*, Szent József, Budapest, 2005.
- JÁKI SZANISZLÓ: *A papi cölibátus teológiája*. Agapé – Ecclesia, Szeged – Budapest, 1998.
- KASPER, WALTER et al.: *Régi kérdések – új válaszok? Új kérdések – régi válaszok? Az egyház, a lelkipásztorok és a teológia mai kérdései*. Opus Mystici Corporis, Bécs, 1976.
- A Katolikus Egyház Katekizmus*. Szent István Társulat, Budapest, 2002,
- A Katolikus Egyház Katekizmusának Komentárja*. Szent István Társulat, Budapest, 2006.
- KERESZTI RÓKUS: *Bevezetés az Egyház teológiájába*. Christianus – O.M.C., Budapest – Bécs, 1998.
- KNOCH, WENDELIN: *Az emberkereső Isten. Kinyilatkoztatás. Szentírás, hagyomány*. Agapé, Szeged, 1999.
- KÜNG, HANS: *Mi az egyház?* Kódex, Győr, 2001.
- KÜNG, HANS: *Structures of the Church*. Notre Dame, London, 1968.
- LINDBECK, GEORGE A.: *A dogma természete*. Hermeneutikai Kutatóközpont, Budapest, 1998.

- Magyar Kateketikai Direktórium*. Szent István Társulat, Budapest, 2005 .
- MALOTA LÁSZLÓ: *A gyalázatosak szentélye*. Konkrét könyvek, Budapest, 2002.
- MASINI, MARIO: *Mária, az imádkozó nő*. Agapé, Szeged, 2000 .
- MCBRIAN, RICHARD P.: *Catholicism*. Harper, San Francisco, 1994.
- MILLER, ELIOTT: *A Szűz kultusza*. k. n., h. n., 1994.
- NEMESHEGYI PÉTER: „*Ezt tegyétek az én emlékezetemre*”. Agapé, Szeged, 1994.
- NEMESHEGYI PÉTER: *Mi a kereszténység?* Prugg Verlag, Eisenstadt, 1976.
- NEMESHEGYI PÉTER: *Mit mond nekünk a II. vatikáni zsinat?* Korda, Kecskemét, 1996.
- NEWMAN, JOHN HENRY: *Az anyaszentegyház misztériuma*. International Center of Newman's Friends, Budapest, 1988.
- OLASZ PÜSPÖKKARI KONFERENCIA: *Az igazság megszabadít benneteket*. Don Bosco Kiadó, Budapest, 2000.
- Ó- és Újszövetségi Szentírás a Neovulgáta alapján. Szent Jeromos Bibliatársulat, Budapest, 1997.
- RAHNER, KAHR: *Teológiai kisszótár*. Szent István Társulat, Budapest, 1980.
- RANWEZ, PIERRE: *A kisgyermek vallási nevelése*. Jel, Budapest, 1996.
- RATZINGER, JOSEPH: *Isten és a világ*. Szent István Társulat, Budapest, 2004.
- SCHNEIDER, THEODOR (szerk.): *A dogmatika kézikönyve*. 1–2. köt. Vigilia, Budapest, 2002.
- SCHÜTZ, CHRISTIAN (szerk.): *A keresztény szellemiség lexikona*. Szent István Társulat, 1993.
- STICKLER, ALFONS M.: *A klerikus celibátus*. Budapesti Központi Papnevelő Intézet, Budapest, 1994.
- A Szeged-Csanádi Egyházmegyei Zsinat könyve*. k. n., Szeged, 1995.
- THORDAY ATTILA (szerk.): *Jeromos Bibliakommentár*. 2. köt. *Az újszövetség könyveinek magyarázata*. Szent Jeromos Katolikus Bibliatársulat, Budapest, 2003.
- TOMKA FERENC: *Intézmény és karizma az egyházban*. Márton Áron, Budapest, 1997.
- TOMKA FERENC: *Szentségi lelkipásztorkodás és az „új evangelizáció”*. Szent István Társulat, Budapest, 2006.
- TÓTH TIHAMÉR: *Hiszek az egyházban*. Szent István Társulat, Budapest, 1936.
- TÖRÖK JENŐ (szerk.): *A papi szolgálat*. Opus Mystici Corporis, Bécs, 1974.
- VÁRNAGY ANTAL: *Liturgia*. Lámpás Kiadó, Abaliget, 1995.

KÉT BREVIÁRIUM ÖSSZEHASONLÍTÁSA

BEVEZETÉS

Az Egyház sajátos értelemben vett liturgiái – a szentmise, a zsoltosma, és a szentségek kiszolgáltatása – közül talán a zsoltosma az, ahol a leggyakrabban és a leginkább láthatóvá válnak a különféle rítusok. A minden bizonnyal legismertebb római szertartású breviárium mellett megannyi szerzetes- és egyéb közösség saját zsoltosmája van használatban. Egy-egy ilyen rítus nyilvánvalóan nem különbözik gyökeresen a rómaintól, csak kisebb, de mégis feltűnő eltéréseik, sajátoságaik vannak.

A hazánktól nem messze, az alsó-ausztriai Heiligenkreuzban élő ciszterci közösség is ilyen saját breviáriumot használ. Tanulmányunk célja ennek összehasonlító elemzése a római szertartású zsoltosmával. Elsősorban az alapvető szerkezeti különbségek kiemelésére törekszünk, így nem térünk ki részletesen a liturgikus év tükrében megnyilvánuló eltérésekre, csak ott, ahol ez feltétlenül szükséges.

A téma feldolgozásához leginkább az elsődleges forrásokat vesszük figyelembe: magát a római szertartású Imaórák Liturgiáját, valamint a heiligenkreuzi Liturgia Horarumot. Mielőtt azonban ezt megtennénk, szükséges egy rövid történeti áttekintés, amely felvázolja a két rítus kialakulását és fejlődését, valamint bemutatja a heiligenkreuzi apátságot. Mindezeket az első fejezet tartalmazza. A második fejezet legnagyobb részében az említett források alapján tárgyaljuk a zsoltosma imaóráinak római és heiligenkreuzi formáit, összehasonlítjuk őket, végül ez utóbbinak néhány egyéb, gyakorlati részét ismertetjük.

1. AZ IMAÓRÁK TÖRTÉNETÉBŐL

1.1. A kezdetektől a Trienti Zsinatig

A teremtett világ egészét, tehát az időt is be kell vonni az Istennel folytatott megszentelő kommunikációba. Ez a kapcsolatcsere az imaidőben történik. Örök szavával

és a Szentlélekben mondja ki Isten meghívását a világnak. Valamennyi teremtmény képviselőjében Fia testvéreinek közössége, királyi papsága alapján, magasztalva válaszol Isten üdvözítő tettekben megnyilvánuló szeretetére. Erre gondol és emlékezik a közösség, amikor a világért, s annak szolgálatában elmondja könyörgéseit. Könyörgő imáikon keresztül látják el a keresztények papi, közvetítő hivatalukat, melyet arra kaptak, hogy a teremtett világot bevonják az isteni üdvösségbe.¹

A kötött, illetve megszabott imaidő Izrael öröksége. Az Ószövetség könyveiben mindenütt találunk imákat. Kiemelkedik ezek közül a Zsoltároskönyv, százötven verses ima gyűjteménye. Zömmel a hivatalos istentiszteleten használták őket, de eredetüket tekintve sok közöttük a magánima is. Állítólag a „Sema Jiszráél” (MTörv 6,4–9; 11,18–19) minden reggel és este elmondták. Emellett még naponta háromszor imádkoztak: reggel, délután az áldozat idején, és este. A farizeusok ezt kötelezőnek tartották.² A reggeli és az esti ima mindig is sarkalatos pontjai voltak az öt imaidőre tagolt zsidó szolozsmának.

A keresztény imahagyomány a zsidó hitből a nap sarkpontjain tartott imagyülekezetek intézménye mellett a napi háromszori ima gyakorlatát is átvette, bár viszonya a zsidó tradíciókhoz kevésbé szoros; imájuk tartalmilag a Krisztus-történesnek köszönhetően alapvetően más jellegű. Az imaórák liturgiája konkrét alakításának meghatározó szempontja Szent Pál apostol felszólítása: „Imádkozzatok szüntelenül!” (1Tessz 5,17).³

A IV. századtól fontos változás indul meg a szolozsma imádkozásában: a székesegyházi és monasztikus típus kettősségében kezd formálódni. Előbbire jellemző, hogy a közösség a püspök és presbitériuma körül gyülekezik, rendszerint reggel és este. Imaóráikat alkalmanként vigíliák egészítették ki. A monasztikus forma a szüntelen imádkozás eszméjére törekszik és a zsoltárokat nem tematikusan választják ki, hanem folyamatosan végzik, imaóránként rendszerint tizenkettőt. Pakhomiosz (†346), az egyiptomi szerzetesség egyik legmarkánsabb alakja, regulájában a szüntelen imát a szerzetesek kötelességévé teszi, függetlenül attól, hol tartózkodnak, vagy mit csinálnak. Emellett vannak még megszabott penzumú közös imák reggel, este és éjszaka. Nagy Szent Vazul, Baszileiosz (†379) regulája megemlíti a reggeli imát, a terciát, a sextát és nónát, egy imaórát a nap végére, egy másikat az éjszaka beköszöntére, egyet pedig éjfélre, és van még egy imaidő pirkadat előtt is.

1 MICHAEL KUNZLER: *Az egyház liturgiája*. Agapé, Szeged, 2005, 415.

2 Vö. SÖVEGES DÁVID: *Fejezetek a lelkiség történetéből*. 1. köt. *Keresztény ókor, romanika, gótika*. Bencés Kiadó, Pannonhalma, 2007, 69.

3 Vö. MICHAEL KUNZLER: i. m., 425–426.

Nyugaton Nursiai Szent Benedek (†547) volt az, aki az általa alapított kolostorok számára az imaóra első és részletekbe menő rendjét leírta. Ez nem jelentett újdonságot, kapcsolódott a római egyház már meglévő rendjéhez. A nap imaóráihoz tartozott a prima, tercia, sexta, nona és vesperás. Éjszakára szóltak a kompletórium, a nokturnus és a matutinum (= laudes). Benedek azonban még bizonyos szabadságot biztosít azáltal, hogy nem feltétlenül ragaszkodik saját fel- és beosztásához, feltéve, hogy minden héten elimádkozzák valamennyi zsoltárt.⁴ Monte Cassinon fekvő központi kolostoruk 580 körüli pusztulása után a szerzetesek Rómában találtak menedéket, ahol azután hamarosan több, a főtemplomok mellett felépült kolostoruk virágzásnak indult. Ezek átvették a bazilikák istentiszteleti formáit. Benedek valószínűleg római szokások befolyására alkotta meg Reguláját. Ez azután visszahatott a bencés formákra és innen kiindulva nagyon gyorsan és széles körben elterjedt az egész nyugati egyházban.

Az ókori városi kultúrák népvándorlás kori összeomlásával a kolostorok nagy jelentőségre tettek szert. Számos kolostorból érkezett püspök bevezette templomában Benedek zsolozsmáját. Néhány helyen azonban megmaradt a Rómán kívüli hagyomány.⁵

A XI. századtól a zsolozsma a felszentelt személyes kötelessége lett, túlsúlyba került a zsolozsma kóruson kívüli elmondása. Ezzel együtt a órák is különváltak időben történő elosztásuktól: most már az éjszaka imáját nappal, sőt akár egy nappal előbb is el lehetett mondani. A órák kóruson kívüli imádkozásából keletkezett a *breviárium*, amelyben minden megtalálható, ami a zsolozsma magán elvégzéséhez szükséges. Ez az új zsolozsma legjobban a világi papságot érintette: az az egyházi szerkezet átalakításával gyakorlatilag megszűnt. A felszentelés ugyanis egyúttal automatikusan szerzetessé minősített, nemcsak az életforma, hanem a lelkiség tekintetében is. Egészen a legújabb liturgiareformig a pap, mivel a breviáriumot imádkozta, „úton levő szerzetes”-nek minősült, akinek emiatt a közös zsolozsmázást – ami már régen nem létezett – egyénileg, magánimaként kellett elvégeznie. A középkor virágkorának és késői korszakának szubjektivista jámborsága is kedvezett az egyház hivatalos imája kialakulásának. A XVI. században újonnan alapított jezsuita rend remekül megvolt a közös zsolozsma nélkül, tagjai a breviárium kötelező elimádkozására szorítkoztak.

A római zsolozsmáskönyv – a Trienti Zsinat megbízásából – 1568-ban jelent meg. Fennállásának négy évszázada alatt bizonyos értelemben kettős jelleggel bír: egyrészt alapvonásaiban megőrzött egy bizonyos állandóságot; másrészt a négy évszázad során egészen az imaóra megújított liturgiájáig újra és újra változtattak rajta. Az új breviárium mind a nyilvános, mind a magán recitációra érvényes volt, és nagyon gyorsan elterjedt,

4 Vö. *Szent Benedek Regulája*, 9,22, Bencés Kiadó, Pannonhalma, 2005.

5 Vö. MICHAEL KUNZLER: i. m. 427–432.

bár továbbra is a papság és az egyház hivatalos imakönyve maradt, nem terjedt el a hívek körében.⁶

1.2. Az imaórák liturgiájának megújítása

Az 1962 és 1965 között megtartott II. Vatikáni Zsinaton vitán felül állt, hogy az imaóra reformra szorul. Felmerült a kérdés, hogy a breviárium-ima akkori formája nem inkább nyomasztó teher a lelkipásztorok számára, mint a lelkiség igazi támasza. Panaszolták a zsolozsma spirituális minőségének hiányát, valamint azt a penzum szerinti gondolkodást, miszerint a kötelező ima mennyiségét az egyes imaórák időigényétől majdnem függetlenül szabták meg.

A zsinat az imaórák reformjának a liturgikus konstitúcióban külön fejezetet szentelt. A SC 89 a reform számára a következő irányvonalakat adta meg:

- a) A laudest mint reggeli imádságot és a vesperást mint esti imádságot – melyek az egyetemes Egyház tiszteletreméltó hagyománya szerint a mindennapi zsolozsma két sarkpontja – a fő imaóráknak kell tekinteni és így kell végezni őket;
- b) a kompletórium legyen alkalmas a nap lezárására;
- c) a matutinum elnevezésű imaórát, mely a kórusimádságban megőrzi ugyan az éjszakai istencséret jellegét, úgy kell átalakítani, hogy a nap bármelyik órájában imádkozható legyen; kevesebb zsololtárból és hosszabb olvasmányokból álljon;
- d) a prima nevű imaóra megszűnik;
- e) a kisebb imaórákat, a terciát, a szekszát és a nónát a kórusimában tartásuk meg. Kóruson kívül szabad a háromból a napszaknak megfelelő egy imaórát választani.

Ezt a rendet csak úgy lehet megtartani, ha a 150 zsololtárt nem egy hétre, hanem hosszabb időre osztják szét (SC 91).

Emellett a reformnak lehetővé kell tennie, hogy az imaórák „amennyire lehetséges, feleljenek meg a tényleges időpontoknak; ugyanakkor figyelembe kell venni a mai életkörülményeket is, főként az apostoli szolgálatban tevékenykedők szempontjait” (SC 88).

Vizsgálatunk szempontjából lényeges továbbá, hogy a szent zsolozsma egészének kórusban történő napi végzésére kötelezve vannak a monasztikus férfi és női rendek (SC 95). A latin nyelv használatát pedig a latin szertartás sok évszázados hagyománya szerint a klerikusoknak meg kell tartaniuk (SC 101).

A római liturgiatanács munkacsoportja hét évig dolgozott az imaórák liturgiájának megújításán. 1970. november 1-jén VI. Pál pápa „Laudis canticum” kezdetű apostoli

6 Vö. MICHAEL KUNZLER: i. m. 432–435.

rendelkezésével jóváhagyta és 1971 húsvétján megjelent a „Liturgia Horarum” hivatalos kiadásának első kötete. Ezt követték azután a különböző anyanyelvi kiadások.⁷

1.3. Kitekintés: a ciszterciak és Heiligenkreuz

A VIII-IX. század fordulóján egy Aniane-i Benedek (†821) nevű szerzeteshez fűződik a Szent Benedek Regulájához való visszatérés reformja. Hatására Itáliában is monasztikus megújulás kezdődött, melynek következtében monostorok sorát alapították. A rendházak közül több a burgundiai Cluny apátság hatása alá került. A kolostort a X. és XI. század élvonalbeli bencés monostorának tekinthetjük: amellet, hogy sikerült kiépítenie egy olyan szervezetet, mely által képes volt ellenőrzése alatt tartani a számtalan, egykor általa megreformált rendházat, befolyása az egész nyugati kereszténységre kiterjedt. Szellemiségét a bencés regula szigorú követése, kemény aszkézis – melynek élén az apát iránti engedelmességi kötelezettség állt –, valamint a liturgikus istentiszteletek különleges megtartása jellemezte.⁸ A reform – további jellegzetességeivel egyetemben – hamarosan terjeszkedni kezdett és rövidesen áthatotta a keresztény Nyugat életvitelének egészét. Ezzel egy időben újabb rendek alakultak, Szent Romuáld (951–1027) nyomán a kamanduliak, Szent Nílus (†1005) vezetésével a baziliták, illetve a Kölni Szent Brúnó (1030/35–1101) szervezte karthauziak. Közben belső igény mutatkozott a bencés szerzetesség megújítására is, mely a ciszterci rend létrejöttéhez vezetett.⁹

A ciszterci rend története Molesme-i Róbert (†1111) meglehetősen hányattatásokkal teli életpályájával kezdődik, aki jelentős szerzetesi múlttal 1074-ben csatlakozott egy erdőkben élő remetecsoporthoz. A következő évben a burgundiai Langres egyházmegyében területet ajánlottak fel számára, ahol ő és követői letelepedhettek. Róbert a benedeki Regula szigorú, teljes értékű megtartását hangsúlyozta. Az új molesmes-i alapítás nagy számban vonzotta a clunyi monachizmussal elégedetlen jelentkezőket. Többszöri szakítás után 1098-ban Róbert végleg elhagyta az apátságot és hozzá közel álló követőivel a Dijontól délre fekvő erdőségek egyik eldugott zugában bencés reformkolostort alapított. A helyet később Cîteaux-nak nevezték el. 1099-ben egy színódus elrendelte Róbert visszatérését Molesmes monostorába, akinek egyben magával kellett hoznia azokat is, akik elégedetlenek voltak az „Új Monostor”-beli életmóddal. Cîteaux szinte kiüresedett. A közösség vezetésének feladata e legnehezebb periódusban a monostor perjelének és egyben új apátjának, Alberiknek a vállára nehezedett.

7 Vö. MICHAEL KUNZLER: i. m. 435–436.

8 Vö. PETER KING: *A monachizmus Nyugaton*. Szent István Társulat, Budapest, 2007, 105–135.

9 Vö. AUGUST FRANZEN: *Kis egyháztörténet*. Agapé, Szeged, 197–198.

Az előjáró miután 1100-ban kiváltságokat nyert közössége számára a pápától, lefektette a szükséges gazdasági alapokat, biztosítandó a rendház jövőjét. Utódja Harding István nagy tudású emberként a kor szellemével azonosulva érdeklődéssel fordult az eredeti források felé. Határozott, ellentmondást nem tűrő előjáróként követőiből céltudatos szerzeteseket nevelt. Hamarosan annyi újonc volt Citeaux falai között, hogy lehetővé vált az új alapítások megkezdése is. István nagy gondot fordított rá, hogy a Szent Benedek Regulája legszigorúbb értelmezése szerinti életmód a többi házban is töretlenül érvényre jusson. Így született meg a *Charta Caritatis*, a ciszterci rend alapvető konstitúciója. Ebben az apát kijelentette, hogy fenn óhajtja tartani magának a Citeaux által alapított rendházak apátjai „lelki gondozásának” jogát. Ez okból bevezette az éves káptalani tanácskozást és a vizitáció intézményét is. A Charta szövegét később gyakran igazították, tekintettel a gyors terjeszkedésre. István 1134-ben bekövetkezett halálakor a ciszterci rend már a nyugati kereszténység szélében-hosszában elterjedt.¹⁰

Az új szellemiség legkiválóbb képviselője a fiatal burgund nemes, Clairvaux-i Szent Bernát (1090/91–1153) 1113-ban harminc társával együtt lépett be a Citaux-i kolostorba. Két évvel később István Bernátot néhány szerzetessel Clairvaux-ba küldte, hogy új kolostort alapítson. Bernát nagysága teológiai munkásságában nyilvánult meg, bár általánosan ismert volt – olykor meglehetősen kétes szerepekben – a politikai életben is. Felismerte, hogy a megújult monachizmus által előírt még szigorúbb önmegtartóztatáshoz szükségszerűen sokkalta jobban el kell mélyíteni a szerzetesi lelkiséget. Kutatta, és amennyire csak lehetséges volt, megpróbálta leírni a keresztény ember életének Istennel való egyesülését. Írásainak eszményei testesültek meg az *Instituta Capituli Generalis* címet viselő szabálygyűjteményben. A rendben az egyszerűsége és az istenimádásra vonatkozó szigorú szabályok voltak érvényben. A liturgiában elvetették mindazokat a fölös körmeneteket és szertartásokat, melyek beépültek a hagyományos bencés életbe. Visszatértek a hét hagyományos szertartás gyakorlatához, és a Regulán kívüli, utólag kialakult szertartások közül mindössze a napi konventmisét, a káptalant és a halottakért alkalmanként mondott misét tartották meg. Mindegyik apátságot Szűz Máriának kellett felajánlani, és vidéken, távol az emberek lakta helyektől kellett felépíteni. Saját munkájuk gyümölcséből kellett megélniük, földművelésből, állattartásból vagy szőlőtermesztésből mindaddig, amíg ezeket a tevékenységeket a világtól távol fejthették ki.¹¹

A rend megszületése után alig 35 évvel, 1133-ban a morimondi szerzetesek megalapították a Bécsi erdő szívében található heiligenkreuzi apátságot, melyet a

10 Vö. PETER KING: i. m. 177–182.

11 Vö. uo. 183–191.

Babenberg-dinasztia sarja, III. Szent Lipót őrgróf adományozott részükre. A ciszterci lelkiség innen sugárzott szét Közép-Európa országaiba, többek között a magyarországi Cikádoron, a mai Bátaszék helyén is alapítottak kolostort. Ennek köszönhető, hogy a magyar uralkodók mindig is sajátjukénak érezték a heiligenkreuzi monostort. Az anyakolostor román stílusú apátsági templomát 1187-ben szentelték fel, ezt egy évszázaddal később kibővítettek. Az ekkor készült ólomablakok egyikén látható Szent László királyunk képe. 1188-ban V. Babenbergi Lipót az apátságnak ajándékozta a Szent Kereszt egy darabját, amelyet a mai napig itt őriznek. Az Alpoktól északra ez a legnagyobb Szent Kereszt-ereklje. A gótikus kolostoreggyüttes 1240-re készült el. Ennek káptalani terme lett a Babenberg-ház temetkezési helye. A barokk korban további bővítések történtek, ekkor épült a harangtorony, a főtemplom impozáns sekrestyéje – itt található az alapítványi szentmisék listája, II. András és Gertrudis királyné nevével –, valamint a refektórium magyar szentjeink és királyaink freskóival. A törökök támadásai komoly károkat okoztak, ezek helyreállítása után folytatódtak az építkezések, melyek közül kiemelendők az apátsági templom stallumai. II. József (1780–1790) egyházpolitikája következtében a szerzetesek plébániai szolgálatokra kényszerültek. A rendtagok azóta is jelentős lelkipásztori munkát folytatnak a környező 18 plébánián. Ugyancsak erre az időre esik annak a teológiai intézetnek létrehozása, amely ma pápai fakultásként működik, egyházmegyei szemináriummal. A II. világháború után Karl Braunstorfer apátnak köszönhetően megerősödött az ősi rendi lelkiség.¹² A II. Vatikáni Zsinat után teljesen megújították a liturgiát a zsinat szellemének megfelelően, és 1972–1978 között egy saját latin nyelvű breviáriumot állítottak össze, melyet jelenleg is használnak.¹³ A heiligenkreuzi konvent ma Európa legnagyobb ciszterci közössége, létszáma évről évre gyarapszik. Egyben a legrégebbi ciszterci kolostor a világon, amely alapítása óta folyamatosan fennáll.¹⁴

2. AZ IMAÓRÁK MEGÚJÍTOTT LITURGIÁJA

2.1. Előzetes megjegyzések

Ebben a fejezetben a két breviárium általános rendelkezései alapján hasonlítjuk

12 Vö. KARL WALLNER: Die Geschichte von Heiligenkreuz. Ein kurzer Blick auf eine fast 900-jährige Geschichte, in uő. (Hrsg.): *Im Zeichen des Kreuzes. Die Zisterzienser von Heiligenkreuz am Beginn des 21. Jahrhunderts*. Heiligenkreuzer Verlag, Heiligenkreuz im Wienerwald, 2005, 96–100.

13 Vö. BERNHARD VOŠICKY: Das neue lateinische Cistercienser-Stundenbuch. *Sancta Crux*. 41 (1979/1) 54–58.

14 Vö. KARL WALLNER – GERHARD WASSHUBER: *Stift Heiligenkreuz*. Heiligenkreuzer Verlag, Heiligenkreuz im Wienerwald, 2007, 37.

össze a megújított római¹⁵ és a heiligenkreuzi ciszterci¹⁶ zsolozsma szertartásrendjét. A két Liturgia Horarum első kiadása nagyjából azonos időben, 1971-ben, illetve 1974-ben született meg. Felépítésük, szerkezetük igen hasonló, ám alapvető különbség, hogy míg a római négy, addig a heiligenkreuzi – a monasztikus szellemhez jobban igazodva – két zsolotárhetet alkalmaz, összhangban a Sacrosanctum Concilium 91. pontjával. Ez leginkább a zsolotárak elosztását befolyásolja, mivel a 150 zsolotárt két hét alatt imádkozzák végig. Ennek megfelelően az egyes imaórák zsolotározási része a római szertartásrendhez képest bővül, a zsolotárak elosztása megváltozik.¹⁷ Az ó- és újszövetségi kantikumok elrendezése azonban nem mutat különösebb eltérést: ezekből a római első és második zsolotárhétben sorra kerülőket változtatás nélkül átveszik, a többi pedig kimarad. Megjegyezzük, hogy ez tulajdonképpen csak az ószövetségi kantikumok számában jelent csökkenést, mivel az újszövetségi énekek száma viszonylag kevés: a római breviáriumban is hetente ismétlődnek.¹⁸

Mindkét zsolozsmáskönyvet a közös végzés szempontjából vizsgáljuk. Ez különösen is a heiligenkreuzi breviáriumnál lényeges, mivel azt gyakorlatilag mindig kórusimában használják. Utóbbihoz tárgyalásunkban megkülönböztetünk *előimádkozót* (*missa maior*), *előénekest* (*invitatorium*) és *kántort* (*cantor*) mint a kórusima vezetőit. A római zsolozsmánál, miután közös imádkozásának sokféle módja van, az egyes feladatok végzéseinek menetét kevésbé szoroson kezeljük. Szintén a heiligenkreuzi breviáriumnál gyakrabban hivatkozunk Szent Benedek Regulájára, mint a közösség alapvető szabályzatára.

2.2. A római breviárium

2.2.1. Az egész zsolozsma bevezetése (*Invitatorium*¹⁹)

Akár a szentmisenél, úgy a liturgikus imaóráknál is kialakult egy „bevezető rész”, ami az *Imádságra hívás* nevet kapta. A megújított liturgia szerint „magában foglalja a »Nyisd

15 Vö. Általános rendelkezések az imaórák liturgiájáról. In: *A II. Vatikáni egyetemes szent zsinat határozata szerint megújított és VI. Pál pápa tekintélyével kihirdetett Szent Zsolozsma. Az imaórák liturgiája (Liturgia Horarum) a római szertartás szerint*. 1. köt. k. n., Budapest, 1991, 21-98. (A továbbiakban: *Az imaórák liturgiája (Liturgia Horarum) a római szertartás szerint*.)

16 Vö. Institutio generalis de Liturgia Horarum, in *Officium Divinum. Ad normam institutionis de Liturgia Horarum pro monasteriis Ordinis Cisterciensis, a Congregatione Pro Cultu Divino die 27 novembris 1974 approbatae, dispositum Liturgia Horarum. Ordinis Cisterciensis*, Abbatie ad S. Crucem Ord. Cist. In Austria, 1978, 7–24. (A továbbiakban: *Liturgia Horarum. Ordinis Cisterciensis*.)

17 Vö. 1–11. Melléklet.

18 Vö. 3. Melléklet.

19 A továbbiakban az egyes imaórák megnevezését a római rítus tárgyalásakor magyaros átírással, a heiligenkreuzi rítus tárgyalásakor eredeti írásmód szerint használjuk.

meg, Uram, ajkamat, hogy dicséretedet hirdesse szavam!« verset és a 94. zsoltárt, amely naponta hívogatja a keresztényeket, énekeljék együtt Isten dicséretét s hallgassák meg szavát; végezetül pedig arra buzdítja őket, hogy várják »az Úr nyugalmát« A 94. zsoltár helyett vehető a 99. vagy a 66. vagy a 23. zsoltár is. Az Imádságra hívás válaszos formájában mondandó, azaz antifónáját minden egyes szakasz után meg kell ismételni.²⁰

2.2.2. A Reggeli és Esti dicséret (*Laudes és Vesperás*)

A *Laudes* a reggeli órák megszentelése. Imaóráként napfelkeltekor Jézus feltámadására emlékezik. A felkelő Nap Krisztusra, az igazi Világosságra is emlékeztet, aki minden embernek fényt, világosságot ad. Az „igazság Napja” (Mal 4,2), „felkelő Napunk a magasságból” (Lk 1,78). Az ószövetségi esti áldozat órájában tartott *Vesperás* Krisztus kereszten meghozott esti áldozatát idézi fel, és az Eucharisziában szereplő „alkonyati áldozatot” is. Az *Esti dicséret*ben is van egy fénymotívum: az imádkozók reményeikkel Krisztushoz, a soha le nem nyugvó Naphoz fordulnak. A *Laudes*nek és *Vesperás*nak különösen nagy értéke van: mindkettő az imaóra liturgiájának sarokköve, ezért csak igen nyomós okból maradhatnak el, és „mint a keresztény közösség imája”, nyilvános és közös ünneplésüket szorgalmazni kell.²¹

A Reggeli és Esti dicséret *kezdeté* az „Istenem, jöjj segítségemre! Uram, segíts meg engem!” vers, melyet a doxológia és nagyböjt kivételével az „Alleluja” követ. Ez azonban elmarad, ha az Imádságra hívás közvetlenül a Reggeli dicséret előtt van.²² Közös végzéskor a vers első felét az előimádkozó, a többit közösen mondják.

Ezt követi a *hymnus*, mely az egyes imaórák, illetve ünnepek színezetét adja meg, a lelkeket pedig a bensőségesebb ünneplésre készíteti és hangolja.²³ A római szertartású zsolozsmában az évközi időre két hymnus-sorozat készült, hogy hetente cserélődjenek, és biztosítsák a változatosságot.²⁴

A hymnus után *zsoltározás* következik, melyeket az antifónák kereteznek. A római szertartású Reggeli dicséretben ez egy hajnali jellegű zsoltárból, egy ószövetségi kantikumból és egy dicsérő zsoltárból áll, az Egyház hagyományának megfelelően. Az *Esti dicséret* zsoltározása ugyancsak két zsoltárból vagy zsoltárrészből áll, továbbá egy olyan kantikumból, amely az apostolok leveleiből vagy a Jelenések könyvéből származik.²⁵

20 Vö. Általános rendelkezések az imaórák liturgiájáról. 34.

21 Vö. uo. 37–40.

22 Vö. uo. 41.

23 Vö. uo. 42, 173.

24 Vö. uo. 175.

25 Vö. uo. 43.

A zoltározást egy *rövidebb olvasmány* követi, amely Isten szavának igazi meghirdetése. Követi a nap vagy az időszak vagy az ünnep jellegét, külön nyomatékkal emeli ki a szent szöveget.²⁶ A római breviáriumban a rövid olvasmányokból négy sorozat készült az évközi időre.²⁷

Isten szavára való válaszként hangzik el a *rövid válaszos ének*.²⁸ Ez két részből áll: a főszakaszból és a versből, melyet rövid doxológia és a fővers megismétlése követ.

Ezután jön sorra ünnepélyesen az *evangéliumi kantikum* a maga antifónájával. A Reggeli dicséretben ez Zakariás énekes, az „Áldott az Úr” (Benedictus), az Esti dicséretben pedig a Boldogságos Szűz Mária hálaéneke, a „Magasztalja lelkem az Urat” (Magnificat). Az Egyház ősi idők óta kedveli és zengi ezeket a kantikumokat, mint a megváltás dicséretét és a hálaadás kifejezését.²⁹

Az evangéliumi kantikum végeztével a Reggeli dicséretben a napot és a munkát az Úrnak szentelő *fohászok*, az Esti dicséretben pedig a fohászok vagy *közbenjáró imádságok* következnek.³⁰ Az előimádkozó által felolvasott kérésre a közösség egésze vagy a megjelölt formulával felel, vagy minden egyes fohász után szent csend következik, vagy pedig a pap, illetve segédkező előterjeszti a fohász első részét, és az egybegyűltek annak második részével válaszolnak.³¹ Az Esti dicséretben lehetséges továbbá bármilyen napon a megfelelő ún. *rövidebb közbenjáró fohászokat* használni, melyben a kérések száma több, de formájuk rövidebb.³²

A Fohászok után együtt mondják el az *Úr imádságát*³³, alkalom szerint rövid felhívást követően.³⁴

A Mi Atyánk-ot közvetlenül követi az előimádkozó által mondott *zárókönyörgés*.

Ha pap vagy diakónus vezeti a liturgiát, végül *elbocsátja* a népet „Az Úr legyen veletek!” köszöntéssel, és áldást ad. Majd így folytatja: „Menjetek békével!” A közösség pedig így felel: „Istennek legyen hála!” A zsolozsmázás minden más esetben „Az Úr áldjon meg minket, védelmezzon...” szavakkal ér véget.³⁵

26 Vö. uo. 44-45.

27 Vö. uo. 157.

28 Vö. uo. 49.

29 Vö. uo. 50.

30 Vö. uo. 51.

31 Vö. uo. 193.

32 Vö. *Az imaórák liturgiája (Liturgia Horarum) a római szertartás szerint*. 1333–1336.

33 Vö. Általános rendelkezések az imaórák liturgiájáról. 52.

34 Vö. uo. 196.

35 Vö. uo. 54.

2.2.3. Az Olvasmányos imaóra, illetve a Vigília

Az imaórák megújított liturgiájában nagy hangsúlyt fektetnek arra, hogy azokat amennyire lehetséges, a tényleges időpontokban tartsák meg. Ez alól csak az Olvasmányos imaóra kivétel, amely tetszés szerinti időben végezhető.

„Az Olvasmányos imaórának az a célja, hogy Isten népe, főleg pedig azok, akik külön is Istennek szentelték magukat, gazdagabb elmélkedési anyagot kapjanak a Szentírásból és megismerkedjenek a lelki írók legértékesebb írásaival.” A Szentírás olvasásához azonban imádságnak is kell csatlakoznia: „így lesz belőle beszélgetés Isten és ember között, »hiszen amikor imádkozunk, Istenhez beszélünk, amikor pedig az isteni kinyilatkoztatásokat olvassuk, Istent hallgatjuk«”.³⁶ Az Olvasmányos imaóra, amennyiben a Reggeli dicséret előtt végzik, az Imádságra hívással, egyébként az „Istenem, jöjj segítségemre!” *bevezetéssel* kezdődik. Ezt követi a *himnusz*, melyet az évközi időben a napszaknak megfelelően kell választani az éjszakai vagy a nappali sorozatból. Majd *zsolnározás* következik: három zsolta vagy zsolnárrész antifónákkal. A zsolnák és az olvasmányok között *átvezető vers* van. A két olvasmányból az első szentírási, a második pedig szemelvény az egyházatyák vagy egyházi írók műveiből, vagy a szenttel kapcsolatos olvasmány. Minden egyes olvasmányt *válaszos ének* követ, (hosszabb) verzus – felelet – a verzus második fele szerkezettel. A nem nagybőjti vasárnapokon, húsvét és karácsony nyolcadának napjain, főünnepeken és ünnepeken a második olvasmány és válaszos ének után a „Téged, Isten, dicsérünk” (*Te Deum*) himnusz következik. Az imaórát a *könyörgés* és a *befejezés* zárja: „Mondjunk áldást az Úrnak!”, amire a közösség így felel: „Istennek legyen hála!”³⁷

Az Olvasmányos imaóra *vasárnap, főünnep és ünnep* előtt kibővíthető *Vigíliává*, amint az az Egyháznak régi hagyománya.³⁸ Tanulmányunkban fontos szerepet kap ez a forma, mert a heiligenkreuzi zsolozsmában is így szerepel. A római rítus szerint ilyenkor az Olvasmányos imaórát az olvasmányok végéig el kell végezni, majd a „Téged, Isten, dicsérünk” himnusz előtt hozzá kell venni a Függelékben kijelölt kantikumokat. Ezután elolvassák az evangéliumi szakaszt, amelyhez homília fűzhető, a körülményeknek megfelelően. Majd következik a „Téged, Isten, dicsérünk” himnusz és végül a *könyörgés*.³⁹

36 Vö. uo. 55–56.

37 Vö. uo. 60–69.

38 Vö. uo. 70–72.

39 Vö. uo. 73.

2.2.4. A Napközi imaóra (*Tercia, Szexta és Nóna*)

„A keresztények – hogy kövessék az apostoli Egyház példáját – egyéni buzgóságból, ősrégi hagyomány alapján napközben is szoktak imádkozni, különböző időpontokban, egy kicsit még munkájukat is megszakítva. Ez a hagyomány az idők folyamán különböző formájú liturgikus ünnepléseket hozott létre.” Így jött létre a Délelőtti (*Tercia*), a Déli (*Szexta*) és a Délutáni (*Nóna*) imaóra, melyek kapcsolódnak az Úr szenvedéséhez és az evangéliumhirdetés kezdeteinek néhány eseményéhez.⁴⁰ A II. Vatikáni Zsinat elrendelte, hogy ezeket a „kisebb imaórákat” a kórusimában tartásuk meg (SC 89 e).

A római szertartású Napközi imaóra a szokásos *bevezetéssel* kezdődik, amit az imaórának megfelelő *himnusz* követ. Ezután jön a *zoltározás*: három zoltár, az évközi időben mindegyikhez külön, azon kívül egy antifónával. A zoltároknak két összeállításuk van: az egyik a soros a másik a kiegészítő. Aki csak egy imaórát mond, a soros zoltárokat veszi, aki viszont többet, az az egyik imaórában a sorosakat használja, a többiben pedig a kiegészítő zoltárok közül a napszaknak megfelelőt. Ezután kerül sor a *rövid olvasmányra* és a *párversre*. Az imaórát végül lezárja a könyörgés, majd a felhívás: „Mondjunk áldást az Úrnak!”, amelyre a közösség így felel: „Istennek legyen hála!”⁴¹

2.2.5. A Befejező imaóra (*Kompletórium*)

„A Befejező imaóra a nap utolsó imádsága, melyet az éjszakai nyugovóra térés előtt kell elvégezni, még akár éjfél után is.”⁴² Gyökerei abban a szerzetesi szokásban rejlenek, hogy mielőtt nyugovóra tértek, elmondtak még egy éjszakai magánimát. Ez később az imaórák külön hórájává vált.⁴³

A Befejező imaóra úgy kezdődik, mint a többi imaóra: *bevezetéssel*, majd – az esetleges lelkiismeret-vizsgálat után – *himnusszal*. Az évközi időben két himnusz közül lehet választani, azon kívül az ezekből előírtat kell venni, míg a húsvéti időre külön himnusz van. Ezt követi egy vagy két *zoltár*, saját antifónákkal (a húsvéti időben csak egyel). A zoltározás után *rövid olvasmány* következik, és hozzá csatlakozik a *rövid válaszos ének*, amely gyakorlatilag az egész egyházi évben ugyanaz („Uram, kezdedbe ajánlom lelkemet...”), csak a szent háromnapon és húsvét nyolcadában más, illetve a húsvéti időben allelujával egészül ki. Ezután mondják el antifónájával a „Bocsásd el most” („Nunc dimittis”) kezdetű *evangéliumi kantikumot*. Az imaóra *zárókönyörgéssel*,

40 Vö. uo. 74–75.

41 Vö. uo. 79–83.

42 Vö. uo. 84.

43 Vö. MICHAEL KUNZLER: i. m. 442.

áldással, végül a Boldogságos Szűz Mária egyik antifónájával fejeződik be, amely a húsvéti időn kívül szabadon választható.⁴⁴

2.3. A heiligenkreuzi breviárium

2.3.1. Az egész zsolozsma bevezetése (Introductio Officii) és a Vigília (Vigiliae)

Ákár a római, a heiligenkreuzi rítus is *Imádságra hívással (Invitatorium)* vezeti be a zsolozsmát. Egyben ezzel fejeződik be az előző napi Completoriummal beállót szilencium⁴⁵, és ekkor nyílnak meg valóban újra az ajkak. Az Invitatorium klasszikus formája megtalálható Benedek Regulájában.⁴⁶ A heiligenkreuzi zsolozsmában a bevezető vers háromszor hangzik el egymás után, az előimádkozó és a kórus párbeszédéként. Hasonló formájú a zoltár és az antifóna előadása: előbbit az előénekes, utóbbit a kórus mondja, minden második ismétléskor azonban az antifónának csak a második felét veszik. Itt is lehetőség van a 94. helyett a 99., 66., 23. zoltár használatára.⁴⁷

Következik a Vigiliae, mely a római szertartásrendtől több pontban eltér, és a benedeki Regulában leírt szerkezetet követi. E szerint az *Imádságra hívást* nem is választja el a Vigiliae-tól, hanem abba beleépíti. Így természetesen nincs külön bevezetése. A *himnusz* után három ún. *nokturnus (nocturnus)* következik. Az első és a második nokturnusban három-három *zoltár* vagy *zoltárrész* van, mindegyik saját antifónával. A zoltárokat a pap testvérek intonálják, hierarchikus sorrendben. Az egyes nokturnusok zoltározásai után az *átvezető vers (versus cum responso)* következik, melynek versét az előimádkozó mondja. Ezután kerül sor az *olvasmány (lectio)* felolvasására, melyet *áldás (benedictio lectoris)* előz meg: azt a felolvasó kéri, és az apát adja meg. Az *olvasmányok* sorrendje, a római szertartáshoz hasonlóan, először szentírási (lectio Sacra Scripturae), a második pedig szemelvény az egyházatyák vagy egyházi írók műveiből, vagy a szenttel kapcsolatos olvasmány (lectio de auctoribus ecclesiasticis, lectio hagiographica).⁴⁸ A felolvasást az előénekes végzi. Az olvasmányokat a római szertartáshoz hasonlóan *válaszos ének (responsorio)* követi, melyet a kántor énekel elő. Megjegyezzük, hogy ez az ének formailag a római rítus Reggeli és Esti dicséretével mutat hasonlóságot, ugyanis tartalmaz rövid doxológiát. (Ugyanakkor a római breviárium Olvasmányos imaórájának válaszos énekeke ezt nem foglalja magába.) A harmadik nokturnusban jönnek sorra a *kantikumok*, de már csak egy antifónával, melyet az első kantikum előtt

44 Vö. Általános rendelkezések az imaórák liturgiájáról. 85–92.

45 Vö. *Szent Benedek Regulája*. 42,8.

46 Vö. *Szent Benedek Regulája*. 9,1–3.

47 Vö. Institutio generalis de Liturgia Horarum.15-16.

48 Vö. Általános rendelkezések az imaórák liturgiájáról. 64.

és az utolsó után mondanak el, akárcsak a római szertartásban. Majd következik a „Téged, Isten, dicsérünk” (*Te Deum*) himnusz, amit az apát intonál. Szintén ő olvassa fel ezután az *evangéliumi szakaszt*, amelynek bevezető része megegyezik a szentmise evangéliumának bevezetésével, befejezésekor azonban nincs külön felhívás, hanem a közösség „Ámen”-nel felel. Ekkor még egy himnusz következik, a „Téged illet a dicséret” (*Te decet laus*) az apát intonálásával, amit a kántor folytat, végül a közösség fejez be. Az apát által elmondott *könyörgéssel (oratio)*, majd az *áldással (benedictio)* és római zsolozsmában már ismertetett *befejezéssel* ér véget a Vigiliae.⁴⁹ A harmadik noktornus szinte teljes mértékben megegyezik a Regulában lévő renddel (azzal az eltéréssel, hogy Benedek a három kantikum után még további újszövetségi olvasmányokat ír elő).⁵⁰ Az első kettő noktornusnál pedig csupán a zoltárok és az olvasmányok számában van eltérés.⁵¹

A hagyományoknak megfelelően a heiligenkreuzi breviárium a *köznapon és emléknapokon* végzett Olvasmányos imaórát is Vigiliae-nek nevezi. Ez gyakorlatilag teljesen megegyezik a fent ismertetettel, de a *harmadik noktornus elmarad*, így a második olvasmány válaszos énekét az előimádkozó által mondott *könyörgés* és az előénekes vezette *befejezés* követi. Jellegzetes továbbá a válaszos ének és a könyörgés között énekelt ún. *kislitánia (parva litania)*, azaz a „Kyrie eleison, Christe eleison, Kyrie eleison”⁵² amely a többi kis imaórában is vissza fog térni. Különösen ez utóbbi, de alapjaiban a két noktornus is – mint fentebb már említettük – követi a Regula előírásait.⁵³

Megjegyezzük, hogy a heiligenkreuzi zsolozsmáskönyv nem tartalmazza a hétköznapi Vigília olvasmányait és válaszos énekeit, azokat külön *olvasmányos könyvből* veszik. Ugyancsak ezek azok a részei a kórusimának, melyek *német nyelven* hangzanak el.

2.3.2. A Reggeli és Esti dicséret (*Laudes matutinae és Vesperae*)

Míg a Vigiliae-ben megfigyelhettük benedeki hagyomány továbbélését, a két fő imaórában inkább a zsinati megújulás jeleivel találkozhatunk.

Az imaórák a rómaival egyező *bevezetéssel (introductio)* kezdődnek, ám a párvers végén a gyöbőjti időn kívül sincs alleluja.⁵⁴

Benedek Regulájában a *himnusz (hymnus)* a rezponzóriumot követi,⁵⁵ a megreformált

49 Vö. Institutio generalis de Liturgia Horarum. 16–17.

50 Vö. *Szent Benedek Regulája*. 11,6–10.

51 Vö. uo. 11,2–5.

52 Vö. Institutio generalis de Liturgia Horarum. 17.

53 Vö. *Szent Benedek Regulája*. 9,1–11.

54 Vö. Institutio generalis de Liturgia Horarum. 17.

55 Vö. *Szent Benedek Regulája*. 12,12; 17,8.

liturgiában azonban már az imaóra elejére került.⁵⁶ Az évközi idő himnusz-sorozata azonos a rómaival, és a két zoltárhétnek megfelelően az első sorozatot az első, a második sorozatot a második héten használja.⁵⁷ A himnuszt a kántor intonálja, majd a két kar felváltva énekli az egyes versszakokat, végül a doxológiát lezáró ámen-t valamennyien éneklik.

A *zoltározás (psalmodia)* tekintetében három-három zoltár illetve egy-egy kanticum hangzik el. A *Laudes matutinae* ószövetségi éneke előtt két hajnali jellegű zoltár áll, majd egy dicsérő zoltár következik. A *Vesperae*-ben egymás után három zoltárt vagy zoltárrészt mondanak a kanticum előtt.⁵⁸ A zoltárokat keretező antifónákat a kántor intonálja, majd az egész közösség folytatja. Az első zoltárt az előénekes kezdi, majd a kar folytatja, és felváltva énekli végig a két kórus. A második zoltár intonálása a másik kar első testvérenek a feladata. A harmadik zoltárt vagy kanticumot az előénekes felett álló testvér, a negyediket a másik kar második testvére kezdi.

Következik a *rövid olvasmány (lectio brevis)*. Itt is a római rítusból történt merítés: a sorozat első két hetét találjuk meg a heiligenkreuzi zsolozsmában. A többi – a már említett ószövetségi kanticumokhoz hasonlóan – kimarad.⁵⁹ Az olvasmányt az előimádkozó olvassa fel.

A *rövid válaszos ének (responsorium breve)* fölépítése azonos a rómaiéval, de doxológiája nincs, a megismétlés csak a fővers második versére vonatkozik.⁶⁰ (Így hasonlít a római Olvasmányos imaóra válaszos énekének formájára.) Előéneklése az „invitatorium” feladata. Főünnepek, advent, nagyböjt és húsvét vasárnapjának első Esti dicséretén *hosszabb* szövegű *válaszos éneket (responsorium magnum)* vesznek, melynek szerkezete az előbbivel megegyezik, előadója pedig a szkóla.

Az *evangéliumi kanticum (canticum)* ünnepélyessége úgy jelenik meg, hogy énekelt zsolozsma esetén a kanticumot díszes tónusban éneklik. Intonálása a kántorra tartozik.

A Benedictust, illetve a Magnificatot követik a *fohászok (preces)*.⁶¹ Jellemzőbb azonban a rövidebb, ugyanakkor több kérésből álló, litánia-szerű közbenjáró imádságok

56 Vö. *Institutio generalis de Liturgia Horarum*. 16.

57 Vö. *Officium Divinum. Ad normam institutionis de Liturgia Horarum pro monasteriis Ordinis Cisterciensis, a Congregatione Pro Cultu Divino die 27 novembris 1974 approbatae, dispositum Liturgia Horarum. Ordinis Cisterciensis. Psalterium. Per duas hebdomadas distributum*. Abbatie ad S. Crucem in Austria, 2006, 43–599. (A továbbiakban: *Liturgia Horarum. Ordinis Cisterciensis. Psalterium. Per duas hebdomadas distributum*.)

58 Vö. *Institutio generalis de Liturgia Horarum*. 17–18.

59 Vö. *Liturgia Horarum. Ordinis Cisterciensis. Psalterium. Per duas hebdomadas distributum*. 51–608.

60 Vö. uo. 52.

61 Vö. *Institutio generalis de Liturgia Horarum*. 17.

használata, amire a kórus a „Kyrie eleison” fohással válaszol.⁶² Ez – mint korábban láttuk – lehetséges a római zsolozsma Esti dicséretében is.

Az ezután következő *Mi Atyánk (Pater noster)* elmondását Szent Benedek is elrendeli a Regulában: „A reggeli dicséret és a vesperás ünneplése soha ne múljk el anélkül, hogy az előljáró a végén mindnyájuk hallatára teljesen el ne mondaná az Úr imádságát, a Miatyánkot.” Elmondása tehát a monasztikus közösségben az előljáróra (apát) vonatkozik, mindannyian – szintén a Regula szerint – csak az utolsó sorát mondják: „De szabadíts meg a gonosztól.”⁶³

Az Úr imádságát követi az előimádkozó vezette *zárókönyörgés (oratio conclusiva)*, majd eléneklik *Szűz Mária záróantifónáinak (antiphona Beata Maria Virginis)* egyikét. A Laudes matutinaeiben ez a „Sub tuum praesidium” („Oltalmad alá futunk”), kivéve a nagyhéten, amikor is a „Virgo Virginum praeclara”.⁶⁴ A Vesperaeiben a liturgikus időtől függően változik az antifóna. Advent első vasárnapjának első Esti dicséretétől Urunk Bemutatásáig az „Alma Redemptoris Mater” („Áldunk, Megváltónk Anyja”), majd hamvazószerdáig az „Ave Regina caelorum” („Áldott szép Úrnők a mennyben”). A nagybőjti időben a „Sancta Maria, succure miseris”, a nagyhéten a „Sancta Mater, istud agas”, a húsvéti időben a „Regina caeli laetare” („Égi Királynő örvendezz”). Pünkösöd utáni hétfőtől augusztus 14-ig újra a „Sancta Maria, succure miseris”, végül Szűz Mária mennybevétele első Esti dicséretétől ismét az „Ave Regina caelorum”.⁶⁵ Az antifónákat a kántor intonálja.

A heiligenkreuzi zsolozsmában a közösségi élet sajátosságai miatt nincs áldás a Laudes matutinae és az Vesperae végén. A *befejezést (Benedicamus Domino)* az előénekes énekli: „Mondjunk áldást az Úrnak”, mire a kórus felel: „Istennek legyen hála!”⁶⁶

Benedek Reguláját tekintve a fő imaórák közül csupán a Vesperae négy zsolotárát és az azt követő olvasmányt, illetve rezponzóriumot találjuk meg ebben a sorrendben a mai heiligenkreuzi liturgiában.⁶⁷

2.3.3. A Napközi imaóra (*Horae minores*)

A heiligenkreuzi napközi imaórák szerkezetileg teljes egészében megegyeznek a Regulában foglalt renddel: „[bevezető] vers, az illető imaóra himnusza, három-három

62 Vö. *Liturgia Horarum. Ordinis Cisterciensis*. 1786–1791.

63 Vö. *Szent Benedek Regulája*. 13,12–14.

64 Vö. *Liturgia Horarum. Ordinis Cisterciensis. Psaltrium. Per duas hebdomadas distributum*. 15–16.

65 Vö. uo. 35–39.

66 Vö. *Institutio generalis de Liturgia Horarum*. 18.

67 Vö. *Szent Benedek Regulája*. 13,1–14; 17,7–8.

zsoltár, olvasmány, vers, Kyrie eleison és a befejező könyörgés”.⁶⁸ Tulajdonképpen a római rítusban is hasonló felépítéssel találkoztunk, jelentős eltérést csak a *zsoltárelosztásában* figyelhetünk meg. A heiligenkreuzi zsolozsmában az első és a második zsoltárhét vasárnapján mindhárom imaórának saját zsoltárai vannak. A többi napon csak a Sexta rendelkezik saját zsoltárokkal, a Tertia és a Nona zsoltárait az adott hét vasárnapjának megfelelő órájából veszik. A három-három zsoltárnak mindenkor csak egy *antifónája* van, valamennyi imaórának saját. Észrevehetjük, hogy a köznapon és emléknapon végzett Vigiliae után itt is megjelenik a *kislitánia*.⁶⁹ Az egyes részek végzése megegyezik a Reggeli és az Esti dicséretben ismertetekkel, azzal a kivétellel, hogy a Napközi imaórák befejezését az előimádkozó mondja.

2.3.4. A Befejező imaóra (Completorium)

A nap utolsó imaórájánál, a Completoriumnál is több egyezést találunk a Regulában leírtakkal. A *bevezetést* szokás szerint a *himnusz* követi. A rómaihoz hasonlóan itt is három himnusz lehetséges: évközi időben az első páratlan, a második páros zsoltárhetekken, egyéb időben az előírások szerint, míg a harmadik a húsvéti időben.⁷⁰ A *zsoltározásban* minden nap a 4., 91. (90.) és a 134. (133.) zsoltár kerül sorra⁷¹, egyetlen antifónával. A *rövid olvasmány* utáni *válaszos éneket* és az *evangéliumi kantikumot* csak főünnepen, valamint advent, nagyböjt és húsvét vasárnapjain éneklük, a többi napokon *párvers* van, a *Nunc dimittis* (Bocsásd el most⁷²) pedig elmarad. Ebben észrevehetjük a regulai és a helyi hagyományt: előbbi ugyanis egyáltalán nem említi Simeon hálaénekét⁷³, utóbbi pedig, ahogyan azt a Vesperae válaszos énekénél láttuk, bizonyos ünnepeket jobban kiemel. A *kislitániát* itt is éneklük a könyörgés előtt, ezt követi egész évben a *Salve Regina* (Üdvözlégy, Úrnőnk) kezdetű Mária antifóna, ami után az apát *áldást* ad.⁷⁴ A különböző részek végzése itt is egyező a Reggeli és az Esti dicséretben leírtakkal.

68 Vö. *Szent Benedek Regulája*. 17,2–6.

69 Vö. *Institutio generalis de Liturgia Horarum*. 18.

70 Vö. *Liturgia Horarum. Ordinis Cisterciensis. Psalterium. Per duas hebdomadas distributum*. 617–623.

71 Vö. *Szent Benedek Regulája*. 18,19. A római zsolozsma ezeket a zsoltárokat a vasárnap és főünnep két Befejező imaórájában használja, vö. 10–11. Melléklet.

72 Pontosabb fordításban: „Most bocsátd el”.

73 Vö. *Szent Benedek Regulája*. 17,9–10.

74 Vö. *Institutio generalis de Liturgia Horarum*. 19.

2.4. A két breviárium összehasonlítása

Miután ismertettük a két breviáriumot, röviden rámutatunk a kettő közötti fontosabb eltérésekre. Mindenekelőtt kiemeljük a *zsoltaárhetek számának* különbségét: a római négy, a heiligenkreuziban kettő. Ennél fogva az Olvasmányos imaóra (Vigiliae) *zsoltaárainak*, illetve *zsoltaárrészeinek száma* a római háromhoz képest hat. Egy-egy zsoltaárral több van a heiligenkreuzi Reggeli és Esti dicséretben is a rómaihoz képest. A Napközi imaórákban a számokat tekintve nincs eltérés. A Befejező imaórában a heiligenkreuzi minden nap ugyanazt a három zsoltaárt mondja, amelyet a római a vasárnap és főünnep I. és II. Esti dicsérete utáni imaórákban használ. Természetesen ezzel a különbözőséggel együtt jár a zsoltaárok elosztásának különbözősége is, amint az a mellékelt táblázatokból kiolvasható.

A továbbiakban csak apróbb különbségekről beszélhetünk:

- Valamennyi imaóránál a *bevezetés* eltérése: a „Nyisd meg, Uram, ajkamat” háromszori mondása a római egyhez képest; az Alleluja állandó hiánya az „Istenem jöjj segítségemre” dialógus végén.

- Heiligenkreuzban az előjárói áldás a Vigiliae olvasmányainak felolvasása előtt.

- A *(rövid) válaszos énekek* formája pont ellenkező a két liturgiában: a heiligenkreuzi Vigiliaeben használt a római Laudesben és Vesperásban lévőre hasonlít, míg a heiligenkreuzi Laudes matutinae és Vesperae rövid válaszos éneke a római Olvasmányos imaóra válaszos énekével mutat egyezést.

- A vasárnap, főünnepen és ünnepen végzett Vigiliában az *evangélium* és a *Te Deum* helyének megcserélése, valamint Heiligenkreuzban a *Te decet laus* betoldása.

- A heiligenkreuzi Completoriumban az *evangéliumi kanticum* ritkább használata, amelynek hiányában a *rövid válaszos ének* helyett is csak *párvers* van.

- A kis imaórákban a párvers és a zárókönyörgés között mondott kislitánia, a „Kyrie eleison, Christe eleison, Kyrie eleison”. Ez a római liturgiában nincs meg.

- Heiligenkreuzban a *Mária-antifónák* használata a Laudes matutinaeben és a Vesperaeben (köztük három olyan is, amelyet a római liturgia nem ismer), valamint a Completoriumban egyedül a *Salve Regina* éneklése.

- *Előjárói áldás* a vasárnapi, főünnepi és ünnepi Vigiliae, valamint a Completorium végén van, míg a római szertartásban a Reggeli és az Esti dicséretben.

Látható, hogy az eltérések, különbségek száma viszonylag sok, a zsolozsma csaknem minden részében találunk valamennyit. Ezzel együtt azonban érzékelhető az is, az egyezések sokkal nagyobbak, mint a különbségek. Tehát a két zsolozsma alapvetően ugyanazzal a formával rendelkezik: eléggé egyformák ahhoz, hogy egyik se tűnjön idegennek a másikhoz képest, de eléggé különbözők is annyiban, hogy megérezhetjük a két hagyomány, a „monasztikus” és a „székesegyházi” sajátosságait.

2.5. Gyakorlati megjegyzések a heiligenkreuzi kórusimához

A két breviárium és összehasonlítása után néhány gyakorlati megjegyzést teszünk a heiligenkreuzi zsolozsma közös végzéséről, részben a zsinati megújulás tükrében.

2.5.1. Az időpontok

A Sacrosanctum Concilium kijelenti, hogy az egyes imaórák végzése, „amennyire lehetséges, feleljenek meg a tényleges időpontoknak” (SC 88). A heiligenkreuzi közösség ez alapján a következő rend szerint imádkozza a órákat:

- 5:15 Vigiliae
- 6:00 Laudes matutinae
- 12:00 Tertia, Sexta
- 12:55 Nona
- 18:00 Vesperae
- 19:50 Completorium

Megállapíthatjuk, hogy a Délelőtti imaórát kivéve a órákat a jellegüknek leginkább alkalmas időpontban végzik.

2.5.2. A liturgikus mozgások

Az Általános rendelkezésekben megtalálhatjuk a közös zsolozsmázás rendjét, amelynek lényeges részeit vizsgálatunk folyamán már ismertettünk. Szólni kell még az imaórák alatti liturgikus mozgásokról. A római szertartás szerint valamennyien állnak az Imádságra hívás és az egyes imaórák bevezető versei alatt, a himnuszok, az evangéliumi kanticum, a fohászok, az Úr imája és a zárókönyörgés alatt. Az olvasmányokat – az evangélium kivételével – ülve hallgatják. A zsolozsmázás alatti mozgások a helyi szokás szerint történnek. Keresztet vetnek magukra az imaórák bevezető versére, illetve az evangéliumi kanticumok kezdetén. Végül pedig mindenki kereszttel jelöli meg az ajkát az Imádságra hívás kezdetén.⁷⁵

A heiligenkreuzi kórusimában legjellemzőbb az állás. A Vigiliae-n csak az első és második noktornus első és harmadik zsolttára – a második verstől a doxológia előtti utolsó vers első feléig – és olvasmányai alatt, illetve az azt követő válaszos ének doxológiájáig ülnek. Ebben is találkozhatunk a benedeki rend továbbélésével: a Regula szerint is a Vigiliae olvasmányai alatt üljenek, majd a „Dicsőségre” álljanak fel.⁷⁶ Ülnek továbbá – az előbbieket szerint – a Laudes matutinae második és negyedik, valamint a Vesperae

75 Vö. Általános rendelkezések az imaórák liturgiájáról. 263–266.

76 Vö. *Szent Benedek Regulája*. 9,5–7; 11,2–3, 9

első és harmadik zsoltára alatt. Tehát a kantikumok alatt mindig állnak. Keresztet csak az imaórák kezdetekor vetnek magukra, a bevezető vers előtt. A doxológiákra, a fohászokra és a könyörgésekre mindig mélyen meghajolnak, utóbbi kettőre adventben és nagybőjtben letérdelnek.⁷⁷

A Regula foglalkozik még a zsolozsmával kapcsolatos magatartással, illetve a tisztelettel viselkedéssel az imádságban. Ezekből három szabályt emelünk ki: a késve érkezőkről, az imateremben hibázókról, valamint a zsolozsmába beiktatott csendes imáról. Az első kettő vétséget elkövetőnek „méltó elégtételt” kell adnia Istennek. Elkésésnek számít Benedeknél a vigíliára 94. zsoltár, a többi imaórán az első zsoltár doxológiája után érkezni. A későnek az utolsó, vagy az apát által kijelölt helyre kellett állnia, és az istenszolgálat végén nyilvános elégtétellel vezekelnie.⁷⁸ Heiligenkreuzban – a megújított liturgiának megfelelően – a következőképpen alkalmazzák ezt a szabályt: a zsolozsmára a bevezetés után, de még a zsoltározás előtt érkezőnek a stallumok elején megállva, mély meghajlással meg kell érintenie a földet. Ezután beállhat saját helyére a többiek közé. A himnusz végén a stallumokat feltöltik. Akik tehát még többet késnek, már csak az utolsó helyet foglalhatják el, miután a stallumok előtt egy Ave Maria-t magukban elimádkoztak, majd a földet megérintették. Ugyanez a földet érintő meghajlás az elégtétele annak, aki a zsolozsmázásban hibázik.⁷⁹ Benedek ezzel kapcsolatban csupán annyit említ, hogy a hibát ejtő még ott, valamennyiük előtt elégtétellel alázza meg magát, a nagyobb büntetés elkerülése végett.⁸⁰

Benedek Regulájának „A tisztelettel viselkedés az imádságban” fejezetében előírja, hogy zsolozsmában mindenképpen legyen beiktatva rövid csöndes imádság, az apát jelzésére.⁸¹ Ilyen van a heiligenkreuzi kórusimában a Vigiliae és a Tertia előtt, továbbá a Nona és Completorium után.

2.5.3. Az éneklés

A liturgikus konstitúció a zsolozsma kapcsán megjegyzi, hogy „amennyiben megvalósítható, a zsolozsmát kórusban és közösségben lehetőleg énekeljék” (SC 99). Az Általános rendelkezések elsősorban a vasár- és ünnepnapokat nevezi meg a zsolozsma éneklésére, az imaórák közül pedig kiemelendő a Reggeli és Esti dicséret. Továbbá ajánlatos a „fokozatos ünneplés elve”, amely kimondja, hogy „több fokozat is lehet a

77 Vö. *Rituale Cisterciensis ex Libro Usuum Definitionibus Ordinis et Caeremoniali Episcoporum Collectum* Lirinae ex typographia M. Bernardi, h. n., 1899, 7,7–11.

78 Vö. *Szent Benedek Regulája*. 43,4–6, 10.

79 *Rituale Cisterciensis*. 7,9.

80 Vö. *Szent Benedek Regulája*. 45,1.

81 Vö. uo. 20,5.

teljes egészében énekelt és csak mondott zsolozsmázás között”. Ez a módszer igen nagy változatosságra ad lehetőséget.⁸² Az elsődlegesen éneklésre szánt részek „a liturgikus ünneplés eredeti rendeltetéséből” adódnak. Különösen is a zsolotárók tartoznak ide, mert nagyon szoros a kapcsolatuk a zenével. Azonban ezek műfaja szerint is lehet változtatni olvasás vagy éneklés között, hogy az ünneplés „mindig természetes és igaz”

legyen. Ajánlatos még énekelni a himnuszt és a válaszos énekeket, valamint főleg a latin zsolozsmában a közösség vezetőjére tartozó szövegeket”.⁸³

Ezeket figyelembe véve a heiligenkreuzi közösségben mindig éneklük, de legalábbis recitálják a zsolozsmát. A következő táblázat jól mutatja a fokozatosság elvének megvalósulását liturgiájukban. Hozzáteesszük, hogy recitálás esetén is éneklük a himnuszt, valamint a Laudes matutinae befejező dialógusát, továbbá főünnepeken a második noktornusig recitálják, utána éneklük a Vigiliae-t.

	VIGILIAE	LAUDES MATUTINAE	HORAE MINORES	VESPERAE	COMPLETORIUM
KÖZNAP, EMLÉKNAP	recitálva	recitálva	recitálva	énekelve	énekelve
ÜNNEP	recitálva	recitálva	énekelve	énekelve	énekelve
VASÁRNAP	recitálva	énekelve	énekelve	énekelve	énekelve
FŐÜNNEP	Részben énekelve	énekelve	énekelve	énekelve	énekelve

BEFEJEZÉS

Végigtekintve a római és a heiligenkreuzi ciszterci breviáriumot, megerősíthetjük a bevezetésben mondottakat, miszerint a kiválasztott rítus nem különbözik alapvetően a rómaintól, csak kisebb, de mégis feltűnő eltérései, sajátosságai vannak. Szépen látszottak ezek a vizsgált heiligenkreuzi szertartásban, amely megőrizte ősiségét és monasztikus szellemét, ugyanakkor sikeresen alkalmazkodott a megújított liturgiához. Ismét csak elmondhatjuk, hogy a két zsolozsma különbségeik ellenére egyáltalán nem hat egymással szemben idegenül, ugyanakkor egymás mellett nézve jobban kiviláglik mindkét liturgia gazdagsága, szépsége.

82 Vö. Általános rendelkezések az imaórák liturgiájáról. 271–273.

83 Vö. uo. 277–284.

Mindenképpen elmondhatjuk, hogy liturgikus és egyháztörténelmi szempontból is hatalmas kincs és nyereség a heiligenkreuzi zsolozsma fennmaradása, megőrzése, mindennapos használata.

Megjegyezzük továbbá, hogy elemzésünk kicsiben rámutatott arra, mit is jelent a katolikusság: olyan egység, amelyben remekül megférnek egymás mellett a legkisebb és legnagyobb területen meglévő szokások, hagyományok, formák.

Vizsgálódásunknak terjedelmi okokból nem volt lehetősége bővebb összehasonlításra. Érdekes lehetne a továbbiakban megvizsgálni a két zsolozsma teljes egészét a liturgikus év tükrében. Hasonlóan feldolgozható lenne a heiligenkreuzi breviárium más ciszterci, vagy egyéb közösség rítusával való összehasonlítása. A téma tehát messze nincs kimerítve.

Végül ezúton is szeretném megköszönni a heiligenkreuzi ciszterci közösségnek önzetlen segítségét dolgozatom elkészítésében, valamint Stanislav Brožkanak kutatási anyagainak megosztását.

Ipacs Bence
Győri Hittudományi Főiskola

MELLÉKLETEK

1. melléklet

A reggeli dicséret zsolotárainak elosztása a római szertarásrend szerint

	I. zsolotárhét	II. zsolotárhét	III. zsolotárhét	IV. zsolotárhét
Vasárnap	63 (62),2-9 Dán 3,57-88.56 149	118 (117) Dán 3,52-57 150	93 (92) Dán 3,57-88.56 148	118 (117) Dán 3,52-57 150
Hétfő	5,2-10.12-13 1Krón 29,10-13 29 (28)	42 (41) Sir 36,1-7.13-16 19 (18)A,2-7	84 (83) Iz 2,2-5 96 (95)	90 (89) Iz 42,10-16d 135 (134),1-12
Kedd	24 (23) Tób 13,1-10 33 (32)	43 (42) Iz 38,10-14.17-20 65 (64)	85 (84) Iz 26,1-4.7-9.12 67 (66)	101 (100) Dán 3,26-27a.29.34-41 144 (143),1-10
Szerda	36 (35) Jud 16,2-3.15-19 47 (46)	77 (76) 1 Sám 2,1-10 97 (96)	86 (85) Iz 33,13-15c.16 98 (97)	108 (107) Iz 61,1-62,5 146 (145)
Csütörtök	57 (56) Jer 31,10-14 48 (47)	80 (79) Iz 12,1-6 81 (80)	87 (86) Iz 40,10-17 99 (98)	143 (142),1-11 Iz 66,10-14b 147 (146),1-11
Péntek	51 (50) Iz 45,15-26 100 (99)	51 (50) Hab 3,2-4.13a.15-19 147,12-20	51 (50) Jer 14,17b-21 100 (99)	51 (50) Tób 13,8-11.13-14b.15-16b 147,12-20
Szombat	119 (118),145-152 Kiv 15,1-4a.8-13.17-18 117 (116)	92 (91) MTörv 32,1-12 8	119 (118),145-152 Bölcs 9,1-6.9-11 117 (116)	92 (91) Ez 36,24-28 8

2. melléklet

A reggeli dicséret zsolotárainak elosztása a ciszterci heiligenkreuzi szertartásrend szerint

Vasárnap	I	93 (92)	63 (62)	Dán 3,57-88.56	150
	II	47 (46)	30 (29)	Dán 3,52-57	148
Hétfő	I	97 (96)	5	1Krón 29,10-13	29 (28)
	II	99 (98)	36 (35)	Sir 36,1-7.13-16	96 (95)
Kedd	I	42 (41)	43 (42)	Tób 13,1-10	33 (32)
	II	19 (18)A,2-7	57 (56)	Iz 38,10-14.17-20	135 (134)
Szerda	I	67 (66)	64 (63)	Jud 16,1-2a.13-16	65 (64)
	II	81 (80)	84 (83)	1Sám 2,1-10	98 (97)
Csütörtök	I	101 (100)	88 (87)	Jer 31,10-14	146 (145)
	II	8	90 (89)	Iz 12,1-6	147,12-20
Péntek	I	85 (84)	51 (50)	Iz 45,15-26	117 (116)
	II	76 (75)	51 (50)	Hab 3,2-4.13a.15-19	100 (99)
Szombat	I	108 (107)	143 (142)	Kiv 15,1-4a.8-13.17-18	147 (146),1-11
	II	92 (91)	80 (79)	MTörv 32,1-12	149

3. melléklet

Az esti dicséret zsolotárainak elosztása a római szertarásrend szerint

	I. zsolotárhét	II. zsolotárhét	III. zsolotárhét	IV. zsolotárhét
Vasárnap I. Esti dicsérete	141 (140),1-9 142 (141) Fil 2,6-11	119 (118),105-112 16 (15) Fil 2,6-11	113 (112) 116 (115),10-19 Fil 2,6-11	122 (121) 130 (129) Fil 2,6-11
Vasárnap II. Esti dicsérete	110 (109),1-5.7 114 (113A) Jel 19,1-7	110 (109),1-5.7 115 (113B) Jel 19,1-7	110 (109),1-5.7 111 (110) Jel 19,1-7	110 (109),1-5.7 112 (111) Jel 19,1-7
<i>Nagyböjtben</i>	<i>IPét 2,21-24</i>	<i>IPét 2,21-24</i>	<i>IPét 2,21-24</i>	<i>IPét 2,21-24</i>
Hétfő	11 (10) 15 (14) Ef 1,3-10	45 (44),2-10 45 (44),11-18 Ef 1,3-10	123 (122) 124 (123) Ef 1,3-10	136 (135),1-9 136 (135),10-26 Ef 1,3-10
Kedd	20 (19) 21 (20),2-8.14 Jel 4,11; 5,9.10.12	49 (48),2-13 49 (48),14-21 Jel 4,11; 5,9.10.12	125 (124) 131 (130) Jel 4,11; 5,9.10.12	137 (136),1-6 138 (137) Jel 4,11; 5,9.10.12
Szerda	27 (26),1-6 27 (26),7-14 Kol 1,12-20	62 (61) 67 (66) Kol 1,12-20	126 (125) 127 (126) Kol 1,12-20	139 (138),1-12 139 (138),13-18.23-24 Kol 1,12-20
Csütörtök	30 (29) 32 (31) Jel 11,17-18; 12,10b-12a	72 (71),1-11 72 (71),12-19 Jel 11,17-18; 12,10b-12a	132 (131),1-10 132 (131),11-18 Jel 11,17-18; 12,10b-12a	144 (143),1-8 144 (143),9-15 Jel 11,17-18; 12,10b-12a
Szombat	41 (40) 46 (45) Jel 15,3-4	116 (114),1-9 121 (120) Jel 15,3-4	135 (134),1-12 135 (134),13-21 Jel 15,3-4	145 (144),1-13a 145 (144),13b-21 Jel 15,3-4

4. melléklet

Az esti dicséret zsolotárainak elosztása a ciszterci heiligenkreuzi szertartásrend szerint

Vasárnap I. Esti dicsérete	I II	141 (140) 16 (15)	142 (141) 66 (65),1-12	138 (137) 66 (65),13-20	Fil 2,6-11
Vasárnap II. Esti dicsérete	I II	110 (109)	111 (110) 114 (113A)	113 (112) 115 (113B)	Jel 19,1-7 ⁸⁴ 1Pét 2,21-24 ⁸⁵
Hétfő	I II	119 (118),105-112 13 (12)	86 (85),1-10 48 (47)	86 (85),11-17 15 (14)	Ef 1,3-10
Kedd	I II	130 (129) 132 (131)	41 (40) 144 (143),1-8	137 (136) 144 (143),9-15	Jel 4,11; 5,9.10.12
Szerda	I II	72 (71),1-11 27 (26),1-6	72 (71),12-19 27 (26),7-14	61 (60) 140 (139)	Kol 1,12-20
Csütörtök	I II	34 (33),2-11 139 (138),1-12	34 (33),12-23 139 (138),13-24	32 (31) 46 (45)	Jel 11,17-18; 12,10b-12a
Péntek	I II	116 (114),1-9 112 (111)	116 (115),10-19 145 (144),1-13a	62 (61) 145 (144),13b-20	Jel 15,3-4

84 Nagyböjti időn kívül.

85 Nagyböjti időben.

5. melléklet

Az olvashmányos imaóra zsolttárainak elosztása a római szertarásrend szerint

	I. zsolttárhét	II. zsolttárhét	III. zsolttárhét	IV. zsolttárhét
Vasárnap	1	104 (103),1-12	145 (144),1-9	24 (23)
	2	104 (103),13-23	145 (144),10-13a	66 (65),1-12
	3	104 (103),24-35	145 (144),13b-21	66 (65),13-20
Hétfő	6	31 (30),2-9	50 (49),1-6	73 (72),1-12
	9 (9A),2-11	31 (30),10-17	50 (49),7-15	73 (72),13-22
	9 (9A),12-21	31 (30),20-25	50 (49),16-23	73 (72),23-28
Kedd	10 (9B),1-11	37 (36),1-11	68 (67),2-11	102 (101),2-12
	10 (9B),12-18	37 (36),12-29	68 (67),12-24	102 (101),13-23
	12 (11)	37 (36),30-40	68 (67),25-36	102 (101),24-29
Szerda	18 (17),2-7	39 (38),2-7	89 (88),2-19	103 (102),1-7
	18 (17),8-20	39 (38),8-14	89 (88),20-30	103 (102),8-16
	18 (17),21-30	52 (51)	89 (88),31-38	103 (102),17-22
Csütörtök	18 (17),31-35	44 (43),2-9	89 (88),39-46	44 (43),2-9
	18 (17),36-46	44 (43),10-17	89 (88),47-53	44 (43),10-17
	18 (17),47-51	44 (43),18-27	90 (89)	44 (43),18-27
Péntek	35 (34),1-2.3b.9-12	38 (37),2-5	69 (68),2-13	55 (54),2-9 ⁸⁶
	35 (34),13-16	38 (37),6-13	69 (68),14-22	55 (54),10-15
	35 (34),17-19.22-23.27-28	38 (37),14-23	69 (68),30-37	55 (54),17-24
Szombat	131 (130) ⁸⁷	136 (135),1-9 ⁸⁸	107 (106),1-16	50 (49),1-6 ⁸⁹
	132 (131),1-10	136 (135),10-15	107 (106),17-32	50 (49),7-15
	132 (131),11-18	136 (135),16-26	107 (106),33-43	50 (49),16-23

86 Adventi, karácsonyi, nagyböjti és húsvéti időben: 78 (77),1-16 – 78 (77),17-31 – 78 (77),32-39

87 Adventi, karácsonyi, nagyböjti és húsvéti időben: 105 (104),1-11 – 105 (104),12-22 – 105 (104),23-45

88 Adventi, karácsonyi, nagyböjti és húsvéti időben: 106 (105),1-18 – 106 (105),19-33 – 106 (105),34-48

89 Adventi, karácsonyi, nagyböjti és húsvéti időben: 78 (77),40-51 – 78 (77),52-64 – 78 (77),65-72

6. melléklet

A vigília zsoltárainak elosztása a ciszterci heiligenkreuzi szertartásrend szerint

	I. zsolthárhét		II. zsolthárhét	
	Az I. nokturnusban	A II. nokturnusban	Az I. nokturnusban	A II. nokturnusban
Vasárnap	1	104 (103),1-12	20 (19)	23 (22)
	2	104 (103),13-23	21 (20)	24 (23)
	3	104 (103),24-35	45 (44)	28 (27)
Hétfő	9 (9A),2-13	11 (10)	58 (57)	105 (104),1-15
	9 (9A),14-21	14 (13)	53 (52)	105 (104),16-22
	10 (9B),1-18	50 (49)	59 (58) 94 (93)	105 (104),23-45
Kedd	7	37 (36),1-11	18 (17),2-16	79 (78)
	75 (74)	37 (36),12-29	18 (17),17-30	77 (76)
	82 (81)	37 (36),30-40	18 (17),31-51	70 (69)
Szerda	78 (77),1-16	78 (77),40-51	68 (67),2-11	83 (82)
	78 (77),17-31	78 (77),52-64	68 (67),12-24	54 (53)
	78 (77),32-39	78 (77),65-72	68 (67),25-36	44 (43) 87 (86)
Csütörtök	52 (51)	26 (25)	89 (88),2-19	39 (38)
	53 (52)	71 (70),1-13	89 (88),20-38	40 (39),2-9
	49 (48)	71 (70),14-24	89 (88),39-53	40 (39),10-18
Péntek	54 (53)	69 (68),2-13	6	35 (34),1-16
	55 (54)	69 (68),14-29	12 (11)	35 (34),17-28
	56 (55)	69 (68),30-37	38 (37)	103 (102)
Szombat	102 (101),2-12	107 (106),1-16	106 (105),1-18	74 (73),1-12
	102 (101),13-29	107 (106),17-32	106 (105),19-33	74 (73),13-23
	109 (108)	107 (106),33-43	106 (105),34-48	60 (59)

7. melléklet

A napközi imaóra zsolnárainak elosztása a római szertarásrend szerint

	I. zsolnárhét	II. zsolnárhét	III. zsolnárhét	IV. zsolnárhét
Vasárnap	118 (117),1-9 118 (117),10-18 118 (117),19-29	23 (22) 76 (75),2-7 76 (75),8-13	118 (117),1-9 118 (117),10-18 118 (117),19-29	23 (22) 76 (75),2-7 76 (75),8-13
Hétfő	19 (18)B,8-15 7,2-10 7,11-18	119 (118),41-48 40 (39),2-9 40 (39),10-14.17-18	119 (118),89-96 71 (70),1-15 71 (70),16-24	119 (118),129-136 82 (81) 120 (119)
Kedd	119 (118),1-8 13 (12) 14 (13)	119 (118),49-56 53 (52) 54 (53),1-6.8-9	119 (118),97-104 74 (73),1-12 74 (73),13-23	119 (118),137-144 88 (87),2-9 88 (87),10-19
Szerda	119 (118),9-16 17 (16),1-7 17 (16),8-15	119 (118),57-64 55 (54),2-12 55 (54),13-15.17-24	119 (118),105-112 70 (69) 75 (74)	119 (118),145-152 94 (93),1-11 94 (93),12-23
Csütörtök	119 (118),17-24 25 (24),1-14 25 (24),15-22	119 (118),65-72 56 (55), 2-7.9-14 57 (56)	119 (118),113-120 79 (78),1-5.8-11.13 80 (79)	119 (118),153-160 128 (127) 129 (128)
Péntek	119 (118),25-32 26 (25) 28 (27),1-3.6-9	119 (118),73-80 59 (58),2-5.10-11.17-18 60 (59)	22 (21),2-12 22 (21),13-22 22 (21),23-32	119 (118),161-168 133 (132) 140 (139),2,9.13-14
Szombat	119 (118),33-40 34 (33),2-11 34 (33),12-23	119 (118),81-88 61 (60) 64 (63)	119 (118),121-128 34 (33),2-11 34 (33),12-23	119 (118),169-176 45 (44),2-10 45 (44),11-18

8. melléklet

A napközi imaóra kiegészítő zsolnárainak elosztása a római szertarásrend szerint

Délelőtt	Délben	Délután
120 (119)	123 (122)	126 (125)
121 (120)	124 (123)	127 (126)
122 (121)	125 (124)	128 (127)

9. melléklet

A napközi imaóra zsoltárainak elosztása a ciszterci heiligenkreuzi szertartásrend szerint

	I. zsoltárhét			II. zsoltárhét		
	Délelőtt	Délben	Délután	Délelőtt	Délben	Délután
Vasárnap		118 (117),1-9 118 (117),10-18 118 (117),19-29			136 (135),1-9 136 (135),10-15 136 (135),16-26	
Hétfő		19 (18)B,8-15 17 (16),1-9 17 (16),10-15			119 (118),73-80 119 (118),81-88 119 (118),89-96	
Kedd		25 (24),1-7 25 (24),8-13 25 (24),14-22			73 (72),1-12 73 (72),13-20 73 (72),21-28	
Szerda	120 (119) 121 (120) 122 (121)	119 (118),1-8 119 (118),9-16 119 (118),17-24	123 (122) 124 (123) 125 (124)	126 (125) 127 (126) 128 (127)	119 (118),97-104 119 (118),113-120 119 (118),121-128	129 (128) 131 (130) 133 (132)
Csütörtök		119 (118),25-32 119 (118),33-40 119 (118),41-48			119 (118),129-136 119 (118),137-144 119 (118),145-152	
Péntek		22 (21),2-12 ⁹⁰ 22 (21),13-23 22 (21),24-32			31 (30),2-9 ⁹¹ 31 (30),10-19 31 (30),20-25	
Szombat		119 (118),49-56 119 (118),57-64 119 (118),65-72			119 (118),153-160 119 (118),161-168 119 (118),169-176	

90 Főünnepek és ünnepeken zsoltárok az I. Zsoltárhét vasárnapjáról.

91 Főünnepek és ünnepeken zsoltárok a II. Zsoltárhét vasárnapjáról.

10. melléklet

A befejező imaóra zsoltárainak elosztása a római szertartásrend szerint

Vasárnap és főünnepen I. Esti dicséret után	4 134 (133)
Vasárnap és főünnepen I. Esti dicséret után	91 (90)
Hétfő	86 (85)
Kedd	143 (142),1-11
Szerda	31 (30),2-6 130 (129)
Csütörtök	16 (15)
Péntek	88 (87)

11. melléklet

A befejező imaóra zsoltárainak elosztása a ciszterci heiligenkreuzi szertartásrend szerint

Vasárnap és főünnepen I. Esti dicséret után	
Vasárnap és főünnepen II. Esti dicséret után	
Hétfő	
Kedd	
Szerda	
Csütörtök	
Péntek	

IRODALOMJEGYZÉK:

- Biblia. Ószövetségi és újszövetségi Szentírás.* Szent István Társulat, Budapest, 2005.
- BROŽKA, STANISLAV: *Liturgia Horarum Ordinis Cisterciensis 1974.* (kézirat)
- BROŽKA, STANISLAV: *Officium divinum ex decreto sacrosancti oecumenici concilii Vaticani II instauratum auctoritate Pauli pp. VI promulgatum. Psalterium per quattuor hebdomadas distributum,* (kézirat)
- DIÓS ISTVÁN (szerk.): *A II. Vatikáni Zsinat dokumentumai.* Szent István Kézikönyvek, 2. Szent István Társulat, Budapest, 2000.
- FRANZEN, AUGUST: *Kis egyháztörténet.* Agapé, Szeged, 1998.
- KING, PETER: *A monachizmus Nyugaton.* Szent István Társulat, Budapest, 2007.
- KUNZLER, MICHAEL: *Az egyház liturgiája.* AMATECA, 10., Agapé, Szeged, 2005.
- Officium Divinum. Ad normam institutionis de Liturgia Horarum pro monasteriis Ordinis Cisterciensis, a Congregatione Pro Cultu Divino die 27 novembris 1974 approbatae, dispositum Liturgia Horarum. Ordinis Cisterciensis, Abbatie ad S. Crucem Ord. Cist.* In Austria, 1978.
- Officium Divinum. Ad normam institutionis de Liturgia Horarum pro monasteriis Ordinis Cisterciensis, a Congregatione Pro Cultu Divino die 27 novembris 1974 approbatae, dispositum Liturgia Horarum. Ordinis Cisterciensis. Psalterium. Per duas hebdomadas distributum.* Abbatie ad S. Crucem in Austria, 2006.
- Rituale Cisterciensis ex Libro Usuum Definitionibus Ordinis et Caeremoniali Episcoporum Collectum.* Lirinae ex typographia M. Bernardi, hn., 1899.
- SÖVEGES DÁVID: *Fejezetek a lelkiség történetéből. Első kötet. Keresztény ókor, romanika, gótika.* Napjaink Teológiája, 6. Bencés Kiadó, Pannonhalma, 2007.
- Szent Benedek Regulája.* Bencés Kiadó, Pannonhalma, 2005.
- A II. Vatikáni egyetemes szent zsinat határozata szerint megújított és VI. Pál pápa tekintélyével kihirdetett Szent Zsolozsma. Az imaórák liturgiája (Liturgia Horarum) a római szertartás szerint. I. kötet, k. n., Budapest, 1991.*
- VOŠICKY, BERNHARD: *Das neue lateinische Cistercienser-Stundenbuch. Sancta Crux 41 (1979/1) 54–58.*
- WALLNER, KARL: *Die Geschichte von Heiligenkreuz. Ein kurzer Blick auf eine fast 900-jährige Geschichte.* In uő. (Hrsg.): *Im Zeichen des Kreuzes. Die Zisterzienser von Heiligenkreuz am Beginn des 21. Jahrhunderts.* Heiligenkreuzer Verlag, Heiligenkreuz im Wienerwald, 2005, 96–100.
- WALLNER, KARL – WASSHUBER, GERHARD: *Stift Heiligenkreuz.* Heiligenkreuzer Verlag, Heiligenkreuz im Wienerwald, 2007.

„... TÁMASSZATOK FÖL HALOTTAKAT...” (MT 10,8)

Jézus halottfeltámasztási parancsának értelmezése

*... a szokványosnak a feladása
és a visszamenetel a kérdező értelmezéshez ugrás.
Ugrani csak az tud, aki jól neki fut.
Ezen a nekifutáson dől el minden;
mert ez azt jelenti, hogy a kérdéseket újból igazán kérdezzük,
és épp e kérdés által hozzuk csak létre igazán a rátekintés pályáit.*

Martin Heidegger gondolatával ajánlom munkámat annak a halott magzatnak,
aki örökre beírta magát szabadságomba.

1. MEGKÖZELÍTÉS

A halál minden embert a saját sorsával szembesít. A halál az a tény, amely mindig az élővilág összes szereplőjének sajátja marad, mint a folyamatos átalakulás egyik megnevezése. Az ember halála azonban végtelenre való nyitottságánál fogva egészen mást jelent, mint pusztán az anyagvilág egyik jelenségének fizikai törvényszerűségek szerinti átalakulását. Amikor egy ember meghal, akkor valami végérvényesen elveszik ebből a világból, mégpedig olyan módon, amit általában ezzel a szóval jelölnek: tragédia. Az értékvesztés kategóriájának teljessége az ember halála. Az ember sokféle értéket képes előállítani, átalakítani, újraszervezni, és talán még nagyobb hatékonysággal képes értékeket megsemmisíteni, eltorzítani, tönkretenni. Azonban egy emberi élet, mint érték messze meghaladja mindazokat az értékeket, amelyeket a világban készen találunk, vagy mi magunk hozunk létre mesterségesen. A távolság az emberi élet, mint legfőbb érték és a világban levő egyéb értékek között olyan mértékű, amit képtelenek vagyunk értelmünkkel megragadni, kifejezni. Ezt a távolságot senki sem képes lemérni – mindenkit a saját halála mér meg igazán. A halál azt a végső tehetetlenséget mutatja

meg, amely létezésünk végességében szüntelenül jelen van. Egyszerűen lehetetlen megsemmisíteni ezt a tény: *meg kell halnom*. Éppígy lehetetlen megmásítani azt a tény: *akit szeretek, halott*.

E rövid bevezető eszmélődés fényében Jézus határozott felszólítása: „... támasszatok föl halottakat...” (Mt 10,8), a lehetetlen határára űzi értelmünket. Akkor hát mit tegyünk ezzel a paranccsal? Egyáltalán mit is jelent? Érdemes komolyan foglalkozni vele?

1.1. Fogalmak és kérdések

Először is tisztáznom kell, hogy az alcímben jelölt értelmezést milyen kérdések mentén, milyen határok közt kívánom tárgyalni. A dolgozat legfőbb kérdése a címre reflektál: *Hogyan támasszunk föl halottakat?* E kérdés kérdezéséhez több rávezető kérdésem keresztül lehet eljutni. De mindvégig ezt a kérdést tartjuk szem előtt. Azokat a problémákat, amelyek nem segítik szorosan véve a központi kérdés megválaszolását, mégis valamilyen módon a témához sorolhatók, csak megemlítem.

Az egyes hívő ember világnézetének és a halottfeltámasztás rendkívüliségének problémáját, illetve a csoda, a karizma és a hit fogalmakat a megközelítés során külön nem vezetem elő, hiszen a dolgozat megfelelő pontján a részletes tárgyalás ezekre is fényt fog deríteni.

1.1.1. Jézustól kapott missziós parancs

Ezután magához hívta a tizenkét tanítványát. Hatalmat adott nekik a tisztátalan lelkek felett, hogy kiűzzék azokat, és meggyógyítsanak minden betegséget és minden bajt. ...a tizenkettőt küldte Jézus, és megparancsolta nekik: »A pogányokhoz vezető útra ne térjete le, és szamaritánus városba ne lépjete be! Menjete inkább Izrael házának elveszett juhaihoz! Menjete és hirdesséte: 'Elközelgette a mennyek országa!' Gyógyítsate betegeket, támasszate föl halottakat, tisztítsate meg leprásokat, űzzete ki ördögöket! Ingyen kaptáte, ingyen adjáte! (Mt 10,1.5–8)¹

Jézus halottfeltámasztási parancsát tehát a missziós parancs keretében kell értelmezni, annak a küldetésnek szerves részeként, melyet elsődlegesen ő maga valósított meg: „Menjete, vigyéte hírül Jánosnak, amit láttate és hallottate: a vakok látnate, a sántáte járnate, a leprások megtisztulnate, a süketete, hallanate, a halottate föltámadnate, a szegényeknek hirdete az evangéliumot.” (Lk 7,22) „Jézus a maga küldetését továbbadta az apostoloknak és a hithirdetőknek azzal a megbízással, hogy nemcsak Izrael fiainak,

¹ Ahol külön nem jelölöm az eltérő fordítást, ott a szentírási idézetek forrása: *Ó- és Újszövetségi Szentírás a Neovulgáta alapján*, Szent Jeromos Katolikus Bibliatársulat, Budapest, 2007.

hanem minden népnek kell az evangéliumot hirdetniük (Mk 6,7; Mt 10,5.16; Lk 9,2; 10,1; 22,35; Jn 4,38; 17,18; 20,21; vö. még: Mk 11,1; 14,13; Lk 9,52; Mt 28,19: missziós parancs; ApCsel 1,8; 22,21; 26,17; Róm 10,15; 1Kor 1,17; 2Kor 5,20; Ef 6,20).”²

Tehát le kell szögezni, hogy annak, *ami állítható a missziós parancs egészéről, a halottfeltámasztás parancsára is érvényesnek kell lennie.*³ Ezt a megállapítást a továbbiakban dolgozatom első alapvető kijelentéseként tartom számon, amihez viszonyítva haladhatunk tovább legfőbb kérdésem irányába.

1.1.2. A halál

A halál fogalmával csak annyiban foglalkozom, amennyiben célkitűzésemet segíti: Mi a halál? Mikor, kit tekintünk halottnak? Ahány világnézet, ahány vallás, ahány tudományterület, annyi válasz.

Egyes tudományterületek szerint:

A biológia számára a halál az élőlény elpusztulása, mely után passzívan vesz részt az ökoszisztémában. A magyar jog szerint a halál: amikor a légzés, a keringés és az agyműködés teljes megszűnése miatt a szervezet visszafordíthatatlan felbomlása megindul. – 1997. évi CLIV. tv. XI. fej. 202.§ g) Az orvostudomány megkülönbözteti a klinikai halál, agyhalál és biológiai halál fogalmát: A klinikai halál állapotában az életjelenségek (keringés, légzés, agyműködés) átmenetileg szünetelnek. Az agyhalál állapotában a személy agya olyan mértékben károsodik, hogy többé nem képes a szervezet tudatos irányítására, a vegetatív idegrendszer teljes vagy parciális sérülésekor. Esméletvesztés, kóma esetében lehetséges a károsodás nélküli felépülés. A biológiai halál állapotában a szervezet életképessége visszavonhatatlanul megszűnik.⁴

A katolikus teológia szerint: „A halál az ember földi zarándokútjának, a kegyelem és irgalom – amit Isten följánl neki, hogy megvalósítsa földi életét az isteni terv szerint és hogy döntsön végső sorsáról – idejének vége.”(KEK 1013)⁵

2 HERBERT HAAG: Küldetés. In Uő: *Bibliai lexikon*. Szent István Társulat, Budapest, 1989, 1086–1087, 1087.

3 Vö. „Amikor az evangélisták elbeszélik a Feltámasztott találkozását az apostolokkal, mindig a miszsiós paranccsal fejezik be: 'Nekem adatott minden hatalom a mennyben és a földön. Ezért menjetek minden néphez... én veletek vagyok minden nap a világ végezetéig'. (Mt 28,18–20; Vö. Mk 16,15–18; Lk 24,46–49; Jn 20,21–23.) *Ez a küldés Szentlélekben való küldés*, amint világosan kitűnik Szent János szövegéből: Krisztus úgy küldi övéit a világba, ahogyan az Atya küldte Őt, és ezért nekik adja a Lelket. Lukács az apostolok Krisztusról szóló tanúságtételét szorosan a Lélek működéséhez köti, aki képessé teszi őket a kapott parancs teljesítésére.” II. János Pál, *Redemptoris missio* 22. In *II. János Pál megnyilatkozásai*, I. Szent István Társulat, Budapest, 2005, 813–877.

4 *Wikipédia, a szabad lexikon* (internetes lexikon), elérhetőség: <http://hu.wikipedia.org/wiki/Hal%C3%A1l>

5 *A Katolikus Egyház Katekizmusa*. Szent István Társulat, Budapest, 2002. (továbbiakban: KEK)

Az ember halála a teológia értelmezésében a földi élet végérvényes lezárása, tehát az a szakasz, amelyben az összes életfolyamat visszafordíthatatlanul megszűnik. A huzamosabb ideig tartó haldoklás végpontjaként értendő halállal kezdődik a túlvilági élet, melynek üdvösség vagy kárhozát volta aszerint alakul, hogy a szabadsággal rendelkező ember miként alakította földi életét Isten előtt.⁶

Mindezeket megfontolva, e dolgozat célját szem előtt tartva, egyenlőre arra az egyszerű megfogalmazásra szorítokozom, hogy azt az embert tekinthetjük halottnak, akit az általános tapasztalat elsődleges értelme szerint annak mondhatunk: *sem a saját erejéből, sem semmilyen emberi segítséggel az életbe már nem térhet vissza*. Az ember ilyenkor már túl van azon a határon, ahol emberi segítséget elfogadhat. Minden 18. életévét betöltött felnőttnek állampolgári kötelessége az elsősegélynyújtás. A felkészítő tanfolyamokon azonban hangsúlyozzák, hogy amikor a holttest olyan jeleket mutat (szag, foltok, stb.), melyek az életbe való visszatéréssel összeegyeztethetetlenek, akkor már nincs helye semmilyen újraélesztési kísérletnek. Így értve tehát a halált a halottfeltámasztás semmiképpen sem orvosi, természettudományos kérdés, hanem teológiai probléma, mely a biblikus értelemben vett csodatevés misztériumának része.

1.2. A téma helye a teológiában

Miután nagy vonalakban felvázoltam a legfontosabb részterületeket a tematika szempontjából, szükséges Jézus halottfeltámasztási parancsának jelen értelmezését elhelyezni a teológia egészében. Mivel egészen gyakorlati célom van, mégpedig az, hogy megválaszoljam ezt a kérdést: *Hogyan támasszunk fel halottakat?*, ezért tulajdonképpen az alkalmazott teológia (pasztorális) illetékes. Ha a missziós parancs más részleteire kérdeznénk rá hasonló céllal, akkor ilyen kérdéseket fogalmazhatnánk meg: *Hogyan tegyünk Krisztus tanítványaivá az embereket? Hogyan hirdessük az evangéliumot? Hogyan vezessük be őket a keresztségi katekézis által a hitbe? Hogyan üzzünk ki ördögöket?*, és így tovább. Ezek szerint az új evangelizáció gyakorlati megvalósításának egyik eleme a halottfeltámasztás.

Azonban be kell látnom azt, hogy az egyház jelenlegi lelkipásztori gyakorlatában nincs különösebb nyoma a halottfeltámasztási parancs teljesítésének, illetve egyáltalán az ezen parancsra irányuló reflexiónak. Ezek alapján tehát dolgozatom második alapvető kijelentése: *a halottfeltámasztás teológiája nincs kidolgozva olyan módon és mértékben, mint például a keresztség vagy az ördögűzés teológiája*. Ezért meg kell kísérelnem

6 JOSEF FINKENZELLER: Halál. In Wolfgang Beinert (szerk.): *A katolikus dogmatika lexikona*. Vigilia, Budapest, 2004, 208.

átfogóan, már-már a teljesség megvalósíthatatlan igényével bemutatni a témát, az elérhető legtágabb területet bejárva: bibliikum, egyháztörténelem, dogmatika, fundamentális. Céлом elérése érdekében leginkább a krisztológia, a teológiai antropológia és a „csoda, karizma, hit” központi témákat bemutató fundamentális teológia eredményeire kell támaszkodnom.

1.3. A módszer és határai

Sajátos kérdésfeltevésém és problémakezelésem számára olyan fogalmakat kell kölcsönözniem egyéb teológiai témák kidolgozott nyelvéből, melyek talán idegenül fognak hangzani a halottfeltámasztással kapcsolatban. Vállalva azonban a tévedés kockázatát, mégis kísérletet teszek egy lehetséges halottfeltámasztás-teológia alapvonalainak felvázolására.

1.3.1. Analógiás következtetés

Tulajdonképpen a keresztyén hit szerint értett csodatevés misztériumának megértésére törekszem. A dolgozatom legfőbb kérdése (*Hogyan támasszunk fel halottakat?*) tehát egy tágabb összefüggésben így helyezhető el: *A missziós parancs csodatettekre is felszólít (betegek gyógyítása, ördögök kiűzése, halottak feltámasztása), akkor hát hogyan „tegyünk” csodát?* Dolgozatom nem titkolt előfeltétele az, hogy *Jézus halottfeltámasztási parancsát meg lehet érteni, mai elhangzását meg lehet hallani és meg is lehet valósítani.* Sajátos megfogalmazásaim során nem az öncélú, az embereket lenyűgöző és őket hinni kényszerítő csodatétel receptjét keresem, hanem a biblikus csodafogalom, csodatevés részét képező emberi aktivitás alapjait. Ennek az emberi aktivitásnak világos, jól körülhatárolt, a csodatevés titokjellegét is megőrző bemutatására irányul teológiai reflexióm.

Úgy tűnik, napjainkban a csodatevés misztériuma a szisztematikus teológiának, illetve általában a teológiának és a lelkipásztori gyakorlatnak nem éppen a legégetőbb problémája, amelynek aktuálisan jelentősebb figyelmet szentelnének. Ahhoz hogy aktuálissá váljon, legalábbis e dolgozat keretei között, egyszerre közvetetten és közvetlenül közelítek kérdésem megválaszolásához. Dolgozatom szemlélete feltételezi azt a dogmatikai igazságot, hogy a csodatevés misztériumát a hittitkok kölcsönös vonzásában éppúgy fel lehet tárni,⁷ mint ahogy a dogmatörténet/fejlődés egésében, az

7 Vö. „Ugyan a hit által megvilágosított ész, ha gondosan, jámborul és józanul kutat, Isten segítségével mind a természetes ismeretek analógiájából, mind maguknak a hittitkoknak egymás közti és az ember végcéljával való összefüggése alapján a hittitkok némi, éspedig nem kis mértékben gyümölcsöző megértésére jut; mindamellettsóhasem lesz alkalmas azokat annyira átlátni, mint azon igazságokat, amelyek az ő

egyres történelmi szituációktól meghatározva az Egyház egyre mélyebben elsajátíthatja a kinyilatkoztatás misztériumait.⁸ Azonban az analógias következtetés módszerénél fogva behatárolt, két különböző valóság között ugyanolyan értelemben nem vihető át az egyik tulajdonsága a másikra. Tehát a legfőbb kérdésre adott válaszom, valamint dolgozatom egész koncepciója mindaddig jóhiszemű hipotézis marad, amíg híjával vagyok a halottfeltámasztás terén a teológiailag is vizsgálható egzisztenciális tapasztalatoknak, illetve egy önmagában koherens halottfeltámasztás-teológia rendszer meg nem születik az Egyházban.

1.3.2. Szubjektív és objektív hit

A szubjektív hit nem szubjektivizmust, voluntarizmust jelent értelmezésben, hanem az Egyház teljes, objektív hitének partikuláris megnyilvánulását az egyes hívő ember életében. Egészen egyértelmű, hogy egyetlen hívő sem képes aktuálisan realizálni az Egyház teljes hitét, vagyis senkinek sincs tökéletes hite. Az Egyház hite mindig a hívő ember konkrét hite által mutatkozik meg a világ előtt. A hívő szubjektív hitének folyamatosan növekednie, tágulnia kell az Egyház objektív hitének teljességére, ez a tágulás jelenti számomra a világnézeti határok átlépését.

A világnézeti határátlépés tapasztalatát részletesen kifejtem dolgozatom során,⁹ ezen a ponton elegendő arra utalni, hogy a halottfeltámasztást elsősorban nem tisztán teoretikus kérdésként közelítem meg, hanem önmagamhoz és az Olvasóhoz is intézett konkrét, gyakorlati kérdésként. Az az új tapasztalat, ismeret, amit nem tud, esetleg nem akar összeegyeztetni világnézetével, komoly kihívás elé állítja a gondolkodó embert. Beengedje magába az új tapasztalatot, kockáztatva világnézetének szilárdságát? Vagy szó szerint, mint nem létező dolgot utasítsa el? Ez utóbbi lehetőséggel veszélyeztetni emberségének transzcendentális kibontakozását. Értelmezésben tehát a világnézet magában foglalja az akarati tényezőt is. Egyszerű kérdésként megfogalmazva a világnézettel kapcsolatos ismeretelméleti problémát: *Akar-e tudatosan túllépni eddigi tapasztalatain az új tapasztalat fényében?* Ez a kérdés arra irányul, hogy a minden embert létében meghatározó végtelenre való nyitottság potenciális lehetősége aktuálisan milyen mértékű, milyen minőségű nyitottság.¹⁰

saját tárgyát képezik.” *Dei Filius*. 3. fejezet. A hit és az értelem (DH3016) in HEINRICH DENZINGER – PETER HÜNERMANN (szerk.): *Hitvallások és az Egyház Tanítóhivatalának kinyilatkoztatásai*. Örökmécs – Szent István Társulat, Bányterenyé – Budapest, 2004, 584. (továbbiakban: DH)

8 Vö. KARL RAHNER – HERBERT VORGRIMLER: *Dogmafejlődés*. In uő: *Teológiai kieszótár*. Szent István Társulat, Budapest, 2005, 108–109. Uő: *Dogmatörténe*. In uo. 112–113.

9 Lásd 3.2. Világképünk feltörése.

10 Vö. az *önfelülmúlás* fogalma: WEISSMAHR BÉLA: *Ontológia*. Mérleg – Távlatok, Bécs – Budapest

A hívó szubjektív hite bizonyos értelemben mindig fogyatékos marad az Egyház objektív hitéhez képest. Folyamatos növekedés nélkül azonban ez a fogyatékoság, töredékesség magába zárulhat, és beláthatatlan következményekkel jár azok számára, akik elfordulnak a hittől.¹¹

1.4. Mai nehézségek és esélyek

Széles palettán vonulnak fel a nehézségek a halottfeltámasztással kapcsolatban: a gondolkodásunkat, személyes hitünket meghatározó racionális, természettudományos világnézet misztérium-érzékenységünket torzító következményei;¹² a karizmatikus jelenségekkel szemben tanúsított ellenérzés, vagy éppen a csodahajszolás;¹³ a média hatására a halált körülvevő szenzációéhség a társadalom minden rétegében;¹⁴ a tanúságtevő élet hitből fakadó kötelessége és ennek határai;¹⁵ a halottfeltámasztás elméleti és gyakorlati kidolgozásának hiánya. A legutolsó nehézségre reflektálva olyan módszert kellett választanom, amely más teológiai témák kidolgozására támaszkodva analógiás módon következtetéseket állapít meg a halottfeltámasztás teológiájára nézve.¹⁶

– München, 1995, 130–133. Az emberi megismerés heurisztikus természetéről és a megismerésről mint élettevékenységről: úó: *Bevezetés az ismeretelméletbe*. tkk I/2, Róma, 1978, 60–76. Az emberi nyitottság természetéről: WOLFHART PANNENBERG: *Mi az ember?* Egyházfórum, Budapest, 1998, 7–15.

11 Vö. „Akik szándékosan igyekeznek távol tartani Istent a szívüktől és kerülik a vallási kérdéseket, nem mentesek a büntől, mivel nem követik lelkiismeretük szavát; gyakran azonban maguk a hívők is bizonyos fokig felelősek. Az ateizmus ugyanis, a maga egészében véve nem eredeti jelenség, hanem különböző okok következménye, s közéjük kell számítanunk a vallások -- sokhelyütt elsősorban a keresztény vallás -- által kiváltott kritikát is. Ezért a hívőknek is nem kis részük lehet az ateizmus létrejöttében, amennyiben a hitre nevelés elhanyagolásával vagy a tanítás meghamisításával, esetleg vallási, erkölcsi és társadalmi életük fogyatékos voltával inkább eltakarják, mint föltárják Isten és a vallás igazi arcát.” *Gaudium et spes*, 19., A II. Vatikáni Zsinat dokumentumai. Szent István Társulat, Budapest, 2000.

12 Vö. „Amíg a dogmatika a mai ember előtt önkényesen elrendelt tételek bonyolult gyűjteményének látszik, addig az gátolja a hitre való készséget.” In: KARL RAHNER: *Isten: rejtelem*. Egyházfórum, Budapest, 1994, 18.

13 Vö. „A karizmatikus gyógyító gyakorlat nem más, mint modern mágia.” – állapítja meg ellentmondást nem tűrő hangon: ERDÉLYI JUDIT: *Gyógyulás bármi áron?* Ébredés Alapítvány, Pécel, 2004, 16.

14 Vö. RAYMOND A. MOODY: *Élet az élet után*. Ecclesia, h. n., 1983. – E könyv hatására mondhatni egy új kulturális forradalom bontakozott ki, például számos játék- és dokumentumfilm született a halálból visszatért emberek beszámolóai alapján. Ezek az alkotások nem egyszer az Egyház által elítélt ezoterikus, spiritiszta szeánszok világára építenek.

15 Vö. *Redemptoris missio*. 1.: „Az Üdvözítő missziója, amelyet az Egyházra bízott, még nagyon messze van beteljesedésétől. Az eljövetele utáni második évezred fordulóján, az egyetemes emberiséget tekintve, ez a küldetés még csak a kezdeténél tart és arra kötelez minket, hogy állítsuk minden erőnket a szolgálatába.”

16 Lásd 1.3. fejezet.

Sok-sok elméleti és gyakorlati kérdés tartozhat a kidolgozásra váró halottfeltámasztás-teológia területére, amelyeket szükséges lenne részletesen kibontani.¹⁷ Ezek megválaszolása nemcsak hogy meghaladná e dolgozat kereteit, hanem túl messze vinne a jelenleg tárgyalt központi kérdésemtől. Azonban van még egy kérdés, amely az eddigi gondolatvezetést követve és azt elfogadva önkéntelenül is felmerül: *Miért támasszunk fel halottakat? Milyen okból és milyen célból kezdjük bele ebbe a "kockázatos" vállalkozásba?* Banális lenne egy olyan válasz, amely egyszerűen visszautalna magára a parancsra: azért támasszunk fel halottakat, mert Jézus ezt mondta. Miért mondta ezt Jézus? Miért támasztott fel halottakat? Ezekre a kérdésekre is jó eséllyel kereshetjük a választ annak fényében, amit a Katolikus Egyház Katekizmusa ezzel kapcsolatban kijelentett:

Jézus a föltámadásba vetett hitet összekapcsolja saját személyével: 'Én vagyok a föltámadás és az élet' (Jn 11,25). Maga Jézus fogja föltámasztani az utolsó napon azokat, akik Benne hittek, (vö. Jn 5,24–25; 6,40) s akik ették az Ő testét és itták az Ő véréét. (vö. Jn 6,54) Ennek már most jelét és zálogát adja azzal, hogy *néhány halottnak visszaadja az életet*, (vö. Mk 5,21–43; Lk 7,11–17; Jn 11) *így jövendölvén a föltámadását* [kiemelés Cs. P. M], bár az más létrendbe tartozik. Erről a teljesen egyedülálló eseményről úgy beszél, mint Jónás jeleről (vö. Mt 12,39), mint a Templom jeleről: (vö. Jn 2,19–22) megjövendőli föltámadását a megölése utáni harmadnapon. (Mk 10,34) (KEK 994)

Dolgozatom harmadik alapvető kijelentéseként tartom számon a Katekizmusból kiemelt részletet: *Jézus már most néhány halottnak visszaadja az életet*, (vö. Mk 5,21–43; Lk 7,11–17; Jn 11) *így jövendölvén a föltámadását*.¹⁸ A Katekizmus szentírás-értelmezése a halottfeltámasztás-elbeszélések terén lezárja az egzegéták vitáját, mely akörül forgott, hogy Jézus valóban támasztott-e föl halottakat.¹⁹ Mivel a Tanítóhivatal iránymutatása

17 Pl. Ki és hogyan tanítja meg az érdeklődő keresztényeknek a halottfeltámasztás gyakorlatát? Az egyházzajognak kell-e szabályozni a kérdést? Legyen-e a halottfeltámasztásnak liturgikus formája? A halottfeltámasztásokat milyen eljárással fogja kivizsgálni az egyházi hatóság? A feltámasztott emberek hogyan fogják szolgálni az Egyház Krisztusról szóló tanúságtételét? Hogyan segítsük a feltámasztott embereket és feltámasztóikat, hogy tapasztalataik hitelesen és gyümölcsözően épülhessenek be az egyházközösség életébe? – Ehhez hasonló kérdések tárgyalása a missziós parancs többi elemével kapcsolatban teljesen természetes a mai teológiában.

18 Fontos kérdés tehát az, hogy miért támasztott fel halottakat Jézus. De még fontosabb kérdés: Miért támasztotta fel Jézust az Atya? Nyilvánvalóan a halottfeltámasztás-teológia legtagabb keretét ez a kérdés adja. E dolgozatnak azonban nem célja, hogy Jézus feltámadását tárgyalja. Megelégszem azzal, hogy egy vitán felül álló megfogalmazásra utalok: „*Jézus feltámasztása nem pusztán annyit jelent, hogy az Atya véglegesen elfogadta és igazolta Jézust, és felvette az Istennel való élet és szeretet közösségébe. Isten Jézus feltámasztásával és megdicsőítésével elfogadta azt, hogy Jézus másokért élt, és ezzel végleg békét és kiengesztelődést hozott a világnak. Jézusban és Jézus által fordul oda Isten szeretete végérvényesen minden emberhez.*” [kiemelés az eredetiben] WALTER KASPER: *Jézus a Krisztus*. Vigília, Budapest, 1996, 176.

19 Vö. „...meg kell állapítani, hogy a történeti módszer – éppen a teológia és a hit legbensőbb lényegéből

ebben a konkrét kérdésben egyértelmű, ezért sem a szentírási, sem a szentek életében bemutatott halottfeltámasztásokat – néhány utalástól eltekintve – nem fogom jelentős mértékben vizsgálni. A halottfeltámasztási parancs, mint a kinyilatkoztatás része az egyes halottfeltámasztás-elbeszélések elemzése nélkül is releváns módon értelmezhető.

Tehát hitünk szerint a halottfeltámasztás Jézus Krisztus feltámadásáról és a mi feltámadásunkról szóló prófécia. Mint prófécia ki van téve az ellenmondás, az értetlenség, a botrány erejének, de ezzel együtt a hitünk középpontjáról szóló tanúságtétel marad minden korban. A húsvéti hitből fakadó tanúságtétel ereje ad esélyt arra, hogy megválaszoljam ezt a kérdést:

Hogyan támasszuk fel halottakat?...

2. CSODAFELFOGÁSOK AZ EGYES VILÁGKÉPEKBEN

„Csodák pedig nincsenek – tartja a modern gondolkodás, amely a természet tudományos gondolkodás és a szorosan vett okság elve alapján vizsgálja a jelenségeket. Téves úton jár azonban, aki a bibliai csodákat a természettudományos törvények fényében akarja vizsgálni.”²⁰ – írja Benyik György. További hasonló megjegyzésekkel lehet kiegészíteni megállapítását a halottfeltámasztás kapcsán: Téves úton jár, aki a bibliai csodákat a bibliai korba számúzi. Téves úton jár, aki a halottfeltámasztási parancsot a biblikus hit összefüggésén kívül értelmezi. Éppen ezért rendkívül fontos kérdések megválaszolásához érkezünk: *Mit nevez a Biblia csodának? Mit neveznek az egyes korok csodának?*

2.1. *Biblikus világképben*

A csoda az Ószövetségben két alapvető jelenséget egyesít magában: a megszabadulás (vö. MTörv 9,26) és a csodálkozás (vö. Zsolt 119,18) tapasztalatát. Isten megsegíti a szükségét szenvedő embert, megszabadítja gyermekét a szorongatásból. Erre a konkrét ajándéokra és a teremtés egészére az ember hálás csodálkozással tekint.²¹

fakadóan – a teológiai munka nélkülözhetetlen dimenziója, és az is marad. A bibliai hit számára ugyanis lényeges, hogy valóban történeti eseményre vonatkozik. A bibliai hit nem úgy beszél el a történeteket, mint történelem feletti igazságok szimbólumait, hanem azon a történelmen alapszik, amely ennek a földnek talaján ment végbe. Számára a *factum historicum* nem kicserélhető rejtjel, hanem lényegalkotó alap: *Et incarnatus est* – ezekkel a szavakkal azt valljuk meg, hogy elhisszük, Isten tényleg belépett a valóságos történelembe.” JOSEPH RATZINGER, XVI. BENEDEK: *A názáreti Jézus*. Szent István Társulat, Budapest, 2007, 12.

20 BENYIK GYÖRGY (szerk.): *Csoda-elbeszélések*. Szegedi Biblikus Konferencia, JatePress, Szeged, 2000, 6.

21 Vö. CLAUS WESTERMANN: *Az Ószövetség teológiájának vázlatja*. Kálvin, Budapest, 1993, 52–53. GERHARD VON RAD: *Az Ószövetség teológiája*. 1–2. köt. Osiris, Budapest, 2007, I/ 356. II/34. 38. 202.

Azonban az ember nyomorúsága a végső megmentés után kiált az egyes történeti szabadítás-tapasztalatok ellenére is. Ezt a teljes szabadítást ajánlja fel és valósítja meg Isten a názáreti Jézusban. Őbenne elérkezett Isten Országá az evangéliumok tanúsága szerint. Isten kegyelmi esztendejét, a szabadítás idejét jelek és csodák, hatalmas tettek kíséretében hirdeti meg (vö. Lk 4,18–11) ez a konkrét, történeti személy a Római Birodalom egyik provinciájában, Poncius Pilátus idején (vö. Lk 3,1). Erről az emberről, a názáreti Jézusról, akit a történelem egy meghatározott pontján keresztre feszítettek, a római százados szavával azt vallja az Egyház, hogy Isten Fia volt (vö. Mk 15,39).

A csoda tehát az Újszövetségben maga Jézus Krisztus, a szavaiban és tetteiben elérkező Isten Országá, és a megváltás művét beteljesítő feltámadása. Jézus egyes csodái Isten Országát hirdető és megvalósító jelek.²² A János evangélium teológiai koncepciója szerint Jézus utolsó csodatette éppen egy halottfeltámasztás volt, mely a jelek sorában hatékonyan igazolta, hogy ő a feltámadás és az élet (vö. Jn 11).

Jézus megígéri a benne hívőknek a Szentlelket, aki erővel ruházza fel őket (vö. ApCsel 1,8), hogy minden nép előtt tanúi legyenek feltámadásának. A tanítványok a Jézus nevében való hit által hatalmat nyernek (vö. ApCsel 3,16), hogy a legkülönbébb emberi szükséghelyzetekben csodatettekkel hirdessék Isten Fiának örömhírét.

A szentírók koruk és népük szülőttei, Jézus tetteit vagy az apostolok csodáit szubjektív hitük²³ fényénél értelmezik, nem pedig a modern kor spekulatív, természettudományos gondolkodása szerint.

2.2. Racionalista világgépben

Előzményként érdemes egy pillantást vetni a középkori csodafelfogásra, amely elsősorban azért hozott jelentős változást a biblikus csodafogalomhoz képest, mert az arisztotelészi tudományoszmény elterjedése a skolasztikus teológiát is meghatározta. Két hangsúlyos szempont jelenik meg: 1. elsődleges (Isten mint közvetlen ok) és másodlagos okok (egész természeti rend) megkülönböztetése 2. háttérbe szorul, hogy a csodák jelek, és inkább a keresztény tanítást kívülről alátámasztó bizonyítékok lesznek.²⁴

22 Vö. „Jézus csodái által kinyilvánítja, hogy a próféták által előre hirdetett *Ország* elérkezett személyében (Mt 11,4k); ráirányítja a figyelmet önmagára és az általa megtestesített *Ország* örömhírére.” PAUL TERNANT: Csoda. In Xavier Léon-Dufour (szerk.): *Biblikus Teológiai Szótár*, Szent István Társulat, Budapest, 1972, 209.

23 Lásd 1.3.2. fejezet.

24 Vö. „Tamás elsősorban a közvetlen transzcendens isteni okság alapján határozza meg a csodákat: csakis Isten vihet végbe csodát. Akkor beszélünk csodáról, amikor a természet rendjétől eltérően megy végbe valami’ (Sth I 110,4), illetve amikor ’valami az általunk ismert okokon túl, Isten által történik’ (105,7). Ezért pedig ha objektíve valamely csoda ’bizonyító erejű’ is, az ember csak a hit fényébe által lehet bizonyos abban, hogy csodáról van szó, vagyis csak szubjektíve lehet felismerni Isten jelenlétét a jelekben (Sth II-II 1,5 ad 1).” LOTHAR ULRICH: Csoda. In Wolfgang Beinert: *A katolikus dogmatika lexikona*. 88.

A racionalista kritika teljesen jogos ellenválaszt fogalmazott meg az Egyházban évszázadok óta uralkodó skolasztikus csodafogalommal szemben, mely az arisztotelészi filozófia világképének mintájára írta le azt, hogy a világban hogyan működik az isteni cselekvés. A kettős kauzalitás eszméje azonban szembeállította egymással a csodahitet és a természettudományos törekvéseket, így egy olyan versengés jött létre a vallás és a tudomány között, amely mindkettőnek maradandó károkat okozott.²⁵

A csodák újkori, racionalista kritikája két filozófus nevéhez kötődik: Baruch de Spinoza (1632–1677) és David Hume (1711–1776). Az ő gondolataik lényegesen meghatározták a 18-19. századig szinte a teljes bibliakritikát, de a csodák szemléletét mindenképpen.²⁶ E két gondolkodó szembefordul a skolasztikus csodafelfogással, mely a biblikus csodafogalomhoz képest redukciós természetű, ennél fogva mintegy belső szükségszerűséggel létrehívta ellenpontját: „Mert az, ami a természet ellen van, az ellenkezik az ésszel, ami pedig ellenkezik az ésszel, az értelmetlen és ezért elvetendő.”²⁷ Spinozának ez az értelmezése teljesen logikus reakció az arisztotelészi tudományeszményre építő skolasztikus csodafelfogással szemben.

A felvilágosodás hatására gyökeret vert egy olyan csodafelfogás, amely úgy tűnik, egyaránt a hívőkre és a nem-hívőkre is „időtálló” hatást gyakorolt. A racionalista világképben élő ember bizonyítékot keres a csodában, hogy hinni tudjon. Bizonyítékot azonban éppen azért nem talál, mert megismerési mechanizmusa akadályozza. Megismerésében eleve olyan előfeltevéssel közeledik a csodához, amely kizárja a biblikus csodafogalom lényegének megértését. David Hume reflektált formában adja elő azt, ahogyan a modern ember közeledik a csodához. Hiába azonban a reflexió, hiszen értelmezése körben forog (circulus vitiosus):

25 Vö. „Mi az, ami elfogadhatatlan a skolasztikus csodafogalomban?” – Weissmahr ezzel a kérdéssel vezeti be elemzését. WEISSMAHR BÉLA, *Filozófiai és fundamentális-teológiai megfontolások a csoda problémájához*, in Benyik György (szerk.): *Csoda-elbeszélések*. 178–180.

26 „Ez a kritikus Biblia-értelmezés ahhoz vezetett, hogy a XVIII. század végére, a XIX. század elejére az összes csoda racionalista magyarázatot kapott. Mivel a csodák úgy, ahogyan a Bibliában szerepelnek, a felvilágosult felfogás szerint ellentétben állnak a természeti törvényekkel, és ilyenképpen megtörténtük lehetetlen, a bibliai beszámolókat másként kellett magyarázni: például bizonyos gyógyítási praktikákra vagy színlelésekre kellett visszavezetni (...). Ezek a racionalista magyarázatok azonban rövidesen már felvilágosult elmék legtöbbször szemében sem feleltek meg a szövegeknek. Ennek következtében közülük sokan hajlottak arra, hogy a csoda-történeteket – D. F. Strauss (1808–1874) szóhasználatának megfelelően – ’mítoszként’, tehát olyan irodalmi művekként értelmezzék, amelyek az antik mítoszokhoz hasonlóan, egy eszme láttató kifejezései.” JACOB KREMER: Jézus gyógyításai az újabb értelmezések szerint. In Benyik György (szerk.): *Csoda-elbeszélések*. 52.

27 *Tractatus theologico-politicus*. Hamburg 1965, 125., idézi: WEISSMAHR BÉLA: *Filozófiai és fundamentális-teológiai megfontolások*. 174.

Nincsen olyan tanúskodás, mely elégséges lenne ahhoz, hogy megállapítsunk egy csodát. Ehhez ugyanis olyanfajta tanúságtételre lenne szükség, melynek téves volta csodálatosabbnak kellene lennie annál az eseménynél, melynek megállapítására törekszik. ... Ha valaki nekem arról számol be, hogy látta, amint egy halott életre kel, akkor rögtön felteszem magamnak a kérdést, mi a valószínűbb: az-e, hogy a beszélő valótlant állít, illetve hogy őt rászedték, vagy pedig hogy az általa előadott esemény tényleg megtörtént. Egybevetem az egyik csodát a másikkal, és aszerint, hogy melyik mutatkozik nagyobbak, elvetem a nagyobb csodát. Csak abban az esetben, ha tanúskodásának téves volta csodálatosabb lenne, mint az, amit állít, de csakis akkor tarthat igényt arra, hogy igazat adjak neki.²⁸

A racionalista világkép rejtett előfeltevései (pl.: „rögtön felteszem magamnak a kérdést: mi a valószínűbb”) tehát nemcsak a „hitlent”, hanem a „hívót” is meghatározzák, hiszen közös kultúra, nevelés, vallásosság égisze alatt formálódott gondolkodásuk. A racionalista szemlélettel kapcsolatban jegyzi meg Weissmahr:

Azáltal, hogy Descartes (1596–1650) az én önbizonyosságában jelölte meg a filozófiai kiindulás bizonyosságát, eddig nem ismert mértékben az egyéni tudatot tette meg minden igaz ismeret mércéjének, sőt azt kell mondani, hogy végeredményben minden bizonyosságot kizárólag a megismerő tudatra vezetett vissza. A szubjektivitásnak az újkorra jellemző filozófiai rendszerei ebből a karteziánus állásfoglalásból következnek. Minden bizonyosság forrása a tárggyal szembenálló, attól különböző alany.²⁹

A csodával szemben állva, attól függetlenül létező alany a biblikus világkép számára teljesen elképzelhetetlen. Bultmann és mások „egzisztenciális interpretációja” végül is témám összefüggésében nem más, mint a biblikus csodaszemlélet újkori megfogalmazásának kísérlete.

A biblikus csodafogalom lényegének elsajátítása nyilvánvalóan nem történhet meg anélkül, hogy végig ne járnánk a kialakult megértési utat. Nem lehetséges a szellemtörténeti ugrás, a biblikus csodafogalom kritikátlan átültetése korunk gondolkodásába. Ez a hermeneutika alaptétele is egyben.

2.3. Az I. Vatikáni Zsinat reflexiója

A katolikus Egyház mérvadó teológusainak többsége a Tanítóhivatal hatására a 19. században mereven ragaszkodott a már tarthatatlanná vált skolasztikus csodafogalomhoz. Az 1858-as lourdes-i jelenések és az azt követő csodák vizsgálata újra

28 David Hume: Über das Wunder. In uő: *Eine Untersuchung über den menschlichen Verstand*. k. n., Leipzig, 1907, 135. Köv; idézi WEISSMAHR BÉLA: *Filozófiai és fundamentális-teológiai megfontolások*. 174.

29 WEISSMAHR BÉLA: *Bevezetés az ismeretelméletbe*. 25.

kiélezte a skolasztikus csodafogalom és a racionalista kritika évszázadokra visszanyúló ellentétét. Lourdes után ráadásul egy olyan szerencsétlen tendencia mutatkozott, hogy tudatosan olyan orvosokat kértek fel a csodás gyógyulások kivizsgálására, akik ateistának vallották magukat. Így kialakult a *racionalista orvostudomány kontra természetfeletti csoda* beszédmód.³⁰ A felvilágosodására oly büszke Európa nehezen fogadta el a csodák reneszánszát, amikor sorra történtek a jelenések, különböző helyeken tömegmozgalmak jöttek létre a csodák hatására. De a „csodahit pártján álló hívők” világnézete olykor semmivel sem volt megalapozottabb, mint az „ész pártján álló hitetlenek” álláspontja. Ebben a helyzetben igazán időszerű volt a hit és ész viszonyának korhoz illő teológiai reflexiója.

Az I. Vatikáni Zsinat (1869–1870) püspökei szükségét érezték annak, hogy a „felkavart helyzetben” megnyilatkozzanak. Általában véve a hit és ész viszonyának tárgyalásában előrelépés mutatkozott,³¹ ez azonban a Zsinat csodafogalmára nem gyakorolt döntő hatást.

Az újskolasztikus teológia keretében az I. Vatikáni Zsinat 'a kinyilatkoztatás külső bizonyítékainak' nevezi a csodákat, amelyek 'a Szentlélek belső segítségével' összekapcsolódva képesek igazolni a kinyilatkoztatás hitre méltóságát és a hit ésszerűségét (DH 3009, 3033). A zsinat tévesnek minősíti a csodák alapvető tagadását, kiemeli megismerhetőségük lehetőségét (!) és azt, hogy bizonyíthatják a keresztény hit legitimitását (DH 3034).³²

Nyilvánvaló, hogy ez a megfogalmazás („a csoda a kinyilatkoztatás külső bizonyítéka”) – alapvető igazsága mellett – megmaradt a *hit kontra ész* beszédmód keretein belül. A biblikus csodafogalom így újra áldozatul esett a hit és az ész látszólag kibékíthetetlen ellentétének, hiszen megoldatlan maradt a kérdés: *Ha a csoda az értelem ellenében igazolja a hitet, a kinyilatkoztatást, mintegy kívülről, akkor az értelem egyáltalán hogyan képes felismerni, hogy mi történt?*³³ Ez a kérdés ilyen formában maga is a *hit kontra*

30 Vö. „Ha az orvostudomány már semmit sem tehet, akkor jön Isten.” Ezzel csak egy baj van, teljesen logikusan állítható az ellentéte is: „Ha az orvosok nem tudtak segíteni, akkor Isten se tud.”

31 Vö. „Ám, még ha a hit fölötte is van az észnek, a hit és az ész között mégsem lehet ellentét soha; mivel ugyanazon Isten, aki a titkokat kinyilatkoztatja és a hitet szívünkbe önti, az embernek az ész világosságát is megadta; Isten azonban önmagát meg nem tagadhatja; így az igazság sem ellenkezik soha az igazsággal.” *Dei Filius*. 4. fejezet (DH 3017).

32 LOTHAR ULRICH: i. m. 88.

33 Vö. „A kinyilatkoztatástól elszakadt és útját-vesztett ész az a veszély fenyegeti, hogy szem elől téveszti végső célját. A hit, mely nélkülözi az észet, a tapasztalatot és az érzékenységet hangsúlyozza, s abba a veszélybe kerül, hogy többé nincs egyetemes mondanivalója. Tévedés azt gondolni, hogy a gyöngé értelem színe előtt a hitnek nagyobb meggyőző ereje van; épp ellenkezőleg, az a veszély fenyegeti, hogy mítosszá, illetve babonává torzul. Ugyanígy az ész, mely előtt nem áll érett hit, nem kap fölszólítást arra, hogy szemét a lét újdonságára és radikális voltára irányítsa.” II. JÁNOS PÁL: *Fides et ratio* 48. Szent István Társulat, Budapest, 1999, 59–60.

ész beszédmód talaján áll, tehát képtelen kivezetni a teológiai reflexiót az apóriából. A zsinat nem tudott igazán hatékony módon hozzájárulni a teológiai viták folytatásához, inkább csak további 40-50 esztendőre befagyasztotta az egymással logikusan szemben álló nézeteket. A fordulatot elsősorban Weissmahr Béla csodafogalma hozta meg a XX. század második felében, amit a teológusok, filozófusok többsége egyhangúan elfogadott. Ezt jelzi az is, hogy a legújabb dogmatikai, filozófiai kézikönyvek, lexikonok az ő szemléletére hivatkoznak.

A racionalista kritika csodafogalma mind a mai napig szinte korlátlan erővel befolyásolja a hétköznapi gondolkodást, az erre adott egyoldalú, apologetikus válasz pedig általánosan jellemzi a keresztény közvélekedést. A nem-hívók nem hisznek a csodában, mert nem értik – a hívők sok esetben olyan csodát hirdetnek, amit nem is lehet megérteni.

2.4. A transzcendentális teológia világképe és a csodafogalmam

Weissmahr Béla (1929–2005) magyar jezsuita filozófus csodafogalma egyedülálló erővel lép fel a téma szellemtörténeti horizontján. Ezt jelzi, hogy a csodával foglalkozó aktuális publikációk az ő felismeréseit ismétlik. A XX. századi filozófiában gyökeret vert transzcendentális módszer segítségével állapít meg fundamentál-teológiai téziseket a csodával kapcsolatban. Csodafogalma nagyszerű lehetőséget ad ahhoz, hogy a biblikus csodafogalom lényegét elsajátítva, a szisztematikus kifejtés igényével közeledjünk a halottfeltámasztást parancsoló jézusi szó megértéséhez. Weissmahr határozottan rámutat az emberi cselekvés hallatlan jelentőségére:

minél intenzívebben cselekszik Isten a világban, annál inkább megjelenik a világban a teremtmények saját aktivitása, és minél inkább kifejtik a teremtmények saját aktivitásukat, annál tevékenyebb lesz Isten maga is a világban. (...) a csoda és a 'megszokott esemény' között ontológiai struktúrájuk tekintetében nincs alapvető különbség, a csodának mint olyannak a fölismerése úgy történik, hogy az ember a konkrét helyzetben ismeri föl az eseménynek az abszolútra utaló dialógikus jelentését.³⁴

A transzcendentális teológia világképe szerint a csoda Isten és az ember korrelációs cselekvése. Amennyiben Isten cselekszik, annyiban az ember is önálló cselekvő. Amennyiben az ember cselekszik, annyiban Isten is önálló cselekvő. Az egyik a másik tevékenységének intenzitását akkor növelheti, ha a saját aktivitását fokozza. Nyilvánvaló, hogy ezzel nem szimmetrikus viszonyt állítunk, hiszen Isten mindig is a világ egészéhez

34 WEISSMAHR BÉLA: Csoda. In WALTER BRUGGER (szerk.): *Filozófiai lexikon*. Szent István Társulat, Budapest, 2005, 82–83.

viszonyul, míg az ember az adott történeti szituáció által viszonyul Istenhez. „Csak a világ egészének van Istennel szemben kizárólag közvetlen viszonya, minden egyedi létező közvetlen viszonya a világ egésze által egyben közvetített is.”³⁵ A fogalom kulcsa tehát a közvetített közvetlenségben rejlik.

Weissmahr Béla egyetlen körmondatban összegzi a csodával kapcsolatos eszmefuttatását:

A csoda egy nagymértékben rendkívüli, a világon belüli lehetőségre vonatkozó előzetes felfogásunkat megtapasztalható tényként adott volta miatt alapvető kritikának alávető és egyben egzisztenciális jelentőséggel rendelkező esemény, mely által a transzcendens Isten a teremtménynek az új és előre nem látható valóság előidézésére képes erői által, azaz világimmanensen tevékenykedve meglepő módon evilági üdvösséget, illetve szorongatott helyzetből menekülést ajándékoz az embernek, hogy ezáltal személyes és feltétlen üdvösségre irányuló szeretetét érzékelhető jel által nyilvánítsa ki a világban.³⁶

Ebben a csodaszemléletben mind Isten, mind az ember szerepe elnyeri a maga méltóságát. Teológiai megfogalmazása ez annak a tapasztalatnak, amit Izrael népe így fejezett ki: „Ti magatok láttátok, mit műveltem az egyiptomiakkal, és hogyan hordoztalak titeket sasszárnyakon, amíg idehóztalak titeket magamhoz.” (Kiv 19,4) Tehát Isten feltétlen szeretetében, az ember bármiféle önmegváltási képessége nélkül, hordozza az embert és cselekszik érte és vele a történelemben. Azonban egyoldalú lenne az isteni cselekvés ábrázolása a szentíró részéről, ha az emberi szabadság és cselekvés méltóságát automatizmussá alacsonyítaná le, ha passzivitásba dermedtené a teremtmény autonómiáját. Éppen ezért fogalmazzák meg a teremtmény aktív közreműködésének gondolatát is: „Vigyázz, hogy minden csodát, amelyet a kezedbe adtam, véghezvigy a fáraó előtt!” (Kiv 4,21) Tehát Mózesnek, Isten szolgájának kezébe van letéve a szabadulás esélye.³⁷ Neki kell Isten csodáit önálló alanyként megtennie, fel kell mutatnia a világ előtt az élő Istent saját, „átistenített” és mégis egészen emberi cselekvése által.

35 WEISSMAHR BÉLA: *Filozófiai és fundamentális-teológiai megfontolások*. 180.

36 Uo. 185.

37 Az ember cselekvő aktivitásának (éppígy természetesen Isten cselekvő aktivitásának is) hallatlan erőit kölcsönöz Mózes és az Úr párbeszédében (Kiv 32,7–14) feltáruló dinamika, amikor az Úr haragjától megmenti a népet Mózes közbenjáró imája. Egészen meglepő, hogy az Úr azt mondja Mózesnek: „Menj le hamar, mert vétkezett néped, amelyet kihoztál Egyiptom földjéről!” (7. v.) A Szentírásban mindig azt olvashatjuk, hogy Isten hozta ki a saját népet Egyiptomból (vö. 1Kir 8,53; Jer 32,21; Dán 9,15), itt pedig ennek tökéletesen az „ellenkezőjét” látjuk. Nem Isten népe, hanem Mózes népe, nem Isten hozta ki őket Egyiptomból, hanem Mózes. Különös hangsúlyt ad ennek az igazságnak az, hogy a szentíró olyan narrációt alkalmaz, melyben a mondatot kifejezetten az Úr Mózeshez intézett szavaként fogalmazza meg.

Amit Izrael népe felismert történelme során, azt Isten új népe, az Egyház is magától értetődő igazságként fogadta el. Ezért a jézusi vagy az apostoli csoda-elbeszélésekben megmutatkozó isteni és emberi cselekvés egymásra hangoltsága, korrelációs egysége számunkra is megfelelő megértési teret biztosít a biblikus csodafogalom mai elsajátításához.

A transzcendentális teológia csodafelfogásával meglátásom szerint lényegileg harmonizáló sajátos csodafogalmam egyes tézisei ilyen formát öltenek:

1. *A csoda Isten és ember közös cselekvésének, együttműködésének gyümölcse az evangélium hirdetése során.*³⁸

2. *A jelek és a csodák, a hatalmi tettek Isten országának növekedését természetes könnyedséggel kísérik, szinte magától értetődő módon, mint ahogy a kovász megkeleszti a tésztát – feltéve, ha beleteszik, akkor viszont rögtön elkezd működni.*

3. *Akkor történhetnek csodák, ha az ember világnézeti határait átlépi, és bátran mer cselekedni a neki adott hatalom tekintélyével. Ebben a cselekvésben a hitben formált emberi akaratnak döntő szerepe van: az tesz csodát, aki csak akar, akkor, amikor csak akar, és úgy, ahogy csak akar.*

4. *Csodák akkor történnek, ha az emberek nem félnek saját akaratukban fölfedezni Isten akaratát.*³⁹

5. *A csoda az Igére szabadon válaszoló hívő hallgatás tette.*⁴⁰ *A hívő hallgatás, mely maga is a hirdetett Ige gyümölcse, következménye és befogadó közege,*⁴¹ *nem más, mint a kegyelemre való felkészülés szabad cselekvése.*⁴²

38 Vö. Mk 16,20: „Azok pedig elmentek és hirdették az igét mindenütt. Az Úr velük együtt munkálkodott, s a tanítást az azt kísérő csodajelekkel megerősítette.”

39 Vö. Lk 18,40–43: „Jézus megállt, és megparancsolta, hogy vezessék őt hozzá. Amikor odaért, megkérdezte tőle: »Mit akarsz, mit cselekedjem veled?« Az így szólt: »Uram! Hogy lássak!« Jézus azt mondta neki: »Láss! A hited megmentett téged.« Azonnal látott is, és követte őt, Istent magasztalva.” [kiemelések – Cs. P. M.]

40 Vö. ApCsel 14,7–10: „Mindenütt hirdették az evangéliumot. Volt Lisztrában egy bénalábú ember, aki születésétől fogva sánta volt, és sohasem tudott járni. Hallgatta Pált, amikor beszélt. Pál rátekintett, s mivel látta, hogy hisz a gyógyulásában, fennhangon azt mondta: »Állj fel egyenesen, a lábaidra!« Az felugrott és járkált.” [kiemelések – Cs. P. M.]

41 Vö. Gal 3,2–5: „Csak azt akarom tőletek megtudni: a törvény cselekedetei alapján kaptátok-e meg a Lelket, vagy az igehirdetés hívő hallgatása által? Ennyire oktalanok vagytok? Amit a Lélekkel kezdtetek, most a tesszel fejezitek be? Hiába éltetek át oly sok mindent? Akkor bizony hiába! Aki tehát a Lelket adja nektek és csodákat művel köztetek, a törvény cselekedetei, vagy az igehirdetés hívő hallgatása alapján teszi-e ezt?”

42 Természetesen meg kell különböztetni a megigazulás kegyelmére, mint *alapkegyelemre* való felkészülést és a már megigazult/megváltott ember felkészülését arra a kegyelemre, amely hívő életében folyamatosan hívja, előrendíti. A megkülönböztetéssel együtt nyilvánvalóan alapvető egység van a két

6. A csoda a kegyelem és szabadság egymást kölcsönösen kiegészítő egységének megnyilvánulása. A csoda csak Isten és ember együttes cselekvésének kölcsönös függésében jelenhet meg.⁴³

7. Csoda akkor történik, ha van legalább egy ember, aki hittel akarja. Ekkor a csodavárás akarata a személyes vágyakozás által átalakul a csodához szükséges aktív, emberi cselekedetté.⁴⁴

Ehhez a csodafogalomhoz jutottam el eddigi teológiai reflexióm során, a továbbiakban pedig ezt a fogalmat egy gyakorlati kérdés által fogom pontosabban kibontani.

3. HOGYAN VALÓSÍTHATJUK MEG JÉZUS HALOTTFELTÁMASZTÁSI PARANCSÁT?

Weissmahr csodafogalmának szinte minden mondata⁴⁵ rögtön összefüggésbe hozható dolgozatom legfőbb kérdésével: *Hogyan támasszuk fel halottakat?* A halottfeltámasztás csodája – mint a teremtett világ egyik eseménye – struktúrájában nem mutat lényegi különbséget a világ más, megszokott eseményeivel szemben. Mit is jelent ez? Azt, hogy a halottfeltámasztás objektíve szemlélve egy egyszerű emberi cselekedet. Az ember ereje cselekvésben és szóban mutatkozik meg, mindezek részei a teremtés ember által megérthető összefüggéseinek. A többi csoda-elbeszéléshez hasonlóan analizálható a halottfeltámasztás is: három látható elem feltétlenül szükséges: 1. A csodatevő ember hite, a belőle kiáradó erő. 2. Konkrét cselekvés: halott megérintése, ráborulás.

felkészülés között, melyet egyszerű következtetéssel világosan fel lehet fejteni. Isten keresése ad egységet a ráतालálás előtti és utáni keresés között. Vö. „A Biblia szerint a megigazulásra való előkészület nem más, mint Isten keresése, a szív készsége, az egész szív megtérése, alapvető döntés. A megigazulásra való előkészületet a kegyelem és a szabadság kapcsolatának összefüggésében kell elgondolnunk. Isten kegyelme minden kegyelmi eseménynek abszolút forrása és kezdeményezője, mégis biztosítja az emberi szabadság önálló cselekvését.” GEORG KRAUS: *Kegyelemre való felkészülés*. In Wolfgang Beinert: *A katolikus dogmatika lexikona*. 361.

43 Vö. Lk 5,4–6: „Amikor (Jézus) befejezte beszédét, ezt mondta Simonnak: »Evezze a mélyre, és vessétek ki hálóitokat a halfogáshoz!« Simon ezt felelte neki: »Mester! Egész éjszaka fáradoztunk, és semmit sem fogtunk. A te szavadra azonban kivetem a hálót.« És **miután ezt megtette**, a halaknak oly bő sokaságát fogták ki, hogy szakadozott a hálójuk.” [kiemelések – Cs. P. M.]

44 Vö. Mk 5,25–34: „Egy asszony (...) amint Jézusról hallott, hátulról odament a tömegben és megérintette a ruháját. **Azt gondolta: »Ha csak a ruháját érintem is, meggyógyulok.**« Valóban mindjárt megszűnt a vérfolyása, és érezte testében, hogy meggyógyult betegségétől.” [kiemelések – Cs. P. M.]

45 Vö. „minél intenzívebben cselekszik Isten a világban, annál inkább megjelenik a világban a teremtmények saját aktivitása, és minél inkább kifejtik a teremtmények saját aktivitásukat, annál tevékenyebb lesz Isten maga is a világban. [...] a csoda és a 'megszokott esemény' között ontológiai struktúrájuk tekintetében nincs alapvető különbség, a csodának mint olyannak a fölismerése úgy történik, hogy az ember a konkrét helyzetben ismeri föl az eseménynek az abszolútra utaló dialógikus jelentését.” WEISSMAHR BÉLA: *Csoda*. 83.

3. A kimondott szó, cselekvő ige: a csodatevő parancsot ad a halottnak, „Kelj fel!”, vagy más hasonló formulát használ.⁴⁶

A Jézus által használt kép (Mk 5,39; Lk 8,52; Jn 11,11) – egy alvó ember felébresztése –, tökéletesen kifejezi azt, hogy az evangélium szerint Jézus oldaláról nézve (!) nincs abszolút, lényegi különbség az emberek, hétköznapi, megszokott cselekedete (pl. amikor egy apa reggel felébreszti a gyermekét) és aközött, hogy Jézus felébreszti a kislányt, a naimi ifjút vagy Lázárt a halál álmából.⁴⁷ Ezzel az abszolút értelemben vett rendkívüliség⁴⁸ fogalmát végleg kizárhatjuk a halottfeltámasztással kapcsolatban világnézetünkéből.

Következtetésem mintájára felhozható egy ellenvetés: az ilyen jézusi allegóriát (a halott Jézus számára „csak” alvó) nem lehet-e kiterjeszteni Jézus halottfeltámasztási parancsára is (a halottfeltámasztás Jézus számára „csak” vigasztalás), miszerint az valójában nem a „szó szerint” halottakra vonatkozik, hanem a „lelki halottakra”, akik bezárulnak Isten előtt, mint ahogy egy alvó ember is kizárja a külvilágot. Ennek az allegorikus értelmezésnek az érvényességét igazolja a gazdag egyháztörténelmi hagyomány, azonban szinte kizárólagos hermeneutikai kiindulóponttá válik a történet-kritikai módszer szélsőséges képviselői⁴⁹ számára, akik a halottfeltámasztások

46 Vö. TARJÁNYI BÉLA: *Csodák*. Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Budapest, 1995, 51.

47 Vö. νεκρος (nekrosz) a nekruzsz (holttest) alapszóból; halott (szó szerint vagy átvitt értelemben; főnévként is).

εγειρω (egeiró) („összeszedi a képességeit” alapján); felébred, felébreszt (tárgyas vagy tárgyatlan igeként), azaz felkelt (szó szerint: alvásból, ülésből vagy fekvésből, betegségből, halálból; illetve átvitt értelemben: a homályból, mozdulatlanságból, romokból, nem létezésből): felébred, felébreszt, (fel-)emel, (ismét) felkelt, felnevel, felépít, keletkezik, (ismét) felkel, áll, felvesz.

νεκρους εγειρετε (nekruzsz egeirete) – támasszatok föl halottakat (Mt 10,8) a halottakat támasszatok fel (Mt 10,8 – Biblia. Ószövetségi és Újszövetségi Szentírás, Szent István Társulat, Budapest, 2008.) halottakat életre keltsetek (Mt 10,8 – Csia);

παις εγειρου (paisz egeiru) – Kislány, kelj föl! (Lk 8,54)

νεανισκε σοι λεγω εγερθητι (neaniszke szoio legó egerthéti) – Ifjú! Mondom neked: kelj föl! (Lk 7,14)

48 A halottfeltámasztást rendkívülinek bélyegző, és ezáltal annak megértésétől önmagát elválasztó közvélekedés így hangzik: *A halottfeltámasztás olyan ritka, rendkívüli dolog, hogy csak a szentek képesek rá. Misztikus jelenség, különleges, csodatevő karizma kell hozzá, ami egy egyszerű, templomba járó hívőnek biztos nem adatik meg, tehát nem is érdemes ezzel túl sokat foglalkozni.*

49 Minden bizonnyal Weissmahr Béla szerint Ernst Tröltsch ilyen értelemben is a történet-kritikai módszer szélsőséges képviselője. Lásd: WEISSMAHR BÉLA: *Filozófiai és fundamentális-teológiai megfontolások*. 174. Ehhez a kérdéshez továbbá: „Több mai egzegéta, aki elfogadja a gyógyítások történetiségét, a legendák körébe utalja a halottfeltámasztásokat és a természeti csodákat. Azonban erre a különböztetésre tárgyi érvet nem tud felhozni. Különben ha Jézus feltámasztásának (és a Feltámasztott megjelenéseinek) valóságát elfogadjuk, Jézus halottfeltámasztásai éppen ezt a csodát készítik elő. [...] Minthogy semmi történetkritikai alapja sincs annak, hogy a természeti csodák valóságát megkérdőjelezzük, azt gyanítjuk, hogy egyes egzegéták többé-kevésbé tudatos filozófiai előítéletek miatt utalják őket a legendák körébe.” KERESZTY RÓKUS: *Jézus Krisztus*. Szent István Társulat, Budapest, 1995, 86. Valamint: „A csodák annak a jelei és részbeni megvalósulásai voltak, ami majd Isten országában jön el a maga teljességében. Azok a kommentátorok,

történetiségének kétségbevonására használják fel ezt az interpretációs lehetőséget. Erre az ellenvetésre tehát dolgozatom harmadik alapvető megállapítása a válasz – *Jézus már most néhány halottnak visszaadja az életet*, (vö. Mk 5,21–43; Lk 7,11–17; Jn 11) *így jövendölvén a föltámadását* –, amely a Tanítóhivatal jelenleg érvényes szentírás-értelmezése a halottfeltámasztás-elbeszélések kapcsán (vö. KEK 994). Ez az interpretáció a halottfeltámasztási parancsra nézve is iránymutató szerepet tölt be – nyilván azok számára, akik sajátjuknak tekintik a Tanítóhivatal megnyilatkozását halottfeltámasztás-elbeszélések terén.

Tehát a halottfeltámasztási parancs *valóban* a halottak feltámasztására irányul. Jézus nemcsak földi működése idején, nemcsak 2000 évvel ezelőtt az apostolok „keze által” (vö. ApCsel 14,3), hanem *már most* (az Egyház mindenkori jelenében) néhány halottnak visszaadja az életet, így jövendölvén a föltámadását és a mi föltámadásunkat az utolsó napon. Természetesen Jézus föltámadása és a mi föltámadásunk más létrendben történik, mint a halottfeltámasztás csodája (vö. KEK 994), azonban a két létrend között belső összefüggés van. Ezt a belső egységet a prófécia titka tárja fel, hiszen a halottfeltámasztás csodája a jánosi teológia koncepciója szerint is az utolsó jel, amely már elővételezi az egyetlen és legteljesebb jelet: Jézus Krisztus halálból való feltámadását.⁵⁰ A halottfeltámasztás csodája tehát Jézusról szóló prófécia, mert ő a feltámadás és az élet (Jn 11,25).

Weissmahr csodafogalmához visszatérve: a konkrét élethelyzet (halálhír vétele, halott látványa, stb.) az abszolútra utaló dialogikus jelentéssel rendelkezik. A halottfeltámasztásra indító szót nem várhatjuk az élet eseményszerűségétől jelentősen eltérő, „különleges isteni jelként” – azt nem is értenénk meg –, hanem az élethelyzet összefüggésében *nekünk/nekem* kell meghallanunk/meghallanom azt. Ez a meghallás a teremtmény aktivitásán, vagyis az ember felkészültségén áll vagy bukik. Az a kérdés tehát, hogy a teremtmény hogyan növelje aktivitását azzal a céllal, hogy Isten intenzívebben cselekedhessen a világban, vagyis jelenlegi szubjektív hitükhöz

akik mindezt elfogadják, mégis gyakran pszichológiai ráhatásként próbálják értelmezni az ördögüzéseket és a gyógyításokat, míg az ezeknél kezelhetetlenebb természeti csodákat elutasítják. Az effajta megítélés nem történeti exegézisen alapul, hanem filozófiai feltevésen arról, mit tehet, és mit nem tehet Isten ebben a világban – s ez afféle előfeltevés, amelyet ritkán indokolnak meg szigorú logikával. Ehelyett hivatkoznak a 'modern emberre', aki gyanúsán hasonlít a XVIII. sz-i felvilágosodás emberére.” JOHN P. MEIER: Jézus. In Thorday Attila (szerk.): *Jeromos Bibliakommentár*. III. köt. *Biblikus tanulmányok*. Szent Jeromos Katolikus Bibliatársulat, Budapest, 2003, 453–471, 460.

50 Vö. Az elbeszélés „... nemcsak Lázárról szól, aki életre fog kelni, hanem felidéz a győzedelmesen feltámadó Úr alakját és mindazokét is, akik vele együtt feltámadnak, mert hisznek benne (vö. 11,25). A 4. vers tehát Lázár feltámasztását összekapcsolja az üdvözítő szenvedéssel és Jézus feltámadásával.” BENEDIKT SCHWANK: *János*. Agapé, Szeged, 2001, 361.

képezt *hogyan tegyük felkészültebbé magunkat a halottfeltámasztásra indító jézusi szó eseményszerű megjelenésére.*⁵¹

Ezt a felkészülést négy szakaszra tagolom: 1. Világképünk feltörése 2. A képzelet kitágítása Isten ígéreteinek elfogadásával 3. A karizma felszítása 4. Várakozás a Szentlélek indítására. – A halottfeltámasztás tulajdonképpen megvalósulása ezen a felkészülésen múlik, a felkészülés már elővételezi a reális jövőt. Ez a felkészülés nem más, mint tudatos bekapcsolódás Jézusnak a halottfeltámasztást is tartalmazó küldetésébe (vö. Lk 7,22), amely „eleve arra irányult, hogy olyan munkatársakat keressen maga mellé, akik missziójában felelősen közreműködnek.”⁵² A halottfeltámasztásra irányuló konkrét és tudatos felkészülést meg kell, hogy előzze a halottfeltámasztáshoz szükséges hit lényegének teológiai reflexiója. Ezek után, ha a felkészülés egyes mozzanatait végigjárjuk, mintegy bensőleg átéljük, már csak egy dolog maradt hátra: a cselekvés itt és most.

3.1. A halottfeltámasztáshoz szükséges hit lényege

Kérdésfeltevéseim megközelítésében előrebocsátottam, hogy teológiai reflexióm tárgyát képezi a halottfeltámasztáshoz elvileg szükséges hit formája is. A halottfeltámasztás, mint a csodatevés sajátos megnyilvánulása minden kétséget kizáróan hitből fakadó cselekedet. De milyen hitről van itt szó? Erre a kérdésre keresem a választ elsősorban korunk egyik nagyszerű teológusa, valamint a biblikus teológia segítségével.

3.1.1. Cselekvőerő

„A hit Istentől adományozott cselekvőerő”⁵³ – vallja Hans Urs von Balthasar (1988†). Tőle kölcsönzöm dolgozatom egyik legfontosabb elemét: a hitfogalmat. „Akkor járunk el sikerrel, ha lépésről lépésre követjük az evangéliumot, vagyis pontosan abból indulunk ki, amiből az evangélium kiindul, és mozgását követve oda érkezünk el, ahová az evangélium eljut”⁵⁴ – ezzel az előfeltétellel kezdi Hans Urs von Balthasar a hit és dogma viszonyának tárgyalását. Az „evangélium mozgása” alapján hét szakaszra tagolva mutatja be a keresztény hitet.

1. *Jézus Isten evangéliumát hirdette.* Jézus igehirdetése a Tóra lényegét fejtí ki: a jogot,

51 Vö. Péld 16,1: „Az ember dolga a szív előkészítése, de az Úrtól érkezik a nyelv helyes válasza.”

52 KARL KERTELGE: A hit és csoda Márk evangéliumában. In Benyik György (szerk): *Csoda-elbeszélések*, 48.

53 HANS URS VON BALTHASAR: *A dicsőség felfénylése. Teológiai esztétika*, 1. köt. *Az alak szemlélése*. Sik Sándor, Budapest, 2004, 545.

54 Uo. 542.

a könyörületet és a hűséget. A hegyi beszéd egy új törvényt magyarázat, amely a prófétai szó erejével hívja meg az embert a megtérésre és a szívből – Istennek való maradéktalan önátadásból – fakadó tettekre. „A *pisztisz theou* (Mk 11,22) éppen ezt jelenti: azt, hogy az ember merészen és bizalommal abszolút elsőbbséget biztosít az isteni cselekvésnek és irányításnak, [...] az, amit Jézus követel, nem olyasmi, amit az ember nem érthetne meg.”⁵⁵

Tehát ha Jézus csodatevést is parancsolt a misszióba induló apostolainak, az egyházi igehirdetés által pedig a mai apostoloknak is, akkor egészen biztosan képesnek kell lennie az embernek arra, hogy megértse a halottfeltámasztási parancsot.

2. *Jézus feladata, hogy bevezesse az embert a hitbe.* Ez a szakasz különösen lényeges csodafogalmam több tézisének megalapozásához. A csodatevésben a *hitben formált emberi akarathoz* döntő szerepe van: *az tesz csodát, aki csak akar, akkor, amikor csak akar, és úgy, ahogy csak akar.* Milyen is az a hit, amelynek meg kell formálnia a csodatevéshez szükséges akaratot? Balthasar úgy látja, hogy Jézus

különös kapcsolatot – már-már azonosságot feltételez a valódi, teljes hit és Isten mindenhatósága között. Abban, aki hézagatlan bizalmat tud kialakítani Istennel szemben, aki teljes hatalmat enged neki magában, aki engedi, hogy önnön ’semmisségében’ Isten legyen ’minden’, abban megfordulnak az erőviszonyok: hatalmat szerez Isten felett. Isten cselekedhet benne (mert nem állja útját), és ezért ő is cselekedhet Istenben.⁵⁶

Hatalmat szerezni Isten felett – önmagában ez a kifejezés mérhetetlen kevélységet fejezhet ki. Ugyanakkor a helyes összefüggésben éppen ez az állítás tárja fel az ember eredendő és legigazabb célját.

Csodafelfogásom másik alapvető kijelentéséhez is – *csodák akkor történnek, ha az emberek nem félnek saját akarataikban fölfedezni Isten akaratait* – kitűnő értelmezési kerettel járul hozzá az „evangéliumi mozgás” ezen szakasza:

...a hitben Isten és az ember akarata paradox módon azonos (Mt 21,22; Mk 11,23sk.: ’Azért mondom nektek: Higgyétek, hogy mindazt, amit imádkozva kértek, elnyeritek és meglesz nektek’). Az, hogy hite révén az ember minden lehet, nem azt jelenti, hogy a misztika útján

55 Uo. 543.

56 Uo. 543. Hasonlóan, de nem ilyen élesen fogalmaz Joachim Gnilka: „Az igazi hit a hatásait tekintve nagy, de csak akkor lép elő, amikor az egyén a hitben megnyílik Istennek, és ezzel átadja magát neki. Akkor Isten az ember által cselekedhet. [...] Az emberek hitetlensége tehetetlenségre kárhoztatja Istent. [...] Az ember hite Isten hatalmi eszközévé válik, amennyiben általa Isten cselekvése realizálódhat.” JOACHIM GNILKA: Jézus mint a csodás gyógyító – A történelem tanúságtétele. In Benyik György (szerk.): *Csoda-elbeszélések*. 28. Szécsi József szerint Martin Buber is: „... a csoda és a természet ugyanazon dolgoknak két különböző aspektusa. Buber számára az ember hozzáállása lényeges eleme a csodának: ’a csodatétel a mi képességünk az örök kinyilatkoztatás felfogására’.” SZÉCSI JÓZSEF: „Nem minden órában történik csoda...” *Megillá 7b*, A csoda a zsidó irodalomban. In in Benyik György (szerk.): *Csoda-elbeszélések*. 151.

kilobban a léte, hanem pozitív követelmény: isteni cselekvését Isten csak így tudja végbevinni az emberben. Itt tűnik ki, milyen szerepe van a hitnek Jézus csodáiban. A hit nem egyszerűen feltétele a csodáknak (Mk 6,5), hanem egyenesen magának a csodának a mértéke. Jézus rendre meghagyja: legyen neked hited szerint (Mt 8,13; 9,29; 9,22; Mk 2,5; 5,34; 10,52; Lk 5,20; 7,50; 8,48; 17; 19; 18,42; vö. Lk 8,50; ApCsel 14,9). ... itt Jézus igehirdetésének egyik alapvető elemével van dolgunk. (...) az evangélium ugyan nem lényegbeli, de egyértelműen akarati azonosságról beszél, arról, hogy az önátadó szeretet szövődik össze Isten szeretetből fakadó üdvözítő akaratával.⁵⁷

3. *Jézus megjeleníti hitét tanítványainak, így azok megértik, hogy az valóban lehetséges és elsajátítható.* Ebben a szakaszban Balthasar bámulatós egyszerűséggel elemzi azokat az epizódokat (Lk 8,25; Mt 14,29), amikor Jézus saját erejének megmutatásával akarja a tanítványait kimozdítani kétségeikből, kishitűségükből. A megszállott fiú apját (Mk 9,22) is törekszik bevonni cselekvőerejébe:

Amit Jézus megkövetel, azt lehetővé is teszi; segítséget nyújt a 'félelbernek', hogy elszánja magát, és az egész felé rugaszkodjon: 'Hiszek, Uram, segíts hitetlenségemen.' Nem a saját cselekvőerejével pótolja ki az emberi tehetetlenséget – egyáltalán nem! –, cselekvőerejével önálló cselekvésre képesíti a tehetetlen embert. Ez pedig azt is megvilágítja, hogy a hit Isten keyelme: Istentől adományozott cselekvőerő (Mt 16,17; 11,25). ... ő nem csupán követel, hanem cselekedni is tud, és nemcsak cselekszik, de meg is mutatja, hogyan lehetséges a cselekvés, sőt cselekvőerővel ruház fel. Ezért pedig ő vezet el Istenhez.⁵⁸

A hit belső dinamikájának most felvázolt képe magyarázza meg azt is, hogy az apostolok csodatettei és a későbbi korok halottfeltámasztás-elbeszélései miért hasonlítanak Jézus tetteire.⁵⁹ Jézus mutatta meg azt, hogy lehetséges és konkrétan hogyan lehetséges például a halottfeltámasztás is, ezzel pedig máris cselekvőerővel ruházta fel mindazokat, akik őbenne hisznek. Jézus csodáinak formája tehát lényegileg meghatározza mindazok csodáit, akik az Ő nevében tesznek csodát bárhol és bármikor. Egyébként fel lehet tenni azt a kérdést is: A hívők csodatettei mihez hasonlítsanak, ha nem Jézus csodatetteihez?

4. *Jézus, aki mindent meg tud tenni, értem él, szeret engem és megtanít a szeretetre.* A jánosi teológia alapján fejti ki ezt a szakaszt.

...Isten Fiának élete és halála, életének feláldozása a világ életéért [...] János szemében maga

57 HANS URS VON BALTHASAR: i. m. 543–544.

58 Uo. 544–545.

59 Nyilván a történet-kritikai módszer képviselőinek is igaza van a műfajok hagyományteremtő erejével kapcsolatban, de ez az irodalomelméleti megfontolás és az itt kifejtett balthasari hitfogalom más szinten közelít az evangéliumhoz.

az isteni szeretet, amely megtanítja nekünk, hogyan válaszolhatunk rá feltétel nélküli és szeretet hordozta önátadással, s ekképpen hitet fakaszt bennünk. De ez már ott rejtett a szinoptikusoknál is, Jézusnak a vakokhoz intézett kérdésében: »Hiszitek, hogy meg tudom ezt tenni?« Azok ezt válaszolták neki: »Igen, Uram« (Mt 9,28).⁶⁰

A jézusi halottfeltámasztások rendkívül erősen hordozzák a szeretet motívumát (vö. Lk 7,13; Jn 11,5.33–36). Azonban nem lehet eléggé megvilágítani azt a tényt, hogy a keresztény hit szerint értett csodatevés legfőbb oka és célja a szeretet.⁶¹ A csodatevéshez szükséges akarat kiformalódását a hit teszi lehetővé, de ennek a hitnek a forrása egyedül az isteni szeretetre válaszoló önátadás, a feltétel nélküli szeretet.

5. *Amit a magam erejéből nem tudok megtenni, arra Krisztusban képes vagyok.* A páli teológia fontos felismerését is beleilleszti Balthasar a hit „evangéliumi mozgásának” képébe. A *simul iustus et peccator* tanát a hittel kapcsolatban így fogalmazza meg szerzőnk: „...mivel egymagam nem vagyok képes (csak a bűnre), Jézus tesz meg mindent helyettem, s ezért benne elnyerem a megigazolást.”⁶² Majd ezzel állítja szembe az eredeti páli szándékot: „Amit saját erőmből és egymagam nem tudok megtenni, arra Krisztus révén és Krisztusban képes vagyok.”⁶³

Ez a megkülönböztetés jelentősen segíti a csodatevéshez szükséges szubjektív hozzáállásunk megformálását, hiszen a gyakorlatban – ahol egyáltalán számolnak a csodák lehetőségével – láthatóan él egy ilyen viszonyulás a csodatevéshez: *Én túl bűnös vagyok ahhoz, hogy csodát tudjak tenni, majd Jézus vagy a szentek csodát tesznek helyettem is.* Ezzel szemben a páli intenció mintájára ki lehet jelenteni: *A saját erőmből és egymagam nem tudok csodát tenni, de Krisztus révén és Krisztusban képes vagyok a csodatevésre is.*

6. *Az apostolok és utódaik a hit egész struktúráját jó hírként hirdetik.* Ebben a szakaszban az Egyház Krisztus és a hívő közt elfoglalt helyzetét értékeli Balthasar. Azt írja szerzőnk, hogy az apostolok és utódaik „Isten megbízásából és teljhatalommal nem

60 HANS URS VON BALTHASAR: i. m. 546.

61 Ezt megerősíti a Paolai Szent Ferenc (1416–1507) életéből vett halottfeltámasztás-elbeszélés csodatevő „formulája” is: „Amikor pedig egy Domenico Sapio nevű munkást csapott agyon egy kidöntött fenyőfa, Ferenc a holttest mellett térdelve imádkozott, kezét az ég felé emelte, majd felállt és így kiáltott fel: 'A Szeretet nevében kérek, Domenico, kelj fel!' (Ferenc állandóan a *Szeretetet*, a *Caritast* hirdette, a természetfeletti szeretet erényét és Isten egyik nevét.) Domenico a Szeretet nevében felkelt, leverte magáról a port, és miután Ferencnek köszönetet mondott, tovább folytatta munkáját.” ALBERT J. HEBERT: *Lázár; kelj fel!* Ecclesia, Budapest, 1995, 110. – Nem lehet eléggé hangsúlyozni azt a tényt: a Biblia kora óta nemcsak úgy általában történnek néha csodák, hanem konkrétan halottfeltámasztásokat is nyilvántart az Egyház egészen a 20. századig. Erről tanúskodik Hebert nagyszerű gyűjteménye, mely a szerző szerint az Egyház által hivatalosan elfogadott halottfeltámasztásokat mutatja be.

62 HANS URS VON BALTHASAR: i. m. 546.

63 Uo. 546.

saját szavaikat hirdetik, hanem Isten igéjét. [...] Igehirdetésével az egyház arra hívja az embereket, hogy csatlakozzanak hitéhez: kezdetben *általa*, majd *benne* és *vele* (és ennyiben *vele azonosként*) tanúsítsanak hitet.⁶⁴

Hogyan értelmezhető ez a részlet a csodatevés misztériumára nézve? Amikor az első keresztény igehirdetők és a szentírók hitük által az Egyházhhoz intézett jézusi szóként ismerték fel a halottfeltámasztás parancsát, akkor ez a parancs nem a saját szavuk volt, hanem Isten igéje, melynek teljesítéshez Isten megbízásából teljhatalmat kaptak.⁶⁵ Ezt a parancsot az Egyháznak a világ végéig jó hírként kell hirdetnie az emberek számára, meg kell hívnia őket arra, hogy tanúskodjanak erről a jézusi parancsról, mint Isten igéjéről.

A Balthasartól idézett 6. szakasz még egy rendkívül fontos megállapításhoz vezetheti el a halottfeltámasztás-teológia kidolgozóját. Amennyiben a mindenkori Egyház a kinyilatkoztatásra támaszkodva a halottfeltámasztási parancsot Isten megbízásából fakadó egyházi tanúságtétel részének ismeri el, annyiban hatályon kívül helyezi a történet-kritikai módszer szélsőséges képviselőjének lehetséges ellenvetését, miszerint a Mt 10,8-ban olvasható missziós parancs „csak” az ősegyház visszavetítése Jézus igehirdetésébe.

7. *A kérügma önmagában eleve dogma.* Szerzőnk szerint a dogmatikai tételek a hit egyetlen alapformájára vezethetők vissza: Jézus Krisztus az Atya egyetlen Fia. Egyetlen dogma létezik, mégpedig az evangélium alapvető alakja. A kérügma és a dogma egyetlen valóság, és mint kinyilatkoztatás nem maga az Írás. Az Írás tanúskodik a kinyilatkoztatásról, mely tanúságot csak az „egyház pneumatikus tekintete” képes kiolvasni. Végül Balthasar a hit lényegét az Írás alapján a „kitartásban, a türelemben, az állhatatosságban, az Istenre irányuló és a végsőkéig kitartó egzisztenciában jelöli meg.”⁶⁶

Tehát a hit és dogma viszonyában világosan bemutatta Balthasar azt, hogy a hit Istentől adományozott cselekvőerő. Teológiája alapján néhány következtetésre is lehetőség nyílt a halottfeltámasztási parancssal kapcsolatban, így a csodatevés misztériumához is közelebb kerülhettünk.

3.1.2. *Karizma, személyes meghívás és választási szabadság*

Balthasar az „evangélium mozgásának” általános összefüggésében helyezte el a hitet,

64 Uo. 547.

65 Vö. 1Tessz 2,13 Szüntelenül hálát adunk Istennek, hogy ti, akik Isten igéjének hirdetését tőlünk hallottátok, azt nem úgy fogadtátok, mint emberek szavát, hanem mint ami az valójában: mint Isten igéjét, amely bennetek is munkálkodik, akik hisztek.

66 HANS ÜRS VON BALTHASAR: i. m. 549.

mint cselekvőerőt. Ezt a hitfogalmat azonban tovább kell bontani ahhoz, hogy még pontosabb választ kapjunk arra a kérdésre: *Milyen hit szükséges a halottfeltámasztáshoz?* Jeruzsálemi Szent Cirill egyik hitmagyarázata így hangzik:

A hitre egyetlen szavunk van, de a jelentése kétféle. A hit első fajtája a hitigazságokkal kapcsolatos: azaz a lélek igenlően elfogad és magáévá tesz valamit, és ez a léleknek üdvösségére szolgál az Úr szavai szerint: *Aki hallja szavamat, és hisz annak, aki küldött, az örökké él; nem esik ítélet alá* (Jn 5, 24). [kiemelések az eredetiben] Ezek is az Úr szavai: *Aki hisz a Fiúban, az nem esik ítélet alá, hanem már át is ment a halálból az életre* (vö. Jn 5, 24). [...] A hit másik fajtája az, amit Krisztustól kegyelmi támogatásként kapunk ajándékba. *Az egyik ugyanis a bölcsesség adományát kapja a Lélektől, a másik a tudás adományát ugyanattól a Lélektől, a harmadik a hitet kapja ugyanabban a Lélekben, vagy pedig a gyógyítás adományát* (1 Kor 12, 8). [...] Ez a Szentlélek által kegyelmi ajándékként nyert hit tehát nemcsak abban áll, hogy hitigazsággal kapcsolatos, hanem abban is, hogy emberfeletti erőt is ad. Akiben megvan ez a hit, és azt mondja ennek a hegynek: *Menj innét oda; akkor az odamegy* (Mt 17, 20). Amikor valaki a hite sugallatára ezt kimondja, és valóban hiszi is, hogy ez megtörténik, és nem kételkedik szívében, akkor megkapja ezt az ajándékot. [...] Erről a hitről mondja a Szentírás: *Ha csak akkora hitetek lesz is, mint a mustármag* (Mt 17, 20). Mert amiként a mustármag méretére nézve bizony kicsi, de roppant erő van benne, és kicsiny az a hely is, ahová elültetik, mégis nagy ágakat növeszt, és amikor megnő, védelmet tud nyújtani a madaraknak, hasonlóképpen a hit is pillanatok alatt nagy dolgokat visz végbe a lélekben. [...] Legyen meg tehát benned az a hit, amellyel te szabadon elfogadod azt, ami Istenre vonatkozik, hogy azután őtőle viszont megkapjad azt a hitet is, amely minden emberi erőnél hatalmasabb.⁶⁷

Kürillosz ezek szerint a hitet kétféle értelemben is használja, az egyik fajta hit „üdvösségre szolgál”, a másik fajta hit „minden emberi erőnél hatalmasabb.” Szerzőnk e második hitfogalommal kapcsolatban Szent Páltól idézi a Lélek adományairól szóló részt (vö. Róm 12,6–8; 1Kor 12,4–11.28–30; Ef 4,11), majd megfogalmazza: az „emberfeletti erőt adó” hitet Krisztustól a Szentlélek által kegyelmi ajándékként nyerhetjük el.⁶⁸ Ezek alapján a Szentléleknek melyik ajándéka hozható összefüggésbe a csodatevéssel, így a

67 JERUZSÁLEMI SZENT KÜRILLOSZ, Hitmagyarázataiból. In *Az imaórák liturgiája*, IV., XXXI. szerda

68 Vö. „...Pál apostol csodatevő hatalma mennyire be van ágyazva Isten átfogó hatalmába, amely a csodatevő emberek közreműködésével nyilvánul meg.” STEFAN SCHREIBER: Pál csodatevőinek jelentősége az Apostolok Cselekedeteiben. In Benyik György (szerk.): *Csoda-elbeszélések*. 126.

halottfeltámasztással is? Minden bizonnyal a *hit* és a *csodatevő hatalom* (1Kor 12,9–10)⁶⁹ – a kettő egysége a *csodatevő hit*.⁷⁰

A Lélek ajándékaival kapcsolatban a kortárs egzegéták általában csak homályos megjegyzéseket tesznek: „az adományok listája nem kimerítő jellegű, és nem lehet pontos meghatározásokat adni. A karizmatikus csoportok által vélelmezett értelmezések jórésze tetszőleges.”⁷¹ A neoskolasztikus Schütz Antal (1953†) is megeleghet egy kategorizálással – a karizma teremtett, belső, ingyenes és rendkívüli/nem hivatalhoz kötött kegyelem – és azzal a megállapítással:

Jellegükre világot vethet a szentírási és vallástörténeti párhuzamoknak gondos egybevetése. De a legtöbbször pontos mivoltára nézve már Aranyszájú sz. János is tájékozatlan volt, ama közvetlen tapasztalat híján, mely az őskeresztényeknek még oly bőven állt rendelkezésükre (vö. Thom III 111,4). Bizonyos, hogy az Egyház zsöngé fája nem indulhatott volna erősödésnek e csoda jellegű rendkívüli öntözés nélkül.⁷²

Tehát az egzegétákhoz hasonlóan a szisztematikus teológia mértékadó képviselői is tartózkodnak attól, hogy bármelyik karizmatikus adományt mélységében bemutassák.

Ezen a ponton még kissé elidőzve mindenképp hasznos lesz Karl Rahner általános karizmafogalmát gondolatvezetésében elhelyezni:

Karizma (görög, jelentése: kegyelmi adomány). A karizma jelenti [...] a) az Újszövetségben

69 πίστις (pisztsiz) és ενεργήματα δυνάμεων (energémátá dünámeón) – Ez utóbbi szavakat Csia Lajos így fordítja: *hatalomnyilvánulások munkálata*; az *Údtörténeti Figyelő* szerint: hatóerők működése. Vö. „Az arra való utalás, hogy Jézus gyógyításait a δυνάμις κυρίου (dünámisz küriú – Lk 5,17) tette lehetővé, látszólag azt akarja jelenteni, hogy Jézus ellenfelei is észlelték ezt az 'Erőt'.” ANDREAS LINDEMANN: Jézus és az apostolok mint csodatevők. In Benyik György (szerk.): *Csoda-elbeszélések*. 73.

70 A csodatevő hittel foglalkoznak az alábbi könyvek, melyek a karizmatikus mozgalom felfogását tükrözik és jelenleg nem tartoznak a szisztematikus teológia mértékadó képviselői közé: KENNETH HAGIN: *The Word of Faith*. Kenneth Hagin Evangelistic Association, Tulsa, 1972. JOSIP LONCAR: *Charism of Faith*. Zivo Kamenje, Medugorje, 2007.

71 JEROME MURPHY-O'CONNOR: Első levél a korintusiaknak, in Thorday Attila (szerk.): *Jeromos Bibliakommentár*. 2. köt. *Az Újszövetség könyveinek magyarázata*. 339–363, 357. Hasonlóan fogalmaz: „A 12,8-10-ben Pál azzal folytatja, hogy jó néhány példát hoz fel a különféle ajándékokra, mielőtt a 12,11-ben elismétli, hogy minden ajándék ugyanazon Lélek megnyilvánulása. A felsorolás nem kimerítő. Hasonló, de nem azonos felsorolást másutt is fellelhetünk (12,28-30; Róm 12,6–8; Ef 4,11). Van, akiből nagy szónok lehet, a másiktól meg nagy tudós vagy tanító. Világos, hogy Pál nem úgy érti, hogy a hit csak ezek közül valamelyikhez szükséges. Mindenki, aki megigazul, a közös hitből részesül. Némelyikükben ez a hit a láthatatlan dolgok látható bizonyítéka (vö.: Zsid 11,1). Másoknál túlnyomórészt az a jel számít, hogy fizikai és lelki betegségeket tudnak gyógyítani. Néhányukban még a természetfeletti cselekedetek képessége is megvan. A felsorolás nem törekszik arra, hogy kommentálja ezen ajándékok megfelelő értékelését.” MARY ANN GETTY: *A Korintusiakhoz írt első és második levél*. Szegedi Bibliakommentár Újszövetség 7., Korda-Bencés, Kecskemét – Pannonhalma, 1994, 62.

72 SCHÜTZ ANTAL: *Dogmatika*. 2. köt. Szent István Társulat, Budapest, 1937, 98–99.

az üdvösséget általában, amellyel Isten nem tartozott az embernek; [...] b) többes számban pedig mind az Újszövetségben, mind a mai teológiai nyelvben Isten Lelkének az egyes hívőre gyakorolt hatásait, amelyeket az ember sohasem képes kikényszeríteni, amelyeket az Egyház hivatalos szervei nem láthatnak előre, amelyeket nem szerezhettek meg egyszerűen a szentségek vételével, és amelyekre mégis mindig és mindenütt számítani lehet, mivel éppúgy hozzátartoznak az Egyház szükségszerű és maradandó lényegéhez, mint a hivatal és a szentségek. [...] A karizma (az erényekkel ellentétben) arra irányul, hogy láthatóvá és hihetővé tegye az Egyházat mint 'Isten szent népét', és ezzel kiegészíti az egyházi hivatalt annak voltaképpeni feladatában. A karizma megjelenési módja (az apostoli korban elsősorban: bölcsesség, tudás, csodatevő hatalom, a szellemek megkülönböztetésének képessége, kormányzóképeség, a nyelvek adománya, vö. mindenekelőtt 1Kor 12–14) a karizma üdvtörténeti-ekklézológiai lényegéből következőleg előre nem látható; ezért a karizmat mindig újból fel kell fedezni és újból el kell fogadni (DS 3807 és köv.); és itt a karizma valamely megjelenési formájának újszerűsége semmiképpen sem szolgálhat érvként a karizma egyházi volta és a Lélektől való eredete ellen (lásd a középkori szegénységi mozgalmat), hanem e megjelenési forma újszerűségét éppen újszerűségében kell – természetesen gondos vizsgálat után – a Lélek új ösztönzéseként elismerni, minthogy a Lélek így akarja az Egyházat az Egyház mindig új jelenével szembeállítani és azzal bensőségesebben (vagyis differenciáltabban) összekapcsolni.⁷³

Tehát a halottfeltámasztáshoz szükséges csodatevő hit karizmáját sem kaphatjuk meg pusztán a szentségek vételével, nem tartozik közvetlenül az egyházi hivatalhoz,⁷⁴ bár a megítélés tekintetében alá van neki rendelve. Senki sem képes kikényszeríteni a halottfeltámasztást, ugyanakkor mindig és mindenütt számítani lehet rá. Bárki megkaphatja a csodatevő hit karizmáját, amennyiben a Lélek megajándékozza vele és ő maga is akarja.⁷⁵ Az Egyház közösségének (illetve legalább egy tagjának) ezek szerint kötelessége az, hogy nyitottan és készségesen törekedjen a halottfeltámasztási parancs karizmatikus teljesítésére, mindig újból és újból hálásan felfedezve annak jelentőségét és explicit megvalósulási módját.⁷⁶

73 KARL RAHNER: i. m. 369–370.

74 Vö. „...a csodatevő és gyógyító képesség önálló karizma, és nem kimondottan az apostolhoz kötött, így nem áll fönn köztük okozati összefüggés.” – biblikus kommentárokra hivatkozva jegyzi meg STEFAN SCHREIBER. i. m. 135.

75 Vö. „A karizmák a Szentlélek eseményszerű és a szituációtól függő cselekvései és mindig az Istennek való aktuális odaadásban kaphatók meg és használhatóak (vö. Róm 12,1; Mt 7,22).” HERIBERT MÜHLEN: karizma, karizmatikus, in Christian Schütz (szerk.): *A keresztény szellemiség lexikona*. Szent István Társulat, Budapest, 188–189, 188.

76 Vö. „Isten maga építi egyházát, s ehhez Jézus Krisztus által lefektette az alapokat. De az 1Kor 12,4-7 szerint továbbra is benne működnek a kegyelmi adományok (kharizmata), a szolgálatok (diakoniai) és az erőnyilvánulások (energemata). Isten azonban a kegyelmi hatást minden hívőre kiterjeszti, nemcsak a karizmatikus mozgalom tagjaira. Tehát óvakodni kell attól, hogy a karizmákat csak kiváltságos egyéneknek

Rendkívül fontos figyelmet fordítani arra a kérdésre, hogy általában a karizmák, illetve itt konkrétan a csodatevő hit karizmája kinek, milyen módon lehet aktuálisan jelen az életében. *Ki kaphatja meg? Hogyan érkezik a személyes meghívás? Kinek kellene közvetlenül törekedni rá? Ki és hogyan választhatja magának azt az életutat, hogy a csodatevő hit karizmája része legyen keresztény életének?* Ezek a kérdések nyilvánvalóan abból a tényből fakadnak, hogy nem mindenki apostol az Egyházban, nem mindenki próféta, nem mindenki tanító, nem mindenki csodatevő, nincs meg mindenkinek a gyógyítás adománya, nem szól mindenki nyelveken és nem is értelmezi azt mindenki (vö. 1Kor 12,29–30). Sőt, Jakab arra is inti a híveket, hogy ne akarjanak túl sokan tanítók lenni a súlyosabb felelősség, a számadás terhe miatt (vö. Jak 3,1). Ennek mintájára tehát joggal kimondhatjuk: *ne akarjon mindenki csodatevő lenni*. Azonban azt is észre kell venni, hogy Szent Pál azt akarja, hogy mindenki törekedjen a karizmákra (vö. 1Kor 12,31; 14,1.12.39–40), azt is akarja konkrétan, hogy mindenki szóljon nyelveken, azt pedig még inkább akarja, hogy mindenki prófétáljon (vö. 1Kor 14,5). Az Egyház minden karizmát hordoz a maga teljességében, az egyes tagok azonban „csak” a szolgálatukhoz szükséges erővel (dünamisz) rendelkeznek.⁷⁷

Tehát – látszólag – két ellentétes szándék munkálkodik az Egyházban: 1. A Lélek akarata, amely mindenkit elhalmoz Isten feltétlen szeretetével és az abból fakadó bőséges testi-lelki adományokkal (vö. 1Kor 1,4–5; 2Kor 9,8–11; Ef 3,16–21; Gal 5,22–23; Jak 4,5) 2. Az egyházi hivatalban élő józanság lelkülete, amely szerint nem kell mindenkinek tanítani, prófétálni, csodát tenni, vagy éppen halottakat feltámasztani (vö. 1Kor 12,4–11.29–30; Jak 3,1). – Ez a két szándék nem dialektikus, hanem organikus egységben van.⁷⁸ Ebben az egységben mutatkozik meg az egyéni, választási szabadság és a személyes meghívás titka. Jakab intésére visszatérve (Jak 3,1) tehát általános alapelvként felismerhető a keresztény közösség egyik „épülési törvénye”, formálódásának dinamikája: *nem kell mindenkinek tanítónak, prófétának, gyógyítónak, csodatevőnek lenni, de konkrétan bárki akarhat tanító, próféta, gyógyító, csodatevő lenni*.

tulajdonítsuk, hiszen Pál egyszerűen arra utal, hogy a Lélek az adományokat a közösség javára adja. Végeredményben tehát minden hívő karizmatikus, amikor a kegyelmet birtokolja, s mindnyájan arra vannak hivatva, hogy együtt munkálkodjanak az egyház hitének és szeretetének növekedésén.” GÁL FERENC: *A Szentlélek kiáradása*. Szent István Társulat, Budapest, 1986, 129.

77 „... a lelki ajándékokban a Lélek tervszerűen adta mindenkinek az ajándékokat úgy, hogy minden ajándék jelen legyen a gyülekezet életében, amire annak szüksége van. Senki ne birtokoljon túl sok ajándékot a többiek rovására, de senki se legyen, akinek egy ajándék sem jutott volna.” BOLYKI JÁNOS: *A Korinthusiakhoz írt első levél magyarázata*. In *A Szentírás magyarázata. Jubileumi Kommentár* 3. köt. Kálvin, Budapest, 1998, 257–276, 271.

78 Vö. „Az Egyház felépítése nem dialektikus, hanem organikus” – állapítja meg Joseph Ratzinger a karizma és a hivatal kapcsolatáról, idézi: TOMKA FERENC: *Lelkipásztori teológia és az új evangelizáció*. Szent István Társulat, Budapest, 2006, 144.

Nem kell mindenkinek halottakat feltámasztani, de konkrétan bárki akarhat halottakat feltámasztani Jézus parancsa szerint. Ez az egyéni akarat természetesen nem hordoz abszolút bizonyosságot arra nézve, hogy konkrét módon be fog teljesedni, azonban ahhoz éppen elég, hogy a személyes meghívás fogadó közegévé válva, reális lehetőség nyíljon a jelek és csodák megnyilvánulására.

A halottfeltámasztás misztériumának felfedezése során elérkeztünk legfőbb kérdésem konkrét megválaszolásához: *Hogyan támasszunk fel halottakat?* Mivel sem elméleti, sem gyakorlati útmutatásokat nem találtam az ide kapcsolható szakirodalomban, illetve még híjával vagyok a saját tapasztalatoknak, ezért dolgozatom alapvető módszeréhez híven más teológiai témák kidolgozásának mintájára fogom körvonalazni személyes válaszomat.

3.2. Világképünk feltörése

Korunkban a hívő ember szubjektív hitét strukturáló világnézet alapja a racionalista, természettudományos világkép.⁷⁹ Tapasztalatainkat így vagy úgy az egzakt tudományos módszer elvei mentén rendszerezük. Ez a rendszerezés magától értetődően nemcsak a már meglévő tapasztalatainkat határozza meg, hanem jelentősen befolyásolja a lehetséges tapasztalatok körét is. A megismerési és a fogalomalkotási mechanizmusunk automatikusan működik, mindig ugyanúgy vesszük észre a dolgokat. Ez az észrevétel pedig valamilyen előfeltételből fakad, amely meggyőződésként él bennünk. Világképünk feltörése nem más, mint felelős rákérdezés azokra a rejtett előfeltételekre, amelyek a gondolkodásunkat, így lehetséges felismeréseink tágasságát is meghatározzák. Ezt a rákérdezést követheti a világnézeti határ átlépése, amely újrastrukturálja a hívő ember szubjektív hitét, így végül is tágabb tér nyílik a kegyelem befogadásához.

Nem az a cél, hogy gondolkodásunknak ne legyenek előfeltételei, ez teljesen abszurd elképzelés lenne. A világnézeti határ átlépése egy olyan, eddig nem látott, új előfeltétel meggyőződésként való elsajátítása, amely az objektív hitből fakad. Így közeledik egymáshoz az objektív és a szubjektív hit. A halottfeltámasztásra lebontva ezt a „mozgást”: *Az Egyház objektív hite az, hogy hatalmat kapott Urától a halottfeltámasztáshoz. Ebből az objektív hitből az egyes hívő szubjektív hitében olyan mértékben részesül, amennyire ő maga nyitottá válik erre.* Ez a folyamat szerkezetében mindig ugyanaz marad: tapasztalattól tapasztalatig futó, elvileg egyre táguló reflexiós kör.

Érdeemes rákérdezni néhány előfeltételre, melyek az általános keresztény közvélekedésben erőteljesen élnek: *Miért gondolja azt a mai hívő ember – ha egyáltalán*

79 Vö. JOSEF DE VRIES: Világnézet. In Walter Brugger (szerk.): *Filozófiai lexikon*. Szent István Társulat, Budapest, 2005, 484–485. KARL RAHNER: Világnézet. In Karl Rahner – Herbert Vorgrimler: i. m. 792–793.

kérdéses számára a halottfeltámasztási parancs –, hogy annyira ritka a halottfeltámasztás, hogy nem is lehetséges, sőt soha nem is volt az? Miért gondolja azt, hogy ha egyáltalán lehetséges a halottfeltámasztás, akkor is annyira rendkívüli, hogy a megvalósulása meghatározhatatlan, csak a szentek képesek rá, de személyesen ő biztosan nem? Az ebben a szemléletben megjelenő racionális, redukciós logika nemcsak az egyes hívő, hanem a dogmatika évszázadokra visszanyúló problémája is, amely a hétköznapi keresztény közgondolkodást teljesen behálózza.⁸⁰

Ha az ember a megismerési folyamat során nem nyitott az új tapasztalatra, vagyis legalább a rákérdezés idejére nem adja fel a meggyőződés erejével a tudatában élő eddigi előfeltételeit, akkor semmilyen tapasztalat sem képes új ismerettel gazdagítani az életét. Ebben az értelemben a meggyőződés valóban akarati döntés. Senkit sem lehet meggyőzni semmiről, ha egy kicsit sem nyitott a reflexióra, ha nem hagyja, hogy meggyőzzék, vagy legalább elgondolkoztassák. Ez az eleve zárt rendszer természetesen a bibliaértelmezést is befolyásolja: A szemünk láttára megtörténő, a velünk előforduló eseményekhez való hasonlóság a kritika kulcsa. ... Azon eseményeknek, melyeket a kritika megtörténtként elismerhet és meghagyhat, a valószínűségét az jelzi, hogy ezek megegyeznek az általunk is ismert normális, szokásos vagy legalább többszörösen igazolt eseményekkel és állapotokkal.⁸¹ Ez szaktudományos megfogalmazása annak a meggyőződésnek: *Mivel én még nem tapasztaltam halottfeltámasztást, ezért nem is lehetséges.* Másik, kissé mesterkélt formában: *Mivel alkatomnál fogva az ilyen dolgok tőlem idegenek, ezért legalábbis rám biztosan nem vonatkozik a halottfeltámasztási parancs.* Nyilván ezek az elvek nem ilyen kifejezett formában jelentkeznek Jézus halottfeltámasztási parancsával szemben, hanem egyszerű idegenkedésben, értetlenségben, majd a kérdést lezáró teljes közönyben végződnek. Azonban a közöny burkát néhány közhelyes megállapításra irányuló reflexió segítségével hatékonyan fel lehet hasítani.

„Nem vagyok rá képes” – válaszolják nagyon sokan, amikor valaki felhívást intéz hozzájuk: tegyenek meg valamit, amit még sohasem tettek, vagy kudarcok miatt csalódtak abban a dologban. Ez a képesség-fogalom a szubjektivizmusból fakad: teljesen ismerem magamat, teljesen birtoklom magamat. Teljesen biztos vagyok abban, hogy mire vagyok képes és mire nem. A képességet statikus valóságként fogja fel, teljes

80 Vö. Hans Urs von Balthasar, aki szerint ha a teológia nem az isteni szépség/dicsőség megtapasztalásából, a rácsodálkozásból, a mindig megújulni képes egzisztenciális hitből indul ki, „akkor az igazságot igazoló bizonyítékok már nem olyan következtetések, vagyis a szillogizmusok ugyan rendben zakatolnak, mint a rotációs gépek vagy a számológépek, amelyek percnként pontosan tudható mennyiségben, hibátlanul produkálják az eredményeket, de a következtetés maga is mechanizmus, amely már senkit nem ragad magával, a következtetésre már nem következik semmi”. HANS URS VON BALTHASAR: i. m. 21.

81 ERNST TRÖLTSCH: *Gesammelte Schriften*. Bd. 2. k. n., Tübingen, 1922, 732. idézi WEISSMAHR BÉLA: *Filozófiai és fundamentális-teológiai megfontolások*. 174–175.

determinációt hirdet: *Csak a született tehetség érheti el azt, amit Mozart. Én nem vagyok született tehetség, tehát...* Ez az emberkép jelenik meg a halottfeltámasztással kapcsolatos keresztény közvélekedésben is: *Csak a szentek képesek halottakat feltámasztani, ők már úgy is születtek, hogy szentek voltak. Én nem vagyok szent, tehát...* Azonban a keresztény emberkép képesség-fogalma dinamikus: „Mindenre képes vagyok abban, aki nekem erőt ad” (Fil 4,13) – mondja Pál apostol. Általános következtetése az adakozás, a jólét és a szűkölködés átgondolásának gyümölcse (vö. 10–20. v.), tehát a teológiai reflexió eredménye. A képesség itt már a dolgokhoz való új viszonyulás szerint nyeri el a maga sajátos értelmét.

A keresztény ember a hit által azt is megteheti, amire látszólag nem képes. Jézus erőt ad a „félemlernek”, hogy az egész felé rugaszkodjon (Balthasar). Ebben az értelemben tehát minden „világi”, dinamikus képesség-fogalom, amely túllép a merev szubjektivizmus képesség-fogalmán a keresztény hit belső dinamikájának kezdetleges, csíraszerű megvalósulása.⁸² Rendkívül hasznos lesz egy pillantást vetni arra, Csia Lajos hogyan fordítja le Jézus és a megszállott gyermek apjának párbeszédét: „’...De ha valamire képes vagy, segíts rajtunk, gerjedj szájalomra irántunk!’ Jézus ezt felelte neki: ’Ami azt illeti: »ha képes vagy« – hát minden lehetséges a hívőnek.’ A gyermek atyja hirtelen felkiáltott: ’Hiszek – mondta –, segíts hitetlenségemen!’” (Mk 9,23–24). Kicsit hosszabban elidőzve ennél a csoda-elbeszélésnél, láthatjuk, hogy az apostoloknak már volt egy sikertelen próbálkozása a gyermek ügyében, de nem jártak komoly eredménnyel: „’Miért nem tudtuk kiűzni azt?’ Jézus ezt felelte nekik: ’Ez a fajta nem megy ki, csak az imádkozásra!’” (28–29. v.) Ezt a két szentírási részt összegezve a sikeres csodatett kulcsa egy új értelemben vett képesség, amely a teológiai reflexióból (Pál szerint) és az imádkozásból (Jézus szerint) születik meg. Ez az új képesség nem egyszerűen csak automatikus másolás. Elképzelhetjük, hogy az apostolok is Jézus korábbi csodatetteire emlékezve valamilyen „imafélével” próbálkoztak segíteni a megszállott gyermekben, de sikertelenül, mert még nem tettek szert egy igazi, belső megértésre.⁸³ Ez az új képesség, ez az igazi, belső megértés a sikeres halottfeltámasztásnak is az egyik lényeges mozzanata.

„Mindent lehet, csak akarni kell” – halljuk számtalan élethelyzetben, amikor a hamis vigasztalás meddő erejével bátorítanak valakit egy cselekvésre. Ez az akarat-

82 Ezért van értelme annak, hogy Jézus a hűtlen, de okos és törekvő intéző képével bátorítja tanítványait: minden erejüket, képességüket, világi kapcsolataikat vessék latba Isten Országának növekedése érdekében (vö. Lk 16,1–11); és ezért jelöltem meg dolgozatomhoz kapcsolódó „szak”irodalomként két nagyszerű könyvet: BRIAN TRACY: *Maximális teljesítmény*. Bagolyvár Könyvkiadó, h. n., 1999. KROPKÓ PÉTER – BENE JÁNOS: *Megtettem, mert elhittem*. Kropkó Triatlon Club, Siófok, 2006.

83 Vö. Mk 6,52: „Nem okultak ugyanis a kenyerekből, s a szívük még érzéketlen volt.”

fogalom a voluntarizmusból fakad: a tudatunktól független törvényszerűségekkel és szükségszerűségekkel szemben az akarat elsődlegességét hirdeti.⁸⁴ Ez a pelagianizmus⁸⁵ reflektálatlan, hétköznapi megfogalmazása. Elvileg lehetséges egy ilyen fanatikus hozzáállás a halottfeltámasztáshoz is: *Mindenki támasszon fel halottakat, aki csak akar!* Ez látszólag megegyezik az én csodafogalmammal is: *az tesz csodát, aki csak akar, akkor, amikor csak akar, és úgy, ahogy csak akar.* Azonban az én értelmezésemben a hitben formált akarat döntő szerepet kap. Az a hit formálja itt az akaratot, amely a szeretetből fakad. Talán nem a pelagianizmussal küzdő Szent Ágoston mondta éppen azt: „Szeress, és tégy, amit akarsz!”?

„Ismerd meg önmagad!” – tűzi zászlajára a delpho-i jósdá feliratát sok-sok mai, pszichologizáló kezdeményezés. Azonban nem egyszer a múltbeli tények, emlékek automatikus elemzésében merül ki ez az önismeret. Ez nyilvánvalóan oda vezet, hogy a valósághoz fűződő szubjektív viszony magát a valóságot igyekszik saját képére formálni, posztmodern determinizmusá torzul az emberi szabadság titka. A kizárólag a természettudományos világkép szerint strukturált önismeret-fogalom azonban olyan meggyőződést eredményezhet, mely szerint az a valóság, amit ki-ki annak tapasztal meg. Mindenki szabadon megalkothatja a saját valóságát. Ez a hozzáállás rejtetten hat azokra a bibliaértelmezésekre is, amelyek a csoda reprodukálásának víziójától sem riadnak vissza.⁸⁶ Ez a törekvés például egy emberi élet fogantatását már nem tartja az eredeti, biblikus értelemben csodának, hanem a pontos reprodukció (pl. embrióklonozás)

84 Vö. BAKOS FERENC: *Idegen szavak és kifejezések szótára*. Akadémiai, Budapest, 1976, 902.

85 Vö. „...az ember szabadságát (habár teremtett, de mégis) teljesen autonóm önhatalomként fogja fel, amelynek egyedül kell megtartania Isten törvényét és amely képes is erre, és így tagadja, hogy a kegyelem szükséges volna az erkölcsi törvény természetes és üdvösséges megtartásához.” KARL RAHNER – HERBERT VORGRIMLER: i. m. 563.

86 Vö. „Akár a mai természettudományos emlékün nevelkedett ember kérdése is bevonható, nevezetesen: hogyan válik konkrét, fogható módon a vízmolekulából bor? Ez és minden egyéb magyarázat is elveszti érvényét a kinyilatkoztatott igazság mellett.” KERESZTES PÁL: A természeti csoda. In Benyik György (szerk.): *Csoda-elbeszélések*, 37. Számítalan, hasonló, világképünkben eredő, teoretikus kérdést fel lehet tenni a halottfeltámasztással kapcsolatban is. Bemutatok néhányat, kifejezetten azzal a céllal, hogy milyen típusú kérdésekre nem keresem a választ: A halott sejtek hogyan válnak élővé a testben? Fel lehet-e támasztani az elhamvasztott embert? Fel lehet-e támasztani az embert, ha már belső szerveinek egy részét kivették szervátültetés céljából? Mennyi időn belül lehet még feltámasztani az embert a halála után?... – Olyan kérdések is előfordulhatnak, amelyek egy hívő ember szájából is elhangozhatnak. Ezek jóhiszeműnek és jogosnak is nyilvánítható kérdések. Ellenvetések: Mi értelme halottakat föltámasztani, ha a Földön perceként kétszázán meghalnak? Ha elkezdene a hívők halottakat föltámasztani, és ez tömeges méretekben elterjed, akkor teljesen fölborul az élet természetes rendje?! Ha feltámasztunk néhány halottat, akkor mindenki ide fogja cipelni a halottját a világ másik végéről is, és kezelhetetlen helyzet alakul ki?! A halottfeltámasztás eltörzithatja a gyászról kialakult keresztény hagyományokat?! Ha sikertelen próbálkozások, botrányok lesznek a halottfeltámasztás területén úgy, mint az ördögűzéssel kapcsolatban, akkor az Egyház tekintélye súlyos csorbát szenved?!...

igényével közelít a valóság titkához. Aki ezzel a nem tisztázott, pszichologizáló feltevessel értelmezi a halottfeltámasztás parancsát, az a mechanikus valóság-szemlélet miatt vagy a teljes abszurditás világába utalja a kérdést, vagy egyszerűen azt mondja, hogy mivel saját tapasztalata szerint a valóság nem úgy működik, ahogy az evangéliumi csoda-elbeszélések bemutatják, ezért valamelyik a kettő közül illúzió. Vagy az evangélium illúzió az életéhez képest, vagy a saját élete illúzió az evangéliumhoz képest, végső soron mindkettő meghasonláshoz vezet.

A hit krízise itt jelentkezik a legerőteljesebben: *Hogyan higgyen a mai hívő a csodában, ha egyáltalán nem tud csodálkozni a valóság titkán, amit hálás csodálkozás nélkül inkább csak hasznosítani, kiszámítani, megmérni és polcra tenni akar? A halottfeltámasztásnak ilyen értelemben nincs haszna, nincs célja. Ebben a felfogásban teljesen jogos a kérdés: Miért kellene halottakat feltámasztani, ha utána úgymint meghalnak? Miért igyekezzünk meggyógyítani a betegeket, ha Isten úgymint azért bocsátotta rájuk a szenvedést, hogy jobban higgyenek? Miért akarjunk valakit feltámasztani, ha Isten úgymint azt akarta, hogy meghaljon? Miért bajlódjunk a halottakkal, nekik is jobb, hogy már a föld alatt vannak? Ezzel a felfogással és a belőle logikusan következő kérdésekkel szemben el kell sajátítanunk a biblikus csoda-fogalomban rejlő isten- és valóságképet:*

A csoda-elbeszélések ellentmondanak annak a rosszul értelmezett teodiceának, amely egyfajta hit formájában a szenvedés és a szabadságtól való megfosztottság megkérdőjelezhetetlen elfogadását kívánja, mivel az Isten akarja és idézi elő. Éppen ellenkezőleg: a csodák leírásai reményt keltenek, hadat üzenve az ilyen jellegű istenképeknek és az ebből fakadó reménytelenségnek.⁸⁷

A valóság tehát éppen a csoda-elbeszélésekben is megmutatkozó remény üzenete által gazdagabb, mint a nagyszerű eredményeket elérő természettudományos világkép, és az abból reális lehetőségként következő „emberi, túlságosan is emberi” (Nietzsche) hozzáállás a csodához. A valóság minden világképnél gazdagabb, mert „a valóság Krisztusban van” (Kol 2,7 – SzIT), aki nem hasznosítható, nem mérhető meg, mégis ő az, „akiben a bölcsesség és a tudomány minden kincse rejlik” (Kol 2,3). A halottfeltámasztás csodájában az emberrel együtt cselekvő Krisztus „működése” valóságosabb „működés”, mint a világ képletekkel leírható működése.

3.3. A képzelet kitérítése Isten ígéreteinek elfogadásával

Az Egyház hittapasztalata szerint a képzelet kulcsfontosságú szerepet tölt be a

⁸⁷ Vö. FRANZ GEORG UNTERGASSMAIR: „Meglátogatta népét az Isten”, avagy Jézus csodatevő működése. *A naimi ifjú feltámasztása (Lk 7,11–17)*. In Benyik György (szerk): *Csoda-elbeszélések*, 163–170, 163.

keresztény hit egyre mélyebb elsajátításában⁸⁸ – hozzátehetjük: Jézus halottfeltámasztási parancsának megvalósításához szükséges hit számára is kulcsfontosságú a képzelet aktivitásának fokozása. Képzeletünk tágassága arról tanúskodik, hogy az életünkben mit tartunk lehetségesnek. A képzelet, a fantázia élethalakító erő. A képzelet kitágítása egy másik megfogalmazása a világnézeti határátlépés tapasztalatának: *Milyen határok közt mozog a képzeletem? Mit tudok elképzelni reális lehetőségként a személyes életemre nézve?* A képzelet tudatosan alakítható, torzítható és tisztítható is. A sötétségnek és a világozságnak is a hatékony eszköze lehet: a rémképek a félelmet táplálják, a leendő boldogság képei a reményt erősítik bennünk. A képzelet, a fantázia ereje leginkább a művészi alkotásokban nyilvánul meg (vö. Kiv 35,30–35).

Isten Lelke tehát képessé teszi az embert, hogy új dolgokat tudjon kigondolni, elképzelni, képes legyen egyre többet befogadni a Teremtő áldásaiból.⁸⁹ Ennek az áldásnak és befogadásnak egysége az ígéret. Az Ószövetség Istene az ígéretei iránt táplált bizalom mértékében közeledik választott népéhez. Az ígéretes jövő képzetének erejével vonzza őket önmagához, a tejjel és mézzel folyó Kánaán képével csalogatja gyermekeit, hogy a megkezdett úton bátran haladjanak tovább. Isten Lelkének „működése” a Szabadító (Jesuah) elküldésével sem változott meg, sőt, őbenne, a köztünk élő Isten Fiában még inkább megmutatkozik a „kegyelem logikája”: az ígéret erősíti a hitet, a tisztaszívű hitében nyeri el az ígéretet (vö. Mt 5,3–13). Aki hisz, elnyeri az ígéreteket (vö. Zsid 11,33–35); aki hisz az Atya küldöttében, az elnyeri a legnagyobb ígéretet, az életet, mert ő már átment a halálból az életre (vö. Jn 5,24).

A képzelet tehát a hit és az ígéret elnyerésének benső egységét teremti meg. Aki kitágítja képzeletét, az megerősíti a hitét. Aki kitágítja képzeletét, az Isten ígéreteinek tárházából többet tud elfogadni. A képzelet a jövő megjelenítése. A képzelet szinte látja azt, és éppen ezáltal már birtokba is veszi, ami az övé lesz. Amikor Jézus elküldte tanítványait a „próba-misszióra” (vö. Mt 10,5; Mk 6,7 Lk 9,2; 10,1), akkor hatalmat adott nekik, hogy a nekik adott ígéreteket ők maguk váltsák tettekre. Olyan dolgokat kellett megtenniük, amit azelőtt talán sohasem hittek el magukról, amit talán sohasem tudtak még elképzelni se. A „próba-misszió” tapasztalata minden bizonnyal már előkészítette képzeletüket, hogy Jézus teljes vízióját, a világ végéig tartó küldetést is magukévá tudják tenni. Mennybemenetele előtt még azt is megígérte a benne hívőknek, hogy

88 Vö. KEK 2708

89 Vö. „...tekintetbe kell vennünk, hogy a Szentírás is gyakran él a költői képzelet eszközével, és ez nem csökkenti az illető szakasz, illetve könyvek jelentőségét. A zsoldárokat pl. kinyilatkoztatott imádságoknak tekinthetjük. Úgy tűnik tehát, hogy nemcsak tettekben történt a kinyilatkoztatás, hanem az *emberi képzelőerő inspirált* alkotásaiban is.” VÁRNAI JAKAB: A szimbólum mint ismeretelméleti kihívás a teológia számára, *Studia Universitatis Babeş-Bolyai, Theologia Catholica Latina* 45 (2000/1) 98.

igehirdetésük során a kígyók sem fognak ártani nekik (vö. Mk 16,18), s lám Pál apostol túlélte a halálos kígyómarást is Málta szigetén (vö. ApCsel 28,1–6). Ezért nem túlzás azt állítani, hogy amit Jézus parancsolt, azt egyben meg is ígérte, amit ígért, azt pedig tanítványai keze által meg is valósította.⁹⁰ A *parancs*, az *ígéret* és a *cselekvés* ugyanannak a valóságnak, „evangéliumi mozgásnak” egy-egy mozzanata. E három mozzanat szerint értelmezem a továbbiakban a halottfeltámasztásra irányuló jézusi szót.

„... támasszatok föl halottakat...” (Mt 10,8) – *parancsolja* tanítványainak Jézus. Ez a szó az evangélium szava. Ez a szó az Írás része, ez a szó a kinyilatkoztatásról tanúskodik. A halottfeltámasztási parancs örömhír, ezért mindaz igaz rá, amit Benedek pápa kifejt az evangélium szó elemzésével:

Ez a főnév a római császárok által használt nyelvezethez tartozó kifejezés, akik magukat a világ urának és megmentőjének, megváltójának tekintették. A császár által kibocsátott rendeleteket, ’evangéliumnak’ nevezték, tekintet nélkül arra, hogy örömteljes és kellemes lett volna. Az eszme ez volt: ami a császártól jön, az megmentő hírüzenet, nem pusztán híradás, hanem a világ megváltoztatása a jó irányába. [...] Midőn az evangélisták átveszik ezt a szót, melynek nyomán a kifejezés írásaik műfaját is meghatározó fogalom is lesz, úgy azt akarják mondani: Amire magukat istennek kiadó császárok jogtalanul tartanak igényt, az itt valóban eseményé válik: hatalommal teli hírré, mely nem csak beszéd, hanem valóság. A mai nyelvelméletben használt kifejezéssel azt mondanánk: az evangélium nem pusztán informatív, hanem performatív beszéd – nem pusztán közlemény, hanem cselekvés, hatékony erő, amely gyógyító és megváltoztató módon lép a világba. Márk ’Isten evangéliumáról’ beszél, vagyis nem a császárok tudják megmenteni a világot, hanem Isten. Itt Isten igéje jelenik meg, amely cselekvő ige. Itt tényleg megvalósul az, amit a császárok állítanak anélkül, hogy valóra tudnák váltani. Mert itt valóban a világ igazi Ura kezd cselekedni – az élő Isten.⁹¹

Az eddig mondottakat közös nevezőre hozva: A halottfeltámasztási parancs Jézus szava, amely szó cselekvésre indítja a tanítványokat, feltétlen engedelmisséget kíván. Ez a szó önmagában ígéret is, mert Jézus cselekvéséről, hatékony erejéről tesz tanúságot. Ez a szó az egész történelmen át visszhangzik, gyógyító és megváltoztató módon alakítja a világot. Ez a szó nemcsak beszéd, hanem valóság. Amikor ezt a szót Jézus a történelem egy meghatározott pontján, anyanyelvén kimondta, akkor szavában mindaz már valóság volt, ami az emberi szemeknek csak később lett láthatóvá, megtapasztalhatóvá. A halottfeltámasztási parancs tehát maga is esemény, hatalommal teli hír, amely az Atya

90 Vö. „...mindig hangsúlyt kap az, hogy az apostolok a csodákat nem saját hatalmukból végezték, hanem maga Isten gyógyított a ’kezüik által’.” ANDREAS LINDEMANN: i. m. 84.

91 JOSEPH RATZINGER: i. m. 55–56.

Igéként hangzik fel a világban és nem tér vissza hozzá eredménytelenül (vö. Iz 55,11).

„...támasszatok föl halottakat...” (Mt 10,8) – *ígéri* tanítványainak Jézus a halottfeltámasztások csodáit. Ez a szó ma az egyházi ígehirdetés szava által hangzik fel a világban. Csak az a kérdés, hogy meghalljuk-e. Csak az a kérdés, hogy láthatóvá válik-e a napjainkban ennek a szónak az eseményszerűsége. Ez a szó már hordozza a valóságot, de a szóban elrejtett valóság még nem nyilvánvaló, mint ahogy az sem látható, hogy Jézus az Atya jobbán ül és már minden alá van neki vetve (vö. Zsid 2,8), de aki erővel és hatalommal hirdeti az ígét (vö. ApCsel 6,8), annak megnyílik szeme, hogy lássa a láthatatlant (ApCsel 7,55–56), mert a látható szemlélése által a láthatatlan szeretetére gyullad a szíve (vö. I. karácsonyi prefáció). A halottfeltámasztási parancs külső burka, a szavak most is láthatóak, bárki elolvashatja a Szentírásban, Máté evangéliumának 10. fejezetében, a 8. versben. De hogy meglátja-e ebben a szóban a láthatatlant, és, hogy e látás és cselekvés egysége által mások is meglátják-e a halottak feltámasztásának csodáit napjainkban, az a hit titka marad. „...a hit lényege pedig az, hogy a hívő teljes egzisztenciája eltemettetik és feltámad Isten Igéjével együtt”⁹² akkor, amikor aktív, cselekvő engedelmességgel válaszol Isten hívására.

„...támasszatok föl halottakat...” (Mt 10,8) – *cselekszi* maga Jézus a halottfeltámasztásokat tanítványai cselekvő engedelmsége által. Ez a szó a kinyilatkoztatás része, tehát nem magánkinyilatkoztatás. Az igaz, hogy a Lélek különleges ereje, a csodatevő hit karizmájának eleven működése szükséges hozzá, de ez nem jelenti azt, hogy magánkinyilatkoztatásra kellene várnunk a parancs teljesítéséhez. Ha valaki azt *képzeli*, hogy kizárólag magánkinyilatkoztatásból bizonyosodhat meg arról, hogy ez valóban Jézusnak a mindenkori Egyházhhoz intézett élő, eleven és hatékony szava, azaz egy magánkinyilatkoztatásnak kellene megalapoznia, mintegy javítania a kinyilatkoztatást, az nyilvánvalóan téved.⁹³ Persze a helyzet kissé bonyolultabb – látszólag. *A mindenkori Egyházhhoz intézett felhívás milyen értelemben hozzám, az Egyház egyik konkrét tagjához intézett felhívás? Honnan tudhatom meg azt, hogy a közösségnek adott parancs éppen általam kell, hogy megvalósuljon? Szerezhetek-e kellő bizonyosságot arról, hogy nekem kell, vagy hogy én fogok halottakat feltámasztani?* A magánkinyilatkoztatás kifejezett keresése – ellentétben a nyilvános és mindenki számára kötelező érvényű kinyilatkoztatás „pneumatikus tekintetű” (Balthasar) feltáráásával – mindig az istenkísértés veszélyének reális lehetőségével jár.⁹⁴ Tehát ha a halottfeltámasztáshoz külön magánkinyilatkozta-

92 HANS URS VON ALTHASAR: i. m. 187.

93 Vö. KEK 67

94 A magánkinyilatkoztatások – ellenben a karizmákkal – valóban rendkívüli és misztikus jelenségek, persze nyilván ezek sem abszolút értelemben, hiszen akkor közölhetetlenek lennének. Éppen ezért tanácsos megfontolni a racionalista világkép talaján szilárdan álló és éppen ezért „rendkívül” józan szemléletű

tásra várunk, éppen akkor tesszük ki magunkat az istenkísértés veszélyének, hiszen arra várunk, hogy Isten különleges magánkinyilatkoztatással igazolja azt, amit a nyilvános kinyilatkoztatással egyszer már hatékonyan beteljesített a világban. Ez a „jőhízemű” várakozás éppenhogy a kishitűség jele, amikor az ember még nem jutott el oda, hogy önátadó szeretettel forduljon Istenhez, és „hézagtalan bizalommal szerezzen hatalmat Isten felett” (Balthasar) kérései megvalósításához.⁹⁵

Azonban abból a szempontból valóban jogos az előbbi problémafelvetés, miszerint a missziós parancsot is egy „névre szóló”, személyes meghívás, kiválasztás előzte meg. Az Egyházban minden meghívásjellegű tapasztalatnak nyilvánvalóan ugyanaz a belső szerkezete: kegyelem és szabadság találkozása, isteni és emberi cselekvés korrelációs egysége. Ennyiben tehát ugyanazok a következtetések itt is megállják a helyüket, amelyek csodafogalomhoz vezettek, illetve abból fakadtak. Tehát az ott kifejtett logikát alkalmazom arra a kérdésre is, hogy milyen értelemben szükséges a személyes meghívás a halottfeltámasztás parancsának teljesítéséhez. *Aki akar halottakat feltámasztani, annak nincs szüksége „különleges isteni jelre”, de a szeretetből fakadó hit által formált akaratra nagyon is szüksége van. Arra is szüksége van, hogy hite a megkülönböztetés karizmáját bíró egyházi hivattal szembeni engedelmesség talaján álljon.*⁹⁶

iskolás aszketika meglátását: TANQUEREY, *A tökéletes élet*. Jézus Társasága, Párizs, 1932, 1496. pont – A magánkinyilatkoztatás és a karizma általam használt megkülönböztetése – az előbbi rendkívüli, misztikus jelenség kiválasztottak számára, az utóbbi mindenki számára ingyen felkinált adomány – a páli teológiában tudja az alapját. Hiszen Pál apostol buzdította híveit, hogy törekedjenek a karizmákkal építeni az Egyház testét (vö. 1Kor 12,14.39–40), de arra nem találunk utalást, hogy bárkit is bátorított volna mennyei látomás jelenések keresésére, sőt ennek éppen az ellenkezőjét tette (vö. Gal 1,18; 2Tessz 2,2; Kol 2,18).

95 Ehhez a problémához elengedhetetlenül fontos egy újabb halottfeltámasztás-elbeszélés bemutatása, méghozzá Fabrianói Boldog Constantius (1410) életéből: „Constantius jövőbe látó képességgel rendelkezett, sok csodát tett és a tudósítás szerint feltámasztott egy már két napja halott fiatalembert. [...] A halott rokonai és egyéb körülállók becsmérelték Constantiust, amikor a halotthoz intézett felszólítását halottak: 'Jézus Krisztus nevében kelj fel!' [...] Azzal vádolták, hogy kísérti Istenet. A halott viszont egyszer csak felkelt! Erre valamennyien megrémülve és bocsánatot kérve Constantius lábai elé vetették magukat. Ő kedvesen fölsegítette őket, majd szelíden pirongatva mondta: 'Soha ne becsméreljétek Isten szolgáit és emlékezzetek a mi Urunk ígéretére: »Aki hisz bennem, ugyanazokat a tetteket viszi végbe, amelyeket én végbevittem, sőt még nagyobbakat is végbevisz«'. [...] Kétségkívül ez a megfelelő válasz sok nagy csodára vonatkozóan, melyek oly hihetetlennek tűnnek a langyosak és szűklátókörűek számára. Többet kívánhatnánk magunknak a kisgyermek egyszerűségéből – és tisztánlátásából –, azoknak a kisgyermeknek az ítélőképességéből, akik Boldog Constantius halálakor (1481. február 24-én) az utcákon rohantak végig és kiáltozták: 'A szent prior atya meghalt! A szent prior atya meghalt!'" ALBERT J. HEBERT: i. m. 127. – Tehát az istenkísértés vádjával szemben Constantius nem a jövőbe látó képességére, nem egy magánkinyilatkoztatásra hivatkozott, hanem a nyilvános kinyilatkoztatásra, Jézus ígéretére, mely ígélet meg is valósult általa. Ezzel bizonyította be azt is, hogy nincs szükség különleges isteni jelre, bőségesen elég a bátor cselekvéshez az, ha valaki elkötelezett hittel bekapaszkodik a nyilvános kinyilatkoztatás ígéreteibe.

96 Vö. KEK 801

A cselekvő engedelmesség pedig nem más, mint a karizma felszítása: a csodatevéshez szükséges emberi aktivitás fokozása.

3.4. A karizma felszítása

Az apostolok küldetésükhöz hatalmat kaptak Jézustól (vö. Mt 10,1), hogy a halottfeltámasztási parancsot missziójuk során éppúgy megvalósítsák, mint a tanítást, a betegek meggyógyítását, a megszállottak megszabadítását. Csodafelfogásom első kijelentése is éppen ezzel a küldetéssel van összhangban: *A csoda Isten és ember közös cselekvésének, együttműködésének gyümölcse az evangélium hirdetése során.*⁹⁷ *A jelek és a csodák, a hatalmi tettek Isten országának növekedését természetes könnyedséggel kísérik, szinte magától értetődő módon, mint ahogy a kovász megkeleszti a tésztát – feltéve, ha beleteszik, akkor viszont rögtön elkezd működését.* A küldetéshez adott hatalom nem más, mint Jézus nevének ereje (vö. Lk 10,17), az ő személyében való cselekvés.⁹⁸ Ha valaki nem kapja meg ezt a hatalmat, akkor csak automatikus másolással, mintegy Jézus nevének ráolvasásával igyekszik sikert elérni, azonban ez csúfos kudarchoz vezet (vö. ApCsel 19,13–16). Persze, a kudarcokból is lehet tanulni, de mások és ezáltal a magunk sikereiből talán célravezetőbb.

Jézus mennybemenetele előtt arra intette tanítványait, hogy maradjanak Jeruzsálemben, és várják a magasból leszálló erőt, a Szentlelket, aki majd képessé teszi őket a hatékony tanúságtételre (vö. ApCsel 1,4–8). De mi történt volna, ha az apostolok nem engedelmeskednek Jézus szavának, és a Szentlélek eleven megtapasztalása nélkül fognak bele a missziós munkába, az emberek tanításába, a betegek meggyógyításába, az ördögök kiűzésébe vagy éppen a halottak feltámasztásába? Minden bizonnyal az istenkísértés bűnébe estek volna, és ideiglenes sikerek után az emberi kezdeményezés ereje kifulladt volna és a kereszténység elveszett volna a történelem útvesztőjében. Erre vártak azok, akik nem hittek Jézusban, sőt tagadták a feltámasztását. Azonban éppen a hitetleneket igazítja helyre Gamáliel bölcsessége: „... »hagyjátok magukra ezeket az embereket és engedjétek el őket, mert ha ez a terv vagy mű emberektől van, elenyészik. Ha azonban Istentől van, nem ronthatjátok le, nehogy az történjék, hogy Isten ellen hadakoztok.« Igazat adtak neki.” (ApCsel 5,38–39)

Tehát a Szentlélek eleven megtapasztalása nélkül istenkísértés Jézusról tanítani az embereket, vagy bármit is megkísérelni, aminek a megvalósítására ő bátorított.⁹⁹ Éppen

97 Vö. Mk 16,20: „Azok pedig elmentek és hirdették az igét mindenütt. Az Úr velük együtt munkálkodott, s a tanítást az azt kísérő csodajelekkel megerősítette.”

98 Vö. JEAN GIBLET: JÉZUS NEVE. In Xavier Léon-Dufour (szerk.): *Biblikus teológiai szótár*. 689–692.

99 Vö. „A Szentlélek nélkül: Isten távoli, Krisztus a múlté, az Evangélium holt betű, az Egyház csupán szervezet, a tekintély uralkodás, a misszió propaganda tevékenység, a szentmise emlékek felidézése, a

ezért az Úrból kiáradó erő befogadását, a Szentlélekkel való aktív együttműködést nevezem „a karizma felszításának”. A halottak feltámasztásához Jézus tanítványa rászorul a Szentlélektől ingyen adott csodatevő hit karizmájára. Nyilvánvaló azonban, hogy az ember aktív közreműködése nélkül senki sem kapja meg ezt a karizmat, senki sem fog halottakat feltámasztani, mert „az emberek hitetlensége tehetetlenségre kárhoztatja Istent” (Gnilka). Pontosabban megvilágítva a karizma felszításának folyamatát, három szakaszra tagolva mutatom be azt: 1. helyes kérés 2. égő vágy 3. biztos elfogadás.¹⁰⁰

3.4.1. A helyes kérés

Ezt a fogalmat a Tridenti Zsinat tanításából veszem, amely szerint Isten senkitől sem tagadja meg az önmegtartóztatás ajándékát (a cölibátus karizmáját), aki helyesen kéri.¹⁰¹ A cölibátus karizmájával kapcsolatban tett tanítóhivatali megnyilatkozás alkalmazható

keresztény élet rabszolga morál. A Szentlélekben viszont: A kozmosz feltámad és nyögi az Isten Országá szülési fájdalmait, a feltámadt Krisztus velünk van, az Evangélium életünk ereje, az Egyház élénk éli a Szentháromság életét, a tekintély felszabadító szolgálat, a misszió Pünkösöd, a liturgia emlékezés és elővételezés, az emberi cselekvés átistenül.” Ignác metropolita (Uppsalai jelentés, 1968), idézi: KILIAN McDONNELL – GEORG T. MONTAGUE: *Szítsatok fel a lángot, Mi köze a Szentlélek-keresztségnek a keresztény beavatáshoz?* Marana Tha, Budapest, 1995, 26.

100 E három szakasz bemutatását most is dolgozatom alapvető módszeréhez (lásd 1.3.) híven fejtem ki. – A biztos elfogadás fogalmát a továbbiakban a skolasztikus *megalapozott remény bizonyossága* fogalom szerint értem: „Aquinói Tamás elutasítja a kegyelem birtoklásának biztos tudatáról kialakított felfogást, de elfogadja, hogy bizonyos jelekből (Isten keltette öröm, a büntől való mentesség tudata: *STh* I–II 112,5) a kegyelem jelenlétét feltételezhetjük. Tamás mindamelllett tudja, hogy Istenben bizva minden hívő abszolút bizonyossággal remélheti üdvösségét (*STh* I–II 18,4)” GEORG KRAUS: Üdvösség bizonyossága. In Wolfgang Beinert: *A katolikus dogmatika lexikona*. 655.

101 Vö. „Ha valaki azt állítaná, hogy a szent rendekben fölszentelt klerikusok, vagy az ünnepélyes tisztasági fogadalmat tett szerzetesek köthetnek házasságot, és ez érvényes lesz, nem áll útjában az Egyház törvénye, sem a fogadalom, s az ellenkezője nem más, mint a házasság megvetése; vagy hogy mindenki köthet házasságot, aki nem érzi, hogy az önmegtartóztatás (még ha tett is erre fogadalmat) ajándékát bírja [qui non sentiunt se castitatis (etiamsi eam voverint) habere donum – beillesztés a latin szöveg alapján]: legyen kiközösítve. Mert az Isten az ezt helyesen kérőknek nem tagadja meg, s ’erőnkön felül nem hagy megkísérteni’ (vö. 1Kor 10,13).” DH 1809 – Tehát a Tridenti Zsinat kiközösítéssel sújtotta a maga korában azokat, akik azzal az okoskodással tartották távol magukat a cölebsz élettől, vagy szakadtak el később attól, hogy nem érzik, hogy az önmegtartóztatás ajándékát megkapták volna. Ez az okoskodás nyílt vagy burkolt formában Istennel szembeni vád: „Isten tagadta meg tőlem a kegyelmet, az erőt, az ajándékot.” Minden bizonnyal erre a vádra válaszol a Zsinat, máskülönben Isten olyan szolgálat betöltésére hívná gyermekeit, amihez „tudatosan” nem adná meg a szükséges kegyelmet. Egy ilyen istenkép gonosz demiurgoszt feltételez. Ezzel szemben a Zsinat az irgalmas Istent hirdeti, aki senkit nem kényszerít lehetetlen helyzetbe. Nyilván a Zsinat szemléletében is megmutatkozik az, amit Gnilka mond: az emberek hitetlensége tehetetlenségre kárhoztatja Istent. Hogyan éreznék, hogy már megkapta, hogyan kapná meg az önmegtartóztatás ajándékát az, aki egyáltalán nem is kéri? Illetve, miért ne kapná meg az, aki helyesen kéri? Még egy észrevétel: a latin eredeti szerint az itt szereplő ajándék *donum*, vagyis a Lélek adománya.

a csodatevő hit karizmájára is: Isten senkitől sem tagadja meg a csodatevő hit ajándékát, aki helyesen kéri. Ennek a párhuzamnak az alapja az Egyház Lélek-tapasztalatában van:

A kegyelem elsősorban és főként a bennünket megigazulttá tévő és megszentelő Szentlélek ajándéka. De a kegyelem azokat az ajándékokat is magában foglalja, melyeket a Lélek azért ajándékozik, hogy bennünket művéhez társítson, és alkalmassá tegyen arra, hogy mások üdvösségének és Krisztus Testének, az Egyháznak gyarapításában együtt tudjunk működni. Ilyenek a szentségi kegyelmek, az egyes szentségek sajátos ajándékai. Továbbá a különleges kegyelmek, melyeket a Szent Pál által használt görög szóval karizmáknak is nevezünk, ami kegyet, ingyenes ajándékot, jótéteményt jelent.[LG 12] A karizmák -- még a rendkívüli természetűek is, mint például a csodatevés vagy a nyelveken szólás ajándéka -- minden esetben a megszentelő kegyelemre vannak rendelve, és céljuk az Egyház közjava. Az Egyházat építő szeretet szolgálatában állnak. (vö. 1Kor 12) [...] A különleges kegyelmek között meg kell említenünk az állapotbeli kegyelmeket, amelyek a keresztény élet és az egyházi szolgálat hivatalviseléséhez kapcsolódnak: 'A nekünk adott kegyelem által különböző ajándékokat birtokolunk; a prófécia a hit szabálya szerint; a szolgálatot a szolgálatban; aki tanít, a tanításban; aki buzdít, a buzdításban; aki adakozik, az egyszerűségben; aki elöljáró, a gondosságban; aki irgalmasságot gyakorol, a vidámságban.' (Róm 12,6–8) (KEK 2003–2004)

Tehát a cölibátus karizmája állapotbeli kegyelem, mely a különleges kegyelmek között van számon tartva (vö. KEK 915–916; 1973–1974). A Katekizmus a különleges kegyelmek közé sorolja a csodatevés adományát is, tehát jogos a következtetésem: mindenki megkapja a csodatevő hit adományát, aki helyesen kéri.

Nyilván senki sem kényszerítheti ki a halottfeltámasztást, de a szeretet által az ember képes arra, hogy kikönyörögje, kikényszerítse az Úrtól azt, amit mint ember a „fejébe vett”: „Hanna fogant, és amikor elérkezett az ideje, fiút szült. A Sámuel nevet adta neki, 'mert – amint mondta – az Úrtól könyörögtem ki.'” (1Sám 1,27) Ez a hit paradoxona, amelyről oly sok szent imádsága tesz tanúságot. De vajon Isten akarja-e azt, hogy „nagy dolgokat” kérjünk tőle? Nem sérti-e az Ő méltóságát és fenségét, ha „túl nagy dolgokat” kérünk tőle? Vajon örömet leli-e abban, ha merészen „nagy dolgokat” kérünk tőle? Például azt, hogy senki se kárhozzon el, hanem mindenki üdvözljön? „Mit szabad remélnünk?” – teszi fel a kérdést Hans Urs von Balthasar, amikor a kárhozat reális lehetőségéről és az emberi szabadság titkáról gondolkodik. Balthasar az emberi kérés merészségével, a remény mindent túlszárnyaló erejével kapcsolatban bemutatja azokat a szenteket, akik a remény tanúi voltak az egyháztörténelemben, akik mertek „nagy dolgokat” kérni Istentől, annak tudatában, hogy Isten az ő szerető Atyjuk, aki kedvét leli abban, hogy kicsiny gyermekei nagy kéréseit szeretetből teljesítse.¹⁰²

102 Vö. HANS URS VON BALTHASAR: *Mit szabad remélnünk?* Sik Sándor Kiadó, Budapest, 2006, 72–83.

Milyen a helyes kérés? Állhatatos és kitartó: „Ezek mindnyájan állhatatosan, egy szívvel-lélekkel kitartottak az imádkozásban az asszonyokkal, valamint Máriával, Jézus anyjával és rokonaival együtt.” (ApCsel 1,14) A helyes kérés lelkületében az ember azzal a bizalommal fordul az Atyához, hogy tudja, már megkapta, amit kért: „Atyám, hálát adok neked, hogy meghallgattál engem. Én ugyan tudtam, hogy mindenkor meghallgatsz, csak a körülálló népért mondtam, hogy higgyék, hogy te küldtél engem.” (Jn 11,41–42) „Higgyétek, hogy mindazt, amit imádkozva kértek, már elnyertétek, és meglesz nektek.” (Mk 11,24) „Az a bizalom él bennünk iránta, hogy bármit is kérünk akarata szerint, meghallgat minket. Tudjuk ugyanis, hogy ő sugallta mindazt, amit kérünk.” (1Jn 5,14–15 – Békés-Dalos)

Ez utóbbi szentírási részlet hallatlanul bátorító azok számára, akik missziójuk során sok más csodatett mellett még halottakat is akarnak feltámasztani, hiszen magának Jézusnak az akarata az, hogy tanítványai halottakat is támasszanak fel. Aki tehát Jézusnak ezt az akaratát akarja megvalósítani, annak biztos dolga van, hiszen ő sugallta ezt a nyilvános kinyilatkoztatásban. Walter Kasper szerint a csoda feltételezi a hitet, mégpedig a megharcolt hitet, a helyes kérést: „*A csoda a hitet kifejező kérésre ad választ.* Az evangéliumok beszámolójában a hívőnek gyakran ki kell harcolnia kérése meghallgatását; a csoda tehát Jézus válasza a hozzá kívánczoló akarat vágyára, Jézus válasza az ember imádságára.”¹⁰³ Erről a vágyról is pontosabb képet kell kapnunk ahhoz, hogy a karizma felszítása valóban hatékony legyen.

3.4.2. Az égő vágy

A sok-sok evangéliumi csodaelbeszélést olvasva igazán megragadó az az égő vágy, amely a vérfolyásos asszonyt arra ösztönözte, hogy utolsó reményét Jézus ruhájának megérintésébe vesse, amikor a legkisebb eredmény nélkül már minden pénzét a gyógyulására költötte (vö. Mt 19,20–22; Mk 5,25–34). Amilyen égő vágygal küzdött gyógyulásáért ez a kínlódó asszony, legalább olyan égő vágyra van szükségük azoknak, akik szeretnék Jézustól megkapni a csodatevő hit karizmáját azért, hogy halottakat támasszanak fel. Karl Kertelge nagyszerű elemzésének segítségével tekintsünk kissé mélyebben ebbe a csodaelbeszélésbe.

Az asszony az érintésen keresztül próbálja titokban megszerezni Jézus gyógyító erejét. Jézus előtt azonban az őt lökdöső tömeg ellenére sem marad rejtve szándéka; kérdőre is vonja az asszonyt, hogy aztán szavaival a megtörtént gyógyulást igazolja: ’Hited meggyógyított téged’ (Mk 5,34). [...] A szinte mágikus erőátvitelt jelentő hitnek a kiemelése itt visszautal az asszony magatartására. [...] Hogyan értelmezhetjük ezt a visszautalást? Vajon az asszony mágikus elképzelését igazolja Jézus, amikor a hitről beszél? Hol marad az asszony

103 WALTER KASPER: i. m. 108.

elképzelését és magatartását illető és elvárható kritika? Véleményem szerint ez a kritika elhangzik, amikor kiemeli a **hitet**. Ugyanis nem az asszony magatartása eredményezte a gyógyulást, hanem a hite. A kritika különlegessége abban áll, hogy Jézus még az asszony naiv-primitív magatartásában is fel tudta fedezni a hitet, és ez arra ösztönözte őt, hogy megmentse az asszonyt, amit csak a hitben lehetséges véghezvinni. [...] Milyen hit az, amit Jézus itt feltételez? Elegendő azt mondani, hogy a gyógyulás utáni természetes vágy, amely mindig bizalomra gerjeszt a csodatevők (=csodadoktorok) iránt? A kommentátorok sok esetben 'Jézus csodahatalmába vetett megingathatatlan bizalomról' beszélnek. [kiemelések az eredetiben]¹⁰⁴

Tehát ez az asszony nem rendelkezett tökéletes, objektív hittel, nem volt bizonyossága arról, hogy Jézus az Isten Fia, de szubjektív (immanens) hite nyitott volt arra, hogy az objektív (transzcendens) hitből részesedve elnyerje a gyógyulást.

Megérinteni valakinek a ruháját azzal a bizalommal, hogy meggyógyulok – ez fetisizmus.¹⁰⁵ Ez az asszony talán azért közeledett éppen ilyen szemlélettel Jézushoz, mert már sok korabeli „orvos” praktikáját kipróbálta, és a reménybeli gyógyulásához eddig bejárt megértési út továbbra is jellemezte őt. Jézus nem törli el az asszony történelmiségét, empirikus feltételekhez kötöttségét; nem kényszeríti őt arra, hogy tagadja meg eddigi életútját; nem mondja neki azt: „Nem gyógyítalak meg, mert te csak egy babonás asszony vagy, akinek fogalma sincs Isten Országának magasabb titkairól!” Éppen ellenkezőleg, Jézus az asszony szemléletébe „beletestesíti” az objektív hit bizonyosságát, Jézus az asszony szubjektív hitét megragadja, belülről kitágítja és felemeli, hogy megtörténhessen a valódi, személyes, életalakító, csodás találkozás kettőjük között.

Amikor Jézus azt mondja: 'Hited meggyógyított téged', akkor nem egy pszichogén folyamatra utal, hanem az emberi gyógyulásnak Istentől való eredetére hivatkozik. Ebben az értelemben a hit a **Transzcendencia** műve. Az ember hite egy Másikra, a közeli Istenre utal, aki megelőzi az ő én-létét. [...] Márk 5-ben könnyű felismerni, hogy a gyógyulást kereső asszony erősen bízik Jézus csodatevő hatalmában. Ezt az őszinte bizalmat Jézus pozitívan hitként vagy a hithez vezető útként értékeli. A Jézussal való találkozás határozta meg a gyógyulást keresőnek a hitbe vetett bizalmát, és ez mentette meg őt.¹⁰⁶

Jézus előhívja a tolongó tömegeből az asszonyt (Mk 5,30–33), hogy tudatosan a figyelem középpontjába állítsa a nyitottságát, bizalmát. Jézus azt akarja, hogy mindenki

104 KARL KERTELGE: i. m. 45–46.

105 Vö. „egyes tárgyaknak titokzatos, természetfeletti erővel való felruházása, s ebből fakadó babonás tisztelete” BAKOS FERENC: i. m. 257.

106 KARL KERTELGE: i. m. 45–46.

tudja meg, hogyan hitt a gyógyulásában ez az asszony. Jézus azt akarja, hogy mindenkit érintsen meg az az égő vágy, amely ezt az asszonyt nyitottá tette.

A hit gyógyító hatalma tehát nem az ember valamiféle ereje, ami természetes módon jut kifejezésre, hanem Isten ereje, akiben az ember hite hatalmat nyer. [...] A hit határozza meg ugyanis a gyógyuláshoz való felkészülést. [...] A hit az ember erejéből mindig sokkal többet követel, a hit az ember egész magatartását meghatározza, ami az Istennek tett életigéret vállalása által személyes művé válik.¹⁰⁷

Jézus megdicsérte ezt az asszonyt, amikor mindenki előtt példának állította az ő nyitottságát, égő vágyát, a gyógyulásába vetett hit által megszületett személyes bizalmát. A halottfeltámasztási parancs megvalósítására nézve, a vérfolyásos asszony égő vágyát szemlélve mindebből ezt a következtetést vonom le: *Mindaz, aki hiszi, hogy ez a parancs személyesen neki szól; és ezzel egyszerre: mindaz, aki akar halottakat feltámasztani, az szilárdan remélheti, hogy fog halottakat feltámasztani. Mindaz, aki az evangélium hirdetése során őszintén látni akar halottfeltámasztásokat is, abban a meggyőződésben, hogy a halottfeltámasztási parancs azért van leírva a Bibliában, mert minden kornak, így napjainknak is szüksége van ilyen csodákra, az szilárdan remélheti, hogy meg fogja látni azt, amire égő vágyal vágyakozik.*¹⁰⁸

3.4.3. A biztos elfogadás

Azt, amit Jézus földi működése során az Egyháznak megígért, nemcsak helyesen kell kérni, és azt, amit a hívő ember a jövőben szeretne látni, nemcsak égő vágyal kell keresnie, hanem tudnia kell a jelenben biztosan elfogadni.¹⁰⁹ Ha már a helyes kérés és az

107 Uo. 47.

108 Éppígy kimondható a csodatevő hit karizmájára is, a Tridenti Zsinat szándékával (DH 1809; vö. 230. láb.) összhangban: *Mindaz, aki hiszi, hogy az önmegtartóztató életre hívó evangéliumi tanács személyesen neki szól; és ezzel egyszerre: mindaz, aki akar önmegtartóztató életet élni, attól Isten nem tagadja meg az önmegtartóztatás ajándékát, tehát az szilárdan remélheti, hogy valóban önmegtartóztató életet fog élni.* Természetesen a két karizma két különböző valóság, tehát az analógiás következtetés határai megnyilvánulnak: az egyikre érvényes igazság azonos értelemben nem alkalmazható a másikra. Tehát senki sem állíthatja *abszolút* bizonyossággal, hogy önmegtartóztató életet fog élni a cölibátus karizmájának erejével, mint ahogy azt sem állíthatja senki *abszolút* bizonyossággal, hogy halottakat fog feltámasztani a csodatevő hit karizmájának erejével. Hiszen éppen az lenne istenkisértés, ha *abszolút* bizonyosságot várnánk Istentől döntéseink helyességének és ezzel egyszerre Isten személyes meghívásának igazolásához.

109 A biztos elfogadás lelkiülete magában hordozza a nyitottságot arra nézve, hogy vágyának beteljesedése a kikövetelhetetlen, szuverén és minden emberi feltételt meghaladó kegyelem titka marad. Előre elfogadja azt a lehetőséget, hogy történelmi szituációjában nem kaphat *abszolút* bizonyosságot, tehát előre szabadon elfogadja annak a lehetőségét is, hogy vágya esetlegesen nem fogja megtalálni azt az alakot, ami tárgyának megfelel. Ebben a lehetőségben azonban továbbra is kérdés marad az emberi állhatatlanság problémája, miszerint valójában nem akarja a célját elérni, nem hisz abban, hogy Krisztus által képes lenne erre, és ezért kibúvót keres a személyes elkötelezettség vállalása alól.

éő vágy elsajátítását is „ki kell harcolnia a hívőnek” (Kasper), akkor sokkal inkább ki kell harcolnia – elsősorban saját szubjektív hitével – a biztos elfogadás bizonyosságát.

A biztos elfogadás elsajátításában is egy ember lesz azok segítségére, akik akarnak halottakat feltámasztani, mégpedig a királyi tisztviselő, aki azt mondta Jézusnak: „»Uram, gyere el, amíg meg nem hal a gyermekem!« Jézus azt mondta neki: »Menj, a fiad él!« Hitt az ember a szónak, amit Jézus mondott neki, és elment. Amint hazafelé tartott, már eléje jöttek a szolgálói, és jelentették, hogy a fia él. Megtudakolta tőlük, hogy melyik órában lett jobban. Azt felelték neki: »Tegnap hét órákor hagyta el őt a láz.« Megértette ebből az apa, hogy éppen abban az órában, amelyben Jézus azt mondta neki: »A fiad él.« Hitt ő és egész házanépe.” (Jn 4,49–53) Bár a királyi tisztviselő – feltehetőleg művelt, okos ember volt – Jézussal személyesen találkozáskor hitt a szavának, mégis szüksége volt arra, hogy később világosan megértse: éppen akkor gyógyult meg a fia, amikor ő abban a hitben indult haza, kérése már meghallgatásra talált, a fia már él. Ez a megértés pedig egy teljesebb hitet eredményezett, mert korábbi spontán engedelmissége önmaga számára is a hit igazi bizonyosságát jelentette. Amikor még hazafelé tartott, akkor már a biztos elfogadás tapasztalata jellemezte őt, mégis a számára is minden bizonnyal a meglepetés erejével hatott élő fia látványa.

A meglepetésre való várakozás terében válik igazán kérdéssé a kérdés: *Hogyan támasszunk fel halottakat?* Ha a hit feszültségteli paradoxonában valaki kijelenti, „Én halottakat fogok feltámasztani”, nem hasonló-e ez a kijelentés ahhoz a tapasztalathoz, ahogyan az édesapa Jézus szavára hazaindul? Talán nem mondhatta volna azt az édesapa a Jézussal való találkozás hatására, „Én a fiamat élve fogom látni”? Az édesapa cselekvő engedelmissége hasonló a kafarnaumi százados szavához, amely magát Jézust is elcsodálkozásra készítette (vö. Mt 8,5–12). Azonban feltehető egy kérdés: *Ma elsajátítható-e a királyi tisztviselő vagy a kafarnaumi százados hite Jézus halottfeltámasztási parancsával kapcsolatban?* Azért jogos a kérdés, mert ez a két hívő férfi Jézussal találkozáskor, tőle személyes ígéretet kapott kérése teljesüléséhez, de hogyan kaphat valaki ma ilyen „erős”, személyes ígéretet a halottak feltámasztásához?

Jézus halottfeltámasztási parancsa ma is elhangozhat az egyházi igehirdetés szava által, a Szentírás olvasásakor vagy egy élethelyzet összefüggésében. Az elhangzás *hangzása* azonban a meghalláson is múlik, hiszen aki passzív a *hangzással* szemben, az hogyan hallhatná meg a halottfeltámasztási parancsot? A meghallás pedig meglátásom szerint mélyesen összefügg a világtkép feltörésével és a képzelet kitágításával. Aki *abszolút* mértékben, egyáltalán nem tudja és nem is akarja elképzelni, hogy az Egyháznak adott halottfeltámasztási parancs *neki* is szólhat, az egyenlőre még passzív a *hangzással* szemben. Aki *abszolút* mértékben, egyáltalán nem tudja és nem is akarja elképzelni, hogy ő a királyi tisztviselő vagy a kafarnaumi százados hitével kijelentheti, „Én halottakat fogok feltámasztani”, az még nem lépett rá ennek a parancsnak a személyes meghallásához vezető útra.

Természetesen Jézus mennybemenetele után már semmilyen meghívás vagy parancs, ígéret sem hangozhat el Jézus „testközeli”, személyes ígéretként, hiszen Jézus „emberközeli”, földi működése véget ért, a nyilvános kinyilatkoztatás lezárult. Azonban a Szentlélek eleven megtapasztalásában, az Egyházban újra és újra, bensőleg átélve meghirdetett pünkösdi tapasztalatban a Jézussal való személyes találkozás és az ebből fakadó cselekvő engedelmisség bizonyossága mindenki számára adott. A világkép feltörését, a képzelet kitágítását és a karizma felszítását végigjáró ember számára ez a kijelentés: „Én halottakat fogok feltámasztani”, tehát nem isteni előretudást, nem a jövő elővételezésének *abszolút* bizonyosságát, nem az üdvösség bizonyosságának kálvini értelmezése szerinti analógiát jelent.¹¹⁰ Inkább egy „ekszztatikus”, világnézeti határátlépésből fakadó meggyőződés spontán kifejeződése, mely abban bízik, hogy maga Jézus akarja az Egyház mindenkori jelenében, így napjainkban is a halottfeltámasztási parancs látható megnyilvánulását.

A biztos elfogadás nem jelenti azt, hogy a csoda automatikusan működő, intézményes jelleget ölt. „Jézusnál a karizmatikus gyógyítás soha nem vált kvázi intézményesített dologgá, ahol szükségszerűen következik be a csodálatos gyógyulás. A karizmatikus meghatározottság és ezzel a meglepetés mozzanata mindvégig megmarad.”¹¹¹ Tehát a halottfeltámasztáshoz szükséges biztos elfogadás tapasztalata is mindvégig megőrzi a hit eseményszerűségét, a meglepetés kihívó erejét. Egy egyszerű hasonlattal élve: a gyermek biztosan tudja, hogy már megvan a karácsonyi ajándék még az ünnep előtt, mégis meglepetés marad a számára, és éppen akkor nem lenne meglepetés, ha egyáltalán nem is tudná, hogy fog kapni bármit is. Tehát a meglepetésre is várni kell, mégpedig égő vággyal kell várni rá, hogy minél nagyobb lehessen maga a meglepetés. Ezt a várakozást fogom most bemutatni.

3.5. Várakozás a Szentlélek indítására

Ahányféle az élet, annyiféle a halál, és ahányféle a halál, annyiféle halottfeltámasztás lehetséges. A halottfeltámasztásra indító szót nem várhatjuk az élet eseményszerűségétől

110 Ezzel a kijelentéssel sokkal inkább az üdvösség bizonyosságának Georg Kraus-féle, a kérdésre adott válaszok egymást logikailag kizáró tendenciáját meghaladó, szintézisre törekvő szemléletének analógiája hozható összefüggésbe: „... az egyes keresztény elsősorban azzal nyeri el az üdvösség bizonyosságát, hogy önmagát teljes bizalommal és reménnyel Jézus Krisztus üdvözítő művére bízza; másrészt pedig azzal nyeri el az üdvösség bizonyosságát, hogy elfogadja: az egyház közössége igében és szentségben igéri számára az üdvösséget; harmadsorban pedig: személyesen megtapasztalja, hogy Isten a hitben és a szeretet cselekedeteiben való állhatatosság ajándékában részesíti.” GEORG KRAUS: Üdvösség bizonyossága. In Wolfgang Beinert: *A katolikus dogmatika lexikona*. 656.

111 JOACHIM GNILKA: i. m. 21.

jelentősen eltérő, „különleges isteni jelként”, hiszen azt meg sem értenénk. Dolgozatom előfeltételéhez¹¹² híven eleve pozitív módon közelíték legfőbb kérdésemhez, hitelt adok Jézus halottfeltámasztási parancsának, mint ahogy Benedek pápa is eleve pozitív módon közelít az egész evangéliumhoz:

Az én Jézus-ábrázolásom mindenekelőtt azt jelenti, hogy hitelt adok az evangéliumoknak. Természetesen mindazt feltételezem, amit a Zsinat és a modern exegézis az irodalmi műfajokról, a kijelentések szándékáról, az evangéliumok közösségbe ágyazottságáról és ebbe az életösszefüggésbe illeszkedő beszédmódjukról megállapít. Mindezt – amilyen jól csak tudtam – magamévá téve, mégis meg akartam kísérelni, hogy bemutassam az evangéliumok Jézusát, mint az igazi Jézust, mint a tulajdonképpeni értelemben vett 'történeti Jézust'.¹¹³

Bár én is mindvégig hitelt adtam az evangéliumoknak – a halottfeltámasztási parancs értelmezése során a számomra elérhető legtágabb területet bejárva –, mégis meg kell állapítanom azt, hogy szinte áthidalhatatlan szakadék választja el Jézus galileai hallgatóinak csodákhoz való hozzáállását a mai ember magatartásától. Erről a szakadékról Martin Dibelius így elmélkedik:

Jézus hallgatói, akik közül aligha érintett meg bárkit is komolyan a görög kritikai filozófia, úgy gondolták, hogy éppen a megmagyarázhatatlan az isteni cselekvés színtere. Ha jelen valóságunkban, tulajdon szemünk előtt valami megmagyarázhatatlan történe, ha valaki egy holtan fekvő embert hirtelen életre keltene... akkor a bátrabbak maguk kísérelnék meg a folyamat vizsgálatát, a félénkebbek visszahúzódnának, a kellelnebbek a rendőrséget, a lelkesebbek a sajtót értesítenék – de senki sem hullna térdre imádkozni! Holott pontosan ez az, amit Jézus hallgatói tennének, ha szembesülnének a csoda jelenségével.¹¹⁴

Ez alapján tehát joggal tehető fel a kérdés: *Ki fog ma halottfeltámasztásra várni? Egyáltalán hogyan hallhatja meg a mai ember a halottfeltámasztásra indító szót, illetve az élet eseményszerűségének egy adott mozzanatát képes-e egyáltalán úgy értelmezni, hogy ez a jelenség éppen őhöz intézett felhívás? Ki fog ma halottfeltámasztást kérni korunk apostolaitól? Mit szólna egy pap, ha egy édesapa vízbefúlt kisfiával a karján berohanna a plébániára, és gyermeke feltámasztását kérné? Egyáltalán megtörténhet-e ma ilyen vagy hasonló eset?* Dibelius pontos korrajza alapján teljes joggal megállapíthatjuk, hogy a mai ember világgképének nem része a halottfeltámasztás problémája. Jelen valóságunkban ez nem kérdés.

112 Lásd 1.3.1. – Jézus halottfeltámasztási parancsát meg lehet érteni, mai elhangzását meg lehet hallani és meg is lehet valósítani.

113 JOSEPH RATZINGER: i. m. 17.

114 Idézi JOACHIM GNILKA: i. m. 20.

Ha pedig valaki kérdéssé is teszi a csoda-elbeszéléseket, akkor is az esetek többségében eleve a hagyományos allegorikus értelmezés, illetve a saját tapasztalataiból felépített világnézet „foglya” marad.¹¹⁵ Mindig megmutatkozik az egyes hívő szubjektív hite a konkrét életszituációkban, ennyiben tehát igaz az, hogy ki-ki a maga világlátásával már meg is alkotta a saját „valóságát”. Azonban akit nem hagy nyugodni, hogy „a valóság Krisztusban van” (Kol 2,7), az továbbra is makacsul ragaszkodik ahhoz, hogy *a halottfeltámasztás csodájának valóságnak kell lennie*. Ez a makacs ragaszkodás pedig a Szentlélek indítására való várakozással azonos.

Ha nem is kérnek ma halottfeltámasztást senkitől – megelőző korszakok szokásával ellentétben¹¹⁶ –, azért még korunk apostolai hittel várhatják a halottfeltámasztásra indító eseményszerű szót (pl. halálhír vétele, halott látványa), és a feljük irányuló konkrét, emberi kérés nélkül is megtehetik ezt. Megtehetik ezt, amennyiben a Szentlélektől megkapják a csodatevő hit ajándékát. De hát mért ne kapnák meg, ha helyesen kérik, égő vágygal szomjaznak és biztos elfogadással már a jelenben hálát adnak érte? Rolf Zerfass szerint egyenesen az igehirdetés lényege a magvetés látható gyümölcsseire való várakozás:

Csak az 'igehirdetés és a csodajelek' egységében (Lk 9,1k; 10,9; Mk 16,20) közvetíthetik tehát Jézus tanítványai az embereknek, ki valójában Isten, aki őket küldi, mi a szándéka az emberekkel, és miért érdemes föltenni rá mindent. [...] Ezért tehát az első követelmény ahhoz, hogy Isten gyógyító lényege előtűnhessen az igehirdető által, hogy az legyen áttetsző Isten felé. Mindig kell (és szabad!) arra számítnia, hogy Isten másképp is 'játékban van', mint az ő szavai által, mivel Istennek végül is nem az a szándéka, hogy tanítsa az embereket, hanem hogy 'az emberek fiaival legyen' (Péld 8,30), 'köztük legyen' (Lev 26,11; Mt 28,10; Jel 21,3). Ezt az Istent csak úgy tudja az igehirdető szóhoz juttatni, ha Isten Igéje ismét tetet ölthet, vagyis a világot hús-vér valóságában átalakíthatja. [...] Prédikálni ezért nem csupán annyit tesz, mint néhány meghitt szót mondani az emberről, az életről vagy Istenről, hanem inkább: hagyni Istent, hogy szóhoz jusson; annak az Igének a szolgálatába állni, aki az eget és a földet alkotta, és aki most új eget és új földet akar elhozni. [...] Isten utolsó szava így hangzik a Szentírásban: 'Nézd, újjáalkotok mindent' (Jel 20,5). A hiteles igehirdetést ezért arról ismerni meg, hogy valami mozgásba jön. A prédikátornak szabad számolnia azzal, hogy körülötte is az történik, amiről az Orfeusz-legenda és a Lukács-evangélium beszámol: bénák járnak, vakok látnak, foglyok kiszabadulnak (Lk 4,18–21; 7,22kk). A prédikátor kíváncsisága persze valójában nem a saját prédikációjának hatására irányul, hanem arra, hogy miként

115 Vö. TARJÁNYI BÉLA: i. m. 115.

116 Lásd Hebert gyűjteményének példái: Szent Benedektől és Szent Patriktól is kértek halottfeltámasztást. ALBERT J. HEBERT: i. m. 61, 185.

dolgozik Isten már régóta körülötte, hogy milyen Istennek a dinamikája (Róm 1,16), amellyel szavát ő is együtt lendíti, és hogy milyen az az építkezés (1Kor 3,9–17), amelyben szolgálata által ő is 'alvállalkozó'.¹¹⁷

Tehát szabad és kell is számolni azzal a lehetőséggel, hogy a Szentlélek erejéből fakadó igehirdetés, a Szentlélekben megújult hívő élet minden formája ma is megtérésekben, közösségek születésében, jelekben és csodákban termi meg a gyümölcsét. A Szentlélek indítására való várakozás elsősorban azt jelenti, hogy a mindenkori tanítvány az Ige szolgálatába áll, áttetszővé teszi magát a gyógyító Isten előtt, hagyja, hogy Isten szóhoz jusson. Isten szava pedig Jézus Krisztus által az, hogy: „...támasszatok föl halottakat...” (Mt 10,8) Ez a szó valóság, mert Krisztus szava, aki maga a Valóság (vö. Kol 2,7). Azonban a mindenkori tanítványnak áttetszővé kell tennie magát, hogy Jézus sok-sok ígérete közül éppen ez is láthatóvá válhasson.

Aki tehát várja a halottfeltámasztást, az már a türelmes várakozásban nyitottá teszi magát a Lélek cselekvésére, hiszen „ha azt reméljük, amit nem látunk, akkor várjuk is türelemmel. Hasonlóképpen a Lélek is segítségére van erőtlenségünknek, mert nem tudjuk, miképpen kell kérnünk, amit kérünk; de maga a Lélek jár közben értünk szavakba nem foglalható sóhajtásokkal.” (Róm 8,25–26) A Lélek tehát segítségére van azoknak, akik erőtlenségük tudatában a Lélek erejére szomjaznak azért, hogy halottakat támasszanak fel. A Lélek cselekvése és az ember cselekvése pedig egymásra hangolt jelként itt és most kell, hogy megmutatkozzon.

3.6. Cselekvés itt és most

Amikor Péter apostol egyik missziós útja során éppen Liddában hirdette az igét, akkor váratlan dolog történt: a szomszédos Joppében élő hívek egy halálesetről értesítették és kéréssel fordultak hozzá:

»Ne késlekedj hozzánk jönni!« Péter erre útrakelt, és elment velük. Amikor megérkeztek, felvezették őt a felső terembe. Az özvegyek mind körülvették őt sírva, és a köntösöket és ruhákat mutogatták, amelyeket Dorkász készített nekik, amíg velük volt. Péter azonban mindnyájukat kiharcolta, azután térdre borulva imádkozott, majd a holttesthez fordulva így szólt: »Tabíta, kelj föl!« Erre az kinyitotta a szemét, meglátta Pétert, és felült. Ő pedig odanyújtotta neki a kezét és felsegítette. Azután odahívta a szenteket és az özvegyeket, és megmutatta nekik őt, hogy él. Híre ment ennek egész Joppében, és sokan hittek az Úrban. Történt ezután, hogy sok napon át ott maradt Joppében egy bizonyos Simon tímárnál. (ApCsel 9,38–43)

117 ROLF ZERFASS: *Nevedet hirdetem. A homiletika alapelemei*. Szent István Társulat, Budapest, 1995, 24.

Erről a csoda-elbeszélésről Lenkeyné Semsey Klára megállapítja azt, hogy nyilvánvaló hasonlóságot mutat azzal az evangéliumi történettel, amikor Jairus a lányához hívja Jézust, mert az haldoklik (vö. Lk 8,41kk.). Ez a hasonlóság Semsey Klára szerint pedig arra enged következtetni, hogy Pétert is kifejezetten halottfeltámasztásra kérték, bár ezt a mozzanatot az elbeszélés konkrétan nem tartalmazza.¹¹⁸ Érdemes tehát a biblikus párhuzam erejét kihasználni.

Visszatérve az evangéliumhoz: Jézus határozottan elindul Jairus kérésére, és még a halálhír sem riasztja vissza, hanem bátran folytatja útját, biztatva az édesapát is: „Ne félj, csak higgy, és megmenekül!” (Lk 8,50) Jézus feltűnő magabiztosságát nem elegendő pusztán azzal a páratlan istenkapcsolattal indokolni, amely egész létét meghatározta. Ez a csodatette is emberségének szabad kibontakozásból fakadó személyes cselekedet volt, tehát neki is (egészen sajátos értelemben), emberi erőfeszítéssel kellett szert tennie arra a meggyőződésre, hogy az emberek minden szükségében valódi segítséget tud nyújtani, így lesz ez ebben a helyzetben is: fel fogja támasztani Jairus lányát. Éppígy Péter csodatettének lényegét, magabiztosságának erejét is akkor lehet mélyebben elsajátítani, ha nem feledkezünk meg a hitért vívott személyes harcáról. Természetesen a két csoda-elbeszélés hasonlóságán túl alapvető különbség van Jézus és Péter tettének ábrázolása között, hiszen Péter a halott feltámasztását megelőzően térdre borul Isten hatalma előtt, Jézus viszont saját teljhatalmából cselekszik.

Nincs írott forrás arról, hogy Péter hogyan imádkozott a halottfeltámasztás előtt. Azonban nem nehéz elképzelni azt, hogy felidézte szívében Jézus szavát: „Mindazt, amit imádkozva kértek, higgyétek, hogy már elnyertétek, és megszereztek.” (Mk 11,24) Mi

118 Vö. „A halottat megmosták, de nem kenték meg különböző illatos tartósítószerrel, ahogyan egyébként ez szokás volt. Talán közeli feltámasztásában reménykedtek. A felső szobába helyezték, ahol a levegő jobban járja (vö. 1Kir 17,17kk. és 2Kir 4,32kk.). Halálakor a gyülekezeti tagok tudomására jut, hogy Péter a közelben van, mintegy 3 órányi gyalogútra. Érte küldenek, hívják, mint egykor Jairus Jézust (Lk 8,41kk.), hogy legyen segítségükre. Izrael gyakorlatát átvette az első idők egyháza és tovább is adja (Jak 5,14). Péter enged a kérésnek és kész segíteni. Mestere eljárását követi. Rejtetten tesz jót. Csak azok vannak jelen, akikre az ügy tartozik. Az élet Urához fordul alázattal (Jn 11,41) és életre szólítja a halottat. Istennek hatalma van a halál fölött. Erről adott jelt a próféták által, ebből adott ízelítőt Jézus Krisztus munkássága nyomán, ezt szemlélteti az apostolok munkája is. A halottak nem maradnak örökké a halál állapotában, az élet Ura életet akar. Isten végső megoldását hirdetik ezek a történetek. A reménytelennek látszó helyzetben is tud és segít az, aki Isten erejével jár. Az imádságát követő szavai a 2Kir 4,33-mal és a Mk 5,40 mondatával csengenek egybe. Péter szavára Tábita kinyitja a szemét. Péter nem mormolt varázsigéket, nem emlegetett titkos nevet, nem hajtott végre különös cselekményt. Ellenben belső közösségben volt az élet forrásával az imádság által, és ezúton jelzi a halál felett is győztes Úr hatalmát. Az Úr ama napon az apostolok által is jelzi a halottak feltámasztását. Szemlélteti, hogy a halál állapotából van feltámasztás. A halálból – mint az alvásból – fel lehet kelni. Az Úr szavára megelevenednek a halottak.” LENKEYNÉ SEMSEY KLÁRA: Az Apostolok Cselekedeteiről írott könyv magyarázata. In *A Szentírás magyarázata. Jubileumi Kommentár* 3. köt. Kálvin, Budapest, 1998, 172–229, 191–192.

történt Péter imájában? A karizma felszítása: helyes kérés, égő vágy és biztos elfogadás. Személyes világképének feltörése, képzeletének kitágítása a húsvéti esemény és a pünkösdi tapasztalat által már megtörtént. A Szentlélek halottfeltámasztásra indító szava pedig öhozza sem az élet eseményszerűségétől jelentősen eltérő, „különleges, isteni jelként” érkezett meg, hanem egy rendkívül egyszerű, emberi élethelyzetben, egy gyászoló család meglátogatásakor. Ha nem is kérték Pétertől kifejezetten azt, hogy támassa fel Dorkászt, ő mégis ezt az életszituációt Jézus halottfeltámasztási parancsaként értelmezte, az eseményekből kihallotta Jézus szavát: „...támasszatok föl halottakat...” (Mt 10,8). Cselekvő engedelmissége pedig láthatóvá tette Jézus szavának valóságát.

Korunk keresztényei közül is bárki láthatóvá teheti ezt a szót, amennyiben meggyőződésévé válik: „A Szentlélek tevékenysége nem korlátozódik az apostolokra. Karizmája és szolgálata révén minden keresztény hozzájárul az egyház felépítéséhez. Ez pedig az egyház maradandó sajátossága, és nem csak a kezdeti lelkesedésre vonatkozó jelenség (1Tessz 5,19).”¹¹⁹ Aki halottat akar feltámasztani, annak természetesen nem szabad megfélekednie arról, hogy amikor eljön az ideje, akkor majd Isten maga ébreszti benne a szándékot, és Ő fogja végrehajtani a tettet tetszésének megfelelően (vö. Fil 2,13 – SzIT). Akiben pedig felébred a szándék, hogy halottat akar feltámasztani Jézus szavának engedelmeskedve, annak mélyen el kell gondolkodnia az alázatról is. Az alázat értelmezésem szerint természetesen nem azt jelenti, hogy valaki elmenekül Isten hívó szavától, hanem azt, hogy felkészültté teszi magát annak meghallására, és meg is teszi azt, amit *neki* meg kell tennie. Erről az életszituációról, Isten hívó szavával való találkozásról, az alázatról megható egyszerűséggel beszél Karl Jaspers:

Isten vezetésének meghallása természetesen a tévedés kockázatával jár, s ez alázatosságra int. Kizárja, hogy mindenben a magunk bizonyosságára hagyatkozzunk, nem engedi, hogy saját cselekedeteinket – mint mindenkinek szóló parancsot – általánosítsuk, s elrekeszti a fanatizmus útját. Ha mi magunk világosan látjuk is, melyik az Isten vezetése szerinti út, még akkor sem állíthatjuk teljes bizonyossággal, hogy mindenki számára ez az egyetlen.¹²⁰

4. KONKLÚZIÓ

Amikor az első keresztény igehirdetők megkezdték missziójukat, akkor a Szentlélek eleven megtapasztalásából, az erő (dünámisz) benső átéléséből fakadtak szavaik és tetteik (vö. ApCsel 2,37; 6,8). Sőt, Pál apostol merészen és öntudatosan kijelentette: „... az én apostoli mivoltom jelei a végtelen türelemben, jelekben, csodákban és hatalmi tettekben

119 GERHARD LUDWIG MÜLLER: *Katolikus dogmatika*. Kairosz, Budapest, 2007, 572.

120 Eredeti forrásmegjelölés nélkül idézi: MÁTYÁS GYÖZÖ: A legyilkolt remény. *Filmvilág*, (2008/2) 29.

nyilvánultak meg közöttetek” (2Kor 12,12). Tehát a népek apostola az apostoliság kritériumának tartotta a csodákat, beleértve természetesen a halottfeltámasztást is. Azonban a későbbi korok keresztényei hajlamosak arra, hogy idealizálják az induló Egyház képét, mintha csak a szeretet, a jelek és a csodák jellemezték volna az őskeresztények életét, ezzel szemben pedig akkor is voltak komoly viták, szakadások, sőt hallatlan erkölcsi botrányok (vö. ApCsel 5,1–11; 1Kor 5,1–13; Gal 2,11–14). Tehát a születőfélben levő Egyház kezdettől fogva hordozta a *casta meretrix* titkát. A mai Egyháznak is éppen ez a realitása: szentek és bűnösök közössége. Hatékony tanúságtételek és arisztokratikus félelmek, megújuló közösségek és önemésztő intézmények képe tárul elénk. Napjaink katolikus Egyházában nemhogy a halottfeltámasztások csodáiról nem kapunk hírt, de a missziós parancs többi elemének megvalósítása is súlyos válságon megy át, hiszen a keresztelesek, a szentség-kiszolgáltatások visszaesése, a kiürülő templomok, a gazdasági csődbe rohanó plébániák mind-mind a katolicizmus súlyos térvészését bizonyítják hazánkban.

Mindezt tudatosítva, dolgozatom alapvető célját szem előtt tartva elsősorban önmagamnak kell feltennem a kérdést: *Mit akarok? Mi a célom? Én is halottakat akarok feltámasztani?* Eddig csak a sorok között jelent meg bizonyos mértékben személyes, szubjektív viszonyulásom a halottfeltámasztás titkához. Azonban be kell látnom azt, hogy nem kerülhetem ki ezeket a kérdéseket. Sőt, ha valóban felelősen és komolyan tettem fel a kérdést: *Hogyan támasszunk fel halottakat?*, akkor elsősorban *nekem, a magam nevében kell válaszolnom rá.*

Ha az életem folyamán még legalább egyszer hasonló helyzetbe kerülök, mint akkor, amikor láttam valakit, akit végtelenül lesújtott gyermeke elvesztése, akkor már *másképp fogok cselekedni.* Az a szerencsétlenség, az a tragédia némává tette azt, aki itt maradt. Az édesanya kiáltó némasága maradandóan belém vésődött, bár akkor még nem tudtam, mit kellett volna *másképp* tennem. Nem is tudhattam. Azt azonban most már biztosan tudom, hogy a szerencsétlennel való együttérzés igazán nehéz dolog, nagyon nehéz. Félő, hogy aki megpróbálja, megnémul. Éppen ezért eddig leírt gondolataimat nem is a saját szavammal, hanem Simone Weil szavával bízom mindazokra, akik a halottfeltámasztás kérdését újból igazán kérdezni akarják:

Kiket szerencsétlenség sújt földre, vergődnek csak, mint a félig eltaposott bogár. Az ilyeneknek nincs többé szavuk arra, mi is történt velük. Azoknak az embereknek meg, kik velük összetalálkoznak – ha bármennyit szenvedtek is különben, de maguk sose voltak szerencsétlenek – sejtelmük sem lehet, mivel találkoztak szembe. A szerencsétlenség legmélyén valami egészen sajátos jelenség, akár a hangok, mikről semmi se adhat fogalmat egy süketnéma számára. Végül azok, kiket megcsonkított a szerencsétlenség, eleve képtelenek arra, hogy mások segítségére siessenek, s még inkább arra, hogy segítséget várjanak saját

maguk számára. A szerencsétlenekkel való együttérzés ezért nyilvánvaló képtelenség. Ha mégis bekövetkezik, az sokkal meglepőbb csoda, mint a vízen való járás, a betegek meggyógyítása vagy akár egy halott feltámasztása.

Cseh Péter Mihály
Pécsi Püspöki Hittudományi Főiskola

IRODALOMJEGYZÉK:

- Biblia. Ószövetségi és Újszövetségi Szentírás.* Szent István Társulat Budapest, 2006.
- BAKOS FERENC: *Idegen szavak és kifejezések szótára.* Akadémiai, Budapest, 1976.
- BALTHASAR, HANS URS VON: *Mit szabad remélnünk?* Sík Sándor, Budapest, 2006.
- BALTHASAR, HANS URS VON: *A dicsőség felfénylése. Teológiai esztétika.* 1. köt. *Az alak szemlélése.* Sík Sándor, Budapest, 2004.
- BEINERT, WOLFGANG: *A katolikus dogmatika lexikona.* Vigilia, Budapest, 2004.
- BENYIK GYÖRGY (szerk.): *Csoda-elbeszélések.* Szegedi Bibliikus Konferencia 1998, JatePress, Szeged, 2000.
- BOMAN, THORLEIF: *A héber és a görög gondolkodásmód egybevetése.* Kálvin, Budapest, 1998.
- BULTMANN, RUDOLF: *Hit és megértés.* L'Harmattan, Budapest, 2007.
- BRUGGER, WALTER (szerk.): *Filozófiai lexikon.* Szent István Társulat, Budapest, 2005.
- DENZINGER, HEINRICH – HÜNERMANN, PETER: *Hitvallások és az Egyház Tanítóhivatalának megnyilatkozásai.* Örökmécs – Szent István Társulat, Bányterenyé – Budapest, 2004.
- DIÓS ISTVÁN (szerk.): *A II. Vatikáni Zsinat dokumentumai.* Szent István Társulat, Budapest, 2000.
- ERDÉLYI JUDIT: *Gyógyulás bármi áron? Ébredés Alapítvány, Pécel, 2004.*
- GETTY, MARY ANN: *A Korintusiakhoz írt első és második levél.* Szegedi Bibliakommentár Újszövetség 7., Korda– Bencés, Kecskemét – Pannonhalma, 1994.
- GÁL FERENC: *A Szentlélek kiáradása.* Szent István Társulat, Budapest, 1986.
- GNILKA, JOACHIM: *A Názáreti Jézus.* Szent István Társulat, Budapest, 2001.
- HAAG, HERBERT: *Bibliai lexikon.* Szent István Társulat, Budapest, 1989.
- Halál. In *Wikipédia, a szabad lexikon.* <http://hu.wikipedia.org/wiki/Hal%C3%A1l>
- HEBERT, ALBERT J.: *Lázár, kelj fel!* Ecclesia, Budapest, 1995.
- HEGYI MÁRTON: *Dionüoszosi-fenomenológiai teológia?* Balthasar, Heidegger, Nietzsche. In *In memoriam Hans Urs von Balthasar.* Vigilia, Budapest, 2007, 299–321.
- Az imaórák liturgiája.* Hivatalos Kiadás, Budapest, 1991.

- II. JÁNOS PÁL: *Fides et ratio*. Szent István Társulat, Budapest, 1999.
- II. JÁNOS PÁL, Redemptoris missio, in *II. János Pál megnyilatkozásai*, 1., Szent István Társulat, Budapest, 2005, 813–877.
- KASPER, WALTER: *Jézus a Krisztus*. Vigilia, Budapest, 1996.
- A Katolikus Egyház Katekizmusa*. Szent István Társulat, Budapest, 2002.
- KERESZTY RÓKUS: *Jézus Krisztus*. Szent István Társulat, Budapest, 1995.
- KROPKÓ PÉTER – BENE JÁNOS: *Megtettem, mert elhittem*. Kropkó Triatlon Club, Siófok, 2006.
- LÉON-DUFOUR, XAVIÉR (szerk.): *Biblikus teológiai szótár*. Szent István Társulat, Budapest, 1972.
- LONCAR, JOSIP: *Charism of Faith*. Zivo Kamenje, Medugorje, 2007.
- MÁTYÁS GYŐZŐ: A legyilkolt remény. *Filmvilág* (2008/2) 29.
- MCDONNELL, KILIAN – MONTAGUE, GEORGE T.: *Szítsátok fel a lángot. Mi köze a Szentlélek-keresztségnek a keresztény beavatáshoz?* Marana Tha, Budapest, 1995.
- MOODY, RAYMOND A.: *Élet az élet után*. Ecclesia, Budapest, 1983
- MÜHLEN, HERIBERT: Karizma, karizmatikus. In Christian Schütz (szerk.): *A keresztény szellemiség lexikona*. Szent István Társulat, Budapest, 188–189.
- MÜLLER, GERHARD LUDWIG: *Katolikus dogmatika*. Kairosz, Budapest, 2007.
- Ó- és Újszövetségi Szentírás a Neovulgáta alapján*. Szent Jeromos Katolikus Bibliatársulat, Budapest, 1999.
- PANNENBERG, WOLFHART: Mi az ember? *Egyházforum*, (1998) 7–15.
- Pál apostol, Levelek, Konkordáns fordítás*. Üdvtörténeti figyelő, Passau, 2004.
- VON RAD, GERHARD: *Az Ószövetség teológiája*. 1–2. köt., Osiris, Budapest, 2007.
- RAHNER, KARL – VORGRIMLER, HERBERT: *Teológiai kisszótár*. Szent István Társulat, Budapest, 2005.
- RATZINGER, JOSEPH, XVI. BENEDEK: *A názáreti Jézus*. Szent István Társulat, Budapest, 2007.
- SCHNEIDER, TEODOR (szerk.): *A dogmatika kézikönyve*. 1–2. köt., Vigilia, Budapest, 2003.
- SCHÜTZ ANTAL: *Dogmatika*. 1–2. köt. Szent István Társulat, Budapest Budapest, 1937.
- SCHWANK, BENEDIKT: *János*. Agapé, Szeged, 2001.
- A Szentírás magyarázata. Jubileumi Kommentár*. 1–3. köt., Kálvin, Budapest, 1998.
- Újszövetség*. Százszorszép Kiadó, Budapest, 2005. (ford. Csia Lajos)
- Újszövetség*. Bencés, Pannonhalma, 1996. (ford. Békés Gellért – Dalos Patrik)
- TANQUEREY: *A tökéletes élet*. Jézus Társasága, Párizs, 1932.
- TARJÁNYI BÉLA: *Csodák*. Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Budapest, 1995.
- THORDAY ATTILA (szerk.): *Jeromos Bibliakommentár*. 1–3. köt., Szent Jeromos Katolikus Bibliatársulat, Budapest, 2002–2003.
- TOMKA FERENC: *Lelkipásztori teológia és az új evangelizáció*. Szent István Társulat, Budapest, 2006.

- TRACY, BRIAN: *Maximális teljesítmény*. Bagolyvár Könyvkiadó, h. n., 1999.
- VARGA ZSIGMOND J.: *Újszövetségi görög–magyar szótár*. Kálvin, Budapest, 1996.
- VÁRNAI JAKAB: A szimbólum mint ismeretelméleti kihívás a teológia számára. *Studia Universitatis Babe-Bolyai, Theologia Catholica Latina* 45 (2000/1) 91–98.
- WEIL, SIMONE: *Kegyelem és nehézkedés*. Vigilia, Budapest, 1994.
- WEISSMAHR BÉLA: *Ontológia*. Mérleg – Távlatok, Bécs – Budapest – München, 1995.
- WEISSMAHR BÉLA: *Bevezetés az ismeretelméletbe*. tkk I/2, k. n., Róma, 1978.
- WESTERMAN, CLAUS: *Az Ószövetség teológiájának vázlata*. Kálvin, Budapest, 1993.
- ZERFASS, ROLF: *Nevedet hirdetem. A homiletika alapelemei*. Szent István Társulat, Budapest, 1995.

EGYHÁZTÖRTÉNETI, EGYHÁZMŰVÉSZETI ÖSSZEVONT SEKCIÓ

1. HELYEZÉS:

KIS ATTILA (Veszprémi Érseki Hittudományi Főiskola): Szent Benedek Regulája egykor és ma

2. HELYEZÉS:

DINNYÉS KAMILLA JUDIT (Szegedi Hittudományi Főiskola): A katolikus egyház viszonya az Imrédy-kormány politikájához – A korabeli katolikus egyházi sajtó tükrében –

3. HELYEZÉS:

MOLDVÁN EDIT (Debreceni Református Egyetem): „Íme, az Úr szolgálóleánya: történjék velem a te beszéded szerint!” (Lk 1,38) In memoriam Pilder Mária (1888–1966)

SZENT BENEDEK REGULÁJA EGYKOR ÉS MA

BEVEZETÉS

Szent *Benedek* neve manapság elsősorban a benedeki *Regula* nyomán alakult monostorok, apátságok és kongregációk kapcsán ismert, amelyeket összefoglalóan bencés rendként tartanak számon (OSB = Ordo Sancti Benedicti), illetve ő Európa egyik védőszentje.¹ Életútja, munkássága, s az általa elkészített *Regula* méltánytalanul kevés figyelmet kap. Ez a *Regula* nemcsak a bencések alapszabálya, útmutatója mind a mai napig, hanem más szerzetesek, sőt királyok, uralkodók is felhasználták mind a hétköznapiakban, mind a vezetésben. Gyakran lett vezérfonala más reguláknak, királyi intelmeknek, alkotmányoknak. Így a *Regula* Európa „szabálykönyvének” is tekinthető.

Jelen tanulmány fő célja, hogy a *Regulát*, annak szövegét állítsa a vizsgáldás középpontjába, különös tekintettel a benne található korrajzra, művelődéstörténeti sajátosságokra. Ezért fontosnak érzem, hogy röviden, vázlatosan ismertessem a kort, amelyben *Benedek* élt, és az életet, amelynek egyfajta összegzése a *Regula*.

A dolgozat előkutatás későbbi kultúrtörténeti és hermeneutikai vizsgálatokhoz. Elméleti – filológiai-leíró – alapkutatásra épül, módszerét a szoros olvasat jellemzi; egyéni kutatásról lévén szó, egyéni szempontok hangsúlyozásával. A fentieket egészíti ki, hogy a latin eredeti szöveggel két különböző, egy magyar és egy német fordítást vetek egybe. A műben található megszólítások külön figyelmet kapnak, különösen az egyes fordításokban. A munkát megnehezítette, hogy az utóbbi évtizedekben hazánkban a bencéseken kívül nagyon kevesen foglalkoztak a *Regulával*. A *Regula* mellett két másik kortárs (*Boethius*, *Cassiodorus*) műveit is elemzem a megszólítások szemszögéből, valamint megvizsgálom a *Regula* forrásául szolgáló munkákat.

1 Ma Európa védőszentjei még *Benedek* mellett: Svédországi Szent Brigitta, Sienai Szent Katalin, A Keresztről nevezett Szent Teréz Benedikta kármelita vértanú (Edith Stein), Cirill és Metód társvédőszentek.

Munkám újdonsága a megszólítások elemzése a *Regulában*, s egyben dolgozatom fő célkitűzése, hogy felhívja a figyelmet ezen megszólítások tükrében egy – a kor neoplatonista hagyományaitól eltérő – újfajta családcentrikus modell elterjedésére, amely nagy hatással volt a későbbi korok felfogására. Céлом, hogy jobban ismertté váljanak egy régi kor mindennapjai, valamint hogy a műben megtalálható értékekre, útmutatásokra a mai ember újból felfigyeljen. Mint egykori bencés diáknak, volt alkalmam együtt élni *Benedek* ma élő fiaival, s megtapasztalni, hogy az 1500 éves hagyomány ma éppúgy érvényes, mint keletkezésekor.

Nem csak a rend számtalan műemléke, kódexe, hagyományai révén, de a bencés atyák életének példájában a *Regula* eredeti szelleme köztünk él. *Benedek* sok tekintetben példakép lehet a ma embere előtt, legyen bár munkás, tanár, vezérigazgató, menedzser vagy éppen klerikus, hiszen életműve a mindennapi élet nehézségeire, kérdéseire is tanácsokat, válaszokat ad. Mindenki talál magának szóló részt, gondolatot, csak rá kell szólni magunkat, hogy a kezünkbe vegyük, olvassuk. A többi már megy magától...

1. TÖRTÉNELMI KITEKINTÉS

1.1. Korrajz

Mi vezethette *Benedeket* egy szabálykönyv megírására? Ehhez először vizsgáljuk meg, milyen környezetben készült a mű, élt a szerző! Így talán jobban megértjük az általa közvetített humánus magatartást. Egészen az V. század végéig, VI. század elejéig kell visszamennünk. Alig 200 éve engedélyezett a kereszténység a Római Birodalom területén. Az egykor oly dicső birodalomnak ekkor már csak a keleti fele egységes állam. A nyugati részt elérte a népvándorlás: a gótok, longobárdok, frankok egymást váltják a különböző területeken, míg a Kárpát-medencében az avarok portyáznak. Északon a szászok kegyetlenkednek, délről a vandálok seregei törnek észak felé. Rómában a különböző népek hadai rabolnak, gyűjtogatnak: a város harcok színtere. Ilyen körülmények között él és tevékenykedik *Benedek*, akinek életéről kizárólag *Nagy Szent Gergely Dialógusok* című művéből tudunk (*Dialógusok*: II. könyv), aki életrajzírója volt. A sok bizonytalanság közepette egyre jobban terjednek a különböző eredetű vallások. A régi mitológia mellett éppúgy megtalálhatók a nomád népek hiedelmei, mint a keleti vallások vagy éppen a kereszténység. Az uralkodók egy része igyekszik maga is istenség képében tetszelegni. Az emberek a földi nyomorból és bizonytalanságból menekülnek a túlvilági, jobb sorsot hirdető eszmékhez.

A szerzetesi élet azon dolgok közé tartozik, amely először megvalósult, és csak utána írták le, készült róla irodalom. Az újszövetségi gyökerű szerzetesség először a III. században jelent meg Egyiptomban (Nitria, Kellia, Scetis), Palesztinában, Szíriában,

ahol magányos anachóréták (remeték) éltek a pusztákban. A hagyomány szerint a remete életmód kezdeményezője thébai Pál volt Felső-Egyiptomban, akit később *Remete Szent Pál*ként (†341) tiszteltek. Az egyik leghíresebb remeteszereztes *Remete Szent Antal* (†356) volt. A remetékre jellemző volt a világtól visszahúzódó, elmélkedő, önmegtartóztató életmód és a cölibátus, amely ekkor még a papok életét nem jellemezte.² Az aszkézis első elméleti írójának az alexandriai bölcselet, *Órigenészt* (†254) tekintik. Ő dolgozta ki az aszkézis lelkiségét és gyakorlatát, mutatott rá szentírási alapjaira, ő helyezte a középpontba az elmélkedést. Ezen kívül kivette részét kora egyháztani vitáiból is. Foglalkozott a Szentháromságattal: Atya – Fiú – Szentlélek egysége; Fiú: emberi és isteni egyben; és rendezte a szférákat a *Jelenések könyve* alapján: szellemi világ (3x3 szféra), csillagvilág (3x3 szféra), elemi világ (3x3 szféra). Számára az élet felkészülést jelentett a halálra. Megvetette a földi világ dolgait, s ennek bizonyítékául önmagát herélte ki.³ A közösségi életet elsőként a jeruzsálemi ősgyülekezet mintájára a kopt *Pachomius* (†346) szervezte meg Tabennesiben, ahol külön női és férfi kolostorban mintegy 1000 szerzetes élt. A közösség élén apát/apátnő (abba/amma) állt.

Benedek nem elsőként írt regulát. Többen is készítettek előtte szerzetesi szabálykönyvet: *Nagy Szent Baszileiosz (Vazul)* (†379), *Szent Ágoston* (†430), Arles-i *Szent Caesarius*⁴ (†435), amelyeket minden bizonnyal ő is felhasznált. Kimutathatóan nagy hatással volt *Benedekre* az ismeretlen szerzőtől és helyről származó *Regula Magistri*.⁵ Így nem a benedeki *Regula* az első, mégis igaz és használható: nem elméletet ír, hanem tapasztalatokat rögzít. Később ez lesz az a *Regula*, amely legnagyobb hatást gyakorolja a nyugati egyházi életre. Maga *Nagy Károly* (768–814) is több példányban lemásoltatja, és birodalmában kötelezővé teszi minden kolostor számára. A XIII. századig, ha nem is egyedüli, de legmeghatározóbb irányítója volt ez a nyugati szerzetességnek.

1.2. *Benedek életútja*

Benedek (kb. 480–547) előkelő, gazdag, mélyen vallásos nemesi, római patrícius-családból származott, és a szabin hegyek közt fekvő kisvárosban, Nursiában (ma: Norcia) született. Rómában tanult, később azonban – megundorodva az ottani

2 A cölibátust a 312-es Elvirai Zsinat ajánlotta, majd a Karoling egyházreform (IX. század) állami törvényre emelte, a XI. században a VII. Gergely (1073–1085) reformja egyházi előírássá tette és kibővítette, teljesen azonban csak a XVI. században, a Tridenti Zsinat (1545–1563) III. ülészakán (1562–1563) dolgozták ki.

3 Vö. GÉCZI JÁNOS: *Bevezetés az európai gondolkodás történetébe*. (kézirat).

4 Id. VANYÓ LÁSZLÓ: *Az ókeresztény egyház irodalma*. 1–2. köt. Jel, Budapest, 2003, 521–530, 688–722, 762.

5 A *Regula Magistri*-ről részletesebben lásd a 3.8. fejezetet.

erkölcstelen élettől – visszavonult.⁶ Először Enfidébe (ma: Affide) ment, majd tovább az Anio folyócska völgyébe, Subiacumba (ma: Subiaco). Itt három évig remetéskedett egy barlang mélyén, s közben hegyi pásztorok látták el élelemmel; rajtuk kívül gyakran felkereste egy *Romanus* nevű remete. Itt járta ki a lelki élet iskoláját, és tanulta meg a maga és mások vezetésének legszükségesebb tudományát: az önismeretet. „*Benedek* önmagát találta meg azáltal, hogy feladta legmélyebb és legalapvetőbb vágyait, a tulajdon, a társ és az autonómia iránti vágyát.”⁷ Sokat foglalkozott a Szentírással, a szent atyák irataival és a természettel. Innen meghívták Vicovaróba, egy szerzetesközösségbe apátnak, de később szigorú, igényes magatartása miatt meg akarták mérgezni. Ekkor elhagyta a közösséget, tanítványokat gyűjtött maga köré és a Cassinum-hegyen (ma: Monte Cassino) létrehozta saját monostorát. A hegyen eredetileg pogány szentély állt, amelyet *Benedek* rombolt le. „Apolló oltára helyén Keresztelő Szent János, Jupiter temploma helyén pedig Tours-i Szent Márton tiszteletére emelt oratóriumot.”⁸ Ennek a monostornak írta meg szabálykönyvül a *Regulát* körülbelül 529-ben. *Benedeknek* volt egy lánytestvére, *Skolasztika*. Ő a Cassinum-hegy lábánál alapította meg női szerzetesközösségét, amely szintén a benedeki *Regula* szerint élt. *Benedek* távol tartotta magát a nyilvános eseményektől, azonban élete végéig kapcsolatban volt kora vezető személyiségeivel, püspökökkel, sőt *Totilával*, a gótok királyával is. Általános tiszteletnek örvendett már életében, különösen a szegények körében. *Szalay Jeromos* egyenesen *Ábrahámmal*, az Ószövetség nagy alakjával állítja párhuzamba *Benedeket*, mert életét teljesen Istennek tudta felajánlani, és jutalmul utódainak számtalanul nagy lett a serege.⁹ Halálát, egyben mennyei születésnapját az Egyház március 21-én ünnepli. Ma a két testvér földi hamvai a Monte Cassino-i bazilika főoltára alatt nyugszanak. VI. Pál pápa 1964. október 24-én *Benedeket* Európa védőszentjének nyilvánította; liturgikus ünnepe július 11.

Benedek földi élete nem nagy területen játszódott le: Nursiától Rómáig, Rómától Subiacóig, Subiacótól Monte Cassinoig mindössze néhány napi az út, életének 60-70 éve alatt ezt az utat járta be. Szelleme azonban évszázadokon át szenteket nevelt, ez által is alakítva Európa társadalmát. Hatása nem szűnt meg a jelenben sem. Nem hagyott hátra más írásművet, csak *Regulájának* rövid fejezeteit, s mégis, ezzel megszervezte a történelem egyik legjobban működő társadalmát és a világtörténelem legrégebb családját.

6 Az életrajz-értelmezők szerint a legvalószínűbb, hogy a fiatal *Benedek* 18–20 éves korában mehetett ki a természet magányába.

7 WILDE, MAURITIUS: *A lelki út. Szent Benedek fejlődése*. Bencés, Pannonhalma, 2002, 78.

8 Lásd PUSKELY MÁRIA: *Keresztény szerzetesség*. 1–2. köt., Bencés, Budapest, 1995, 102–103.

9 Vö. SZALAY JEROMOS: *Szent Benedek élete és műve*. Szent István Társulat, Budapest, 1932, 5.

1.3. Benedek és Gergely, avagy a két szerzetes lelki rokonsága

Benedek és Nagy Szent Gergely pápa (590–604) viszonya elég különleges ahhoz, hogy itt egy pillanatra megálljunk. Ahogyan már fentebb említettük, *Benedek* életéről az egyedüli forrásunk *Gergely pápa Dialógusok* című munkájának II. könyve, amelyet 593–594 körül írhatott. A II. könyv teljes biográfiát és mintegy negyven csodát tartalmaz, míg az I. és a III. könyvben több más szent életrajzát olvashatjuk. A műben található a történetiséget igazoló adatok (*Totila* gót király látogatása 546-ban; hivatkozik azokra a bencés apátokra, akiket személyesen ismert, és akiktől értesüléseit szerezte), azonban a szerző inkább emléket akart állítani *Benedeknek*, és példaként állítja saját kora és az utókor elé. Az embereket még a középkorban sem nagyon érdekelte a történetiség, inkább az esemény volt a fontos, amelyet le tudtak/akartak fordítani saját életükre. Azzal a szándékkal kell olvasni, amivel írták, tehát a hit szemével (hiszen szent írt egy másik szentről).

A II. könyv első 11 fejezete időrendben mutatja be a szent életét gyermekkorától egészen a Cassinum-hegyen történő letelepedésig. Ezután kétszer 12 csodaleírás következik (kétszer hatos formában): az első sorozatban inkább *Benedek* prófétai tudását emeli ki, a másodikban a tettekre helyezi a hangsúlyt. Végül négy túlvilági vonatkozású esemény következik, amely párhuzamba állítható az életének első felében bekövetkezett négy ördögi beavatkozással, kísértéssel (dicsőségvágy, érzéki vágy, bosszúvágy, alázatosság). „Gergely Benedek Reguláját »arányérzék tekintetében kiválónak« tartja.”¹⁰

Azonban más kapcsolat is felfedezhető a két szent között: mindketten előkelő római családból származtak, Rómában tanultak, és szerzetesi hivatást kaptak. Biztos forrásunk nincsen arra vonatkozóan, hogy *Gergely* bencés volt-e vagy sem, azonban az egyértelmű, hogy lelki rokonságban állt *Benedekkel*.¹¹ Élete modell volt a pápa¹² számára.

2. A REGULA TÖRTÉNETE

Fontosnak érzem, hogy részletesebben is kitérjek a *Regula* történetére, hiszen „a Szentíráson kívül alig van még más régi szöveg, melynek oly biztos története volna, mint a *Regulának*.”¹³

Keletkezéséről szinte biztosan állítható, hogy nem egyszerre született a szöveg,

10 *A Regula lelkesége. Isten keresése Krisztus útján.* Bencés, Pannonhalma, 1995, 56.

11 Lásd SÓLYMOS SZILVESZTER: Szent Benedek élete és művei Nagy Szent Gergely pápa Dialógusainak II. könyvében. In Szennay András (szerk.): *Népek nagy nevelője...*, *Szent Benedek. Európa védőszentjeinek emlékezet.* Szent István Társulat, Budapest, 1981, 222–223.

12 Nagy Szent Gergely (vagy I. Gergely) volt az első szerzetespápa.

13 *Szent Benedek Rendszabályai.* Bencés, Pannonhalma, 1929, 13.

hanem egy folyamat eredménye, amely végleges formáját 529-ben nyerte el.¹⁴ A benne érlelt gondolatok sok elmélkedés és tapasztalat eredményeként jöttek létre. Ez a korban bevett szokás volt, hiszen a legtöbb korabeli híres író a szerzetesek közül került ki. *Benedek* római nemesi származása biztosíthat minket arról, hogy a korban szokásos iskolákat (hét szabad művészet) mind végigjárta. Műveltségét mutatja a sok kulturális, tudományos műre való utalás a *Regulában*: Nagy Szent Leó (†461) – 116. beszéd – RB 49¹⁵ (a böjtről szóló elmélkedések); Terentius (Kr. e. 200–159) – vígjátékok (Andria) – RB 64; Sallustius (Kr. e. 86–34) – *Bellum Jugurthinum* című történeti műve – RB 1; Ulpianus (†228) – *Liber singularis Regularum* című jogi műve – RB 1.¹⁶

Valószínűleg már *Benedek* életében, de különösen a halálát követő időben az eredeti kézirat másolatai nagyon elszaporodtak. Minden monostorban volt ugyanis írószoba (scriptorium) és könyvtár, éppen a *Regula* (RB 48) szerint, ahol a napi szellemi munka zajlott. „A bencés *Paulus Diaconus* (VIII. század) *Historia Longobardorum* című művében¹⁷ írja le a benedeki kézirat további sorsát.”¹⁸ Az irat szerint 581-ben a longobárdok elől a szerzetesek Rómába menekültek az eredeti kézirattal együtt, amelyet a pápai könyvtárban helyeztek el. 717-ben tértek vissza a testvérek Monte Cassino hegyére, ahol újból felépítették a monostort, és Zakariás pápa a kéziratot visszaadta nekik. 787-ben *Nagy Károly* járt a szent hegyen és lemásoltatta magának a *Regulát*, s magával vitte Aachenbe. A császár célja az volt, hogy autentikus szöveget szerezzen, hiszen a sok másolás miatt romlott a szöveg. Utóda, *Jámbor Lajos* elrendelte, hogy minden monostor az aacheni másolattal rendelkezzen. A reichenauai kolostor számára két tudós szerzetes, *Grimalt* és *Tatto* másolták le az aacheni szöveget. Ez a másolat a másolási eljárást leíró kísérőlevéllel együtt ma is megvan, s mint *Codex Sangallensis 914* lett ismeretes. Ez a benedeki *Regula* ma ismert leghívebb és legmegbízhatóbb másolata, hiszen csak egy láncszem, az elveszett aacheni választja el az eredeti kézirattól, amely 896-ban tűz martaléka lett. Nagy hiba a másolatokba semmiképpen sem kerülhetett, hiszen a közösség a mindennapokban kellett, hogy megélje – átélje a *Regulát*.

14 A hagyomány szerint 529-ben alapította a kolostorát Cassinum hegyén, és ugyanezen évben záratta be Justinianus császár az Athénban működő Platóni Akadémiát (több, mint 700 év működés után). Ekkor szimbolikusan is *új világ* kezdődött.

15 A továbbiakban a *Regulára* való hivatkozás a következőképpen történik: *Regula Benedicti* = RB. Pl.: *Regula* 49. fejezet = RB 49.

16 vö. STROMMER VIKTORIN (szerk.): *Szent Benedek Emlékkönyv 529–1929*. k. n., Pannonhalma, 1929, 15–33.

17 Gombos Albin fordította, és 1901-ben Brassóban jelent meg.

18 Részlet a *Regula* Molnár Bertalan-féle 1929-es fordításából, 13–14. Lásd 2.1. fejezet.

2.1. Magyar nyelvű Regula-fordítások

A *Regula* két régi kéziratos fordítása megtalálható Pannonhalmán. Az egyik egy ismeretlen bencéstől származik 1689-ből, a másik *Nyulassy Antal* bencés kispaptól 1844-ből. Az első magyar-latin kiadást 1895-ben rendezte sajtó alá *Labach Bertold* pannonhalmi novíciusmester (magiszter). További magyar nyelvű kiadások:

1911. Labach Bertold-féle kiadás¹⁹

1927. Butler Culthbert-féle kiadás

1928. Linderbauer Benno-féle kiadás; teljesen a *Codex Sangallensis 914* alapján megállapított szöveget nyújtja a vulgáris latinság sajátos nyelvével és helyesírásával.

1929. Molnár Bertalan-féle kiadás

1948. Söveges Dávid-féle; magyar-latin

1981. Söveges Dávid-féle; magyar-latin

1992-1993. Söveges Dávid-féle; csak magyar nyelven

1995. Söveges Dávid-féle; csak magyar nyelven

2005. Söveges Dávid-féle; csak magyar nyelven; és *A Regula lelkeségének alapelemei*²⁰ című munka.

3. A BENEDEK ÁLTAL FELHASZNÁLT FORRÁSOK

A *Regula* elkészítésénél *Benedek* felhasználta a keresztény irodalom addigi alkotásait, különösen a Szentírást, amely ekkora már elnyerte végleges formáját, és természetesen a már kb. 200 éve működő szerzetesség szabályait, szokásait, amelynek egyfajta összegzését is adja. Azonban ennél többet nyújt. Nemcsak összegez, hanem újít. A benedeki *Regulát* megelőző munkák rövidek, általánosságokat fogalmazznak meg, szentenciaszerűek. Egyik szabályzat sem fogja át a szerzetesélet egészét, s nem ad gyakorlati tanácsokat az élet szinte minden területére.

Amikor *Benedek* az Írás teljességét és az őt megelőző szerzők műveit kézbe veszi, úgy tekinti őket, mint egy város ránk hagyományozott épületeit. (...) Fontosak számára, emlékezik és hivatkozik rájuk, de nem azzal tölti idejét, hogy különös és rendhagyó módon ápolja emléküket, hiszen abban a pillanatban is lakja azokat a tereket, amelyeket az «isteni tekintélyű Ó- és Újszövetség» mellett az «atyák» ráhagytak.²¹

19 LABACH BERTOLD: *Szent Benedek atyánk rendszabálya*. (1911), in MÁZY ENGELBERT: *Directorium Spirituale*. A Szociális Missziótársulat használatára. Kassa, 1913.

20 A bencés apátok 1992-es salzburgi konferenciájának kétnyelvű (latin–német) Regula-kiadásához írt bevezető tanulmánya Páhi Gábor fordításában.

21 VARGA MÁTYÁS: *Kint és Bent: A bencés szerzetesség tér-képe*. Bencés, Pannonhalma, 2005, 24–25.

Benedek felépíti a maga számára a saját spirituális városát.

A következőkben részletesebben tárgyaljuk a *Benedek* által felhasznált – talán – legalapvetőbb forrásokat időrendi sorrendben.

3.1. Szentírás

Benedek művében többször is olvashatunk idézeteket a Szentírásból. Ezekkel pontosítja saját szavait, és hívja fel a figyelmet a legfontosabb részekre.

A Biblia és a Szent Szöveg olvasása nem egy koromsötét felületen végigpásztázó zseblámpa fényhez hasonlatos, hanem sokkal inkább valamiféle csillogáshoz, amelynek során a tekintet (vagy az emlékezet) fénye által kiválasztott szentírási hely más, néha nagyon távoli helyek (vagy szövegemlékek) csillogását is előidézi. És ezek az együttvillanások adják a szöveg személyes jelentését.²²

Lényegében a *Regula* a Szentírás alkalmazása korára, és az általa megálmodott közösségi életre. Ebből következik az erős krisztocentrizmus (RB 72,11). „A Jézus nevet nem használja, de Krisztus minden. Hússzor nevezi meg Krisztust, több mint kilencvenszer az Urat, de lehet, hogy pár helyen a »Deus« is nem általában Istent, hanem Krisztust jelenti. És még más neveken is szerepel: Pásztor, Mester, Orvos.”²³

Mind az Ó-, mind az Újszövetséget egyformán gyakran idézi, hiszen mindkettő Isten szava. Az idézetek között a legtöbb a zoltárok közül való, majd az Evangéliumok, és Szent Pál levelei következnek. A Biblia minden szava törvény a számára. A Szentírás nem külső dísz a műben, hanem annak szerves része: nélküle értelmetlen lenne. A szerző nem mindig az akkor már 150 éve elterjedt *Jeromos*-féle *Vulgátát* használja, hanem általában régebbi fordításokat: például a Róma környéki *Vetus Latina* „Itala” változatát (másik az „Afra”). Az idézetek nem mindenhol szó szerintiek, hiszen fejből dolgozott. Az evangéliumi tanácsok követésének egy célja van: eltávolítani az akadályokat, amelyek szembehelyezkednek az Isten- és emberszeretettel. Az Egyházban kialakult egy állapot, amely fogadalmakkal karolja fel az evangéliumi tanácsokat: ez a szerzetesi élet.

A Szentírásnak két alapélménye van, amely meghatározza az egész művet:

1. Isten keresi az embert: az első bűnben az ember engedetlensége által elvesztette Isten barátságát, veszendőbe ment benne Isten képmása, tehát elveszett (az üdvössége is). A Teremtő azonban hűséges maradt, és keresi azt, akit elveszített: az embert, hogy az ember megtalálja azt, amit elveszített: az üdvösségét. Isten emberkeresését mondja el a Szentírás, ez az ember üdvözítésének története.

²² Uo. 16.

²³ SÖVEGES DÁVID: *Magyarázatok Szent Benedek Regulájához*. Szent Gellért Hittudományi Főiskola, Pannonhalma, 1996, 13.

2. Az ember keresi Istent: az ember érzi a hiányt önmagában, ezért kutatja a teljességet (Istent). Az Ószövetségben próféták segítségével történik a keresés, míg az Újszövetségben Isten fia, Jézus Krisztus, az új ember jött el segíteni az embernek. Ő mutatott utat (szóban és tettben), hogyan juthat vissza az ember Istenhez (egyik legszebb összefoglalója a hegyi beszéd – Mt 5,17–48).

A *Regula* az ember Istenkeresésének egyik útja. Az evangéliumi élet gyakorlati szabályainak gyűjteménye. Érdekes, hogy maga a kifejezés – „Istent keresni” – csak egyszer fordul elő a műben: a szerzetesi életre jelentkezők felvételénél (RB 58). Ezzel is hangsúlyozza *Benedek* a célt, s ehhez választja meg eszközként az engedelmisséget. „A *Regula* tehát úgy érti az engedelmisséget, mint a keresztény ember, és sajátosan a szerzetesi életfeladatát, ami nem más, mint visszatérés Istenhez a Krisztusi engedelmisség útján, vagyis maga a bibliai Istenkeresés.”²⁴ A szerzetesek célja tehát, hogy a Szentírás élő exegézisei legyenek.

Az egyik legszebb párhuzam a hetedik fejezetben az Ószövetségből ismert Jákob létrája kép és az alázatosság fokai. Mintegy kiteljesíti Jákob látomását: az Ég és a Föld összekapcsolása az alázatosság 12 fokával. Ez az egyetlen hely a *Regulában*, ami allegorikus – pedig ez a szent atyáknál nagyon gyakori volt –, a többi szó szerint érti *Benedek*.

A Bibliában található alakokat, történetüket példaként állítja *Benedek* az olvasó elé, legyenek azok követendőek vagy éppen riasztók. Például a monostorba belépni akaró paptól azt kérdezi az apát, amit egykor Jézus Júdástól a Getszemáni kertben: „Barátom, miért jöttél?” (RB 60,7). Ha valakit végleg kizárnak a közösségből, akkor Pál apostolt idézi: „Ha a hűtlen elválík, hadd távozzék” (RB 28,7).

3.2. Aszketikus életvitel

Az aszketikus életvitel a korai kereszténységtől együtt fejlődött az Egyházzal. Fokozatosan alakult ki, sok belső konfliktus árán. Már a II. században voltak olyanok, akik önként lemondtak a házasságról, vagyonról, hogy kizárólag az imádságnak és a felebaráti szeretetnek éljenek. Kezdték különbséget tenni az evangéliumi parancsok és az evangéliumi tanácsok között. Az elsőket minden kereszténynek be kellett tartania, míg a második teljesítésére vállalkozókat hívták aszkétáknak.

Új erőre igazán a keresztényüldözések megszűnésével kapott, mikor a közösségek egyre jobban felhígultak, s az emberek egy része az aszkézis gyakorlásával igyekezett hű maradni Krisztushoz, amely a keresztény szeretet tevékeny gyakorlásában mutatkozott

24 BÉKÉS GELLÉRT: A *Regula* lelkiiségének bibliai gyökerei. In *A Regula lelkiisége. Isten keresése Krisztus útján*. 2. rész, Bencés, Pannonhalma, 1995, 28.

meg (özvegyek, árvák gondozása, betegápolás). „Az askéta arra törekedett, hogy önkéntes lemondásai, önmegtagadási gyakorlatok révén egyesítse saját életét Krisztus szenvedéseivel”²⁵, ahogyan az üldözések alatt a vértanúk ezt tették. Az askéták fő fegyvere az önuralom volt, amelyet néhányan már önsanyargatássá (néha már beteges formában) fejlesztettek tovább. A nép nagyon tisztelte a magányosan élő askétákat, remetéket, s egyre többen keresték fel őket kérdéseikkel, panaszaikkal. Ezt az életvitelt „angyali életnek” is nevezték, mert elővételezték a végső állapotot (Lk 20,36).

3.2.1. Remete Szent Pál (kb. 228–341)

Szent Jeromosnak köszönhetően tudunk életéről.²⁶ Gazdag thébai családból származott, jó nevelésben részesült. 249-ben, a Decius-féle keresztényüldözéskor menekülnie kellett. Egy elhagyatott barlangban talált menedéket, ahol egy holló naponta egy fél kenyeret dobott le neki. A következő 90 évről nem írnak az életrajzok. Egyszer, halála előtt, megkereste *Remete Szent Antal*, ekkor Pál 113, Antal 90 éves volt.

3.2.2. Remete Szent Antal (kb. 251–356)

Életét barátja, *Szent Athanáz* alexandriai püspök által írt életrajza alapján ismerjük. Egyiptomi keresztény jómódú földműves családból származott. Mintegy húsz éves lehetett, amikor egy vasárnapon megszólította az evangélium: „Ha tökéletes akarsz lenni, menj, add el, amid van, és árát oszd szét a szegények között... Azután jöjj és kövess engem!” (Mt 19,21). Birtokait eladta, gondoskodott lánytestvéréről, majd a falujához (Coma; ma Qemans) közel remeteéletet kezdett élni.²⁷ Munka, ima és a Szentírás olvasása töltötték ki napjait. Kezdetben több szentéltű remete vezette, majd teljes magányban élt. A kísértések ellen egyre keményebb vezeklésekkel védekezett. 285-ben a Vörös-tenger közelében telepedett le, ahol hosszú ideig egyedül volt. Néhány évvel később kezdték el felkeresni, és a tanácsát kikérni, s egyre többen követték életmódjában is. Halála előtt még harcolt az arianizmus ellen. Tanítványainak megtiltotta, hogy a sírját bárkinek is megmutassák.²⁸

3. 3. *Pachomius* (kb. 290–346)

A remeték és anachoréták szigorú közösségi életének megszervezése *Pachomius*, a női közösség lelki irányítása pedig *Synclética* nevéhez fűződik. Az első szerzetesi regula

25 VANYÓ LÁSZLÓ: i. m. 490.

26 VÖ. PUSKELY MÁRIA: i. m. 770–772.

27 Lásd PETER KING: *A monachizmus Nyugaton*. Szent István Társulat, Budapest, 2007, 13–14.

28 VÖ. PUSKELY MÁRIA: i. m. 54–55.

Pachomius nevéhez fűződik. Munkája kiindulópontnak számít, hiszen minden későbbi szabályzatíró ismerte, és valamilyen szinten felhasználta gondolatait.

Pachomius thébaiszi pogány családból származott, akit fiatalon (húsz éves kora körül) besoroztak a római hadseregbe. A menetelés alatt egyszer egy városban szálltak meg, ahol a helyi lakosok megszánták őket, és minden szükségest odavittek nekik. Az ifjú a nagyfokú önzetlenségen nagyon elcsodálkozott, s kérdésére megtudta, hogy keresztények segítettek rajtuk. A katonai szolgálat után nem sokkal megkeresztelkedett, majd ígéretének megfelelően (ha megszabadul a katonaságtól, Istent fogja szolgálni) egy falu határában *Szent Palaemon* mellett elkezdte az aszketikus életet.²⁹ Hét év múlva (kb. 320-ban) belső indításra egy Tabennesi nevű falucska mellett, a Nílus mentén monostort épített. Egy angyal írottáblára írva átadta neki a közösség szabályzatát, ezért „Angyali regulának” is nevezik a pachomiusi szabálygyűjteményt. Később még nyolc férfi és két női monostort alapított, mindegyik élén apát, ill. apátnő állt.

Regulája kopt nyelven íródott, összegezte a szerzetesi élet felhalmozódott tapasztalatait. A regula két változatban volt ismeretes: egy rövidebb és egy hosszabb formában. A teljes szöveget csak *Szent Jeromos* latin fordításában ismerjük,³⁰ aki lefordította mind a két változatot, sőt még *Pachomius* intelmeit és tizenegy levelét is. A regula szigorú, katonás engedelmességet kívánt a szerzetesektől, mindenki egy vezető és egy szabályzat alá tartozott.³¹ *Pachomius* szabályzatával a közösségi és a remeteéletmód között próbált meg egyensúlyt teremteni.

Pachomius közössége még nem ismerte az úgynevezett hármass szerzetesi fogalmat, azt a koptoknál *Shenute* (†462) vezette be a rendkívül szigorú fegyelmű, úgynevezett Fehér Monostorában. A szerzetesek mindannyian évente kétszer³² jöttek össze. A regulában található szabályok a vasárnapra, az imaórák megtartására, a katekézisre, a munkára vonatkoznak (különösen len-készítésre, kenyérsütésre és kerti munkára). Külön fegyelmézték az étkezést³³, a betegekről való gondoskodást, a be- illetve kilépést a közösségből. Hangsúlyos a vendégszeretet és a fegyelmelés kérdése, mindenért engedélyt kellett kérni a vezető(k)től. Hosszasan ír a vezető feladatairól, a monostoron kívül lévőről és a temetésről.³⁴ A közösség tagjai számára legfontosabb előírás az engedelmisség volt.³⁵

29 Vö. PUSKELY MÁRIA: *A monachizmus kezdetei a Római Birodalomban, III–V. század*. Kossuth, Debrecen, 2001, 20–24.

30 Jeromos összeállításában 194 (CXCV) pontból áll, de sok közöttük az ismétlés.

31 Lásd VANYÓ LÁSZLÓ: i. m. 491–492.

32 Húsvétkor és augusztus 13-án, amikor hálát adtak a termésért.

33 Itt még az étkezés közben nem olvastak fel.

34 Vö. PUSKELY MÁRIA: *A monachizmus kezdetei*. 183–214.

35 Lásd SÁGHY MARIANNE: *Isten barátai. Szent és szentéletrajz a késő antikvitásban*. Kairosz, Budapest, 2005, 112.

3.4. *Baszileiosz (330–379)*

Előkelő, ősi, kappadókiai családból származott, amelynek minden tagja keresztény volt. Családjukból több szent is kikerült,³⁶ tíz testvére közül még két püspök lett. A családban elkezdett tanulmányait később Konstantinápolyban és Athénban folytatta. Itt ismerkedett meg *Nazianzoszi Gergellyel*, aki diáktársa volt, és nagyon jó barátok lettek. 356-ban tért haza szülővárosába, Caesareaba, ahol rövid ideig retorikát tanított. 365 körül szerzetes lett: megkeresztelkedett, és a szerzetesség szellemének megismerése miatt felkereste Szíria, Palesztina, Egyiptom és Mezopotámia híres aszkétáit. Ezután szétszította vagyonát, és Annesi közelében telepedett le, Kis-Ázsia Pontus tartományában, Neocaesarea vidékén, amely a család birtoka volt. Caesarea akkori püspöke, *Euszebiosz*, idős kora miatt a segítségét kérte, majd 364-ben pappá szentelte. Az ő halála után, 370-ben *Baszileiosz* lett Caesarea püspöke, Kappadokia metropolitája és Pontus tartomány császári exarkhája.³⁷

Kiterjedt irodalmi munkásságából kiemelkedik két regulája, amelyek kérdés-felelet formájában leírt erkölcsi tanítások. *Baszileiosz* püspökként együtt élt a szerzetesekkel, és az esti zsolozsma után válaszolt a neki feltett kérdésekre: ezeknek a beszélgetéseknek a terméke a két regula: *A bővebben kifejtett szabályok* 55 fejezetből áll, míg *A rövidebben kifejtett szabályok* 318 kérdésre ad választ.³⁸

Baszileiosz az aszkézist és a művelődést párhuzamba állította. Szerinte az ember csak a világtól való teljes elszakadás által tud egyesülni Istennel. Istent azonban csak úgy lehet szeretni, ha az kifelé, a másik ember felé is látszik. Ez pedig leginkább közösségben (monostori közös életben) gyakorolható, ellentétben a magányos aszketikus életmóddal. Szerinte a szerzetesség az üdvösség egyetlen biztos útja. Érveket is felsorakoztat a monostori közös élet mellett:³⁹

- a szükségletek megszerzésében is egymásra vannak utalva az emberek,
- a szeretet nem keresi a magáét, kitarul a másik felé,
- a magányban mások nem figyelmeztethetnek a hibákra,
- az összes parancsot csak sok ember teljesítheti közösen,
- egy ember nem kaphat meg minden lelki adományt, többen egymás javára gyümölcsöztethetik azokat,

36 A keleti Egyház szentként tiszteli Baszileiosz édesanyját (Emmelia), nagymamáját (idősebb Makrina), húgát (ifjabb Makrina), és két fiútestvérét (Gergely és Péter).

37 Lásd VANYÓ LÁSZLÓ: i. m. 521–530.

38 A két címben szereplő jelző (hosszabb, rövidebb) a kérdésekre adott válaszok terjedelmére utal. A rövidebben kifejtett szabályok a régebbiek.

39 Vö. NAGY SZENT BAZIL: *Életszabályok*. 1. köt. *A bővebben kifejtett szabályok*. Görögkatolikus Hit-tudományi Főiskola, Nyíregyháza, 1991, 12.

- az alázatosságot és a türelmet csak közösségben lehet megtanulni.

Az ember a bűnben elszakadt Istentől, és a hozzá visszavezető út – *Baszileiosz* szerint – a parancsok maradéktalan teljesítése. A parancsok összefüggenek egymással, ezért az összeset teljesíteni kell. Aki egy parancsot megszeg, az már az összes többit is megsérti. A központi parancs a szeretet, amely oszthatatlan, s ezen nyugszik minden. A szeretet mellett kiemeli még az imádságot, a Szentírással való foglalkozást, és az engedelmisséget. *Benedek* a szerző több gondolatát felhasználja, sőt olvasását szerzeteseinek is ajánlja (RB 73,5).

3.5. Márton (kb. 317–397)⁴⁰

Életét ügyvéd tanítványa, *Sulpicius Severus* munkája alapján ismertetjük.⁴¹ Pannóniában, Savariában született, szülei pogányok voltak. Kiskorában átköltöztek az itáliai Páviába, ahol zömében pogány környezetben nőtt fel. Tizenkét évesen szülei akaratának ellenére katekumennek jelentkezett, a keresztséget azonban csak hat évvel később vette fel. Tizenöt évesen – mint veterán apa fia – belépett a császári seregbe, ahol lovas testőrtiszt lett. Korán kitént katonatársai közül egyszerűségével (egy szolgálja volt, akinek általában ő szolgált), tiszta életével és önfelelt felebaráti szeretetével. 334-ben, egy hideg téli napon, Amiens kapujában egy ruhátlan koldusnak adta oda tisztí köpenye felét.⁴² Amint lehetőség nyílt rá, elhagyta a hadsereget (356-ban), és remeteségbe vonult: először Milánó közelében, majd a Genova melletti Gallinaria-szigeten. Ezután visszatért az emberek közé, és egyre több követője lett. 375-ben Tours közelében megalapította Marmoutier monostorát. Ezzel megindította a gall-frank szerzetesség fejlődését, és megteremtette annak központját. 371-ben Tours püspökének választották.⁴³ Sok csodát vitt véghez (gyógyítás, ördögűzés, halott feltámasztása), ami csak növelte tiszteletét. Püspökként is aszketikus életvitelt folytatott.

Halálát, égi születésnapját (november 11.) már a VI. század óta ünneplik Rómában. *Szűz Mária* után az ő oltalmába ajánlották a legtöbb templomot Európában. Bár maga nem hagyott hátra regulát, élettapasztalata mégis olyan élő példa volt, amely más rendalapítókra is hatást gyakorolt. Ennek bizonyítéka, hogy *Benedek* Cassinum-hegyen kápolnát emelt tiszteletére.⁴⁴

40 Más források szerint 336 körül született. Vö. PETER KING: *i. m.* 39.

41 SULPICIUS SEVERUS: *Szent Márton élete*. Bencés, Pannonhalma, 1997.

42 *Márton* életének ezt a jelenetét szokták a leggyakrabban ábrázolni.

43 A szent életű remete nem akart püspök lenni, és elmenekült. Elbújt, s mikor a nép kereste, a libák a gágogásukkal árulták el őt.

44 *Szent István* király pedig Pannónia Szent Hegyén építtette meg Szent Márton monostorát.

3.6. Ágoston (354–430)

Személye nagy hatással volt a nyugati Egyházra az V. században. Sokan fordultak hozzá kérdéseikkel, írásain nemzedékek nevelkedtek. Életéről saját maga számol be *Vallomások (Confessiones)* című művében (387-ig), melyben az egyes eseményekhez teológiai reflexiót is fűz. Később tanítványa, *Possidius* írta meg élettörténetét: 354. november 13-án született az észak-afrikai Tagastében (ma: Souk-Ahras), Numidia tartományban. Anyja, *Monica* keresztény, apja, *Patricius* csak a halálos ágyán keresztelkedett meg.

Tanulmányait Karthágóban végezte, életében mindvégig erős tudásvágy jellemezte, így került közel a filozófiához, és hosszabb ideig a manicheus eretnekséghez. Rómában a szkepticizmus hatott rá (383). Milánóban kapott állást a császári udvarnál (384). Itt ismerkedett meg *Ambrussal*, a helyi püspökkel, akinek hatására keresztény lett. Megkeresztelkedése után (387) visszatért Afrikába, ahol aszketikus életet élt. 391-ben került Hippóba, ahol a helyi püspöknek, *Valeriusnak* segített. A püspök halála után (395) a nép akaratából püspökké szentelték *Ágostont*. 430. augusztus 28-án halt meg a vandálok ostroma idején.⁴⁵

Püspökként közösségbe gyűjtötte papjait, nekik írta a reguláját.⁴⁶ Maga is a közösségben élt, közös ruhatárból öltözködött, a közös asztalnál étkezett. Reguláját 397–400 körül írta Hippóban. Hatására sok férfi és női monostor alakult Észak-Afrikában, ezeket azonban a vandálok elpusztították.⁴⁷

Ágoston regulája könnyen áttekinthető, szentenciaszerű, rövid szabályok gyűjteménye, 49 pontból áll.

Felépítése⁴⁸:

1. Rövid bevezetés (1–2)
2. A közös élet célja, alapelvei (3–9)
3. A monasztikus élet gyakorlati összetevői:
 - Ima (10–13)
 - Böjt és önmegtagadás⁴⁹ (14–18)
 - Tisztaság és testvéri figyelmeztetés⁵⁰ (19–29)
 - Az ideigvaló javak használata (30–40)

45 Lásd VANYÓ LÁSZLÓ: i. m. 688–722.

46 Eredeti címe: *Regula ad servos Dei*.

47 *Benedek* mellett ő volt a legnagyobb hatással a szerzetesintézményekre, azok létrejöttére Európában. Magyarországon a premontreiek és a domonkosok közvetítésével a XIII. század elejétől ismert.

48 Vö. PUSKELY MÁRIA: *A monachizmus kezdetei*. 215–228.

49 Itt már megtalálható az étkezésnél a felolvasás.

50 Feddésre csak az előljárónak van joga.

- Kölcsönös bocsánatkérés (41–43)
 - A kormányzás és az engedelmesség indítékai (44–47)
4. Visszatekintés záróima formájában (48)
 5. Javasolja végül e szabályok gyakori olvasását, és megvalósításának ellenőrzését (49).

Az első pont tartalmazza a jézusi főparancsot, az összes többi szabály ennek alárendeltje. A harmadik pont fejezi ki legjobban az ágostoni közösség alapelvét: „Azért gyűltetek össze, hogy egyetértésben lakjatok a házban, és egy szív, egy lélek legyetek Istent keresve.”⁵¹

Benedek Ágostontól legtöbbet az aszketikus felfogásban vett át: „Ágoston kegyelemtanának⁵² alapgondolata, hogy Isten előbb szeretett minket, és a szeretetéből élénk jön az ő kegyelmével, amelybe azután a léleknek bele kell kapaszkodnia, vele együtt kell működnie.”⁵³ Erre leginkább az aszkézis készíti fel az embert, amelynek segítségével teljes lényével tud Istenre figyelni. *Benedek* az alázatosságról szóló részben (RB 7) fejt ki aszkézisről szóló elméletét, amely egyben a *Regula* leghosszabb fejezete.

3.7. Johannes Cassianus (kb. 360–435)

A szkíta származású szerzetes mielőtt nyugatra került volna, három évtizeden keresztül híres kopt aszketák tanítványa volt Palesztinában (egy betlehemi monostorban is élt egy ideig) és Egyiptomban. 400 körül Egyiptomból Konstantinápolyba ment, ahol *Khrüszosztomosz (Aranyszájú Szent János)* diakónussá szentelte.⁵⁴ 403-ban Rómába, majd 415-ben Marseille-be ment. Ott a kikötőváros püspökének kérésére, keleti mintára, monostorokat alapított férfiak és nők számára.⁵⁵

Cassianus tapasztalatait és tanítását *A keleti szerzetesek szabályai*⁵⁶ című munkájában összegezte 12 könyvben. Élete végén készült el *Az egyiptomi szerzetesek tanítása*⁵⁷ 24 könyvben. „Az úgynevezett *Regula Cassiani* azonban nem az ő műve, hanem egy VI. századi, az ő írásaiból összeállított compilatio.”⁵⁸ *Cassianus* műveinek olvasását *Benedek* is ajánlja: RB 42,3–5; RB 73,5.

51 PUSKELY MÁRIA: *A monachismus kezdetei*. 218.

52 Szent Ágoston kegyelemtanát vette át a második orange-i zsinat 523-ban, amelynek határozatai az egyetemes zsinatok határozataival egyenlő értékűek. Benedek ezekben az években alapította Monte Cassinót, tehát mindképpen ismerte ezeket a korban jelentős kérdéseket.

53 SZUNYOGH XAVÉR FERENC: *Szent Benedek és Cassiodorus*. k. n., Pannonhalma, 1919, 59.

54 Lásd VANYÓ LÁSZLÓ: i. m. 494–495.

55 vö. PETER KING: i. m. 33–34.

56 Eredeti cím: *De institutis coenobiorum et de octo principalium vitiorum remediis*.

57 Eredeti cím: *Collationes patrum*.

58 PUSKELY MÁRIA: *A monachismus kezdetei*. 32.

A keleti szerzetesek szabályai című munka tartalma:

- I. könyv: A szerzetesi ruha
- II. könyv: Az éjszakai imádság és a zsoltárok rendje
- III. könyv: A nappali imádság és a zsoltárok rendje
- IV. könyv: Akik lemondtak a világról...
- V. könyv: A mértéktelenség szelleme
- VI. könyv: A tisztátalanság szelleme
- VII. könyv: A kapzsiság szelleme
- VIII. könyv: A harag szelleme
- IX. könyv: A szomorúság szelleme
- X. könyv: A lanyhaság szelleme
- XI. könyv: A hiú dicsőség szelleme
- XII. könyv: A kevélység szelleme.⁵⁹

Az első négy könyv a szerzetesi életről szól, míg a többi könyv a nyolc főbűnt tárgyalja.

„A keresztény élet lényege: a belső tökéletesség, az Isten és a felebaráti szeretet gyakorlása a szívben, s hogy ennek kell a monasztikus élet velejének és középpontjának lennie.”⁶⁰ *Benedek* ennek a gondolatnak az elméleti alapjait találta meg *Cassianus* másik művében (*Az egyiptomi szerzetesek tanítása*).⁶¹ *Cassianus* szerint az Isten útjára térő embernek három megtérésen kell átmennie:⁶²

1. Testileg elszakadunk a világtól, megvetjük annak gazdagságát, vagyonát.
2. Megtagadjuk testünk és lelkünk régi szokásait, bűneit.
3. Lelkünkkel, gondolatainkkal elfordulunk a jelenvalótól, és csak az eljövendőkre figyelünk.

A második a legfontosabb, mert ez vezet a belső tökéletesség felé, ehhez segít hozzá *Benedek* kolostori életprogramja is (ezt fejti ki a *Regula*). Az első fokozatot *Benedek* csak megemlíti a prólógusban, és jogilag szabályozza az új tagok felvételéről szóló fejezetben (RB 58). A harmadikra pedig az utolsó fejezetben utal (RB 73).

59 Vö. JOHANNES CASSIANUS: *A keleti szerzetesek szabályai*. k. n., Pannonhalma – Tihany, 1999, 5.

60 ILDEFONZ HERWEGEN: *Der hl. Benedikt*. k. n., Düsseldorf, 1918, 30.

61 Vö. SZUNYOGH XAVÉR FERENC: i. m. 46–49.

62 Lásd JOHANNES CASSIANUS: *Az egyiptomi szerzetesek tanítása*. 1. rész, k. n., Pannonhalma – Tihany, 1998, 92–93.

3.8. *Regula Magistri*⁶³

Sokáig tartó vita után vált elfogadottá a *Regula Magistri*⁶⁴ (*RM*) elsőbbsége a benedeki *Regulával* szemben.⁶⁵ Annyi bizonyos, hogy sok utalás található *Benedeknél* az *RM*-ből. A szerzőjét nem ismerjük, magát *Magisternek* nevezi. Ezért már a VIII. század végén *Aniane-i Szent Benedek Regula Magistrinek* nevezi. Valószínűleg a VI. század elején keletkezett, a legvalószínűbb, hogy 501–530 között. Ezt támasztja alá, hogy a kolostori és liturgikus szokások archaikusabbak, mint *Benedeknél*, valamint nincsen novíciusmester, nincsenek himnuszok, hiányzik a *Te Deum*. Feltehetően kapcsolatban áll a nizzai öbölben található Lérins nevű kis sziget szerzeteseivel. Itt nevezték a monostort először „schola”-nak, iskolának.

3.8.1. *A Regula Magistri tartalma*

A következőkben részletesen elemezzük a *RM* tartalmát, mert ez a szöveg áll időben és tartalomban is legközelebb *Benedek* művéhez. A mű prológussal kezdődik, amelyben beszél az ember előtt álló hármassal, majd kettes útról. Ha a bűn útját kizárjuk, marad kettő: a szerzetesség és a világi élet. Ezt követi egy parabola a szerzetességről, majd egy Miatyánk-magyarázat *Szent Ciprián* szerint. Majd a 33. és a 14. zsoltárt elemzi a szerzeteséletre alkalmazva. Ez a rész már nagyjából megegyezik az *RB* prológusával.

A regula⁶⁶ maga 95 fejezetből áll kisebb csoportokra osztva, külön címeikkel. Az egyes fejezetek általában a tanítványok egy bizonyos kérdésével kezdődik, amire az Úr válaszol a *Magister* által. Sok rész nagyon hasonló, azonban teljes szövegegyezés soha nincsen:

RM 1: akárcsak a *RB*-ben: A szerzetesek fajai és életük.

RM 2: mindkét regulában az apátról szól, kisebb eltérésekkel. Néhány részt *Benedek* kibővíti (*RB* 3).

RM 3: Mi az a szent művészet/mesterség, melyre az apát a kolostorban tanítja a tanítványokat? Megfelel a *RB* 4. fejezetének.

RM 4: a lelki művészet eszközeiről szól (erénykatalógus).

RM 5: ennek ellentéte (bűnkatalógus). Ennek a két fejezetnek a *RB*-ben nincsen megfelelője.

63 A kevés forrásra való tekintettel Söveges Dávid atya munkájából dolgoztam elsődlegesen, az ő felosztását követem: SÖVEGES DÁVID: Szent Benedek Regulája és a Regula Magistri. In *Corona Fratrum*. k. n., Pannonhalma, 1991, 217–254.

64 Míg a *RB*-nek több mint 2000 középkori kézírata maradt ránk, addig a *RM*-nek teljes szöveggel mindössze három.

65 Lásd SÖVEGES DÁVID: Szent Benedek Regulája és a Regula Magistri. 217–227.

66 A *RM*-t Vogüé, a *RB*-t Hanslik osztotta versekre a könnyebb idézés végett.

RM 6: az isteni művészet műhelyként a monostort nevezi meg.

RM 7: az engedelmességről, de a *Magister* a korábbi fejezetekhez hasonlóan terjengős, elkalandozik a témától. Megfelel az *RB* 5-nek

RM 8: a hallgatásról szól, akárcsak a *RB* 6. Azonban itt *Benedek* szövege ismét egységesebb, jobb, mint a *Magisteré*.

RM 9: folytatódik a téma: A hallgató testvérek hogyan tegyenek fel kérdéseket az apátnak?

RM 10: az alázatosságról szól, akárcsak a *RB* 7. Mindkét szerző ismerteti a Jákob létrája hasonlatot és a 12 fokot. *Benedek* itt a gondolatok, az önkarat és a testi vágyak bűneit említi, de a *Magister* még folytatja a sort a nyelv, a kéz és a láb bűneivel

Az első tíz fejezetben található a legtöbb egyezés a két regula között. Ezután *Benedek* önállóbb lesz, de a fejezetek sorrendjét nagyjából megtartja a *RB* 66-ig, ami a *RM* 95-nek felel meg. *Benedek*hez hasonlóan itt is minden szentírási idézetekkel van alátámasztva.

RM 11: itt fordul elő a „monasterii regula” kifejezés. A *Magister* a „praepositus”-ról⁶⁷ szól, ami a tíz egységből álló csoportok elöljáróját jelenti, azt, amit *Benedek*nél a „decanus”.

RM 12–15: büntetőkódex:⁶⁸ a büntetéseket hosszú beszédekkel osztja ki az apát.

RM 16: a házgondnokról szól, ahogyan a *RB* 31 is. Itt a házgondnok kevésbé önálló, mint *Benedek*nél, mindenért külön engedélyt kell kérnie.

RM 17: a monostor eszközeit, tárgyait sorolja fel.

RM 18–23: a konyhai hetesekről szól.

RM 24–28: étkezésről, ital mértékéről szól, és elrendeli az étkezések alatti felolvasást.

RM 29: az alvás helyéről és idejéről szól: egész éjszaka mécses égett a hálóteremben, és ebéd után szieszta volt.

RM 33–38: éjszakai és nappali imaórák rendje: külön van téli és nyári imarend (a nyári rövidebb). A liturgiája bonyolult, régies.

RM 50: a napi munka idejéről és módjáról intézkedik. Mindent részletesen szabályoz.

RM 69: a beteg testvérekről ír, nagyon gyanakvóan.

Ezután már kevésbé összefüggő részek következnek.

RM 73: az önként vállalt aszkézis ellen.

RM 75: a vasárnapi munkaszünetről.

RM 78: minden vendég (akár világi, akár klerikus) két nap után álljon be a munkába.

RM 81: a testvérek ruhájáról és lábbelijéről.

RM 82: a testvéreknek semmi magántulajdonuk ne legyen (*RB* 33).

67 *Benedek* a „praepositus” szón a perjelt érti. A *Magister* ezt „secundus”-nak nevezi (az apát után a második).

68 Több a vesszőzés, mint *Benedek*nél.

RM 85: a monostor áruinak eladásáról intézkedik: olcsóbban adják, mint a világiak (RB 57).

RM 86–91: a monostorba való belépésről: először utasítsák el, majd olvassák fel a belépőnek a regulát. Ezt követi két hónap próbaidő, még mint vendég. Ezt követi a beöltözés. Ha laikus lép be, egy évig nem kap szerzetesruhát és tonzúrát⁶⁹ (ennek a neve: „novellus”) sem kell viselnie. Az apát maga a novíciusmester.

RM 93–94: az apát utódlásáról: az öreg apát nevezi ki utódját az egyházmegye püspöke, papjai és szerzetesei előtt. Ha hirtelen hal meg az apát, akkor a püspök, vagy egy megbízott pap 30 napot tölt a monostorban, és ő nevezi ki az apátot.

RM 95: a monostor két kapusáról.

A szöveg alapján a *Magister* monostora *Benedek*éhez képest aránylag kicsi, kevesebben laknak benne. Emellett gazdagabb is, mert több a bútor, kevesebb fizikai munkát kellett végezni a megélhetésért, valamint az étkezése is színesebb. Kevés önállóságot ad szerzeteseinek. Bizalmatlan az apát, kevéssé jellemzi diszkréció.

3.8.2. A *Regula Magistri* forrásai és nyelvezete

A *RM*-nek is elsődleges forrása a Szentírás. Az idézetek között is sok a hasonlóság: a zoltárokat mindkettő sokat citálja, de ezeket minden testvér tudta fejből. Az Újszövetségből Máté evangéliuma szerepel kiemelt helyen mindkettőben, abból is a hegyi beszéd. János evangéliumára feltűnően keveset hivatkoznak mindketten. A *Magister* szereti még Lukácsot is. Mindkét regulaszerzőnek van kedvenc idézete, ami jellemző is rájuk:

– *Magister* – Lk 10,16: „Aki titeket hallgat, engem hallgat.” Ez tizenegyszer fordul elő, míg *Benedek* csak kétszer idézi. Ez jellemző a két regula tekintélyfelfogására is.

– *Benedek* – Zsolt 69,2: „Istenem, hallgass hívásomra, Uram, siess segítségemre!” Az imaórákat is ezzel kezdi, és a belépő hetesek ezzel kérnek áldást munkájukra (RB 33,16). Ezt *Ágoston* és *Cassianus* is ajánlják, fohászimának is. A *RM*-ben nem szerepel.

Az ókeresztény irodalomból is sokat idéznek mind a ketten, de egyikük sem használ fel IV. századon túli írásokat. *Benedek* mégis idéz *Nagy Szent Leó* nagybőjti beszédeiből (RB 49): a szent negyven napról. *Benedek* jobban használja *Ágoston*t, főként a második apátfejezetben (RB 64): ez független a *RM*-től.

69 Tonzúra: a szerzetesek feje tetején kör alakban lenyírták a haját, ezzel is jelezve a közösséghez tartozásukat.

A *Magister* sokat hivatkozik még *Jeromosra* és *Pachomiusra*. *Nagy Szent Vazul* (*Baszileiosz*) regulája kevésbé hangsúlyos a *RM*-ben, mint *Benedeknél*, aki név szerint is ajánlja az utolsó fejezetben (*RB* 73,5). Mindketten használják *Cassianus* műveit, *Benedek* név nélkül ajánlja ezt is (*RB* 73,5). Érdekes, hogy *Benedekkel* szemben a *Magister* nagyon szereti a népszerű, legendás passiókat és legendákat, amelyek nagyjából a IV–V. századra nyúlnak vissza. Sőt egyenlőnek tekinti őket a Szentírással.

A *Regula Magistri* késő latin nyelven íródott, igen gazdag a szókincse.⁷⁰ Szereti a szinonimákat, szóhasználata gyakran eltér *Benedekétől*. Stílusa szónokias,⁷¹ gyakran ad beszédmintákat az apát számára. Sokszor alkalmazza a szónoki kérdést, általában nyomatékosít vele. Mindent aprólékosan szabályoz, néha már túlzottan is.

4. A REGULA SZERKEZETE

A *Regula* a szerzetesi életre buzdító Előszóból, Proológusból és 73 fejezetből áll. A szerkezet mai szemmel nézve talán nem mindenütt logikus, mégis áttekinthető, organikus egész. A megszokottól eltérően a tartalomjegyzék, a *Regula* fejezeteinek címe az Előszó után található, amely nem egyezik minden esetben a fejezetcímekkel. A tartalomjegyzék maga is újdonság, minden bizonnyal az egyik legelső a könyvek történetében.

A Proológus a mű talán legretorikusabb része. Tele van nyelvi fordulatokkal: megszólítások, kérdések, felkiáltások, amelyek arra engednek következtetni, hogy valószínűleg fogadási beszéd lehetett az újonnan érkezetteknek. *Benedek* kiemeli, hogy a szerzetbe lépés második keresztségnek felel meg. Az életet a szüleinktől kaptuk, s most ezt adjuk vissza a Teremtőnek (még itt a földön teljesen), ez lesz az új családunk. Ennek kifejezésére sok metaforát⁷² használ:

<u>Isten = Krisztus</u>	<u>a szerzetes</u>	<u>a monostor</u>
Atya	gyermek	(családi) ház
Mester	tanítvány	iskola
Király	harcos	sátor
Úr	rabszolga	ház
Munkaadó	munkás	műhely
Végcél	utas	út

70 Vogüé *RM*-kiadásában a szótár 480 oldal, míg a *RB*-kiadásában 200 oldal.

71 *Benedek* is szónokias, de ő mérséklettel.

72 Lásd SÖVEGES DÁVID: *Magyarázatok Szent Benedek Regulájához*. 12.

Az égi kegyelem mellett – sok kortársától eltérően – nagy szerepet tulajdonít az emberi kezdeményezésnek, erőfeszítésnek az élet minden területén. Végül kiemeli a monostor szerepét a szerzetes életében: Isten hív, a szerzetes követi; ehhez szükséges egy olyan intézmény, ahol megfelelő módon tud élni, és ez a monostor.

A *Regula* lex erejű törvénykönyv, szabályok és tiltások gyűjteménye. Az ókorban ehhez a műfajhoz nem tartozott prólógus. Az volt az elv, hogy a törvény parancsoljon, és ne magyarázzon. Ez a felfogás azonban jobban illett a pogány gondolkodáshoz, ahol a törvény erejét a hatalomból merítette, mint a keresztényhez. A *törvényhozó* itt egyben pedagógus és nevelő is volt. Érdekes, hogy a *Benedeket* megelőző reguláírók sem írtak prólógust.⁷³ Itt is feltűnik a bölcs szerző újtó gondolkodása.

A fejezetek anyaga vezértémákhoz kapcsolható: a szerzetesi alkotmány (1–3. fejezet), a szerzetesi erények (4–7. fejezet), az istentisztelet (8–20. fejezet), az általános szerzetesi fegyelem (21–30. fejezet), az anyagi ellátás (31–41. fejezet), a monostori rend (42–57. fejezet), a felvétel és az előjárók választása (58–66. fejezet), az egyes részletkérdések, különösen a társaknak egymáshoz való viszonya (67–72. fejezet), végül befejező szavak a *Regula* fontosságáról (73. fejezet).⁷⁴ Ezek alapján a *Regulában* mindazt összefoglalja, ami a szerzetességhez szükséges; s mindezt úgy, hogy ne csak a kiváltságosak, hanem mindenki megtarthassa a törvénykönyvben foglaltakat.

A következőkben az egyes fejezetek tárgyalására kerül sor. Az első fejezet a „szerzetesek fajairól” szól: cenobiták, anachoréták, szarabaiták, girovágusok. A cenobiták monostorban élnek, rendszabállyal az apát vezetése alatt; *Benedek* nekik írta a *Regulát*. Az anachoréták olyan remeték, akik hosszabb ideig élnek közösségben, és itt készülnek fel a magányos életre, majd kivonulnak a pusztákba. A szarabaiták saját szabályaik szerint élő, öntörvényű szerzetesek. A girovágusok egész életükben vándorló szerzetesek, akik három-négy napnál tovább – eddig számítottak vendégnek, ezután dolgozniuk kellett – nem maradtak egy adott monostorban. Az utolsó két fajtát *Benedek* keményen bírálja.

A második és a 64. fejezetben az apátról olvashatunk. A *Regula* mellett ő az alapköve a cenobita közösségeknek. Ebből következik, hogy nagy a felelőssége. Ő Krisztus helyettese, és csak az Úrnak kell elszámolnia cselekedeteiről. A vezetői szék betöltése választással történik, és megbízása után élete végéig ő marad az apát.⁷⁵ Meg

73 Egyedül *Baszileiosz* művének elején található bevezetés.

74 Lásd *Szent Benedek Rendszabályai*. 11–12.

75 Magyarországon kilencvenként bizalmi szavazás van az apát személyéről, akinek azonban a lemondásra is van lehetősége. Pannonhalmán Legányi Norbert főapát úr mondott le Magyarországon elsőként, 1968 decemberében fogadta el lemondását VI. Pál pápa. Szennay András főapát úr a második 9 éves periódus lejártával nem vállalt újat 1991-ben.

kell felelnie bizonyos kritériumoknak: tiszta életűnek, józannak, könyörületesnek és irgalmas lelkületűnek kell lennie.⁷⁶ Itt hangzik el a *Regula* talán legszebb mondata is: „Gyűlölje a vétkeket, szeresse a testvéreket” (*RB* 64,11). Ebből is látszik, hogy *Benedek* mindenekelőtt a szeretettel akart nevelni. Nagyon fontos a discretio, az arányérzék⁷⁷ is. Ezen a fogalmon a monasztikus hagyomány az Istenhez vezető út szempontjából jó és rossz megkülönböztetésének képességét, illetve az Isten akarata melletti helyes döntést érti.⁷⁸ *Benedek* az erények anyjaként említi.⁷⁹

A következő részekben, a 4. fejezettől kezdve, az aszkézisről olvashatunk. Először a jócselekedetek 74 eszközét sorolja fel katalógusszerűen. A korban elterjedt volt, hogy a keresztség előtt állóknak adtak ilyen erénykatalógust; ezzel is kiemelte *Benedek*, hogy a rendbe lépés második keresztség. Kiemelkedő erényként jelenik meg az engedelmisség⁸⁰ és a hallgatás: „Kevés szavából ismerhető fel a bölcs” (*RB* 7,61). Az erények alapján mindig annak van elsőbbsége, aki előbb lépett be a rendbe, nem a hozott, világi tisztségnek, vagy az életkornak. Ezzel is hangsúlyozza, hogy itt valami egészen más kezdődik, mint amiben az illető eddig kint élt, s engedelmeskednie kell annak, aki már jobban ismeri a szerzetesi életet. A csend az elmélkedés, lelki béke talán legfontosabb eszköze. Ezután következik az alázatosságról szóló rész, amely a *Regula* leghosszabb, és a benedeki lelkiség alapvető fejezete. A Prológushoz hasonlóan itt is szónokias hangvételt a szöveg. Az alázatosság *Benedek*nél az én-központú szemlélet legyőzését jelenti, amikor túllépve a belső önzést, önmagunk helyébe Krisztust állítjuk. Tizenkét fokot ír le az alázatosság útjának lépcsőiként a gondolati büntől egészen az alázatos testtartásig. Az első fokok általánosabbak, majd fokozatosan közeledik a szerzetesi sajátosságok felé. Az első foknál kifejti, hogy az Isten jelentésében való élet megóv a gondolat, az önakarat bűneitől és az érzéki vágyaktól. A második tovább hangsúlyozza az önakaratról való lemondást. A harmadik és negyedik az engedelmisséget részletezi, az ötödik fok pedig az előljáró előtti bűnvallomásra buzdít. A hatodik és hetedik ír az alázatosságról. A nyolcadik az állandó újítok ellen érvel. A következő három fok a hallgatás erényét állítja a középpontba. Az utolsó, tizenkettedik fokban az alázatos testtartásról olvashatunk.⁸¹ *Benedek* hangsúlyozza, hogy az alázatosság fokain előrehaladva fokozatosan győzzük le félelmeinket, és átadhatjuk helyét a szeretetnek.

76 Vö. *Szent Benedek Regulája* (1995): 32 (2. fejezet 23–28).

77 Hasonló ez *Horatius* jelmondatához: aurea mediocritas – arany középser, -út.

78 Lásd *A Regula lelkisége*. 56.

79 Vö. *RB* 64,17–19.

80 „Az engedelmisség végül is az a bátorság, mely lehetővé teszi, hogy elfogadjuk hivatásunkat és küldetésünket... A fáradtságos engedelmisség alapozza meg a szeretetet.” *A Regula lelkisége*. 49–50.

81 Vö. *Szent Benedek Regulája*. (2005): 40.

Ezek után az imádságok rendjéről, mikéntjéről olvashatunk. A korabeli szokásoknak megfelelően⁸² osztotta fel *Benedek* a napi zsolozsmát, a nyolc órát:

1. Matutinum (Vigília) – éjjel
2. Laudes (reggeli dicséret) – reggel, hajnalban, napfelkeltekor
3. Napközben: rendszeres időközönként ismételt dicséret
 - Prima
 - Tertia
 - Sexta
 - Nona
4. Vesperás (esti dicséret) – este, naplementekor
5. Completorium (befejező ima) – lefekvés előtt, utána már szigorú silentium volt (tilos volt beszélni).

Nagy változás volt a korábbi gyakorlathoz képest, hogy *Benedek* nem sorban mondatta el a 150 zsolnárt, hanem tartalmuk szerint osztotta be őket; így is segítve az elmélkedő istendicséretet. Az imádságok közül a Miatyánknak volt a legfontosabb szerepe. A nagy imaóráknak megvolt a visszatérő záró éneke: Laudes végén Zakariás hálaímája (Lk 1,68-79), a Vesperás végén Szűz Mária hálaéneke (Lk 1,46-55), a Completorium végén Simeon hálaéneke (Lk 2,28-32).

Míg a pogányok halottaikra azok földi születésnapján, addig a keresztények az égi születésnapkor, a halál évfordulóján emlékeznek. Fontos hangsúlyozni, hogy a szellemi munka (kódexmásolás, olvasás) mellett legalább ilyen fontos volt a fizikai munka is (mezei, vagy egyéb); ezt az egész munkafolyamatot fogta át az imádság, mintegy keretet adva ezzel az egész napnak. A szerzetesek a munka közben pihenőként imádkozták el a napközi imákat. A szellemi erőfeszítéshez az imádság mellett az olvasás is hozzátartozott. Naponta kellett a szerzeteseknek magukban is olvasni, aki nem tudott, annak felolvastak. A nagyböjtben pedig mindenkinek el kellett olvasnia egy lelki könyvet. Ez elég nagy teljesítmény volt, ha figyelembe vesszük a korabeli írás- és olvasástechnikákat.

A következő részben a szerzetesek hálójáról (alvóhelyéről) olvashatunk. A korhoz képest nagy újítás volt, hogy mindenki külön ágyban aludt, később Clunyben (XI–XII. század) kialakult a saját cella is. Szintén eltérés volt a korábbi meztelenül alváshoz képest, hogy a szerzetesek ruhában, tunikában aludtak; később ebből alakult ki a hálórúha. Itt olvashatunk arról, hogy a szerzeteseknél mindig volt kés, amelyet csak éjjelre tettek

82 Fontos hangsúlyozni, hogy a *Regula* keletkezési helyén csak két évszak volt: nyár és tél; s a két határpont november elseje és húsvét. Emellett csak két napszakot különböztettek meg: nappalt és éjjelt. Mindkettőt tizenkét órára osztották, azonban ezek csak a napéjgyenlőség táján voltak egyformán hosszúak, kb. 60 percesek.

le, hogy meg ne szúrja az oldalukat. A próbaidősök – novíciusok – külön helyiségben aludtak egy felügyelővel, magiszterrel. Rajtuk kívül eredetileg csak a vendégeknek állt rendelkezésére külön szoba. A többiek lehetőség szerint egy helyiségben aludtak (dormitorium), ahol egész éjszaka mécses égett.

A büntetés alapelve volt, hogy a büntetés feleljen meg a bűnnek. Módja többféle volt, a külön imádságtól, az asztalközöségtől való kötelező távolmaradáson át egészen a kiközösítésig terjedhetett. Fontos kiemelni a nevelés folyamatát: először két alkalommal az apát beszél négy szemközt a vétkessel (Mt 18,15), ha ez nem használ, akkor a közösség előtt szól hozzá. Ezután jönnek az eltiltások: asztalközöségtől, imádságokon külön helyen kell ülni (1Kor 5,5). Ha ez sem segít, akkor a vétkest kiközösítik. Csak a magiszter, az apát, illetve korosabb, bölcsőbb testvérek beszélhetnek vele (2Kor 2,7–8), és böjtölnie kell. Majd a verés következik, és legvégül, ha semmi nem használ, akkor az apát imádkozik érte. A legmegátalkodottabbakat pedig, akikre ez sem hat, elküldik a monostorból (1Kor 5,13; 1Kor 7,15).

A *Regulában* szó esik a gyermekek neveléséről is a 30. fejezetben. Náluk gyakoribb a testi fenytés, hiszen ebben látták a lélek erősítését és az ifjonti hév letörését. Ebből látszik, hogy gyermekeket is neveltek a monostorban. Előfordult – abban az időben gyakran –, hogy a családok egyik fiú- vagy lánygyermeküket egy szerzetesközösségnek ajánlották fel; ennek oka lehetett valamilyen bűn engesztelése, anyagi megfontolás, vagy egyszerűen hitbuzgalom. Ezeket a gyerekeket kiskoruktól kezdve a szerzetesek nevelték, együtt éltek velük a monostorban.

Kiemelt gondoskodást kapnak a betegek a monostorban. Amíg az ókorban a betegeket általában csökkent értékű embereknek tartották, addig itt – az evangélium szellemében – nagy szeretettel foglalkoztak velük. A betegek külön szobát, külön ápolót, fürdőt, és az étkezésben kedvezményeket kaptak: például a betegek ehatték a négy lábúak húsát (az egészségesek csak a kétféle lábúakat fogyasztották és a halakat), és nem vonatkozott rájuk a – szinte egész évben szokásos – böjt.

Az ókori heverő testhelyzettel ellentétben ültek étkezéskor, és a testi táplálék mellé szellemi is kaptak, egy testvér mindig felolvasott, míg a többiek ettek.⁸³ A bencéseknél szokásban van a mai napig, hogy a nagyon időseket és betegeket kivéve egymásnak szolgálnak fel kortól és beosztástól függetlenül. Ezzel is erősítve az összetartozást, a közösségi szellemet és az egyenlőséget. Kásaféléket ettek zöldséggel, hüvelyesekkel, hozzá kb. egy kiló kenyeret és három deciliter vízzel kevert bort. Húsvétól pünkösdig naponta kétszer étkeztek: tizenkettőkor ebéd, és este vacsora, cena volt. Nyáron pünkösdötől szeptember 14-ig maradt ez a beosztás, azonban szerdán és pénteken már böjtöltek,

83 A felolvasás az étkezésnél csak a már említett Nagy *Szent Baszileiosz* (†379) óta volt szokás.

azaz naponta csak egyszer ettek, délután háromkor. Szeptember 14-től a hét többi napján is böjtöltek. A böjt alól a betegek felmentést kaptak, és nehéz munka esetén, vagy különleges alkalmakkor a többiek is. Aki azonban engedély nélkül a monostoron kívül étkezett, azt kiközösítették, hiszen jelképesen megszakította a közösséget testvéreivel.

A vendégekkel mindig a legnagyobb tisztelettel kellett bánni. Mindenkihez úgy fordultak, mintha Krisztust látnák vendégül. Ez a szabály ellenségre és jó barátokra egyaránt vonatkozott. Mindenkit imával kellett fogadni, hiszen ha valaki esetleg rossz szándékkal érkezett, abból az ördög az imára eltávozik. A vendégeket külön szobában szállásolták el, és kaptak maguk mellé egy megbízható testvért is. A vendégek jobb és több ételt kaptak, azonban csak három-négy napig számított valaki vendégnek, utána neki is csatlakoznia kellett a többi szerzetes életmódjához, vagy távoznia kellett. A vendégeket mindig vendégül látták a közös imákon, elmélkedéseken. Így váltották valóra a régi jelszót: Pax, béke.

A következő fejezetekben (RB 54–55) a szerzetesek tárgyairól olvashatunk. Lehetőség szerint tiltották a magántulajdont; tilos volt ajándékot, csomagot elfogadni, még a családtól is. Az apátnak mindent biztosítania kell, amire a szerzetesnek szüksége lehet. Ezek a következők: kámzsa, pallium vagy melotesz (köpenyszerű bőr és prémes palást, a tulajdonképpeni szerzetesruha), kukulla (köpeny), tunika (római alsóruha) – mindháromból volt nyári és téli –, cipő, saru, szandál, skapuláré (kötényszerű munkaruha), öv, kés, íróvessző, tű, írotábla, zsebkendő. Bútorok nem voltak, ládákban tárolták a ruhákat. A római ágyat használták, azaz lábakon álló fakeretet, alsó részén erős vászonnal, ami kis ruganyosságot biztosított. Fontos, hogy a monostor minden tagja egyenlően részesüljön a „javakból”, hiszen a kivételezés csak békétlenséget szül.

A monostorban különböző tisztségek voltak: apát, magiszter, akikről a korábbiakban már esett szó, perjel, aki az apát helyettese, dékánok, akik az apát tanácsadó testületének tagjai, kézművesek, szakács, hetesek (heti beosztásban dolgozó konyhai segítők), ápolók, házgondnok (cellerarius), kapus.

A felvétel kitartást követelt a leendő szerzetestől. Először öt-hat napig be sem eresztették, kint maradt és zörgetett, ezzel bizonyította alázatosságát és kitartását. Ezt követően vendégként bántak vele – a bőkezű ellátás mellett a jelentkező újabb személyiségjegyei voltak megismerhetők. Ekkor kezdődött a noviciátus, de még külön aludtak és ettek a magiszter felügyelete alatt. Gyakran próbára tették a jelentkező állhatatosságát a szerzetesi élet iránt. A *Regulát* is háromszor olvasták fel neki: két hónap, hat hónap és újabb négy hónap után, hogy tudja, mire vállalkozik, és később ebből ne legyen félreértés. Majd fogadalmat tett: állhatatosság (*stabilitas*), erkölcsének jobbítása (*conversio morum*), engedelmesség (*oboedientia*) (RB 58,17), és egy szerződést

írt alá, amelyben ezeket hivatalosan is elfogadja.⁸⁴ A nevet sokáig az előjárók adták, ma már azt is szabadon választhatja a jelölt, természetesen egyeztetve a vezetőkkel. A végső döntésig, az örök fogadalomig 3-6, maximum 9 év áll rendelkezésre a jelöltek számára, hogy véglegesítsék szándékukat. A fogadalom előtt bármikor ott lehet hagyni a közösséget. Utána már csak pápai engedéllyel lehet a rendből távozni.

5. MEGSZÓLÍTÁSOK A REGULÁBAN

Vizsgálódásom egyik fontos lépése a megszólítások elemzése a *Regulában*. Milyen megszólítás hol, és milyen gyakran fordul elő? Melyeket használja gyakran, milyen ezáltal a mű hangulata? A megszólítás által egyfajta személyes viszony alakul ki író és olvasója között.

Manapság általában – ha megszólítják az olvasót – önző, magázó módon találunk a művekben utalást a befogadóra. *Benedeknél* minden megszólítás tegező formájú. Figyelembe véve a korabeli szokásokat, és a latin nyelv sajátosságait (nincs benne magázó forma), ez egyáltalán nem meglepő.

A következőkben táblázatba szedve látjuk a *Regulában* található megszólításokat. Először a *Söveges Dávid-féle* magyar fordítás, majd a latin eredeti,⁸⁵ aztán egy másik magyar, végül a német fordítás megszólításai következnek.

Regularészek	Söveges Dávid-féle	Latin	Molnár Bertalan-féle	Német
Prológus-1.	fiam	Fili	fiam	Sohn
	mester	magister	mestered	Meister
	jóságos atya	pater pius	szerető atyád	gütiger Vater
Prológus-12.	fiaim	Filii	fiai	Söhne
Prológus-19.	testvéreim	Fratres	fiait	Brüder
Prológus-24.	testvéreim	fratres	-	Brüder
Prológus-34.	-	Filii	fiaim	-

84 A fogadalmak mások az újkori rendekben – szegénység, engedelmesség és tisztaság (cölibátus) –, azonban a monasztikus közösségben megmaradt a *Regulabeli* forma. Pannonhalmán ez ma – a hagyományoknak megfelelően – a következőképpen néz ki: a jelöltidő maximum 1 év (még civilben); ezt követi a beöltözés, ekkor kap a jelölt új nevet. 2 év (néha 1 év) noviciátus után szokás ideiglenes (egyszerű) fogadalmat tenni, majd ezután (legkorábban a belépés utáni 4. év végén) következik az ünnepélyes (örök) fogadalom letétele.

85 A latin szöveg esetében a *Mázy Engelbert* által kiadott kétnyelvű (magyar–latin) *Regulát* használtam.

Prológus–39.	testvéreim	Fratres	-	Brüder
2. fejezet–24.	mester	pastor	pásztor	Meister
	atya	Pastor	pásztor	Vater
6. fejezet–6.	mester	-	-	Meister
	tanítvány	discipulus	tanítványok	Jünger
7. fejezet–1.	testvérek	Fratres	testvéreim	Brüder
7. fejezet–5.	testvérek	Fratres	testvéreim	Brüder
7. fejezet–29.	testvérek	Fratres	testvéreim	Brüder
63. fejezet–4.	testvérek	Fratres	rendtagok	Brüder
63. fejezet–12.	testvér	Frater	testvér	Brüder
	nonnus	Nonnus	nonnus	nonnus
	tisztelendő atya	paterna reverentia	tisztelendő atyaság	ehrwürdiger Vater
63. fejezet–13.	apát	Abbas	apát	Abt
	úr	dominus	úr	Herr
	apát	Abbas	apát	Abt

A négyfajta szöveg sokban hasonlít egymásra, azonban már első olvasásra szembe tűnnek a különbségek. Vannak megszólítások, amelyek nem szerepelnek az összes szövegben, sőt vannak, amelyek csak a fordításokban olvashatók, a latin eredetiben nem.

A legtöbb megszólítás a Prológusban található, és a végén, a 63. fejezetben, amely a közösség sorrendjéről szól. Ennek egyik oka lehet, hogy a Prológus az egyénhez szól, míg a *Regula* többi része a közösséget tartja szem előtt. Ez alól a szabály alól csak a hetedik és a záró fejezetek képeznek kivételt; amelyek szintén szónokias stílusúak. Ezekon kívül csak három fejezetben találunk megszólításokat: 2. fejezet – Milyennek kell lennie az apátnak?; 6. fejezet – A hallgatás; 7. fejezet – Az alázatosság.

A Prológus első mondatában már három megnevezéssel találkozunk: „Hallgasd meg, ó **fiam**, a **mester** parancsait, és hajlítsd hozzá szíved figyelmesen, fogadd a **jóságos atya** intéseit készségesen, és tettekkel teljesítsd...”⁸⁶ Kiténik, hogy nem mindennapi felszólításról van szó, különösen, ha figyelembe vesszük, hogy ezzel a mondattal kezdődik a mű. Ez a felszólítás minden olvasóra igaz. Arra is, aki először olvassa, és arra is, aki ezt megéli; legyen az novícius, vagy apát. *Benedek* mindenkit fiának tekint, aki vállalja a vezetésével a hosszú utat az Úrhoz. Mesternek hívja, akitől a parancs jön, és jóságos atyának, aki megint minket, hiszen csak a javunkat akarja. Mint egy jó édesapa, aki

86 Lásd SÖVEGES DÁVID: *Magyarzatok Szent Benedek Regulájához*. 19.

tudja, hogy mikor melyik viselkedés a helyes a fiával szemben; mikor kell parancsolni, mikor inteni, és mikor megbocsátani. Ez a családközponitú szemlélet az egész művet áthatja; ezt tükrözik a megszólítások is.

Az Obsculta (hallgasd meg) megszólítást népies latinságban használják, több kézirat is kijavította a klasszikusabb Auscultu-ra. Jelentése a „hallgasd meg”-en kívül: „figyelj ide”, „tedd magadévá”, „fogadj szót”. A hallgatásban *Benedek* az odafigyeléssel a másik személy méltóságát tiszteli, amelyben a szeretet nyilvánul meg. A figyelem a tőlünk eltérővel való találkozás előfeltétele. A hallgatásra való felszólítás már az Ószövetségben is többször előfordul (Péld 4,10; MTörv 4,1).

Választottam egy Szentírási idézetet is, hiszen sok található belőlük a szövegben, és ezek közül is a legtöbb a zsoltárok közül. A Prológus 12. versében található „jőjjetek **fiaim**” idézet a 33. Zsoltárból való.

A leggyakrabban használt megszólítás a *Regulában* a testvér és ennek alakjai. Az egyes fordítások néha az érthetőség kedvéért és a mondanivaló hangsúlyozása végett nyomatékosítónak teszik be a mondatba a „testvéreim” megszólítást. A latin eredetiben szinte kivétel nélkül többes számban szerepelnek a megszólítások, amelyeket a német, és a régebbi Molnár Bertalan-féle magyar fordítás jobban visszaad, mint a Söveges Dávid-féle.

Szintén érdekes, hogy a két újabb fordítás – a Söveges Dávid-féle és a német – kevésbé tesz különbségeket a megszólításokban, mint a latin, vagy a Molnár Bertalan-féle magyar fordítás. Többször alkalmaz a két újabb fordítás a szövegerthetőség kedvéért megszólításokat: *RB* Prol 24; *RB* Prol 39; *RB* 6,6.

Míg a Prológusban még „pater” kifejezést használta, a 2. fejezettől már az „**abbas**” szót. Az „abbas” atyát jelent, de ebben a formában csak az egyiptomi szerzetesek használták. Ott az apát nem a monostor, hanem a lélek vezetője volt, aki lelki útmutatást tudott adni szavaival, cselekedeteivel tanítványainak, akik így gyermekeivé lettek, és ő, mint egy jóságos édesapa, állt a közösség élén. „Nem a szolgaság lelkét kaptátok ugyanis, hogy ismét félelemben éljete, hanem a fogadott fiúság lelkét kaptátok, melyben azt kiáltjuk: Abba, Atya!” (Róm 8,15). Kortársai úgy gondolták, hogy *Benedek* nem tudott másképpen élni, mint ahogyan tanított. Ezek alapján ezt a fejezetet egyfajta önarcképnek is felfoghatjuk. Itt egy markáns, férfias apát áll előttünk, míg a 64. fejezetben – ahol visszatér az apát választására – már egy szelídebb, öregebb apát jelenik meg. Az apát Krisztus helyettese, s ezt neve is kifejezi, hiszen egyik melléknevét kapja meg: abbas. Így a monostor tulajdonképpen vezetője, apátja maga Jézus Krisztus. Ő áll a *Regula* középpontjában. Fontos, hogy az apát el tudja mondani Szent Pállal: „Legyetek utánzóim, ahogy én is Krisztusé” (1Kor 11,1), hiszen a jó példa előbbre való, mint a jó intelem.

A 6. fejezet, amelyben a hallgatásról hallunk, épp az alapvető erények, az engedelmes-ség és az alázatosság között található. Ebből is látszik, hogy *Benedek* mennyire értékelte

a hallgatást, a csendet. A hallgatás, mint erényes magatartás szerepel, míg a csend bizonyos helyeken és időkben előírt gyakorlat. Minden cenobita egy kicsit remete is kell, hogy legyen, maradjon. A beszédet a bűn egyik kiemelkedő forrásának tartották, s inkább tartózkodtak tőle. Ebbe a környezetbe tökéletesen beleillik a *Regula* szava: „Mert szólni és tanítani a mester dolga, a tanítványokhoz a hallgatás és az odafigyelés illik” (RB 6,6).

A 7. fejezet a leghosszabb, és három megszólítást is tartalmaz. Szónokias nyelvezetű, így méltán tekinthető a *Regula* legfontosabb részének. A szónoki stílushoz jól illik a „testvérek” megszólítás, és a sok szentírási idézet.

Fölfelé törekvő cselekedeteinkkel olyan létrát kell felállítanunk, amelyen Jákobnak jelent meg álmában, s amelyen angyalokat látott fölemelkedni és alászállni. Ezt a fölemelkedést és alászállást bizonyára csak arra érthetjük, hogy önmagunk felmagasztalásával leszállunk, és az alázatossággal fölemelkedünk. Ez a felállított létra pedig földi életünk, melyet, ha alázatos a szívünk, az Úr az égig emel. A létra két oldalának pedig lelkünket és testünket mondhatjuk, s ezek közé az oldalak közé az Isteni meghívás az alázatosságnak és a szerzeteséletnek különböző fokait illesztette, hogy rajtuk fölfelé haladjunk (RB 7,6–9).

Benedek az alázatosságban tudja összefoglalni a legalapvetőbb szerzetesi lelkületet. Itt hiányoznak az antik bölcselek idézetei, hiszen az ókori világ az alázatosságot, mint erényt nem ismerte.

A 63. fejezetben egy külön rész szól a közösség tagjainak sorrendjéről. *Benedek* mint római polgár fontosnak tartotta az ordo megállapítását és betartását. Később több közösség volt, amely különbséget tett az egyes társadalmi rendből származók között.⁸⁷ Voltak, ahol csak nemeseket vettek fel (Einsiedeln, Fulda – VIII–IX. század), volt, ahol a születés határozta meg a rendsort (Vitae Patrum). Ezekhez képest itt a fejezet elején ezt olvassuk: „A monostorban úgy tartsák meg a sorrendet, ahogy belépésük ideje, életük érdeme meghatározza, és ahogy az apát megállapítja.” (*Regula* 63.fejezet) Nem sokkal később figyelmezteti az apátot, hogy mindig legyen igazságos, ne váljék zsarnokká, mindenkit érdemei szerint jutalmazzon. Elsősorban a liturgiában és az Opus Dei-ben (áldáshoz járuláskor) nyilvánul meg ez a sorrend. A 15 év alatti felajánlott gyermekek nem tartoznak bele a sorrendbe. „A fiatalabbak az öregebbeket tiszteljék, az öregebbek a fiatalabbakat szeressék. A megszólításnál senkinek sem szabad a másikat a pusztá nevével szólítani; az öregebbek a fiatalabbakat testvérnek szólítsák, a fiatalabbak az idősebbeket »nonnus«-nak, azaz: tisztelendő atyának” (RB 63,10–12). A fejezet második felében találjuk az udvariassági, megszólítási szabályokat. A „testvér” megszólítással

87 Például *Szent Paula* betlehemi kolostorában három csoport volt: nemesek, közepes állapotúak, és köznép.

kinyilvánítja az ember a másik iránti tiszteletét, szeretetét. Magával egyenrangúnak ismeri el. A „nonnus” megszólítás kifejezi az idősebb felé való tiszteletet, elismerve ezzel annak bölcsességét.⁸⁸ „Szent Ferenc fiai kissé parasztos egyszerűséggel érintkeznek egymással, Szent Benedek fiait jellemzi a finom modor, ami azonban szívből jön.”⁸⁹

Fontos megnyilvánulása az udvariasságnak a köszönés: mindig a fiatalabb kérjen áldást az idősebbtől: *Benedic* vagy *Benedicite* – Adj áldást vagy *Adjatok* áldást. A válasz pedig: *Deus benedicat te* – Isten áldjon meg. A gyerekeket két csoportra osztották: kisgyerekek 12 éves korig és serdülők 15 éves korig. Az „értelmes kort” 15 évtől számították, ekkortól váltak felnőtt szerzetesekké. A gyermekek jelenléte a kolostorokban is a családközpontúságot erősíti, amely sokszor visszatér az egész műben. A nőket kivéve minden eleme adott egy ideális háromgenerációs családnak: gyermek, apa, nagypapa. A női lelkület hiányát pedig a szeretet pótolja.

A megszólítások személyes légkört teremtenek az egész művön keresztül. Jó pedagógusként *Benedek* már az elején feloldja a gátlásokat, és közvetlen stílusával az olvasó szívéhez szól. Fokozatosan vezet végig az általa megszabott úton, s a legnehezebb részeknél kiszól az olvasóhoz, megszólítja őt, türelmesen magyaráz. A komoly, következetes vezető szerető, odafigyelő családfő is egyben. A jó vezető tudja, hogy csak a nagyfokú biztonságérzet és őszinte közvetlenség vezet hosszú távon is nyugalomhoz, eredményezhet fejlődést. Ilyen légkör vonz és tart meg embereket, akik a lelki nyugalmat és boldogságot keresik.

6. MEGSZÓLÍTÁSOK A BENEDEK ÁLTAL FELHASZNÁLT NÉHÁNY SZERZETESI SZABÁLYZATBAN

A megszólításokat érdemes megvizsgálni néhány forrásban is, hogy korábban is használtak-e a szerzők megszólításokat, vagy ez *Benedek* újítása? Esetleg átvette valakitől ezt a stílust? Mennyire voltak személyesek, közvetlenek ebből a szempontból a korábbi szabályzatok?

Ezekre a kérdésekre érdemes válaszokat keresni, mert évszázadokig az a vád érte *Benedeket*, hogy ő csak másolt, mások munkáit ollózta össze. Itt egy újabb cáfolata adódhat ennek a hipotézisnek.

6.1. *Pachomius regulája*

Érdekes, hogy a regula végig általánosítva beszél: egyes szám harmadik és többes szám harmadik személyben. Konkrét megszólítás nem található a műben. Mindössze

⁸⁸ *Annono* az olasz nyelvben hímnemű főnévként nagyapát jelent, bizalmas megszólításban: öregapám, bácsi.

⁸⁹ SÖVEGES DÁVID: *Magyarzatok Szent Benedek Regulájához*. 253.

két helyen találunk egyes szám második személyű tiltást, a XXX. és a XXXIV. pontban. Mindkét rész a regula első felében található, és az étkezést fegyelmezi, annak illemszabályait tárgyalja.

XXX: „Mihelyt a főbb előjáró megparancsolta, hogy menj át egyik asztaltól a másikhoz, a legcsekélyebb ellenkezés nélkül tüstént tedd meg. Házad előjárója előtt kezed ne merészeld az asztalra kinyújtani, se ne tekints körbe a többi étkezőre.”⁹⁰

XXXIV: „Ha távozol az étkezéstől, visszatérőben ne beszélj, míg csak el nem jutsz saját helyedig.”⁹¹

Mind a két tiltás a fegyelmezésen keresztül engedelmességet vár el a testvérektől.

6.2. *Baszileiosz szabályzatai*

Mindkét szabályzat kérdés-felelet formájában épül fel. Stílusuk tegeződő, bensőséges, azonban megszólításokat nem találtam bennük. Érdekes, hogy az itt megtalálható kérdés-felelet formájú kifejtést más – általam vizsgált – regulák esetében nem volt tapasztalható. Valószínűleg jobban hatottak *Baszileioszra* a keleti irodalom bizonyos alkotásai, amelyekben gyakoribb ez a forma.

A rövidebben kifejtett szabályok hangneme sokkal általánosabb, általában egyes szám harmadik és többes szám harmadik személyben íródtak. Ezzel szemben *A bővebben kifejtett szabályokban* gyakrabban szerepel egyes szám második személyű alak. Ez is jelzi, hogy összeszedettebb műről van szó, amely egyesíti a korábbi tapasztalatokat.

6.3. *Ágoston regulája*

Ágoston Pachomiushoz képest sokkal közvetlenebb. Ő már ritkán használ általánosítást, általában egyes szám második és többes szám második személyben fordul a testvérekhez.

Nála már található közvetlen megszólítás, de csak egy alkalommal, a regula elején, az első pontban: „Szeretett testvéreim, mindenekelőtt Istent szeressétek, azután a felebarátot, mert ezek a nekünk adott legfőbb parancsok.”⁹² A „testvéreim” forma *Benedeknél* is többször megtalálható, azonban jelzős szerkezet nélkül. A későbbiekben egyáltalán nem használ megszólításokat. Elképzelhető, hogy ezzel is a szentírási főparancsot akarja kiemelni. Ezt hangsúlyozza, hiszen a regula többi része ennek a bevezető mondatnak a kifejtése, részletezése.

90 PUSKELY MÁRIA: *A monachizmus kezdetei*. 191.

91 Uo. 192.

92 Uo. 218.

6.4. *Cassianus szabályzata*

A keleti szerzetesek szabályaiban *Cassianus* általánosított formában foglalja össze a korábban szerzett keleti tapasztalatait. Nagyon kevés megszólítást olvashatunk, azok is csupán kiemelik a mondanivalót, nem jellemzi őket a személyes hangvétel.

A II. könyv (Az éjszakai imádság és a zsoltárok rendje) elején találunk egy megszólítást: „Krisztus katonája”. Ez *Cassianus* általános megnevezése a szerzetesekre, amely itt a mondanivaló fontosságának kiemelésére szolgál. A IV. könyvben (Akik lemondtak a világról...) az engedelmesség tárgyalásánál találunk egy „te” szócskát, amely szintén nyomatékosító jellegű.

6.5. *Regula Magistri*

A *Magister* a szerzeteseket, a testvér kifejezésen kívül inkább tanítványnak (discipuli) nevezi. Itt kiemeltebb a szerzetesek alárendelt szerepe, inkább tanítványokként bánik a társaival, mint testvéreként. Ezt igazolja, hogy mindenért engedélyt kellett kérniük. *Benedek* a Prológus első felétől eltekintve (melynek nagy részét a *Magistertől* vette át) nem nevezi a szerzeteseit fiainak, a *RM* is ritkán, általában az apát szájába adott beszédekben.⁹³ (pl.: *RM* 92,8).

A közösséget egyszer nevezi csupán családnak (familia) (*RM* 11,6). Az „ó” indulatszó a *RB*-ben csak egyszer fordul elő (*RB* Prol.), ezt is a *RM*-ből vette át *Benedek*. A *Magister* ötször használja az „ó” szót, kétszer az „ejá”-t (ez *Benedek*nél nincsen).⁹⁴ Az indulatszavak gyakoribb alkalmazása miatt is tekinthető a *Magister* műve szónokiasabbnak, mint a *RB*.

7. MEGSZÓLÍTÁSOK A KORTÁRSAKNÁL

A *Regula* és *Benedek* forrásainak tanulmányozása mellett fontos, hogy megvizsgáljuk néhány kortársának a műveit is, különös tekintettel a megszólításokra. Mutatkozik-e eltérés a már ismert módhoz képest, vagy a többiek is hasonlóképpen szólítják meg olvasóikat? A megszólítások révén hasonló módon hangsúlyoznak-e egyes – általuk fontosnak ítélt – részeket?

Két kortárs szerzőnél, *Boethius*nál és *Cassiodorus*nál vizsgálom meg a szövegeket. *Benedeken* kívül ők voltak a középkor folyamán leggyakrabban hivatkozott szerzők abból a korból. A kutatást nehezítette, hogy viszonylag kevés szöveg maradt fenn

93 Lásd pl. *RM* 92,8.

94 Vö. SÖVEGES DÁVID: *Szent Benedek Regulája és a Regula Magistri*. 147–148.

tőlük. Mindkét szerzőtől olvashatók rövid szövegrészletek magyarul a Redl Károly-féle szöveggyűjteményben.⁹⁵ Ezekon kívül mindkét szerzőtől csak egyetlen mű áll még rendelkezésre. A két kortársnak először rövid életútját, munkásságát tekintjük át.

7.1. Boethius

Anicius Manlius Severinus Boethius (kb. 480–524) római arisztokrata családból származott. Először Rómában és Athénben tanult, majd filozófiát hallgatott Alexandriában. Ezután *Teodorik* (474–26), a keleti gótok ariánus királyának szolgálatába állt, ahol konzul lett. Árulás gyanújába keveredett, ezért bebörtönözték, megkínózták, végül 524-ben Paviában kivégezték. Politikai okokból ítélték el, ennek ellenére Észak-Itáliában már a VII. századtól vértanú szentként tisztelték.⁹⁶ A börtönben írta nagyhatású munkáját, *A filozófia vigasztalását* (*De consolazione philosophiae*), amelyet nemzeti nyelvekre is korán lefordítottak. Tervezte *Arisztotelész* és *Platón* összes műveinek latinra fordítását, ebben azonban halála megakadályozta.

A Szöveggyűjteményben található írásai *A Zenéről* című munkájából való válogatások. A zene és az erkölcsi nevelés kapcsolatáról, az összhangzattanról, a muzsikusról olvashatunk. Sajnos egyetlen megszólítás sem található a szövegben.

A filozófia vigasztalása:⁹⁷ párbeszéd a börtönben siránkozó *Boethius* és a Filozófia női szelleme között, amelyben a szerencse forgandóságáról, a jó mibenlétéről, a legfőbb jó elérésének lehetőségéről és a jó fokozatairól beszélgetnek. Stílusa az újplatonikusokéhoz hasonló: egyszerű, világos, érthető. A műben több vers is található a korban szokásos legkülönbözőbb versformákban. A beszélgetés öt könyvből áll. A következőkben az egyes könyvekben található megszólításokat találjuk:

1. könyv: te (sokszor)
2. könyv: te; ó minden halandók legostobábbika; jó ember; ó halandók; ó földi lények
3. könyv: te; ó elcsüggedt lelkek legfőbb vigasza; ó földi lények; ó dicsőséges Hatalom; ó kedves növendékem
4. könyv: te
5. könyv: te.

A „te” megszólítás az összes könyvben megtalálható aránylag nagy számban, sőt az első és az utolsó két könyvben csak ezekkel találkozunk. Ez természetes, hiszen két régi ismerős beszélgetéséről van szó, bár *Boethius* most találkozik személyesen először

95 REDL KÁROLY (szerk.): *Az égi és földi szépről*. Gondolat, Budapest, 1988, 140–167.

96 XIII. Leó pápa (1878–1903) jóváhagyta Boethius kultuszát a paviai egyházmegye számára.

97 BOETHIUS: *A filozófia vigasztalása*. Helikon, Budapest 1970.

Filozófiával. A 2. és 3. könyvben lévő többi idézet pedig költői megszólítás.

A *Regulában* oly sokszor előforduló „testvér/testvérek”, „atya”, „mester” kifejezések itt hiányoznak. A „jóságos atya”, „tisztelendő atya” megszólítások már rokoníthatóak a 2. és 3. könyvben olvasható megnevezésekkel. Itt egy női baráttal beszélget a szerző, s bár vezetőjének tartja Filozófiát, a „mester” megszólítás azonban teljesen hiányzik. A szellem mintha inkább anyáskodna *Boethius* felett, és gyermekeként próbálná megvigasztalni a börtönben raboskodó író.

7.2. *Cassiodorus*

Flavius Magnus Aurelius Cassiodorus Senator (kb. 485/490–580/583) nagy múltú calabriai családból származik. Mint a római szenátori famíliák utódai közül sokan, ő is a barbárok szolgálatába állt, *Teodorik* (474–526) király magántitkára volt. *Cassiodorus* elsősorban a rómaiak és a barbárok összebékítésén munkálkodott. Igyekezett az ariánus gót egyházpolitikát a katolikus rómaiakéval szemben békülékenyebbé alakítani. A politikai harcok miatt egy ideig emigrációban élt Konstantinápolyban, majd körülbelül 60 évesen leköszönt hivataláról, és a Squilace mellett (a családi birtokán) alapított Vivarium⁹⁸ monostorba vonult vissza (amely azonban nem volt bencés), ahol elmélkedett és tudományos munkát folytatott. Tette ezt különösen nagy lelkesedéssel, hiszen a korban még a keresztény tudományok művelése nem történt intézményi keretek között, ellentétben a világi tudományokkal, s ő ezen szeretett volna változtatni a maga módján.⁹⁹ Magas kort ért meg, 93 éves lehetett, amikor meghalt. Tudományos munkái közül kiemelkedő három kötetes egyháztörténete, iratgyűjteménye, zsolttármagyarázatai.¹⁰⁰

Politikus volt és nevelő, aki műveltségét, tapasztalatait rendszerezve akarta kortársainak átadni. Irodalmi munkásságára az enciklopédista vonás volt jellemző. Sajnos csak kevés munkája maradt ránk, azok is gyakran töredékesen. A Szöveggyűjteményben két nagyobb művéből: *A szabad művészetekről és tudományokról*, *Magyarázatok a zsolttárkönyvhöz* található rövid szemelvények. *Boethiushoz* hasonlóan itt sincsenek megszólítások.

Cassiodorus egyik teljes egészében fennmaradt fordítása *Az atyák mondásai* címet viseli. A munka tételesen sorba veszi a sivatagi szerzetes atyákat, és leírja a nekik tulajdonított mondásokat. A visszaemlékezések nagyrészt beszélgetésekből állnak, a monológ nagyon kevés benne. A műben csupán három megszólítás ismétlődik: „atyám”, „testvér”, „fiam”. Az első kettő sokszor, a harmadik csak néhány helyen fordul

98 A vivarium jelentése vadaskert, halastó. Ezeket szülőföldjén, még mint kormányzó létesítette, s később itt alapított monostort.

99 Lásd SZUNYOGH XAVÉR FERENC: i. m. 15.

100 Vö. VANYÓ LÁSZLÓ: i. m. 769–770.

elő. *Boethius*nál ezeket nem olvashatjuk, míg *Benedek* annál gyakrabban használja őket. A baráti beszélgetések jellemző fordulatai voltak ezek a megnevezések, amelyekben egy idősebb, tapasztaltabb ember ad tanácsokat a hozzá forduló fiatalabbnak. A rendszeres, bensőséges megszólítások közvetlenséget, családiasságot fejeznek ki.

A két kortárral összevetve igazolható, hogy *Benedek* megszólításainak stílusával saját korában egyedül alkotott. A kortársaknál néhány hasonlóság felfedezhető, de mindketten sokkal kevesebb megszólítást használnak, és azok sem tekinthetők változatosnak. A korban elterjedt baráti hangulattal szemben a *Regulá*ban családi hang szólal meg, amely mindenképpen újnak számít.

8. BENEDEK PEDAGÓGIÁJA ÉS A REGULA KÖZÖSSÉGMODELLE

8.1. *Benedek, a pedagógus és iskolaalapító*

Benedek nemcsak egy közösségnek írt szabályzatot, hanem a *Regula* bizonyos részeivel hozzájárult az iskolák megindulásához is. A monostor vezető állásaira olyan szerzeteseket rendel, akik jártasak a tudományokban és a tanításban. Az első perctől folyt tanítás a monostorban, mert oktatták:

- azokat a szerzeteseket, akik írás és olvasás tudása nélkül érkeztek a monostorba,
- a monostorban élő gyerekeket,
- azokat, akik az istentiszteleteken és étkezések alatt felolvastak,¹⁰¹
- azokat a testvéreket, akiket később pappá szenteltek.

Kétféle olvasást különböztet meg a *Regula*: hangos olvasást (felolvasás) és néma olvasást (ezt mindenki gyakorolta a kötelező napi olvasásoknál) (RB 48). A húsvétot megelőző nagyböjti időben (40 nap) mindenkinek egy lelki olvasmányt kellett elolvasnia. Az olvasmányokkal való foglalkozás értelmes olvasás, elmélkedés, vagyis tanulmány. Ez feltételezi a tanítómester és a tanulni vágyó tanítvány értelmi együttműködését. Az ilyen kapcsolat az előfeltétele az iskolai keretek között történő tanulásnak. *Benedek* iskola-elképzeléseit igazolják későbbi tudósok is (*Beda Venerabilis, Alkuin, Hrabanus Maurus, Robert Schuman, Konrad Adenauer...*).

Benedek Regulájának pedagógiai alapelveit *Szunyogh Xavér Ferenc* atya munkássága alapján dolgozom fel.¹⁰²

- **Egyéniség:** maga a szerző is markáns egyéniség volt, aki nevelésével igyekezett az egyéniségeket megőrizni, és azok kibontakozását segíteni.
- **A kölcsönös tiszteletadás szelleme:** ez az egyéniség nagybecsüléséből fakad:

101 Figyelmeztet *Benedek*, hogy nehogya túlságosan büszkék legyenek a felolvasók.

102 SZUNYOGH XAVÉR FERENC: i. m. 82–100.

„Tisztelj minden embert” (RB 4,8 vö. 1Pét 2,17). „A fiatalabbak az öregebbeket tiszteljék, az öregebbek a fiatalabbakat szeressék. A megszólításnál senkinek sem szabad a másikat a puszta nevével szólítani; az öregebbek a fiatalabbakat testvérnek szólítsák, a fiatalabbak az idősebbeket »nonnus«-nak, azaz: tisztelendő atyának” (RB 63,10–12). Mindkét idézet kiemeli egymás megbecsülését, amelyet a tisztelet megadásával fejeznek ki. Ez a viselkedés egy szeretetközösségben elengedhetetlen. A különböző generációk pedig ilyen hozzáállással tudnak a legtöbbet egymástól tanulni, illetve a legtöbbet egymásnak segíteni.

- **Szeretet:** talán ez a pedagógia egyik legfontosabb alapelve. Ha szeretettel tudunk a másik felé fordulni, akkor ezzel oldott hangulatot biztosítunk, amelyben könnyebben megoldhatók a problémák. A jó vezetőnek gyűlölnie kell a vétkeket, de szeretnie a testvéreket. Mindenek előtt az ember áll a középpontban.
- **Megértés és megbocsátás:** elsősorban a gyerekek, és az öregek iránt kell ezeket gyakorolni a vezetőnek. Általánosan pedig mindenki iránt, hiszen a megértő, következetes vezetésnél az ember tudja, hogy mire számíthat, nem éri váratlan meglepetés. Ezáltal nyugodtabbak, kiegyensúlyozottabbak az emberek, és nem kell félniük a vezetőtől.

A *Regula* pedagógiájának mintegy összefoglalása a büntető-kódex (RB 21–30). A bajban, szélsőséges helyzetben derül ki, hogy hogyan kell bánni az esendő, időről időre újból vétkező testvérekkel. A vessző itt a macacsság elleni nevelő eszközként szerepel. A fizikai büntetések tartják vissza az embert a lelki bűnöktől. Ennek humánus értékét igazán csak a korabeli szokások tükrében tudjuk értékelni, amikor lényegében bármi megengedett volt a vezetőnek (családapának) a fegyelmezésre. A *Regula* által szabályozott büntetések csak a szabályzattal szemben elkövetett hibák, mulasztások ellen irányulnak.

Benedek az apáttól megkívánja, hogy egyesítse magában a nevelő szigorúságát és az atya jóságát. Ez talán a kiközösítettekkel való bánásmódban a legnehezebb: bölcs orvosként minden eszközt fel kell használnia. „Tudnia kell ugyanis, hogy beteg lelkek gondozását vállalta magára, és nem az egészségesek feletti zsarnoki uralmat.”¹⁰³ Minden helyzetben Krisztust, a Jó Pásztort állítja a vezető elé.

Külön ügyel a parancs, az engedelmesség, az alázatosság, és ezáltal a vezető tekintélyének megőrzésére. Ennek a tekintélynek az alapja, hogy a vezető hatalma Istentől származik. Azonban nem korlátlan ez a hatalom, és mindenekelelt a vezetettek érdekeit kell vele szolgálni.

Benedek tehát jó lelket, engedelmességet, készséget, és fogékony lelket kíván

103 SZUNYOGH XAVÉR FERENC: i. m. 92.

tanítványaitól, amelyből hiányzik a zúgolódás. Ezáltal kialakulhat mindenki szívében a benedeki pedagógia talán legszebb gyümölcse: a béke.

8.2. *Benedek, a közösségalkotó*

Egy közösséget a közös érdek, a közös cél és a közös értékrend köt össze. Ennek feltétele, hogy az egyén az „én” helyett a „mi”-t helyezze előtérbe. A „mi”-tudat elsősorban olyan közösségekben alakul ki, amelynek tagjai közletről ismerik egymást. Az ilyen közösségekben az emberek megbíznak egymásban, tisztelik egymást, együtt tudnak működni és képesek egymástól tanulni. A legalapvetőbb azonban a szeretet, amelynek mindent át kell hatnia, különben az egész csak egy mechanikus szerkezet, amely előbb-utóbb elromlik. A legkisebb ilyen működő közösség a család, s *Benedek* ezt a modellt rajzolta meg a *Regulájában*. Amit a csoport egyik tagja tesz, az befolyásolja a közösség egészének és a többi tagnak a cselekvését. Ezt mindig figyelembe kell venni, hogy a közösség egy irányba tudjon haladni. *II. János Pál* pápa szerint a monostor „békéjét abban kell látnunk, hogy a testvérek kölcsönösen elfogadják és nagyra becsülik egymást, bár mindegyiküknek megvan a maga megváltoztathatatlan gyengéje, és a személyiségünk egymástól teljesen elütő módon nyilatkozik meg.”¹⁰⁴ A közösség tagjai tehát nemcsak részesei a folyamatoknak, hanem szerves alakítói is.

A csoportfelépítés talán legfontosabb eleme a vezető (jelen esetben az apát). Neki kell koordinálnia a közösség eseményeit, egyéneit, hogy mindenki egyéniségének megfelelően tudja kibontakoztatni képességeit a közösség javára. Az apát nem lehet személyválogató, hiszen minden téren példát kell mutatnia a többi testvérnek. Fegyelmeznie kell az édesapa szigorával, de gondoskodónak kell lennie az édesanya törődésével.

Szent Benedek közösséget akart létrehozni. Az Úr szolgálatának iskoláját állítja föl, műhelyt rendez be, ahol a lelkiélet mesterségének vagy művészetének eszközeit gyakorolhatják a szerzetesek. Ez az iskola és műhely pedig nem más, mint a monostor zártsága és a közösségben való állhatatos megmaradás¹⁰⁵... Isten keresése a monostorba való lépés feltétele, az Isten szolgálata a közösség célja. Az értékrend Isten szeretetével kezdődik, s az Úr irgalmában való megnyugvással fejeződik be.¹⁰⁶

A *Regulában* több régi szokás, tabu is megdőlt. A legnagyobb taburombolás az életkor

104 II. JÁNOS PÁL: Apostoli levél Szent Benedek apát születésének 15. centenáriuma alkalmából. In Szennay András (szerk.): *Népek nagy nevelője...*, *Szent Benedek, Európa védőszentjének emlékezete*. Szent István Társulat, Budapest, 1981, 12–27, 26.

105 A szerzetesek egy adott monostorban élnek le életüket – ahová a fogadalmuk köti őket –, ha az apát máshogyan nem rendelkezik.

106 BÁNHÉGYI B. MIKSA: *A Regula közösségmodellje*. (kézirat) 1981, 14–16.

privilegiumának megszüntetése volt. Korábban, a római társadalomban az öregek, a senatus kezében összpontosult a hatalom. *Benedek*nél ezzel szemben a belépés számított, ennek alapján történt a testvérek „rangsorolása”. Mindenkit az általa elért érdemek alapján bíráltak, és nem külső tényezők szerint.

8.3. A bencés iskolák története Magyarországon

Buda visszafoglalása után belső megújulás kezdődött a magyar bencések között. Az 1700-as évek első évtizedeiben a megerősödött rend tagjai új feladatkörök után néztek és plébániai, valamint oktatási feladatokat vállaltak. A Felvidéken, Modor városában 1674-től algimnáziumot tartottak fenn, és a jezsuita rend 1773-as feloszlata után 1776-ban átvették a gimnáziumukat Komáromban. A rendet *II. József* 1786-ban feloszlatta, és csak *I. Ferenc* császár állította vissza 1802-ben. E húsz év alatt a rendi oktatás megszűnt, de az újjászervezést követően az elvállalt huszonegy plébánián kívül kilenc gimnáziumban folytattak nevelő tevékenységet. Ez csak fokozatosan épülhetett ki. Győrött azonnal átvették a volt jezsuita gimnáziumot, néhány éven belül pedig a soproni iskolát. Ők oktattak Nagyszombatban, Esztergomban, Komáromban, Pozsonyban, Kőszegen. További két iskolát végül nem ők, hanem a ciszterciek vettek át. Ezekon kívül két egyetemen is jelen voltak, ahol a bölcséleti fakultáson nevelték a fiatalokat 1850-ig. Ezekhez a feladatokhoz képzett paptanárookra volt szükség, akiket eleinte Győrben, később pedig saját bakonybéli tanárképzőjükön oktattak. Később a tanárképzés átkerült Pannonhalmára, ahol 1948-ig államilag elismert pedagógus-oklevelet lehetett szerezni. Ma az ott lévő Szent Gellért Hittudományi Főiskola a rendtagok teológiai képzését biztosítja.

Az I. világháború után újabb iskolát alapítottak, ezúttal Budapesten. Ugyanebben az időszakban indult be a nyilvános gimnázium Pannonhalmán is. Bár már korábban is tanulhattak ott fiatalok, de csak azok járhatták e falak között a 7-8. gimnáziumi osztályt, akik felvételüket kérték a rendbe. Érettségi vizsgára viszont be kellett utazniuk Győrbe. 1920-ban dunántúli gimnáziummá fejlesztették, és a tanárképző gyakorlóiskolájaként működött 1928-ig, amikor ismét csak a jelöltek járhattak oda 7-8. osztályba. 1939-ben speciális tantervű, olasz gimnázium nyílt az épületben. A korábbi erődszerű falak helyére ekkor épült a ma is álló hatszintes gimnázium és diákotthon. 1945-ben megszűnt az iskola olasz jelege, majd 1948-ban államosították. 1950-ben a rend visszakapta a győri intézménnyel együtt, mint annak a nyolc gimnáziumnak egyikét, amelyek az elmúlt negyven évben is szerzetesek vezetése alatt álltak.

Az iskolák mindegyikében cserkészcsapatokat is szerveztek a XX. század elején, amelyet a nevelés egy speciális, alternatív formájaként 1948-ig egész Magyarországon alkalmaztak nem csak a bencések.

8.4. *Bencés pedagógia ma*

A Szent *Benedek* által elindított iskolarendszer mind a mai napig működik, természetesen alkalmazkodva a kor követelményeihez, körülményeihez. Az alapelveken azonban sem a közösség életében, sem a pedagógiában nem történt változás.

A benedeki pedagógia legalább annyira nevelés, mint oktatás. A diákok nevelése, a pedagógusok, tanárok önnevelése éppen olyan fontos, mint a tananyag átadása az írás-olvasástól a doktori címig. „Mert a fiatalság olyan lesz, amilyenné nevelik.”¹⁰⁷ Ezáltal egyben a fiatalság egy adott társadalom tükörképe, jövőképe is.

Napjainkban versenyhelyzet alakult ki az oktatásban. Sokak szemében csupán az anyagi jólét és a társadalmi megbecsülés, hatalom a döntő. Ehhez kell a tudás, a jó képzés. De a tudás hatalom, s nem mindegy, hogy mire használjuk. Az emberség, humánus, erkölcs ilyen körülmények között már nem nagyon jutnak szóhoz. Azonban megfelelő erkölcsi, etikai beállítottság nélkül csupán két lábon járó gépek, szellemi automaták, lelketlen diktátorok lesznek a tanulók. A tudás magában nem elég! Az atomenergia önmagában semleges. Lehet belőle bombát készíteni, de alkalmas több ezer embert árammal ellátni...

Nincs világnézettől független pedagógia.¹⁰⁸ Mindegyik mögött áll egy ideológia, egy gondolkodásmód, amely akarva-akaratlan rányomja bélyegét az adott pedagógiára. *Benedek* biztos alapot adott, amely kiállta az idők és a kultúrák próbáját. A történelem során nagyon sok pedagógia jelent meg, de egyik sem volt olyan tartós, mint a *Regulára* épülő. Ennek segítségével a bencések a tanulók számára ma is világos világ-, társadalom- és emberképpel tudnak szolgálni.

A diákok egy élő közösség tagjai lesznek, amelyben mindenkinek megvan a maga feladata. Az utóbbi évtizedekben megjelentek a világi tanárok is, de mindig jelen vannak a szerzetesek, akiket – státuszuknak megfelelően – atyának vagy testvérnek lehet szólítani. A ma már gyakran rideg, távolságtartó iskolákkal szemben *Benedek* fiainál a tanulók egy családi környezetbe kerülnek, amelynek tagjai „főállásban” foglalkoznak velük. Ilyen légkörben átalakul a pusztán ismeretátadást biztosító pedagógia, és vele egyenrangú lesz a nevelés.

8.4.1. *Szent Benedek pedagógiája a gyakorlatban: a Pannonhalmi Bencés Gimnázium*

A pannonhalmi gimnázium több szempontból is különleges helyzetben van. Az összes többi gimnáziumtól, katolikus iskolától megkülönbözteti, hogy a gimnázium

107 KORZENSZKY RICHÁRD: Pedagógus-kép az ezredfordulón. In Várszegi Asztrik (szerk.): „Újat és régit”. Fs. Szennay András, k. n., Pannonhalma, 2001, 638.

108 Vö. WALTER BRUGGER: *Philosophisches Wörterbuch*. Herder, Freiburg – Basel – Wien, 1962, 227.

KINT van. Nem egy vidéki nagyváros vagy a főváros belsejében, hanem egy kis falu felett, Szent Márton hegyén emelkedik a Kisalföld fölé. A gimnázium az apátság tőzsomszédságában található, a két épület között folyosó biztosít belső átjárást. Az épületet egy gyümölcsös (Hospodár), és egy arborétum veszi körül. A gimnázium mellett egy kisebb sportpálya áll a tanulók rendelkezésére. Az arborétum területén nagy focipályát és egy röplabdapályát alakítottak ki.

Csak fiúk járhatnak az iskolába, és kollégiumban lakik mindenki, ami szintén ritka Magyarországon. Csupán engedéllyel lehet a faluba lemenni, és csak nagyon nyomós indokkal a közeli megyeszékhelyre, Győrbe eljutni. A sétaidőben a vár körül vagy az arborétumban lehet sétálni, hiányzik a városok lüktetése, s persze a zaj és a szmog is. Így állandó a csend, amely nagyon hasznos lehet, de a városok után – gyakran – nehéz megszokni, bánni vele.

Az iskola hétköznapjaiban több elem is felfedezhető a Benedeki *Regulából*, de bőven akad eltérés is. A közös hálók, a közös étkezések, szabályozott napirend mind-mind a szerzetességre utal. Komoly eltérés, hogy a diákoknak csupán a heti egyszeri, vasárnapi szentmise a kötelező, a többi szerzetesi ima fakultatív.

A gimnáziumot és kollégiumot 1939-ben kezdték építeni. *Teleki Pál* miniszterelnök és az akkori főapát, *Kelemen Krizosztom* 'olasz' gimnáziumot szerettek volna itt indítani, amelyben nagy hangsúlyt kap az olasz nyelv és kultúra oktatása. A kezdet kezdetén tízéves korukban kerültek ide a fiúk, egy osztályban huszonötven voltak, az iskolát pedig nyolcosztályosra tervezték. A magyar és a hazai bencés iskolák történetében teljesen új megoldásnak számított, hogy a gimnázium és a kollégium egybeépült.¹⁰⁹

A pannonhalmi iskolát 1948 júniusában államosították, a monostorral összekötő folyosókat lefalazták. Az iskola, mint bencés gimnázium 1950-ben indulhatott újra és egyike volt annak a nyolc katolikus gimnáziumnak, amely a kommunizmus éveiben is működhett Magyarországon.

A gimnázium épülte hét emeletes, utoljára 1996-ban restaurálták. Az emeleteken összesen tíz tágas, és jól felszerelt osztályterem, egy nagyobb és egy kisebb számítógépterem, négy nyelvi terem (angol, német, francia, olasz), torna- és edzőterem, valamint sakkterem található. A szakmai, tárgyi feltételeket a számítógépteremen és diákkönyvtáron kívül kiegészítik a kémia, fizika és biológia laborok, valamint az apátság nagykönyvtára és levéltára, amelyet a diákok is használhatnak. Az összekötő épület első szintjén található a közös ebédlő. A gimnázium és a gimnáziumot az apátsággal összekötő folyosó felső három szintjén alakították ki a hálólhelyiségeket. A tetőtérben

109 Lásd VARGA MÁTYÁS (szerk): „*Docete*” *Bencések a magyar oktatás és nevelés szolgálatában (1802–2002)*. Pannonhalmi Főapátság, 2003.

és az összekötő folyosókon két- és négyfős, szobák, míg a második és harmadik szinten harmincfős hálószobák állnak rendelkezésre. Az utolsó két évben előzetes megbeszélések alapján kerülhetnek a tanulók két, illetve négyfős szobákba.

A nevelőtestület létszáma 53 fő: 18 bencés és 35 világi, 9 női és 44 férfi tanár. A diákok kizárólag fiúk. Egy évfolyamban két osztály működik, az egyik négyosztályos (B), a másik hatosztályos (A) rendszerben. A diákok száma 320 fő. A gimnázium lehetőséget akar adni, hogy a szülők gyermekeiket katolikus nevelésben részesítsék, az iskola azonban nyitva áll más keresztény egyházak hívői előtt is. Hetente egy alkalommal (vasárnap délelőtt) mindenkinek kötelező részt venni a diákmisén, és minden évfolyamon heti 2 órában kell hittant tanulni. Az érdeklődők ezen kívül részt vehetnek a szerzetesek napi imádságain is (Laudes, Konvent mise, Vesperás...). A képzés érettségivel zárul, s a tanulóknak a hagyományos tantárgyak mellett lehetőségük van klasszikus nyelvek (latin, ógörög, héber) elsajátítására, és szakosodásra is. Kiemelendő mind a humán (történelem, irodalom, nyelv, filozófia), mind pedig a reál (kémia, biológia, fizika, matematika) irányú fakultáció (emelt óraszámú délelőtti képzés). A tanórán kívüli lehetőségeknek nagyjából csak a fantázia, és a szakmai felkészültség szabhat határt. Külön megbeszélés, egyeztetés alapján a legkülönbébb elfoglaltságokra van lehetőség (pl.): írászat, fotózás, magasugrás, oklevélolvasás, színjátzó-szakkör, zenei szakkörök (énekkar, hangszerek: dob, hegedű, zongora, orgona, gitár, trombita...). A szakköröket a diákok maguk választják, azonban a választás után már kötelező a részvétel. Sokan és rendszeresen szoktak különböző versenyeken szerepelni (OKTV, területi, megyei versenyek; természet- és humán tudományokból), általában jó eredménnyel. A felvételi arányok is elég magasak, a legtöbben arra az egyetemre jutnak be, amelyet első helyen jelöltek meg a felvételi során, s általában meg is találják a helyüket, bárhová kerüljenek. A korrepetálás a szakkörökhöz hasonlóan egyéni megbeszélés alapján történik. A fiúk általában a szaktanárt keresik fel, de nem ritka az sem, hogy idősebb diáktól kérnek segítséget. Sőt néha idősebb atyákat keresnek fel, akik – bár állandó oktatást már nem tudnak vállalni – szakmailag ugyanúgy felkészültek, s talán több idejük is van, mint fiatalabb kollégáiknak.

A hagyományoknak megfelelően mindenki kollégista. Ez teszi lehetővé jó közösségek kialakulását, az egymáshoz való alkalmazkodás fejlesztését, és a másik ember minél jobb elfogadását. A szabályok pedig lehetővé teszik, hogy a tanulók idejüket helyesen és hasznosan töltsék el. A szabályok betartására a prefektusok (kollégiumi felügyelők) figyelnek, minden osztályban külön-külön. Az osztályfőnök munkáját így sokban segíti a prefektus, amely két szerep olykor – főleg szerzeteseknél – egybeolvad.

A hagyományok tekintetében is gazdagnak nevezhető az iskola. Az állami ünnepeken kívül két helyi ünnep díszíti az évet: Szent Márton napja (november 11.) – amikor a tanulók vásárt rendeznek, és az általuk gyűjtött pénzt jótékonyági célokra ajánlják fel,

és Szent Benedek ünnepe (március 21.) – ez az esemény alkalom a lelkigyakorlatokra, valamint vendéglőadások meghallgatására is van lehetőség. Ezeken a napokon tanítási szünet van.

Ezeken kívül Pannonhalmi Szent Mór ünnepén (október 25.), Halottak napján, illetve Hamvazószerdán az első órában szentmisével emlékeznek.

Az aradi vértanúk ünnepén (október 6.), a kommunista diktatúrák (február 25.) valamint a holokauszt (április 16.) áldozatainak emléknapján osztályfőnöki, illetve tanórai keretek között filmvetítéseket tartanak, ezzel is tudatosítva a nap fontosságát. Ilyen alkalmakkor az idősebb atyák szoktak mesélni az általuk megélt, ma már történelemnek számító eseményekről. Az ünnepeket az iskola munkatervében rögzítetten osztálykeretben, évfolyam- vagy iskolai szinten rendezik meg. Természetesen kötelező az ünneplő öltözet.

A diákság hagyományos rendezvényei a december 6-ai Mikulás ünnepség, ahol a végzős diákok műsora látható. Humorosan mutatják be az itt töltött évek tapasztalatait, parodizálják a tanárokat.

A nagybójt előtti rendezik meg a farsangot, amely egész hetes rendezvény. A végzősök pártokat alapítanak, és ezen a héten „kampányolnak”. Plakátokat készítenek, programokat szerveznek, kedvezményeket eszközölnek ki a tanároktól (pl. felelősségmentesség). Az utolsó napon a tanulók által választott király uralkodik az iskolában.

Összegezve azt mondhatom, hogy a pezsgő diákélet mellett az iskola tanulójaként az ember megismerkedik a csenddel, alkalma van megtapasztalni az elmélyült imádságot is, és olyan barátságok alakulhatnak ki, amelyek a későbbiekben is meghatározóak lehetnek az életben.

8.4.2. A kollégiumi nevelés

A *Regulában* fontos szerep jut az alvásnak, és annak helyszínének, a hálónak. Így van ez ma is. A hálóterem lényege, hogy több ember egy térben alszik. Ennek megvalósítási formái eltérőek voltak az egyes korokban. Sokáig egymás mellett voltak az ágyak a fal mellett, középen aludt a felügyelő. A mai kollégiumok többségében emeletes ágyak vannak, és általában a felügyelő, prefektus nem alszik együtt a diákokkal.

A helyek elosztásánál fontos a személyekkel való bánásmód. Összezárt közegben jobban megmutatkoznak a feszültségek. Mást jelent a „barát” és az „ellenség”, ha minden nap egy szobában kell vele aludni, reggeltől estig együtt kell vele lenni.

Ilyen helyzetben különösen nagy szerepe van a nevelőnek, a prefektusnak. Neki kell az ideális állapotot kialakítani és megőrizni. Ez kizárólag a diákok aktív közreműködésével lehetséges, ami szoros együttműködést jelent. Egy adott osztály maga dönti el, hogy az „összezárt” időt hogyan tölti el. Az első év általában az összecsiszolóidőszak. Meghatározó periódus ez a későbbi évek szempontjából. Az ekkor kialakuló viszonyok,

magatartásformák később már csak lassan és nehezen változtathatóak meg. Ebben az időszakban alakulnak ki a gúnynevek, becenevek, amelyeken szintén nehéz változtatni.

A közös programok mindig ünnepek számítanak. Ilyenkor kilépünk a hétköznapi megszokottságából, legalább néhány óra erejéig. Ilyen alkalom lehet egy lelkigyakorlat, egy túra vagy épp egy iskolai, hagyományörző ünnepség (farsang, Szent Márton-, Szent Benedek nap).

Fontos, hogy a mindennapok eseményeit a diákok mindig meg tudják beszélni valakivel. A szülők távol vannak, a kortárs csoport nem mindenben tud segíteni, bár az idősebb diákok szerepe óriási. Sok esetben kisebb vagy annak tűnő ügyekkel az idősebb, felsőbb éves tanulókat keresik fel fiatalabb társaik. Itt nemcsak példaképek lehetnek az idősebbek, hanem társnevelők, pótszülők is. A prefektus munkaideje nem szűnik meg az utolsó órától kicsengetésekor, hanem kiterjed az egész napra ébresztőtől lefektetésig, éjszakai ügyelettel. Ez a szerep más habitust, másfajta személyiséget kíván, mint a hagyományos tanár szerep. Itt még inkább előtérbe kerül a nevelő, aki nem tudja megjátszani magát a diákok előtt, hiszen itt többről van szó, mint 45 percről... Erre a szerepre a mai tanárképzés nem, vagy nem megfelelően készít fel. Ilyen helyzetben is segítség lehet *Benedek* példája és *Regulája*. Az alapvető értékek mind erősebben jelentkeznek, felerősödnek. Különös tekintettel az önismeretre. Megfelelő önreflexió és önkép nélkül nem lehet határozott, érett felnőtt benyomását kelteni a nap 24 órájában. Ha magunkban nem bízunk, hogy várhatjuk el, hogy mások bízzanak bennünk, különösen azok a fiatalok, akiknek a legtöbb a kérdésük?

9. BENEDEK, A MENEDZSER

A vezetési elveket más szemmel nézve egy, a mai világban népszerű foglalkozás alapelemeit is megtaláljuk a *Regulában*: a menedzserét. „A másik vezetése valóságos művészet, ennek a művészetnek a titka *Szent Benedek* szellemében: a szeretet.”¹¹⁰ Első megközelítésben talán távol áll ez a megközelítés a mai világunktól, azonban ez biztosítja azt a légkört, amelyben minden ember a legtöbbet tudja megvalósítani önmagából, stressz nélkül, egészségesen. Így nem „mennek tönkre” az emberek, és nem kell „lecsérlni” őket, akár a gépeket. A végeredmény jobb munkaközösség, és ezáltal nagyobb siker, mind a munkahelyen, mind a magánéletben. Ha pedig az ember jól érzi magát, akkor jobban is teljesít.

110 SZUNYOGH XAVÉR FERENC: i. m. 95.

A következőkben *Johannes Claudius Eckert*, müncheni apát munkáját ismertetem vázlatosan, aki a BMW cég¹¹¹ és a Bajor Bencés Kongregáció vezetési stratégiáit és vezetéselméletét hasonlította össze:¹¹²

111 Az apát úr személyesen végigjárt több üzemet, hogy ezáltal még hitelesebb legyen a kutatás.

112 JOHANNES CLAUDIUS ECKERT: *Dienen statt Herrschen, Unternehmenskultur und Ordensspiritualität: Begegnungen, Herausforderungen, Anregungen*, Schäffer – Poeschel Verlag, Stuttgart, 2000.

	BMW	Bencés közösség (Bajor Bencés Kongregáció)
Különbözőségeik		
Cél	anyagi értékteremtés gazdasági siker	eszmei értékteremtés találkozás Istennel
Funkció	munkatárs = munkaerő „humán erőforrás”	Istenkeresés helye szerzetes = Isten által meghívott személy
Beállítottság	Rugalmasság gazdaság- és technikaorientáltság innovációs kényszer => állandó fejlődés piaci verseny állandó nyomása	állandóság spirituális háttér biztonság és folytonosság szoros napirend (imák, étkezések)
Közösségi szemlélet	Munkaközösség munkatársak potenciáljának hatékony felhasználása (teljesítmény) a cégvezetőnek meg kell fontolni, hogy a munkatárs gyengeségei nem gátolják-e a hatékony munkavégzést	életközösség lelki nevelés, lelki gazdagodás az apát tekintettel van a testvér gyengeségeire
Közös pontok		
Mindkettő a nyugati kultúrkör része • emberi méltóság érinthetlensége • általánosan érvényes emberi jogok		
mindkét szervezetet érintetik a '60-as évek óta zajló társadalmi változások • individualizálódás (én-központú világ) • értékrend változása „régí”, egyre inkább megkérdőjelezett értékek: o kötelességtudat, engedelmesség, pontosság, hűség, szorgalom „új”, egyre jobban hangsúlyozott értékek: o önkifejezés, participáció, kreativitás, önmegvalósítás, autonómia		
„Mindkét intézmény célja a társadalmi változásoknak megfelelően a közösség tagjának, mint egyénnek több szabadság biztosítása, és egyidejűleg a participáció és kommunikáció révén a szociális kötelességek és a közös felelősségvállalás körébe való bevonása.” ⁹³³		
állandó megújulás		
nemzetközi verseny állandó innovációs kényszer („Life-long-learning”) munkatársak állandó továbbképzése „tanuló vállalat”	kolostor = az Istenszolgálat iskolája állandó tanulás („életen át tartó tanulás”) „iskola”	
kölcsonös nyitottság (külső és belső), hajlandóság a tanulásra és a változásra		
a szervezeti felépítés mindkét intézmény esetében megkívánja • a kompetenciák tisztázását • a kommunikáció biztosítását • a felelősség megfelelő elosztását		
az egyén és a szociális közösség kölcsönös függése megköveteli az önkifejezés és a szolidaritás egyensúlyának megteremtését a közös cél elérése érdekében		

Érdekes megfigyelni, hogy egy ilyen multinacionális cég, mint a BMW, milyen sok közös vonást mutat egy keresztény, történeti alapokon álló közösséggel. A közös pontok mögött azonban két teljesen eltérő célt találunk: az anyagi javak, a profit növelése az egyik oldalon, míg a lelki javak, a transzcendens elérése a másik oldalon.

Ez a példa is igazolja, hogy a *Benedek* által megfogalmazott eljárások mind a mai napig hasznosak lehetnek akár egy nemzetközi cég vezetésében, azonban a felhasználásban már komoly különbségek mutatkoznak.

9.1. A *Regula* vezetési modellje

A *Regulában* a vezetői modell a vezetési módszerek helyett inkább a vezetés előfeltételét, a vezető személyét állítja a középpontba. Azt vizsgálja *Benedek*, hogy milyen alkatúnak kell lennie a vezetés feladatát ellátó személynek, hogyan kell fejlesztenie önmagát (kiindulópont a reális önismeret), hogy képes legyen más embereket irányítani, vezetni. Ezt különösen öt fejezetben tárgyalja: *RB 2* (apát), *RB 21* (dékánok), *RB 31* (házigondnok), *RB 64* (apát), *RB 65* (perjel).

A cél itt nem a profit mindenáron történő növelése, hanem a teremtett javakkal és az emberekkel való bánásmód, amely által Isten háza épül. Ennek megvalósítása a vezetők, különösen az apát feladata.

A továbbiakban sok gondolatot átveszek *Anzelm Grün* atyától, aki a münsterschwarzachi bencés apátság házigondnoka, már több mint húsz éve.¹¹⁴ Az atya személyes tapasztalatait és a munkája kapcsán megismert más cégek, vállalatok ismereteit gyűjtötte össze, és szedte rendszerbe. Alapgondolata, hogy mindenki, akinek emberekkel van dolga, egyszerre vezető és vezetett. Ebből következik, hogy a helyzetek megoldása mindig, mind a két félen egyaránt múlik.

A társadalomban mindenkinek sok helyen kell egyszerre helytállnia: gyerek, apa, férj, testvér, szülő, munkatárs, vezető, beosztott, szomszéd, ügyfél, járókelő, vásárló, utas, beteg... Mindegyik helyzet más-más szerepeket kíván meg tőlünk. Nehéz mindenhol egyaránt jól teljesíteni, sőt gyakran szinte lehetetlen. Azonban ha néhány tulajdonságot elfogadunk alapelveként, és ezeket alkalmazunk, akkor a legtöbb helyzetben jól tudunk helytállni – akár különösebb nehézség nélkül. A következőkben a felelős ember tulajdonságait mutatom be, hiszen mindenki felelős valamilyen szinten valakiért/valamiért:

- Tapasztalat: *Benedek* bölcsességet vár el. Bölcs az, aki a dolgokat valóságukhoz hűen látja. Nem csak gondolkodik a dolgokról, de a valóságban is kapcsolatban

¹¹⁴ ANZELM GRÜN: *Életet fakasztó vezetés. A vezetés elvei Szent Benedek Regulájában*. Bencés, Panonhalma, 2005.

áll velük. Elsősorban önmagunkról és másokról kell tapasztalatokra szert tennünk.

- Emberi érettség: érett erkölcs és érett jellem. Ismérvei a belső nyugalom, a higgadtság, a megfontoltság, a józanság (valósághoz hűen látni a dolgokat), és az egység önmagunkkal.
- Szerénység: a vezető ne legyen falánk: sem az ételekben, sem az igényekben (gazdag szállodai szobák).
- Alázat: a vezetői erények közül kiemelkedik. Sokan visszaélnék hatalmukkal, másokat megaláznak, gőgösek. A gőg oda vezethet, hogy abbahagyjuk a tanulást. Az alázat bátorság, hogy szembe merjünk nézni saját gyengeségeinkkel.
- A zaklatottság hiánya: a vezető nem keverheti bele mindenbe érzelmeit, és nem lehet önmagával meghasonlott. Ehelyett a belső nyugalomra, a szív békéjére kell törekedni, mert az erő nem a zaklatottságban, hanem a nyugalomban nyilvánul meg.
- Igazságosság: egy vezető soha nem lehet durva, igazságtalan, erőszakos, és nem okozhat kárt másoknak, nem sérthet meg másokat. Az embernek szembe kell néznie saját gyengeségeivel, sérüléseivel, félelmeivel, különben másokat sebez meg velük.
- Világos döntés: nem szabad lassan, nehézkesen dönteni. Ehelyett világosan, lendületesen, hogy határozott magabiztosságot sugalljon, és ezáltal bizalmat keltsen.
- Takarékoság: soha ne legyen egy vezető pazarló. A pazarlás oka általában a hiányos önbecsülés és a belső káosz.
- Istenfélelem: figyelmesen bánok Isten dolgaival, legyen szó pénzről vagy emberekről. A másik emberben ezáltal felismerjük Istent, és ennek megfelelően bánunk vele. Az istenfélelem megszabadítja az embert a beteges önmagára irányultságtól. Aki Istent féli, az nem fél többet a kudarcától, sikertelenségtől (hiszen ő minden tőle telhetőt megtett).
- Apai viselkedés: az apa szerető gondoskodásával kell mindenre ügyelnie a vezetőnek. „Ha *Benedek* azt kívánja, hogy a házgondnok legyen olyan, mint egy apa, akkor ez azt jelenti, hogy öntsön bátorságot munkatársaiba, s azok merjenek cselekedni, merjenek kockázatokba bonyolódni, még hibázni is.”¹¹⁵

115 ANZELM GRÜN: i. m. 36.

ÖSSZEGRZÉS

A fent említetttekből is kitűnik, hogy egy élő közösség szabályairól van szó, amely az elmúlt közel 1500 évben minden akadályt sikeresen elhárított.

A későbbi évszázadokban sorra alakultak szerzetesrendek, amelyek mindegyikének volt valami konkrét célja, például a piaristák fő célkitűzése a tanítás, különös tekintettel a szegényekre. *Benedek* azonban nem határozott meg külön feladatot, a munkakörbe minden beletartozik.

A *Regulában* olvasható megszólítások alapján egy apa-központú családmódel, közösség jelenik meg a szerzetesi életben, amely szöges ellentétben áll a korra jellemző neoplatonista szemlélettel. A spártaiak gyakorlata szerint a gyermeket nem szülei, hanem az állam neveli: a családi körből kiszakítva a polisz vezetőinek irányítása alatt militarista jellegű nevelésben részesül. *Benedek* a megszólítások alkalmazásával saját, egyedi, közvetlen stílust teremtett. Ebben is eltér a korábbi szabályzatíróktól, akiknek munkásságát valamilyen szinten felhasználta.

A közösségbe lépve a szerzetes elszakad vér szerinti családjától, a rendben azonban egy hitbéli köteléken alapuló új családba kerül. Ebben az új családban rendtársai lesznek testvérei, az Atya vezető szerepét pedig az apát jeleníti meg. Így a spártai stílusú platóni családképpel szemben a benedeki közösség a humánus, családcentrikus római mintát követi.

A *Regula* bizonyos értékeket jobban hangsúlyoz a többenél: diszkréció, bölcs mérséklet, jó beosztás az élet minden területén, amely nem azonos a bürokratizmussal, valamint a tisztaság eszménye mind testi, mind szellemi, mind lelki értelemben. Ezek a gondolatok az egész művet áthatják, hozzájárulva a benedeki családmódel belső harmóniájához.

Benedek példát adott Európának egy zavaros korban, s ezzel példát adott a későbbi nemzedékek számára is. Már csak fel kell használnunk a bevált módszert, ez azonban már rajtunk áll. Mint láthattuk, az élet legkülönbözőbb területein alkalmazhatóak *Benedek* élettapasztalatai. Csak mernünk kell beépíteni azokat a saját életünkbe, bárhol élünk is. Mindig érdemes visszanyúlni egy biztos alaphoz, amely kiállta az idők próbáját, s lefordítani azt a saját nyelvünkre.

A sok száz éves élő hagyomány mélyebb megértéséhez hozzásegít minket a későbbi korok és a keleti szerzetesség alapszabályainak összehasonlítása *Benedek* művével. Fontosnak érzem, hogy minél több világi ember, tudós foglalkozzék a *Regulával*, s így a mű értelmezése is egyre sokrétűbb legyen. Az egyházi és világi félnek egyaránt nyitnia kell a másik felé, hiszen csak a múlt alapos ismeretével tudjuk jelenünket megérteni, és ezzel együtt közös jövőnket építeni. Különösen hangsúlyos ez a mai Európában, ahol sajnálatosan könnyen megfeledkeznek a közös gyökerekről.

A gyökerekre való utalásnak lehet tekinteni az új katolikus egyházfő, a korábbi bíboros, *Jozef Ratzinger* névválasztását is, aki *XVI. Benedek* pápa néven lett Szent Péter 264. utóda.

A rend tagjai a világ különböző pontjain nagyon eltérő dolgokkal foglalkoznak mind a mai napig: lelkipásztori és missziós szolgálat, betegápolás, tanítás, tudományos munka, mezőgazdaság, gyógynövénytermesztés, szőlőkultúra, borkészítés, sajtkészítés, kézművesség. Monostoraik megtalálhatók a hegyek tetején, folyók mellett, erdőben, vagy éppen a nagyváros forgatagában. Minden ember számára példával szolgálnak, hogy a szeretet, a béke legyőz minden nehézséget és összetartja a közösséget. Így válik valóra a bencéseknek tulajdonított jelmondat, amelyet az évszázadok alatt magukévá tettek: **Ora et Labora.**

MELLÉKLET – LATIN NYELVŰ RÉSZLETEK A REGULÁBÓL

A melléklet a *Regula* latin nyelvű eredetijének azon részeit tartalmazza, amelyeket a dolgozat „Megszólítások a Regulában” című fejezete tárgyal.¹¹⁶

PROLOGUS

1 Obsculta, o fili, praecepta magistri, et inclina aurem cordis tui, et admonitionem pii patris libenter excipe et efficaciter comple, 2 ut ad eum per oboedientiae laborem redeas, a quo per inoboedientiae desidiam recesseras. 3 Ad te ergo nunc mihi sermo dirigitur, quisquis abrenuntians propriis voluntatibus, Domino Christo vero regi militaturus, oboedientiae fortissima atque praeclara arma sumis.

4 In primis, ut quicquid agendum inchoas bonum, ab eo perfici instantissima oratione deposcas, 5 ut qui nos iam in filiorum dignatus est numero computare non debet aliquando de malis actibus nostris contristari. 6 Ita enim ei omni tempore de bonis suis in nobis parendum est ut non solum iratus pater suos non aliquando filios exheredet, 7 sed nec, ut metuendus dominus irritatus a malis nostris, ut nequissimos servos perpetuum tradat ad poenam qui eum sequi noluerint ad gloriam.

8 Exurgamus ergo tandem aliquando excitante nos scriptura ac dicente: *Hora est iam nos de somno surgere*, 9 et apertis oculis nostris ad deificum lumen, attonitis auribus audiamus divina cotidie clamans quid nos admonet vox dicens: 10 *Hodie si vocem eius audieritis, nolite obdurare corda vestra.* 11 Et iterum: *Qui habet aures audiendi audiat*

116 A szöveg forrása: http://www.bences.hu/lelki/regula/l_regula/

quid spiritus dicat ecclesiis. 12 Et quid dicit? Venite, filii, audite me; timorem Domini docebo vos 13 Currite dum lumen vitae habetis, ne tenebrae mortis vos comprehendant.

14 Et quaerens Dominus in multitudine populi cui haec clamat operarium suum, iterum dicit: 15 Quis est homo qui vult vitam et cupit videre dies bonos? 16 Quod si tu audiens respondeas: Ego, dicit tibi Deus: 17 Si vis habere veram et perpetuam vitam, prohibe linguam tuam a malo et labia tua ne loquantur dolum; deverte a malo et fac bonum, inquire pacem et sequere eam. 18 Et cum haec feceritis, oculi mei super vos et aures meas ad preces vestras, et antequam me invocetis dicam vobis: Ecce adsum. 19 Quid dulcius nobis ab hac voce Domini invitantis nos, fratres carissimi? 20 Ecce pietate sua demonstrat nobis Dominus viam vitae.

21 Succinctis ergo fide vel observantia bonorum actuum lumbis nostris, per ducatum evangelii pergamus itinera eius, ut mereamur eum qui nos vocavit in regnum suum videre. 22 In cuius regni tabernaculo si volumus habitare, nisi illuc bonis actibus curritur, minime pervenitur. 23 Sed interrogemus cum propheta Dominum dicentes ei: Domine, quis habitabit in tabernaculo tuo, aut quis requiescet in monte sancto tuo? 24 Post hanc interrogationem, fratres, audiamus Dominum respondentem et ostendentem nobis viam ipsius tabernaculi, 25 dicens: Qui ingreditur sine macula et operatur iustitiam; 26 qui loquitur veritatem in corde suo, qui non egit dolum in lingua sua; 27 qui non fecit proximo suo malum, qui opprobrium non accepit adversus proximum suum; 28 qui malignum diabolium aliqua suadentem sibi, cum ipsa suasionem sua a conspectibus cordis sui respuens, deduxit ad nihilum, et parvulos cogitatos eius tenuit et allisit ad Christum; 29 qui, timentes Dominum, de bona observantia sua non se reddunt elatos, sed ipsa in se bona non a se posse sed a Domino fieri existimantes, 30 operantem in se Dominum magnificent, illud cum propheta dicentes: Non nobis, Domine, non nobis, sed nomini tuo da gloriam; 31 sicut nec Paulus apostolus de praedicatione sua sibi aliquid imputavit, dicens: Gratia Dei sum id quod sum; 32 et iterum ipse dicit: Qui gloriatur, in Domino gloriatur. 33 Unde et Dominus in evangelio ait: Qui audit verba mea haec et facit ea, similabo eum viro sapienti qui aedificavit domum suam super petram; 34 venerunt flumina, flaverunt venti, et impegerunt in domum illam, et non cecidit, quia fundata erat super petram.

35 Haec complens Dominus exspectat nos cotidie his suis sanctis monitis factis nos respondere debere. 36 Ideo nobis propter emendationem malorum huius vitae dies ad indutias relaxantur, 37 dicente Apostolo: An nescis quia patientia Dei ad paenitentiam te adducit? 38 Nam pius Dominus dicit: Nolo mortem peccatoris, sed convertatur et vivat.

39 Cum ergo interrogassemus Dominum, fratres, de habitatore tabernaculi eius, audivimus habitandi praeceptum, sed si compleamus habitatoris officium. 40 Ergo praeparanda sunt corda nostra et corpora sanctae praeceptorum oboedientiae militanda, 41 et quod minus habet in nos natura possibile, rogemus Dominum ut gratiae suae

iubeat nobis adiutorium ministrare. **42** Et si, fugientes gehennae poenas, ad vitam volumus pervenire perpetuam, **43** dum adhuc vacat et in hoc corpore sumus et haec omnia per hanc lucis vitam vacat implere, **44** currendum et agendum est modo quod in perpetuo nobis expediat.

45 Constituenda est ergo nobis dominici schola servitii. **46** In qua institutione nihil asperum, nihil grave, nos constituturos speramus; **47** sed et si quid paululum restrictius, dictante aequitatis ratione, propter emendationem vitiorum vel conservationem caritatis processerit, **48** non ilico pavore perterritus refugias viam salutis quae non est nisi angusto initio incipienda. **49** Processu vero conversationis et fidei, dilatato corde inenarrabili dilectionis dulcedine curritur via mandatorum Dei, **50** ut ab ipsius numquam magisterio discedentes, in eius doctrinam usque ad mortem in monasterio perseverantes, passionibus Christi per patientiam participemur, ut et regno eius mereamur esse consortes. Amen.

II QUALIS DEBEAT ESSE ABBAS

1 Abbas qui praeesse dignus est monasterio semper meminere debet quod dicitur et nomen maioris factis implere. **2** Christi enim agere vices in monasterio creditur, quando ipsius vocatur pronomine, **3** dicente Apostolo: *Accepistis spiritum adoptionis filiorum, in quo clamamus: Abba, Pater.* **4** Ideoque abbas nihil extra praeceptum Domini quod sit debet aut docere aut constituere vel iubere, **5** sed iussio eius vel doctrina fermentum divinae iustitiae in discipulorum mentibus conspargatur, **6** memor semper abbas quia doctrinae suae vel discipulorum oboedientiae, utrarumque rerum, in tremendo iudicio Dei facienda erit discussio. **7** Sciatque abbas culpae pastoris incumbere quicquid in ovibus paterfamilias utilitatis minus potuerit invenire. **8** Tantundem iterum erit ut, si inquieto vel inoboedienti gregi pastoris fuerit omnis diligentia attributa et morbidis earum actibus universa fuerit cura exhibita, **9** pastor eorum in iudicio Domini absolutus dicat cum propheta Domino: *iustitiam tuam non abscondi in corde meo, veritatem tuam et salutare tuum dixi; ipsi autem contemnentes spreverunt me,* **10** et tunc demum inoboedientibus curae suae ovibus poena sit eis praevalens ipsa mors.

11 Ergo, cum aliquis suscipit nomen abbatis, duplici debet doctrina suis praeesse discipulis, **12** id est omnia bona et sancta factis amplius quam verbis ostendat, ut capacibus discipulis mandata Domini verbis proponere, duris corde vero et simplicioribus factis suis divina praecepta monstrare. **13** Omnia vero quae discipulis docuerit esse contraria in suis factis indicet non agenda, ne aliis praedicans ipse reprobis inveniatur, **14** ne quando illi dicat Deus peccanti: *Quare tu enarras iustitias meas et assumis testamentum meum per os tuum? Tu vero odisti disciplinam et proiecisti sermones meos post te,* **15** et: *Qui in fratris tui oculo festucam videbas, in tuo trabem non vidisti.*

16 Non ab eo persona in monasterio discernatur. **17** Non unus plus ametur quam alius, nisi quem in bonis actibus aut oboedientia invenerit meliorem. **18** Non convertenti ex servitio praeponatur ingenuus, nisi alia rationabilis causa existat. **19** Quod si ita, iustitia dictante, abbati visum fuerit, et de cuiuslibet ordine id faciet. Sin alias, propria teneant loca, **20** quia sive servus sive liber, omnes in Christo unum sumus et sub uno Domino aequalem servitutis militiam baiulamus, quia *non est apud Deum personarum acceptio*. **21** Solummodo in hac parte apud ipsum discernimur, si meliores ab aliis in operibus bonis et humiles inveniamur. **22** Ergo aequalis sit ab eo omnibus caritas, una praebetur in omnibus secundum merita disciplina.

23 In doctrina sua namque abbas apostolicam debet illam semper formam servare in qua dicit: *Argue, obsecra, increpa*, **24** id est, miscens temporibus tempora, terroribus blandimenta, dirum magistri, pium patris ostendat affectum, **25** id est indisciplinatos et inquietos debet durius arguere, oboedientes autem et mites et patientes ut in melius proficiant obsecrare, neglegentes et contemnentes ut increpat et corripiat admonemus.

26 Neque dissimulet peccata delinquentium; sed et mox ut coeperint oriri radicitus ea ut praevalet amputet, memor periculi Heli sacerdotis de Silo. **27** Et honestiores quidem atque intellegibiles animos prima vel secunda admonitione verbis corripiat, **28** improbos autem et duros ac superbos vel inoboedientes verberum vel corporis castigatio in ipso initio peccati coerceat, sciens scriptum: *Stultus verbis non corrigitur*, **29** et iterum: *Percute filium tuum virga et liberabis animam eius a morte*.

30 Meminere debet semper abbas quod est, meminere quod dicitur, et scire quia cui plus committitur, plus ab eo exigitur.

31 Sciatque quam difficilem et arduam rem suscipit regere animas et multorum servire moribus, et alium quidem blandimentis, alium vero increpationibus, alium suasionibus; **32** et secundum uniuscuiusque qualitatem vel intellegentiam, ita se omnibus conformet et aptet ut non solum detrimenta gregis sibi commissi non patiat, verum in augmentatione boni gregis gaudeat. **33** Ante omnia, ne dissimulans aut parvipendens salutem animarum sibi commissarum, ne plus gerat sollicitudinem de rebus transitoriis et terrenis atque caducis, **34** sed semper cogitet quia animas suscepit regendas, de quibus et rationem redditurus est. **35** Et ne causetur de minori forte substantia, meminerit scriptum: *Primum quaerite regnum Dei et iustitiam eius, et haec omnia adicientur vobis*, **36** et iterum: *Nihil deest timentibus eum*.

37 Sciatque quia qui suscipit animas regendas paret se ad rationem reddendam, **38** et quantum sub cura sua fratrum se habere scierit numerum, agnoscat pro certo quia in die iudicii ipsarum omnium animarum est redditurus Domino rationem, sine dubio addita et suae animae. **39** Et ita, timens semper futuram discussionem pastoris de creditis ovibus, cum de alienis ratiociniis cavet, redditur de suis sollicitus, **40** et cum de monitionibus suis emendationem aliis sumministrat ipse efficitur a vitiis emendatus.

VI DE TACITURNITATE

1 Faciamus quod ait propheta: *Dixi: Custodiam vias meas, ut non delinquam in lingua mea. Posui ori meo custodiam. Obmutui et humiliatus sum et silui a bonis.* 2 Hic ostendit propheta, si a bonis eloquiis interdum propter taciturnitatem debet taceri, quanto magis a malis verbis propter poenam peccati debet cessari.

3 Ergo, quamvis de bonis et sanctis et aedificationum eloquiis, perfectis discipulis propter taciturnitatis gravitatem rara loquendi concedatur licentia, 4 quia scriptum est: *In multiloquio non effugies peccatum,* 5 et alibi: *Mors et vita in manibus linguae.* 6 Nam loqui et docere magistrum condecet, tacere et audire discipulum convenit.

7 Et ideo, si qua requirenda sunt a priore, cum omni humilitate et subiectione reverentiae requirantur. 8 Scurrilitates vero vel verba otiosa et risum moventia aeterna clausura in omnibus locis damnamus et ad talia eloquia discipulum aperire os non permittimus.

VII DE HUMILITATE

1 Clamat nobis scriptura divina, fratres, dicens: Omnis qui se exultat *humiliabitur et qui se humiliat exaltabitur.* 2 Cum haec ergo dicit, ostendit nobis omnem exaltationem genus esse superbiae. 3 Quod se cavere propheta in dicat dicens: *Domine, non est exaltatum cor meum neque elati sunt oculi mei, neque ambulavi in magnis neque in mirabilibus super me.* 4 Sed quid si non humiliter sentiebam, si exaltavi animam meam? - sicut ablactatum super matrem suam, ita retribues in animam meam.

5 Unde, fratres, si summae humilitatis volumus culmen attingere et ad exaltationem illam caelestem ad quam per praesentis vitae humilitatem ascenditur volumus velociter pervenire, 6 actibus nostris ascendentibus scala illa erigenda est quae in somnio Iacob apparuit, per quam ei descendentes et ascendentes angeli monstrabantur. 7 Non aliud sine dubio descensus ille et ascensus a nobis intellegitur nisi exaltatione descendere et humilitate ascendere. 8 Scala vero ipsa erecta non ostra est vita in saeculo, quae humiliato corde a Domino erigatur ad caelum. 9 Latera enim eius scalae dicimus nostrum esse corpus et animam, in qua latera diversos gradus humilitatis vel disciplinae evocatio divina ascendendo inseruit.

10 Primus itaque humilitatis gradus est si, timorem Dei sibi ante oculos semper ponens, oblivionem omnino fugiat 11 et semper sit memor omnia quae praecepit Deus, ut qualiter et contemnentem Deum gehenna de peccatis incendat et vita aeterna quae timentibus Deum praeparata est animo suo semper evolvet. 12 Et custodiens se omni hora a peccatis et vitiis, id est cogitationum, linguae, manuum, pedum vel voluntatis propriae sed et desideria carnis, 13 aestimet se homo de caelis a Deo semper respici

omni hora et facta sua omni loco ab aspectu divinitatis videri et ab angelis omni hora renuntiari.

14 Demonstrans nobis hoc propheta, cum in cogitationibus nostris ita Deum semper praesentem ostendit dicens: *Scrutans corda et renes Deus*; **15** et item: *Dominus novit cogitationes hominum*; **16** et item dicit: *Intellexi sti cogitationes meas a longe*; **17** et: *Quia cogitatio hominis confitebitur tibi*. **18** Nam ut sollicitus sit circa cogitationes suas perversas, dicat semper utilis frater in corde suo: *Tunc ero immaculatus coram eo si observavero me ab iniquitate mea*.

19 Voluntatem vero propriam ita facere prohibemur cum dicit scriptura nobis: *Et a voluntatibus tuis avertere*. **20** Et item rogamus Deum in oratione ut fiat illius voluntas in nobis. **21** Docemur ergo merito nostram non facere voluntatem cum cavemus illud quod dicit sancta scriptura: *Sunt viae quae putantur ab hominibus rectae, quarum finis usque ad profundum inferni demergit*, **22** et cum item pavemus illud quod de negligentibus dictum est: *Corrupti sunt et abomina biles facti sunt in voluntatibus suis*.

23 In desideriis vero carnis ita nobis Deum credamus semper esse praesentem cum dicit propheta Domino: *Ante te est omne desiderium meum*. **24** Cavendum ergo ideo malum desiderium quia mors secus introitum delectationis posita est. **25** Unde scriptura praecepit dicens: *Post concupiscentias tuas non eas*.

26 Ergo si oculi Domini speculantur bonos et malos **27** et Dominus de caelo semper respicit super filios hominum, ut videat si est intellegens aut requirens Deum, **28** et si ab angelis nobis deputatis cotidie die noctuque Domino factorum nostrorum opera nuntiantur, **29** cavendum est ergo omni hora, fratres, sicut dicit in psalmo propheta, ne nos *declinantes in malo et inutiles factos* aliqua hora aspiciat Deus **30** et, parcendo nobis in hoc tempore quia pius est et expectat nos converti in melius, ne dicat nobis in futuro: *Haec fecisti et tacui*.

31 Secundus humilitatis gradus est si propriam quis non amans voluntatem desideria sua non delectetur implere, **32** sed vocem illam Domini factis imitetur dicentis: *Non veni facere voluntatem meam, sed eius qui me misit*. **33** It em dicit scriptura: *Voluntas habet poenam et necessitas parit coronam*.

34 Tertius humilitatis gradus est ut quis pro Dei amore omni oboedientia se subdat maiori, imitans Dominum, de quo dicit apostolus: *Factus oboediens usque ad mortem*.

35 Quartus humilitatis gradus est si, in ipsa oboedientia duris et contrariis rebus vel etiam quibuslibet irrogatis iniuriis, tacite conscientia patientiam amplectatur **36** et sustinens non lassescat vel discedat, dicente scriptura: *Qui perseveraverit usque in finem, hic salvus erit*; **37** item: *Confortetur cor tuum et sustine Dominum*. **38** Et ostendens fidelem pro Domino universa etiam contraria sustinere debere, dicit ex persona sufferentium: *Propter te morte afficimur tota die, aestimati sumus ut oves occisionis*. **39** Et securi de spe retributionis divinae subsequuntur gaudentes et dicentes: *Sed in his omnibus*

superamus propter eum qui dilexit nos. 40 Et item alio loco scriptura: Probasti nos, Deus, igne nos examinasti sicut igne examinatur argentum; induxisti nos in laqueum; posuisti tribulationes in dorso nostro. 41 Et ut ostendat sub priore debere nos esse, subsequitur dicens: Imposuisti homines super capita nostra.

42 Sed et praeceptum Domini in adversis et iniuriis per patientiam adimplentes, qui percussi in maxillam praebent et aliam, auferenti tunicam dimittunt et pallium, angariati miliario vadunt duo, 43 cum Paulo Apostolo falsos fratres sustinent et persecutionem sustinent et maledicentes se benedicent.

44 Quintus humilitatis gradus est si omnes cogitationes malas cordi suo advenientes vel mala a se absconse commissa per humilem confessionem abbatem non celaverit suum.

45 Hortans nos de hac re scriptura dicens: Revela ad Dominum viam tuam et spera in eum. 46 Et item dicit: Confitemini Domino quoniam bonus, quoniam in saeculum misericordia eius. 47 Et item propheta: Delictum meum cognitum tibi feci et iniustitias meas non operui. 48 Dixi: Pronuntiabo adversum me iniustitias meas Domino, et tu remisisti impietatem cordis mei.

49 Sextus humilitatis gradus est si omni vilitate vel extremitate contentus sit monachus, et ad omnia quae sibi iniunguntur velut operarium malum se iudicet et indignum, 50 dicens sibi cum propheta: Ad nihilum redactus sum et nescivi, ut iumentum factus sum apud te et ego semper tecum.

51 Septimus humilitatis gradus est si omnibus se inferiorem et viliorem non solum sua lingua pronuntiet, sed etiam intimo cordis credat affectu, 52 humilians se et dicens cum propheta: Ego autem sum uermis et non homo, opprobrium hominum et abiectio plebis. 53 Exaltatus sum et humiliatus et confusus. 54 Et item: Bonum mihi quod humiliasti me, ut discam mandata tua.

55 Octavus humilitatis gradus est si nihil agat monachus, nisi quod communis monasterii regula vel maiorum cohortantur exempla.

56 Nonus humilitatis gradus est si linguam ad loquendum prohibeat monachus et, taciturnitatem habens, usque ad interrogationem non loquatur, 57 monstrante scriptura quia in multiloquio non effugitur peccatum, 58 et quia vir linguosus non dirigitur super terram.

59 Decimus humilitatis gradus est si non sit facilis ac promptus in risu, quia scriptum est: Stultus in risu exultat vocem suam.

60 Undecimus humilitatis gradus est si, cum loquitur monachus, leniter et sine risu, humiliter cum gravitate vel pauca verba et rationabilia loquatur, et non sit clamorosus in voce, 61 sicut scriptum est: Sapiens verbis innotescit paucis.

62 Duodecimus humilitatis gradus est si non solum corde monachus sed etiam ipso corpore humilitatem videntibus se semper indicet, 63 id est in opere Dei, in oratorio, in monasterio, in horto, in via, in agro vel ubicumque sedens, ambulans vel stans, inclinatio

sit semper capite, defixis in terram aspectibus, 64 reum se omni hora de peccatis suis aestimans iam se tremendo iudicio repraesentari aestimet, 65 dicens sibi in corde semper illud quod publicanus ille evangelicus fixi s in terram oculis dixit: Domine, non sum dignus, ego peccator, levare oculos meos ad caelos. 66 Et item cum Propheta: Incurvatus sum et humiliatus sum usquequaque.

67 Ergo, his omnibus humilitatis gradibus ascensis, monachus mox ad caritatem Dei perveniet illam quae perfecta foris mittit timorem, 68 per quam universa quae prius non sine formidine observabat absque ullo labore velut naturaliter ex consuetudine incipiet custodire, 69 non iam timore gehennae, sed amore Christi et consuetudine ipsa bona et delectatione virtutum. 70 Quae Dominus iam in operarium suum mundum a vitiis et peccatis Spiritu Sancto dignabitur demonstrare.

LXIII DE ORDINE CONGREGATIONIS

1 Ordines suos in monasterio ita conservent ut conversationis tempus ut vitae meritum discernit utque abbas constituerit.

2 Qui abbas non conturbet gregem sibi commissum nec, quasi libera utens potestate, iniuste disponat aliquid, 3 sed cogitet semper quia de omnibus iudiciis et operibus suis redditurus est Deo rationem.

4 Ergo secundum ordines quos constituerit vel quos habuerint ipsi fratres sic accedant ad pacem, ad communionem, ad psalmum imponendum, in choro standum; 5 et in omnibus omnino locis aetas non discernat ordines nec praeiudicet, 6 quia Samuel et Daniel pueri presbyteros iudicaverunt. 7 Ergo excepto hos quos, ut diximus, altiori consilio abbas praetulerit vel degradaverit certis ex causis, reliqui omnes ut convertuntur ita sint, 8 ut verbi gratia qui secunda hora diei venerit in monasterio iunior se noverit illius esse qui prima hora venit diei, cuiuslibet aetatis aut dignitatis sit, 9 pueris per omnia ab omnibus disciplina conservata.

10 Iuniores igitur priores suos honorent, priores minores suos diligent. 11 In ipsa appellatione nominum nulli liceat alium puro appellare nomine, 12 sed priores iuniores suos fratrum nomine, iuniores autem priores suos nonnos vocent, quod intellegitur paterna reverentia.

13 Abbas autem, quia vices Christi creditur agere, dominus et abbas vocetur, non sua assumptione sed honore et amore Christi; 14 ipse autem cogitet et sic se exhibeat ut dignus sit tali honore.

15 Ubicumque autem sibi obviant fratres, iunior priorem benedictionem petat. 16 Transeunte maiore minor surgat et det ei locum sedendi, nec praesumat iunior consedere nisi ei praecipiat senior suus, 17 ut fiat quod scriptum est: *Honore invicem praevenientes.*

18 Pueri parvi vel adulescentes in oratorio vel ad mensas cum disciplina ordines suos consequantur. 19 Foris autem vel ubiubi, et custodiam habeant et disciplinam, usque dum ad intellegibilem aetatem perveniant.

Kis Attila

Veszprémi Érseki Hittudományi Főiskola

IRODALOMJEGYZÉK:

- DIÓS ISTVÁN (szerk.): *A szentek élete*. Szent István Társulat, Budapest, 1993.
- DIÓS ISTVÁN (szerk.): *A szentek élete*. Szent István Társulat, Budapest, 1984.
- BÁNHEGYI B. MIKSA: *A Regula közösségmodellje*. (kézirat) 1981.
- BOETHIUS: *A filozófia vigasztalása*. Helikon, Budapest, 1970.
- Corona Fratrum*. k. n., Pannonhalma, 1991.
- CASSIANUS, JOHANNES: *Az egyiptomi szerzetesek tanítása*. [Bencés], Pannonhalma – Tihany, 1998–1999.
- CASSIANUS, JOHANNES: *A keleti szerzetesek szabályai*. [Bencés], Pannonhalma – Tihany 1999.
- ECKERT, JOHANNES CLAUDIUS: *Dienen statt Herrschen, Unternehmenskultur und Ordensspiritualität: Begegnungen, Herausforderungen, Anregungen*. Schäffer – Poeschel Verlag, Stuttgart, 2000.
- GÉCZI JÁNOS: *Bevezetés az európai gondolkodás történetébe*. (kézirat) é. n.
- GRÜN, ANZELM: *Életet fakasztó vezetés. A vezetés elvei Szent Benedek Regulájában*. Bencés, Pannonhalma, 2005.
- HERWEGEN, ILDEFONZ: *Der hl. Benedikt*. k. n., Düsseldorf, 1918.
- KING, PETER: *A monachizmus Nyugaton*. Szent István Társulat, Budapest, 2007.
- KORZENSZKY RICHÁRD (2001): *Pedagógus-kép az ezredfordulón*. In Várszegi Asztrik (szerk): „Újat és régít”. Fs. Szennay András, k. n., Pannonhalma, 637–646.
- LASHOFER, CLEMENS (szerk.): *Die Regel des heiligen Benedikt*. Beuroner Kunstverlag, Beuron, 1990.
- MÁZY ENGELBERT: *Directorium Spirituale*. A Szociális Missziótársulat (SM) használatára. Kassa, 1913.
- MOLNÁR BERTALAN (szerk.): *Szent Benedek Rendszabályai*. k. n., Pannonhalma, 1929.
- NAGY SZENT BAZIL: *Életszabályok I. A bővebben kifejtett szabályok*. Görögkatolikus Hittudományi Főiskola, Nyíregyháza, 1991.
- NAGY SZENT BAZIL: *Életszabályok II. A rövidebben kifejtett szabályok*. Görögkatolikus Hittudományi Főiskola, Nyíregyháza, 1994.
- Ó- és Újszövetségi Szentírás a Neovulgáta alapján. Szent Jeromos Bibliatársulat, Budapest, 1997.

- PUSKELY MÁRIA: *Keresztény szerzetesség*. 1–2. köt. Bencés, Budapest, 1995.
- PUSKELY MÁRIA: *A monachizmus kezdetei a Római Birodalomban: III–V. század*. Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2001.
- A Regula lelkiése: Isten keresése Krisztus útján*. Bencés, Pannonhalma, 1995.
- REDL KÁROLY (szerk.): *Az égi és földi szépről*. Gondolat, Budapest, 1988.
- SÁGHY MARIANNE: *Isten barátai: Szent és szentéletrajz a késő antikvitásban*. Kairosz, Budapest, 2005.
- SEVERUS, SULPICIUS: *Szent Márton élete*. Bencés, Pannonhalma, 1997.
- SÖVEGES DÁVID: *Magyarázatok Szent Benedek Regulájához*. Szent Gellért Hittudományi Főiskola, Pannonhalma, 1996.
- STROMMER VIKTORIN (szerk.): *Szent Benedek Emlékkönyv 529–1929*. [Bencés], Pannonhalma, 1929.
- SZALAY JEROMOS: *Szent Benedek élete és műve*. Szent István Társulat, Budapest, 1932.
- SZENNAY ANDRÁS (szerk.): *Népek nagy nevelője... , Szent Benedek, Európa védőszentjének emlékezete*. Szent István Társulat, Budapest, 1981.
- Szent Benedek lelkiése. A Szent születésének 1500. évfordulójára*. (jegyzet) 1980.
- Szent Benedek Regulája*. Bencés, Budapest, 1995.
- Szent Benedek Regulája*. Bencés, Pannonhalma, 2005.
- SZUNYOGH XAVÉR FERENC: *Szent Benedek és Cassiodorus*. k. n., Pannonhalma, 1919.
- SZUNYOGH XAVÉR FERENC: *Szent Benedek tanítása. Magyarázatok és elmélkedések a Regulához*. Szent István Társulat, Budapest, 1944.
- VANYÓ LÁSZLÓ: *Az ókeresztény egyház irodalma*. 1–2. köt. Jel, Budapest, 2003.
- VARGA MÁTYÁS (szerk.): *„Docete” Bencések a magyar oktatás és nevelés szolgálatában. (1802–2002)*, Pannonhalmi Főapátság, 2003.
- VARGA MÁTYÁS: *Kint és Bent: a bencés szerzetesség tér-képe*. Bencés, Pannonhalma, 2005.
- WILDE, MAURITIUS: *A lelki út. Szent Benedek fejlődése*. Bencés, Pannonhalma, 2002.

A KATOLIKUS EGYHÁZ VISZONYA AZ IMRÉDY-KORMÁNY POLITIKÁJÁHOZ

– *A korabeli katolikus egyházi sajtó tükrében* –

BEVEZETÉS

Dolgozatomban a katolikus egyház álláspontjáról, viszonyáról írok Imrédy Béla kormányához, különös tekintettel a korabeli, eddig fel nem dolgozott katolikus sajtóra (Nemzeti Újság, Új Nemzedék). Főiskolai tanulmányaim alatt megragadott Imrédy Béla élettörténete: egy angolbarát, jobboldali közgazdász milyen tényezők következtében vált németbarát, erősen szélsőjobboldal felé húzó politikussá. A szakirodalom egységesen kieli fordulatként említi ezt a változást, mely később bukásához is vezetett. A kormányzó és köre mindenképp meg akart válni miniszterelnökétől. Dolgozatomban azt vizsgáltam, hogy a katolikus egyház megítélése Imrédyről mennyire változott jobbratolódásával, és egyes intézkedései hogyan érintették az egyházat?

Előljáróban nem tekinthetek el attól, hogy pár szót írjak a katolikus egyház helyzetéről a Horthy-korszakban és Imrédy életéről röviden. Majd a dolgozat fő részében kitérek Imrédy miniszterelnökségének elemzésére. Részletesen szólok az első zsidótörvénnyel kapcsolatos egyházi álláspontról a napilapok cikkeiből idézve. A második zsidótörvénnyel kevésbé foglalkozom, mivel hatályba lépése a következő miniszterelnök idején történt. Igaz, mindkét törvény kidolgozásában jelentős szerepet vállalt Imrédy Béla, mégis az egyházi felszólalások a második törvénnyel kapcsolatban Imrédy távozása után hangzottak el az országgyűlésben. Ugyanez igaz a honvédelmi törvényre is.

A témámra való tekintettel az egyház zsidómentő tevékenységével sem foglalkozom. Imrédy lemondása után a politikai életben továbbra is tevékeny maradt 1944-ig. Befejezésként erről is említést teszek.

Imrédy kormányának tanulmányozásával behatóan eddig egyedül Sipos Péter foglalkozott. Más szakirodalmak csak kisebb fejezetekben térnek ki rá. Azért is időszerű a kérdés vizsgálata, hogy eloszlassuk azt a téves vélekedést, miszerint a katolikus egyház

a Horthy-korszakban mindenre pusztán „rábólintott”, lelkesen üdvözölve mindent – kritika nélkül. Dolgozatom segítséget igyekszik nyújtani a katolikus egyház Horthy-rendszerhez való viszonyának objektívebb értékeléséhez.

1. A KATOLIKUS EGYHÁZ HELYZETE A HORTHY-KORSZAK MAGYARORSZÁGÁN

A katolikus egyház Magyarországon 1848-ig államvallás volt (1848. évi XX. törvénycikk). Azután az ún. bevett felekezetek rendszerében jogilag azonos helyre került a többi keresztény egyházzal.¹ A katolikus egyház nagybirtokainak megtartása révén, társadalmi pozícióit megtartva, megőrizte kiemelkedő szerepét és közjogi kiváltságainak nagy részét is.² Míg a dualizmus kori Magyarország alapvetően liberális államrendszere komoly lépéseket tett az állam és az egyházak elválasztására,³ addig 1919 után ezzel ellentétes folyamatok indultak el. Bár jogilag nem változott az állam és az egyházak viszonya, mégis a korábnál erősebb összefonódás tapasztalható. Az egyházak a Horthy-rendszer konszolidáló elemei voltak.

A trianoni új határok következtében a lakosság felekezeti összetétele módosult. A román, a szerb és a ruszin lakosság leválásával a görögkeleti (ortodox) és a görög katolikus egyház híveinek aránya jelentősen csökkent. A katolikusoké viszont 49%-ról (1910) 64%-ra, a reformátusoké 14-ről 21%-ra emelkedett. Az izraeliták részaránya (5%) nem változott jelentősen, az evangélikusoké 7-ről 6%-ra csökkent.⁴ Tehát tovább növekedett a katolikusok abszolút többsége, míg a protestáns felekezetek lényegében megőrizték számarányukat. Önmagában már ez a tény is jelzi, hogy a Horthy-korszak keresztény-nemzeti mentalitásának, eszmerendszerének, szimbólumainak elsődleges hordozója a katolikus egyház volt, amely ekkor újabb reneszánszát élte Magyarországon.

1 Vö. GERGELY ANDRÁS: *Magyarország története a 19. században*. Osiris, Budapest, 2003, 242. A bevett vallás teljes vallásszabadságot élvező, belső egyházi önkormányzattal, vagyonszerzési joggal rendelkező, államilag elismert felekezet.

2 Vö. GERGELY JENŐ: *Katolikus egyház, magyar társadalom 1890–1986*. Tankönyvkiadó, Budapest, 1989, 24–25.

3 Ezek az 1894–1895-ben kiadott törvények (kötelező polgári házasság, állami anyakönyvezés, bevezette a „felekezeten kívüli” státust, izraelita vallás bevett felekezet, stb.). Vö. GERGELY ANDRÁS: i. m. 406–407, 417–420.

4 Vö. ROMSICS IGNÁC: *Magyarország története a XX. században*. Osiris, Budapest, 2004, 189. Ezekkel megegyező adatokat ír Gergely Jenő is, mindössze az izraelita felekezet arányát 6%-ra teszi. Vö. GERGELY JENŐ: i. m. 25–28.

Az elszakított területeken élő magyarság többsége szintén katolikus volt. A békeszerződésben biztosított kulturális jogaik megóvása tehát épp úgy magyar állami érdek volt, mint egyházi érdek. Tehát a nemzeti, kulturális érdekek egybeestek a vallási érdekekkel, mert a nemzeti nyelv, kultúra az egyházi keretekben őrződött meg leginkább.⁵ A trianoni határok nem estek egybe az egyházmegyék határaival. A katolikus egyház földbirtokainak és egyéb vagyonának a fele az utódállamokhoz került. Mivel a Horthy-rendszernek az elcsatolt területek visszaszerzésére irányuló törekvése megegyezett a magyar egyház vezetőinek elképzeléseivel, ez is előmozdította a köztük lévő jó viszony megszilárdítását.

A kedvező kapcsolatban főleg a királykérdés és a főkegyúri jogokat érintő viták okoztak átmeneti nehézségeket. Az 1920. évi I. törvénycikk kimondta, hogy a kormányzó a főkegyúri jogokat nem gyakorolja.⁶ A püspökök kinevezésének joga ezzel visszazállt az Apostoli Szentszékre, a városok és a magán kegyurak azonban továbbra is gyakorolták a lelkészválasztást, illetve a bemutatás jogát. 1927-ben szóbeli megegyezés (*intesa semplice*, azaz egyszerű megegyezés) jött létre, mely szerint a Vatikán a kinevezések előtt bizalmas tárgyalást folytat a magyar kormánnyal, és elismeri a kormánynak azt a jogát, hogy a Vatikán jelöltjével szemben a politikai ellenvetésen kívül másfajta jellegű ellenvetést is tehet.⁷ A későbbiekben a Vatikán álláspontja az volt, hogy „»Ha majd ismét koronás, törvényes királya lesz Magyarországnak, akkor a Szentszék hajlandó lesz mérlegelés tárgyává tenni, hogy mely előjogok illetik meg a királyt az egyházi kinevezések kérdésében.« Tehát csak annyit ígért meg Gasparri [bíboros – *D. K. J. megj.*], hogy a kérdést mérlegelni fogják majd, ha lesz törvényes, megkoronázott királyunk. Ez pedig semmit sem jelentett.»⁸

A katolikus egyház kiemelt helyzetének egyik jele volt, hogy az esztergomi érsek, Magyarország hercegprímása számos esetben a kormányzó utáni közjogi méltóság szerepét töltötte be. A törvényhozásban való hatékony részvételt szolgálta, hogy a katolikus püspöki kar az évente kétszer – tavasszal és ősszel – tartott konferenciájukon előzetesen megtárgyalhatta az egyházat is érintő törvényjavaslatokat. A katolikus és a protestáns főpapok hivatalból tagjai voltak a felsőháznak, és számos pap és lelkész foglalt helyet a képviselőházban politikai pártállásuk szerint megválasztva. A végrehajtó hatalomban való részvétel legfontosabb pozíciója a vallás- és közoktatásügyi miniszteri poszt birtoklása volt, amelyet csak hívő katolikus államférfi tölthetett be. Döntéseinél

5 Vö. ZOMBORI ISTVÁN (szerk.): *Magyarország és a Szentszék kapcsolatának ezer éve*– Magyar Egyház-történeti Enciklopédia Munkaközösség, Budapest, 1996, 267–268.

6 Vö. *Magyar Törvénytar, 1920. évi törvénycikkek*, Franklin-Társulat, Budapest, 1921, 12.

7 Vö. SZÁNTÓ KONRÁD: *A Katolikus egyház története*. 2. köt. Ecclesia, Budapest, 1984, 579–580.

8 BARCZA GYÖRGY: *Diplomataemlékeim 1911–1945*. 1. köt. Európa – História, Budapest, 1990, 293–294.

illetkikérnie Esztergom véleményét. Fontos volt még a hadseregben a táboriglelkész, élén a tábornoki rangú katolikus és protestáns táborigpüspökkel. 1920-ban került sor a katolikus táborigpüspökség felállítására, élén P. Zadravecz István ferences házfőnökből lett táborigpüspökkel. A katolikus reneszánsz abban is megmutatkozott, hogy a korszakban megduplázódott a szerzetesek és az apácák létszáma.⁹

Az egyház és az állam közti együttműködésnek legjelentősebb területe az iskolaügy volt. A Horthy-korszak kormányai az egyházaknak döntő szerepet kívántak biztosítani az ifjúság nevelésében, még a felekezeti iskolák körén kívül is. Valamennyi idevágó törvény preambulumban leszögezték, hogy Magyarországon az oktatás keresztény vallásérkölcsi és hazafias alapon történik. Az adott iskolatípusban folyó oktatás-nevelésnek ezen kellett alapulnia, függetlenül az iskolafenntartótól. A hitoktatás is kötelező volt a középiskoláig bezárólag. Az egyházak a közoktatás három szférájában rendelkeztek meghatározó szereppel, illetve abszolút többséggel az iskolafenntartást illetően. Először is az elemi népiskolákban, ahol az elemi iskolák abszolút többségét birtokolták. A másik szint a középiskola, pontosabban a gimnáziumok. Ezeknek is a többségét az egyházak tartották kézben. Végül igencsak komoly hatása volt annak, hogy a korszakban a tanítónőképzés majd 75–80%-a az egyházak kezében volt, hiszen ez azt jelentette, hogy a nem egyházi fenntartású tanintézetekben is az egyházi képezdékben végzett pedagógusok tanítottak.¹⁰ Az egyes vallásfelekezeteken belül kétségtelenül a római katolikus egyháznak volt a legjelentősebb szerepe. Például az 1935/36. iskolaévben az összes elemi iskoláknak 41,3%-a volt katolikus.¹¹

Fontos szerepe volt az egyházaknak, főleg a katolikus egyháznak a gazdasági életben is, hiszen az utóbbi csaknem 1 millió hold nagybirtoka révén az agrárérdekek egyik leghatékonyabb érvényesítője volt. De ez a birtok nem egy kézben volt, hanem több száz birtokos között oszlott meg. Továbbá „célvagyon” is volt, vagyis nem csak egy személy vagy család jólétét biztosította, hanem több ezer pap, papnövendék, szerzetes és tanítószemélyzet megélhetéséről gondoskodott, és számos egyházi intézményt, iskolát tartott fenn.¹²

A múlt századfordulón kibontakozó politikai katolicizmus az érdekérvényesítés saját eszközeihez folyamodott, amikor külön katolikus politikai mozgalmat, illetve pártot hozott létre. Az 1895-ben létrejött Katolikus Néppárt többé-kevésbé legitim

9 Vö. GERGELY JENŐ – KARDOS JÓZSEF – ROTTLER FERENC: *Az egyházak Magyarországon Szent Istvántól napjainkig*. Korona, Budapest, 1997, 169–193.

10 Vö. uo. 174–175.

11 Vö. LÁSZLÓ T. LÁSZLÓ: *Egyház és állam Magyarországon 1919–1945*. Szent István Társulat, Budapest, 185–188.

12 Vö. uo. 231.

utódpártjaként a Horthy-korszakban is jelen volt a parlamentben egy hivatalosnak tekintett keresztény párt, amely – legalábbis erkölcsileg – maga mögött tudhatta a katolikus püspöki kar támogatását. A Horthy-korszak keresztény politikai párta azonban részint megcsontosodott konzervativizmusa, részint a hierarchiának való alárendelődése miatt nem lehetett sikeres, és ezáltal nem is tudott önálló politikai arculatot kialakítani.¹³

Az 1930-as években kibontakozóban volt az olasz-magyar közeledés, így a magyar államférfiak többször megfordultak Rómában, „...minden alkalommal kihallgatásra jelentkeztek a pápánál is. Elképzelhetetlen lett volna, hogy a Rómába jövő magyar miniszterelnökök ezt meg ne tegyék, hiszen a magyar–szentszéki viszony jó, sőt kitűnő volt.”¹⁴ – írja emlékirataiban Barcza György, szentszéki magyar követ. Míg az Apostoli Szentszék a környező országokkal szinte kivétel nélkül szerződéses viszonyba került (konkordátum vagy *modus vivendi* formájában), addig Magyarország esetén egyikre sem került sor. Általános vélemény szerint azért nem volt erre szükség, mert az alapelvekben mindkét fél egyetértett. Így kézen fekvő volt, hogy a vitás kérdéseket részleges megállapodásokkal rendezzék. Magyarország és az Apostoli Szentszék barátságos kapcsolatai még inkább felértékelődtek 1938 után, amikor megkezdődött a történelmi Magyarország részbeni helyreállítása. A Szentszék rövid úton helyreállította az eredeti, 1918 előtti állapotot, illetve az új magyar államhatároknak megfelelően rendezte azokat.¹⁵

Összefoglalóan megállapítható, hogy a magyar történelmi keresztény egyházak valláserkölcsi és hitbuzgalmi tevékenységükkel társadalomszervező és rendszermegtartó szerepet tölthettek be.¹⁶ Tehát a Horthy-rendszer és az egyházak között hatékony együttműködés állt fenn.¹⁷

2. IMRÉDY BÉLA CSALÁDJA, IFJÚKORA ÉS POLITIKAI PÁLYAFUTÁSA 1938-IG

Imrédy Béla 1891. december 29-én született Budapesten. Családja morvaországi eredetű. A dédapja, Heinrich Ferenc 1845-ben vette fel az Imrédy nevet.¹⁸ Imrédy egyik dédapjának eredeti vallása fontos tényezővé vált idővel. Nagyanyjának, Vajkay

13 Vö. GERGELY JENŐ – KARDOS JÓZSEF – ROTTLER FERENC: i. m. 175–176.

14 Vö. BARCZA GYÖRGY: i. m. 275. Barcza György 1927. szeptemberétől 1938. májusáig volt szentszéki magyar követ.

15 Vö. ZOMBORI ISTVÁN: i. m. 270.

16 Katolikus szervezetek és mozgalmak leírását ld. GERGELY JENŐ: *Katolikus egyház*. 50–54.

17 Vö. PÓLÓSKAI FERENC – GERGELY JENŐ – IZSÁK LAJOS: *20. századi magyar történelem 1900–1994*. Korona, Budapest, 2004, 241–242.

18 Vö. *Nemzeti Újság*, 1939. január 17. 3–4.

Karolinnak édesapja valószínűleg izraelita vallásban született és hét esztendő volt, amikor 1814-ben szüleivel, tehát Imrédy ükapjával és ükanyjával áttért a római katolikus hitre.¹⁹ Még a német álláspont is az volt, hogy „a zsidó vérkeveredés Imrédynél csekély”²⁰, ennek ellenére politikai ügygé, ürügygé vált az eset.

A budapesti piarista gimnáziumban nyolc esztendőt töltött el. A budapesti tudományegyetem jogi karán 1913 szeptemberében doktori oklevéllel fejezte be tanulmányait. 1914. július 28-án az Osztrák-Magyar Monarchia hadat üzent Szerbiának.²¹ Az első világháború kitörését követően októberben Imrédy bevonult katonának. 1918 novemberében huszár főhadnagyként szerelt le. A vesztes Magyarország sorsát megpecsételő békeszerződés aláírására 1920. június 4-én került sor a versailles-i királyi palotát övező park Grand Trianon nevű kastélyában.²²

Imrédy miután pénzügyi szakvizsgát tett, még katonáskodása idején kinevezték gyakornoknak a budapesti pénzügyigazgatósághoz. A biztos állás lehetővé tette, hogy családot alapítson. Feleségül vette Nelky Irént és 1918-ban megszületett Tamás nevű első gyermekük. Őt követte 1920-ban János, 1928-ban Andrea. 1919 januárjától 1921 végéig a pénzügyminisztériumban dolgozott miniszteri titkárként. Nagyra becsülték széles körű közgazdasági tudását és hivatalnoki alaposságát. 1919-ben alakult meg a Takarékpénztárak és Bankok Egyesülete, közkeletű nevén TÉBE. A szervezet feladata az volt, hogy képviselje a pénzintézetek és a bankárok érdekeit, biztosítsa az egyöntetű eljárást üzleti és jogi dolgaikban. Imrédy 1922 januárjától a pénzintézeti érdekképviselet titkára, majd 1924-től főtitkára lett. Pályafutása tovább ívelt fölfelé. 1926 januárjában a Magyar Nemzeti Bankban²³ igazgatóhelyettesé nevezték ki, és megbízást kapott a közgazdasági tanulmányi és statisztikai osztály megszervezésére is. Osztályát 1928-ban önálló üzletvezetőségi osztályként beépítették a bank szervezetébe. Ő maga igazgatóvá lépett elő és tagja lett az üzletvezetőségeknek.²⁴

A két világháború közötti Magyarország történetében az 1930-as évek fordulója éles határvonalat képez. Az 1929 és 1933 között tartó gazdasági világválság az ipari termelés zuhanásával, munkanélküliséggel, pénzügyi összeomlással, és több országban a szélsőjobboldal előretörésével járt együtt. Egyben megkérdőjeleződött a Párizs környéki békerendszer. Ezek a folyamatok a gazdaságban az állami beavatkozás felerősödését, a

19 Vö. *Nemzeti Újság*, 1939. február 16. 4.

20 TELEKI ÉVA (szerk.): *A Wilhelmstrasse és Magyarország: német diplomáciai iratok Magyarországról 1933–1944*. Kossuth, [Budapest], 1968, 193. sz. dokumentum.

21 Vö. GERGELY ANDRÁS: i. m. 528–540.

22 A területi, lakossági, és egyéb veszteségekről ld. ROMSICS IGNÁC: i. m. 141–149.

23 A Magyar Nemzeti Bankot 1924-ben alapították. Az államtól függetlenül részvénytársaságként működött, és a bankjegykibocsátás monopóliumával ruháztak fel.

24 Vö. SIPOS PÉTER: *Imrédy Béla*. Elektra, Budapest, 2001, 5–8.

nemzetközi viszonyokban a revíziót,²⁵ a társadalmi-politikai berendezkedést illetően a liberális-demokratikus rendszerek megingását és az autokratikus, némely országban pedig a totalitárius törekvések előtérbe kerülését jelentette. Magyarországon ezek az események Bethlen István távozásához, majd a Károlyi Gyula vezette kormány után Gömbös Gyula hatalomra kerüléséhez vezettek.²⁶

A Gömbös-kormányban Imrédy, mint pénzügyminiszter kapott helyet. Politikai tekintélyét tovább növelte, hogy 1933 márciusában, a kormánypárt színeiben, országgyűlési képviselő lett a jászberényi kerületet képviselve. Továbbá részt vett Gömbös politikai programját tartalmazó Nemzeti Munkatervének előkészítésében.²⁷ A mezőgazdaságot sújtó értékesítési válság következtében a gazdák többsége eladósodott. Imrédy munkájának köszönhetően 1933 októberében hatályba lépett a 14.000/1933. számú miniszterelnöki rendelet, amely bevezette a gazdavedelem intézményét. Azok a gazdaadósok, akiknek telekkönyvileg nyilvántartott adóssága meghaladta ingatlanuk kataszteri tiszta jövedelmének tizenötszörösét, birtokukat „védetté” nyilvánították, azaz a hitelező két esztendeig nem kérhetett végrehajtást. A pénzügyintézeteket a kamatkiesésért az állami kamat-hozzájárulási alap pótolta. A későbbi 1933. évi XXVII. törvénycikk pedig alkalmasnak bizonyult arra, hogy megmentse a sok ezer gazdaadóst, és stabilizálja a kormány helyzetét.²⁸

1935. január elején a Magyar Nemzeti Bank elnöke lett Imrédy, ezért le kellett mondania miniszteri tisztségéről. Elsődleges célja az ország devizahelyzetének javítása és külföldi adósságainak rendezése volt. 1938-ban – Imrédy munkásságának is köszönhetően – a Népszövetség²⁹ megszüntette Magyarország szoros pénzügyi ellenőrzését,³⁰ és visszahívta a bizottság állandó magyarországi képviselőjét.³¹

25 A magyar revíziós mozgalom a trianoni békeszerződés rendelkezéseinek megváltoztatására irányuló társadalom-politikai mozgalom. Célja az 1918 előtti, ún. történelmi Magyarország visszaállítása volt.

26 Bethlen István 1921. április 14-től 1931. augusztus 19-ig volt Magyarország miniszterelnöke. Gróf Károlyi Gyula kormánya: 1931. augusztus 24. – 1932. szeptember 21. Gömbös Gyula 1932. szeptember 29-től 1936. október 6-ig, haláláig volt miniszterelnök.

27 Vö. SIPOS PÉTER: Az Imrédy-kormány megalakulásának történetéről. Századok 100 (1966) 62–97, 73.

28 Vö. SIPOS PÉTER: *Imrédy Béla*, 11–14.

29 A Népszövetség 1919–1946 között fennálló nemzetközi szervezet, Genf székhellyel. Célja a nemzetközi béke és biztonság megteremtése. Vö. DIÓSZEGI ISTVÁN – HARSÁNYI IVÁN – NÉMETH ISTVÁN (szerk.): *20. századi egyetemes történet*. 1. köt. Korona, Budapest, 1995, 249–251. Magyarország 1922-ben lett tagja, de 1939-ben kilépett.

30 A Népszövetség Magyarországnak a 307 millió aranykorona kölcsönt 1924-ben kezdte el folyósítani. Felhasználásának ellenőrzésére népszövetségi főbiztost delegált. Vö. BEREND T. IVÁN – SZUHAY MIKLÓS: *A tőkés gazdaság története Magyarországon 1848–1944*. Kossuth – Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1973, 214–217.

31 Vö. SIPOS PÉTER: *Imrédy Béla*. 15–17.

Imrédy 1937 márciusában memorandumot készített Darányi Kálmán kormányfőnek³² az ország helyzetéről és a teendőkről. Véleménye szerint a gazdasági rekonstrukció és a fegyverkezés költségeit belső erőforrásokból kell fedezni: vagyonadóval, belső kölcsönök révén. A földbirtokosok a vagyonadó rájuk eső részét telepítésre alkalmas földekben adhatták volna le. A program terhét tehát elsősorban a vagyonosok viselték volna. A középrétegek megadóztatását, tekintettel amúgy is alacsony életnívójukra, nem javasolta. Felvetette továbbá a középosztály helyzetének jobbítása érdekében a „zsidókérdés” megoldását. Megoldhatónak vélte azt, hogy a keresztény középrétegek igényeit a zsidó vallású polgárság és értelmiség rovására elégítsék ki anélkül, hogy sértenék a zsidó nagytőke érdekeit.³³

Imrédy memoranduma képezte az alapját annak a programnak, amelyet Darányi 1938. március 5-én a győri nagygyűlésen hirdetett meg. Az öt évre szóló egymilliárd aranypengős fegyverkezési programban 600 millió a honvédség korszerűsítésére, 400 millió az infrastrukturális háttér fejlesztésére volt eltervezve. A győri program enyhítette a hadsereg korszerűtlenségét, számos új munkahelyet teremtett, beruházásai szociálpolitikai eredményeket hozott. Egyben elindítója lett az egyelőre még láthatatlan inflációs folyamatnak is.³⁴ Ezután Imrédynek egy új tisztséget hoztak létre, mint tárca nélküli közgazdasági miniszter – a Magyar Nemzeti Bank elnöki székének megtartása mellett – március 9-től lett tagja a kormánynak. A győri program végrehajtása és a gazdasági ügyek tartoztak a feladatkörébe, de politikai kérdésekben is meghallgatták szavát.³⁵ Amikor 1938 májusában Darányi helyzete bizonytalanra vált, nem volt kétséges, ki legyen az utódja:

A nagy változás, amelynek bekövetkezését már napok óta sejteni lehetett, bekövetkezett a politikában: Darányi Kálmán kormánya pénteken minisztertanácsra ül össze, amely az utolsó minisztertanácsa lesz ennek a kormánynak. Darányi lemond és – mint értesülünk – Imrédy Béla tárcanélküli miniszter kap megbízást új kormányalakítására. [...] Kormánypárti körökben annak a felfogásuknak adtak kifejezést a politikusok, hogy Darányi Kálmán miniszterelnök kormányzata Gömbös Gyula halála óta tulajdonképpen egy zárt egész kormányzati korszakként jelentkezett abban, hogy azt a programot, amit Darányi Kálmán miniszterelnök kormányra lépésekor felállított, azóta mind szociális, mind mezőgazdasági, mind pedig pénzügyi vonatkozásban teljes mértékben megvalósította. [...] A kormány tulajdonképpen határhöz érkezett el, amikor nagy szakértelmet kívánó gazdasági

32 Darányi-kabinet: 1936. október 12. – 1938. május 12.

33 Vö. SIPOS PÉTER – SIPOS ANDRÁS (szerk.): *Imrédy Béla a vádoltak padján*. Osiris – Budapest Főváros Levéltára, Budapest, 1999, 445–468.

34 Vö. PÓLÓSKAI FERENC – GERGELY JENŐ – IZSÁK LAJOS: i. m. 205–209.

35 Vö. SIPOS PÉTER: Az Imrédy-kormány megalakulásának történetéről. 76–78.

és pénzügyi problémák egész sorát juttatta a megvalósulás stádiumába. Köztudomású, hogy a győri program felállításában nagy szerepet játszott Imrédy Béla, a Nemzeti Bank elnöke. Így természetesnek találta mindenki, hogy a kombinációk elsősorban az ő személye körül keletkeztek. [...] Annak idején, amikor Imrédy Béla bekapcsolódott Darányi Kálmán miniszterelnök programjának kidolgozásába és végrehajtásába, kormánypárti körökben céloztak arra, hogy annak idején gróf Bethlen István miniszterelnök is bevonta a kormányzatba gróf Károlyi Gyulát azzal a céllal, hogy utódja legyen arra az esetre, ha visszavonul. Imrédy Bélának nagy része volt a győri program gazdasági felépítésében, ezért érthető az a személyével kapcsolatos kombináció, amely ma is tartja magát.³⁶

3. IMRÉDY BÉLA MINISZTERELNÖKSÉGE (1938. MÁJUS 14. – 1939. FEBRUÁR 15.)

3.1. Kinevezésében szerepet játszó szempontok

Az Imrédy-kormány 1938. május 14-én tette le az esküt.³⁷ Az *Új Nemzedék* így tudósít a kormányalakítással kapcsolatos eseményekről:

A kormányváltással kapcsolatban a legelső, amit illetékes helyen leszögeznek az, hogy az új kabinet az államügyek vezetésében semmiféle rendszerváltozást nem hoz. [...] Ebből következik természetesen az, hogy Imrédy Béla kormánya átveszi a Darányi-kormány által benyújtott beruházási, sajtórendészeti és zsidójavaslatot, amelyeket a képviselőház részben már letárgyalt és nem kétséges, hogy a felsőház is elfogadja azokat. [...] A kormánypárt s a kormány között teljes volt az összhang abban a tekintetben, hogy az új kabinet élére Imrédy Béla kerüljön, valamint abban is, hogy a kormányváltás célja: a korszakos reformmunka nyugodt menete a legteljesebb mértékben biztosítva legyen. [...] A parlament hangulatából meg lehet állapítani, hogy Imrédy Béla kabinetje élvezni fogja az ellenzék bizalmát is, és megvan a remény arra, hogy a Treuga Deit, amely egy év óta biztosította a politikai békét, az új kormány is fent fogja tartani, ami biztosíték arra nézve, hogy Imrédy az ellenzék lojális magatartása mellett maradéktalanul megvalósíthatja célkitűzéseit.³⁸

Még azzal is indokolták Imrédy kinevezését, hogy a győri program gazdasági megvalósításához ő a legalkalmasabb személy, hiszen részt vett annak kidolgozásában.³⁹ A mélyen hívő katolikus Imrédy miniszterelnöki kinevezésében további szempont volt,

36 *Nemzeti Újság*, 1938. május 13. 3.

37 Vö. *Nemzeti Újság*, 1938. május 14. 1. Egyidejűleg felmentették a Magyar Nemzeti Bank elnöki tisztsége alól.

38 *Új Nemzedék*, 1938. május 14. 1.

39 Vö. *Nemzeti Újság*, 1938. május 13. 3. már az előző oldalon idézett soraival.

hogy közelgett a budapesti Eucharisztikus Világkongresszus,⁴⁰ és meglepő lett volna, ha a Regnum Marianumban⁴¹ az államfő és a kormányfő egyaránt protestáns lenne, nem is beszélve a miniszterek jelentős részéről.

1938. március 13-án megvalósult az Anschluss, Ausztria Németországhoz való csatlakozása. A német szomszédság veszélyeztette az ország függetlenségét, továbbá szerte az országban megnőtt a feltétlen németbarát elemek száma és hangja, és ez a külpolitikai és a belpolitikai mozgástér vészes zsugorodására figyelmeztetett.⁴² A legfontosabb az volt, hogy Imrédy határozottabban lépjen fel a nyilasokkal⁴³ szemben és ragaszkodjon az alkotmányos parlamentáris kormányzáshoz. Az *Új Nemzedékben* olvasható:

...a felsőházban, amely nem pártok szerint tagolódik, szintén a legnagyobb megértéssel találkozott Imrédy kabinet alakításának híre. Biztosra veszik, hogy Imrédy helyreállítja az ország lelki nyugalomát s vaskézzel rendet teremt és egyszer s mindenkorra véget vet a felelőtlen izgatásnak, amely a legszélesebb néprétegeket kielégítő szociális intézkedések eredményeit is veszélyeztette. A felsőházi tagok többsége is elsősorban ebben látja az új kormány feladatát.⁴⁴

Imrédy a Nemzeti Egység Pártja⁴⁵ gyűlésén bemutatkozó beszédében elmondta, hogy Darányi Kálmán örökségét maradéktalanul megvalósítja a jövőben, és „keresztény, nemzeti és jobboldali politikát kíván folytatni”. Hangsúlyozta, hogy a „modern koreszmének” két alapvető vonása van. A „szociális kérdés” és a „népi egység”, amely „a népnek, a nemzetnek egységgé való összeforrását követeli”. „Minden nemzetnek az a feladata, hogy megbirkózzék ezzel a koreszmével, a maga módja szerint. Nekünk tehát ezt magyar színezéssel kell ellátnunk, magyar formában kell megvalósítanunk.”⁴⁶ Ezen elveket a hivatásrendi társadalomszervezéssel kívánta a gyakorlatba átültetni.⁴⁷ Továbbá

40 Ld. *XXXIV. Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszus emlékkönyve*. Szent István Társulat, Budapest 1938. 1938-ban zajlottak még a Szent István jubileumi ünnepek is, amelyeket az államalapító király halálának kilencszázadik évfordulója alkalmából rendeztek. Ld. *Nemzeti Újság*, 1938. augusztus 19. 2–5.

41 Regnum Marianum (Mária országa): I. Szent István király (1000–1038) az országot és annak koronáját Szűz Mária oltalmába ajánlotta, aki ezáltal az ország védnöke lett.

42 Vö. GERGELY JENŐ – PRITZ PÁL: *A trianoni Magyarország 1918–1945*. Vince, Budapest, 1998, 119–120.

43 A német nemzetiszocialista mozgalom szellemét, módszereit átvevő szélsőjobboldali mozgalom Magyarországon. 1944. október 16-án jutottak hatalomra.

44 *Új Nemzedék*, 1938. május 14. 1.

45 1932-ben átalakult kormánypárt (továbbiakban NEP), amely az 1922-ben alakított Egység Párt utódja. 1939-ben Teleki Pál átalakítja Magyar Élet Pártjává.

46 *Nemzeti Újság*, 1938. május 14. 1–2.

47 Az 1930-as évek első felében Portugáliában és Ausztriában jött létre katolikus hivatásrendiség alapján szervezett autoritárius diktatúra. Vö. GERGELY JENŐ: *A politikai katolicizmus Magyarországon (1890–1950)*.

célul tűzte ki beszédében „az egyházak munkájának segítségét és a felekezetek közötti békés egyetértés ápolását”.⁴⁸

Az új miniszterelnök társadalompolitikai elképzeléseire XIII. Leó pápa (1878-1903) 1891-ben kiadott *Rerum Novarum*,⁴⁹ majd ennek 40. évfordulója alkalmából XI. Pius (1922-1939) *Quadragesimo Anno* kezdetű szociális enciklikái hatottak. Az utóbbi enciklika szerint a cél az, hogy „a társadalomszervezet egyes elemei helyesen felépített rendszerre állnak össze, vagyis hivatásrendekké, amelyekbe az egyének nem a munkaerőpiacon betöltött szerepük szerint tagozódnak be, hanem ténylegesen gyakorolt társadalmi funkciójuk különbözősége szerint”.⁵⁰ Tehát a testületekben foglalkozás szerint munkások és munkaadók egyaránt részt vennének. Vita esetén azonban tilos sztrájkolni. A pápa a tárgyalásos megoldást javasolja állami felügyelet mellett, aminek megkönnyítésére a munkaadókból és munkásokból álló korporációk (szakmai testületek) jönnének létre. A gazdasági élet új rendező elve a szociális igazságosság és a szociális szeretet legyen.⁵¹

Az enciklikák szavai megjelennek Imrédy országgyűlési bemutatkozó beszédében is:

Az új kor uralkodó egyik eszméje a szociális gondolat, amelynek egyik megjelenési alakja a szociális igazságosság. Ha kell is, de nem elég ma a jótékony adakozás. Fel kell ismerni azt, hogy az egyének igénye van a fizikai és szellemi javakban való méltányos részesedésre, feltéve [...] az aki igényt támaszt maradéktalanul teljesíti a kötelezettségeket, amelyekkel a nemzetnek tartozik.⁵²

A hívó katolikus Imrédy a pápai szociális enciklikák elvei alapján akart egy olyan reformprogramot kialakítani, amely versenyképes a nyilas propagandával, hatékony konkurenciát jelent és így kifogja a szelet a nyilasok vitorlájából.⁵³

Kossuth, [Budapest], 1977, 152.

48 Vö. *Nemzeti Újság*, 1938. május 15. 6.

49 A *Rerum Novarum* hangsúlyozza ugyan a magántulajdon fontosságát, de azzal társadalmi kötelesek is járnak. Az állam feladata a közjó biztosítása. Az enciklika nem fogadja el a kommunisták által hirdetett fegyveres osztályharcot. Vö. BERAN FERENC – LENHARDT VILMOS: *Az egyház társadalmi tanítása*. Szent István Társulat, Budapest, 2003, 210–218.

50 XI. PIUS: *Quadragesimo Anno*, 83. In Tomka Miklós – Goják János (szerk.): *Az egyház társadalmi tanítása. Dokumentumok*. Szent István Társulat, Budapest, 1993, 82.

51 A *Quadragesimo Anno* továbbá elítéli a kommunizmust, mert az nem fogadja el a magántulajdont, és osztályharcot hirdet. Holott a magántulajdon használatánál az egyéni érdeket és a közjót is tekintetbe kell venni. A szabad versenyt állami törvényekkel és a keresztény szeretet szellemében korlátozni kell. Vö. BERAN FERENC – LENHARDT VILMOS: i. m. 227–236.

52 *Nemzeti Újság*, 1938. május 15. 4.

53 Vö. SIPOS PÉTER: *Imrédy Béla*. 21–23.

Külpolitikai programjáról szólva Imrédy leszögezi, hogy a magyar külpolitika vonalvezetésében nincs változás. Első helyen az Olaszországhoz fűződő kapcsolatok jelentőségét emelte ki, bár hangsúlyozta a német-magyar érdekközösséget is. A Duna-medencében élő népek normális egymás mellett élését, később barátságos együttműködését tűzte ki célul, orientálódva Anglia és Franciaország felé.⁵⁴

Imrédy kitűnő pénzügyi szakember volt, aki széles körű személyes kapcsolatokkal is rendelkezett a londoni pénzügyi- és bankkörökben. Miniszterelnöki kinevezését meglepéssel nyugtázták az angol külügyminisztériumban. A szélsőjobboldali mozgalmakkal szemben erélyesen fellépő, politikai és gazdasági programját következetesen végigvivő, határozott politikust láttak benne, akinek a személye lényeges garanciát jelenthetett a túlzott magyarországi német, illetve németbarát befolyással szemben. Egyben a nemzetközi vélemény is bizalommal fogadta az Imrédy-kabinet megalakulását.⁵⁵ Berlinben vegyes érzelmeket keltett a kormányváltás híre, mert az új miniszterelnököt egyszerűen a „zsidó finánc-tőke emberének” hitték.⁵⁶

3.2. Belpolitikai intézkedései

Kétségtelen, hogy Imrédyben a hazai katolikus egyházon belüli reformerők a keresztény szociális elképzeléseket valóra váltó miniszterelnököt látták, akinek tekintélyét a világegyház megjelenése az eucharisztikus kongresszuson⁵⁷ tovább növelte. A XXXIV. Eucharisztikus Világkongresszust 1938. május 25–29. között rendezték meg Budapesten.⁵⁸ Hazánk a kereszténység védőbástyájának mutatkozott, amely hűséges hagyományaihoz és a Vatikánhoz, és e kötődést a politikai események sem gyengíthetik.⁵⁹ Serédi Jusztinián⁶⁰ hercegprímás később így értékelte az eseményeket: „Hazánknak e kongresszus minden propagandánál nagyobb sikert hozott.”⁶¹ A

54 Vö. *Nemzeti Újság*, 1938. május 15. 4.

55 Külföldi lapok véleményét közli: vö. *Új Nemzedék*, 1938. május 18. 3. Továbbá vö. BÀN D. ANDRÁS: *Illúziók és csalódások. Nagy-Britannia és Magyarország 1938–1941*. Osiris, Budapest, 1998, 137–138.

56 Vö. RÁNKI GYÖRGY et al. (szerk.): *Magyarország története 1918–1919, 1919–1945*. 8/2. köt. Akadémiai, Budapest, 1988, 945.

57 Az eucharisztikus kongresszus az Eucharisztia megismerését, szeretetét és tiszteletét előmozdító összejövétel. Lehet nemzeti, regionális vagy nemzetközi. Vö. DIÓS ISTVÁN (szerk.): *Magyar Katolikus Lexikon*. 3. köt. Szent István Társulat, Budapest, 1997, 393. Lásd még GERGELY JENŐ: *Eucharisztikus világkongresszus Budapesten/1938*. Kossuth, Budapest, 1988, 11–29.

58 Vö. GERGELY JENŐ: *Eucharisztikus világkongresszus*. 118–145.

59 Vö. RÓNAY LÁSZLÓ: *A magyar katolikus egyház története 1939-ben*. I. rész, Új Ember, Budapest, 1995, 5.

60 Serédi Jusztinián (1884–1945) esztergomi érsek, bíboros és Magyarország hercegprímása, valamint a felsőház tagja volt.

61 Vö. BEKE MARGIT (szerk.): *A magyar katolikus püspöki tanácsok története és jegyzőkönyvei 1919–1944 között*. 2. köt. Aurora, München, 1992, 182.

szomszéd államok pedig azért feszengtek, mert ez volt az első eset Trianon után, hogy egy nemzetközi visszhangot kiváltó ünnepségen az ezeréves Szent István-i Magyarországra emlékezzenek.⁶² A kongresszus jelmondata „Eucharistia vinculum caritatis” (’Az Oltáriszentség a szeretet köteléke’) volt. A pápát Eugenio Pacelli bíboros államtitkár (a leendő XII. Pius pápa) legátusként képviselte. Az ünnepség legimpozánsabb alkalma 150 ezer férfi éjszakai szentségimádása volt a Hősök terén május 27-én este.⁶³ A korabeli sajtó százezerre tette a részt vettek számát: „...a százezer férfi is, aki pénteken éjjel a Hősök terén szentségimádást kezdett, átímádkozta az éjfél s azzal köszöntötte az Eucharisztikus Kongresszus utolsóelőtti napját, a szombatot, hogy fejét alázatosan meghajtván, térdre borulva megáldozott.”⁶⁴

Imrédy Béla beszédének jelentősége a II. nemzetközi gyűlésen abban állt, hogy magyar miniszterelnök eddig még soha nem lépett fel katolikus hitvallóként.⁶⁵ A katolikus szociális doktrínát aktualizálva elítélte a náci újpogányság faj és vér mítoszát. Szónoklatában a család örökérvényűségét és fontos társadalmi szerepét hangsúlyozta. A család és az Eucharisztia kapcsolatát „vérközösségként” említette:

Ünnepek sorát üljük s ez ünnepek mindegyike egy központban fut össze, az Eucharistiában, amelyből a szeretet sugarai áradnak szerte világítva és melengelve minden élőt. A vinculum caritatis, a misterium fidei ünnepeinek sorában ma a családról beszélünk, amely a házasságon, a legmagasabb rendű emberi szeretetközösségen épül fel, amely szintén misztérium: misterium caritatis. [...] Vérközösség a család, vérközösség az Eucharisztia. Az egyik a természet vérközössége, a teremtés gondolatának, a történelem értelmének, – a „teremtsünk embert” gondolatának a nemzedékek során átörökítője, formálásának, valóra váltásának örök eszköze.

A másik az Isten és ember vérközössége: Krisztus vérént önti belénk s így munkálja ugyanazt az emberteremtői gondolatot. Itt a mélyebb kapocs, itt a közösség, amely egybefonja a mysterium fideit és a mysterium caritatis.

Vér – ez a szó itt nem átok, hanem áldás. Ez a szó itt nem szörnyűség és nem halál, hanem édes odaadás és élet. Vér – itt nem gyilkolásra omlik, hanem életet ad. Vérpatakon úszik a történelem hajója, e patakot vér kell, hogy táplálja. Megadatott nekünk, hogy ez a vérpatak ne Káin gyilkos tettéből, hanem az Isteni Bárány vérontás nélküli véráldozatából fakadjon!

S ezért méltán ünnepelhetünk!⁶⁶

62 Vö. ZOMBORI ISTVÁN: i. m. 266.

63 GERGELY JENŐ: *Eucharisztikus világkongresszus*. 134–136.

64 *Nemzeti Újság*, 1938. május 28. 1.

65 Vö. SIPOS PÉTER: *Imrédy Béla*. 27.

66 *Nemzeti Újság*, 1938. május 28. 1–2.

Az májusi egyházi ünnepségek alatt úgy tűnt, hogy ez az ország a béke és a biztonság „szigete” a közép-európai térségben, de az ellentmondásokra jól rávilágít, hogy éppen ezekben a napokban, 1938. május 29-én kormányzói kihirdetési záradékkal ellátva mint 1938. évi XV. törvénycikk került becikkelyezésre az ún. első zsidótörvény. A törvényjavaslatot Imrédy tervezete alapján még a Darányi-kormány terjesztette be a parlamentben.⁶⁷ A képviselőház 1938. május 12-én, a felsőház május 24-én fogadta el. A törvény zsidónak tekintette azokat, akik izraelita vallásúak és a felekezet tagjai.⁶⁸ Az értelmiségi (orvos, ügyvéd, mérnök) és a szabadfoglalkozású (sajtó, film, színház) pályákon kamarákat kell létrehozni, és ezek tagjai közül legfeljebb 20% tartozhat az izraelita hitfelekezethez.⁶⁹ Tehát a jogszabály korlátozta a magyar állampolgárok egy részének állampolgári (foglalkoztatási) jogait, beleértve az 1919. augusztus 1-je után kikeresztelkedettek jogait is. De tény, hogy Magyarország a német megszállásig, 1944. március 19-ig a menekülő közép-európai zsidók egyik menedéke volt.⁷⁰

Serédi Jusztinián hercegprímás elhangzó beszédét a törvényjavaslattal kapcsolatban a felsőházi bizottság vitájában összefoglalva közli a *Nemzeti Újság*:

A törvényjavaslattal kapcsolatban a bíboros-hercegprímás egész általánosságban azt kívánja megjegyezni, hogy nem híve a retroactív törvényeknek, mert igen sok zavart okoznak, mikor pl. kész jogügyleteket és szerzett jogokat hatálytalanítanak. Azért csak különösen indokolt esetekben szabad a törvénynek visszaható erőt adni. Ugyancsak egész általánosságban azt hangoztatja, hogy a törvénynek nem szabad az igazságossággal és a helyes felebaráti szeretettel ellentétbe kerülnie, mert akkor ellentétbe kerülne Istennek a természeti és pozitív isteni törvényben megnyilatkozó akaratával. Az igazságosság mind egyéni, mind pedig kollektív értelemben mindenkivel szemben kötelező és mindenkivel szemben egyforma, úgyhogy az igazságosságban nincsenek, nem is lehetnek fokozatok. Viszont a szeretetben, amely egyéni és kollektív értelemben szintén mindenkivel szemben kötelező s amelynek mértéke az önszeretet: lehetnek és vannak is fokozatok, mert a természeti törvény és a pozitív isteni törvénynek értelmében ceteris paribus jobban kell szeretnünk azokat, akiket közelebbi, mint akiket távolabbi családi, nemzeti, vallási, stb. kötelek fűznek hozzánk. Sőt végső szükség vagy jogos önvédelem esetén még a felebaráti szeretet mértéke: az önszeretet is fokozati eltolódást szenved, mert ilyenkor jobban kell szeretnünk

67 Vö. SÍPOS PÉTER: Az Imrédy-kormány megalakulásának történetéről, 81.

68 Az I. zsidótörvény végrehajtási utasítása tartalmazza konkrétan, kit kell zsidónak tekinteni. Vö. *Nemzeti Újság*, 1938. június 25. 5. A II. (1939:IV.) és a III. (1941:XV.) zsidótörvények már nem vallási alapon, hanem faji alapon álltak.

69 „Az 1938. évi XV. törvény a társadalmi és gazdasági élet egyensúlyának hatásosabb biztosításáról” vö. *Magyar Törvénytár; 1938. évi törvénycikkek*. Franklin-Társulat, Budapest, 1939, 132–144.

70 Vö. ORMOS MÁRIA: *Nácizmus – fasizmus*. Magvető, Budapest, 1987, 463.

önmagunkat, mint másokat. Minthogy ennek a törvényjavaslatnak a 4.§-a terminushoz köti a megkeresztelkedett zsidók asszimilálódásának vélelmezését, de nem mondja meg világosan, faji, vagy vallási szempontból tekinti-e az asszimilálódást: a hercegprímás egyházi vonatkozásban kötelességének tartja annak megállapítását, hogy a kereszttség szentségének hatályát semmiféle emberi törvény által terminushoz kötni nem lehet, mert az érvényes kereszttség hatálya örökre szól. Abban meg következtetlenséget lát, hogy a gyermekek, kik zsidó eredetű szülőiknek 1919 augusztus 1-nél később történt megkeresztelkedése után, tehát már keresztény szülőktől születtek, ivadékaikkal együtt mindig zsidóknak tekintetnek. A javaslatot annyiban fogadja el, amennyiben az a fentebb kifejtett elveknek megfelel.

Általános helyesléssel fogadta az egyesített bizottság a hercegprímás felszólalását.⁷¹

Serédi felszólalása alapján megállapítható, hogy Pelle János téved, amikor azt állítja Serédiről, hogy a zsidótörvényt „egyházának hagyományaira hivatkozva helyezte a felsőházban [...]. Elhárítottak [Serédi és a többi felekezet képviselői – *D. K. J. megj.*] mindennemű felelősséget, s ezen az alapon az ellen sem emeltek kifogást, hogy az antiszemita politikai pártok gátlástalanul használták a kereszténység nyelvét, egész fogalmi rendszerét”.⁷² További cáfolatként álljon itt Glattfelder Gyula⁷³ teljes beszéde a törvényjavaslatról:

Közmegnyugvást keltett volna, ha a kormány a szellemi munkanélküliek elhelyezéséről kezdeményezett volna törvényhozási intézkedést. Ez esetben az az ódiózus látszat sem forogna fenn, mintha kivételes törvénnyel óhajtánánk pillanatnyi politikai nehézségek fölött elsiklani s a probléma tulajdonképpeni oka és gerince is megoldást nyerne. Még szerencsésebb elhatározás lett volna, ha a gazdasági élet irányító tényezői, jelesül a zsidók, maguktól arra az elhatározásra jutottak volna, hogy ezt a nyugtalanító kérdést áldozatok árán is megoldják s a nemzeti társadalom legnagyobb reménytelenséggel küszködő rétegét kenyérhez juttatják. De ha sem a kormányzati találékonyság, sem az okos önérdék nem tudta magát merész lépésre elszánni, a beterjesztett törvényjavaslatot tárgyilagosan kell mérlegelni s mivel az a cél vezérli, hogy a legmostohább sorsban vergődő magyar keresztény értelmiségen segítsen s annak helyzetén előreláthatólag mégis csak könnyíteni fog, ha nem szabad is kényszerhelyzetben megfogalmazott paragrafusoktól csodát várni, sőt el kell készülnie lenni

71 *Nemzeti Újság*, 1938. május 21. 1. Serédi a törvény 4. §-nak b) pontjában megállapított határidőre utal, melynek értelmében a törvény az 1919. augusztus 1-je után kikeresztelkedett zsidókra is vonatkozik.

72 PELLE JÁNOS: *A gyűlölet vetése: a zsidótörvények és a magyar közvélemény 1938–1944*. Európa, Budapest, 2001, 46. A utóbbi vád cáfolatára ld. Mit hirdet a nyilasok egyházpolitikája? *Nemzeti Újság*, 1938. augusztus 14. 5-6. (Ld. Melléklet)

73 Glattfelder Gyula (1874–1943) 1911-től csanádi püspök. Székhelyét 1923-ban Temesvárról Szegedre helyezte át, és ott több egyházi intézményt építtetett (szeminárium, tanítóképző, Szent Imre Kollégium). 1942-ben kalocsai érsekké nevezték ki, de betegsége miatt tisztét nem tudta betölteni.

csalódásokra, azoknak, akik semmiféle kiutat nem látó ifjúságunk jogos érdekeit szívükön viselik, a törvényjavaslat érdemi intézkedéseit el kell fogadni. Van azonban a benyújtott tervezetnek oly szépséghibája, mely elvi okból el nem fogadható s ha az nem módosíttatik, nem lesz lehetséges az egész törvényjavaslatot sem megszavazni. A 4. § azon rendelkezése ez, amely különbséget tesz az 1919 augusztus 1-e előtt és után megkeresztelkedettek tekintetében. Az eddigi kormánynyilatkozatok hangsúlyozták, hogy ez nem vallási intézkedés s ezt a törvényjavaslat szövege sem juttatja kifejezésre. Mégis elfogadhatatlan, hogy a keresztség faji jelleg megállapításánál különböző hatályúnak vételessék.

Aki nem hisz, annak a keresztség lehet egyesületi jelkép, mint egy érem feltűzése vagy cserkészruhába öltözés. De aki hisz, az tudja, hogy a keresztség lelki újjászületés Krisztus kegyelméből, amint azt ma még hál' Istennek az összes keresztény egyházak vallják. A keresztség nem mint a körülmetélés a testen, hanem a lelken, mint annak színe és illata jelentkezik. Egy új és felsőbb életelvnek a lélekbe oltása, melynek plaszticitása, ha vele szemben romboló erők nem érvényesülnek, új és változott életformát eredményez. Ez az európai kultúra forrása. Ha abból merítenek a népek, vérségi sajátágaik megtartása dacára, egész más erők és erények hordozói lesznek. Az erdő és sátorlakó pogány germánok, szlávok és magyarok is a keresztség révén egész új lelki habitust nyertek s a szentségnek ez az átformáló ereje kétségbe nem vonható, hanem a világ végéig megmarad.

A helytelen német módszer

Ezzel a dogmatikus igazsággal szemben nem lehet helye oly önkényes megállapításnak, amely a keresztséget a faji jelleg függvényévé akarná degradálni. A fasiszta gondolkozás egy ideig kacérkodott oly romantikával, mintha a kereszténység az ősrómai népiség kivirágzása lenne. De a pápa minden kockázat dacára ellenmondott e legendának s a rendszer megalkotójában volt annyi zsenialitás és lelki függetlenség, hogy a faji mithosz alvajáróit leszerelje. Nem volt ugyanily szerencsés Németország. Ott a fajimádás megszállottjai és kiskereskedői százötven százalékos germán alaposággal rendelésre és határidőre szállítanak új vallást, mely egy fantazmagória, a komoly tudomány által lemosolygott vérmithosz kedvéért, kétségbe vonja a keresztség és az egész kereszténység értékét. Hogy ennek a divathóbortnak, mely a legbonyolultabb kérdést pusztá állatorvosi problémává egyszerűsíti le, mily katasztrofális kihatásai vannak a német lelki egységre, arról itt szólni felesleges, de hogy azt hazánkba becsempésztetni mily kiszámíthatatlanul kockázatos dolog volna, azt leszögezni szükséges. Temperamentumos fiatal emberek gondtalanul és felelőtlenül elszavalhatják, hogy a keresztségnek nincs bizonyító ereje, de akkor a hozzáértő öregeknek kötelességük őket felvilágosítani, hogy a színlelt keresztelkedés érvénytelen ugyan és nincs regeneratív hatása, de a kifogásolható szándék nélkül felvett szentség a krisztusi lelkeségbe s azon át a keresztény nemzettestbe való beolvadás vágyának nem vitatható döntő bizonyítéka.

Önkényes és következtelen azért a törvényjavaslat rendelkezése, mely egy semmivel sem indokolható terminus szerint tesz különbséget a megkeresztelkedettek között. Honnan tudja

azt a javaslat szerzője, hogy az 1919. augusztus 1-je után megkeresztelkedettek kevésbé tiszta szándékkal vették föl a keresztséget, mint azok, akik előbb tették meg ezt a lépést. Talán detektívekkel derítette föl a tényállást? Az Egyház senkit sem csábított keresztelkedésre, hiszen erkölcsileg vagy jogilag kifogásolható egyéneket visszautasít a keresztkúttól. Magam mindenkit, aki kérdéssel fordult hozzám, figyelmeztettem, nehogy melléktekintetek által vezéreltesse magát, sőt rámutattam mindig a csalódás valószínűségére, mely társadalmilag azokat éri, akik felnőtt korban keresztelkednek meg. De lehetett volna-e sorompót állítani azok elé, akik a kommunista zsidó csőcselék garázdálkodásának láttára lélekben megrendülve kíváncsiak Krisztus igazsága után s akik közül nem egynek hithűsége és erkölcsi komolysága minden próbát kiáll és sok másnak például szolgálhat?

Ez a törvényes intézkedés első kísérlet volna a vallási és faji szempontok összekeverésére, mely a külföldi példák szerint kiszámíthatatlan lelki kavargás kockázatát idézi föl igazságtalanul és következtelenül, épp azért azt nem szabad megszavazni. Ha minden áron bizonyítékot keresnek a megkeresztelkedett zsidók asszimilált volta mellett, mondják ki, csak a több generáción keresztül itt élt családok tagjai tekinthetők közülük beolvadottaknak, de a keresztségnek faji, politikai vagy osztályharc céljára való felhasználása ellen óvást kell emelni.

A kenyérüket vesztők végellátása

Másik gyengéje e javaslatnak, hogy nem gondoskodik semmiképp a törvény rendelkezései folyamánként majd kenyérüket vesztők végellátásáról s a vállalatok vonatkozó kötelezettségét meg nem állapítja. Kétségtelen tény, hogy nyomasztó közszükséglet miatt az egyesnek áldozatot is kell hozni s a földreformokat, B listákat és hasonló fájdalmakat el kell viselni. De ez nem történhetik konfiskáció formájában. Aggodalommal látom, hogy újabban a jelentkező nehézségek áthidalására ismételten a szerzett jogokon való átsiklás expedienséhez nyúlnak. Én semmiféle konfiskációhoz nem vagyok hajlandó hozzájárulni s óva intem a bizottságot, ne engedje, hogy bármily pillanatnyi érdekből a közhatalom erre a tévútra lépjen.

Nem opportunitásból szorgalmazom ezt. Arra sem hivatkozom, hogy amit egyszer elhatároznak a zsidókkal szemben, az meg fog ismétlődni más társadalmi rétegekkel, pl. az értelmiségi osztállyal szemben. A részvét hangját sem akarom megszólaltatni, mert azt inkább a templomban hallatom. Csak azt kívánom nyomatékosan aláhúzni, hogy nem szabad igazságtalanságot törvénybe iktatni, mert örök elv, hogy „iustitia regnorum fundamentum” s ha a törvény szövegébe nem lesz beiktatva oly rendelkezés, hogy a kormány az intézkedések folytán állásukat vesztők végellátása tekintetében rendeletileg fog gondoskodni, akkor szintén nem fogadom el a javaslatot.

Azt kívánom csak, ha a tervezet az általam kívánt módosításokkal törvényerőre emelkedik, kenyérrel biztosítson a keresztény ifjúságnak és nyugalom az országnak. Megvallom, aggódva kérdelem, vajon az utóbbi be fog-e következni? Mert én úgy látom, hogy akik a zsidókérdéssel kapcsolatban a leghangosabbak, nem annak megoldására törekszenek, hanem ürügyet keresnek, hogy a zavarosban halászhasanak. S ha ez a szándék tehetségek és

gondviselésszerű erők nyeregbe ültetése reményében érvényesülne, még hagyján volna. De amikor azt kell látni, hogy a durva uszítás a legelejtesebb elemeket mozgatja meg, amelyek porondra állása nem annyira a zsidók, mint inkább etikai erők és tekintélyek biztonságát fenyegeti, akkor helyén van a pompeji figyelmeztető szó: Cavete posteri vestra res agitur!

Kétségtelen, hogy a világszerte tomboló antiszemita viharban a zsidók azt aratják, amit ők maguk vetettek. A radikális zsidó fiatalság a szabadgondolkodó és Galilei-körökben, a szabadkőműves páholyokban és destruktív sajtóban megingatott és kigúnyolt minden vallási és erkölcsi tényezőt. Kíméletlen harcot folytattak oltár és trón ellen, míg azok tekintélyének aláásásával és megdöntésével sikerült megdönteniök a jogrendet, de vele a polgári és üzleti élet biztonságát is. A történelmi igazságszolgáltatás nem mindig nyilvánvaló, de az eseményekben van logika. Ezek dacára mégsem szabad a problémát azzal a rövid szóval elintézni: úgy kell nekik. Én nemcsak a zsidókat látom, hanem az országot féltlem. S ha ma az utcára csábított suhancok, akik tegnap még szocialista káromkodásokat üvöltöttek, antiszemita gorombaságokkal inzultálnak és terrorizálnak boldog-boldogtalant és ismeretlen akarnokok, akik bambán lezsidóznak mindenkit, aki valamit tud vagy jelent – gondot sem vetve rá, hogy ezzel a legszégényletesebb, mosolykeltő szegénységi bizonyítványt állítják ki a magyarságról –, maszlagolják és kompromittálják a jóhiszemű ifjúságot és azt ugró deszkául felhasználva tudatlan vakmerőséggel kívánnak politikai szerephez jutni, akkor nyilvánvaló, hogy csak paragrafusokkal a kérdést nem lehet megoldani.

A közhatalomnak bátor és őszinte felvilágosító és rendszerző eréllyel kell a nemzet lelki egyensúlyát helyreállítani. Ebből a szempontból örülni kellene, hogy a törvényjavaslat a kereszténységnek a sajtó terén is arányos részt óhajt biztosítani. Csak az kívánatos, hogy ha a keresztény újságírók az általuk joggal igényelhető arányt eléri, a keresztény etikának uralmáról a magyar sajtóban is gondoskodjanak. Mert ha a zsidók a redakciókból kivonulnak, de amit erkölcsöt és fegyelmet megbontó és diszkreditáló zsidószellemnek nevezünk, megmarad, a baj és botrány csak nagyobb lesz.

Hogy ezek a különböző irányú aggodalmak, amelyek a törvényjavaslattal szemben sokak lelkét eltöltik, eliminálhatók lesznek, arra reményt leginkább a törvénytervezetnek az a hiányossága nyújt, hogy a részletes intézkedést a kormány kezébe teszi le. Ez eddigi alkotmányos felfogásunk szerint ugyan nagy közjogi fogyatkozás, de a kényes kérdés megoldásánál talán erőnek fog bizonyulni. Mert föl kell tételezni, hogy minden kormány a felelősséget elhibázott vagy elhamarkodott gazdasági intézkedésekkel kapcsolatban sokkal jobban fogja érezni, mint számításukat tömeghangulatokra építő pártok s meg fogja találni a módot, hogy többet használjon, mint ártson. Talán ez a remény indít leginkább, hogy a törvényjavaslat érdemi intézkedéseit elfogadjam.⁷⁴

74 *Nemzeti Újság*, 1938. május 21. 1–2.

A felszólalók azért fogadták el a törvényjavaslatot, hogy az a keresztény magyar népesség helyzetének javulását elősegítse és a törvény „kifogja a szelet” a radikálisabb megoldásokat követelő szélsőjobboldal vitorláiból. Viszont kiemelték, hogy a keresztység az ember újjászületését eredményezi, burkoltan kifejezve, hogy akiket érvényesen keresztelnek meg, azok a katolikus anyaszentegyház tagjai lesznek.⁷⁵ A törvényt a keresztény egyházak felsőházi képviselői mégis megszávták, mint „kisebb rosszat”. Előre nem láthatták az események kimenetelét. Igen veszélyes is „Auschwitz krematóriumainak füstködén át visszatekintve megírni az antiszemitizmus történetét.”⁷⁶

Imrédy válaszában megvédte a törvényjavaslatot. Ugyanis azzal magyarázta, hogy a törvény nem egy dogmatikai – tudniillik, hogy ki a keresztény, és ki nem –, hanem egy társadalompolitikai problémát akar megoldani, és ennek lényege, hogy a zsidóság mind faji, mind pedig szellemi szempontból elkülönül a magyar fajtól és a magyar lelkiségtől. Ezeket a szempontokat a következőképpen fejtette ki a miniszterelnök:

Midőn ezt a javaslatot ebben a szövegezésben benyújtottuk, nyilvánvalóan sem az előző kormány, sem ez a kormány, amely átvette tőle ennek a javaslatnak képviselétét, nem gondolt és nem gondol arra, hogy beleavatkozzék annak megállapításába, hogy ki keresztény és ki nem keresztény. Ez dogmatikai, egyházi és egyház-szervezeti kérdés, amely az egyházak kompetenciájába tartozik és én mint hithű katolikus és az igazságügyminiszter úr Öexcellenciája, mint hithű református, mindketten ugyanazt a nézetet valljuk, hogy aki megkeresztelkedett, az keresztény. Itt azonban arról van szó, hogy előttünk van egy társadalompolitikai kérdés, amelyet minél-előbb és minél gyorsabban kell megoldani, hogy ez a mérgező anyag a közvéleményből kikerüljön és ez a kérdés nyugvópontra jusson. Ezt a kérdést nem az agitáció vetette fel, hanem az ország belső viszonyai folytán lassan alakult ki és került olyan stádiumba, amikor már nem lehetett a megoldás elől elzárkózni. [...] *a zsidóságnál az asszimiláció nehezebben történik, mint más elemeknél.* Hazai zsidóságunk azonban – elismerem – számos jeles magyar embert produkált. Ezzel a problémának azonban csak az egyik oldala van érintve. A probléma másik oldala a szellemiségi kérdés, mert az is tagadhatatlan, hogy a magyar közéletben, még pedig már a háború előtti, kiegyezési periódustól kezdve, lassanként kialakult és különösen itt Budapesten hangot nyert egy olyan szellemiség, amely közéleti, társadalmi, erkölcsi problémákról vallott felfogásában nem mindenben egyezett, sőt gyakran elég élesen elkülönült attól a magyar lelkiségtől, amelyet mi örököltünk és amelyet át akarunk adni utódaink számára. Ennek a szellemiségnek kialakításában – ezt meg kell egészen tárgyilagosan állapítanunk – aránylag igen nagy

75 Vö. *Római katolikus nagyobb katekizmus*. Szent István Társulat, Budapest, 1930, 93.

76 Karsai László: *Holokauszt*. Pannonica, Budapest, 2001, 25.

számmal szerepeltek olyan egyének, akiknek zsidó származásuk nem vonható kétségbe. Ez a szellemiség az, amellyel szemben különösen küzdenünk kell és igaza volt Glattfelder Öexcellenciájának, amikor rámutatott arra, hogy ez ellen a szellemiség ellen nem elég személycserével küzdeni, hanem ezt a szellemiséget el kell tüntetni, hogy ne vegyék át azok, akik nem zsidó származásúak és nem ápolják tovább azt, mint destruáló és szétbomlasztó szellemet. [...] a gazdasági életben is jelentkeztek tünetek, nevezetesen egy feltörekvő fiatal keresztény értelmiség, amely nem tudott a jelen körülmények közt megfelelő elhelyezkedést találni a gazdasági élet számos területén, amelyen részben talán eleik hibája folytán más elem, a zsidóság helyezkedett el. [...] A gyakorlatban a zsidó fajiság és az izraelita felekezethez való tartozás igen nagy százalékban egybeesik. [...]

1919. augusztus 1-jéig, amikor az ellenforradalom diadalra jutott, az volt tehát a helyzet, hogy az izraelita felekezethez való tartozás semmiféle hátrányt nem jelentett és semmiféle olyan momentum nem merült fel, amely valakit önös érdekből arra vezetett volna, hogy izraelita felekezetből más keresztény felekezet kebelébe térjen át. [...] az a megoldás, amelyet mi hoztunk, *nem ideális megoldás*, de ezt a kérdést ideálisan megoldani nem lehet. [...] Nagyon kérem a t. Felsőháznak bölcsességét, hogy azt az igen egyszerű regulát, hogy *a jobb a jónak ellensége, méltóztassék figyelembe venni*. [...] kérem méltóztassék ezt a javaslatot úgy, amint a képviselőház azt elfogadta és amint ez idekerült a bizottság elé, elfogadni és méltóztassék megadni a kormánynak azt a lehetőséget, hogy e törvény alapján a végrehajtáshoz hozzákezdjen.⁷⁷

Imrédy az elvárásoknak megfelelően hatékonyabban lépett fel a nyilasokkal szemben. A szélsőjobboldali veszélyekre hivatkozva tovább szűkítette a polgári szabadságjogokat. Az 1938. évi XVI. törvénycikk a felforgató tevékenységet folytató, vagy annak látszatát keltő személyek elleni eljárást a különbíróóságok hatáskörébe utalta. Az 1938. évi XVII. törvénycikk betiltotta a belügyminiszteri láttamozással nem rendelkező egyesületek és társulatok működését.⁷⁸ A 3400/1938. számú, május 29-én kibocsátott kormányrendelet pedig megtiltotta, hogy köztisztviselők akár a nyilas pártokba, akár a szociáldemokrata pártba lépjenek.⁷⁹

Végül 1938. augusztus 16-án a Kúria jogerőre emelte Szálasi Ferenc, a szélsőjobboldali pártokat 1937-ben egyesítő Magyar Nemzeti Szocialista Párt vezérének három évben kiszabott fegyházbüntetését.⁸⁰ Szálasi azonban 1939-ben kiszabadult és vezetésével megalakult a Nyilaskeresztes Párt, amelyet 1944. október 16-án a németek hatalomra juttattak.⁸¹

77 *Nemzeti Újság*, 1938. május 21. 2–3.

78 Vö. RÁNKI GYÖRGY: i. m. 945.

79 Vö. *Új Nemzedék*, 1938. május 18. 1. és *Nemzeti Újság*, 1938. május 29. 11–12.

80 Vö. *Nemzeti Újság*, 1938. augusztus 25. 5.

81 Vö. ORMOS MÁRIA: i. m. 294–298., 504–507.

3.3. Külföldi útjai

1938 augusztusában esedékes volt a kormányzó látogatása Hitlernél, és Imrédy tisztázni akarta, mennyiben számíthat a továbbiakban a tengely déli szárnyára, Olaszországra. Kánya Kálmán külügyminiszter társaságában 1938. július 18-án érkezett Rómába.⁸² Feszült hangulatú tárgyalások folytak. A nézeteltérések középpontjában az olasz-jugoszláv viszony állt, illetve Magyarország szerepe a csehszlovák ügyben. A magyar fél biztosítékot kért arra, hogy Olaszország szükség esetén fegyveres erővel is megakadályozza Jugoszlávia beavatkozását egy magyar-csehszlovák háborús összeütközésbe.⁸³ „Az olaszok – bár vonakodva – megígérték a magyaroknak, hogy Bukarestben és Belgrádban szót emelnek annak érdekében, hogy egy Magyarország és Csehszlovákia közötti fegyveres konfliktus esetén maradjanak semlegesek.”⁸⁴ Valójában Mussolini már Imrédyék megérkezése estéjén utalt pohárköszöntőjében a olasz-jugoszláv közeledésre: „Ebben a politikában [Olaszország és Magyarország együttműködésében – *D. K. J. megj.*] értékesen működik közre a Róma-Berlin tengelyt irányító mélyen realiztikus elgondolás és békeakarat, valamint Jugoszláviával való loyális [sic!] egyetértésünk.”⁸⁵

1938 augusztusában a németországi delegációt Horthy vezette.⁸⁶ A kíséretében lévő Imrédy előtt világossá vált, hogy a németek a cseh kérdést a közeljövőben „megoldják”. Hitler a Szlovákia elleni katonai támadás fejében felajánlotta a magyar államférfiaknak a régi Felső-Magyarországot, akik először kitérő választ adtak, végül ígéretet tettek arra, hogy a német támadás után néhány nappal a magyar hadsereg is megindul Csehszlovákia ellen.⁸⁷ A magyar politikusok érezték Hitler elégedetlenségét. A tárgyalások légkörét még hűvösebbé tette a kisantanttal kötött bledi egyezmény híre. 1938. augusztus 20–29. között a kisantantállamok (Románia, Jugoszlávia és Csehszlovákia) és Magyarország képviselői Bledben tanácskoztak. A megállapodás „Magyarország és a kisantant közötti mindennemű erőszakos [fegyveres – *D. K. J. megj.*] eszköz alkalmazásáról való lemondást és a három állam részéről Magyarország fegyverkezési egyenjogúságának elismerését tartalmazza.”⁸⁸

82 Vö. *Új Nemzedék*, 1938. július 19. 1–2.

83 Vö. SIPOS PÉTER: *Imrédy Béla*. 30.

84 TELEKI ÉVA: i. m. 131. sz. dokumentum, 280–281.

85 *Nemzeti Újság*, 1938. július 19. 3.

86 Vö. *Új Nemzedék*, 1938. augusztus 23. 1–2.

87 Vö. TELEKI ÉVA: i. m. 134–135. sz. dokumentumok, 287–289. Horthy emlékirataiban viszont az ajánlat elutasításáról ír. Vö. HORTHY MIKLÓS: *Emlékirataim*. Európa – História, Budapest, 1990, 211–212.

88 *Nemzeti Újság*, 1938. augusztus 24. 3. A magyar kisebbségek jogairól nem sikerült egyezsége jutni, és így a bledi egyezmény sohasem lépett életbe. Vö. ROMSICS IGNÁC: i. m. 245.

Hitler háborús tervei megalapozott voltának bizonyítására, valamint vendégei befolyásolására nagyszabású parádékat rendeztetett. Kielben a hadiflotta, majd Berlinben a szárazföldi csapatok vonultak fel. Az erődemonstráció különösen Imrédyre gyakorolt mély benyomást. „Mindenkinek, aki ott volt a haditengerészet felvonulásán és a seregszemlén, megállapítható a német birodalom erejét és teljesítőképességét.” – nyilatkozta a *Nemzeti Újság* munkatársának.⁸⁹ Imrédy magatartásában ezek után erősen érvényesült az a törekvés, hogy feledtesse a németekkel kifogásolt viselkedését.⁹⁰

3.4. A berlini út hatása Imrédy politikájára

A levont következtetések először a belpolitika terén készítették Imrédyt olyan lépésekre, amelyek megnyitották kormányzása második szakaszát. 1938. szeptember 4-én Kaposvárott gazdaggyűlést rendeztek, amelyen bejelentette új kormányprogramját és a közeljövőben az országgyűlés elé terjesztendő törvényjavaslatok sorát.⁹¹ Beszédében kifejtette, hogy korlátozni fogják a nagytőkét, és határt szabnak a magas fizetéseknek. Radikális földreformot és újabb zsidótörvényt helyezett kilátásba. A földkérdésről hangsúlyozta, hogy a kormány a 300 holdon felüli hitbizományok egyharmadát és az 500 holdon felüli szabad birtokok egynegyedét igénybe veszi kisajátítás útján kisbérletek létrehozására. Ezzel Imrédy a parasztságot kívánta megnyerni, sőt elejét venni a szegényparasztság radikalizálódásának, amit jórészt a nyilasok aknáztak ki. A kormányfő részletezte szociálpolitikáját is. Családvédelmi alap megteremtéséről és a szabadidő-mozgalom megindításáról beszélt. Bejelentette a kötelező munkaszolgálat bevezetését és a leventeintézmény katonai előképző szervezetté való átalakítását. A magyar külpolitikáról megismételte, hogy a „béke és igazság” elvein nyugszik.

A legnagyobb feltűnést nem is a már ismert program váltotta ki, hanem az, hogy Imrédy a reformokat nem a konzervatív politika talaján, hanem az adott rendszer egész struktúrájának átformálásával kívánta megvalósítani. „Teljesen tudatában vagyunk annak, hogy ennek az országnak [...] szociális rétegződését sok tekintetben át kell alakítanunk.” – hangzott el a kaposvári gyűlésen Imrédytől.⁹² Amíg májusban⁹³ elítélt minden „forradalommal való kacérkodást”, most maga hirdette Mussolini és Hitler példájára:

89 *Nemzeti Újság*, 1938. augusztus 27. 1.

90 Vö. SIPOS PÉTER: *Imrédy Béla*. 31–32.

91 Vö. *Új Nemzedék*, 1938. szeptember 6. 1.

92 *Új Nemzedék*, 1938. szeptember 6. 2.

93 Vö. *Nemzeti Újság*, 1938. május 15. 3–7.

...a munka, amelyet megkezdtünk [...] forradalmi jelentőségű változásokat hoz létre a magyar életben. [...] forradalmat csinálunk, de csodás forradalmat, amelyet [...] a történelemben példaként fogják emlegetni, mint a huszadik századnak nagy magyar csodáját [...] eredményt csak úgy tudunk elérni, ha fegyelmet tartunk [...]. Amíg [...] ezen a helyen állok, vezetni kötelességem és eltökélt akaratom.⁹⁴

Az 1938. szeptemberi müncheni egyezmény⁹⁵ tovább erősítette Imrédyben a Harmadik Birodalom erejéről és térségszervező törekvéseiről szerzett benyomásait. A miniszterelnök tisztában volt azzal, hogy bizonyos belpolitikai gesztusokkal megszilárdítható lenne Berlin és Róma pártfogása a magyar revíziós tervek támogatására. „...politikánkkal minél jobban hozzáilleszkedjünk a tengely hatalmainak politikájához és velük minden vonalon a megértés s együttműködés útjait keressük.” – tűzte ki célul a kormányfő.⁹⁶

Az említett egyezmény pótnyilatkozatában a következő szerepelt:

A négy hatalom [Németország, Olaszország, Franciaország és Anglia – *D. K. J. megj.*] kormányfői kijelentik, hogy a csehszlovákiai lengyel és magyar kisebbségek problémája, amennyiben három hónapon belül az érdekelt kormányok közti megállapodás útján nem rendeztetik, a négy hatalom itt jelenlevő kormányfői további összejövetelének tárgya lesz.⁹⁷

Komáromot jelölték ki végül a magyar és csehszlovák fél találkozásának színhelyéül.⁹⁸ A cseh kormány elsősorban az időhúzásra játszott, politikusai Berlinben kerestek támogatást a magyar törekvések ellen, és csak csekély mértékű terület átengedését tartották elképzelhetőnek. A tárgyalások végül kudarcral végződtek, és október 14-én megszakadtak.⁹⁹ A tárgyalások sikertelensége miatt a magyarok Olaszországot és Németországot kérték fel a döntőbírói szerepre,¹⁰⁰ miután Anglia és Franciaország érdektelenségét fejezte ki a kérdést illetően.

94 *Új Nemzedék*, 1938. szeptember 6. 5.

95 A müncheni konferencián (1938. szeptember 29-30.) Németország, Olaszország, Franciaország és Anglia részvételével egyezmény született arról, hogy a Szudéta-vidéket Csehszlovákiától Németországhoz csatolják. Vö. *Nemzeti Újság*, 1938. szeptember 30. 1.

96 *Nemzeti Újság*, 1938. október 18. 3.

97 *Nemzeti Újság*, 1938. szeptember 30., 1. Vö. HALMOSY DÉNES: *Nemzetközi szerződések 1918–1945*. Közgazdasági és Jogi Kiadó – Gondolat, Budapest, 1983, 446.

98 A komáromi tárgyalásokról vö. SALLAI GERGELY: *Az első bécsi döntés*. Osiris, Budapest, 2002, 82–103.

99 A prágai taktika hiúsította meg a komáromi tárgyalást. *Nemzeti Újság*, 1938. október 14. 1.

100 Vö. *Nemzeti Újság*, 1938. október 30. 1–2.

3.5. A kormányválság

Az 1938. november 2-ai első bécsi döntés, amely a Felvidék déli sávját visszacsatolta Magyarországhoz, tovább erősítette a magyar külpolitika német orientációját. A belpolitikában pedig az eredményes ország gyarapítás átmenetileg megszilárdította a kormány helyzetét. Az első bécsi döntés Pozsonyt és Nyitrát Szlovákiánál hagyta. Ellenben Komáromot, Érsekújvárt, Rozsnyót, Kassát, Ungvárt, Munkácsot és környéküket Magyarországhoz csatolta. Ezzel 11 927 km²-nyi terület került vissza 1 millió 60 ezer főnyi lakossal.¹⁰¹ A visszacsatolt területeken élő lakosság 86,5%-a volt magyar nemzetiségű. Aligha férhet hozzá kétség, hogy ez a döntés fedte az etnikai határokat. A nemzeti eufória ekkor még feledtette mindennek az árát, ellenben bizonyos, hogy aligha akadt volna olyan magyar kormányzat, amely kitért volna egy ilyen alkalom elől. A határtalan öröm Serédi Jusztinián hercegprímás beszédéből is kitűnik, amely a parlamentben hangzott el:

A magyar haza határait maga Isten vonta meg, mikor a Kárpátok medencéjét csodálatosan egységes hegy- és vízrendszerével megalkotta s ezt a tökéletes földrajzi egységet nekünk adta, hogy annak természetes határain belül, első szent királyunk bölcs meglátásai és gyakorlati elvei szerint fajtánkkal együtt egy erős keresztény magyar nemzetbe foglaljuk össze a faji és nyelvi szempontból ugyan különböző, de keresztény és magyar életfelfogásukban, valamint kultúrájukban azonos szellemű itt talált, majd később tőlünk ide befogadott népeket. A Kárpátok medencéjének tehát nyilván az Isten akaratát kifejező természeti törvény szerint egy nemzetnek, a magyar nemzetnek birtokában kell maradnia. [...] Én, tisztelt felsőház, mint hívő magyar ember azt vallom, hogy állami életünkbe maga Isten nyúlt bele, mikor a szüntelen hirdetett és epedve várt békés határrevízió – legalább részben – éppen első szent királyunk jubileumi évében, szemünk láttára megtörtént. Megtörtént pedig azért, mert nemzetünk a jubileumi év folyamán csodálatos belső lelki revíziót végzett önmagán, mikor a szent király szellemében iparkodott visszatérni Istenhez. Mert ne feledjük, hogy a nemzetek életét és történelmét – természetesen azok közreműködésével – maga az Isten irányítja, Ő irányította a mi történelmünket is. Bölcs államférfiaink pedig, akik eminenter hazafias munkájukkal a Felvidék egy részének igazságos és békés visszacsatolását keresztülvitték s akiknek ezért az egész nemzet soha meg nem szűnő hálával tartozik: megmutatták az utat és módot, amely szerint azok a nemzetek, amelyek a természeti törvény ellenére egymással sajnálatosan szembehelyezkednek, egymással az egész vonalon kibékülhetnek, ha békés revízió útján kiküszöbölik a szembenállás okait, mert az igazság mindenütt igazság, a természetjog mindenütt és mindenkivel szemben természetjog, tehát Isten akaratára szerint

101 Vö. *Új Nemzedék*, (rendkívüli kiadás), 1938. november 3. 2–3. A megegyezés szövegét közli vö. uo. 1938. november 4. 4. Adatokat vö. ROMSICS IGNÁC: i. m. 246.

egyformán kötelező. Én, tisztelt felsőház, állítom a tételt, hogy a Kárpátok medencéjét igazságosan feldarabolni nem lehet, de igazságosan egyesíteni igenis lehet. Az előttünk fekvő törvényjavaslat első részét tehát túláradó örömmel üdvözölöm. A Felvidék és esztergomi főegyházmegyém egy részének valamint szülőföldemnek...

A bíboros-hercegprímás szavai itt megcsuklottak a pillanatnyi szünet után mélyen megindult halk hangon így folytatta: ... szülőföldemnek visszacsatolásáért pedig Istennek hálát adva itt a felsőház színe előtt megismétlem a Te Deum zárószavait.¹⁰²

Imrédy úgy vélte, hogy ismét kísérletet tehet a diktatórikus teljhatalom megszerzésére.¹⁰³ Ezúttal okult az októberi kudarcából. Ugyanis 1938. október elején Imrédy bejelentette a minisztertanácsnak, hogy szükségesnek tartja a rendeleti úton való kormányzás bevezetését. Erre többen lemondással fenyegetőztek, így akkor elállt tervétől.¹⁰⁴ Novemberben már nem kérte nyíltan a korlátlan felhatalmazást, hanem megpróbálta becsempészni abba a törvényjavaslatba, amely a visszatért területeknek Magyarországhoz való visszacsatolásáról intézkedett.¹⁰⁵ Több miniszter szembefordult Imrédy elképzeléseivel, aki erre való tekintettel kénytelen volt a szöveget oly értelemben megváltoztatni, hogy a felhatalmazás kifejezetten és kizárólag a visszakerült területek viszonyainak rendezésére vonatkozzék.¹⁰⁶ A képviselőház a módosított javaslatot november 12-én végül törvényerőre emelte, mint 1938. évi XXXIV. törvénycikk.¹⁰⁷ Serédi Jusztinián az egyház álláspontját képviselve a korlátlan felhatalmazás kérdésében *modus vivendi*-t ajánlott, de összességében csak a Felvidékre kiterjedő felhatalmazás mellett érvelt:

[...] legideálisabbnak tartanám az országgyűlés két házának kiküldötteiből olyan agilis szervet létesíteni, vagy a már meglévő szervet olyan jogkörrel felruházni, hogy a magyar királyi kormány mellett ne csupán tanácsadó, hanem – mint maga az országgyűlés – döntő szavazattal bírjon. Minthogy a Felvidék gyakorlati visszacsatolásával kapcsolatban a magyar királyi kormánynak ilyen rendkívüli felhatalmazására valóban szükség van, ahhoz az imént említett szerv felállítása, illetőleg megbízása nélkül is szívesen hozzájárulok, mert teljes bizalommal viselkedem azok iránt a férfiak iránt, akik a rendkívüli felhatalmazást kérik!¹⁰⁸

102 *Nemzeti Újság*, 1938. november 13. 4.

103 Ld. Imrédy feljegyzését „a politikai válság megoldására tervezett lépésekről” 1938. november 13-án. In SIPOS PÉTER – SIPOS ANDRÁS: i. m. 497–500.

104 Vö. RÁNKI GYÖRGY: i. m. 960.

105 Vö. RÁNKI GYÖRGY: i. m. 965.

106 A katolikus sajtóban csak a módosított törvényjavaslat jelent meg. Vö. *Új Nemzedék*, 1938. november 9. 2. Vö. *Magyar Törvénytár, 1938. évi törvénycikkek*. 531.

107 Ld. *Magyar Törvénytár, 1938. évi törvénycikkek*. 528–532.

108 *Nemzeti Újság*, 1938. november 13. 4.

A törvény elfogadása a kormányon belül még átmeneti fegyverszünetet sem eredményezett. November 15-én a kormány benyújtotta lemondását, amit Imrédy a területváltozással indokolt.¹⁰⁹ Valójában csupán alkalmas ürügyként szolgált arra, hogy a miniszterelnök megszabaduljon a kabinetben belüli ellenzékétől. Az új kormány még aznap megalakult, de összetétele jelentős mértékben módosult.¹¹⁰

1938. november 16-23. között több képviselő, az ún. disszidensek kiléptek a Nemzeti Egység Pártjából, amely ily módon kisebbségbe került a parlamentben.¹¹¹ November 22-én Imrédy és az Egyesült Keresztény Párt¹¹² között titkos megállapodás jött létre arról, hogy a párt támogatja Imrédyt „az alkotmányos kormányzásban”.¹¹³ A korábban Gömbös Gyulával és Darányi Kálmánnal szemben a diktatórikus törekvések miatt határozottan szemben álló keresztény párt most lojális volt Imrédy iránt. Ugyanis amikor Imrédy kormányra került, az említett párt benne látta saját programjának megvalósítóját, és az addigi ellenzéki seregéből kormánytámogató lett.

November 23-án lényegében egy ügyrendi kérdésben a Ház leszavazta a kormányt. Természetesen az Egyesült Keresztény Párt a napirendi indítványnál a kormány mellett szavazott, tartva magát ezzel a titkos megállapodáshoz.¹¹⁴ Imrédy benyújtotta lemondását a kormányzónak.¹¹⁵ Horthy a nála kihallgatáson járt ellenzéki vezetőknek megígérte, hogy elfogadja Imrédy lemondását, de később másképpen határozott.¹¹⁶ Végső döntését, hogy a lemondást nem fogadja el, november 27-én írásban közölte a miniszterelnökkel.¹¹⁷ A kormányválság ezzel véget ért.

Ebben kétségtávolú szerepe volt annak, hogy Teleki Pál november 26-án egy közel kétórás kormányzói audiencián a lemondás visszautasítása mellett érvelt.¹¹⁸ Nem helyeselte ugyan Imrédy diktatórikus terveit, de nem értett egyet a disszidálással sem. Attól tartott, hogy a kormányválság felkorbácsolja a politikai indulatokat, ami kapóra

109 Vö. *Nemzeti Újság*, 1938. november 16. 2.

110 Vö. SIPOS PÉTER: *Imrédy Béla*. 37–39. A kormánylistát ld. *Új Nemzedék*, 1938. november 17. 1.

111 Vö. *Új Nemzedék*, 1938. november 24. 1-2. A korabeli sajtó 67 képviselő nevét közli. Ellenben az általam olvasott könyvek egységesen 62-ben jelölik meg a kilépettek számát. Pl. vö. GERGELY JENŐ – PRITZ PÁL: i. m. 125.

112 Az Egyesült Keresztény Párt 1937-ben jött létre gróf Zichy János elnökletével. Vö. GERGELY JENŐ: *A politikai katolicizmus Magyarországon*. 148., 158.

113 Vö. SIPOS PÉTER – SIPOS ANDRÁS: i. m. 503–504.

114 Vö. *Új Nemzedék*, 1938. november 25. 9.

115 Vö. *Új Nemzedék*, 1938. november 25. 1.

116 A Horthynál járt politikusok névsorát ld. *Új Nemzedék*, 1938. november 26. 1.

117 Vö. *Új Nemzedék*, 1938. november 29. 1.

118 Teleki szerepét Imrédy is elismerte vallomásaiban a népbíróság előtt. Vö. ÁBRAHÁM FERENC – KUSSINSZKY ENDRE (szerk.): *Az Imrédy-per: a vád, a vallomások és az ítélet*. Magyar Központi Híradó, Budapest, 1945, 120–121.

jöhet a nyilasoknak. Továbbá a német vezetés kifogásolhatja az egyre inkább feléjük forduló Imrédy leváltását. Imrédy azzal is erősítette pozícióját a német vezetésnél, hogy engedélyével november 26-án megtarthatta alakuló gyűlését a magyarországi németiség nemzetiszocialista szervezete, a Volksbund der Deutschen in Ungarn.¹¹⁹ November 24-én Horthynak meg kellett „nyugtatnia” Erdmannsdorff budapesti német követet, hogy nem nevez ki külpolitikailag – nyilván Berlin számára – nem elfogadható (akceptábilis) politikust miniszterelnöknek.¹²⁰ Az Imrédy-kormány újra kinevezésében lényeges szerepet játszott az a körülmény is, hogy nem jött létre egy alternatív többségi koalíciós megoldás.¹²¹ Tehát a disszidens tábor, bár képes volt arra, hogy más tényezők közreműködésével megbuktassa a kormányt, semmiképpen nem látszott olyan politikai erőnek, amely köré tartós parlamenti többség csoportosulhatna.

3.6. A „második” Imrédy-kormány

Egyelőre Horthy állásfoglalása biztosította a kényes belpolitikai egyensúlyt és a kormány létét, amit a disszidensek tudomásul vettek.¹²² A képviselőházi helyzet rendezésére a legmegfelelőbbnek a felvidéki képviselők behívása tűnt. December 5-én az ünnepélyes bevonulás Imrédy komoly győzelmét jelentette, hiszen a kormánypárt 17 képviselővel erősödött.¹²³ A kormány először is néhány szociális jellegű törvényjavaslatot terjesztett az országgyűlés elé.¹²⁴ A háborús készülődés részeként december 7-én nyújtották be a honvédelmi törvényjavaslatot,¹²⁵ amelyet 1939. január-februárjában tárgyalt az országgyűlés. Shvoy Lajos székesfehérvári megyéspüspök örömmel elfogadta a törvényjavaslatot. Arra kérte mindössze a honvédelmi minisztert, „...méltóztassék az ifjúság valláserkölcsi nevelését is a leventeképzés programjába kardinálisan beállítani.”¹²⁶ A honvédelmi törvény 1939. évi II. törvénycikként csak Teleki Pál¹²⁷ miniszterelnöksége idején lépett hatályba, mégis az Imrédy-kormány művének tekinthető. A törvény

119 Vö. SIPOS PÉTER: *Imrédy Béla*. 40–44.

120 Vö. TELEKI ÉVA: i. m. 166. sz. dokumentum, 331.

121 Vö. *Új Nemzedék*, 1938. november 26. 1.

122 Vö. *Új Nemzedék*, 1938. november 26. 2.

123 Vö. *Nemzeti Újság*, 1938. december 6. 7.

124 Ezek intézkedtek az egyes fizetési osztályok korpótlékáról, valamint a közalkalmazottak családi pótlékának emeléséről. A törvénytervezetet már közli vö. *Új Nemzedék*, 1938. november 30. 7. A törvényeket ld. *Magyar Törvénytár. 1938. évi törvénycikkek* 533–546.

125 A honvédelmi törvényjavaslatot a szociális javaslatokkal együtt nyújtották be december elején. Ld. *Nemzeti Újság*, 1938. december 8. 2.

126 *Nemzeti Újság*, 1939. február 5. 11–12. A leventeintézmény bevezetésére ld. *Magyar Törvénytár. 1939. évi törvénycikkek* 8–9.

127 Teleki Pál második kormánya 1939. február 16-tól 1941. április 3-ig, haláláig állt fenn.

részletezte a had-, a légvédelmi és légoltalmi, valamint a leventekötelezettséget. Kimondta, hogy minden 14-70 év közötti személy honvédelmi munkára kötelezhető. A kormány háború idején, de már békeidőben is „az országot közvetlenül fenyegető háborús veszély” esetén bevezethette a kivételes hatalmat, a rendeleti úton való kormányzást.¹²⁸ Ezáltal a törvény alapja lett későbbiekben a szabadságjogok további korlátozásának.

A honvédelmi törvényhez hasonlóan ugyanez lett a sorsa a második zsidótörvénynek is. A tervezetet 1938. december 23-án Tasnády-Nagy András igazságügy-miniszter nyújtotta be a képviselőházban,¹²⁹ és 1939. május 5-én lépett hatályba Teleki idején, mint 1939. évi IV. törvénycikk.¹³⁰ Ennek a törvénynek az elfogadása mindazok hitét döntötte romba, akik azt gondolták, hogy az első zsidótörvénnyel megfelelnek a korszellemnek, kielégítik a németek sürgetéseit, kifogják a szelet a magyar szélsőjobboldal vitorláiból, és egyben változtatnak az aránytalan magyar foglalkozási szerkezeten. Ezekre az érvekre történő magyarázatokat 1939 májusától már aligha lehetett komolyan venni.¹³¹

A második zsidótörvény kimondja, hogy „... zsidónak kell tekinteni azt, aki ő maga vagy akinek legalább egyik szülője, vagy akinek nagyszülői közül legalább kettő a jelen törvény hatálybalépésekor az izraelita hitfelekezet tagja vagy a jelen törvény hatálybalépése előtt az izraelita hitfelekezet tagja volt.”¹³² Honosítás, házasságkötés, vagy törvényesítés által magyar állampolgárságot nem szerezhetnek. Semmiféle állami vagy más közintézményben nem alkalmazhatók. Nem lehetnek időszaki lap szerkesztői, kiadói vagy főmunkatársai. Nem vezethetnek színházat és mozit. Az ügyvédi, orvosi, mérnöki, sajtó, színházi és filmművészeti kamarák tagjai közé maximum 6%-ban vehetők fel. Az ipari, kereskedelmi, bank- és biztosítási, közlekedési, mezőgazdasági és kereskedelmi magánvállalatoknál csak 12%-os arányban alkalmazhatók.¹³³

Az új zsidótörvény tervezete lényegesen eltért elődjétől. Az első zsidótörvény nem azt határozta meg, hogy ki tekintendő „zsidónak”, hanem azt, hogy paragrafusai kire nem vonatkoznak.¹³⁴ A már említett végrehajtási utasítás a „hiányt” pótlandó, lényegében felekezeti alapon határozta meg a törvény hatáskörét. Az új javaslat viszont a kérdést faji alapon döntötte el: „...kétségtelen, hogy az, aki az izraelita hitfelekezet tagja, egyúttal a zsidó faji közösséghez is tartozik és természetes az is, hogy az izraelita hitfelekezethez tartozás megszűnése nem eredményez változást ehhez a faji közösséghez való tartozás

128 Vö. *Magyar Törvénytár. 1939. évi törvénycikkek.* 83–84.

129 Vö. *Új Nemzedék*, 1938. december 24. 9–10.

130 Ld. *Magyar Törvénytár; 1939. évi törvénycikkek.* 129–148.

131 A második zsidótörvényről vö. GYURGYÁK JÁNOS: *A zsidókérdés Magyarországon.* Osiris, Budapest, 2001, 144–152.

132 *Magyar Törvénytár. 1939. évi törvénycikkek.* 129.

133 *Magyar Törvénytár. 1939. évi törvénycikkek.* 129–138.

134 Ezt a 4.§ tartalmazza. Vö. *Magyar Törvénytár; 1938. évi törvénycikkek.* 138.

tekintetében” – írja Imrédy a miniszteri indoklásban.¹³⁵ Az első zsidótörvényben megszabott 20%-os arány kifejezetten csak a zsidó értelmiségi és alkalmazotti rétegek életlehetőségeit korlátozta. Az új javaslat azonban már a zsidónak nyilvánított közép- és nagyburzsoáziát is érintette, ami a gazdasági őrsváltás megindítását jelentette a hiteléletben és a gyáriparban.¹³⁶ Imrédy hangoztatta, hogy a „javaslat azt célozta, hogy az a tőke, amely Magyarországon van, keresztény irányítás alatt működjék”.

Imrédy miniszterelnöksége alatt Serédi egyrésztől pásztorlevelében a zsidókeresztségről írt: „Szabály legyen az, hogy mindenkit szeretettel kell fogadni, akik meg akarnak térni: azután legalábbis három hónapi próbára bocsájtandók [sic!] a felnőttek, amely idő alatt hetenként legalábbis két teljes órán át a plébános, vagy helyettese által a katekizmus igazságaiban oktatók”.¹³⁷ Másrésztől a rendkívüli püspökkari értekezleten, 1939. január 13-án rámutatott a törvénytervezet azon hibájára, hogy „...a megkeresztelt zsidók közül sokat zsidónak minősít. [...] Hangsúlyozta azt is, hogy a zsidó szellemnek a közéleti, gazdasági és egyéb tereken való visszaszorítását feltétlen szükségesnek tartja [...]. Igazságtalan a keresztység szentségének lelki átalakító hatását is bizonyos terminushoz kötni”. A véleménye szerint nem kellene kiterjeszteni azokra a törvény hatáskörét, akik már keresztények, és akikről feltételezhető, hogy asszimilálódtak. „Ellenben ki lehetne terjeszteni a többi izraelitára.”¹³⁸

Pelle János szerint a keresztény egyházak szociális tevékenysége az 1939 és 1941 közötti időszakban arra irányult, hogy elősegítsék a társadalmi őrsváltást. „Vezetőiknek évekig eszükbe sem jutott, hogy a társadalmi felemelkedés lehetősége olyan erkölcsi veszteséget okoz, mely magát a civil társadalmat, a vallásos hitet teszi tönkre.”¹³⁹ Ezt cáfolja meg Glattfelder Gyula hozzászólása a püspökkari értekezleten: „E javaslatban hazánkban első hangját hallja megcsendülni a vér és faj idegen eszmekörben született mítoszának, melynek nyomán továbbmenő, felforgatást, hatalomátvételt és vallástalanságot akaró áradat indulhat meg”.¹⁴⁰ A csanádi püspök itt a náci fajelméletre célzott.

Imrédy már a kaposvári beszédében új földbirtok-politikai intézkedéseket ígért.¹⁴¹ Végül hosszas tárgyalások után az 1939. január 10-i minisztertanács jóváhagyta a

135 *Magyar Törvénytár. 1939. évi törvények.* 131.

136 Vö. SIPOS PÉTER: *Imrédy Béla.* 47–48. Az őrsváltás kifejezése alatt azt értették, hogy a gazdaságnak azokba a pozícióba, amelyek a zsidótörvények következtében megürülnek, tehetséges, a népből felemelkedő fiatalok kerüljenek.

137 *Új Nemzedék*, 1938. december 22. 9.

138 BEKE MARGIT: i. m. 199–200.

139 PELLE JÁNOS: A katolikus egyház és a zsidótörvények. *Vigilia* 66 (2001) 13–24, 17.

140 BEKE MARGIT: i. m. 200.

141 Vö. *Új Nemzedék*, 1938. szeptember 6. 4.

parlament elé terjesztendő javaslatot. Az elképzelések szerint kb. 1 millió hold kerülne felosztásra kishaszonbérleti akció formájában.¹⁴² A püspöki kar készségét fejezte ki, hogy segít a szociális reformok megvalósításában. „E célból hozzájárul a kisbérletek alakításáról szóló törvényjavaslathoz azzal, hogy a kegyúri terhek biztosításáról és a javadalmasok kártalanításának garantálásáról kielégítő intézkedések történjenek.”¹⁴³ Ez az egyházi földvagyon kivételezését, hatékony garancia nyújtását jelentette.

Az első bécsi döntés nyilvánvalóvá tette, hogy a további revízióhoz Németország támogatása elengedhetetlen. A magyar külpolitika fő célkitűzése 1938–1939 fordulóján az volt, hogy szabad kezet kapjon Kárpátalja elfoglalására.¹⁴⁴ Ezért Imrédy igyekezett demonstrálni németbarátságát. A németek szemében azonban Kánya Kálmán külügyminiszter túlságosan független politikát folytatott, ezért mennie kellett.¹⁴⁵ Csáky István megbízatásának az volt a célja, hogy a magyar államvezetés számára kedvezőtlenül alakuló helyzetet felszámolja.¹⁴⁶ Az 1939. január 14-i minisztertanács továbbá véglegesen döntött az antikomintern paktumhoz való csatlakozás kérdésében.¹⁴⁷ 1939. február 24-én, Teleki Pál miniszterelnöksége idején vált hivatalossá a csatlakozás, aminek a szovjet-magyar diplomáciai kapcsolatok felfüggesztése lett a következménye. A Szovjetunió deklarálta, hogy a közvetlen diplomáciai kapcsolatot megszakítja Magyarországgal, és a követét visszahívja Budapestről, mivel „a magyar kormány idegen befolyás alá került s ezért speciális és közvetlen képviselőnek nincs értelme”.¹⁴⁸ A paktum többi állama még csak tiltakozni sem volt hajlandó nagyköveteik demonstratív szabadságolása formájában a moszkvai lépés ellen.¹⁴⁹

A minisztertanács továbbá elhatározta, hogy Magyarország megfelelő ürüggyel kilép a Népszövetségből.¹⁵⁰ A német sürgetések mellett a szervezettel kapcsolatos csalódás

142 Az igénybevétel sorrendjét és mértékét ld. SIPOS PÉTER: *Imrédy Béla*. 49–50. Az 1940:IV. tc.-et ld. *Magyar Törvénytár. 1940. évi törvények*. 7–42.

143 BEKE MARGIT: i. m. 201–202.

144 Az erélyes német tiltakozás miatt egyelőre le kellett mondania a magyar kormánynak a hadműveletekről. Vö. TELEKI ÉVA: i. m. 164. sz. dokumentum, 328–330.

145 Vö. *Nemzeti Újság*, 1938. november 29. 3.

146 Csáky kinevezése: vö. *Nemzeti Újság*, 1938. december 11. 2. Kinevezésének céljáról vö. TELEKI ÉVA: i. m. 171. sz. dokumentum, 334.

147 Az antikomintern paktum Németország és Japán között 1936. november 25-én megkötött szövetség, amely a kommunista mozgalom és a Szovjetunió ellen irányult. Vö. JUHÁSZ GYULA: *Magyarország külpolitikája 1919–1945*. Kossuth, Budapest, 1969, 189–191.

148 *Diplomáciai iratok Magyarország külpolitikájához 1936–1945*. III. 285. sz. irat. A részleteket ld. PETER PASTOR: *Magyar–szovjet diplomáciai kapcsolatok 1935–1941: meghíúsult újbóli közeledés, Századok* 140 (2006) 199–218, 207–209.

149 *Diplomáciai iratok Magyarország külpolitikájához 1936–1945*. 3. köt. 335. és 338. sz. iratok.

150 1939. januárjában Csáky István külügyminiszter még csak a paktumhoz való csatlakozást jelentette be nyilvánosan a NEP értekezletén, a Népszövetségből való kilépést nem. Vö. *Nemzeti Újság*, 1939. január 13. 1–2.

is szerepet játszott. A kilépésre ugyan formailag csak 1939. április 11-én került sor, és Magyarország tagja maradt néhány kisebb jelentőségű népszövetségi szervezetnek (például Nemzetközi Munkaügyi Hivatal).¹⁵¹ A revízió időszakában fölöslegessé is váltak a nehézkes és hatástalan genfi kisebbségvédő mechanizmusok.¹⁵²

3.7. A Magyar Élet Mozgalom és a bukás

Imrédy levonta a novemberi kormányválságból a tanulságot, és arra törekedett, hogy saját vezetése alatt olyan új politikai mozgalmat szervezzen, amely sikeresen vetélkedhetne a nyilasokkal. Egyúttal olyan párttá akarta alakítani, amellyel a győzelem reményében indulhat a következő választásokon.¹⁵³ 1939. január 6-án a Vigadóban kibontotta a Magyar Élet Mozgalom lobogóját. Beszédének stílusa már egészen közel jutott a németekéhez. Az antiszemita fajvédelemmel kapcsolatban határozottan biológiai alapokra helyezkedett, kiemelve a magyar faj „biológiai életfeltételeinek és fejlődési lehetőségeinek” biztosítását.

Magyar testvéreim! Magyar földön magyar életet akarunk élni. Ősi magyar földön új magyar életet. Ez a rövid foglalata annak, amit mondandó vagyok, amiért e gyülekezetet egybehívtam. Nem azért állok most itt, hogy mint a kormánynak a feje, kormányprogramot adjak, hanem azért, hogy a kormányprogram részletproblémákkal foglalkozó célkitűzésein, konkrét elgondolásain túl keressem és felmutassam a gyökeres jobboldali reformpolitika jegyében egyesítő nagy eszmei célkitűzéseket s ezzel elősegítsem ennek az új magyar életnek megtalálását. Amint eleinket a legendás szarvas vezette új hazába, úgy indulnak a megvilágosító gondolat után, amely a mai új magyar életet jelenti. [...] Az új élet parancsszava tehát: egység a nemzetben, tudatos egység. Énünk egy részének beolvasztása a nagy közösségbe, hogy ne csak vész, vihar idején verődjön össze a nyáj, amikor jó ösztöne egybetereleli.

A vezérlő elv a fajvédelem

Olyan népelemek, amelyek magukévá tudták tenni, át tudták élni a történelmi magyar gondolatot és egész lényükkel egybe tudtak olvadni a magát nemcsak magyarnak tudó és valló, hanem öntudatlanul is magyarul érző, magyarul cselekvő magyar emberideállal. Védelemre szorulnak azonban annyi más nemzethez hasonlóan azzal a népelemmel szemben, amely a magyar nemzettől erős fajiságánál, évezredek elzárkózásánál és zártkörűségénél fogva állandó s öntudatlan elkülönülésben maradt – a zsidósággal szemben. [...] Meg kell találnunk azt a formát, amelyben a zsidóság problémáját, a zsidóságnak a föld többi

151 *Nemzeti Újság*, 1939. április 12. 1.

152 ABLONCZY BALÁZS: *Teleki Pál*. Osiris, Budapest, 2005, 394.

153 Vö. SIPOS PÉTER: *Imrédy Béla*. 52.

népeivel való legjobb együttélését meg tudjuk valósítani. A fajvédelem tehát az a vezérlő elv, – folytatta a miniszterelnök –, amely a nacionalista szellemből szinte szükségszerű logikával következik. Magában rejtje ez a fajvédelem a magyar fajta biológiai életfeltételeinek és fejlődési lehetőségeinek a biztosítását, magában rejtje a közegészségügy ápolását, magában rejtje a beteg egyedeknek és a betegségek átöröklésének veszélyével szemben való védekezést, magában rejtje a fajtának a gondozását és mindennek tudatosítását is. [...]

Lelki reform!

És ehhez kell a reformok legfontosabbika: a lelki reform, önmagunk átgyúrása, a társadalomnak az átítatása a keresztény szolidaritásnak a szellemével, keresztény erkölcsök parancsolatainak a szavával. Ehhez kell áldozatosság, kell alázat, ehhez kell mélységes tisztelet és nagy odaborulás a Gondviselő Mindenható lába elé, ehhez kell valami abból, amit Krisztus követésének hívunk, a keresztthordozás készségéből. Kell az evangéliumi szellem, az okos szeretet, mert nem szeretet, hanem gyengeség az, amely a tolvajt futni hagyja, amely a bűnös fölött elnéz. Az a harcos szeretet kell, amely korbácsot is tud a kezébe ragadni, jól tudván azt, hogy a nemzet templomában is vannak kufárok, akikkel szemben korbácsot nemcsak szabad, hanem kell is ragadni. [...]

Kibontom tehát a Magyar Élet Mozgalmának lobogóját

Kibontom tehát a Magyar Élet Mozgalmának lobogóját és felhívok minden meglett férfit éppúgy, mint lelkes ifjúságot, szegényt és gazdagot, a nemzet fiait és leányait egyaránt, hogy a nagy céljainkért és szebb jövőnkért vállalt harcban tömörüljenek e zászló alá és teremtsünk meg egy olyan keretet, amelyben a jelenlegi politikai barátaim és támogatóim mellett új erők is helyet és teret kapnak a közös munka végzésére.¹⁵⁴

Imrédy beszédében radikálisabbnál radikálisabb javaslatokkal állt elő az osztályok lerombolásáról, a népi egység megteremtéséről, a fajvédelemről, a katonai szellem meghonosításáról, a lelki reformról, a radikális földreformról és végül egy új Magyarország megteremtéséről, amelyet a „mindent lenyűgöző, egységes magyar akarat” vezet. A zsidókérdést is újra előveszi: „Védelemre szorulnak azonban annyi más nemzethez hasonlóan azzal a népelemmel szemben, amely a magyar nemzettől erős fajiságánál, évezredes elzárkózásánál és zártkörűségénél fogva állandó s öntudatlan elkülönülésben maradt – a zsidósággal szemben.”¹⁵⁵ Ezzel nem hagyott kétséget a miniszterelnök az iránt, hogy az első zsidótörvény – még megvalósulása előtt – immár a múlté.¹⁵⁶

154 *Új Nemzedék*, 1939. január 8. 3–5.

155 *Új Nemzedék*, 1939. január 8. 4.

156 Vö. GYURGYÁK JÁNOS: i. m. 143–144.

Osztom Lukács János véleményét, miszerint a zsidók szerepe, befolyása egy nép életében lehet fontos és megfontolásra érdemes kérdés. De ezt egy nemzet legfontosabb problémájának tekinteni és felvetni nem csupán politikai vagy világnézeti hiba, hanem erkölcsileg is megengedhetetlen.¹⁵⁷ Imrédy mozgalmával nem rokonszenvezett a katolikus felsőpapság. Ám a keresztény társadalom megosztottságát jelezte, hogy sokan örömmel olvasták a mozgalom jelszavait, amelynek biztosítéka szemükben a katolikus Imrédy személye volt.¹⁵⁸

A magyar politikai életet 1939 első hónapjaiban a teljes felfordulás jellemezte. A nyilasok nyílt erőszakos fellépése, kézigránátos merényletük február 3-án a Dohány utcai zsinagógából távozókat ellen,¹⁵⁹ az ismétlődő parlamenti botrányok¹⁶⁰, súlyos politikai válság kibontakozását jelezték. Továbbá Imrédy diktátori allűrjei felkelítették Horthy személyes féltékenységét, mert nem óhajtotta Hindenburg¹⁶¹ szerepét eljátszani. A kormányzó különösen zokon vette, hogy Imrédy több fontos törvényjavaslat esetében – mielőtt benyújtotta volna a törvényhozásnak – elmulasztotta kikérni az ő előzetes hozzájárulását. De nemcsak államfői jogainak csorbítását látta ebben. Némely javaslat tartalmával sem értett egyet. Különösen Imrédy földreform-elképzeléseivel és bizonyos mértékig a második zsidótörvény tervezetével sem.¹⁶²

A miniszterelnök helyzete 1939 januárjának végére tarthatatlanná vált. De lemondatásához olyan érvre volt szükség, amelyet a németek sem kifogásolhattak. Eltávolításának legcélszerűbb módját Rassay Károly találta meg.¹⁶³ Sikerült neki hitelesnek tűnő adatokat szerezni Imrédy dédapjának feltételezett zsidó származásáról. Horthy, miután megbizonyosodott az iratok hitelességéről, magához hívatta Imrédyt, aki elismerte az iratok valóságát. A kormányzónak épp kapóra jött ez az ürügy, hogy lemondassa miniszterelnökét.¹⁶⁴

A Nemzeti Egység Pártja értekezletén viszont Imrédy pont fordítva állította be az eseményeket. Miután tudomására jutottak a számára „eddig ismeretlen adatok”, megbeszélést tartott Horthyval és felajánlotta lemondását. A *Nemzeti Újságban* megtalálható Imrédynek a kormánypárt értekezletén elhangzott beszéde:

157 Vö. LUKÁCS JÁNOS: A magyar katolikusok és a zsidókérdés, *Vigilia* 66 (2001) 649–662, 650–651.

158 Vö. RÓNAY LÁSZLÓ: i. m. 9.

159 Vö. *Nemzeti Újság*, 1939. február 4. 12.

160 Ld. *Nemzeti Újság*, 1939. január 14. 7–8.

161 Paul Hindenburg 1925 és 1934 között Németország köztársasági elnöke. 1933-ban Hitlert bízta meg koalíciós kormány alakításával.

162 Vö. HORTHY MIKLÓS: i. m. 230–231.

163 Rassay Károly (1886–1958) politikus, ügyvéd. Liberális, szélsőjobboldal- és németellenes politikát folytatott.

164 Az újságok csak az audiencia megtörténtéről adnak hírt: vö. *Nemzeti Újság*, 1939. február 15. 1.

Mai felszólalásomnak van egy személyi és van egy politikai része. Hogy az előzővel végezzek, leszek bátor előttetek felolvasni azt a közleményt, illetve nyilatkozatot, amelyet egyúttal a sajtó számára teszek:

„Újév táján híresztelések terjedtek el a fővárosban, amelyek anyai ágon zsidó származásomról szóltak. E híresztelések, amelyek meglepetésként értek, arra indítottak, hogy azonnal beszereztessem anyai nagyszüleim keresztleveleit, amelyekből kitűnt, hogy mindketten születésükkor azonnal megkereszteltettek. Abból a körülményből, hogy a keresztleveleken mindkét nagyszülőm szülei és nagyszülei is fel voltak tüntetve és mindkét keresztlevél az „árja” jelzést tartalmazta, teljes megnyugvást merítettem. Amikor a híresztelések nem szűntek meg, sőt vidékre is átterjedtek január 15-én Baján tartott beszédemben a híresztelésekkel szembeszállva, a birtokomban levő összes adatokat feltártam és azokból azt a következtetést vontam le, hogy nemcsak nagyszüleim, hanem azoknak szülei és nagyszülei is keresztények voltak.

Néhány nappal ezelőtt olyan, előttem eddig ismeretlen adatok merültek fel, amelyek arra mutatnak, hogy bár Baján tartott beszédemben tett közlések helytállóak – nagyanyámnak apai ágon nagyszülei nem származtak keresztény családból, hanem már élő fiúkkal – egyik anyai dédanyámmal együtt – 1814-ben tértek ki, hogy tehát nyolc dédszülő közül az egyik ezelőtt 125 évvel, hétéves korában keresztelkedett meg. Ezeknek az adatoknak a megvizsgálása után szükségesnek tartom a tényállást azonnal nyilvánosságra hozni, nehogy az a vád érhesse, mintha a közvéleményt tudatosan félre akartam volna vezetni.

Kötelességemnek tartottam egyben a most tudomásomra jutott körülmények politikai kihatásait is mérlegelni. Felvetődhetik ugyanis a kérdés, hogy az adott helyzetben olyan kormányzati politika vezetésére, amelyet folytattam és amelynek folytatását helyesnek és szükségesnek tartottam és tartom, személyem alkalmas-e s ezért a kormányzó úr őfőméltóságához a mai napon hódolatteljes előterjesztést intéztem, amelyben tekintettel a fent vázolt körülményekre, magyar királyi miniszterelnöki tisztemről való lemondásomat felajánlottam.¹⁶⁵

Ugyanebben a cikkben a *Nemzeti Újság* elismeréssel és hálával írt a távozó miniszterelnök személyiségéről és tevékenységéről, úgy látva, hogy még nagy és fontos feladatok várnak rá a „magyar jövőben”:

A keresztény jobboldali közvélemény teljes megértéssel és helyesléssel kísérte ezt a munkát és őszinte szeretettel vette körül Imrédy Béla személyét, akiben egyenes, kemény, határozott és tiszta jellemű férfit ismert meg. [...] Abban az elmérgezett politikai levegőben, amely végül is Imrédy Béla távozására vezetett, nem akadt egyetlen hang sem, amely örömeinek vagy megnyugvásának adott volna kifejezést a miniszterelnök ilyen távozása fölött, itt a politika

165 *Nemzeti Újság*, 1939. február 16. 3. Az eseményeket részletesen vö. SIPOS PÉTER: *Imrédy Béla*. 54–55.

ezekre a pillanatokra másodrendű tényezővé szorult és helyet adott az emberi érzések halk és tiszta hullámverésének. [...] Egyik kifogás ellene éppen az, hogy nem volt eléggé politikus, nem ismerte ennek a sajátságos, vonzó és veszélyes ingoványnak a gázlóit és örvényeit és mindig megnehezült a helyzete akkor, amikor politikai rutinra lett volna szükség. Ezzel szemben: valódi érték volt, értéke a magyar pénzügyi életnek, a politikától független közéletnek s olyan fémjelzett nevet hozott a miniszterelnöki székbe, amely itthon és messze földön egyaránt a nemesérc hangjával csengett. [...] Az újság, amelyet erre hivatása kötelez s a közélet porondján látta Imrédy Béla munkáját, odaadását, vívódásait, tudja azt, hogy Imrédy Béla többet adott önmagából, mint amennyire állása kötelezte volna, vagy amennyi talán célszerű és politikus volt. Öröksége, amelyet utódjának át kell vennie: a reformpolitika, amelynek terén bátrát, nagyot és korszerűt alkotott és indított el a megvalósulás útján. [...] Imrédy Béla elkezdte a munkát és programot adott, – ezt meg kell valósítani, annak a polgári rendnek az érdekében, amelynek Imrédy Béla a miniszterelnöki székben bátor és kemény katonája volt. Azok, akik gyűlölték – mert a harcos, egyenes és kíméletlen embernek mindig vannak gyűlölködő ellenfelei a politikában – nincs okuk az öröme, nem jöhet olyan megoldás, amely Imrédy Béla örökségét megtagadja és a reformpolitikát lassítani, vagy elalkudni próbálná. [...] Úgy megy el, hogy nem kíséri a győzelemtől mámoros ellenfél ujjongása, de annál melegebb és mélyebb a feléje áradó szimpátia. Értünk harcolt – talán nem elég ügyesen, nem elég taktikai felkészültséggel, rutinnal – de legjobb meggyőződése szerint az új, magyarabb és keresztényebb Magyarorszáért s az építő nemzeti társadalomért, amely most meghatottan és megrendülten néz magában távozó szikár alakja után, mert érzi, hogy a magyar jövőben kétségkívül nagy és fontos föladatak várnak még erre a most távozó államférfira.¹⁶⁶

Az *Új Nemzedék* viszont már keményebben fogalmaz a kormányváltással beállt helyzetről és a jövőt illetően. A következőket fűzte a miniszterelnök távozásához:

Amitől tegnap sápadtabb volt az arca, hajlottabb a tartása és nehezebb a szempillája, nem a munka volt, hanem az a lelki konfliktus, amelyet nyíltan, férfiasan feltárt a kormánypárt délelőtti értekezlete előtt. Nem sokat töprengett, nem keresett kibúvót, megalkuvást; elintézte tisztán, maradéktalanul, érzéstelenítés nélkül. Ez az ő ügye a férfié, aki így látta jónak a maga problémája megoldását s a kívül állónak nem marad más, mint a [...] megrendülés mindenkiben, pártkülönbség nélkül, a lélek legmélyéig. [...] Imrédy Béla reformpolitikát csinált, ezt hirdette égő fanatizmussal s ezt szolgálta kora reggeltől késő hajnalig tartó mindennapos munkájával, szóval, tettel és magyar lelke messzenéző álmaival. Tömegeket mozgatott meg, amelyek elindultak a reformpolitika útján és azokat ezen az úton megállítani többé nem lehet. Ezeknek a tömegeknek kinyílt a szemük és megélesedett a hallásuk: nincs

166 *Nemzeti Újság*, 1939. február 16. 1.

az a politikai hókuszpókusz, ígéretés, csábítás, mellébeszélés, amellyel a reformpolitikát ma már akadályozni, késleltetni, vagy éppen sutba dobni lehetne.

Imrédy Béla programot hagyott utódjának, a reformok megvalósításának feladatát, a magyar életnek azt az átalakítását, amelyet becsületes szándékkal megindított s amelyet most – akárki jön – be kell fejezni mindenáron. Ki kell ábrándtanunk mindenkit, aki titokban, vagy hangosan abban bizakodik, hogy most már szépen visszacsinálódik minden, nem lesz zsidótörvény, időtlen időig el lehet tolni a földkérdés megoldását, ártatlanul lehet elmélkedni szociális problémák fölött: naiv és ostoba ábrándozás ez! Tessék tudomásul venni, hogy a reformpolitika nem személyhez kötött egyéni elgondolás, hanem nemzeti követelés, létérdek és aki ennek az útjába áll, azt az élet természetes folyamata könyörtelenül elsöpri, akárki legyen, akárhol álljon, akármilyen szempontokra hivatkozzék.¹⁶⁷

4. PÁLYAFUTÁSA A POLITIKAI ÉLETBEN 1939 UTÁN

4.1. Az ellenzéki pártvezér

Imrédy Béla a lemondással nem tekintette befejezettnek politikai pályafutását: „Sokan talán azt hiszik, hogy én most félreállok, visszavonulok pihenésre. Nagyon tévednek. Akármilyen helyre állít a Sors, mindig teljes erővel és odaadással fogok küzdeni ugyanazokért az eszmékért, amelyekért idáig küzdöttem. Nem vagyok az, aki elkedvetlenedik, aki félreáll.”¹⁶⁸ Teleki Pál, az új miniszterelnök még jó ideig kénytelen volt elődje árnyékában kormányozni. A Magyar Élet Mozgalom március elején beleolvadt a Nemzeti Egység Pártjába, amely felvette a Magyar Élet Párja nevet. Az Imrédy-frakció 20–25 főből állt, amely az 1939. májusi „pünkösdi” országgyűlési választásokon megerősítette pozícióit.¹⁶⁹

1940 tavaszán a német katonai sikerek¹⁷⁰ hatására Imrédy úgy vélte, elérkezett a támadás ideje Teleki Pál politikája ellen. A német külpolitikához való szorosabb igazodást, a nemzetiszocializmus adaptálását és a németellenes hangulatkeltés letörését nevezte a politika helyes útjának földrajzi, történelmi, nemzetiségpolitikai

167 *Új Nemzedék*, 1939. február 17. 3.

168 *Nemzeti Újság*, 1939. február 19. 4.

169 A május 28–29-én lezajlott választáson a 260 képviselőházi mandátumból 187-et nyert a kormánypárt, háromat a vele szövetséges Egyesült Keresztény Párt, míg a szélsőjobboldali alakulatok 44-et szereztek. Ez figyelmeztető jel volt. Vö. ABLONCZY BALÁZS: i. m. 411–419.

170 Németország eddigre már bekebelezte Nyugat-Lengyelországot (1939. október), és megtámadta Dániát és Norvégiát (1939. április). Vö. DIÓSZEGI ISTVÁN – HARSÁNYI IVÁN – NÉMETH ISTVÁN: i. m. 503–510.

okok miatt és a további magyar revízió érdekében.¹⁷¹ A zsidókérdéssel, konkrétan az iparban végbement „örségváltás” ütemével, jellegével és módszereivel kapcsolatosan is hangoztatta elégedetlenségét. Teleki a június 3-i kormánypárt értekezleten felszólította vetélytársát a „frakciós aknamunka” beszüntetésére. Nem volt hajlandó engedni, ehelyett az egység megteremtésének másik útját jelölte meg – a belső ellenzék „önkéntes” távozását. Imrédy és 18 képviselőtársa október 3-án kilépett a pártból.¹⁷²

Imrédy igyekezett minden olyan feltevést eloszlatni, amely a birodalmi fővárosban beárnyékolhatná megbízhatóságát. Ezért ideológiai téren is hitet akart tenni a nemzetiszocializmus mellett, hogy igazolja „fejlődését” az emlékezetes Eucharisztikus Kongresszus óta. Ezzel magyarázható, hogy bírálta a római katolikus egyház elvi álláspontját a nácizmussal kapcsolatban, és elhatárolta magát azon törekvésektől, amely nem is annyira XII. Pius, mint inkább elődje, XI. Pius idején az egyház hatalmi állásainak megvédelmezésére törekedtek a hitlerizmussal szemben.¹⁷³ A lépés jelentőségét Berlinben a kívánt értelemben fogták fel, és „nagyon készséges eszköznek” értékelték a kormánypárti szélsőjobboldal vezéréét.¹⁷⁴

1940. október 14-én bejelentette a Magyar Megújulás Pártja megalakulását. Az új párt parlamenti csoportja 23 tagot számlált. Az „Országos Pártvezető” Imrédy lett. A szervezeti szabályzat a fasiszta vezéri elv jegyében neki biztosította „teljes felelősség mellett a párt összes ügyeinek irányítását”. Jelentősebb párt-szervezet Dunántúlon Pécsen és Kaposváron, az Alföldön csupán Debrecenben jött létre. Inkább a visszacsatolt erdélyi és felvidéki területeken, főleg a városokban lett népszerű. Az Imrédy-párt elsősorban a keresztény polgárságot és értelmiséget kívánta megszólítani, a városi középosztály azon csoportjait, amelyek érdekeltek voltak a zsidótörvények által megindított „örségváltásban”, és nem elégedtek meg a változások mértékével és ütemével. A párt 1941 második felében már országos pártnak számított. A taglétszám kb. 8000-10.000 lehetett.¹⁷⁵ Az új tömörülés veszélyessége abban rejlett, hogy ezután a szélsőjobbaldalt nem kizárólag szalonképtelen nyilaskeresztesek képviselték, hanem magasan képzett szakemberek, politikusok és értelmiségiek, akiknek az államigazgatásban és a kormánypártban számos hívük volt.¹⁷⁶

A párt továbbá jó viszonyban volt a különböző egyházi tényezőkkel. Imrédy a

171 Vö. ABLONCZY BALÁZS: i. m. 449–450.

172 Vö. SIPOS PÉTER: *Imrédy Béla*. 61–63.

173 Vö. ADRIÁNYI GÁBOR: *Az egyháztörténet kézikönyve*. Aurora, München, 1975, 254–256.

174 Vö. SIPOS PÉTER: *Imrédy Béla*. 56–60.

175 Vö. SIPOS PÉTER: *Imrédy Béla és a Magyar Megújulás Pártja*. Akadémiai, Budapest, 1970, 203–223. A párt programját és nemzetiségpolitikáját ld. uo. 235–254.

176 Míg a nyilasok támogatói között egyre inkább az alsóbb társadalmi csoportok (kispolgárság és a lumpen elemek) képviselői voltak találhatóak. Vö. ORMOS MÁRIA: i. m. 293–298.

budapesti Eucharisztikus Világkongresszuson elmondott beszédével olyan rokonszenvet ébresztett a katolikus egyház vezetői között, amely még évekkel később is számos papot vonzott az irányítása alatt álló pártba. Híveit megtalálhatjuk a KALOT¹⁷⁷ és az EMSZO¹⁷⁸ vezetőségében. Népszerű volt egyes szerzetesrendek rendházaiban is, különösen a pesti piaristák és a pécsi ciszterciák körében. Kevés adat van a katolikus egyház legfelső vezetésével kialakult viszonyára. Serédi Jusztinián bár igen rossz néven vette Imrédy pálfordulását, mégis ismételten kihallgatáson fogadta Esztergomban.¹⁷⁹

A nyilasok fenntartásokkal fogadták az új párt megjelenését. Szálasi csak akkor bízott volna Imrédyben, ha alárendeli magát az ő vezetésének. 1941. szeptember 12-én a Szálasi-pártból kilépett 14 képviselő. Ezután kilenc képviselő létrehozta a Magyar Nemzetiszocialista Pártot (MNSZP). Majd bejelentették, hogy a MMP és az MNSZP, megőrizve szervezeti önállóságát, szeptember 23-án megalakította a Magyar Megújulás Nemzetiszocialista Pártszövetség nevű politikai tömörülést. Az országgyűlésben 32 képviselővel rendelkeztek, ami 1942 közepére 40 főre emelkedett, míg a nyilasok száma ennek a felét sem érte el.¹⁸⁰

Imrédy Béla helyeselte a kormányok azon lépéseit, amelyek a tengelyhatalmakkal és főként a Németországgal való kapcsolatokat előbb politikai, majd fegyveres szövetséggé fejlesztették.¹⁸¹ 1942. novemberében azonban Kállay Miklós politikájában megkezdődött bizonyos módosulás, igazodva a háború menetében kibontakozó lassú fordulathoz.¹⁸² Béketalapozatások indultak meg Nagy-Britannia és az Egyesült Államok irányába. Ezek a kísérletek a német vezetés tudomására jutottak. Hitler Horthyval való találkozásán követelte Kállay leváltását, amit a kormányzó megtagadott.¹⁸³

Ennek megfelelően Imrédyék 1943 májusában heves politikai támadásba kezdtek a Kállay-kormány ellen, mert az megtúrta a szociáldemokrata párt működését. A zsidókérdés megoldását követelték, ennek keretében a zsidók teljes elkülönítését, külső megjelölését és összes vagyonuk keresztény kézbe történő juttatását. A német külügyminisztérium kereste azt a magyar garnitúrát, amely hajlandó és képes kiszorgálni a német érdekeket megőrizve az ország kormányozhatóságát és biztosítva

177 1935–1946 között működött a Katolikus Agrárfjúsági Legényegyletek Országos Testülete.

178 Egyházközi Munkás Szakosztályok

179 Vö. SIPOS PÉTER: *Imrédy Béla*. 74–75.

180 Vö. SIPOS PÉTER: *Imrédy Béla*. 82–106.

181 Ezek a következő lépések voltak: csatlakozás a háromhatalmi egyezményhez (1940. november 20.), a hadba lépés Jugoszlávia (1941. április 11.), majd a Szovjetunió ellen (1941. június 27.), és a hadiállapot beállta Nagy-Britanniával és az Egyesült Államokkal (1941. december). Vö. PÖLÖSKEI FERENC – GERGELY JENŐ – IZSÁK LAJOS: i. m. 215–225, 251–254.

182 1942. március 9. és 1944. március 22. között volt Kállay Miklós Magyarország miniszterelnöke.

183 1943. április 16–17-én találkoztak a Salzburg melletti Klessheim kastélyban.

a magyar gazdaság zavartalan működését. Erre a feladatra Imrédy és pártja tűnt a legalkalmasabbnak.¹⁸⁴

4.2. Újra a kormányban

Magyarország német megszállása (1944. március 19.) után Hitler Edmund Veesenmayert nem csupán budapesti követté, hanem teljhatalmú birodalmi meghatalmazottá is kinevezte.¹⁸⁵ Veesenmayer jelöltje a miniszterelnöki tisztségre Imrédy Béla volt. Horthy azonban nem volt hajlandó őt megbízni.¹⁸⁶ Imrédy viszont nem mondott le arról, hogy kormányzati pozícióba kerüljön. Így tárca nélküli közigazgatási miniszterként lett tagja 1944. május 23-án a Sztójay-kormánynak.¹⁸⁷ Imrédy feladata hivatalosan az ország gazdasági politikájának egységes irányítása volt, mégis csak a német-magyar gazdasági tárgyalásokban és egyezményekben jutott szerep neki, a gazdaság irányításában számottevő mozgástérrel nem rendelkezett.¹⁸⁸

Imrédy nehezményezte, hogy az SS¹⁸⁹ megkaparintotta – a magyar kormány előzetes tudomása és jóváhagyása nélkül – a hazai nehézipar legértékesebb vállalatát, a csepeli Weiss Manfréd Műveket. A vállalat örökösei nevében Chorin Ferenc 1944. májusában szerződést írt alá Heinrich Himmler magyarországi gazdasági megbízottjával. A megállapodás értelmében egy társaságot hoztak létre, amely 25 évre átveszi a vállalatot ellenőrző részvénytársaságot. Ez idő alatt a céget az SS meghatalmazottként kezeli, s ennek fejében jutaléka a bruttó bevétel 5%-a, az örökösök és családjaik pedig nagy összegű készpénzt kapva elhagyhatják Magyarországot. Az érintett Chorin, Mauthner, Kornfeld és Weiss családok tagjai június végén Portugáliába és Svájcba utaztak.¹⁹⁰

Imrédy személyesen kívánt volna tárgyalni Himmlerrel, aki erre nem volt hajlandó,

184 A németek levonták a következtetéseket az 1941. január végi romániai eseményekből. Ion Antonescu miniszterelnök csak az országban állomásozó német csapatok támogatásával volt képes leverni a fasiszta Vasgárda lázongását. Nyilvánvalóvá vált, hogy a nagy tömegbázissal rendelkező fasiszta mozgalmak a hatalom közelében előbb-utóbb kísérletet tesznek önálló igényeik érvényesítésére, és ily módon német szemszögből kaotikus állapotokat idézhetnek elő. Vö. JOSEPH ROTHSCHILD: *Románia története a két világháború között*. JATE Történelem Diákkör, Szeged, 1995, 49–55.

185 Vö. ROMSICS IGNÁC: *Magyar történelmi szöveggyűjtemény 1914–1999*. 1. köt. Osiris, Budapest, 2000, 357–358.

186 Vö. HORTHY MIKLÓS: i. m. 286–287.

187 Vö. HORTHY MIKLÓS: i. m. 292. Sztójay Döme 1935-től 1944. márciusáig berlini magyar követ, majd 1944. augusztus 29-ig Magyarország miniszterelnöke volt.

188 Vö. SIPOS PÉTER: *Imrédy Béla*. 108–111.

189 Schutzstaffel (védosztág) a Nemzetiszocialista Német Munkáspárt 1925-ben létrehozott félkatonai szervezete. 1929-től Heinrich Himmler (1900–1945) parancsnoksága alatt áll. 1936-tól a rendőrség birodalmi főnöke, 1943-tól belügyminiszter.

190 Vö. RÁNKI GYÖRGY: i. m. 1165–1166.

és inkább Imrédy megbuktatása mellett döntött. A magyar politikai életből való eltávolítására az SS vezetése eszközül a Magyar Nemzetiszocialista Pártot és az általa indított röpiratkampányt, ürügyként pedig Imrédy zsidó származását használta fel. Imrédy így 1944. augusztus 7-én lemondott tisztségéről, továbbá feladta pártja vezetését is. Politikai pályafutása ezzel véget ért 1944. augusztus elején.¹⁹¹

4.3. A népbíróság előtt

Imrédy 1945. május 29-én került fogságba Salzburg közelében. Október 3-án szállították vissza Budapestre, kiadva az Ideiglenes Nemzeti Kormányoknak.¹⁹² Imrédyvel szemben semmiféle kényszerítő eszközt nem alkalmaztak a kihallgatásokon. A vádirat Imrédyt felelőssé tette a nevéhez és személyéhez kapcsolódó kormányzati cselekményekért, politikai lépésekért, amelyek előidéztek, növelték és tartóssá tették Magyarország háborús részvételét, hozzájárultak a fasiszta eszmék terjesztéséhez, és amelyek az izraelita vallású magyar állampolgárok jelentős többségének pusztulásához vezettek.¹⁹³ Imrédy a politikai felelősséget elismerte, bár igyekezett szerepének jelentőségét kicsinyíteni, de határozottan elutasította, hogy bűnösnek érezze és vallja magát. A büntetőjogi felelősséget nem vállalta.¹⁹⁴

A népbírósági főtárgyalás 1945. november 14-21. között zajlott le. A kortárs újságíró, Rónai Mihály András úgy látta Imrédyt, mint aki „az életéért szinte nem is harcol”.¹⁹⁵ Valójában bízott a halálos ítélet elkerülésében.¹⁹⁶ Mégis a népbíróság 1945. november 23-án Imrédy Bélát bűnösnek mondta ki és főbüntetésként kötél általi halálra ítélte. A vádlott az ítélet ellen fellebbezett. Ügyét másodfokon 1946. január 28-án és február 4-én tárgyalta a Népbíróságok Országos Tanácsa, mely a halálos ítéletet jóváhagyta, azzal a változtatással, hogy azt golyó által kell végrehajtani. Imrédy kegyelemért folyamodott, de az öt fős tanács 3:2 arányban elutasította. Így Tildy Zoltán köztársasági elnök¹⁹⁷ 1946. február 27-én engedélyezte az ítélet végrehajtását. Imrédyt a következő napon sortűzzel kivégezték.¹⁹⁸ Utolsó szavai ezek voltak: „Jézus, Jézus, Jézus!”¹⁹⁹

191 Vö. SIPOS PÉTER – SIPOS ANDRÁS: i. m. 60–62.

192 Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 1944. december 22-én alakult meg Debrecenben.

193 Vö. SIPOS PÉTER – SIPOS ANDRÁS: i. m. 129–151.

194 Vö. SIPOS PÉTER – SIPOS ANDRÁS: i. m. 152–183.

195 RÓNAI MIHÁLY ANDRÁS: *Történelmi arcképcsarnok*. Háttér, Budapest, 1999, 185. A *Képes Figyelőben* 1945. november 24-én megjelent cikkét közli.

196 Vö. SZERENCÉS KÁROLY: „Az ítélet: halál”, *Magyar miniszterelnökök a bíróság előtt*. Kairosz, Budapest, 2002, 167.

197 1946. február 1. – 1948. augusztus között.

198 Vö. SIPOS PÉTER – SIPOS ANDRÁS: i. m. 63–72.

199 ILLYÉS GYULA: *Naplójegyzetek 1946–1960*. Szépirodalmi, Budapest, 1987, 43.

ÖSSZEGRZÉS

Imrédy Béla pálfordulását illetően számomra elfogadhatatlan Sipos Péter véleménye, miszerint a miniszterelnök döntően az 1938. augusztusi berlini és kielői erődemonstráció hatására vált volna feltétlen hívévé és kiszolgálójává Németországnak. Továbbá Hitler elégedetlenségét és neheztelését – a revíziós ajánlat visszautasítása és a bledi egyezmény végett – szerette volna a kormányfő feledtetni feltétlen németbarátságával.²⁰⁰

Tény, hogy Imrédyre és a kormányára nagy nyomás nehezedett mind a németek, mind a növekvő szélsőjobb részéről. Az a veszély fenyegetett, hogy ha a kormány nem cselekszik megfelelően, akkor a nyilasok német támogatással, sőt erőszakkal magukhoz ragadják a hatalmat. Egy „nemzetiszocialista forradalom” azonban a hatalmon lévőknek nem volt érdeke. Imrédy magatartásának megváltozásában valószínűleg közrejátszott, hogy a veszélyesen terjedő magyar nemzetiszocialista tömegmozgalom vitorláiból a szelet kifogva elhatározta, hogy ő lesz a vezetője egy új magyar népi-nemzeti reformmozgalomnak. Erre jól mutat rá Bán D. András elemzésében.²⁰¹

A miniszterelnök annál szélesebb látókörű politikus volt, hogy az addigi angolszász rokonszenvét egy csapásra a feltétlen német orientációval cserélje fel. Londonból informális úton kapott értesüléseket, miszerint Nagy-Britannia nem érdekelt Magyarország sorsát illetően, tehát semmit sem tesz Németországnak a térségbe történő behatolása ellen. Imrédy ebből levonta a következtetéseket, miszerint a németek akarata lesz a mérvadó. Franciaország már kiszorult a térségből, az olaszok Berlinre voltak utalva, és a Szovjetunió ekkor még nem képviselte magát nagyhatalomként a régióban. Gergely Jenővel egyetértve megállapítható, hogy ebből a nemzetközi helyzetből következett elsősorban Imrédy egyértelmű külpolitikai fordulata.²⁰² Németország elkötelezett híve lett egészen a rendszer összeomlásáig.

A katolikus egyház viszonyáról az Imrédy-kormány politikájához kérdésben a következő megállapításokat tehetjük. A katolikus egyház kedvező fogadtatásban részesítette Imrédy Bélát, tudván róla, hogy római katolikus vallását gyakorló miniszterelnökről van szó. A rokonszenvet és a támogatást még jobban erősítette az Eucharisztikus Világkongresszuson való helytállása és a kezdeti erélyes intézkedések a nyilas mozgalommal szemben. A politikai és a társadalmi helyzet súlyosságának tudatában az egyház megszavazta az első zsidótörvényt, bár azzal részleteiben nem teljesen értett egyet. Főleg a keresztység méltatlan alkalmazását, és a kikeresztelt zsidók státusának visszaminősítését nehezményezte. A „kisebbik rosszat választva” az

200 Vö. SÍPOS PÉTER: *Imrédy Béla és a Magyar Megújulás Pártja*. 56–57.

201 Vö. BÀN D. ANDRÁS: i. m. 138–139.

202 Vö. PÖLÖSKEI FERENC – GERGELY JENŐ – IZSÁK LAJOS: i. m. 212.

egyháziak megszavazták a törvényjavaslatot, mert bíztak abban, hogy az egyre erősödő nyilasokat ezáltal vissza lehet fogni. A történelmi események azonban megmutatták, hogy a nyilasokkal szemben alkalmazott „szélkifogás-technikája” eleve bukott stratégia volt. Minden engedmény csak növelte „étvágyukat”.

Az első bécsi döntést üdvözölte az egyház. Ami az ország gyarapodását jelentette, az az egyház számára az egyházmegyéek területének gyarapodását, visszaállítását jelentette. A novemberi kormányválság idején az általam vizsgált katolikus napilapok egyöntetűen Imrédy pártján álltak, a disszidenseket „palotaforradalmároknak” tartva. A katolikus egyház álláspontját leginkább képviselő Egyesült Keresztény Párt még titkos megállapodást is írt alá Imrédyvel az együttműködésről. Ennek megfelelően nem is szavazták le a párt tagjai a miniszterelnököt.

A honvédelmi törvényjavaslatot összességében támogatta az egyház. Ellenben a második zsidótörvénnyel szemben már kifogások merültek fel, aminek elsimítása Teleki Pálra várt. Ugyanez volt a sorsa a földbirtok-törvényjavaslatnak is. Imrédy mozgalmával szemben a felsőpapság már tartózkodó volt. Ennek ellenére tagjai között szép számmal találhatók keresztény emberek.

Összességében megállapítható, hogy a katolikus egyház jóindulatúan, támogatóan viszonyult Imrédy Béla kormányához. Bár egyre inkább fenntartásokat állított, amikor látta fokozódó jobbratolódását, közeledését Németország és egyben a nemzetiszocialista ideológia felé. Ennek ellenére népszerűsége viszonylag töretlen maradt. Távozása a miniszterelnöki székből azért nem érintette érzékenyen az egyházi érdekeket, mert utóda, Teleki Pál személyében szintén katolikus és egyben kipróbált politikus lépett a kormány élére.

*Dinnyés Kamilla Judit
Szegei Hittudományi Főiskola*

MELLÉKLET

Nemzeti Újság, 1938. augusztus 14. 5–6.

Mit hirdet a nyilasok hivatalos egyházpolitikája?

A föl nem esküvők ezrei mentek a halálba, amikor azt kívánták tőlük, hogy a francia forradalom népfellegi alkotmányára tegyék le az esküt. Nem tették le. Mert az az alkotmány a legkatolikusabb király országában megszüntette az egyházi célvagyon, csak a plébániák és a protestáns „hitközségek” javait hagyta meg s azt ígerte, hogy ezentúl az állam fog gondoskodni a papság és az istentiszteleti élet anyagi ellátásáról. A lelkipásztorkodással egybe nem kötött javadalmakat, káptalanokat eltörölték, mivel a katolikus papság élettevékenységét kizárólag a lelkipásztorkodásra akarták szorítani, a szerzetesek kolostorait legnagyobbbrsz

bezárták, birtokaikat elkobozták, azután megalkották a papság polgári szervezetét és végül kötelezték a papságot, hogy ezekre az új állami törvényekre esküt tegyenek. A francia papság óriási többsége azonban hű maradt hivatásához, hű maradt az Egyházzal, hű maradt a Pápa tekintélyéhez és inkább vállalta az elűzést, a nyomorúságot, a börtönt és a guillotint, – de nem hódolt be a forradalomnak. Voltak néhányan fölesküdkők is – mint ama bizonyos Grégoire plébános –, akik a követelt esküt letették, de ezzel nyomban szembe is kerültek egyházi főhatóságaikkal, amelyek kénytelenek voltak őket a papi ténykedéstől eltiltatni. A hűtelen és korrump autuni püspök, a hírhedt Talleyrand önmagán kívül egyetlen püspököt sem talált Franciaországban, aki hajlandó lett volna az Egyházzal való szembefordulást fedezni s ezért az assermentés-k közül maga szentelt föl kettőt, amivel megkezdődött az egyházú papok szörnyű üldözése. Ezren és ezren haltak meg az insermentés-k közül. Némelyeket ott gyilkoltak meg a templomukban, másokat a plébániákon rohant meg a földühített tömeg. Tízezer számra vitték őket börtönbe vagy száműzetésbe, ahol az éhség és a nyomor katasztrofái lettek. De a Sieyès abbé, Talleyrandok, Grégoire-ok kereszténységéből ők mégsem kértek és nem kértek abból az állami eltartásból, amelyet ígértek nekik, sem a jogtalanul elkobzott és feldarabolt egyházi célvagyonból. Miért? Mert katolikusok voltak. Az az egyházpolitika pedig, amely ilyen módon akarta rendezni az állam és az Egyház viszonyát, katolikusellenes volt. Hiába hirdettek a Grégoriók közbe morált, hiába szavaltak kereszténységről, hiába próbálták elhíttetni a hívekkel és önmagukkal, hogy a forradalmat és az Egyházat egyszerre lehet szolgálni, hogy elvek és tanok, amelyeket Krisztus földi helytartója kárhoztat és elítél, megváltói lehetnek a katolikus Franciaországnak s a keresztény emberiségnek, a nagy többség hű maradt és nem hitt nekik. Oh s mert akkor is voltak, akik úgy tettek, mintha nem Voltaire parancsát, a „tipord el a gyalázatot” szörnyű felhívását teljesítenék, hanem „csak a politikától akarnák elválasztani az Egyházat”, csak „vissza akarják adni a papságot az igazi feladatának”, csak „fel akarják szabadítani az alsópapságot”.

De Róma nem hitt nekik. És felfüggesztette az esküt tett papokat, amiért azután elvették tőle Avignont és többi francia birtokait. Így indult meg a papok tömeges bebörtönözése, meggyilkolása, kivégzése. Az 1792. évi szeptemberi mézárásoknál pár nap alatt több mint négyszáz papot, köztük sok püspököt vetettek börtönbe, kínoztak halálra s az állítólag felszabadítani akart alsópapság tízezreit küldték száműzetésbe. Mert az elinduló forradalom a maga belső törvényei szerint megy és nem jóakarátú fantaszták, nem megalkuvó reménykedők, s nem azok elképzelései szerint, akik elhiszik a frázist, hogy van politikai katolicizmus, amely szemben áll a pozitív kereszténységgel. Mert a katolicizmust ezekkel sem szembeállítani, sem ezektől elválasztani nem lehet.

Az utolsó években is hallottunk már nagy ígéreteket pozitív kereszténységről, például akkor, amikor a nemzetiszocialista uralom átvette a kormányzást Németországban. A frázisok mindig ugyanazok, csak forradalmaknak van más cégérük és ideológiáiknak van más nevük, akiket egyszer Voltaire-nek és Rousseau-nak, máskor pedig Rosenberg-nek hívnak.

A nemzetiszocializmus is úgy jött, mint aki nem ellensége a vallásnak, aminek sokan hittünk eleinte, hiszen az istentelen bolszevizmus nagy ellenhatásaként lépett föl a barna forradalom. Fájdalom azonban a nürnbergi nagy ünnepi pártcsarnok alapkövébe nem a sokat emlegetett igazi Evangéliumot, hanem Rosenberg pogány munkáját falazták be.

A nemzetiszocializmus magyarországi képviselői is folytonosan azt hirdetik a nyilvánosság előtt, hogy ezek az itthoni nyilas mozgalmak nemcsak nem kerülnek szembe a kereszténységgel, hanem dehogy, sőt éppen ellenkezőleg, ők vannak hivatva arra, hogy „a magyar szociális Krisztus országlását bevezessék”. Mi nem akarjuk kétségbe vonni a jóhiszeműségét és a jó szándékait azoknak, akik a magyar nyilas mozgalomban, a magyar nemzetiszocialista állam jövő körvonalait úgy szeretnék kirajzolni, hogy ne ütközzenek össze a katolicizmussal, a magyar nép ősi keresztény hitével s a nemzeti gondolattal egybeforrt keresztény hagyományaival. De sajnos, a szándék és a jóhiszeműség a politikában nem mentesít a végzetes következmények alól, amelyet az alapjukban antikatolikus tanok államelmélete és a fajmádat teoretikusai elindítanak a minden forradalmak örök útján.

Mostanában két vezető nemzetiszocialista közíró is elmondotta nyilas lapok hasábjain a magyar nemzetiszocialista mozgalom egyházpolitikai célkitűzéseit. Ezek nagyjában egyeznek mindazzal, amit néhány hónap előtt a pártvezér és helyettese egy közös cikkben szűkebb körű lapnyilvánosság előtt meglehetősen kaotikus formában már előadott.

Nem akarunk azokról a teológiai eszmefuttatásokról beszélni, amelyek ennek az egyházpolitikának programját körülveszik, mert hiszen az ezen a téren való járatlanságot, sok tévedést, félreértést és félremagyarázást nehéz volna egy cikk keretében mind helyreigazítani. Tény, hogy ezeknek a cikkeknek szómártásaiban rengetegszer fordul elő az Üdvözítő neve, idézgetnek az apostolok s általában a Szentírás szavai és mindenekfölött buzgó fogadkozások hangzanak a gyakorlati kereszténységről, a pozitív kereszténységről, természetesen mindig a népfőlség és a fajkultusszal való arányos elegyítésben. Ezekre nem lehet és nem is szabad válaszolni. Mit mondjunk az olyan fejtegetésre, hogy „a nemzetiszocializmus a magyar népközösséget mint magyar szentséget Krisztus mellé akarja emelni az oltárra és nem az oltár lépcsőjére teszi, hogy ott minden szélhámos mocskos saruját törölhesse benne”.

Az oltár lépcsőjére a magyar történelem során királyok borultak le. Hívők térdelnek oda, amikor áldozásra járulnak. Főpapok, papok, ministránsok lépdelnek az oltárnak a lépcsőjén. Ezek a szélhámosok? Hol látott a jeles közíró szélhámosokat az oltár lépcsőjén, akik mocskos saruikat törlik bele? De ha mint katolikus írja ezt, mit ért az alatt, hogy az oltár lépcsőjére nem lehet helyezni a magyar népfőlséget. Hiszen az egész katolikus magyar nép századokon át, királytól az utolsó várjobbágyig, ott térdelt az oltár lépcsőjén, magában hordozván a népfőlséget is és ezeréves harcban megpróbált magyar fajtánkat is. Katolikus fölfogás-e az, hogy Krisztus mellé, a jelenlévő Isten mellé, az Eucharisztia örök misztikuma mellé bármit oda lehet tenni az oltárra? Az oltárra, ahol Krisztus mindennap újra föláldozza magát, ahol teste megtöretik és vére csordul? Lehet oda tenni mást, bármilyen nagy, bármilyen

gyönyörű eszmét a világon? Teheti oda ember az oltárra Krisztus teste-vére mellé imádásra bármilyen más érzelmét, bármilyen tiszteletreméltó összetartozását az istenhiten kívülről? Az Eucharisztia csodája mellé, amelynek olyan főségesen hódolt ez az ősi magyar fajta, ennek a nemzetnek igazi népfőlsége néhány héttel ezelőtt? Föl, imádásra, lehet tenni bármi mást? Édesanyánk mindannyiunkhoz legközelebb áll, a szülőnek legnagyobb kincse a gyermek, a férfinak büszkesége a hivatása, a katonának a fegyvere, minden hazafinak a haza gondolata, de Krisztus mellé imádásra még a magyar Szent Koronát se tettük föl soha az oltárra! Mert az még koronázás misztikus pillanatában is az oltár előtt van elhelyezve.

Íme, csak egyetlen frázis és milyen rettenetes tájékozatlanságot mutat a Krisztus hitről, az Egyházzal és a vallásról.

De hát politikai programokban nem az a frázistenger a lényeg, amivel körülveszik, hanem a tény, hogy mit akar ez az egyházpolitikai program. Amely az említett két nemzeti szocialista közírónak legutóbbi cikkeiben teljesen azonos fogalmazásban került a nagyközönség elé, mint a most már egyesült nyilas mozgalom hivatalos programja. Amíg nyilas gyűléseken kíméletlen durvasággal, tiszteletlen vakmerőséggel beszéltek az Egyház fejről, vagy a német püspöki karról, vagy a magyar egyházfejedelemről, amíg röpcédulákon nevezték cirkusznak az Eucharisztikus Kongresszust, mindezt lehetett felelőtlen betolakodott elemek garázdálkodásának is feltüntetni. Bár tudjuk, hogy vezető pártegyéniségek tettek a katolicizmust súlyosan sértő kijelentéseket nyilas gyűlések során. Ez a most meghirdetett egyházpolitikai program azonban már a párt olyan vezető egyéniségeinek írásaiban lát napvilágot, akiket többé nem lehet felelőtlen elemeknek tekinteni, ezt az egyházpolitikai programot mint tényt kell tudomásul venni.

Mit mond ez a program, amely állítólag „az evangéliumi társadalmi normákat megalkuvás nélkül akarja a gyakorlatba átültetni”? Mit mond nekünk, magyar katolikusoknak?

Az első pont szerint „az államfő számára feltételek nélkül biztosítjuk a főkegyúri jogok gyakorlatát”.

Ez tehát azt jelenti, hogy egyoldalúan a magyar állam birtokba venné egy olyan jog gyakorlását, amely a mindenkor apostoli magyar királyokat illette meg s mindenkor a Szentszékkal való egyetértésben. Semmi esetre sem feltételek nélkül, mert a főkegyúri jog gyakorlásának meg kell, hogy legyenek azon személyi és tárgyi előfeltételei, amelyek a múltban megvoltak. A katolikus közönség számára nem kell ezeket külön felsorolni. Csak megjegyezzük, hogy például ezt más, mint katolikus apostoli király nem gyakorolhatná. Ez a kérdés magyar alkotmányjogilag is annyira tisztázott, hogy úgy az 1920: I. t.c., mint az államfő jogaira vonatkozó többi újabb törvénycikk kifejezetten kiveszik a királyi jogok hatáskörének ama részéből, amelyet az államfő gyakorol. A főkegyúri jog egyébként nemcsak magyar jogi kérdés, hanem általános egyházjogi kérdés is, amelyet egyoldalúlag szabályozni ugyanazt jelentené, mint amikor a francia forradalom akarta a püspökök választását a pápa kizárásával rendezni.

A következő mondat szerint a „a történelmi egyházakat a politikától elválasztjuk és visszaadjuk igazi krisztusi hivatásuknak, az evangélium lankadatlan hirdetésének”. A nemzeti szocialista program szerint tehát az Egyház nem teljesíti igazi hivatását, azt vissza kell neki adni, mert ma nincs a birtokában. Sőt, egyenesen azzal vádolják a katolikus Egyházat, hogy az evangéliumot nem hirdeti lankadatlanul és ebben nyilván a politika akadályozza! Józan katolikus ember tisztában van azzal, hogy ez micsoda ferdítés. A magyar katolicizmus azonban nem fogadhatja el azt, hogy ne legyen joga a magyar közéletre, a magyar politikára befolyást gyakorolni. A magyar katolikus Egyház részvételét a törvényhozásban kezdettől fogva biztosították a magyar törvények. Magyarország első főpapa nemcsak egyházfejedelem, hanem az ország első zászlósurája is. A magyar főpapságnak, a szerzetesrendek vezetőinek a törvény biztosítja a törvényhozásban való részvételét és ezen keresztül az ország életébe való törvényes befolyását. Ezt el akarják venni? A kormányzói hatáskörrel szóló törvény az Országos Tanács tagjává teszi a magyar hercegprímást. Ez kétségtelenül politikum; az a legnagyobb politikum, amelyik ezer éven át jellemezte Magyarországot, a hűséget a Szentszék felé s a magyar katolikus Egyház kivételes helyzetét a magyar életben befelé. Ezekből akarják kizárni a magyar katolikus Egyházat? Erre tessék felelni!

A következő ígéret, hogy „a történelmi egyházak vallásgyakorlatát biztosítják és a hitoktatási törekvéseket hatékonyan támogatják”. Szóval: csak a hitoktatási törekvéseket, mert például a nevelésről a Szálasi–Széchenyi program kifejezetten megmondotta, hogy a felekezeti oktatást el akarja törölni és ezzel az Egyházat ki akarja zárni arról a területről, ahol működnie nemcsak természeti joga, hanem tanítói működéséből kifolyóan kötelessége is.

Egy másik pont ugyanezt mutatja, amikor azt mondják, hogy „biztosítjuk a kolduló szerzetesrendeknek széleskörű lelkesítő tevékenységét”. Tehát csak a kolduló szerzetesrendeket és ezeknek is csak a lelkesítő tevékenységét. Hogy Magyarországon a tanítórendeknek százados érdemei vannak virágzó iskoláikban, arról mélységesen hallgat ez a bizonyos ilyen meg amolyan jó katolikus által szerkesztett egyházpolitikai program.

De van itt még cifrább is. Például az a rész, amelyik kifejezetten az alsópapságot akarja lázítani s ugyanakkor a legmélységesebben, a legfölbátorítóbban sérti meg. Azt állítják tudniillik, hogy „az alsópapságot föl kell szabadítani a Mammon kötelékéből és Krisztus igazi szolgálóivá kell emelni őket”. (A mézesmadzag természetesen ott van: az anyagi függetlenség és méltó megélhetés.) De hát ki meri azt mondani, hogy az alsópapságunk ma Mammon kötelékeinek rabja? Hogy ma Krisztusnak nem igazi szolgálói, és oda még a nemzeti szocializmusnak kell őket fölemelni. Mert például egy másik pont szerint „a stóla elfogadása a szentségi cselekményt üzleti tevékenységre süllyeszti”. A magyar alsópapság tehát ez idő szerint, mivel stólát elfogad, üzleti tevékenységre süllyeszti a szentségi cselekményeket? És ezt katolikusok hirdetik!

Joggal lehet kíváncsi ezután a katolikus közönség, hogy mi az álláspontja a nemzeti szocializmusnak a katolikus egyházi célvagyonnal szemben. Azzal a célvagyonnal

szemben, amely a szigorúan vett lelki gondozáson fölül példátlan terheket visel nemcsak a katolikus Egyház, hanem az egész magyar nemzet és társadalom érdekében: papnevelőket, tanítóképzőket, középiskolákat, főiskolákat, népiskolákat tart fenn, hiszen az egész magyar művelődésügy az állami és egyházi közoktatás együttes munkáján alapszik. A célvagyon, amely jótékonyasági intézményeket, kórházakat, könyvtárakat tart fenn, amely óriási összegekkel járul hozzá az egyetemi oktatáshoz és általában minden terhéből a magyar életnek kiveszi a részét, nos, mi a programja ezzel szemben a nemzeti szocialista egyházpolitikának?

Egyszerű. Az egyházi nagybirtokokat a „történelmi egyházak hitközségeinek juttatjuk”, hogy „az alsópapság léte és anyagi függetlensége újabb évezredre megalapozott lehessen”, mert „az egyházi nagybirtokoknak hitközségi célvagyonokká és hitközségi kishitbizományokká alakítása után minden kongrua és egyházi adó megszűnik”. Hogy az állítólag katolikus fölfogású programszerkesztők nem tudják, hogy hitközségeik csak a zsidóknak vannak, még hagyján. De hogyan képzelik azt, hogy a katolikus egyházi vagyont szétosszák – a történelmi egyházak hitközségei között? Van tudomásuk a program [szövegromlás miatt nem látható – DK] jog is van a világon, s hogy van ennek kódexe, amelynek érvénye minden katolikusra az egész világon kiterjed? Van tudomásuk arról, hogy e szerint az Egyház vagyonát senki sem jogosult átvenni és osztogatni? Az Egyház pedig és az egyházjog ilyen felosztást egyáltalában nem engedne meg.

Nehogy félreértés legyen, meg kell állapítani, hogy a magyar katolikus Egyház kifejezetten eddig is vállalta az egyházi célvagyon korkövetelte áldozatait. De azt a magyar katolicizmus sohasem fogja elfogadni, hogy párturalmak és a párturalom karjába esett állami kormányzat önhatalmúlag szabdalja szét ezt a célvagyon s osztogassa a maga homályos és értelmetlen elképzelései szerint.

Olyan pozitív kereszténység, olyan gyakorlati kereszténység, amely azzal akarja kezdeni, hogy nekiront a magyar katolikus Egyháznak és birtokait, vagyonállományát hitközségeknek akarja szétszórni, lehet programja valamilyen politikai pártnak, de semmiféle formában sem kereszténység, hanem csak forradalom és felforgatás.

Nos, és mit kíván mindezzel szemben a „felszabadított alsópapságtól” és általában az Egyháztól a magyar nemzeti szocializmus? Azt, amit a francia forradalom.

Esküt, ünnepélyes esküt, a templomokban, a hívek előtt letett ünnepélyes esküt „a magyar népközösségre”, azaz lényegében természetesen a nemzeti szocialista ideológiára és párturalomra. Ez pedig a javadalomba lépésnek az előfeltétele volna. Értitek katolikusok? Hallod katolikus alsópapság? Lehetsz assertermenté, lehetsz fölesküdő, mert csak így kapod meg majd a nemzeti szocialista jövőben a plébániádat. És te katolikus hívő, csak akkor kapsz papot és csak olyant, aki hajlandó neked fölesküdni! Mindez természetesen „az evangélium érdekében”, a „pozitív kereszténység érdekében”! Ezzel szemben roppant kegyes lesz a nemzeti szocialista kormányzat, mert „amíg az egyházi nagybirtokok hitközségi vagyonokká

való átalakítása megtörténik, amíg a hitközségi birtokok egységesítése és arányosítása bekövetkezik, (addig vajjon ki élvezzi a jövedelmeket?) addig minden paróchus, lelkész bizonyos három rangosztálynak megfelelő, a lelkészi szolgálat idővel és egyéb érdemekkel arányos kongruában részesül”.

De csak addig, amíg a magyar népfeliséget és népfeliségi világszemléletet, azaz nemzeti szocializmust meg nem sérti, más egyház hívőjét áttérésre nem biztatja és stólat nem fogad el.” A nemzetiszocialista egyházpolitika tehát a lelkészi szolgálaton kívül még egyéb érdemeket is kíván. Hogy a nemzetiszocialista párt mit tekint ily érdemnek, azt könnyű kitalálni. Ha azonban például a pap meg meri ismételni Őszentsége „Mit brennender Sorge” című enciklikájának valamelyik megállapítását, amely tudvalevőleg a népfeliségi világszemlélettel és nemzetiszocializmussal szemben áll, akkor már ezt a kongruát elveszti. És elveszti akkor is, ha folytatja az Egyház missziós tevékenységét és téríteni mer. Mert az tilos. Sőt! A program meg is mondja, hogy „a lélekállomány hódítóira kíméletlenül fogják alkalmazni a valláselleni kihágás büntetését.” Aki tehát véletlenül a katolikus Egyház tanítása szerint tévelygő keresztényt a katolikus hitigazságoknak visszanyer, büntetendő cselekményt követ el, amellyel állás és javadalomvesztés jár. Óh, milyen gyönyörű katolikus jövő!

Nem is beszélve arról, hogy a paróchiáról való száműzetésen kívül, úgy látszik, más büntetést is tartogat azoknak a papoknak, akik szerinte, farizeus módon „a hungarizmus, a magyar nemzetiszocializmus ellen hadakozni mer”, ezeknek ők – írják –: „bőséges alkalmat adunk a teljesen magányos meditálásra, vezeklésre”. Talán egyszerűbb lett volna kiírni: az internálásra, börtönre. Ismételjük: mindezt nem felelőtlen pártgyűlési kijelentésekből, nem is felelőtlen cikkírók írásaiból, hanem két előkelő vezető nemzetiszocialista közíró által szóról-szóra idézett nemzetiszocialista pártprogramból vesszük, mint a nemzetiszocialista párt egyházpolitikájának alapelveit. Hogy azután mind emellé még csalogatóul ott van, hogy atheizmust, felekezetenküliséget nem fognak tűrni s gondjuk lesz a felekezeti békére, az igaz, de igaz az is, hogy ugyanaz a program nyíltan bejelenti, hogy ez a sokat hirdetett hungarizmus a német nemzetszocializmusnak az átvétele. Amint a közíró mondja: „Nyugatról vettük át a kereszténységet, a királyságot, a „szent Koronát”, (hogy ezt a sajátosan és különlegesen magyar közjogi eszmét, amely sehol a világon nem volt és nincsen, honnan vettük át, azzal a tudós közíró adós maradt. De így folytatja): rendiséget, kapitalizmust, liberalizmust egyaránt. A külpolitikai, katonapolitikai és külkereskedelmi erővonalak közeledő találkozása alkalmából átvesszük a nemzetiszocializmust is, akárhogy rikoizoznak, makognak, dadognak az érdekelt ellenzőik.”

Nos, mi nem rikoizozunk, nem makognak és nem dadognak, hanem csöndesen és nyugodtan beszélünk: örülünk ennek az önleplező vallomásnak, amely megcáfol egy hamisságot, azt tudniillik, hogy a magyar nemzetiszocializmus nem volna ugyanaz, mint a német nemzetiszocializmus. A hivatalos pártprogram szerint igenis ugyanaz!

„Átvesszük a nemzetiszocializmust”, - mondják ők boldogan és büszkén s ezzel kimondják

az ítéletet maguk felett a katolicizmus számára.

A magyar katolikus, épp úgy, mint a világ minden katolikusa számára világnézeti, hitbeli kérdésekben Szent Péter helytartójának szava az irányadó. Őszentsége ismételtelen kifejtette, hogy katolikus nem lehet nemzetiszocialista. Megmondotta hatalmas encyklikájában is, hogy miért. Meghirdette, hogy a nemzetiszocializmus tanainak és elveinek legnagyobb része szembekerült s a nemzetiszocializmus vezetői szembekerültek az Egyházzal, az evangéliummal, a kereszténységgel. Ha tehát ezt a nemzetiszocializmust a magyar nyilasok átveszik, akkor szembekerülnek a katolicizmussal. Szembekerülnének még akkor is, ha nem hirdetnének olyan egyházpolitikát, mint amilyent programjuk lefektet, amely magában is szembefordulás a katolikus Egyházzal.

Mi köszönjük a nemzetiszocializmus közíróinak, hogy őszinte és félreérthetetlen kijelentéseikkel sikerült végre ezt az eddig mesterségesen homályba burkolt kérdést tisztázni. Lehet, hogy ők nem így képzelték az eredményt, de tudniok kellett volna, hogy a magyar katolicizmus ismeri önmagát, ismeri egyházát, tisztában van saját hitével, saját bölcséleti, erkölcsi és jogi tételeivel. Ha valakinek volt kételye, azt a nemzetiszocializmus közíróinak sikerült meggyőzni, hogy ők átveszik a német nemzetiszocializmust, amelyet a legfőbb katolikus egyházi tekintély ex cathedra elítélt és kihirdetnek olyan egyházpolitikát, amelyet egyetlen józan és hitéhez, Egyházához ragaszkodó katolikus el nem fogadhat.

Ezzel mi ezt a vitát lezártuk. Ha voltak olyanok, akik eddig a nyilasok ígéreteinek a katolicizmus kérdésében hitelt adtak, most láthatják, mi az igazság! „Akiknek szemeik vannak, lássák, akiknek füleik vannak, hallják!”

Mi tudjuk, hogy a magyar katolicizmus a nemzetiszocializmus átvétele ellen s az ilyen egyházpolitika ellen egységesen fog felsorakozni és nem lesz senki, aki Őszentsége szavával és a magyar katolicizmus létérdekeivel szembeforduljon. [...]

IRODALOMJEGYZÉK:

Korabeli napilapok:

Nemzeti Újság, 1938–1939.

Új Nemzedék, 1938–1939.

Továbbá:

ABLONCZY BALÁZS: *Teleki Pál*. Osiris, Budapest, 2005.

ÁBRAHÁM FERENC – KUSSINSZKY ENDRE (szerk.): *Az Imrédy-per: a vád, a vallomások és az ítélet*. Magyar Központi Híradó, Budapest, 1945.

ADRIÁNYI GÁBOR: *Az egyháztörténet kézikönyve*. Aurora, München, 1975.

BARCZA GYÖRGY: *Diplomataemlékeim 1911–1945*. I, Európa – História, Budapest, 1994.

BÁN D. ANDRÁS: *Illúziók és csalódások. Nagy-Britannia és Magyarország 1938–1941*. Osiris, Budapest, 1998.

- BEKE MARGIT (szerk.): *A magyar katolikus püspökkari tanácskozások története és jegyzőkönyvei 1919–1944 között*. 2. köt. Aurora, München, 1992.
- BERAN FERENC – LENHARDT VILMOS: *Az egyház társadalmi tanítása*. Szent István Társulat, Budapest, 2003.
- BEREND T. IVÁN – SZUHAY MIKLÓS: *A tőkés gazdaság története Magyarországon 1848–1944*. Kossuth – Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1973.
- Diplomáciai iratok Magyarország külpolitikájához 1936–1945*. 3. köt. Akadémiai, Budapest, 1970.
- DIÓS ISTVÁN (szerk.): *Magyar Katolikus Lexikon*. Szent István Társulat, Budapest, 1993- .
- DIÓSZEGI ISTVÁN – HARSÁNYI IVÁN – NÉMETH ISTVÁN (szerk.): *20. századi egyetemes történet*. 1. köt. Korona, Budapest, 1995.
- GERGELY ANDRÁS: *Magyarország története a 19. században*. Osiris, Budapest 2003.
- GERGELY JENŐ: *A politikai katolicizmus Magyarországon (1890–1950)*. Kossuth, [Budapest] 1977.
- GERGELY JENŐ: *Eucharisztikus világkongresszus Budapesten/1938*. Kossuth, Budapest, 1988.
- GERGELY JENŐ: *Katolikus egyház, magyar társadalom 1890–1986*. Tankönyvkiadó, Budapest, 1989.
- GERGELY JENŐ: *A katolikus egyház története Magyarországon 1919–1945*. ELTE – Újkori Magyar Történeti Tanszék, Budapest, 1997.
- GERGELY JENŐ – KARDOS JÓZSEF – ROTTLER FERENC: *Az egyházak Magyarországon Szent Istvántól napjainkig*. Korona, Budapest, 1997.
- GERGELY JENŐ – PRITZ PÁL: *A trianoni Magyarország 1918–1945*. Vince, Budapest, 1998.
- GYURGYÁK JÁNOS: *A zsidókérdés Magyarországon*. Osiris, Budapest, 2001.
- HALMOSY DÉNES: *Nemzetközi szerződések 1918–1945*. Közgazdasági és Jogi – Gondolat, Budapest, 1983.
- HORTHY MIKLÓS: *Emlékirataim*. Európa – História, Budapest, 1990.
- ILLYÉS GYULA: *Naplójegyzetek 1946–1960*. Szépirodalmi, Budapest, 1987.
- Juhász Gyula: *Magyarország külpolitikája 1919–1945*. Kossuth, Budapest 1969.
- KARSAI LÁSZLÓ: *Holokauszt*. Pannonica, Budapest, 2001.
- LÁSZLÓ T. LÁSZLÓ: *Egyház és állam Magyarországon 1919–1945*. Szent István Társulat, Budapest, 2005.
- LUKÁCS JÁNOS: *A magyar katolikusok és a zsidókérdés*, *Vigilia* 66 (2001) 649–662.
- Magyar Törvénytár. 1920. évi törvénycikkek*. Franklin-Társulat, Budapest, 1921.
- Magyar Törvénytár. 1938. évi törvénycikkek*. Franklin-Társulat, Budapest, 1939.
- Magyar Törvénytár. 1939. évi törvénycikkek*. Franklin-Társulat, Budapest, 1940.
- Magyar Törvénytár, 1940. évi törvénycikkek*. Franklin-Társulat, Budapest, 1941.
- A XXXIV. Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszus emlékkönyve*. Szent István Társulat, Budapest, 1938.

- ORMOS MÁRIA: *Nácizmus – fasizmus*. Magvető, Budapest, 1987.
- PASTOR, PETER: Magyar-szovjet diplomáciai kapcsolatok 1935–1941: megghiúsult újbóli közeledés. *Századok* 140 (2006) 199–218.
- PELLE JÁNOS: *A gyűlölet vetése: a zsidótörvények és a magyar közvélemény 1938–1944*. Európa, Budapest, 2001.
- PELLE JÁNOS: A katolikus egyház és a zsidótörvények, *Vigilia* 66 (2001) 13–24.
- XI. PIUS: Quadragesimo anno. In Tomka Miklós – Góják János (szerk.): *Az egyház társadalmi tanítása. Dokumentumok*. Szent István Társulat, Budapest, 1993, 57–103.
- PÖLÖSKEI FERENC – GERGELY JENŐ – IZSÁK LAJOS: *20. századi magyar történelem 1900–1994*. Korona, Budapest, 2001.
- RÁNKI GYÖRGY et al. (szerk.): *Magyarország története 1918–1919, 1919–1945*. Akadémiai, Budapest, 1988.
- ROMSICS IGNÁC: *Magyarország története a XX. században*. Osiris, Budapest, 2004.
- ROMSICS IGNÁC: *Magyar történeti szöveggyűjtemény 1914–1999*. I. Osiris, Budapest, 2000.
- RÓMAI KATHOLIKUS NAGYOB B KATEKIZMUS. Szent István Társulat, Budapest, 1930.
- RÓNAI MIHÁLY ANDRÁS: *Történelmi arcképcsarnok*. Háttér, Budapest, 1999.
- RÓNAY LÁSZLÓ: *A magyar katolikus egyház története 1939-ben*. I. rész, Új Ember, Budapest, 1995.
- ROTHSCHILD, JOSEPH: *Románia története a két világháború között*. JATE Történész Diákkör, Szeged, 1995.
- SALLAI GERGELY: *Az első bécsi döntés*. Osiris, Budapest, 2002.
- SIPOS PÉTER: Az Imrédy-kormány megalakulásának történetéről. *Századok* 100 (1966) 62–97.
- SIPOS PÉTER: *Imrédy Béla és a Magyar Megújulás Pártja*. Akadémiai, Budapest, 1970.
- SIPOS PÉTER: *Imrédy Béla*. Elektra, Budapest, 2001.
- SIPOS PÉTER – SIPOS ANDRÁS (szerk.): *Imrédy Béla a vádlottak padján*. Osiris – Budapest Főváros Levéltára, Budapest, 1999.
- SZÁNTÓ KONRÁD: *A Katolikus egyház története*. 2. köt., Ecclesia, Budapest, 1984.
- SZERENCSES KÁROLY: „Az ítélet: halál”, *Magyar miniszterelnökök a bíróság előtt*. Kairosz, Budapest, 2002.
- TELEKI ÉVA (szerk.): *A Wilhelmstrasse és Magyarország: német diplomáciai iratok Magyarországról 1933–1944*. Kossuth, [Budapest] 1968.
- ZOMBORI ISTVÁN (szerk.): *Magyarország és a Szentszék kapcsolatának ezer éve*. Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség, Budapest, 1996.

„ÍME, AZ ÚR SZOLGÁLÓLEÁNYA: TÖRTÉNJÉK VELEM A TE BESZÉDED SZERINT!” (LK 1,38)

In memoriam Pilder Mária (1888–1966)

BEVEZETÉS

„Nem tudja a magyar református egyház, kije van Pilder Móriában” – mondta Barth Károly, miután 1947-ben Budapesten személyesen megismerte leghűségesebb olvasóját, teológiai gondolkozásának egyik legjobb értőjét és tolmácsolóját.¹ Pilder Mária, akár mint evangelizátor, lelkigondozó vagy a tudomány embere, egyaránt hű sáfára volt a rá bízott értékes javaknak. Olyan teológust tarthatott barátjának, mint Barth Károly, akit mesteri módon szólaltatott meg magyarul.²

Az alábbiakban elsőként Pilder Mária életútját, s annak meghatározó impulzusait, állomásait kívánom bemutatni életrajzi vonatkozásokkal megtűzdelve.

1. PILDER MÁRIA (1888–1966)

Pilder Mária Diósgyőron született, 1888. március 2-án, római katolikus családban ikergyermekeként. Apja Pilder Alfréd erdélyi szász származású MÁV kohómérnök, evangélikus vallású, édesanyja Meissner Aloisia, római katolikus vallású. Édesapját korán elvesztette. A család Budapestre költözött.

Elemi iskoláit a diósgyőri vas-és acélgyári állami elemi népiskolában (1893–1897) és a budapesti Krisztina téri elemi népiskolában (1897–1898) végezte. 1898–1904 között a Budapest székesfőváros I. ker. felsőbb leányiskola tanulója, amelyet kitűnő

1 VÁLYI NAGY ERVIN: Pilder Mária 1888–1966. In *Képes Kálvin Kalendárium. 1988*, Református Sajtóosztály, Budapest, 1987, 131.

2 KÁDÁR IMRE: Búcsúztató. *Reformátusok Lapja*, 1966. jan. 23.

bizonyítvánnyal fejez be. 1904 őszétől a budapesti II. ker. állami tanítónő és nevelőképző intézet hallgatója, ahol 1906. június 26-án magyar és német tannyelvű elemi népiskolai tanítónői oklevelet szerez.

Az elemi népiskolai tanítónői oklevél megszerzése után tovább képezte magát. Beiratkozott a budapesti állami Erzsébet Nőiskola polgáriskolai tanítónőképző intézetébe, ahol 1906–1909 között tanult, jelesen és kitűnően. Itt 1909. június 17-én felső nép- és polgáriskolai tanítónői oklevelet szerzett, magyar-német nyelv- és történettudomány oktatására. Párhuzamosan a tornatanítónői oklevelet is megszerzi. Tanári állást kap a Marcibányi téri polgári iskolában, s Apponyi Albert (a Fejérváry-kormány kultuszminisztere) gyermekeinek nevelőjévé lesz.

A főváros szolgálatában áll 1911. szeptember 1-jétől 1919. október 31-ig. Megbízott polgári iskolai tanár 1911. szeptember 1-jétől 1913. augusztus 31-ig (V. ker. Vadász utcai polgári leányiskola). Polgári iskolai tanár 1913. szeptember 1-jétől 1919. október 31-ig a fővárosi község polgári iskola magyar és német nyelvi, történelmi és földrajzi szakán. 1913. november 1-jétől vallásoktatást is végez a Lovag utcai elemi iskolában, Szabó Aladár lelkész megbízásából.

A világháború éveiben a vakok intézetében lett a leányok tanítója, szeretett testvére, aki az „evangélium világosságához” elvezette őket.

Pilder Mária 1913. június 20-án tért át a római katolikus vallásról a református vallásra. Az Erdélyi Református Egyházkerület szolgálatában állt: 1920-tól a kolozsvári leány-középfiskola tanára. 1923 szeptemberében a nagyenyedi református tanítóképzőhöz nevezik ki rendes tanárnak. Egy év múlva (1924. augusztus 31.) igazgatónői minőségben megbízást nyer az internátus vezetésére is. Kolozsvárra visszatérve a gimnazista lányok között megindította a bibliaköri munkát.

1924. szeptember 1-jétől kezdődő érvénnyel az egyházkerület Igazgatótanácsa (sepsiszentgyörgyi konferencia döntése – 1924. szept. 9–14.) kinevezi „az egész egyházkerületre kiterjedőleg, a női belmissziói munkák és vasárnapi iskolák felügyeletére és beindítására, lelkészi jellegű utazó titkárrá, kötelezvéen – a lelkészi jellegnek a kultuszminisztérium által leendő elismertetése céljából – a lévita vizsgálat letételére.” 1925-től a *Református Szemle* című hivatalos lapban rendszeresen beszámolót közöl e tevékenységéről. Szolgálatának ágai a következők:³ 1. Vasárnapi iskolák látogatása, mintatanítások tartása. 2. A leány-középfiskolák látogatása (Nagyenyed, Zilah, Sepsiszentgyörgy, Kolozsvár, Marosvásárhely, Székelyudvarhely). Lányoknak és fiúknak is tartott evangelizáló előadásokat, s folytatott velük megbeszéléseket. 3. A gyülekezetek leányai közötti szolgálat. 4. A lelkésznék lelkigondozása. 5. A gyülekezetek női tagjai

3 BOTTYÁN JÁNOS: Pilder Mária. In *Református Egyház*, 18 (1966) 70–72, 71.

között végzett lelki munka. Törekény testtel, sáros falusi országutakon szekérrel közlekedve évente hatvan gyülekezetet látogatott meg.

1928-ban a Marosvásárhelyen megindult diakonissza képzésbe kapcsolódott be és négy esztendeig együtt munkálkodott Kováts Benedekkel, aki igazgató-lelkésze volt az intézetnek.

1933. április 21-én Makkai Sándor püspök, az Erdélyi Református Egyházkerület Diakonissza Intézetének helyettes igazgatójává nevezi ki „az intézet szabályzatának a lelkipásztorra vonatkozó paragrafusában körülírt hatáskörben és teendők ellátására.” Ugyanebben az évben Makkai püspök felkéri az Intézettel kapcsolatosan felállított Református Kórház vezetésére és irányítására alakítandó Kebli Tanács tagságának tiszteré. 1935. november 1-jétől a Diakonissza Intézet véglegesített, rendes előadó-tanárnője lesz. Említést érdemel, hogy ezekben az években Pilder Mária nevelő munkája mellett gondos bibliatanulmányokat és exegéziseket készítet, valamint teológiai művekről írt recenziókat, amelyeket barátaihoz eljuttatott.

1944. január 1-jétől az Egyetemes Konvent szolgálatában állt. 1943-ban Ravasz László dunamelléki és Makkai Sándor erdélyi püspök levelezést folytat a református nőszövetség megszervezése tárgyában. Ravasz László 1943. szeptember 15-én írt levelében megkérdezi Pilder Máriát, hogy „vállalkozik-e a református nőszövetségnek a négy magyarországi egyházkerületében való megszervezésére?”⁴ Pilder Mária vállalta a feladatot. 1944. január 1-jével az Egyetemes Konvent Elnöksége az Országos Református Nőszövetség titkári teendőinek ellátásával bízta meg. 1948-ban azt jelentette, hogy az ezredik szolgálatát végezte a nők között.

1947 novemberében egyháztagsági nyilatkozatot írt alá a Budapest-Zugló-i Egyházközségnél.

1948-ban a Vallás- és Közoktatási Minisztérium hatásköre alá tartozó „állandó létszámcsökkentő bizottság” a szolgálatban megtartandónak jelölte ki. 1950-ben a Konvent Elnöksége, mint konventi missziói munkást, a családgondozási munkaágra osztotta be.

1952. április 15-től az Egyetemes Konvent Elnöksége a Ráday Könyvtárhoz helyezte tudományos munka végzésére. Ennek során feladata volt a külföldi folyóiratok kezelése és azok cikkei alapján a Konvent Elnöksége számára referátumok készítése.

1953-ban, amikor Ökumenika Tanszéket állítanak fel a Budapesti Református Teológiai Akadémián, mint megbízott előadó (1953-1956) Dr. Kádár Imre professzor mellett, ő készíti el az első ökumenika jegyzetet Magyarországon.

4 VÁLYI NAGY ERVIN – TARR KÁLMÁN (szerk.): *Az Úr szolgálóleánya. Válogatás Pilder Mária műveiből.* Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, Budapest, 1988, 385.

1956. január 19-én nyugdíjazását kéri. A Konvent Elnöksége 1956. január 1-jei hatállyal felmenti konventi szolgálatától, megköszönve „hálás szeretettel azt a rendkívül értékes szolgálatot, amit egyházunk megújulása érdekében különböző szolgálati helyeken végzett.”⁵ A helyettes tanári működést azonban továbbra is folytatja.

Bár nyugdíjba vonul, de ezután is sokat ír és olvas, a határokon túl is híre járt annak, hogy Barth valamennyi művét olvasta. Kommentárokat készít és levelezést folytat neves teológusokkal.

1956 áprilisában a Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsa Hit- és Egyházszervezet albizottsága tagjai közé választja.

Életének utolsó éveiben elvesztette a szemévilágát, de türelemmel hordozta e keresztet három éven át 1966. január 3-án bekövetkezett haláláig.

2. PILDER MÁRIA HITHEZ VEZETŐ ÚTJA ÉS TEOLÓGIAI MUNKÁSSÁGA

Pilder Mária huszonnégy éves korában zenei érdeklődése során ismerkedett meg a Szabó Aladár, Kecskeméthy István, lic. Dr. Kováts Lajos és Vargha Gyuláné munkája nyomán kialakuló evangéliumi ébredés munkásaival. Ezt követően az Újszövetség olvasása útján jutott el az evangélium és Jézus Krisztus felfedezéséhez. Szakított a római katolicizmussal és „megérkezett” a református hithez. Feltételezhető, hogy már ekkor elkezdte bibliai teológiai stúdiumaihoz szükséges görög tanulmányait. Komoly teológiai tanulmányokat folytatott. Az első világháború kitörése után számos helyen igényelték evangélizációs szolgálatát, egyik hívást kapta a másik után. Ekkor kezdődött **szolgálatának első, kimagasló időszak**a. A német pietista hatások alatt álló körök megdöbbenéssel, sőt rosszállással fogadták, hogy nem elégszik meg az inkább befelé forduló, zárt közösségi élettel. E bírálat sok lelkiismereti gyötrelmet okozott neki.

Szász Ágnes naplója című könyvében regény formájában tett bizonyosságot hitéről, a pietista körök szubjektivizmusa előtt érthetetlen, hitvallásos teológiai érdeklődést tanúsított. Mindemellett érdeklődéssel fordult a társadalmi kérdések felé.

Az első világháború után, miután édesanyja elhunyt, elhagyta Budapestet és visszatért bátyjával apja szülőföldjére, Erdélybe. Ezzel vette kezdetét **szolgálatának második szakasza**. Tevékenyen dolgozott a hitvallásos szellem megerősítésén. Székely Jánossal közösen készítette el a „*Református Keresztyén Hitvallás*” című kiadványt, mely több kiadást is megért és amely tartalmazza többek között a Heidelbergi Káté szemelvényes kiadását. Mindezzel nagy szolgálatokat tett a konfirmációi előkészítés nehézségeivel szembesülő lelkipásztoroknak. Pilder Mária másik jelentős szolgálata az

5 Uo. 386.

evangélizáció, a személyes lelkigondozás, az egyház gyermek- és ifjúsági munkájában, és a Nőszövetségben bontakozik ki. E szolgálatát Makkai Sándor püspöksége idején fejtette ki, akihez személyes, munkatársi közösség és igazi barátság fűzte.

Pilder Mária számára fontos volt, hogy mindig alapos exegézissel és a legújabb teológiai munkák gondos áttanulmányozásával készüljön feladataira. Életében döntő esemény volt, amikor harmincnegyedik születésnapján, 1926. március 12-én a svájci vallásos szocializmus teológusának, Hermann Kutter *Das Bilderbuch Gottes* (Isten képeskönyve) című könyvét kapta ajándékba. E munka sok kérdést megértetett vele, és olyan felszabadítóan hatott rá a még mindig tartó pietista megkötöttségek alól, hogy négy nap múlva levelet írt a szerzőnek, amelyben köszönetét fejezte ki azért a segítségért, amit Kutter e könyvön keresztül nyújtott számára. Ez a levél egy Kutter haláláig, 1931-ig tartó folyamatos levelezés kezdete lett, melynek darabjait ma Baselben őrzik, egyes részletek megjelentek Kutter életrajzában.⁶

Az 1930-as években a kolozsvári teológia számos tanárának érdeklődése egyre inkább a barthi teológia felé fordult. Barth küzdelme a hitvalló egyházért, mely Németországból való kiutasítása után Svájcban folytatódott a hitlerizmus ellen, mélyen megragadta Pilder Máriát. Teológusként is megteszi az utat Kuttertől Barthig.

Barthot 1936-ban ismerte meg személyesen, amikor a kolozsvári teológia felkérésére tartott ott előadásokat. Charlotte von Kirschbaum, Barth titkárnője az említett, 1936-os találkozásra így emlékszik vissza:

Nem szeretnénk búcsút venni Kolozsvártól anélkül, hogy ne tennénk említést a református egyház diakonissza otthonában tett látogatásunkról. Ebben a nagy szegénységben és elnyomásban olyan munka folyik, melyet nagyon sokan irigyelhetnének Kolozsvártól. Orvos, lelkipásztor és a ház főnöknője⁷ – ez utóbbi hosszú évek óta áll közeli barátságban Hermann Kutter-rel – a fiatal diakonisszák élén példás odaadással vezetik ezt a rájuk bízott drága kincset, mely oly nehezen jött létre, s melyet ma minden külső segítség nélkül kell fenntartaniuk. ... Hogy mit jelent a kevesen is hűnek maradni, azt itt bárki láthatja. ... Remegő hangon, meghatottan számoltak be... arról a bámulatra méltó tényről is, hogy a kórház támogatás híján csupán az igazán szűkös táppénzből tartja fenn magát. „Ez egy csoda”, hallottuk nem egyszer.⁸

6 BODOKY RICHÁRD: Pilder Mária 1888–1966, *Teológiai Szemle*. 9 (1966/1-2) 53–56, 55. Pilder Mária Hermann Kutterrel folytatott levelezésére a későbbiekben még visszatérek, ahol részletesebben kívánok foglalkozni e levelek tartalmával. Lásd 4. fejezet.

7 Az utalás Pilder Máriára, a Diakonissza Otthon igazgatójára vonatkozik, s a levelek tanúsága szerint szoros barátságban állt Charlotte von Kirschbaum-mal.

8 Úti beszámoló Karl Barth 1936-os és 1948-as magyarországi látogatásáról. In FERENCZ ÁRPÁD (szerk.): *Világok vándorai*. k. n., Debrecen, 2007, 51–52.

Pilder Mária lefordította Barth három, rendkívül jelentős munkáját, mely a Theologische Existenz Heute! sorozatban jelent meg: *Der Dienst am Wort* (Isten Igéjének szolgálata), *Reformation als Entscheidung* (A reformáció, mint döntés), *Gottes Werke und unsere Wünsche* (Isten akarata és a mi kívánságaink).

Vásárhelyi János püspöksége idején a kolozsvár-hidelvei gyülekezetben és Borbáth Dániellel a diakonissza-intézetben dolgozott. 1941-ben jelent meg „*Imhol az Úrnak szolgáló leánya*” című előadása.

1942-ben a Dunamelléki Egyházkerület visszahívta Budapestre, ahol a második világháború után bontakozott ki élete **harmadik** és utolsó **szolgálati időszaka**. Fontos volt számára a bibliaiskolai munka, komolyan vette a tanulást és a teológiai műveltséget. Szolgálataira rendkívüli igyekezettel és hangyszorgalommal készült fel. Jegyzeteket készített, több vastag füzetet írt tele előadásokkal, bibliai fogalmak magyarázatával és az Újszövetség könyveinek exegézisével, üzenetük gyakorlati kifejtésével.⁹ Lényeges azonban itt megemlíteni, hogy ezen írásaiból álló hagyaték sajnos nem maradt fenn az utókor számára, hiszen részletes naplójával együtt azokat elégettette önkéntes hű gondozójával, egy diakonissza testvérrel, amikor utolsó lakhelyére, a Havas utcai szeretetházba költözött.¹⁰

Lefordította *Barth Kis Dogmatikáját* (Dogmatik im Grundriss), mely 1947-ben Budapesten jelent meg. E műben nagy hűséggel ragaszkodott az eredeti szöveghez.

Barth Károly 1948-ban tett magyarországi látogatását követően hálás szívvel emlékezett vissza a Pilder Máriával való találkozásokra. Ezután nemcsak a *Dogmatika* újabb köteteit, hanem az általa olvasott klasszikus angol detektívregényeket is rendszeresen elküldte Pilder Máriának.

Hetvenedik születésnapja alkalmából külön ajánlással G. K. Chesterton Brown atya történeteivel ajándékozta meg. E kedves gesztus jelzi számunkra, hogy személyes, jó barátságban álltak.

Charlotte von Kirschbaum pedig így ír az 1948-as útról: „Budapestre érkezve ismét a Diakonissza Otthonba vittek. ...Pilder Mária is jelen volt, aki sok érdekes és tanulságos dolgot mesélt a munkájáról.”¹¹

3. PILDER MÁRIA: SZÁSZ ÁGNES NAPLÓJA (1918)

Az alábbiakban Pilder Mária „*Szász Ágnes naplója*” című művével kapcsolatban

9 BODOKY RICHÁRD: i. m. 56.

10 BOTTYÁN JÁNOS: i. m. 72.

11 FERENCZ ÁRPÁD: i. m. 79.

szeretnék néhány gondolatot felvillantani, amely közelebb segít bennünket belső, hitbéli útjának megismeréséhez.

A *Szász Ágnes naplója* (1918) Pilder Mária szolgálata első időszakának „gyümölcse”, mely belső életrajzának szempontjából jelentős. A kisregény főszereplője, a fiktív Szász Ágnes és a valóságos Pilder Mária azonossága – ismereteink szerint – majdnem teljes. Hiányzó önéletírása korai fejezetének tekinthetjük e művet.

E könyvben nem azt kell elsősorban észrevennünk, hogy a saját, személyes lelki-érzelmi élete és a természet szépségei felé forduló, panteista főhősnőből hogyan lesz Krisztusban hívó és Neki elkötelezett szolgáló, hanem arra érdemes felfigyelnünk, hogy kiből, miből, milyen „nyersanyagból” és milyen fejlődésen át formálódott az Úrnak eme alázatos szolgálóleánya. Amint a művet olvasva, lapról lapra Szász Ágnes életének mind inkább részesei leszünk, úgy tárul elénk a főszereplő Krisztus által formálódó élete, aki előtt egyre inkább letisztul és kikristályosodik életének legfőbb küldetése: futásának és szolgálatának elvégzése, amelyet az Úr Jézus Krisztustól kapott, hogy bizonyosságot tegyen Isten kegyelmének evangéliumáról (ApCsel 20,24).

Meg kell látnunk e kisregényben, hogy mi az, ami örömet jelentett számára. Nem volt tőle idegen mindaz, ami szép, jó és értékes ezen a világon. Örömet lelte főként a zenehallgatásban és néha a természet szépségében való gyönyörködésben. Mozart, Beethoven, Schubert és Chopin Isten dicsőségét hirdették számára, mint az egek, „a szél zúgása, a lombok suttogó beszéde, a források, patakok csacska fecsegése, a madarak trillázása, a virágos vetések hullámozása a szélben, a bogarak, hangyák serény, szorgos élete a fűben, a felhőtlen napsütésben fürdő messzeség” vagy a hegyek és a virágok színei.

A műben kirajzolódik előttünk a szigorú, fiatal kolozsvári tanítónő alakja, aki mint féltő tyúkanyó a csibéit, úgy óvta a rábízott gyermekeket színháztól, mozitól, hiszen „mit szólna hozzá Jézus?” Ahogy az évek teltek-múltak egyre többet ismert és értett meg „az Isten gyermekeinek dicsőséges szabadságából, a „királyi embert” (Barth váltságtanának egyik alapfogalma) is felöltöző szentek méltóságából.”¹²

Végül, hadd álljon itt még egy lényeges szempont Pilder Mária személyének jobb megismeréséhez: mély meggyőződése szerint a nőkhöz küldett. Az új asszonytípus kérdése a *Szász Ágnes naplójában* is előkerül, ahol Haller bácsi fogalmazza meg erre a választ, akihez Ágnes bizalmas, meleg szeretettel kötődött. Az évszázados álomból felébredő nő öntudatosan részt követel az élet, a társadalom munkájából és a férfi *egyenrangú és egyenértékű* társa és munkatársa akar lenni anélkül, hogy a vele való egyformaságra törekedne. A századelő feministái ezzel szemben ahelyett, hogy

„igazi nővé” nevelnének, férfijogokat és férfiszabadságot követelnek a lányoknak, asszonyoknak. Úgy vélem, hogy Haller bácsi felismerése időszerű és értéket közvetítő lehet számunkra ma is, a XXI. század első évtizedében:

Igazi egyensúly, mert igazi egyenrangúság akkor lesz, ha a nő minden jóban versenytársa, de minden rosszban kerékkötője, fékezője lesz a férfinak. A nőnek le kell rontania a múltból azt, ami korlát, gát és akadály volt, új kereteket kell teremtenie fejlődésének, de meg kell őriznie mindig azt, ami benne a legnagyobb érték, azt, hogy nő! A lelke hívő, odaadó szeretetét, lehajló simogató gyöngédségét, intuitív finom érzékenységét, győzelmes, öntudatos tisztaságát meg kell őriznie minden fejlődésben! Éppen ezek azok az értékek, amelyekre ebben a világban olyan nagy szükség van, de hogy a nők ezeknek az értékeknek az érvényesítésében lássák meg az ő igazi missziójukat, erre szükséges, hogy megértsék a Krisztusnak hozzájuk szóló elhívását.¹³

4. LEVELEZÉS HERMAN KUTTERRAL

Amint arra korábban utaltam, Pilder Mária Hermann Kutterral folytatott levelezését részleteiben kívánom tárgyalni, amelyre az alábbiakban kerül sor. Bízom benne, hogy e levelezés fényében mind inkább kirajzolódik előttünk az Isten Országa ügyéért szolgáló, teológiai munkásságát tekintve nagy hatású Hermann Kutter svájci teológus és a tiszta evangélium talaján álló Pilder Mária személyisége, tevékenysége és hatása.

Néhány szóban az előzményekről: Az öt éven át tartó levelezést Pilder Mária kezdeményezte, aki 1926. március 12-én születésnapjára ajándékként kapta meg Kutter *Das Bilderbuch Gottes* (Isten képeskönyve) című, 1917-ben megjelent munkáját. Pilder Mária szinte második születésnapjaként emlegeti ezt a dátumot, s e napról leveleiben csaknem évről évre megemlékezik. Tíz évvel Hermann Kutter halála után fiával kezd levelezést. Az ifjú Kutter – 1968-ban 75 éves – a levelezést azért vállalta szívesen, mert maga is látta Pilder Mária hatását apja életének utolsó szakaszára.

Az első levelet Pilder Mária írta 1926. március 18-án. Az utolsó levél Kutteré, aki halála előtt néhány héttel, 1931. február 16-án írt utoljára. Összesen 81 levél maradt fenn, melyből Pilder Mária 41-et, Kutter pedig 40-et írt. E levelek folyamatos, egymást követő olvasása során észrevehető, hogy egy-két levél elveszett, de ennek ellenére az események jól nyomon követhetőek. Személyes vonatkozású dolgokról is értesülünk a levelekből: családról, egészségi állapotukról, terveikről. Levelezésük központi témája az egyházban végzett szolgálatuk. Megosztják egymással tapasztalataikat, gondolataikat

13 Uo. 151.

a keresztyén élet és szolgálat sok kérdésével kapcsolatban. Pilder Mária ezekben az években elsősorban missziói munkát folytatott, Kutter pedig, aki ekkor már nyugdíjas lelkész, könyveket ír. Pilder Mária számos kérdést tesz fel szolgálatával kapcsolatban. Kutter e kérdésekre készséggel és nagy alaposággal válaszol.

Pilder Mária Kutterhoz írt második levelében a következőképpen ír Kutter művéről, *Das Bilderbuch Gottes*-ről: „Milyen jó, hogy az Ön többi könyvét a Bilderbuch után kaptam...Az én beteg lelkemen csak a Bilderbuch tudott segíteni.”¹⁴ „A Bilderbuch-ból áradó bizonyosság – *Gottesgewissheit* –, szabadság és öröm szabadította fel Pilder Máriát.”¹⁵ Első levelére Kutter azonnal válaszolt. Pilder Mária újabb levelében arról ír, hogy miért volt számára nagy jelentőségű a könyv és feltárja egész addigi lelki életét, melyet a törvényeskedő és kegyes szubjektivizmus által meghatározott pietizmus uralt. Ezt követően Kutter elküldi ajándékkul egy akkor megjelent könyvét (*Wo ist Gott*). Ezt újabb és újabb levelek követik és kibontakozik köztük egy évekig tartó levelezés és baráti kapcsolat, mely egyértelműen kétoldalú volt: kölcsönösen gazdagították egymás szellemi életét. „Hermann Kutter segített Pilder Máriának a tiszta evangéliumi látásmód kialakításában nemcsak saját, egyéni keresztyén életére, hanem szolgálatára vonatkozólag is.”¹⁶ Ezt az élet minden területét átfogó látásmódot nevezi Pilder Mária a levelekben „teocentrikus”-nak.

Pilder Mária a levelekben feltett kérdéseivel kifejezte, hogy mennyire szüksége van Kutter tanítására és vezetésére. Az idős, egészségesében is megrendült nyugdíjas Kutter ezekben az években úgy érezhette, hogy az ő mondanivalójára már nincs szükség, arra már senki sem figyel. Pilder Mária szinte valamennyi levelében megerősítette Kuttert abban, hogy igenis nagy szükség van az ő munkájára. Kifejezte háláját, örömét vagy elismerését Kutter valamilyen könyve, írása vagy általában hatása felett. Mindig leírja Kutternek, ha olyan embereket talál, aki Kutter könyveinek csendes barátai. Így emlegeti Makkai Sándort, az erdélyi teológusokat és családjának tagjait, akikből „kis gyülekezete” van Kutternek Erdélyben.¹⁷ Ha Kutter új könyvet ír, kifejezésre juttatja lelkesedését és leírja véleményét, javaslatait a műről. Nagy szerepe volt Pilder Máriának a *Mein Volk* című mű elkészülésében. Attól kezdve, hogy Kutter „belső szorongásáról” beszámol, mely arra készíti, hogy ismét írjon, nincs egyetlen levele sem Pilder Máriának, amely közvetlenül vagy közvetve ne buzdítana a könyv megírására. Kutter Jeremiás prófétát akarta a modern világ számára a kor nyelvén megszólaltatni, „és azzal a mi keresztyénségünket a nagyvilágban, az államban, a társadalomban való

14 Uo. 301.

15 Uo. 278.

16 Uo. 279.

17 Uo. 351.

feladatára figyelmeztetni.”¹⁸ Kutter elküldi a könyv első fogalmazványát, amire Pilder Mária részletes elemzéssel és válaszol. Boldogan veszi kezébe a kinyomtatott könyvet: „Örvendeztem azon, hogy a Jeremiás-könyvet a kezemben tarthattam... ezt a kedves, kedves könyvet, amiért annyit imádkoztam, és még mindig imádkozom... Olyan ez, mintha életem egy darabja lenne.”¹⁹

Pilder Mária levelei révén bepillantást nyerhetünk erdélyi munkájának részleteibe is. Sokat írt Makkai Sándorról, akit levelezésük kezdetekor választottak erdélyi püspökké. Leveleiből kiderül, hogy nagyra becsülte Makkai Sándort és Kutter lelki rokonának tartotta. Pilder Mária szívügyének tekintette, hogy a neki oly kedves két ember megismerkedjen egymással. Amikor Makkai püspök Svájcba utazott egy konferenciára, nagy szeretettel készítette elő Kutterrel való találkozását. A találkozás létrejött Baselben. A körülmények viszont alaposabb és mélyebb eszmecserére nem adtak lehetőséget.²⁰

A levelekből az erdélyi egyházi élet számos alkotóelemét, szegmensét is megismerhetjük: Pilder Mária missziói munkájáról, a kolozsvári teológiai fakultáson belüli szellemi életről, az erdélyi kulturális életről és jugoszláviai missziói útjáról mind-mind említést tesz.

Pilder Máris egyik levelében a nők templomi – azaz férfiakból is álló gyülekezet előtti – szolgálatával kapcsolatban tudakolja Kutter véleményét. Válaszában Kutter a férfi és a nő Istenben való egységéről és egymásra utaltságáról ír. A bűn miatt azonban minden igazi kötelék szétzúzott állapotban van. Az asszonyok kenyérkereső munkája szociális kérdéssé válik. A nők igehirdetési szolgálatát mindezek összefüggésében kell szemlélni. Azt tanácsolja Pilder Máriának, hogy ha őt nyugtalanítja és bántóan hat rá a férfiak előtti szolgálat, helyesebb, ha nem teszi. Végül, Kutter kifejezi örömét a felől, hogy mindketten egy álláspontot képviselnek ebben a kérdésben.²¹

Érdeemes megemlíteni Kutter vélekedését az imaközösségekről. Egyik levelében Pilder Mária elpanaszolja, milyen nehézé vált számára az imaközösségekben való részvétel. Úgy érzi, nem őszinték az imádságok. Megkérdezi, milyennek látná Kutter a biblikus imaközösséget.²² Kutter így válaszol:

Együtt imádkozni csak ott lehet, ahol Isten Lelke valami közös ügyet sürgetően a szívekre helyezett, ahol az imádság hangjai alkotást fejeznek ki: ott azután elmúlik minden önmutogatás és a feszélyezettség eltűnik. Ahol azonban a szívek nem égne, legyen az ember

18 Uo. 330.

19 Uo. 358.

20 Uo. 283.

21 Uo. 371–373.

22 Uo. 361–362.

becsületes és ne gyűjtsen mesterséges tüzet... A belső szoba imádsága ma az egyedül igazi, és milyen drága és csodás dolog az. Hiszen a csendben Isten angyalai járnak ki és be.²³

A levelezésből értesülhetünk Kutter és Pilder Mária Karl Barthhoz fűződő kapcsolatáról. 1929. január 26-án Kutter arról számol be, hogy egy időre abba kell hagynia a Jeremiás-könyv írását, mert a westfalai Münsterbe készül, ahol előadást fog tartani az ottani professzor, Karl Barth meghívásának eleget téve.²⁴ Pilder Mária azonnal válaszol és kifejezi nagy örömét e találkozást illetően. Elmondja, hogy Kolozsváron jól ismerik, olvassák és vitatják Barthot. Ő maga is olvasta már több írását.²⁵ Kutter 1929. március 4-én hírt ad münsteri látogatásáról: „Az előadásban, majd az utána következő megbeszélés során a diákok előtt elmondtam mindazt, ami állásfoglalásában negatívnak tűnik, amit a diákok meg is értettek. Barth ismételten biztosított arról, hogy egészen a mi alapjainkon áll. Nekem úgy tűnik, hogy teológiájában is megindult az olvadás.”²⁶

Pilder Mária szerette volna Kuttert Erdélybe meghívni, hogy ott előadást tartson. Már a meghívás előtt igyekezett minél többet mondani neki Erdélyről: írt a missziói munkáról, problémákról, karácsonyra pedig egy olyan albumot küldött neki, mely az erdélyi református templomok képeiből volt összeállítva. Kutter azonban elutasította a meghívást, nem látogatott el Erdélybe, közvetlenül nem hathatott az ottani egyházi életre. Közvetett hatása azonban nemcsak Pilder Mária szolgálatain keresztül mutatkozott meg, hanem az erdélyi református sajtóban is jelentek meg Kutter tanítását bemutató cikkek.

Végül álljon itt egy idézet Hermann Kutter utolsó leveléből, mely a hitben élő ember valóságos reménységének erejével szólal meg: „Bajaink nem nagy dolgok az Istenben gyökerező hit számára. Ez a hit kitart látása mellett: Isten győzni fog... Nagyszerű dolog naponta várni az Istent” (Täglich auf Gott warten is köstlich).²⁷

5. EMLÉKEK

Az alábbiakban Zágony Anna ny. református lelkész Pilder Máriára való visszaemlékezésének egy részletét ismertetem. Az egykori kolozsvári tanítvány így emlékezik:

23 Uo. 363.

24 Uo. 340.

25 Uo. 341.

26 Uo. 344.

27 Uo. 378.

Egy furcsa nő fogja tanítani a hittant, láttam a tanáriban – ezzel a hírrel lepett meg egyik osztálytársam a kolozsvári leánygimnázium óráközi szünetében több mint negyven évvel ezelőtt. Köréje gyűlve hallgattuk leendő hitoktatónőnk külsejének nem valami hízelgő leírását s kíváncsi érdeklődéssel vártuk a „furcsa nővel” való találkozásunkat. Hirtelen elfogott a szorongó érzés, amikor először fordult szembe velünk: Ha most valaki elnevetné magát, én rettenetesen szégyellném magamat. Azonban más történt. Pilder Mária elkezdett beszélni, az osztály pedig meglepő komolysággal hallgatta. Újból megbizonyosodtam, hogy az ifjúságot két dolog feltétlenül lefegyverzi, az intelligencia és a meggyőződés. Különös adottsággal tudta hozzánk közel hozni az evangélium eseményeit. Amikor Jézus szenvedésének a történetét mondta el, annak az egy napnak a történetét, részletesen, reggeltől estig úgy, ahogy a Bibliában meg van írva, de oly megrendítő közelségbe tudta hozni a kereszthalált, mintha akkor és valahol Kolozsvár határában történt volna. Életem ekkor fordult egészen Krisztus felé.²⁸

Ilyennek ismerte meg a világ és a keze alatt felnövekvő diáknemzedékek „Mária néni”-t. Jellemző volt rá, hogy személyes életéről nem szeretett beszélni, főként nem a nyilvánosságnak, ugyanakkor mások odafigyelő meghallgatására kivételes képessége volt.²⁹ Teljes érdeklődéssel tudott odafordulni mások életproblémája felé.

Semmit sem fogadott el magától értetődőnek... mindent megvizsgált s azt választotta és tartotta meg, amit jónak talált. Így lett a katolikusnak és német anyanyelvű családban született gyermekből a magyar Református Egyház kivételes képességű munkása, az elbizonytalanodott nők és férfiak lelkipogozója, Isten Igéjének szolgája, a legjobb reformátori értelemben.³⁰

A fentebb közölt, egykori kolozsvári diák megemlékezése mellett álljon itt egy nagyenyedi diák, Ágai László visszaemlékezése is:

Második elemibe jártam a nagyenyedi Kollégiumban. Egy kora tavaszi délutánon tanítónk egy különös nénit kísért be osztályunkba. ... Elénk állt és azt mondta: – Én vagyok Mária néni, és Jézus Krisztusról beszélek nektek. Elkezdte. Arra nem emlékszem több mint negyven év távlatából, hogy mit mondott. Csak arra emlékszem, hogy homloka fényes lett, halvány arca kipirult, kis, fehér keze is beszélt, magyarázott. Úgy éreztük, hogy maga Jézus jár köztünk. A történet végén éneket tanított: „Kövesd a Jézust...” Mikor jól ment az ének, mindegyikünkhöz odahajolt, meghallgatta: ki hogyan énekel. Hozzám is odahajolt, és még ma is csodálkozom, hogyan mert ilyent mondani: – Csak énekelj kisfiam, bátran! – hiszen

28 BOTTYÁN JÁNOS: i. m. 71.

29 VÁLYI NAGY ERVIN: i. m. 132.

30 Uo. 132.

nekem sem hallásom, sem énekhangom nem volt. De én ennek ellenére énekeltem. Pilder Mária néni ezt mondta. Ő tanított meg először Jézus Krisztust szeretni.³¹

6. A REFORMÁTUS NŐSZÖVETSÉG TITKÁRA

Pilder Mária 1944. január 1-jétől kezdődően végezte szolgálatát az Országos Református Nőszövetség titkáráként. Az alábbiakban Pilder Mária élete e meghatározó aspektusának szeretnék néhány gondolatot szentelni. A következőkben tehát terítékre kerül a Református Nőszövetség múltja és jelene, azaz létrejötte, tevékenysége és mai célkitűzései.

A Református Nőszövetség 1991-ben alakult újjá, de már 1900. január 3-án jóváhagyta a Magyar Királyi Belügyminisztérium az első alapszabályt. Magyarországon ekkor 123 fővel indult minden idők első Nőszövetsége, amelynek akkor a feladata az árvák felkarolása és a népkonyhák működtetése volt. Irányítói a gyülekezeti diakonisszák voltak. A közvetlen jogelődnek tekinthető Református Nőszövetséget Zsindelyné Tüdős Klára és Pilder Mária hozták létre Magyarországon 1943-ban – Ravasz László felkérésére –, később, mint Erdélyben, mert ott Pilder Mária már korábban életre hívta. Zsindelyné egy ismert, társaságbeli asszony volt, hiszen a férje volt a művelődési miniszter, neki pedig a Váci utcában volt divatszalonja, sőt, filmrendező is volt, nem akarta ezt a megbízást elfogadni. Végül, mégis vállalta. A kor, a II. világháború, adta a tennivalókat és a rom eltakarítástól kezdve a rongyszőnyegszövésig mindent csinált a Nőszövetség. A híre Amerikáig is eljutott, ahonnan idejöttek tanulmányozni a Nőszövetségben folyó munkát. Tüdős Klára a saját Istenhegyi úti házát rendezte be szállásnak, és ott adott helyet a vidékről feljött falusi asszonyoknak, akik bibliaismeretet tanulni és segíteni jöttek.

Mi tehát a **Református Nőszövetség**? Az alábbiakban a Nőszövetség néhány sajátosságának, lényegi vonásának kiemelésével igyekszem feltárni az előbbi kérdésre adandó választ.

Teljes egészében egyházi alakulat.

Isten az egyházban adta meg menedékünket, erőforrásunkat, munkaterünket ebben a világban, keresztyének, sőt emberek, csak mint egyháztagok, a gyülekezet közösségében lehetünk. ...Régebben a református nő kizárólagos munkaterületül az otthont jelölték meg s azt tartották, hogy a jó hitves és anya egyúttal teljesítette vallásos kötelességét is. Természetesen igaz, hogy a nő számára az otthon a legfontosabb. De éppen az Ige szempontja alatt nem minden. Ha a férfitől azt kívánjuk, hogy foglalkozásán, élethivatásán túl is vegyen

31 ÁGAI LÁSZLÓ: Találkozásom Mária néniel (Nekrológ helyett). *Reformátusok Lapja*, 1966. jan. 16.

részt, mint egyháztag a gyülekezet életében, ugyanilyen alapon meg kell kívánnunk a nőtől is, hogy otthonán, családján kívül is tegyen bizonyosságot hívő, tevékeny egyháztagságáról, mert ebben a tekintetben nincs különbség férfi és nő között, mindnyájan egyek vagyunk Krisztusban. ...A Nőszövetség ...a gyülekezet élő testének szerves része, tagozata. Saját feladatait önállóan és szabadon végzi, de nem szabadosan, mert mint rész, az Ige szabálya szerint alkalmazkodik az egész test szükségéhez. Hogy ez biztosítva legyen, mindig a lelkipásztor és a presbitérium vezetése, felügyelete, és védelme alatt működik.³²

A bűn ellen harcoló közösség. „A Nőszövetség ...nem lehet tökéletes szentek különítménye, akik a többiektől elválva, Krisztust és az üdvösséget maguknak kisajátítják. A Nőszövetségnek az összes tagokért jó reménységgel kell munkálnia, egymás védelmére és segítésére; így a hitet védő és nevelő munkája a döntő.”³³

Szövetség és nem egyesület.

Az egyesület emberi akaratból, meghatározott cél szolgálatában, a tagok megállapított jogai és kötelességei szerint létesül, bizonyos időpontban kezd működni és feloszolhat. A szövetség, így a Nőszövetség is, a tagoknak Isten akaratából, rendeléséből öröktől fogva meglévő személyi összetartozásánál fogva létezik. ... Minden nő, aki tagja Krisztus egyháza egyik gyülekezetének, egyúttal tagja a Nőszövetségnek is. ... A Nőszövetséget tehát nem mi teremtjük meg, mint valami egyesületet, hanem csak felébresztjük és meglevenítjük, mint Isten kegyelméből már meglévőt. ... Az egyesületben érvényesülhetnek a személyi kiválóságok, a Nőszövetségben önmegtadadásnak kell érvényesülnie, hogy Krisztus maga tündököljön alázatos szolgálóleányain át. Ez csak hitből lehetséges, az egymás hite általi épülés következtében, mellyel a Nőszövetség templommá teszi az otthont és otthonná a templomot. ... A Nőszövetségben minden tagnak megvan a maga dolga, melyet senki más helyette el nem végezhet. A szolgálat pedig ajándék, melyért Istennek jár köszönet, hogy é boldogító lehetőséget és erőit adta.³⁴

A szeretet munkájának szövetsége.

Krisztus irántunk való szeretetét csak az Ő kicsinyei iránti szeretet szolgálatával viszonzhatjuk. A Nőszövetség munkája tehát nem önmagára irányul, hanem az Ige és imádság erőforrásából merít a szeretetre szorultaknak vigasztalást, segítséget, gyógyulást.

32 MAKKAI SÁNDOR: Mi a Református Nőszövetség? *Új Magyar Asszony*, 1 (1944/1) 5–6, 5.

33 Uo. 5.

34 Uo. 5–6.

Ez azonban nem alkalmi jótékonykodás. A Nőszövetség nem is gyakorolhat jótékonytságot, mert nincs semmije, ő maga is Krisztusé, az Úrétől él és ad, s amit ad, az csak jel a Krisztus bűnbocsátó és örökéletet adó szeretetéről.³⁵

Személyes bizonyágtételen alapuló szövetség.

A Nőszövetségben csak személyesen, személyi munkánkkal vehetünk részt. Pénzzel nem válthatjuk meg személyes szolgálatunkat. ...A Nőszövetségnek alaptörvénye az, hogy mindenkinek megvan a helye és része a munkában, s tagnak csak azt lehet elfogadni, aki ezt a helyet személyes munkájával ténylegesen betölti. A személyesség azonban nem teszi feleslegessé a jó rendet, mely Isten parancsa. Fegyelem, szervezet, tisztségek, intézmények, módok, eszközök szükségese, s ezekről az egyházi felettes hatóságok maguk is gondoskodnak a megfelelő szabályzatok által, a Nőszövetség dolga az, hogy a kereteket megtöltse lángoló hittel és szeretettel.³⁶

*Az egyházközségi nőszövetség munkaterületei a következők: a **hitélet, szeretetmunka, kulturális, szociális munka.***

A hitélet terén

a Nőszövetség tagjai rendszeresen gyakorolják a napi csendes órát, s otthonukba bevezetik a napi családi áhítat tartását. Minden erejükkel gyermekeik református keresztyén hitben való nevelésén fáradoznak. ... A Nőszövetség tagjai a gyülekezeti istentiszteleteket rendszeresen látogatják és munkálkodnak azon, hogy a templom minél inkább megteljen hívő gyülekezettel. Hetenként legalább egyszer bibliaórára gyűlnek össze. ...A bibliaórán mindig számot kell adni a végzett munkálatokról és megbeszélni a felmerült akadályokat.³⁷

A Nőszövetség időnként konferenciákat rendez, melyeken kipróbált bizonyágtétevek segítségével igyekezik a Szentírás mélyebb ismeretét közvetíteni a tagok felé, hogy azok missziói feladatuknak is mind inkább megfelelhessenek. „Bizonyos, kellőképpen előkészített csoportok tevékenykednek a gyülekezeti iratterjesztés, az evangélizáció és szolgálat, a gyülekezeti, templomi vagy más ünnepélyek rendezése, egyházi énekmar munkájában. A templom, illetve temetőgondozás is a Nőszövetség feladatkörébe tartozik.”³⁸

35 Uo. 6.

36 Uo. 6.

37 A Református Nőszövetség munkája, *Új Magyar Asszony*, 3 (1947/1) 6.

38 Uo. 6.

A szeretetmunkásság terén

a Nőszövetség első kötelessége az, hogy tagjait a saját családjuk körében végzendő szeretetszolgálatra buzdítsa. ... Adott körülmények szerint a Nőszövetség megszervezi tagjainak szeretetszolgálatát oly módon, hogy a különböző munkaágakat végző csoportokban minden tag megtalálja a maga szeretetmunkájának helyét és lehetőségét. ... A szeretetmunkásság az adott körülmények szerint kiterjed az árvák, szegények, betegek, aggok, elhagyottak, testi és lelki nyomorúságot szenvedők felkeresésére, anyagi és lelki támogatására, gyógyítására, megmentésére. Szükség és lehetőség szerint a Nőszövetség szeretetmunkájának végzésére intézményeket, otthonokat létesíthet és vezethet, vagy ilyeneket, amennyiben más egyházi, társadalmi alakulat létesített, kezelésre, vezetésre átvehet, támogathat. Az egyházközségi nőszövetség állandóan tájékozódik az egyházmegyei, egyházkerületi, országos református szeretetmunkáról, s a maga eszközeivel és lehetőségeivel azokban szintén részt vesz.³⁹

A **kulturális munka terén** „segítőmunkát végez, mely nagyon értékes és áldásos lehet. Kulturális és nemzeti kötelessége van elsősorban saját tagjai iránt. ... A tagok műveltségét ápolja és igyekszik azt a református hit igazságaival elmélyíteni. Tagjai körén túl a Nőszövetség az iskola támogatója és védelmezője, mindenekfelett a saját egyházi iskolájáé.”⁴⁰

A **szociális munka terén** „a Nőszövetség oktató- és nevelőmunkát végez. Arra törekszik, hogy tagjai mindenütt megfelelően képviseljék az evangéliumi álláspontot és mindent elkövessenek az igazságosság és méltányosság érdekében. Igyekszik tagjait munkához juttatni, megélhetésüket biztosítani, erkölcsileg oltalmazni.”⁴¹

A Nőszövetség tehát mindig az egész gyülekezet, az egyházközség egyik tényezője. Munkája kihat az egész gyülekezetre. Az egyházközség ügye nem lehet közömbös a Nőszövetség számára és fordítva. A Nőszövetség és az egyházközség tehát kölcsönösen támogatja, előmozdítja és elősegíti egymás munkáját, ezzel szoros egységet teremtve.

A Nőszövetség legfontosabb célja ma is a **misszió** és a **diakónia**, amely két, egymástól elválaszthatatlan feladat, de ennek végzése közben a középpontban mindig az Igének kell állnia, hiszen ez nem nélkülözhető olyan közösségből, amelynek a célja a közösség az Úr Jézussal, és közösség egymással. Így teljes a keresztyén közösség. A Nőszövetség jeligéje: „Egymás terhét hordozzátok, és így töltsétek be a Krisztus törvényét”, mely minden jó cselekedetre módot ad, de meg kell találni a konkrét feladatot a helyi adottságoknak megfelelően.

39 Uo. 6.

40 Uo. 6.

41 Uo. 6.

Országos szinten már több mint négyezer tagja van a Nőszövetségnek, a szervezeti felépítés a Református Egyház szervezetéhez igazodik, ugyanúgy kerületekre és gyülekezetekre tagolódik. A tényleges munkát a gyülekezetek végzik, bár szokott lenni országos rendezvény is, de ez általában csak a küldöttgyűlésekre szorítkozik, vagy valamilyen nemes cél érdekében gyűjtőmunkára.

7. BELMISSZIÓI TITKÁR

Az Erdélyi Református Egyházkerület Igazgatótanácsa 1924. szeptember 1-jétől kezdődő érvénnyel nevezte ki Pilder Máriát az egyházkerület női belmissziói titkárává. 1925-től a *Református Szemle* című lapban ő maga közöl részletes jelentést e tevékenységéről. Az alábbiakban az említett beszámolók alapján igyekszem egy egységes képből felvázolni szolgálatának területeit. Munkaágak szerint a következő csoportosítást végezhetjük:

Leánybiblikörök – Leánymunka. A leánybiblikörök mind egységes irányelvek szerint dolgoznak, és kapcsolatban vannak egymással. Pilder Mária közli, hogy e leánybibliköröket mind meglátogatta, sokat többször is, és részvételükkel úgynevezett „leánynap”-okat tartott. Nagyobb városokban (Marosvásárhely, Sepsiszentgyörgy, Székelyudvarhely, Segesvár, Kolozsvár) rendezték meg ezeket az alkalmakat. Egy-egy „leánynap” programja a következő volt: az egy vidékhez tartozó leánybiblikörök tagjai vasárnap reggel összegyűlnek, és részt vesznek a gyülekezet istentiszteletén, melyet egy bibliai előadás követ. Ebéd után a leányok vasárnapi tanításon vagy csoportokra osztva bibliköri órán vesznek részt. Egy közös hálaadó áhítattal (melyen fogadalomtétel is van) zárul a leánynap a templomban.⁴²

Lelkészné konferenciák. Ezek a konferenciák általában másfél naposak voltak és egy parókián vagy kollégiumban tartották azokat. A beszélgetések kiindulópontjává a Heidelbergi Káté egy-egy kérdése szolgált. Rövid bevezetés után megbeszélések és hozzászólások kapcsán részletesen megtárgyalták a fölvetett kérdést, gyakorlatias megközelítésből. Ezt követően a belmissziói munkák kérdései, lehetőségei, akadályai és nehézségei, illetve a külmisszió kérdései voltak napirenden.⁴³

Nőszövetségi munka. A legfiatalabb, ugyanakkor biztató és reményteljes munkaággként tartja számon Pilder Mária. Hozzáteszi, hogy mindenütt általános még a kísérletezés, az új utak keresése, de a körvonalak már kezdenek kirajzolódni.

42 PILDER MÁRIA: Beszámoló a női belmissziói munkáról. *Református Szemle*, 21 (1928/29) 455–457, 455–456.

43 Uő: Beszámoló. (Belmissziói titkári jelentés). *Református Szemle*, 19 (1926/31) 509.

A városi nőszövetségekben nagy a szociális aktivitás, míg a falusi nőszövetségek a nők evangéliumi nevelésére helyezik a hangsúlyt. E vonatkozásban sokat tanulhatnak egymástól a nőszövetségek. A beszámoló szerint egy „nőszövetségi nap” is megrendezésre került Segesváron, melynek keretében délelőtt bibliai kérdést, illetve a nőszövetségi munka alapkérdéseit beszéltek meg a résztvevők, délután pedig gyakorlati nőszövetségi kérdésekről tárgyaltak. Este egy bibliaórával zárult az összejövetel.⁴⁴

Az alábbiakban szerepeljen néhány további szolgálati ág, melyekben Pilder Mária tevékenykedett⁴⁵:

- Vasárnapi iskolák látogatása;
- Mintatanítások tartása;
- Leány-középközpont látogatása és evangelizáló előadások tartása;
- Lelkésznék lelkigondozása;
- Asszonyok között végzett szolgálatok (bibliamagyarázat, előadás). (A cselédek között végzendő missziói szolgálat a bibliaköri asszonyokra vár Pilder Mária álláspontja szerint.)

1928-ban a Marosvásárhelyen megindult diakonisszaképzésbe kapcsolódott be Pilder Mária, majd 1933-ban Makkai Sándor püspök az Erdélyi Református Egyházkerület Diakonissza Intézetének helyettes igazgatójává nevezi ki.

Pilder Mária a diakonissza munkájáról, hivatásáról a következőket mondja, mely úgy vélem, üzenetértékű ma is számunkra:

...a diakonisszaszolgálat hivatás, amely az asszonyi és anyai hivatás mellett talán az egyetlen, amely lehetőséget ad a nőnek arra, hogy az Istentől beléje helyezett értékeket és erőket egészen kifejtse és gyümölcsöztesse. Ha Isten nem házasságra hívott el egy nőt, akkor legteljesebben, mint diakonissza élheti ki önmagát, mert ebben a hivatásban van a legteljesebb lehetősége a szeretetben való szolgálatra. Szeretni és szolgálni: ez a nő igazi lényege és feladata. Egészen nő és egészen önmaga csak ebben lehet. A családi életen kívül egészen női hivatásnak a diakonisszaszolgálat nevezhető, s épp' ezért áldott és gyönyörűséges és boldogító, mint minden igazi hivatás.⁴⁶

44 Uő: Beszámoló a női belmissziói munkáról. *Református Szemle*, 21 (1928/29) 456–457.

45 Uő: Beszámoló, *Református Szemle* 18 (1925/4) 53–54. Uő: Beszámoló. *Református Szemle* 18 (1925/27) 435–436.

46 Uő: Néhány felvilágosító szó a diakonissza hivatásáról. *Református Szemle*, 27 (1934/1) 3.

BEFEJEZÉS

„Legyen velem a te beszéded szerint” (Lk 1,38) – e szavakkal szólta Mária, Jézus anyja Gábrriel angyalhoz. Nem értette, hogyan történhet meg és miképpen lehetséges az, amiről az angyal beszélt neki, de abban bízott, hogy Istennél minden lehetséges.

A hit engedelmességének alázatos megvallása kísérte végig Pilder Mária életét. E földi világban, több mint egy fél emberöltőn át betöltött szolgálata során felismerte, mit jelent Isten alázatos szolgájának, eszközének lenni. Így lett a vasárnapi iskola vezetőjéből, a nőszövetségi utazótitkárból, az evangélizátorból tanító, aki a XX. századi egyháztörténelemnek nagyszerű és a maga nemében egyedülálló alakja.

Végezetül, a *Szász Ágnes naplója* egyik részletével szeretném e tanulmányt zárni, amely véleményem szerint hűen tükrözi azt a lelkiületet, amellyel Pilder Mária a maga szolgálatát végezte, s ezzel életműve páratlan, tündöklő kristályként ragyog át egyháztörténelmünk századain, példát és követendő értéket állítva a jelen és a jövő nemzedéke számára. Az alábbi idézetben Kőrösi Dávid édesanyja szólal meg, akit Ágnes is „édesanyjának” tekintett: „Te megtanultad a legnagyobb titkok egyikét: hogy a szeretet akkor a leggazdagabb, amikor ad; minél többet ad, annál többet nyer a maga számára is és így önmagának lesz kiapadhatatlan forrása.”⁴⁷

Moldván Edit
Debreceni Református Egyetem

IRODALOMJEGYZÉK:

- ÁGAI LÁSZLÓ: Találkozásom Mária nénivel (Nekrológ helyett). *Reformátusok Lapja*, 1966. január 16.
- BODOKY RICHÁRD: Pilder Mária 1888–1966. *Teológiai Szemle*, 9 (1966/1–2) 53–56.
- BOTTYÁN JÁNOS: Pilder Mária. In *Református Egyház*. 18 (1966) 70–72.
- FERENCZ ÁRPÁD (szerk.): *Világok vándorai*. k. n., Debrecen, 2007.
- KÁDÁR IMRE: Búcsúztató. *Reformátusok Lapja*, 1966. január 23.
- MAKKAI SÁNDOR: Mi a Református Nőszövetség? *Új Magyar Asszony*, 1 (1944/1) 5–6.
- PILDER MÁRIA: Beszámoló. *Református Szemle*, 18 (1925/4) 53–54.
- PILDER MÁRIA: Beszámoló. *Református Szemle*, 18 (1925/27) 435–436.
- PILDER MÁRIA: Beszámoló (Belmissziói titkári jelentés.) *Református Szemle*. 19 (1926/31) 509.
- PILDER MÁRIA: Beszámoló a női belmissziói munkáról. *Református Szemle*, 21 (1928/29) 455–457.

47 VÁLYI NAGY ERVIN – TARR KÁLMÁN: i. m. 126.

PILDER MÁRIA: Néhány felvilágosító szó a diakonissza hivatásáról. *Református Szemle* 27 (1934/1) 3.

A Református Nőszövetség munkája. *Új Magyar Asszony* 3 (1947/1) 6.

VÁLYI NAGY ERVIN: Pilder Mária 1888–1966. In *Képes Kálvin Kalendárium 1988*, Református Sajtóosztály, Budapest, 1987, 131–133.

VÁLYI NAGY ERVIN – TARR KÁLMÁN (szerk.): *Az Úr szolgálóleánya. Válogatás Pilder Mária műveiből*. Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, Budapest, 1988.

www.parokia.hu/showsubnews.php

ABSTRACTS

NORBERT CZETŐ: THE ROLE OF WOMEN AT THE SERVICES OF THE APOSTOLIC CHURCH: EXAMINATION OF THE SITUATION OF WOMEN IN THE APOSTOLIC CONGREGATIONS OF CORINTH AND EPHESUS ON THE BASIS OF LOCI CLASSICI (1 COR 11:1-16; 14:34 AND 1 TIM 2:8-15)

Debrecen Reformed Theological University

Consultant teacher: Dr. Imre Peres university professor

The basic topic of this paper is a congregational problem that must be clearly understood in order to interpret and explain these loci not only by university professors but also by ministers. The misunderstanding of where a passage is located can give room to heterodoxies thereby becoming the source for the mistaken requirements of congregational policy.

Concentrating on the role of women, the author will endeavor to answer some questions using the method of examining the loci in their historical setting. Apart from a detailed exegesis, the study approaches the selected loci from a religious historical point of view. It aspires to demonstrate that preaching or teaching that overlooks historical context can oftentimes be erroneous. The paper would like to draw attention to the fact of just how important it is to have an accurate knowledge of a given Biblical passage while at the same time understanding its historical context so that teaching can only be interpreted as universally contextual. Here we do not talk about a selection of the Holy Scripture's text, only about its correct interpretation so that God's word and Christ's cross would not be made irrelevant (Cf. 1Cor 1:17).

**PÉTER CSEH: „... RAISE THE DEAD...” (MT 10:8)
THE INTERPRETATION OF JESUS' COMMANDMENT
CONCERNING THE RAISING OF THE DEAD**

Episcopal Theological College of Pécs

Consultant teacher: dr. Márton Hegyi lecturer

The main question of this paper examines the commandment concerning the raising of the dead as it is interpreted within the missionary command from a pastoral point of view in applied theology. Although it seeks to present the topic in quite a comprehensive

way, touching upon several fields of theology – biblical studies, church history, dogmatics, fundamental theology – above all, it relies on the results of fundamental theology that presents the central topics of Christology, theological anthropology and of “miracle, charisma and faith”.

The author tries to understand the mystery of performing miracles according to the Christian faith. The basic question in a wider perspective can be summarized as follows: The missionary command also invites us to do wonders (healing the sick, exorcism, raising the dead); so how should we “perform” a miracle? The precondition of the paper is that the command of Jesus concerning raising the dead can be understood, its present-day articulation can be heard and it can also be performed. Its theological reflection is orientated towards the presentation of this human activity, while guarding the secret character of performing miracles.

The final consequence of the study is that everybody who thinks that Jesus’ command for raising the dead is directed towards them and they that want to raise the dead can firmly hope that they *will* raise the dead.

Everybody who announces the gospel honestly, wants to see the dead raised with the same conviction that this command is written in the Bible, because today just as with all eras, such miracles are needed.

KAMILLA JUDIT DINNYÉS: THE RELATION OF THE CATHOLIC CHURCH TO THE POLICY OF THE IMRÉDY GOVERNMENT IN THE MIRROR OF THE CONTEMPORARY CATHOLIC PRESS

Theological College of Szeged

Consultant teacher: Dr. Tamás Tóth college associate professor

The paper analyses the relationship of the Catholic Church to the policy of Béla Imrédy’s government, with an outlook by the contemporary Catholic press *Nemzeti Újság* [National News] and *Új Nemzedék* [New Generation]. It examines how the Catholic Church perceptions of Béla Imrédy changed as his political views altered to the extreme right, and also analyses the what influences his decrees had on the Church.

The Catholic Church looked favorably upon Béla Imrédy, a practicing Catholic. His standing was further enhanced when he held his ground at the Eucharistic World Congress with his forceful decrees against the radical right-wing political movement.

Aware of the acute social situation, the Church voted through the first Anti-Jewish Law, although not fully in agreement with its details. The technique that he applied towards the radical right-wing “taking the wind out of their sails” did not bring the

expected fruit. The major orders were reserved toward the Hungarian Life Movement founded by Imrédy.

As a conclusion it can be stated that the Catholic Church was benevolent and supportive towards the government of Béla Imrédy. At the same time though, it accepted with reservation his shift to the right, and his approaches to Germany and the national socialist ideal.

The Catholic Church did not lament the resignation of Imrédy, he was replaced by Pál Teleki another Catholic politician who in turn led the Hungarian government.

BENCE IPACS: COMPARISON OF TWO BREVIARIES

Theological College of Győr

Consultant teacher: Tamás Vereczkey spiritual leader

The object of this paper has been the comparison of two breviaries with different ceremonials: the most well-known Roman canonical hour and that of the Lower Austrian Heiligenkreuz Cistercian community. Both are presented separately, according to the particular prayer-meetings. Primarily, liturgical sources in use such as the Roman and Cistercian ceremonial *Liturgia Horarum* and the *psalterium* of the latter ones have been considered. Fundamentally, the two have been examined and compared in a general way in this paper and further differences concerning particular liturgical times are not detailed. The main objective has been to highlight the differences and point at the particularities of the Heiligenkreuz canonical hour. The topic is dealt with in the light of the fundamental regulation of the Cistercian community, Saint Benedict's Regulations. After having compared the two canonical hours and summarized the differences, the author makes some practical comments on the Heiligenkreuz canonical hours with regard to times, liturgical movements and singing.

The research has shown that although there is no significant difference between the two breviaries, a number of smaller differences can be shown. These demonstrate the particularities and richness of both canonical hours as well as the survival of some traditions and the variations of the Catholic Church.

ATTILA KIS: SAINT BENEDICT'S REGULATIONS IN THE OLD DAYS AND TODAY*Archiepiscopal Theological College of Veszprém**Consultant teacher: Dr. István Varga rector, college professor*

The main objective of this present paper is to examine the text of the Regulations, with special regard to a description of the era and the culture-historical particularities. The study is a pre-research for later culture-historical and hermeneutical examinations. It is based upon theoretical – philological and descriptive – basic research. The methodology is characterized by close reading and because it is an individual research undertaking, individual considerations are emphasized. These are complemented by the fact that two different translations – one Hungarian and one German – are compared to the Latin original. Special attention is paid to the different translations with regard to accents.

In the mirror of the accents of the Regulations, the author's intention has been to draw attention to the spreading of a new kind of family-centered model different from the era's Neo Platonic traditions, which exerted a great influence on the understanding of later eras. The objective thus lies in making everyday life of a previous era better known as well as demonstrating that modern man should again take notice of the values and guidelines found in the work.

BEÁTA KÓSZÓ: APOLOGETICS – TOWARDS INSIDE*Theological College of Szeged**Consultant teacher: dr. Sándor Keszeli (Faculty of Science of Education and Psychology)*

The author refers to her experience that the majority of Catholic believers cannot reason why the Church confesses and accepts as true particular doctrines and truths of faith. Many are capable of answering what the Church means by these. In a previous paper, the author searched to find an answer to the question as to why Catholics are choosing to leave the Church today and join other congregations and denominations. Among the reasons for leaving the Church was the fact that many have come to the conclusion that teachings of the Catholic Church have no basis in the Bible. The purpose of this present paper is to provide answers to the main questions concerning the faith of the Catholic Church. The main objective is to answer those questions starting with why, and to demonstrate what these teachings really mean. The title of the paper – Apologetics – Towards Inside was chosen because an apologetic reasoning of our faith is considered to be important – not only towards those outside the Catholic Church but also those living within it.

A survey in the form of a questionnaire has been carried out among students of the Theological College of Szeged to ascertain their reasons for special teachings of the Church. The question was not the objective of the Church but rather its reason for confessing what it teaches. Questions were centered upon those topics that previous research had shown problematic, i.e. those given by people who had left the Catholic Church.

The paper starts with a review of the result from the research done at the Theological College of Szeged and then elaborates on the apologetic approach of the teachings of the Church.

**OTTÍLIA LUKÁCS: CLINGING TO GOD AGAINST GOD?
THE ABANDONMENT BY GOD AS A SOURCE FOR
SUFFERING IN THE OLD TESTAMENT SONG OF
COMPLAINT**

*Babeş-Bolyai University of Cluj-Napoca
Consultant teacher: Korinna Zamfir*

The present study concentrates on the problem of human suffering with special emphasis on the abandonment by God. I have examined the following biblical passages: Psalm 22:2–12, Jeremiah 15:15–18, Job 7:19–21 and Job 10: 9.20. In the first two cases, Psalm 22 and Jeremiah, suffering is caused by the absence of God. However, as the scriptural text proved in the case of Job, suffering may be caused also by the presence of God.

The result of the paper shows that we can observe major differences between the behavior of Jewish (Old Testament) and contemporary people. The people of the Old Testament did not put a gloss over truth: they were convinced that God rules everything in the world. Thus, human tribulation comes also from Him and it is only Him who is able to make this suffering vanish. These people dared to present their own suffering and did not simply “accept” the situation as contemporary people do. Their lamentation is presented in different kinds of prayers.

In all three texts we can see paradoxical situations: the suffering did not exclude the relation with God but rather fostered it, even if the absence of God (or His presence) caused the highest suffering. When tribulation passed, Old Testament people realized that they were the closest to God at the very moment of their greatest suffering.

**EDIT MOLDVÁN: „YOU SEE BEFORE YOU THE LORD’S SERVANT, LET IT
HAPPEN TO ME AS YOU HAVE SAID” /LK 1:38/
IN MEMORIAM MÁRIA PILDER FOR THE
120TH ANNIVERSARY OF HER BIRTH**

Debrecen Reformed Theological University

Consultant teacher: Dr. Béla Levente Baráth associate professor

The motivation and the purpose of writing this present paper is stated in the very first lines: “The Hungarian Reformed Church does not know whom it has through the person of Mária Pilder.” It was Karl Barth who stated this after getting to know Mária Pilder, one of the people who best knew and could interpret his theological thinking. The main objective of this work is to pay homage to this outstanding female figure of the 20th century and of the Reformed Church. The author hopes that by taking this book from the bookshelf of history, the values and inestimable treasures of her rarely talked-of and lesser known career will be appreciated by the younger generations.

Mária Pilder performed her service with great humility and with a strong faith in this earthly world for the glory of God. She demonstrated by example that a Christian human life that is filled with authentic and active energies, working tirelessly on always doing what is right. This kind of lifestyle cannot be judged as old-fashioned or obsolete by the present or any future generations; on the contrary, it sets a standard for values that should be followed in our world too. The thoughts we have of her life are clearly expressed by the author herself in her book, “Szász Ágnes naplója [Ágnes Szász’s Diary]: “*There are people in the world with whom being together means enrichment, growth and ennoblement since they have been blessed by the Lord in a way that their whole being reflects His love and light that in their presence one feels closer to God.*”

**PÉTER POÓR: COPING WITH LOSSES CAUSED BY DEATH
EXAMINATION OF TODAY’S BEREAVEMENT ATTITUDES
WITHIN THE CIRCLE OF CEMETERY VISITORS**

Theological College of Szeged

Consultant teacher: Dr. János Sávai university professor

The paper studies the mental process of condolence together with the customs, attitudes and emotions that combine to determine this process. Although mourning is a natural part of our life cycle and generally does not need treatment, there are many who stagnate in the period of overcoming their pains. Cemeteries are visited by hundreds

of people daily who are for the most part the elderly. That is why it seems essential to explore and note down and understand what cemetery visitors are characterized by. Only by doing so can we work out alternative proposals for giving a helping hand and show a way-out from hopelessness.

The primary objective of the examination is to explore the world of attitudes (behaviors, comportment, emotions) of cemetery visitors. The study focuses on the survey of those who have been going to the cemetery regularly (at least once a month) for years, i.e. after having passed the so-called “mourning year” to visit the tombs of their deceased. The secondary objective of the examination is to explore on what level these cemetery visitors have performed the work of bereavement and in which phase of mourning they can be classified. The tertiary objective of the examination is to explore whether the religion and faith of mourning people who visit the cemetery on a regular basis gives a helping hand in overcoming their pains.

ATTILA SZVOREN: PSALM 27

Debrecen Reformed Theological University

Consultant teacher: Dr. habil. Zoltán Kustár, associate professor, head of faculty

The topic of the paper is an exegetic analysis of Psalm 27; its objective is the interpretation and the explanation of this biblical text while taking into consideration the results of scientific research already carried out, as well as the examination of the circumstances around its forming and the question of the authorship. The steps of the historical-critical exegesis have been followed throughout.

The results of this present research can be summarized as follows: the psalm was created by uniting two originally independent prayers. The song of trust (verses 1–6) and the psalm of complaints (verses 7–13) written before the Babylonian Exile were combined by an unknown producer either during or shortly after the period. Verse 14 serves as a nexus between the two prayers is probably the creation of this producer, the person about whom nothing more is known. As far as the content of the psalm is concerned we can affirm that some of its expressions and metaphors trace back to old traditions and hide a rich message. The two songs originating from different life situations are brought together by the faith and trust in God present in both, which can serve as an example today for everyone searching and craving for God.

